SENECA AHLAK MEKTUPLARI JAGUAR

SENECA

AHLAK MEKTUPLARI

EPISTULAE MORALES

ÇEVİREN TÜRKÂN UZEL

JAGUAR

LUCİUS ANNAEUS SENECA

Roma'nın yetiştirdiği en önemli düşünür ve yazarlardandır. Babası "Yaşlı Seneca" olarak bilinen bir retorik öğretmeni ve hatipti. Ancak Seneca, babasının karşı çıkmasına rağmen felsefeyi seçti. Pompei ve Mısır seyahatlerinden sonra Roma'ya tekrar döndüğünde yirmi sekiz yaşındaydı ve avukatlık yapmaya başladı. Zamanla imparatorluğun mali işlerinden sorumlu makama kadar yükseldi. Ancak İmparator Caligula ile arası açıldı ve ölüm cezasına çarptırıldı. Arkadaşları sayesinde bu infazdan kurtuldu. Başka imparatorlarla da çalıştı ve nihayet devlet işlerinden ayrılınca kendisini tamamen felsefeye verdi. Yeni Stoa ya da Roma Stoa'sı denilen akımın en önemli üç temsilcisinden biri oldu. (Diğer ikisi Epiktetos ve Marcus Aurelius'tur.)

Önemli tiyatro eserleri ve felsefi mektuplar da yazan Seneca, MS 65 yılında İmparator Neron'a karşı yapılacak bir suikaste adının karışması sonucu –ki birçoklarına göre Seneca'nın bu olayla ilgisi yoktu– Neron tarafından "intihar cezası"na çarptırıldı. Seneca, bileklerini keserek intihar etti. Eşinin de aynı yöntemle intihara teşebbüs ettiği ancak Neron'un emriyle kurtarıldığı söylenir.

DOÇ. DR. TÜRKÂN UZEL

1919 yılında İzmir'de doğdu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fransız Filolojisi ve bu bölüme bağlı olarak 1936 yılında kurulan Klasik Filoloji Bölümünün ilk öğrenci ve mezunlarındandır.

Mezuniyetinden sonra aynı fakültenin Klasik Filoloji Bölümünde göreve başlamıştır. 1960'lı yılların ortalarında akademik görevinden ayrılmış ve çalışmalarını klasik dillerden çeviri yaparak devam ettirmiştir.

Eski Yunanca, Latince, Fransızca ve Almanca bilen Doç. Dr. Türkân Uzel'in, Eski Yunanca ve Latinceden çevirileri bulunmaktadır. 2001 yılında yaşamını yitirmiştir.

Ahlak Mektupları / Lucius Annaeus Seneca

Kitabın Özgün Adı
Ad Luciluim Epistulae Morales

© Jaguar Kitap, 2018

1. Baskı: Mart 2018
ISBN: 978-605-8259-39-3

Latince Aslından Çeviren
© Türkân Uzel

Editör
Ali B. Kaya

Düzelti
Barış Özdemir

Sayfa Tasarım
Hakan Güngör

Baskı-Cilt
Ana Basın Yayın San. Tic. A.Ş.
Sertifika No: 20699

Bu kitabın yayın hakları Jaguar Kitap'a aittir. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

JAGUAR KİTAP

Cemal Nadir Sk. No: 16/77 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: 0 212 522 94 22
www.jaguarkitap.com
iletisim@jaguarkitap.com
Sertifika No: 27215

AHLAK MEKTUPLARI

LUCİUS ANNAEUS SENECA

Çeviren Türkân Uzel

YAYIMCININ NOTU

Doç. Dr. Türkân Uzel'in Latince aslından çevirdiği bu kitap, ilk kez 1992 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından *Ahlaki Mektuplar* adıyla yayımlanmıştı. Elinizdeki bu baskıyı yayıma hazırlanırken ise biçim ve içerik bakımından önemli değişiklikler/düzenlemeler yapıldığını belirtmek isteriz.

Görüldüğü üzere, ilk değişiklik kitabın adına dairdi: İçerik bağlamında düşününce, bir sıfat olan "Ahlaki" sözcüğü yerine "Ahlak"ın kullanılmasına karar verdik.

İlk basımda -diğer dillerdeki birçok akademik çeviride olduğu gibi- kullanılan numaralandırma yöntemi yerine "Campbell Yöntemi"ni tercih ettik. Metin içi numaraları ve mektupların ait olduğu "kitap" numaralarını kaldırıp sadece mektupların sıra numaralarını kullandık. Böylece metni daha rahat okunur hale getirmeye çalıştık.

Latince çevirmenleri ve filologları mitolojik, tarihsel isimlerin, terimlerin, yer adlarının vb. yazımında Latinceyi esas alır. Örneğin "Gladyatör" sözcüğü "Gladiator" veya "Zeus" "İuppiter" olarak yazılır. Biz bu metindeki isim ve terimlerden bazılarının Latincelerini değil, kalıplaşmış ve bilinen şekillerini kullandık. Ulixes yerine Odysseus, Aegyptus yerine Mısır gibi...

Bugün, bu mektupların toplam sayısının 124 olduğunu biliyoruz. Fakat 74, 82, 85, 92, 99, 102, 106, 107, 108, 109, 113 ve 117 numaralı mektuplar Türkân Uzel tarafından çevrilmemiştir. Bu nedenle, söz konusu mektupların bu baskıda da yer almadığını; fakat bunun yanında, bazı mektuplardaki eksik –çevrilmemiş– pasajların Dr. Ayşe H. Tergan'ın Latince aslından çevirisiyle bu edisyona eklediğini ve kitaptaki tüm mektupların "tam metin" olarak yer aldığını okurlarımızın bilgisine sunarız.

Seneca'nın, C. Cengiz Çevik çevirisiyle yayımlandığımız *Doğa Araştırmaları* adlı kitabının kapağını hazırlayan tasarımcımız Jon Gray (gray318), bu kitabın kapağında da Roma tarzı duvar ustukası üzerine el çizimi özel bir yazı tipi kullandı. Antik Roma yazıtlarında, levhalarında bugünkü imlada kullanılan satır sonu tireleme ve hatta noktalama olmadığı için kapaktaki yerleşim bu geleneğe uygun olarak yapıldı.

Son olarak, bu değerli eserin yeniden okurlarımıza kazandırılmasında emeği geçen bazı kişileri anmak isteriz. Değerli akademisyen ve çevirmen Türkân Uzel'in, bizi ilk günden itibaren destekleyen ve yardımlarını esirgemeyen kızı Eren Tunga başta olmak üzere Prof. Dr. Gül Özaktürk, Ferhat Özkan, Dr. Ayşe H. Tergan, Natalia Suvorova ve Dr. Mark D. Long'a çok teşekkür ederiz.

"Forsan et haec olim meminisse iuvabit."

ÖNSÖZ

Eski eserler eski çağların sanki akışı durdurulmuş, ezgili, yalın söze, maddeye dökülmüş anıtlarıdır. Günümüze kadar gelebilirlerse, bize kendi çağlarının yaşayışlarını, sanat anlayışını, zevkini, düşünce ve teknikte vardıkları aşamayı gösterirler.

Seneca'nın eserleri de bu değerlerdendir. Yeni, belirgin bir renk katmasa da, çağının fikir akımlarını toplayıp yansıtan bir mercek görevi görürler âdeta. Roma'nın sosyal, siyasal yaşamı üstüne verdiği bilgiler yanında, aklın yolunda, eski Yunan filozoflarının fikirlerinden oluşmuş, insanlığın mutluluğuna yönelik bir düzenin bildiricisi, uygulayıcısıdır. İnsanlığın değişmeyen değerlerini saptayıp eserlerinde işleyen Terentius, Cicero, Horatius, Livius, Plinius ve başka Romalı yazarlar gibi, bugüne değin süregelen bir insanlık idealine (humanitas) katkıda bulunmuş, bu ideali bütün Roma İmparatorluğu sınırlarına tanıtmış bir yazar. Yıllar önce "kültür alanına serptiği tohumların" her okuyanda yeşeriverdiği; insanlara umut, avuntu veren, yaşamın onurlu değerini öğretip, yaşamı olması gerektiğince sevdiren bir dost gibidir Seneca. Bütün eski yazarlara bağnazca bağlı kalmayıp, aklın ve insanın değerini ön plana çıkaran, sanki Orta Çağ'ın ileride düşeceği "üstadın otoritesi"nden insanları kurtarmak istercesine bağnazlığın tehlikesini önceden sezinleyen bir aydındır.

Yaşam Öyküsü

Yaşam öyküsü kendisinin ve başka yazarların verdiği bilgilere dayanılarak hep şöyle anlatılır:

Tam adı Lucius Annaeus Seneca olan düşünürümüz, genel görüşe göre MÖ 4 yılında doğmuştur. Aynı adı taşıyan babası L. Annaeus Seneca, Augustus ve Tiberius dönemlerinin ünlü bir hatibi, eski Roma geleneklerine kuvvetle bağlı, güçlü bir mizah duygusu olan bir kişidir. Martialis, Plinius, Lucanus gibi Kordoba yani İspanya kökenlidir. İyi bir eğitim görmüş, yetenekli bir kadın olan annesi Helvia, Seneca'nın erken yaşta –babasının hiç hoşlanmadığı– felsefeyle uğraşmasını sağlamıştır. Üvey teyzesi de Roma'da onun eğitimi ile ilgilenen, çok hasta olduğu zaman onu ölümden kurtaran kişidir. Ailenin üç oğlundan ortancası olan Seneca, sağlığı hep bozuk olduğu için en çok özen gösterilen çocuktur.

Baba Seneca, büyük oğlu Novatus'la ortanca oğlu Seneca'nın eğitimlerine, onlara iyi konuşma sanatını öğretmekle başlar. İkisini de o zamanlar âdet olduğu üzere, devlet yönetimi için hazırlar. Eğitimlerini tamamlamak için Roma'ya getirir. İleride ozan Lucanus'un babası olacak olan küçük kardeş Mela, işlerin yönetimi için Kordoba'da kalır. Paraya, mala mülke düşkün bir kişidir. Seneca'nın hep sözünü ettiği paragöz tiplerinden biridir yani.

Seneca'nın belagat ve davaları yürütmedeki yeteneği erkenden parlak savunmalarda gösterir kendini. Öylesine ün yapar ki, hiçbir yeteneğin parlamasına katlanamayan imparator Caligula, onu ortadan kaldırmaya bile niyetlenir. Bozuk sağlığı, imparatorun "nasıl olsa yakında ölecek insanı öldürmek olmaz" düşüncesi, Seneca'yı ölümden kurtarır. Gerçekten de Seneca, bütün ömrünce nefes darlığından yakınmıştır. Tacitus'a göre, astım nevralji ve sık sık bayılma gibi sağlık sorunları vardır. Çektiği acılar yüzünden bir defa intihara bile kalkıştığını kendisi anlatır bir mektubunda. Mahkeme

işleri, imparatorun hasedi yüzünden engellenince küçük yaştan beri ilgilendiği felsefe çalışmalarına döner. O yıllarda, Roma'da her felsefe öğretisinin önde gelenleri ders vermektedir. Stoacı Attalus, Pisagorcu Sotion, Kinik Demetrios, Akademialı Papirius Fabianus gibi ünlü kişilerdir bunlar. Seneca'nın üzerinde en çok etki yapan, babasından öğrendiği eski Romalı zihniyetine en uygun öğreti olan Stoa ve bunun yanında Pisagor öğretileridir. Bir ara Pisagor öğretisinin et yememe kuralına uyarak etyemez olur, ama narin olan bünyesi daha da zayıf düşünce, özellikle babasının ısrarı üzerine bu kararından vazgeçer.

Teyzesinin kocası, mali işler sorumlusu olarak on altı yıl Mısır'da kalmıştır. Bu süre içinde Seneca da bir ara Mısır'da, sonra da Pompei'de bulunur. Büyük ihtimalle enişte sinin yardımıyla devlet hizmetine başlar, quaestor[1] olur, ardından da senatoya girer. Bu arada evlenir. Claudius'un imparatorluğunun ilk yılında, senatoda öyle parlak konuşur ki, yeteneksiz, kekeme olduğu halde güzel konuşmaya, davalara bakmaya pek meraklı olan imparator haset duymaya başlar. Bu dönemde Seneca'nın artık ünlü, itibarlı, zengin bir kişi olması da hasedin bir ikinci nedeni olmalı. Claudius fırsat arar, bulmakta da gecikmez: 44 yılında, bu kez İmparatoriçe Messalina'nın kıskandığı Claudius'un kız kardeşi Iulia Livilla ile zina yapmakla suçlanır Seneca. Verilen ölüm cezası, araya girenler aracılığıyla Korsika'da sürgüne çevrilir; adaya yollanır, orada sekiz acı yıl geçirir. Alıştığı rahat yaşamdan, dostlarından, itibarından, çalışmalarından, geleceğinin umutlarından uzakta yaşadığı yıllar, yaşamının bir dönüm noktası olmuştur. Roma'nın gerçek yüzünü o zaman tanır, zaman zaman umutsuzluk ve kinle dolar taşar. Gelecekteki davranışlarında, düşüncelerinde etkili olacaktır bu yıllar.

1 Roma'da daha çok mahkemelere ya da mali işlere bakan yüksek yetkilerle donatılmış kişi. Bir anlamda müfettiş. -y.n.

Başta sürgüne tevekkülle katlanır. Bilimsel çalışmalarla, koyu bir umutsuzluğun dile geldiği şiirler ve tragedyalar yazmakla geçirir vaktini. Ama aradan iki yıl geçince, Korsika'ya sığamaz olur; oradan kurtulmak, Roma'ya dönebilmek için her çareye başvurur. Claudius'un yakını Polybius'a, bir ölüm dolayısıyla, imparatora övgü dolu *Consolatio ad Polybium*'u yazar ve dolaylı olarak ondan af diler; ayrıca Messalina için de bir övgü yazısı yazar ama hiçbir sonuç alamaz. Roma'ya dönmesi için Messalina'nın ölümünü beklemesi gerekir. Onun ölümünden sonra Claudius'la evlenen Agrippina'nın desteği ile 48 yılında Roma'ya dönebilecektir. Ne var ki, yine de yaşamını istediği doğrultuda yönlendirme olanağına kavuşamaz. Bütün aydın Romalıların gönlünde yatan Graecia'ya gidip eğitimini tamamlama fırsatı, Agrippina'ya olan minnettarlığı ve tekliflerinin çekiciliği yüzünden bir kez daha kaçar. Neron'u yetiştirmek için seçilmesini, praetor'luğa atanmasını, belki de çektiği sekiz yıllık acının bir ödülü olarak görür. Claudius, Messalina'nın oğlu Neron'u evlat edinmiştir, Claudius'un oğlu Germanicus'un yerine Neron geleceğin imparatorudur artık. Seneca, Claudius'un öldürülmesinden sonra, cenaze mersiyesini övgülerle, abartmalarla yazar. Neron mersiyeyi okurken dinleyiciler gülmekten alamazlar kendilerini; ama çok geçmeden de mizah, istihza, alay dolu Menippusvari,[2] düzyazı-şiir karışımı *Apocolocyntosis*'i kaleme alır ve anonim olarak yayımlar. Davranışı öyle karışıklıklar içindedir ki, bu yergiyi Seneca'nın yazmadığı, yazdıysa bile bunun bir kara mizah olduğu, aslında yazılanların tam tersini düşündüğü için övgüyle yazdığı bile ileri sürülmektedir filologlarca.

2 MÖ 3. yüzyılda yaşamış kinik şair. Alaycı üslubu daha sonra başkalarınca da kullanılmış ve "Menippusvari tarz" olarak adlandırılmıştır. -y.n.

54 yılında Neron imparator olunca, Seneca, Sextus Afranius Burrus'la birlikte konsül olarak devleti idare eder, hem de çok iyi idare eder. Traianus'un dediğine göre, "Hiçbir Princeps'in egemenliği, Neron'un ilk beş yılı ile yarışamaz." Roma'da bütün değerli kişilere ilerleme yolları açılır, birçok cinayet önlenir; yavaş yavaş uyanan Neron'un vahşiliğine ellerinden geldiğince karşı koyarlar ikisi. Tacitus'un kanısına göre, "Seneca ile Burrhus karşı koymasalardı Roma kana bulanacaktı." Seneca, öğrencisini etkileyebilmek için o güzel diyaloğunu, *De Clementia*'yı yazar, onu insafa, hoşgörüye çağırır dolaylı yoldan, ama hiçbir etkisi olmaz; ne Agrippina'nın ihtirasını önleyebilir ne de Neron'un kana susamış vahşiliğini. Bu arada birçok soylu Romalı intihara zorlanır, birçokları da –denilenlere göre– Stoa felsefesinin öbür dünyayı bir cennet gibi anlatan hülyasının etkisiyle intihar eder. Seneca, 62 yılında Burrus'un ölümüne kadar iyi kötü dayanır bu duruma; eski yazarlardan kimilerinin kanısına göre, Seneca da para ve adam öldürme dalaverelerine karışmıştır diye ona kara sürmek istemişlerse de, Seneca imparatora malını mülkünü vermek şartıyla kendisini görevden affetmesini rica etmiştir, ama ricası kabul edilmemiştir. Mektupları bu olaylara değinen imalarla doludur.

Burrhus'un ölümünden sonra Neron'un çevresini Tigellinus gibi çıkarcı, dalavereci kişiler alır. Seneca çekilir siyasetten. *Epistulae Morales* adıyla kitaplaşan mektupları çoğunlukla bu dönemin ürünüdür. Bu dönemde Seneca artık Neron'un kendisini ortadan kaldırmak için fırsat kolladığını bilmektedir. Gerçekten de 65 yılında intihara zorlanır; intihar biçimi, bütün soylu Romalılara yapıldığı gibi kendisine bırakılmıştır. Seneca damarlarını açtırarak ölmeyi seçer. 70. Mektup'ta kendisi için seçtiği ölüm yolunu bildirir gibidir: "Baş ağrını dindirmek için çok kez kan aldırırsın, bedenini hafifletmek için bir damarını açtırırsın. (...) Bir neşterle açılır o büyük özgürlüğe giden yol, bir küçük çentikle ulaşılır

huzura." Neron'un öne sürdüğü bahane, yeğeni Lucanus'la birlikte Pisoların isyan hazırlığına karışmaktır. 65 yılı Nisan ayı sonunda ikisi de yaşama veda eder.

Seneca iki kez evlenir. İlk karısından hiç söz etmiyor. Sürgünden önce ölmüş olmalı. Mektuplarındaki anlatıma göre, mutlu bir evlilik değilmiş bu. İki oğlu olmuş. Birisi Seneca sürgüne gitmeden ölüyor. İkinci evliliğini zengin, soylu bir aileden olan Pompeia Paulina ile yapıyor. Son mektuplarından birinde karısını üzmemek için ölümünü ileri bir tarihe attığını bildiriyor: "Karısının, dostunun uğruna daha çok yaşamaya değmediğini düşünen, ölmekte direnen insan zayıf bir insandır. Yakınlarının yararı için gerekirse ruh sadece ölmek isterken değil, o yola girmişse bile bu işe ara vermeli, kendini yakınlarına adamalı." Seneca intihar ederken karısı Paulina'nın da kocasıyla birlikte intihar etmek istemesi ve ancak Neron'un engellemesi yüzünden hayatta kalması gösteriyor ki Seneca bu kez mutlu bir evlilik yapmış.

Doğuştan gelen güzel konuşma, istihza yetenekleri ile Seneca, hayata bağlı, yaşamayı seven bir insandır aslında. Mektuplarında bile yer yer yaşama sevincini dile getirir. 24.Mektup'ta, felsefenin insanı hayattan soğuttuğunu, ölüme seve seve koşan insanda yaşama sevinci kalmadığını düşünür; ama felsefe konularını ele aldığı, örneğin erdemleri anlattığı zaman, insanın acılara hatta işkencelere katlanması, ruhunu bunlara alıştırması gerektiğini bildirir. Belki kötülüklere karşı mücadelenin faydasız olduğunu anladığından –her başkaldırma, birçok insanın hayatına mal olmuştur çünkü– insanları tevekküle çağırır, kendi de tevekkülü seçer. Yaşamının inişli çıkışlı serüveni ondaki geleceğe kalma hırsını bilemiştir; zaman zaman felaketlerinin altında ezilir, abartır onları. Korsika'dan yazdığı epigramlar kendisine acıma duygusu ile doludur, kendisini artık bir ölü gibi hissetmektedir; felaketinin, memleketi Kordoba'yı, bu kentin başına gelen bütün

felaketlerden daha çok sarsacağını düşünür. Roma'da başka bir çağda, normal koşullarda yaşasaydı, iyi bir avukat, iyi bir hatip olarak görev yapacaktı, tıpkı Plinius gibi. Belki de bir *satura* yazarı olacaktı, epigramlarını topladığı kitap elimizde olacaktı. Oysa *Apocoiocyntosis*'te olanca gücü ile beliren hiciv, istihza yeteneği yer yer diyaloglarında, mektuplarında ince bir istihza şeklinde beliriyor, felsefenin ciddiyeti ile alay, şaka arasında bir yerde duraklayıp kalıyor.

Eserleri

Seneca, çeşitli konuları ve türleri kapsayan birçok eser vermiştir. Ne yazık ki hepsi günümüze kadar ulaşamadı. Seneca'nın siyasal yaşamda uzun süre etkili olduğu düşünülürse, bunca eseri yazmaya vakit bulması ilgi çekicidir.

Neron'un okuması için yazdığı nutuktan pek az parça dışında nutuklarından hiçbir şey kalmamış. Messalina'ya övgüsü sürgünde yazılmış; Claudius'un ölümünden sonra kaleme aldığı mersiye yitikler arasında.

Seneca, çağının modasına uyarak birçok epigram yazmış. *Anthologia Latina*'daki pek çok epigramın ona yakıştırıldığı, ama kesin olmadığı biliniyor. Ona mal edilebilen epigramların çoğu Korsika'da yazılmış; büyük bir umutsuzluk, karamsarlıkla dolu bu epigramlar. En büyük kısmıyla günümüze kadar gelebilen *Apocolocyntosis Divi Claudii* ise, Seneca için bir çelişki delili olarak kabul edilse de, yazarının İspanya kökenine, hiciv yeteneğine güzel bir örnek bu eser.

Tragedyalarının bir kısmını sürgünde yazmış olmalı. Dokuz tragedyası kalmış günümüze: *Hercules (Furens)*, *Troades ya da Hecuba*, *Phoenissae*, *Medea*[3], *Phaedra*[4] ya da *Hippblytus*,

3 İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, Çeviren: Çiğdem Dürüşkan.

4 İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, Çeviren: Çiğdem Dürüşkan.

Oedipus, *Agamemnon*, *Hercules Oetaeus*. Konularında Sophocles ile Euripides'i, nazım tekniğinde ise Ovidius'u örnek alan Seneca'nın tragedyaları, temsil edilmekten çok okunmak için yazılmıştır. Mektuplarındaki ahlaki ve öğütçü tavır, gösterişli anlatım, tragedyalarında da kendini gösterir.

Ahlak üstüne yazdığı birçok kitabı da bugüne gelememiştir. *Exhortationes* (Yüreklendirmeler), *De Officiis* (Görevler), *De Immatura Morte* (Erken Ölüm), *De Superstitione Dialogus* (Batıl İnanç Üstüne Söyleşi), *Quomodo Amcitia Continenda Sit* (Dostluğu Nasıl Korumalı), *De Matrimonio* (Evlilik), *De Paupertate* (Fakirlik), *De Misericordia* (Merhamet), *Ad Novatum Epistulae* (Novatus'a Mektuplar).

Doğa bilimi üstüne yazdığı kaybolmuş eserlerinin adlarını saymak, Seneca'nın bilimsel konularla ne kadar ilgilendiğini göstermesi bakımından ilgi çekicidir:

De Motu Terrarum (Depremler), *De Lapidum Natura* (Taşların Yapısı), *De Piscium Natura* (Balıkların Yapısı), *De Situ Indiae* (Hindistan'ın Konumu), *De Situ et Sacris Aegyptiorum* (Mısır'ın Konumu ve Kutsal Varlıkları), *De Forma Mundi* (Evrenin Biçimi). Bir de günümüze kadar gelebilmiş bir eseri var: *Quaestiones Naturales*[5] (Doğa Araştırmaları); bu eserin zamanımıza kadar gelebilmiş olmasını Orta Çağ'da fizik kitabı olarak okullarda okutulmasına borçluyuz.

Çevirisini sunduğumuz *Ahlak Mektupları*'na gelince; bunlar Sicilya'da vali olan Lucilius'a adanmış/yazılmıştır. Hepsinin de gerçek birer mektup olmalarına rağmen –Seneca'nın mektupları da Lucilius'unkiler de– yayımlanmak üzere yazılmıştır. "Çalışmaların ünlü, seçkin bir insan olmanı sağlayacak," diyor Lucilius'a başka bir yerde Seneca. Demek ki yayımlanmaları öngörülmüş. Birçoğu muhtemelen Seneca'nın ölümünden sonra basılmış.

5 Jaguar Kitap, 2014, Çeviren: C. Cengiz Çevik.

Ahlak Mektupları, özellikle ilk mektuplar, Horatius'un saturalarını, mektuplarını anımsatıyor. Dağınık bir anlatımla, daldan dala atlayan söyleşilerle, aynı ahlaki endişe ve eda ile benzer konuları işliyor Seneca. Sanki Horatius'un düzyazı saydığı *Saturalar* ve *Mektuplar*'ı, Seneca'nın kısa, tezatlı, çok yerde özdeyiş gibi duran anlatımına dökülmüştür. Daha Lucretius döneminde yaygın bir motif olan kendinden, halktan ve değerlerinden kaçma motifi, gerçek dostluğun değeri, yaşamın kısalığı, mutlu yaşamın koşulları, sade yaşam, ölüm korkusu, ölümden sonraki yaşam, insanın gerçek değeri, bilgelik, erdem, Latin dili üstüne söyleşiler gibi konular işlenir *Ahlak Mektupları*'nda.

İlk mektuplar, laf arasında bir fikri ortaya atar geçer: Fakirlik, bilgelik, zenginlik, mutluluk gibi insanın değişmez konularını özdeyişler halinde ele alır. Bu konuları Seneca daha ileriki mektuplarda ahlaksal konular olarak işler; bilgeliğin, erdemin, mutluluğun, mutsuzluğun, zenginliğin, fakirliğin anlamlarını Stoa felsefesi açısından ele alır; delilleri, gerekçeleri ile ahlak açısından değerlendirir. Bunların yanında bilge ile *vir bonus*[6] arasındaki ayrımı, özgürlükçü çalışmaların değerini, eski çağların, Altın Çağ'da ve kendi çağındaki bilgelerin niteliklerini belirtir Seneca; bir de dil sorunu vardır, Romalıları dillerine sahip çıkaran endişeyle işler bu sorunu, Yunanca her sözcüğün karşılığını bulmak ister.

İlk mektupların son paragrafında Seneca, konuyla ilgili olsun olmasın, genellikle Epikuros'tan alınmış bir özdeyişle (aforizma) bitirir sözlerini, bu özdeyişin üstünde durup, onu benimsemesini öğütler dostuna. Bu bölümler mektupların içinde ayrı bir bolüm gibidir. Ama 30. Mektup'tan sonra artık özellikle Epikuros'tan değildir alıntılar, çeşitli filozoflara döner. 69. Mektup'tan sonra da, mektupların felsefi örgüsü genişledikçe, iyice kesilir bu alıntılar. Ayrıca Seneca, mek-

6 *Lat.* İyi vatandaş.

tuplarının arasına, konu gerektirdiği zaman, Vergilius'tan, Horatius'tan, Lucretius gibi çeşitli yazarlardan örnekler alır, onların dizeleriyle açıklar düşüncelerini.

Başta, *Ahlak Mektupları*'nın Seneca'nın yaşamının son eseri olduğunu söyledik. Kimi mektuplarında sık sık ölüm düşüncesi dile getiriliyor. Neron'un kendisine hayatı bağışlamayacağını bildiği için olsa gerek, âdeta kendini teselli etmek istiyor, ölüme hazırlıyor gibidir. Özellikle intihar konusuna ayrılan 70. Mektup'ta, insanın kendi eliyle kendi canını almasının güçlü niteliği işleniyor, bu işi bir başkasına bırakmayan Cato Uticensis gibi ünlü Romalılar övülüyor; ayrıca eski çağda, kendi çağından soylu kimseler, esirler, köleler arasından, koşullarına katlanmayı reddeden ve en zor durumlarda bile kendine ölümü sağlayabilen insanlardan övgü ile söz ediliyor.

Toplum içinde büyük bir övgü kazanmış, en yüksek mevkilere çıkmış, sürgün acısına katlanmış, sonunda intihara zorlanmış bir kişi olan Seneca, öleceğini bilerek yazıyor son mektuplarını. Büyük bir yaşam deneyiminden geçmiş bir insanın yaşama veda ederken kimi zaman isyan, çok zaman tevekkül içinde doğruluğuna inandığı yollar, mutluluk çareleri bunlar. Mektup şeklinde olduğu için, her zaman günlük konulardan yola çıkarak ahlak konusuna, felsefeye dönen Seneca, başkalarının hatalarını, belki de kimi zaman kendi hatalarını dile getiriyor.

Felsefesi

Stoa felsefesinin ahlak temeli, bütün öteki felsefeler gibi, Sokrates'in ahlakı olmuştur. Stoacılar sağlam, doğru bilgiyi bilgelik ve mutluluğun temeli kabul eden Sokrates'in anlayışından yola çıkarak, Stoacı filozofların eklediği yeni katkılarla, bu bilginin doğaya uygun olmasını ileri sürdükleri

ve bu düşüncelerini felsefelerinin temeli olarak saptadıkları zaman, insanlar arasındaki halk, sınıf, köle-efendi, sınır ayrımlarını kaldırmışlar, evrensel bir dünya anlayışının gelişmesine olanak sağlamışlardır. Büyük İskender'in Doğu ve Batı ülkelerine yani o zamanki dünyaya egemen olduğu bir dönemde, Yunan kültürü kendi sınırlarını aşarak bu evrensel dünyanın kültürü olur; Stoa felsefesi de Hellenistik dönem kültürünün felsefi düşünce temeline oturur. Zamanla dünya egemenliğini İskender'in dağılan imparatorluğu üstüne kuran Romalılar, bu kültürün mirasçısı olarak onun devam etmesinde büyük rol oynarlar.

Roma'da akılcı, bilimsel denebilecek yeni bir zihniyet Hellenistik kültürün etkisi altında gelişmiş ve Roma aydınları çalışmalarını geleneksel uğraşılardan insanın kendi üstüne, doğa olayları üstüne düşünme alanına, kendi anlayışlarında bir felsefe alanına geçirmişlerdir. Çünkü temelinde *do, ut des*[7] gibi bir çeşit anlayış yatan Roma dini, MÖ 2. yüzyıldan öteye, artık Roma aydınlarına bir yaşam kuralı, mutluluk ve huzur vermeye yetmez olmuştur ve aydınlar için dinin görevini eklektik bir felsefe yüklenmiştir.

Bu aydınlarla birlikte, sınırları genişleyen, türlü nedenlerle zenginleşen, bilgiden gelen bir bağla da kendilerine ahlaksal bir değer yaratamayan kimi Romalılar için de bu değerler boşluğu onların sadece paraya, lükse, sefahate dönmelerine neden olmuştur. Horatius'un bir yüzyıl önce ironi olarak bir Romalıya söylettiği gibi: "Yurttaşlar, yurttaşlar, önce para aramalı, erdem arkadan gelsin!" Bunlar parayı her şeyin üstünde tutmakta, bu uğurda hiçbir ahlaksal değeri umursamamaktadırlar. Bu koşullarda Roma aydınları başıboş bir halde ve çığ gibi büyüyen yaygın yozlaşmaya karşı, yurttaşlarına ana hatlarıyla Stoa felsefesinin gösterdiği yolu anlatıyorlar ve kendileri de bunu bizzat uyguluyorlardı. Böylece insana

7 *Lat.* "Ver ki, vereyim." -y.n.

saygıyı, dostluğu, hoşgörüyü, tüm insanların eşitliğini, acıya, işkenceye dayanmayı ya da göklerde yerini almak üzere intiharı öğütleyen Stoa felsefesi; o zamanki Roma toplumu gibi sevgiden, insanca davranışlardan yoksun bir toplumda yaşayanlara insan onurunu yücelten yüksek bir ideal, bir ahlak veriyor ve Roma'nın tek hâkime karşı direnmesindeki düşünce temelini oluşturarak imparatorluğun daha uzun yıllar ayakta kalmasını sağlıyordu.

Seneca'nın felsefesi de ana hatlarıyla eklektik bir Stoa felsefesidir.

Seneca'nın yaşamı iki çalışma arasında geçmiştir. Mahkeme, devlet işleri ve felsefe çalışmaları. Söylev yeteneği ve devlet işleri başına her iş açtığında felsefe çalışmalarına dönmüştür. Caligula ve Claudius dönemlerinde, sürgünde felsefe, şiir, tragedya çalışmalarıyla uğraşan Seneca, Neron döneminde onun hocası ve danışmanı olarak geleceğin imparatorunu başlangıçta iyi eğitebilmek ve sonraları onu doğru yola getirebilmek için yine felsefeye başvuruyor.

Seneca da Cicero, Horatius ve başka yazarlar gibi bir tek felsefeye bağlı kalmıyor. 45. Mektup'ta şöyle diyor: "Ben kimseye bağlanmadım, hiçbir otoritenin adını, damgasını taşımıyorum; Büyük insanlarımızın düşüncelerine inanıyorum ama kendi düşünceme de hak tanıyorum." Bir başka mektubunda kendisini çiçeklerden bal toplayan arılara benzeten Seneca (Horatius da aynen böyle der), bağlı kaldığı Stoa felsefesini bile eleştirmekten geri kalmıyor zaman zaman;[8] ama eleştirdiklerine bile gerektiği zaman dönebiliyor. Posideni-

8 Seneca, Stoacıların anlamsız tanımlarıyla alay eder çünkü bu tanımlar insanı hiçbir ihtirasından kurtarmaya yaramaz, zaman kaybından başka bir şey değildir. Kendi çağında yaşayan Stoacılardan "şarlatanlar" diye söz eder. Zenon'a bile karşı olur. -ç.n.

us'un[9] ve Ariston adlı Romalı bir Stoacının kimi düşüncelerine karşı çıkıyorsa da, özellikle teselli için yazdığı diyaloglarında, hatta mektuplarında bile Posidonius'un, ruhun öteki dünyayı seyirden alacağı mutluluk motiflerini kullanmaktan geri kalmıyor.

Seneca, Stoa felsefenin kurucusu Epikuros için de aynı tutumda. Kimi zaman ona karşı çıkıyor. "Epikuros'a göre insanın erdemi varsa mutludur, ama erdem başlı başına mutlu yaşam için yeterli değildir. Erdemden bile gelse zevk, erdemin kendisi değildir" ya da "Çok olgunlaşmamış, ham kişiler için bu iniş çıkışın bir sonu yoktur, Epikuros'un düştüğü içinden çıkılmaz kargaşaya, o boş, sonsuz kaosa düşerler" diyor. Ama Epikuros'a karşı çıkmasının asıl nedeni, kötü niyetli kişilerin, onun bilerek yanlış yorumladıkları düşüncelerine sığınarak onu türlü zevkleri, çarpık yaşayışları için bir paravan yapmalarıdır. Bu yüzden Cicero da, özellikle *De Ofiiciis* adlı eserinde Epikuros'a şiddetle karşı çıkmıştır. Ama Seneca birçok mektuplarında, filozofun kendi düşüncelerine uygun düşen aforizmalarına de sık sık başvurur. Çünkü o da Stoacılar gibi, doğaya uygun yaşamak gerektiğini, en büyük zevkin değil, doğanın uygun gördüğü kadar zevkin gerekli olduğunu, ölüm sonrası anlayışları ayrı olsa da ölümden korkmamak gerektiğini düşünmektedir ve bu düşüncelerini de aforizmalar halinde sık·sık yinelemektedir.

Seneca, bütün Romalılar gibi felsefeyi faydacı bir görüşle ele alır. Birçok yerde felsefe için "Bu benim ne işime yarar?" diye sorar. O, Platon'un idea anlayışından bile, insanları köle eden, yakıp kavuran varlıkların hayalî olduklarını göstermesi bakımından yararlanır. Yer yer eski Stoacılığın

9 Posidonius, eski Stoa felsefesine Platon'un felsefesinden esinlenerek yeni bir anlayış olan öteki dünyada ruhların evrenin görkemli görüntüsünü seyredecekleri anlayışını getirmiştir. -ç.n.

maddeci görüşünden yana olduğu için hiçbir şeyin bilinemeyeceğini söyleyen filozoflara da karşı çıkar: Bu dünyayı bir hayal değil, bir gerçek olarak kabul etmektedir. Filozofların hiçbir şeyin bilinemeyeceğine karar verdiklerini düşünür ve 88.Mektup'ta şöyle der: " Biz neyiz o halde? Etrafımızı çeviren, bizi besleyen, bize yardım eden bütün şu varlıklar nedir? Bütün doğa boş ya da aldatıcı bir gölgedir. Kimlere daha çok içerlediğimi söylemem zor olacak: Bizim hiçbir şey bilmememizi isteyenlere mi, yoksa hiçbir şeyi bilmemeyi bile bize çok görenlere mi?"

Seneca için felsefe iyi bir yaşam yoludur; bir ruh eğitimi, bir kişilik edinme sanatıdır. Felsefe, insanı bir yaşam deneyimi gibi olgun kılar; yaşam deneyimi yaşla gelir, felsefe ise gençken olgunlaştırır insanı. Çünkü ona göre felsefe, "İnsanların, tanrıların gerçeğini araştırır, bulmaya çalışır; doğaya uygun yaşam yolunu gösterir insanlara." Böylece insanlar korkularından kurtulur, her türlü acıyı yener, sonunda bilgisizlerin elde etmek istedikleri değişken, kaçıcı bir mutluluğa değil, felsefenin sağladığı sürekli, güvenli bir mutluluğa erişirler. Felsefe, "İnsan ruhunu bir biçime sokar, işler onu; yapılması, yapılmaması gereken işleri gösterir; iyi, doğru, insancıl davranışı, sağduyuyu öğretir." Kadere, rastlantıya karşı başı dik katlanmamızı öğütler, Tanrı'yı nasıl izlememiz gerektiğini bildirir bize, insanı kaderine karşı güçlü olmaya çağırır, onurlu kılar onu. İnsan, kaderini değiştiremez ama onu iyi kötü yanıyla, olduğu gibi kabul edip katlanırsa ona, kaderin kötü yanlarından kurtulmuş olur. Felsefe bize her türlü felaket olanaklarını bildirdiği için, "önceden bilinen şeylerin tokadı daha az acı verir." Felsefe, insanı "Tanrı'ya eş olma amacına çağırır." İnsanın içinde Tanrı'dan gelme bir soluk vardır: "Yüce ruhlu, ölçülü, her olaya sanki önemsiz bir şeymiş gibi bakan, korktuğumuz, can attığımız her şeye

gülüp geçiveren bir ruhu göksel bir kudret yönetir. Böylesine ulu bir şey Tanrı'nın yardımı olmadan ayakta duramaz. Bu yüzden ruhun bir parçası indiği yerde bulunur hâlâ, güneşin ışınları gibi. Ruh, ölümden sonra bedenin zindanından ayrılarak sonsuz yaşama erişir. Doğa bu nedenle yüzümüzü göğe yükseltmiş, bizi ayaküstüne dikmiş, göğün görkemli görüntülerini, yıldızları, Ay'ı, Güneş'in, Ay'ın tutulmalarını görebilmemizi sağlamıştır. İnsan, ölümden sonra yeryüzünün karanlıklarından kurtulup, göklerde aydınlığa, ışığa boğulur; kökeni onu oraya çağırmaktadır, ama ruhumuz bu beden zindanındayken bile, hatalarından kurtulup tanrısal düşüncelere yükseldiği zaman, yine o yüce katta olacaktır; orada bir ruh sükûneti, katıksız bir özgürlük bekler onu. Çünkü ruh (bilgenin ruhu), ölümden sonra sıradan bir yurt kabul etmez kendisi için, onun yurdu her yerini dolandığı uzaydır, evrendir.

Ama ruhun yapısı hakkında Seneca, Orta Stoacılardan ayrılır; onlara göre ruh, bedenin yükü altında ezildiği için bedende tutunamaz, dağılır. Oysa bu konuda Eski Stoacıların maddeci anlayışına uyan Seneca, ruhu bedenli olarak kabul eder. "Ruh çok ince bir maddeden yapıldığı için, her bedenden çıkıp gidebilir." Tanrı evrende neyse, ruh da insanın içinde odur; Tanrı için madde neyse, bedenimiz de bizim için odur. Ne var ki ancak bilgenin ruhu ölümden sonra Tanrı'ya kavuşur. "Ruh, bedeni bıraktıktan sonra onu düşünmez artık, çünkü beden, ruhun sırtına vurulmuş bir yüktür, bir cezadır. Bu yüzden beden zevklerine dalmamalı insan, sadece hayvanlar için bir iyiliktir bu zevkler. Beden zevklerini hor görmek kesin bir özgürlüktür."

Tanrı, insanın içine tanrısal bir tohum serpmiştir. Bu tohumlar yerine düşerse kökenlerine benzer, sürgünler biter; onları iyi geliştirmek, bilgi ile beslemek bize düşer, yoksa bozulur tohumlar, düştüğü yerde yoz otlar biter. Seneca,

bilge'ye kimi zaman örnek insan der. Gerçi örnek insan her zaman bilge değildir, ama bilge olma yolunda olan insandır. Örnek insan, sıradan bir insanı bilgeye götüren zincirin bir büyük halkasıdır, gerçek bilge (gerçek iyi insan da der kimi zaman Seneca buna), Anka kuşu gibi çok az bulunur; bunun için, örnek insanın iyiliği ile bile yetinilebilir.

Mademki ruh Tanrı'dan gelme bir soluktur, o halde yetenekli, değerli insanlar, ırk, ulus farkı olmadan birbirlerine eşittir. Bu soluk, bir Romalı atlısına da iner, bir köleye, bir azatlıya da. Demek ki insanlar eşittir, çeşitli sınıflandırmalar, değerlendirmeler de insan gururunun ya da haksızlığının yarattığı şeylerdir. İnsanların eşitliği fikri, yeryüzünde bir tek devletin yaratılması gerektiği düşüncesini de içinde taşır. Bu yüzden Seneca kendisini bir Romalı değil, bir dünya vatandaşı olarak görür, yeryüzündeki yaşamını da bir çeşit askerlik görevi sayar; yaşamak bir kışla hayatı sürmek demektir, bu dünyanın gereklerine bir er gibi uymalı insan, acısına da kahrına da.

Seneca'nın Tanrı'sı da Stoa felsefesinin tek Tanrı'sıdır; evrene yayılmış nous'tur, tek akıldır, evrene düzeni sağlayan akıl (ratio). "Doğa, Tanrı'dan bütün evrene ve parçalarına sinmiş tanrısal akıldan başka nedir ki?" der *De Beneficiis* adlı kitabında. İnsanın aklı da, insanın bedeni içine yerleşmiş tanrısal soluğun bir parçasıdır. Tanrı, insanın içine iner, Tanrı olmadan bilgelik olmaz. Bu tanrısal soluk, kötülüklerimizi, iyiliklerimizi gözetler; onun yardımı olmadan kadere üstün gelemeyiz. Bilgelik de yetkin akıldır (perfecta ratio).

Felsefe ile erdem (virtus), bilgelik arasında şöyle bir ilinti var: Felsefe, erdemi sağlama yolu, düşünce dizgesidir; erdem, bilgenin doğaya uygun bilgisi; bilgelik (sapientia), erdemlere sahip, onları uygulayan kişinin (bilge) niteliğidir. Erdem, yetkin akıldır, gerçek ve değişmez bir kanıdır. Erdem ile akıl arasında bir eşitlik vardır, erdem akıl yoluyla edinilen

kusursuz, örnek bir bilgi ve olgunluktur. Erdem, en büyük iyi'dir (summum bonum), şerefli olandır, ahlaklı olandır, tek mutluluktur. Sadece ahlaksal iyi, bir iyi'dir. Yarattığı düzenle, yaraşanı yapmasıyla kendini belli eder; her zaman aynı kalır, yaşama koşulları ile nitelikleri değişmez, iyi her yerde iyi'dir. İyi, faydalı olan değildir. Belli bir amaç için iyi olan, geçici olarak iyi'dir. En büyük iyi, kendi kendisi için iyi olandır; Tanrı'dan geldiği için faydayı düşünmez. İnsanların mutluluğu tanrılara yakarmaktan değil, bilgeliğe erişmekten gelir. Erdem, zevk de değildir; çünkü zevkler ve duygular aldatıcıdır, akla karşıdır, doğaya karşı olduklarından birer hastalıktır.

Bilge de erdemi sayesinde Tanrı ile yarışır ama aralarında bir fark vardır. İuppiter daha uzun yaşar. Ne var ki Tanrı, doğası gereği, bilge de kendi yetişmesi, eğitimi sayesinde korku nedir bilmez. İşte bu noktada insan, Tanrı'dan üstün sayılabilir. Devlet işlerinde görev alabilir bilge, ama gerektiği zaman bu işlerden çekilip kendini felsefeye vermesini de bilir, hatta bu dünyadan çekilmesini de bilir. Çünkü onun için iyi yaşamak önemlidir, çok yaşamak değil. Bilge hiçbir şeyden yoksun değildir, onun saygınlığı kendi içindedir, kendi kendisi ile bir bütündür. Her zaman neşe içindedir, bu da erdemlerinin bilincinden doğar. Güçlü, adaletli, ılımlı, ileriyi gören akıllı kişiden başka hiç kimse gerçek, katıksız neşeye ulaşamaz. Bilge, suç işlemez; çünkü suç işlemenin verdiği eziklik, cinayetlerle birlikte çıkıp gitmez insanın içinden. Bilge, doğaya uygun yaşar, ancak böyle bir yaşam mutludur. Doğa az şey ister, insanın midesi dünyanın dört bucağından taşınmış yemekleri değil, doyumu ister. Harisi koca dünyanın efendisi yapsan, mutsuzdur yine de. İnsan, zenginliğinin doğaya uygun olmasını istese, hiç fukara olmaz; ama bilgisizlerin kanısına göre zengin olmak istese, hiç zengin olamaz. Asıl zenginlik, ruhsal olgunluktur. İnsan fukaralıktan kurtulsa, başka bir şeyin, zenginliğin, mevkilerin kölesi olur. Bir

başkası daha zengin, mevkii daha yüksek diye içi içini yiyen insan köledir aslında.

Seneca, felsefenin sağladığı bilgelikle atalarının bilgeliği arasında bir paralellik kuruyor, çünkü her iki toplum da doğaya uygun yaşamakta idi. Romalıların ataları cahildiler, bilge değillerdi, ama onlar yüce soluklu kişilerdi. Tanrılardan yeni kopmuş kişiler oldukları için, geçici değerlere, örneğin tanrıların, insanların erişememesi için yer altına gömdükleri altına, parlak taşlara, savaş aleti demire meraklı değillerdi, onları arayıp yer altından çıkarmazlardı. Bu yüzden aralarında kavga çıkmazdı. İnsanlar bozulmamış olduklarından, tanrılar onlara gereksinme duydukları her şeyi sağlarlardı, bu yüzden mutluydular. Altın Çağ deniyordu bu çağa. En değerli kişi yönetiyordu onları, yönetmek bir ayrıcalık, bir hak değil, bir görevdi; hayvanları en güçlünün yönetmesi gibi. Ama ahlak yozlaşmaya başlayınca yasalar koymak gerekti. Çünkü krallıklar birer tiranlığa dönüştü. Yasaları önce Solon gibi bilgeler koydu. İnsanlar arasındaki eşitlik bozulunca, felsefe ahlaksal yozlaşmanın getirdiği kötülüklere karşı insanın bir sığınağı haline geldi.

Seneca, Posidonius'un Altın Çağ'da filozofların insanlara medeniyeti öğrettiği düşüncesine karşı çıkar. Çünkü her türlü sanat, insanların dikkatini çeken güzellikler, süsleme, resim, heykel, mimarlık sanatları insanların para ihtirasını körüklemekte, onları mutsuz etmekten başka bir işe yaramamaktadır. Bu anlamda Seneca, bir çeşit medeniyet düşmanı kesilir; refah, zenginlik yanlış yoldan edinildiği, yanlış uygulandığı için değil, başlı başına bir ***kötü*** olduğu için. Ellere beceri sağlayan şey bilgelik değildir. Çünkü bilge, kavgayı seçmez, barıştan yanadır, insanlar arasında ayrım yapmaz. Bu yüzden mimarlardan önceki çağ mutluydu, saman çatı altında özgür insanlar yaşardı aslında; oysa mermerden, yaldızlı tavanların altında insanlar köle olarak oturuyorlar. Çünkü bu süsler gösteriş merakının, lüksün yardakçılarıdır.

Seneca'nın edebiyat hakkındaki kanısı da zaman zaman değişiyor. Kimi zaman insana ün sağladığı için değerlidir, kimi zaman da faydasız işlerle uğraştığı, insanlara altın, gümüş, parlak taşlar merakını aşıladığı için, her zaman beğendiği Vergilius'a, Homeros'a bile karşıdır, özellikle de insanı daha ahlaklı yapamayacak olan edebiyat tarihine.

Seneca'nın Ölümü

Seneca 65 yılında İmparator Neron'a karşı yapılacak –*Pisonia Tertibi* olarak da bilinen– bir suikast hazırlığına adının karışması sonucu –ki birçoklarına göre Seneca'nın bu olayla ilgisi yoktu– Neron tarafından "intihar cezası"na çarptırıldı.

Devlet adamı ve hatip olan Piso'nun örgütlediği bu girişimi Natalis'ten öğrenen Neron, bir dizi ölüm fermanı çıkarır; bu arada komployu ifşa eden Epicaharsis adlı bir kadını konuşturmak için işkence ettirir. Kadın kendini öldürür, ardından da Piso intihar eder.

Bu olayın devamını Tacitus, *Annales* (Yıllıklar) adlı kitabında şöyle anlatır:[10]

Piso'nun intiharını konsül adayı Plautius Lateranus'un ölümü izledi. Bu öylesine hızlı oldu ki, Plautius'a ne çocuklarını kucaklama ne de ölümünü seçme fırsatı bırakıldı. Kölelere ceza uygulanan yere zorla sürüklendi ve Tribunus Statius'un eliyle boğuldu. Plautius sükûnetini hiç bozmadan, Statius'un yüzüne suç ortaklığını bile vurmadan öldü.

Aradan çok zaman geçmeden bu cinayetlerin ardından Seneca'nın ölümü geldi. Princeps'e[11] en çok keyif veren de bu ölüm oldu: Seneca'nın bu tertibe katıldığı açıklığa kavuş-

10 Türkân Uzel tarafından çevrilen bu bölüm *Annales*'in çeşitli yerlerinden alınmıştır. -y.n.

11 İmparator Neron. -y.n

muş değildi, Neron zehir ile öldürmeyi başaramadığı adamın hakkından silahla gelmekten büyük keyif alacaktı. Bir tek Natalis, Seneca'nın adını zikretmişti: "Hasta Seneca'yı ziyaret etmek ve neden Piso'yu evinden uzak tuttuğundan yakınmak için onun evine yollanmıştı. Yakın buluşmalarla dostluklarını güçlendirmek daha iyi olmayacak mıydı?" Seneca da yanıt olarak, "Karşılıklı söyleşiler, sık konuşmaların hiçbirine yararlı olmayacağını" bildirdi; zaten onun "yaşamı, Piso'nun selametine bağlı" idi. Gavius Silvanus adında praetor alayından bir tribunus'a, Natalis'in sözlerini, kendi sözlerini kabul edip etmediğini Seneca'ya sorma görevi verildi. Seneca da rastlantıyla ya da bile bile, o gün Campania'dan çıkmış, dört bininci taştaki[12] kır konak yerinde kalıyordu. Akşama doğru tribunus oraya geldi, konağın etrafını askerleriyle kuşattı; Seneca, karısı Pompeia Paulina ve iki dostu ile yemek yerken, tribunus imparatorun buyruklarını bildirdi ona.

Seneca da, "Natalis bana, Piso beni görmekten alıkonduğu için, onun adına yakınmak üzere gönderildi. Ben de rahatsız olduğumu, dinlenmek istediğimi öne sürerek özür diledim," diye yanıt verdi. "Çünkü kendi selameti için bir kişinin yaşamını harcamanın hiçbir anlamı yoktu. Onun yaradılışı dalkavukluğa eğimli değildi, bunu da Seneca'nın kişiliğinde bir köleden çok özgür bir insan bulunduğunu tecrübe etmiş olan Neron herkesten iyi bilir." Tribunus bu sözleri, vahşi yaradılışlı princeps'in akıl hocaları olan Poppea ile Tigellinus'un yanında Neron'a bildirince, Neron da Seneca'nın gönüllü bir ölüme hazır olup olmadığını sordu. O zaman tribunus, Seneca'nın çehresinde hiçbir korku belirtisi, sözlerinde, yüzünde hiçbir üzüntü bulunmadığını kesinlikle bildirdi. Böylece Neron ona geri dönmesini ve Seneca'ya ölüm kararını bildirmesini buyurdu. Fabius Rusticus'un anlattığına

12 Roma'dan dört mil uzaklıktaki bir yer. -y.n.

göre, adam geldiği yoldan geri dönmemiş, yolunu değiştirip praefectus olan Faenius'a uğramış ve Caesar'ın buyruklarını açıklayarak, bunlara uyup uymaması gerektiğini sormuş. Praefectus da, herkesin alın yazısına uyarak, bu alçakça buyruğa uyması gerektiğini söyleyip uyarmış onu. Çünkü Silvanus da bu tertipçiler arasında idi ve tertipçilerden öç almayı kabul etmesi suçunu daha da artırıyordu, ama yine de sesini ve kişisel görüntüsünü ortaya koymadı ve Seneca'ya son zorunluluğu bildirmek için yüzbaşılarından birini araya koydu.

Seneca kılını kıpırdatmadan vasiyet tabletlerinin getirilmesini istedi. Ama yüzbaşı karşı çıkınca dostlarına dönerek şöyle dedi: "Bana yaptığınız iyiliklere teşekkür etmeme engel olunduğuna göre, bu durumda size bırakabileceğim tek şeyi, ama en güzel şeyi bırakıyorum: yaşamımın örneğini!" diye vasiyet etti. "Bu örneği aklınızdan çıkarmazsanız, bu güzel sanatların şanı; sağlam, sürekli dostluklarımızın ürünü olacaktır!" Gözyaşlarını tutamayan dostlarını kimi zaman sözlerle, kimi zaman daha sert bir biçimde güçlü olmaya davet ederek onlara sık sık şu soruları soruyordu: "Nerede kaldı bilgeliğin kuralları? Nerede kaldı başımızın üstünde dolaşan felaketlere karşı yıllar yılı uyarılan aklınız? Neron'un vahşiliğini bilmeyen kimse var mı? Öldürdüğü annesinden, erkek kardeşinden sonra, kendini büyüten, eğiten birinin ölümünden başka ne kaldı geriye onun için?"[13]

Bu ve buna benzer sözleri sanki herkese söylüyormuş gibi söyledikten sonra karısını kucakladı. Böyle bir kaderle karşı karşıya iken, acı içinde, karısından acısını yatıştırmaya çalışmasını, bu işi sonsuza değin sürdürmemesini, hep erdem içinde geçirdiği yaşamını göz önüne alarak eşinin özlemine onurlu avuntularla katlanmasını rica etti, yalvardı ona. Karısı da bunlara karşılık, kendisinin de ölmeye karar verdiğini bildirdi, damarlarını açacak kişiyi istedi ısrarla. O zaman

13 Seneca aynı zamanda Neron'un hocasıydı. -y.n.

Seneca, onun şanına karşı olmadığını, sevgisinin, sevdiği tek kadını hakaretlerle karşı karşıya bırakmaktan alıkoyduğunu söyledi: "Sana yaşamın avuntularını göstermiştim, sen şanlı ölümü yeğ tutuyorsun. Gösterdiğin bu örneği çok görmeyeceğim sana. Böylesine güçlü bir son, eşit bir kararlılık içinde nasip olsun bize, senin sonun da daha büyük bir parlaklık olsun!" Bu sözlerden sonra, eşit vuruşlarla kollarındaki damarlar bıçakla açıldı. Seneca'nın az gıda aldığı için zayıflamış bedeninden kanı ağır ağır akıyordu. Bacaklarının, baldırlarının damarlarını da açtırdı, korkunç acılarla kıvranıp yorgun düşünce, kendi çektiği acılarla karısının cesaretinin kırılmasından, kendisinin de onun çektiği işkenceler karşısında güçsüz davranışlara düşmesinden korkarak, karısına yandaki odaya geçmesini öğütledi. Son dakikasına kadar belagatini korudu, yazıcıları yanına çağırarak birçok konuşmasını kâğıda geçirtti. Bunlar yayımlandığı için sözlerini çarpıtmak istemiyorum.

Ama Neron'un Paulina'ya karşı hiçbir özel kini olmadığı için kadının ölümünün engellenmesini buyurdu. Askerlerin uyarmasıyla köleleri, azatlıları kadının kollarını bağladılar, kanı durdurdular. Bu durumdan kadının haberi var mıydı, bilmiyorum. Çünkü halk en kötüsüne inanmaya hazır olduğundan, kadının Neron'un yatışmaz öfkesinden korktuğu için kocasıyla birlikte ölmek şanını kazanmak istediğini ama sonra bir umut belirince yaşamın güzelliğine kapıldığını düşünenler de olmadı değil. Seneca'nın ardından, kocasının anısına övülesi bir biçimde sadık kalarak, yüzüyle, organlarıyla yaşam soluğunu ne kadar yitirdiğini göstere göstere birkaç yıl daha yaşadı.

Seneca'ya gelince, kanının ağır akması, ölümün ağır ağır gelmesi yüzünden, uzun yıllar dost olduğu ve hekimlik bilgisini denediği Statius Annaeus'tan çoktandır bulundurduğu zehri getirmesini rica etti. Atina'da halk kararı ile ölüm

cezasına çarptırılanlara verilirdi aynı zehir. Zehri getirdiler; içti ama boşunaydı, organları artık buz gibi olmuştu, bedeni artık zehrin işleyecek gücüne kapalıydı. En sonunda sıcak banyoya götürülmesini istedi. Yakınındaki kölelerin üstüne suları sıçratarak şöyle diyordu: "Kurtarıcı İuppiter'e saçıyorum bu suları!" Burada buharının etkisiyle boğuldu. Hiçbir cenaze töreni yapılmadan yakıldı bedeni. Daha henüz zengin, itibarlı olduğu dönemlerde ölümü hakkında karar verdiği zaman bir ek vasiyetname ile böyle yapılmasını vasiyet etmişti zaten.

1. Mektup

Seneca, Lucilius'unu selamlar,[14]

Evet, öyle yap Lucilius, kendin için kazan kendini. Şimdiye değin senden zorla alınan ya da çalınan, boşa akıp giden zamanına sarıl, iyi kullan onu. Durum, emin ol, sana yazdığım gibi: Kimi zamanımız bizden zorla alınıyor, kimisi sinsice çalınıyor, kimisi de boşa akıp gidiyor. Umursamadığımız için uğradığımız kayıp da, en yüz kızartıcı olanı. Dikkat edersen, hayatımızın en büyük bölümü kötü iş yapmakla, büyük bir bölümü hiçbir iş yapmamakla, tüm yaşamımız da yapmamız gerekenden başkasını yapmakla geçiyor. Zamana değer veren, gününün değerini bilen, her gün biraz daha ölmekte olduğunu anlayan bir kimse gösterebilir misin bana? Yanıldığımız bir nokta var: Sanıyoruz ki ölüm önümüzdedir; oysa ölümün büyük bir kısmı şimdiden geçip gitmiştir. Hayatımızın geride kalan kısmını ölüm eline geçirmiş. O halde, bana yazdığın gibi davran Lucilius'um, sarıl bütün saatlerine: Bugününe el koyarsan, daha az bağlı kalacaksın yarına. Böyledir bu iş: Yaşamak ertelendi mi, hızla akar geçer. Her şey yabancıdır bize. Lucilius, bizim olan bir tek şey var: zaman. Doğa, yalnız bunu, bir tek bu kaçıcı ve kaygan şeyi vermiş bize; ama onu da her

14 Kitaptaki tüm mektuplar bu cümle ile başlıyor; bu edisyonda ilk mektubun başında koruduğumuz bu cümleyi sonraki mektuplara almadık. -y.n.

isteyen alıyor bizden. İnsanlar öylesine akılsız ki, bir kimseden küçücük, değersiz, yerine konabilir bir şey aldılar mı, kendilerinin borçlu sırasına konmasına göz yumuyorlar da, minnettar olunsa bile, karşılığı verilemeyecek tek şeyi, yani zamanı alan insan, hiçbir şekilde borçlu saymıyor kendini. Belki, "Bana böyle öğütler verdiğin halde, kendin nasıl davranıyorsun?" diye soracaksın. Açık yüreklilikle söyleyeyim: Refah içinde, ama dikkatli yaşayan bir insan gibiyim; harcadığımın hesabını iyi tutuyorum. Hiçbir şey yitirmediğimi söyleyemem, ama ne yitirdiğimi, niçin ve nasıl yitirdiğimi söyleyeyim, fakirliğimin nedenlerini bildireyim sana. Ama benim başıma gelen, kendi suçu olmadan yoksulluğa düşen birçoklarının da başına gelmiştir: Herkes affeder ama kimse yardım etmez. Nasıl bir şey bu dersen; çok az şeyi kalan kimse, bu pek azla yetinirse, bence fakir değildir de ondan. İyisi mi sen de malını kötü gün için sakla, hem de zamanında başla bu işe. Çünkü atalarımızın dediği gibi, "Dibi göründü mü küpün, neye yarar tutumun?" Dipte kalan da hem çok azdır hem de en kötüsüdür. Sağlıcakla kal.[15]

2. Mektup

Bana yazdıklarına, kulağıma gelenlere bakınca senin için haklı bir umuda kapılıyorum. Bir oraya bir buraya koşmu-

15 Mektupların bitiş cümlesi. Latince metinde "Vale" olarak geçiyor. Farklı dillerdeki birçok çeviride bu sözcük çevrilmemiş. Yine de bazı İngilizce çevirilerde "Hoşça kal" anlamına gelen "Farewell" ya da "Good-bye", İspanyolca çevirilerde yine aynı anlama gelen "Adios" tercih edilirken; Almanca çevirilerde, "İyi yaşa" anlamına gelen "Lebe wohl!" tercih edilmiş. Rusça çevirilerde ayrılış anında söylenen ve "Sağlıklı ol" anlamına gelen "Будь здоров" sözcüğü tercih edilmiştir. Biz bu edisyonda ilk mektupta koruduğumuz bu ifadeyi sonraki mektuplara almadık. -y.n.

yorsun, bir sürü yer değiştirerek huzursuz olmuyorsun. Bu çırpınışlar hasta bir ruha göredir; olgun, dengeli bir ruhun ilk belirtisi, bence, bir yerde duraklaması, kendi kendisiyle kalabilmesidir. "Birçok yazarı, her türden kitabı okumanın belirsiz, kararsız bir yanı olabilir mi?" diye de bir gözden geçir bakalım! Ruhunda sürekli olarak yerleşip kalacak bir şey elde etmek istersen, seçkin değerlerle bir arada kalman, onlardan beslenmen gerekir. Her yerde olan hiçbir yerde değildir. Yaşamını kona göçe geçiren insanın şu gelir başına: Birçok konukluğu olur ama hiçbir dostluğu olmaz. Aynı durum, ister istemez, hiçbir yazarın kişiliğiyle yakın bir bağ kuramayan, her şeyin önünden koşar gibi geçip giden insanların başına gelir. Yenir yenmez çıkarılan yemek ne faydalıdır ne de bedene yayılır. Sağlık için sık sık ilaç değiştirmekten daha zararlı bir şey yoktur. Birçok ilaç denendi mi, yara kabuk tutmaz; durmadan yeri değiştirilen bitki serpilmez. Geçip giderken bize bir faydası olacak kadar büyük bir yararlılık hiçbir şeyde bulunmaz. Birçok kitap yorar insanı; madem elindeki kitapların hepsini okuyamıyorsun, okuduğun kadarını elinde bulundurman yeter. "Ama ben," diyorsun, "bir bunu, bir şunu açıp okumak istiyorum." Birçok yemeğin tadına bakmak, mızmız bir mideye göredir. Yediklerin çeşitli, değişik gıdalarsa, beslemezler seni, sadece mideyi bozarlar. O halde denenmiş yazarları oku hep, gün olup başka yazarlara da dönmek istersen, daha önce okuduklarına dön yine. Her gün fakirliğe karşı, ölüme karşı, başka felaketlere karşı bir destek sağla kendine. Birçok kitabı gözden geçirdikten sonra da, içlerinden bir fikir seç, o gün bu fikirle birlikte kavrul. Ben de öyle yapıyorum, her seferinde okuduklarımdan bir tanesini yakalıyorum. Bugün Epikuros'ta bulduğum fikir de şu: –Ben bir kaçak gibi değil de, bir keşif eri gibi, sık sık başkalarının karargâhlarına da geçerim.– Filozof diyor ki: "Neşeli fakirlik, iyi bir şeydir."

Neşeliyse o fakirlik, fakirlik değildir zaten! Çünkü çok az şeyi olan değil, hep daha çoğunu isteyen fakirdir aslında. İnsan başkasının malına göz dikerse, elindekileri değil, elde edeceklerini hesap edip durursa, hazinesinde, ambarlarında yığınla malı, sürüleri, faiz getiren parası olmuş, neye yarar? "Zenginliğin sınırı nedir?" diye mi soruyorsun? Önce gerekli olana, sonra yeteri kadarına sahip olmaktır.

3. Mektup

Yazdığına göre, bana getirmesi için bir dostuna mektuplar vermişsin. Bir de kulağımı büküyorsun, senin hakkında ne var ne yok, hepsini ona açmayayım diye. Sen de açılmazmışsın zaten. Böylece aynı mektupta, onun hem dostun olduğunu hem de olmadığını söylüyorsun. Eğer sen o kişiye dost derken, kelimeye halkın verdiği anlamı yükleyip de, öyle dost diyorsan, hani ak toga giymiş adaylara[16] "Sayın efendim" dediğimiz gibi, karşılaşıp adını çıkaramadığımız kişileri "Efendim" diye selamladığımız gibi, öyle dost diyorsan o kişiye, böylesi dostluk ırak olsun benden! Ama kendine güvendiğin kadar güvenmediğin bir insanı dost sayıyorsan, çok yanılıyorsun ve gerçek dostluğun gücünü yeteri kadar anlamamışsın demektir. Sen dostunla her şeyi incele, konuş, ama önce şu konuyu tartış: Dostluk kurulmadan önce yargılamalı, dostluk kurulduktan sonra ise güvenmelidir artık ona. Theophrastus'un öğütlerine aykırı olarak, bir insanı bir kanıya vardıktan sonra sevecek yerde, sevdikten sonra bir karara varmak isteyenler, işi tersinden tuttukları için her şeyi altüst ederler. Bir kimseyi dost edineyim mi, edinmeyeyim mi diye uzun uzun düşün. Baktın ki hoşuna gidiyor, olanca bağrını aç dostluğuna; onunla, kendinle konuşur gibi

16 Burada senato seçimlerinde aday olan siyasetçiler kastediliyor. -y.n.

cesaretle konuş. Sen de öyle bir hayat sür ki, bu yaşamda yalnız kendine açtığın sırların, düşmanına bile açabileceğin sırlar olsun. Ama genellikle saklanması âdet olmuş kimi olaylar da olabileceği için, sen dostunla bütün endişelerini, düşüncelerini paylaş. Bir insanı güvenilir sayarsan, güvenilir yaparsın. Çünkü kimi insanlar, aldatılmaktan korktukları için aldatmayı öğretirler insana; kuşku duymak ve suç işleme hakkını tanırlar ona. Neden dostumun yanında kimi sözleri söylemekten kaçınacakmışım? Neden onunla birlikteyken kendimi bir bütün hissetmeyecekmişim? İnsanlar vardır, yalnız dostlara söylenmesi gereken şeyleri, herkesin önünde ulu orta anlatırlar; söylemek için yanıp tutuştukları her şeyi, önlerine gelenin kulağına boşaltırlar. Buna karşın, öyle insanlar vardır ki, en çok sevdiklerine bile açılmaktan korkarlar ve ellerinden gelse kendilerine bile güvenmeyeceklerdir. Bütün sırlarını yüreklerinin en derinine gömerler. Hem herkese inanmak hem de hiç kimseye inanmamak! İkisini de yapmamalı, çünkü ikisi de hatadır. Aslında hatanın biri daha onurlu, öteki daha güvenlidir. Şu iki tür insan da ayıplanmalı bence: Hem hep endişe içinde yaşayanlar hem de hep bir vurdumduymazlık içinde olanlar. Hayhuydan hoşlanan bir insanın çalışması, bir çalışma değil, huzursuz bir ruhun çırpınışıdır. Her davranışı bir baş belası saydığından, ötekinin davranışı da huzur değildir, bir çöküntü, bir bitkinliktir. İşte bu yüzden Pomponius'ta okuduğum bir düşünceyi iyice yerleştirelim zihnimize: "Kimileri öylesine gizli, kuytu yerlere saklanmışlardır ki, aydınlık olan her şeyi bulanık sanırlar." Bu iki hali birbirine yedirmeli; rahatlık içinde olanın iş yapması, iş yapanın da dinlenmesi gerekir. Doğaya akıl sor, sana şöyle diyecek: "Benim gecem de var, gündüzüm de!"

4. Mektup

Başladığın gibi devam et, elinden geldiğince acele et ki, bir biçim almış, düzene konmuş ruhundan daha uzun zaman yararlanabilesin. Sen ruhuna biçim verirken, düzene koyarken bile yararlanabilirsin ondan. Ne var ki, her bunalımdan arınmış, pırıl pırıl bir ruhu seyretmek de insana bambaşka bir zevk verir. Çocukluk giysisini çıkarıp, delikanlılık toga'sını giyip de foruma[17] götürüldüğün gün duyduğun o sevinç aklından çıkmamıştır herhalde. Çocuksu ruhunu bırakıp, felsefenin seni erkekler listesine yazacağı gün de, daha büyük bir sevinç bekle. O güne kadar çocukluk değil, daha ağır bir şey, çocuksuluk kalmıştır üstünde. İşin daha kötüsü, ihtiyarların dediği dedik davranışlarıyla çocukların, yalnız çocukların değil, bebeklerin kusurları vardır hâlâ üstümüzde. İhtiyarlar olur olmaz şeylerden korkar, çocuklar yok yere paniğe kapılır, bizler ise ikisinden de korkarız. Biraz daha gelişme göster, anlayacaksın ki, kimi şeyler salt korku verdikleri için onlardan daha az korkulması gerektir. En son gelen felaket, hiç de büyük bir felaket değildir. Ölüm senin yanına gelir. Hep seninle olabilseydi, ondan korkman gerekirdi. Zorunlu olan şu: Ölüm ya senin yanına uğramayabilir ya da yanından geçip gidebilir.

"Yaşamı küçümsemeyi ruha kabul ettirebilmek güç bir iş!" diyorsun. Görmüyor musun, yaşamı hor gördüren ne kadar olmadık nedenler var? Biri sevgilisinin kapısı önünde iple asar kendini; öteki, efendisinin homurtularını bir daha duymamak için damdan atlar; bir başkası, kaçak bir köle, geri döndürmesinler diye karnına saplar bıçağı. Aşırı korkunun yaptığı etkiyi, erdemin yapamayacağını mı sanıyorsun? Yaşamı uzatmak için türlü çareler düşünen, konsül olmuş birçok

17 Forum, antik çağda kentlerin ticari, sosyal ve politik kalbinin attığı yerdir. Antik Yunan'da agora. -y.n.

atasını en büyük lütuf diye gören kişiye sakin bir yaşam nasip olur mu hiç?

Her gün, acaba yaşamı soğukkanlılıkla nasıl bırakabilirim, diye düşün. Ne kadar çok kişi, tıpkı sellere sürüklenip giden insanların çalılara, kayalara tutunması gibi hayata yapışıp kalır; çok kişi ölüm korkusuyla yaşamın işkenceleri arasında mutsuz, çalkanıp durur; ne yaşamak ister ne de ölmeyi bilir. Yaşamın için türlü endişeler duymaktan vazgeç de, onu tatlı bir hale koy. Hiçbir nimet, insanın ruhu onu yitirmeye hazırlıklı değilse sahibine zevk vermez. Yokluğu aranmayan bir eşyanın yitirilmesine de kolaylıkla katlanır insan. O halde en güçlülerin bile başına gelebilecek olan felaketlere karşı yüreklendir kendini, taş bas bağrına. Pompeius'un hayatı üstüne küçük bir çocukla bir hadım karar vermiştir; Crassus'unkine haşin, küstah bir Part. Caligula, Lepidus'a tribün[18] Dexter'in önüne başını uzatmasını buyurdu, kendi de başını Chaereas'ın[19] önüne uzattı. Kader, hiç kimseyi bağışladığı gücü bir tehdit haline getiremeyeceği kadar yüksek bir konuma ulaştırmamıştır. Şu sözde durgunluğa güvenme: Bir anda altüst oluverir deniz. Gemiler neşe içinde sularla oynaştıkları gün yutulurlar bir anda.

Bir düşün hele; bir eşkıya, bir düşman, kılıcını boğazına dayayabilir senin. Daha güçlü olmasını bir yana bırakaksak bile, her kölenin senin hayatın, ölümün üstünde söz hakkı vardır. Demek istediğim şu: Hayatını hor gören herkes, senin hayatının efendisi kesilir. Hizmetçilerinin tuzaklarına, ya açık bir zorbalığa ya da bir düzene kurban olanların örneğini getir gözlerinin önüne. Göreceksin ki, kölelerinin öfkesine uğrayanların sayısı, kralların öfkesine uğrayanların sayısından daha az değildir. O halde, korktuğun kimse, nice güçlü

18 Askerî bir rütbe. -y.n.

19 Caligula'ya suikast düzenleyen kişi. -y.n.

olmuş olmamış ne fark eder senin için, mademki korkunun nedeni herkesin elinde olabilir? Ama olur da düşmanın eline düşersen, yengi kazanan kişi senin götürülmeni buyuracak. Nereye mi? Hep götürülmekte olduğun yere doğal olarak. Neye şaşırdın? Çoktan boyun eğdiğin alın yazının ilk şimdi mi farkına vardın? Şunu söylemek istiyorum: Evet, doğduğun günden beri ölüme götürülmektesin. Eğer, korkusu başka her saatimizi endişeyle dolduran o son saati sakin sakin beklemek istiyorsak, bu düşünceleri, buna benzer düşünceleri evirip çevirmeliyiz hep zihnimizde.

Mektubuma son verirken, bugün hoşuma giden şu düşünceyi ekleyeyim, bu da başkalarının küçük bahçesinden derlenmiş:

"Doğanın koyduğu yasaya göre ayarlanmış fakirlik, büyük bir zenginliktir."

Doğanın o yasası bizi nelerle sınırlamıştır? Acıkmamak, susamamak ve üşümemekle. Açlığını, susuzluğunu gidermek için mağrur eşiklerde oturup da ağır, üstten bakışlara, hatta insanı ezen nezaket gösterilerine katlanman zorunlu değil; denizlere atılman, karargâhlarda dolaşman da zorunlu değil. Doğanın istediği şeyler sağlanabilir şeylerdir, elinin altındadır. Boş şeyler için ter döküyoruz biz, hani toga'mızı aşındıran, bizi bir çadır altında kocamaya zorlayan, yaban kıyılara uğratan o boş şeyler için. Bize yetecek kadarı elimizin altında zaten. Fakirlikle bağdaşan kişi, zengin demektir aslında.

5. Mektup

Her işi bir yana bırakarak, her gün daha iyi olmak için inatla çalışmanı hem beğeniyorum, hem de seviniyorum buna. Bu işi devam ettirmen için seni yüreklendirmekle kalmıyor, senden bunu diliyorum da. Bir uyarım var: Bilgelikte

yol almaktansa, öyle görünmeye can atanlar gibi davranma. Yaptıkların senin her zamanki alışkanlıklarına, yaşayış biçimine yaraşır şeyler olsun. Pejmürde bir kılık, kesilmemiş saçlar, bakımsız saç sakal, gümüşten apaçık nefret etmeler, yere serilmiş yataklar ve ihtirası çarpık yoldan sergileyen başka ne varsa arın, kaçın bunların hepsinden.

Yalnız felsefe sözü bile, alçak gönüllülükle de ele alınsa nefret uyandırmaya yetiyor ya, bir de insanların görenekleri-ne aykırı davranmaya başlarsak ne gelir başımıza? Bütün çelişkilerimiz içimizde kalsın, dıştan halkla bağdaşır görünelim. Toga'mız pırıl pırıl parlamasın, ama kirli de olmasın. Som altınla işlenmiş kakmalı gümüşümüz olmasın, ama altından gümüşten yoksun olmanın ılımlı olmamızı belirtmeye yaradığını da sanmayalım. Halktan daha iyi bir hayat yaşamaya çalışalım, ona karşıt bir hayat değil. Yoksa düzeltmek istediğimiz kimseler kaçarlar bizden, yüz çevirirler. Ayrıca her şeyimizi örnek almak zorunda kalırlar diye hiçbir şeyimizi örnek almazlar. Felsefe öncelikle sağduyuyu, insancıl davranışı, sosyal birleşmeyi vaat eder. Bu amaçtan bile bile uzaklaşmak, insanları ayırır birbirinden. Hayranlık uyandırmak istediğimiz şeyler, gülünç, nefret verici şeyler olmasın. Bizim amacımız doğaya uygun olarak yaşamak değil midir? Kendi bedenine eziyet etmek, sıradan temizlik araçlarından nefret etmek, pislikten hoşlanmak, sadece kötü yemekleri değil, kokmuş, iğrenç yemekleri de yemek doğaya aykırıdır. Gerçi pek ince zevklere özenmek bir çeşit sefahattir ama herkesin kullandığı, çok pahalıya mal edilmeyen şeylerden kaçmak da deliliktir. Felsefe sade bir hayat sürmemizi ister bizden, kendimize eziyet etmemizi değil! Ilımlı, sade bir hayat da darmadağınıklığı gerektirmez. Benim önerim şu: Hayatımız, kişisel değerlerle halkın geleneksel değerleri arasında bir orta yol bulsun. Herkes hayatımıza hayranlıkla baksın ama bilsin, tanısın onu. "Nasıl şey o? Biz başkaları gibi mi yapacağız?

Onlarla aramızda hiç ayrım olmayacak mı?" Olacak, çok olacak. Bize yakından bakan insan, avamdan ayrı olduğumuzu bilmeli. Evimize giren insan, bizim eşyalarımıza değil, kişiliğimize hayran olmalı. Çanak çömleğini bir gümüşmüş gibi kullanan kişi, büyük bir kişidir. Ama gümüş takımlarını sanki çanak çömlekmiş gibi kullanan da daha küçük bir insan değildir. Varlığının altında ezilen kişi, zayıf ruhludur.

Bugün edindiğim şu küçük kazancı gel paylaşalım seninle: Bizim Hecaton'da[20] buldum bunu. Tutkuların sona ermesi, korku için bile bir deva sağlarmış: "Bir şey ummaz olursan, korkmaz da olursun." Diyeceksin ki, "Bu kadar birbirine karşıt iki şey, nasıl yan yana bulunur?" Şöyle bak, Lucilius'um: Bu iki şey ayrı gözükse de, aslında bağlıdırlar birbirlerine. Nasıl ki aynı zincir hem nöbetçiyi hem tutuklu eri birbirine bağlarsa, hiç benzemeyen şeyler de birbirlerine eş olurlar: Umudu korku izler. Bu iki duygunun birbirini izlemesine şaşma. İkisinin ruhu da kararsızdır, ikisi de geleceğin bekleyişi içinde endişelidir. İkisinin de en büyük nedeni, bugüne uymamamızdan, düşüncelerimizi hep ileriye atmamızdan ileri gelir. Bu yüzden insan türünün en büyük nimeti olan ileriyi görme niteliği, bir kötülüğe dönüşmüştür. Vahşi hayvanlar gördükleri tehlikelerden kaçarlar. Kaçıp kurtuldukları zaman da güven duygusu içindedirler artık. Oysa bize hem gelecek hem de geçmiş işkence eder. Elimizin altındaki birçok nimet zarar verir bize: Bellek, korkunun işkencesini geri getirir, öngörme onun önüne geçer. Hiç kimse sadece o günün sorunları yüzünden mutsuz değildir ki!

6. Mektup

Anlıyorum ki Lucilius, ben yalnız iyiye doğru gitmekle kalmıyorum, gitgide bambaşka bir insan da olmaktayım. De-

20 Stoacı bir yazar. -y.n.

ğişmesi gereken bir yanım kalmadı diye bir iddiam yok daha, böyle bir umudum da yok. Derlenip toparlanması, kısılması, kalkındırılması gereken birçok yanım var, olmaz olur mu hiç? Ne var ki, ruhun şimdiye değin görmediği kusurlarını fark etmesi de iyiye dönüştüğünün belli başlı bir delilidir. Hasta olduklarını kendileri anlayan hastalar kutlanır. Bu yüzden bendeki bu apansız değişikliği sana bildirmek istedim. Ancak o zaman dostluğumuzun gerçek; şu ne umutla ne korkuyla ne çıkar endişesiyle bozulabilen, şu insanın mezarına götürdüğü, uğrunda canını verdiği gerçek dostluk gibi bir dostluk olduğuna dair kesin bir güven uyanırdı içimde. Dosttan değil, dostluktan yoksun kalmış birçok insan gösterebilirim sana; ama bu işin eşit bir arzuyla şerefli şeyleri istemekte birleşen insanların başına gelmesi akla gelecek bir iş değildir. Neden mi gelmez? Çünkü bu kişiler, her şeylerinin, özellikle kötü günlerinin ortak olduğunu bilirler. Her geçen günün bana ne büyük faydalar getirdiğini görmekteyim; havsalana sığdıramazsın bunu. "Gönder bana," diyorsun, "seni bunca etkileyen şeyleri." Zaten ben de senin başına boca etmek istiyorum hepsini ve öğrenmekten hoşlanıyorsam, salt öğretmek için hoşlanıyorum. Ne kadar üstün, faydalı olsa da tek başıma bileceğim bir şey zevk vermez bana. Gizli tutmam, kimseye bildirmemem koşuluyla verseler bana bilgeliği, geri çeviririm. Paylaşılamayan bir iyi'ye sahip olmanın ne tadı var? Bu yüzden yollayacağım sana kitapları, oraya buraya serpiştirilmiş faydalı bilgileri aramak zahmetine katlanmaman için de işaretler koyacağım; beğendiğim, hayran olduğum sözleri hemen bulabileceksin böylece. Ama bir kimsenin yazısını okumaktansa, onunla konuşmak, birlikte oturup kalkmak daha faydalıdır senin için. Yüz yüze gelmek gerek onlarla; önce, insanların işittiklerinden çok gördüklerine inanmaları yüzünden, sonra da "Yol, kurallarla uzun, örneklerle daha

kısa ve etkili"[21] olduğu için. Cleanthes yalnız işittikleriyle yetinseydi, Zenon'u anlatamazdı. Onun hayatına girdi, gizli yanlarını yakaladı, ilkelerine uygun olarak yaşayıp yaşamadığını gözledi. Platon, Aristo, ileride türlü yönlere sapacak olan birçok bilge, Sokrates'in sözlerinden çok davranışlarından etkilendiler. Metrodorus'u, Polyaenus'u büyük insan yapan, Epikuros'un okulu değil, Epikuros'la birlikte yaşamış olmalarıdır. Seni buraya yalnız faydalanman için değil, faydalı olman için de çağırıyorum. Birbirimize karşılıklı büyük faydalar sağlayacağız. Bu arada, mademki her gün sana bir gelir sağlamam gerek, bugün de Hecaton'un hoşuma giden bir sözünü söyleyeyim:

"Ne kadar ilerlediğimi mi soruyorsun?" demiş, "Kendime dost olmaya başladım."

Değerli bir ilerleme. O halde hiçbir zaman yalnız kalmayacak. Bil ki, böyle biri artık herkese dost olmuş demektir.

7. Mektup

"Senin düşüncene göre, insan en çok neden sakınmalı?" diye soruyorsun bana: Kaba güruhtan sakınmalı. Sen ona kendini kazasız belasız teslim edemezsin henüz. Şimdi kesinlikle zayıf bir yanımı açıklayacağım sana: Kaba güruha karıştım mı, götürdüğüm iyi huylarımla geri dönemem artık. Derleyip toparladığım bir yanım altüst oluverir, kaçındığım kimi kusurlarım geri dönerler. Uzun süren bir dermansızlık yüzünden, bir yerden bir yere zarar görmeden götürülemeyen hastaların başına gelen, bizim de başımıza gelmiştir; bizim ruhlarımız da uzun bir hastalıktan sonra nekahet dönemindedir. Birçok insanın arasına karışmak zararlıdır bizim için. Hiç kimse bize herhangi bir kusuru salık vermeden,

21 Bir Latin atasözü. -ç.n.

aşılamadan ya da biz farkına varmadan içimize işletmeden edemez. Bu yüzden aralarına karıştığımız insanların sayısı ne kadar çoksa, tehlike de o kadar büyük olur bizim için. Hem iyi huylarımız için de herhangi bir gösteride bulunmak kadar zararlı bir şey yoktur. Çünkü işte o zaman, kusurlar hoşumuza giderek ruhumuza kolayca sokulurlar. Ne demek mi istiyorum? Demek istiyorum ki, insanlar arasına karıştığım için daha haris, daha açgözlü, daha sefih dönüyorum kendime; hatta daha acımasız, daha katı yürekli bile oluyorum. Bir öğle vakti, arenada bir oyuna düşürdü beni rastlantı. İnsanların gözlerini kan görmekten dinlendiren, şöyle nükteli, gevşetici bir oyun göreceğimi sanıyordum[22] ya, ne gezer! Eski dövüşmelerde, düpedüz acıma duygusu varmış meğer! Şimdi şaka, alay faslını kaldırmışlar oyundan; sergilenen düpedüz insan kıyımı! Bedenlerini örten bir şey yok üstlerinde; tüm bedenleri her türlü vuruşa açık, kollarını sallamıyorlar boş yere. Birçokları bu oyunları her zamanki gladyatör çiftlerine[23], halkın gözdesi gladyatörlere yeğ tutuyor. Neden tutmayacaklarmış ki? Dövüşenlerin atılan silahları karşılamak için ne miğferleri var ne kalkanları! Zaten neye yarar donatım? Neye yarar beceri? Olsa olsa hepsi ölümü geciktirmeye yarar! İnsanlar sabahleyin aslanların, ayıların önüne atılıyor, öğleyin de onları izlemeye gelen insanların önüne. Bir önceki kıyımın katilini yeni katil

22 Daha eski zamanlarda, öğle gösterileri eğlenceli konuları işler, nükteli soytarılar eğlendirirmiş arenada kalanları. Ama daha sonraları birçok seyirci yemeğe gittiği için, öğle gösterileri daha kanlı bir kıyıma dönüşmüş, suçluları silahsız, savunma araçsız birbirleriyle dövüşmeye zorlamaya başlamışlar. -ç.n.

23 Arenaya bağlanmış, kendini arena patronuna satmış gladyatörler arasında birbirine uygun çiftler de dövüştürülürmüş zaman zaman; bunların arasında halkın tuttuğu kimseler de varmış. Ama Arena'da suçlulara ölüm cezası da uygulanırmış. O zaman iki suçlu ölünceye kadar dövüşürlermiş. -ç.n

adayının karşısına atmayı buyuruyorlar ve yeneni başka bir kıyım için saklıyorlar. Çarpışmaların sonu ölüm değil mi nasıl olsa? Ya demirle ya ateşle görüyorlar işlerini. İşte arena boşken yapılanlar bunlar. "Ama o adam haydutluk yaptı, adam öldürdü!" diyeceksin. Peki, o, öldürdüğü için bu cezayı hak etti diyelim; ya sen, zavallı adam? Bu görüntüyü izlemek için ne suç işledin, söyler misin? "Öldür, vur, yak! Neden göğsünü silaha karşı böylesine korkakça tuttu yani? Neden yılmışçasına vuruyor? Neden seve seve ölmedi?" Derileri açılıncaya kadar kırbaçlanır bedenleri. "Haydi, ikili dövüşte karşı karşıya dursunlar, çıplak bedenlerinin üstüne üstüne vursunlar şöyle!" Oyunlara ara verilir: "Bu arada boşuna vakit yitirmesinler, insanlar boğazlasın birbirini!" Peki, siz kötü örneklerin bu örnekleri sergileyenlere bulaştığını da mı anlamıyorsunuz? Vahşi olmayı öğrettiğiniz kişi, öğrettiklerinizden çok şükür yararlanamıyor diye tanrılara şükranlar sunun. Doğruda, iyide direnemeyen genç, taze bir ruhu halktan uzak tutmalı! Çünkü çoğunluğu takip etmek çok kolay ve hızlıdır. Sokrates, Cato, Laelius'un ahlakı bile, düşüncelerine karşı çıkan bir kalabalık önünde sarsılabilirdi. Bu yüzden içimizden hiçbirimiz, en çok da kişiliğini bulmaya çalışanlardan hiçbirimiz, böyle tüm avanesiyle takım taklavat gelen kusurların saldırısına karşı koyamayız. Bir sefahat ve açgözlülük örneği, birçok kötülüğe yol açar. Soframızda oturan züppe, bizi yavaş yavaş gevşetir, yumuşatır. Zengin komşu, aşırı isteklerimizi kamçılar; kötü kişi, arkadaşı ne kadar saf, yalın olsa da pasını ona geçirir. Ya bütün halkın saldırdığı ahlak ne hale gelir o durumda, söyler misin? İster istemez ya onları örnek alırsın ya da onlardan nefret edersin. Her iki halden de kaçınmak gerek: Ne sayıları kabarık diye kötülere benze ne de sana benzemiyor diye birçoklarına düşman ol.

Elinden geldiği kadar kendi kabuğunun içine çekil. Seni daha iyi yapacak insanlarla yakınlık kur, senin daha iyi yapabileceğin kişileri al evine. Bu gibi işler karşılıklıdır ve insanlar öğretirken kendileri de öğrenirler. Değerini tanıtacaksın diye, başkalarına şiirlerini okuman ve bir konuyu tartışmak için ortaya atılman doğru olmaz. Bu halka satabileceğin uygun bir malın olsaydı, böyle davranmanı isterdim. Seni anlayabilecek bir tek kişi yok ki ortada. Belki biri, şu ya da bir başkası çıkabilir karşısına, ama onun da seni anlayabilmesi için, senin onu yetiştirmen, eğitmen gerekecektir. "Bütün bunları kimin için öğrendim o halde?" dersen, korkacak bir şey yok: Kendin için öğrendiysen, emeğin boşa gitmedi. Neyse, ben gözüme çarpan, hemen hemen aynı anlama gelen üç parlak düşünceyi bildireyim sana da, bugün bir tek kendim için öğrenmiş olmayayım. Bunlardan biriyle bu mektup, her zamanki borcunu ödüyor sana, öteki ikisini ileriki mektuplar için avans say. Demokritos der ki: "Bir kişi benim için bir topluluk yerine geçer, bir topluluk da bir kişi yerine." Şu düşünceyi de kim ileri sürdüyse pek güzel söylemiş –yazarı bilinmiyor çünkü–, adama sormuşlar: "Neden böyle özene bezene, pek az insana seslenebilecek sanatlarla ilgileniyorsun?" "Pek az kişi yeter bana," demiş, "bir kişi de yeter, hiç kimse de yeter." Üçüncü düşünce Epikuros'un, pek ilgi çekici; öğretisinin tilmizlerinden birine şöyle yazmış: "Bunları çok kişi için değil, senin için yazıyorum. Çünkü ikimiz birbirimiz için, koskoca bir dinleyici kitlesi gibiyiz." İşte sevgili Lucilius'um, birçoklarının beğenisini kazanan zevkleri hor görmen için ruhuna kazıyacağın düşünceler bunlar. Birçokları övüyor seni, birçoklarının anladığı bir insansan eğer, kendi kendine hoş gelecek bir yanın var mı diye bir bak. İnsanlar asıl senin içindeki değerleri gözlesinler.

8. Mektup

"Sen mi benim kalabalıktan kaçmamı, bir kenara çekilip vicdanımla baş başa kalmamı istiyorsun? Peki, iş üstünde ölmeyi buyuran o ünlü kurallarınız nerede kaldı öyleyse?" diyorsun bana. Şimdi ben, sana öğüt verdiğimi sandığın ilkeye sığındım; daha çok sayıda insana faydalı olabileyim diye kapadım kapılarımı. İşsiz, avare kaldığım bir günüm yok. Gecenin bir kısmını çalışmayla geçiriyorum; uykuya ayıracak vaktim yok, ama uyku bastırıyor. Uykusuzluktan yorgun düşen, kapanan gözlerimi yine bir iş için açıyorum. Yalnız insanlardan değil, işlerden de, özellikle kendi işlerimden çektim elimi eteğimi. Gelecek kuşakların yararı için çalışıyorum, onlar için faydalı olabilecek yazılar yazıyorum, faydalı ilaç formülleri gibi kurtarıcı uyarılar düzenliyorum. Bunların etkilerini kendi yaralarımda deniyorum önce; bu yaralar tamamen iyileşmeseler bile, durdu ilerlemeleri. Kendim doğru yolu geç öğrendim, yanlış yollara sapmaktan yorgun düştüğüm bir zamanda öğrendim, başkalarına gösteriyorum şimdi. Haykırarak diyorum ki:

"Halkın hoşuna giden, rastlantının size sağladığı her şeyden kaçının; her kapkaççı kârdan kuşku duyun, irkilerek geri alın adımınızı. Vahşi hayvanlar da, balıklar da umudun çekiciliğine kapılırlar. Böyle değersiz şeyleri siz, kaderin armağanları mı sayıyorsunuz yoksa? Hepsi birer tuzaktır. İçinizden hanginiz güven içinde bir ömür sürmek isterse, elinden geldiğince bu yapışkan nimetlerden kaçınmalı. Bu tuzaklara düştüğümüzde çok daha mutsuz oluruz. Avladık derken kendimiz avlanırız. Bu gidiş, dosdoğru uçuruma götürür bizi. Bu kadar parlak bir hayatın sonu sadece çöküntüdür. Mutluluktan çarpık yollara saptığımız zaman direnmemize bile izin yoktur ya da hiç olmazsa geminin burnunun üstüne batmasına veya bir seferde sulara gömülmesine de izin yoktur. Kader vira etmekle de kalmaz, tepetaklak, paramparça

da eder gemiyi. O halde sağlıklı, iyilik veren bir yaşam kuralı olarak şunu tutalım aklımızda: Sağlıklı kalmak için ne kadar yeterli ise o kadar hoşgörülü olun bedeninize karşı. Biraz sertçe davranmak gerekir bedene, yoksa ruhun öğütlerine pek uymayabilir. Gıda açlığı yatıştırsın, içecekler susuzluğu gidersin, giysi soğuğu geçirmesin, evler kötü havalara karşı bir sığınak olsun diyedir. Bir ev kerpiçten mi yapılmıştır yoksa yaban soylu alaca mermerden mi; önemli değildir aslında. Bilesin ki insanın üstünü saman da örtebilir, altın yaldızlı tavanlar da; gereksiz bir çabanın süs diye, süsleme diye yarattığı her şeyi hor görün. Hayran olunacak tek şey ruhtur; büyük bir ruh için büyük hiçbir şey yoktur diye düşünün."

Kendi kendimle, gelecek kuşaklarla böyle konuşursam, sence tanıklık etmek için foruma inmekten ya da vasiyet levhalarına mührümü basmaktan ya da senatoda bir namzedi sesimle, elimle, kolumla desteklemekten daha faydalı bir iş görmüş olmaz mıyım? İnan bana, kimileri hiçbir iş yapmaz sanılırken büyük işler yaparlar; insanlarla, tanrılarla ilgili konuları birlikte ele alırlar.

Şimdi bitirmek gerek mektubu ve hep yaptığım gibi, bu mektuba karşılık da bir şey ödemeliyim. Kendi dağarcığımdan ödemeyeceğim bugün. Epikuros'u yağma edeyim yine, onun şu sözünü bugün okudum: "Gerçek özgürlüğe ulaşabilmek için felsefeye köle olman gerek." Felsefe, kendisini onun kucağına bırakan, teslim eden kişiyi başka güne ertelemez, hemen özgürleştirir onu. İşte felsefeye köle olmak, gerçek özgürlük demektir.

Ola ki, neden bizim düşünürlerimizden değil de, Epikuros'un güzel sözlerinden bunca alıntı yaptığımı soracağın tutar. Ama sen neden bunları Epikuros'un sözleri sayıyorsun da, herkesin sözü demiyorsun sanki? Ne kadar çok ozan, filozofların söylediği ya da söyleyecekleri düşünceleri söylemiştir? Tragedya yazarlarına değinmediğim gibi, bizim

togata[24] yazarlarına da değinmeyeceğim. Bizim togata yazarlarımızda da ciddi bir yan vardır ve komedya ile tragedya arasında orta bir yerdedirler. Mimuslarda ne anlamlı dizeler saklıdır! Publilius'un ne kadar çok sözünü çıplak ayaklı oyuncuların değil de, tragedya pabucu giymiş oyuncuların söylemesi gerekir aslında.

Onun bir dizesini örnek vereceğim şimdi; felsefeyle, az önce ele aldığım konuyla ilgili bir dizesini. Gelip geçici kazançları kendi malımız saymamalıyız. Diyor ki Publilius: "Birinden dileyerek elde ettiğimiz her şey, bir başkasının malıdır." Senin bu anlamda bir sözün daha iyi; daha özlü söylediğini anımsıyorum: "Kaderin sana mal ettiği şey, senin malın değildir." Bir de senin daha da güzel şu sözünü anmadan geçemeyeceğim: "Verilebilen mal, alınabilir de!" Ben bu sözle borcumu ödemiş saymıyorum kendimi. Senin malını sana sattım.

9. Mektup

Mektuplarından birinde öğrenmek istiyorsun, acaba Epikuros, "Bilge, kendi kendisiyle yetinir; bu yüzden de dosta ihtiyacı yoktur," diyenleri kınamada haklı mıdır, değil midir diye. Epikuros, Stilbon'da da, duygusuz bir ruh halinin en büyük iyi olduğunu sananlarda da bu kusuru bulur. *Apathia*'yı hemen bir tek sözcükle çevirip de *impatientia* dersek, zıt bir anlama düşmekten kurtaramayız kendimizi. Anlatmak istediğimizin tersi çıkabilir ortaya, çünkü biz acı duymaya karşı tepkiyi söylemek isterken, birisi "hiçbir acıya katlanamama" diye anlayabilir bu sözü. O halde bak bakalım, şöyle söylemek daha iyi değil mi: İncinmez bir ruh mu ya da her türlü acının erişemediği bir ruh mu demeli? Onlarla bizim

24 Togata, Roma yaşamını konu edinen Latin komedileridir. -ç.n

aramızda bir fark var: Bizim bilgemiz bu zorluğu yener ama hisseder de; onlarınki hissetmez bile! Onlarla bizim aramızda ortak bir şey daha var: Bilge, kendi kendinden memnundur; ama kendi gücü kendisine yetse de, bir dost, bir komşu, bir arkadaş da edinmek ister. Kendinden memnun olmak ne demektir bir bak bakalım. Bu, kimi zaman, kendinin bir parçasından memnun olmak demektir.

Ya bir hastalık, bir düşman, elini koparınca ya da olur da bir gözünü veya iki gözünü kaybedip sakat kalınca geri kalan organları ona yetecektir ve eksik kopuk organlarıyla, sanki her şeyi tammış gibi memnun olacaktır kendinden. Ama kimi organları eksikse ve bu eksikliğe üzülmüyorsa bile, bunların eksik olmamasını yeğ tutar yine de. Böylece bilge, kendi kendinden memnundur; dostsuz olmak istediği için değil, dostsuz da olabildiği için. "Olabildiği" sözünü şu anlamda kullanıyorum: Bilge, dostunu yitirdi mi soğukkanlılıkla katlanır buna. Zaten hiç dostsuz kaldığı da olmaz ki! Hemen bir dost edinivermek onun elindedir. Nasıl ki Phidias[25] bir yontusunu yitirirse hemen bir başkasını yapacaktır, işte öyle, bilge de dostluk kurma sanatçısı olarak, yitirdiği dostunun yerine bir başkasını koyacaktır.

"Çarçabuk nasıl dost edinebilecektir?" diye soruyorsun. Söyleyeyim, ama bir anlaşmaya varalım aramızda, sana borçlu olduğum armağanı şimdiden vermiş sayılayım da bu mektup için ödeşmiş olalım.

Hecaton der ki: "Ben sana ilaç, ot, zehirli büyü falan gerektirmeyen bir aşk iksiri göstereceğim: Sevilmek istersen, sev." Çünkü eski ve sağlam bir dostluk alışverişi yalnız büyük bir zevk vermekle kalmaz, aynı zamanda yeni bir arkadaşlığa başlamak, bir arkadaş edinmek fırsatını da sağlar insana. Dost kazanmış insanla dost edinmekte olan insan arasında, ekin kaldıran çiftçiyle ekin eken çiftçi arasındaki ayrım

25 Antik Yunanistan'ın en ünlü heykeltıraşı. -y.n.

vardır. Filozof Attalus sık sık şöyle dermiş: "Dost edinmek, dostu olmaktan daha tatlıdır; tıpkı, sanatçının resmini yapıp bitirmekten ziyade resim yapmaktan zevk alması gibi." Sanatçının uğraşısı için duyduğu endişe, bu uğraşıdan duyduğu büyük zevkle at başı gider. Eseri sona erip, elini üstünden çektiği zaman, ondan eskisi gibi zevk almayacaktır artık. Çünkü sanatının meyvesinin tadını tatmaktadır şimdi; oysa resim yaparken sanatının tadına varıyordu. Çocukların delikanlı olması daha verimli olur ama bebeklikleri daha tatlıdır. Şimdi konumuza dönelim. Bilge, kendine yeterli olsa bile, yine de dostu olsun ister. Dostluk etmekten başka bir nedeni olmasa bile, dostluktaki böylesi büyük erdem yüzüstü kalmasın diye dostu olsun ister ve Epikuros'un şu mektubunda söylediği gibi, "Hastayken başucunda beklesin, zincirlere vurulduğu, fakir düştüğü zaman dostu yardımına koşsun diye değil; kendisi, hasta dostunun başucunda beklesin, düşman gözetimi altındaki dostunu kurtarsın diye" dost edinir. Kendini düşünerek, yalnız bu nedenle dostluğa yanaşan kimse, yanlış düşünmektedir. Bir iş başladığı gibi biter. Zincirlere karşı kendisine yardım edecek bir dost edinse insan, ilk zincir şıkırtısında sır oluverir dostu.

Bunlar, halkın "iyi gün dostu" dediği dostluklardır. Bir insan, faydalanmak için başkasını dost edinmiştir; kendine yararlı olduğu sürece hoşlanacaktır ondan. İşi yolunda olanların çevresini birçok dostun sarması bu nedenledir zaten. İşi bozulanları da bir yalnızlık kuşatır dört bir yandan. Dostlar denendikleri yerden sıvışıverirler. İşte bu yüzdendir onca uğursuz dostluk örneği: Kimi korkudan yüzüstü koyar dostunu, kimi korkudan ihbar eder. Başı sonu, ister istemez, birbirine uyar dostların: Çıkarı var diye dost olan kişi, çıkarı var diye de bırakır dostunu: Dostlukta dostluğun dışında herhangi bir çıkardan hoşlanırsa insan, dostlukla bağdaşmayan bir ödülden de hoşlanacaktır. O halde hangi niyetle dost

ediniyorum ben? Uğruna ölebileceğim, sürgününde peşinden gidebileceğim, ölümüne göğüs gerip engel olacağım bir insana sahip olmak için! Şu senin anlatıp durduğun şey ise dostluk değil, ticarettir; hani çıkar gözeten, ondan ne elde edebileceğini hesaba döken ilişki!

Hiç kuşku yok ki, âşıkların sevgisiyle gerçek dostluk arasında benzer bir yan vardır. Onların aşkına delice bir dostluk denebilir. Bir insan, yararı için âşık olabilir mi? Ya da bir tutku, bir ün uğruna? Aşk, onları her şeye sırt çevirterek, sadece kendisi için, güzelliğin çekici isteğiyle ve karşılıklı bir sevgi umuduyla yakar tutuşturur. Peki, kötü bir duygu, kendinden şerefli bir nedenden doğabilir mi? "Şimdi burada, 'dostluk kendisi için mi aranmalı' konusunu tartışmıyoruz ki?" diyorsun. Aslında, her şeyden önce bunun kanıtlanması gerek. Çünkü eğer dostluğun sadece kendisi için aranması gerekirse, ancak kendi kendisiyle yetinen kişi yanaşır dostluğa. "Nasıl yanaşır yani?" Çok güzel bir şeye yanaşır gibi, ne bir çıkar umuduyla ne de kaderin değişebileceği korkusuyla. Dostluğu iyi günler için hazırlayan kişi, dostluğun kutsal, ulu yanını yok eder.

Bilge, kendi kendisiyle yetinir. Bu konuyu, Lucilius'um, çok kez yanlış yorumluyorlar: Bilgeyi her yerden çıkarıp atıyorlar, kendi kabuğu içine çekilmeye zorluyorlar. Ama bu sözün ne olduğunu, neler vaat ettiğini iyice ayırt etmek gerektir. Bilge, kendi kendisiyle yetinir; mutlu yaşamak içindir bu, sadece yaşamak için değil. O, yaşamak için çok şeye gereksinir ama asıl mutlu yaşamak için sağlam, yüce, kaderi hor görebilecek bir ruha gereksinir.

Şimdi Chrysippus'un yaptığı ayrımlara değinmek istiyorum. Chrysippus der ki: "Bilge, hiçbir şeyden yoksun değildir, ama ona birçok şey gereklidir. Buna karşılık akılsız kişiye hiçbir şey gerekli değildir, çünkü akılsız kişi hiçbir şeyi kullanmasını bilmez, her şeyden yoksundur. Bilge için el, göz ve

günlük kullanım için birçok şey gerekli olsa da, hiçbir şeyden yoksun değildir. Çünkü yoksun olmak, zorunluluğu da birlikte getirir; oysa bilge için hiçbir şey zorunlu değildir."

Demek ki kendi kendisiyle yetinse bile dosta gereksinir bilge; olduğunca çok dostu olsun ister, mutlu yaşamak için değil ama! Çünkü o, dostu olmadan da mutlu yaşar. Bilge, en büyük iyi araçlarını dışarıda aramaz: Saygınlığı kendi içindedir, kendi kendisiyle bir bütündür. Eğer bir parçasını dışarıdan ararsa, kadere boyun eğmeye başlamış demektir.

"Gelgelelim bilge, bir yerde, yanında dostu olmadan hapis edilse ya da yabancı bir halkın içine bırakılsa veya uzun bir deniz yolculuğunda tutulsa yahut ıssız bir kıyıya atılsa onun hayatı acaba nasıl olacaktır?" Nasıl ki İuppiter; dünya yok olup bütün tanrılar bir tek Tanrı'da birleşince, doğa bir süre için yaşamdan geri kalınca kendini tamamen düşüncelerine vererek kendine güvenirse, bilge de öyle yapar; kendi içine kapanır, kendi kendisiyle baş başa kalır.

Bilge, kendi isteğine göre işlerini yürütebildiği kadar kendi kendine yeterli olur ve evlenir; kendi kendine yeterli olur ve çocuk sahibi olur; ama bir insanla birlikte olmadan yaşayacak olsaydı, yaşamı yaşam olmazdı yine de. Onu dostluğa iten, özel bir çıkar değildir; doğal bir itidir. Çünkü nasıl, içimizde her şeye karşı içgüdüden gelen tatlı bir duygu varsa, dostluğa karşı da öyle bir duygu vardır. Yalnızlıktan nasıl nefret eder ve bir toplumda yaşamayı istersen, doğa insanı insana nasıl sevdirirse, bu konuda da bizi dost aramaya itici, uyarıcı bir güç vardır.

Dostlarını ne kadar çok sevse de, onları kendine eş, hatta çok kez üstün tutsa da, bilge, her iyi'yi kendisiyle sınırlandırır, Epikuros'un mektubunda saldırdığı Stilbon'un dediğini der: Stilbon'un yurdu alınmıştır, dostlarını, çocuklarını, karısını yitirmiştir. Yurdu baştan aşağı yakan yangından bir kendisi kurtulduğu halde mutludur. Kentleri yere serdiği için

Poliorcetes yani "kent yağmalayan" lakabını alan Demetrius ona, "Bir şey yitirdin mi?" diye sorunca şöyle der: "Benim olan her şey benimle birlikte."

Güçlü, cesur adam diye buna denir işte! Düşmanı zafer kazanmışken bile yener düşmanını. "Hiçbir şeyimi yitirmedim," der ve düşmanını "Acaba zafer kazandım mı ben?" diye kuşkuya düşürür. "Benim olan her şey benimle birlikte": Yani adalet, cesaret, sağduyu ve insandan geri alınabilecek her şeyi değerli saymamak becerisi onunla birliktedir. Alevlerin arasından hiç zarar görmeden geçen kimi hayvanlara şaşarız ya; asıl bu adam, silahların, yıkıntıların ve alevlerin ortasından yara bere almadan geçip giden bu adam hayran olunmaya değmez mi? Bak, bütün bir ulusu yenmek, bir tek adamı yenmekten daha kolay, görüyor musun? Onun bu sözü Stoacılarla ortaktır: Yanıp kül olmuş kentlerin ortasından bütün değerlerini olduğu gibi hiç zarara uğratmadan çekip çıkarır. Çünkü o, kendi kendisine yeterlidir, mutluluğu bu sınırların içindedir.

Sanma ki böyle cömertçe atıp tutan, yalnız biz Stoacılarızdır. Stilbon'u eleştiren Epikuros bile, onun sözüne benzer bir söz söylemiş (gerçi bugünlük borcumu ödedimse de yine de hoş karşıla bu armağanı): "Elinde olanı kendine yeter saymayan kişiyi koskoca dünyanın efendisi yapsan, o yine de mutsuzdur." Ya da şöyle dediğim zaman daha iyi anlarsın – bizim, sözcüklere değil, metnin anlamına uymamız gerekir– "Koskoca dünyaya emretse bile, kendini mutlu saymayan kişi, mutsuzdur."

Bunların, doğanın kesinlikle buyurduğu, herkesin bildiği birer gerçek olduğunu öğrenmen için de, komedya ozanının şu dizesini bilmelisin:

"Mutlu olduğunu sanmayan kişi, mutlu değildir."

Eğer sen kötü diye bellemişsen, durumunun ne olduğu önemli mi?

"Ya peki," diyorsun, "utanç verici bir yoldan zengin olmuş, birçoklarının efendisi, ama birçok efendinin de kölesi olan o adam, kendine mutlu derse, kendi düşüncesine göre mutlu mu olacak yani?" Ne söylediği değil, ne hissettiği önemlidir onun; hem de bir gün hissettiği değil, sürekli olarak ne hissettiği önemlidir. Hem böylesine değerli bir şey, layık olmayan birine kısmet olur diye korkma. Bilgeden başka kimse kendi değerleriyle yetinmez. Her cahil, kendinden iğrendiği için acı çeker.

10. Mektup

Yok, fikir değiştirmiş değilim. Sen kalabalıktan kaçın, azlıktan kaçın, bir kişiden bile kaçın! Senin ilişki kurmanı isteyebileceğim bir tanıdığım yok ki! Bak senin için şöyle düşünüyorum: Şimdi seni kendine emanet etmeye cesaret ediyorum. Anlattıklarına göre, Crates –şu bir önceki mektubumda sözünü ettiğim, ünlü Stilbon'un dinleyicisi Crates–, bir delikanlıyı ıssız bir yerde dolaşırken görünce, "Orada tek başına ne yapıyorsun?" diye sormuş. O da, "Kendi kendimle konuşuyorum," diye yanıtlamış. Bunun üzerine Crates, "Sakın ha! Çok dikkat et, rica ederim, kötü bir insanla konuşuyorsun," demiş. Bir insanı kederliyken, kuşkuluyken, yalnızlığını kötüye kullanmasın diye koruruz hep. Tek başına bırakılabilecek hiçbir akılsız yoktur yeryüzünde! Bırakıldılar mı kötü planlar kurarlar; kendilerine, başkalarına kuyular kazarlar, kötü isteklerini seferber ederler. Ruhları, işte o zaman ya korku ya da utanç duygusuyla gizlediği bir yanlarını açığa çıkarır, cüretlerini biler, şehvetlerini azdırır, öfkelerini kamçılar. Sonunda, hiç kimseye bir sır vermemek, jurnalciden korkmamak gibi, yalnızlığın o tek iyi yanı da budala için kalkar ortadan: Budala, kendi kendini ele verir. O halde senden

ne umuyorum, ama asıl kendime ne söz verdim, dikkat et buna –kesin olmayan bir iyi'ye umut denir çünkü–, kendi kendinle olmanı yeğ tutabileceğim bir başka kişiyi bulamıyorum. Nasıl da büyük bir cesaretle söylediğin o çok güçlü sözleri anımsıyorum. Kendimi kutlamıştım hemen ve demiştim ki: "Bu kelimeler onun ağzından, dudaklarından dökülmüyor; bu sözlerin temeli var, bu adam sıradan, halktan biri değil, kurtuluşa doğru çevirmiş yönünü!" İşte böyle konuş, böyle yaşa. Dikkat et de, hiçbir olay seni yere sermesin. Eskiden tanrılara yönelttiğin dileklerin için onlara şükranlarını sun, yeni dilekler de ekle bunlara; olgun, sağlıklı bir ruh dile, sonra beden sağlığı dile. Bu türden dilekleri neden sık sık dilemiyorsun tanrılardan? Tanrı'dan cesaretle iste bunları: Ondan elinde olmayan bir dilekte bulunacak değilsin ki!

Her zaman yaptığım gibi, mektubu bir küçük armağanla birlikte gönderiyorum. Athenodorus'ta bulduğum şu söz, doğru bir söz: "Ulu Tanrı'dan, herkesin önünde isteyebileceğin bir dilekten başka hiçbir şey dilemeyecek kadar olgunlaştığın zaman, işte ancak o zaman bütün aşırı isteklerinden kurtulduğuna inanabilirsin."

Bak şimdi sen şu insanların çılgınlığına; tanrılara yüz kızartıcı dilekler fısıldıyorlar; ama biri kulak kabarttı mı susuyorlar ve insanların bilmesini istemedikleri bir şeyi Tanrı'ya anlatıyorlar. Bak bakalım, şöyle bir öğüt faydalı mı değil mi: "İnsanlarla, Tanrı seni görüyormuş gibi konuş."

11. Mektup

Soylu bir yaradılışı olan dostun konuştu benimle. Ne güçlü bir ruhu var, ne zeki bir insan! Daha şimdiden ne kadar ilerlemiş felsefede. İlk konuşmamızda ortaya koydu hepsini. İleride vereceği zevkin ilk meyvelerini tattırdı bize.

Hazırlıklı değildi çünkü konuşması, ummadığı bir anda yakalanmıştı. Kendini toparladıkça, bir gençte iyi bir belirti olan utanmayı, sıkılganlığı zar zor atabildi üstünden. İçinden yükselip gelen bir kızarmışlık kaplıyordu yüzünü. Bu kızarmışlık, sanırım güç kazandığı, bütün kusurlarından kurtulduğu, bilge olduğu zaman bile onun peşini bırakmayacak. Çünkü hiçbir bilgelik, bedenin ve ruhun doğal kusurlarından kurtulmasına neden olamaz. Doğuştan getirdiğimiz, bizimle birlikte doğan nitelikler sanatla yumuşar ama büsbütün kaybolmaz. Çok dayanıklı ve güçlü olsalar da, halkın önüne çıktılar mı, kimi insanlardan bir ter boşanır; tıpkı yorgun, sıcak basmış insanlarda olduğu gibi. Kimisinin söze başlayacakken dizleri titrer, kimisinin dişleri çarpar birbirine, dilleri dolanır, dudakları büzülür. Bu kusurlar ne öğrenimle ne de alıştırmalarla kaybolur. Doğa, gücünü gösterir burada ve en sağlıklı insanlara bile bu kusur aracılığıyla kendi gücünü anımsatır.

Bu kusurlar arasındadır yüz kızarması da, biliyorum; çok ağırbaşlı erkeklerde bile ansızın gelir bu ateş, kanları daha sıcak, alnının derisi ince olan gençlerde daha çok görülür; ama yaşını başını almış kimselerin, yaşlıların da kızarır yüzleri. Kızarıyorlar diye, sanki böylece bütün utanma duygularını da üstlerinden atmışlar gibi, kimi insanlardan daha çok korkmamız gerekmez. Sulla[26] kan tepesine çıktığı zaman çok sert olurdu; Pompeius'un yüzü kadar yumuşak yüz yoktur, kalabalık önünde kızarmadığı olmazdı hiç, özellikle Halk Kurultayı önünde. Senatoya tanık olarak geldiği zaman Fabianus'un kızardığını anımsarım ve bu sıkılganlık ona olağanüstü yakışırdı. Bu sıkılganlık, bir zihinsel güçsüzlükten ileri gelmez; ama yeni bir olay alışkın olmayanları sarsmasa da, bu eğilimi kolaylaştıran bedenlerinin doğal

26 Lucius Cornelius Sulla (MÖ 139-78). Romalı general ve devlet adamı. -y.n.

yapısı etkiler onları. Çünkü nasıl ki kimi kişiler ağırkanlıysa, kimileri de heyecanlı, değişken yaradılışlıdırlar, kanları çabuk vurur yüzlerine. Bu durumu, dediğim gibi, hiçbir bilgelik ortadan kaldıramaz. Eğer bütün kusurları kökünden yok etseydi bilgelik, doğayı egemenliği altına alırdı. Doğarken getirdiği koşullar ve beden yapısı neyse, ruh kendine çekidüzen vermek için uzun zaman ve çok çalışsa da, hep öyle yerli yerinde kalacaktır. Bunların hiçbirisinin ne önüne geçilebilir ne de bunlar geri döndürülebilir. Duyguları taklit eden, korku, titreme ve çırpınışı ifade eden acıyı canlandıran sahne sanatçıları, utanmayı şöyle açıklarlar: Yüzlerini yere indirirler, seslerinin tonunu alçaltırlar, gözlerini yere çakılı bırakırlar; ama yüz kızarmasını belirleyebilmek olası değildir. Yüz ne kızartılabilir ne eski durumuna getirilebilir. Bu durumda bilgeliğin vaat edeceği bir şey yoktur, hiçbir işe yaramaz bilgelik; bu iş, başına buyruktur; istenmeden gelir, istenmeden gider.

Mektup artık son sözünü istiyor. İşte sana, faydalı, kurtarıcı bir söz; bunu senin ruhuna çakmak istiyorum: "Örnek olacak bir kişi seçmeliyiz, onu her zaman göz önünde tutmalıyız; öyle ki, o hep bizi izliyormuş gibi yaşayalım, her şeyi sanki o bize bakıyormuş gibi yapalım."

Bunu Epikuros böyle salık vermiş Lucilius'um. Bize bir bekçi, bir lala sağlamış. Haksız da değil. İşleyecekleri suçlara bir tanık dikilseydi, suçluların büyük bir kısmı kalkardı ortadan. Ruhun, saygı duyacağı bir kişisi olmalı; onun otoritesi, ruhumuzun en gizli sırlarını bile yüceltmeli. Ne mutlu o insana ki, yalnız varlığı değil, düşüncesi bile bir kişiyi daha iyi yapabiliyor. Ne mutlu ona ki, bir kimseye karşı öylesine bir saygı duyabiliyor, onun anısıyla bile kendine çekidüzen verebiliyor, derlenip toparlanabiliyor. Başkasına böylesine saygı duyan kişi, çok geçmeden kendi de saygıdeğer olur.

O halde Cato'yu[27] seç; o sana çok sert görünüyorsa, ruhu daha az gergin bir insanı seç, Laelius'u[28] demek istiyorum, yaşamını, konuşmasını ve ruhunun aynası olan yüzünü sevdiğin o kişiyi seç: O kişiyi bir koruyucu gibi, bir örnek gibi hep gözünün önünde tut. Bir kişiye gereksinme duyuyoruz demek istiyorum, huylarımızın uyuşabileceği bir kişiye. Çarpık olan şeyleri bir cetvelin olmadan asla düzeltemezsin.

12. Mektup

Nereye dönsem, yaşlandığımı belirten deliller çarpıyor gözüme: Sayfiyedeki evime gitmiştim; harap, ölmüş yapının giderlerinden yakınıyordum. Kâhya bana: "Benim suçum yok, işleri ben savsaklamadım. Elimden geleni yaptım ben, ama konak eskidi artık!" dedi. Bu konak benim elimde büyüdü, peki benim ömrümün taşları da bu kadar çürümüşse ne olacak benim halim? Kâhyaya içerledim ya, öfkemi boşaltmak için hiçbir fırsatı kaçırmadım: "Şu çınarların bakımsız kaldığı apaçık," dedim, "üstlerinde yaprak diye bir şey yok. Ne dal kalmış ne budak. Nasıl çırılçıplak hepsi de! Nasıl acıklı, haşin görünüşlü birer kütük olmuş hepsi! Birisi bunların köklerini çapalayıp sulasaydı böyle olmazdı elbette!" Kâhya, ataları-mın üstüne yemin ediyor ki elinden gelen her şeyi yapmıştır, hiçbir konuda bakımdan geri kalmamış; gelgelelim yaşlıdır artık çınarlar. Laf aramızda, bu çınarları ben dikmiştim, ilk yapraklarını ben görmüştüm. Kapıya dönünce: "Şu adam da kim?" diye sordum, "şu iki büklüm duran adam? İyi ki kapıya yakın duruyor, gözünü dışarı dikmiş çünkü. Nereden buldun bunu sen? Elin mezar kaçkınını karşıma çıkarmak nereden

27 Marcus Porcius Cato (MÖ 234-149). Romalı devlet ve hukuk adamı, hatip. Seneca büyük bir sevgi besler ona karşı. -y.n.

28 Gaius Laelius (MÖ 235-?). Romalı general ve devlet adamı. -y.n.

geldi aklına?" Ama karşımda duran adam dedi ki bana: "Yoksa tanımadın mı beni? Ben Felicio'yum, hani bana çocukken küçük yontular[29] armağan ederdin. Ben kâhya Philositus'un oğluyum. Eskiden çok severdin beni." Tamam, dedim; adam kaçığın biri. Ben de küçükken pek severmişim onu, öyle mi? Eskidenmiş o iş, şimdi ağzında diş miş kalmamış.

Sayfiyedeki evime bir şey borçluyum: Nereye dönersem döneyim yaşlandığımı gösterdi bana. Sarılalım yaşlılığa, sevelim onu. Yararlanmasını bilirse insan, zevk doludur ihtiyarlık. Geçmek üzereyken meyveler tatlı olur. Çocukluğun en güzel çağı son yıllarıdır. Şarap içenler için en son yudumun tadına doyulmaz; sarhoşu sızdıran, yere vuran o son yudum. Her zevk de en tatlı yanını en sona saklar zaten. Yaşamın tepetaklak olmadan hafifçe eğildiği çağ da en tatlı çağıdır. Hayatın son basamağında duran çağın bile bence zevkli yanları vardır: Hiçbir zevke gereksinme duymamak bile bir zevk yerine geçer. Arzulardan, isteklerden yorulup kaçmak ne tatlı bir şeydir! Ama diyorsun ki, "İnsanın gözlerinin önünde hep ölüm olması, sıkıcı bir şey değil midir?" Doğru, öyledir; fakat önce şu ölüm denen şey, ihtiyarların olduğu kadar gençlerin de gözlerinin önünde değil midir? Öteki dünyaya doğum tarihlerine göre çağrılmıyoruz ki! Ayrıca, kimse bir gün daha yaşayacağını ummayacak kadar yaşlı da değildir. Her gün, hayatın yeni bir basamağıdır. Bütün hayat, çeşitli dönemlerden oluşur: İç içe geçmiş, gitgide büyüyen çemberleri vardır. Bir çember hepsini içerir, çevreler. Doğduğumuz günden son günümüze kadar sürer bu. Bir ikinci çember, gençlik yıllarını içine alır; bir başkası, bütün çocukluğu dolanır; en sonunda tek başına bütün zaman bölümlerini içine alan bir yıl vardır; hayat, bu bölümlerin yinelenmesinden oluşur. Ayın çevrildiği çember daha küçük, günün çemberi de en kısası, darıdır;

29 Saturnus bayramında efendiler kölelere küçük yontular armağan ederlermiş. -ç.n.

ama gün de, ötekiler gibi başlangıçtan sona, doğuştan batışa kadar süregider hep. Bu yüzden, karanlık anlamlı sözleri nedeniyle "karanlık" lakabı takılan Herakleitos, şöyle demiş: "Bir gün, bütün günlere eştir." Bu sözü herkes bir yana çeker; kimi der ki, "Bütün günlerin saatleri birbirine eşittir." Bu doğrudur, çünkü bir gün, yirmi dört saat ise, bütün günler zorunlu olarak birbirine eşittir. Çünkü gece, kısalan gündüzün saatlerine el koyar. Bir başkası da der ki, "Bir gün, benzerlik yönünden ötekilere eşittir. Çünkü uzun bir günde, bir tek günde bulunamayan hiçbir şey yoktur, yani gece ve gündüzden başka hiçbir şey. Dünyanın değişen düzeni günleri eşit yapar; ne daha kısa ne daha uzun!" Bu yüzden yaşadığımız her günü, sanki günler yürüyüşlerini durduracakmış gibi, yaşamımızı bitirip sona erdirecekmiş gibi düzenlemeliyiz.

Uzun süre kaldığı Suriye'yi öz malı gibi kullanan Pacuvius, şaraplar saçarak ve ünlü cenaze yemekleri vererek kendisi için düzenlediği cenaze töreninden sonra, şölenden evine bir tabut içinde taşınıyordu, sapıklarının alkışları ve hep bir ağızdan Yunanca söyledikleri "Bebiotai, Bebiotai!"[30] ilahileri arasında. Her gün kendi cenaze merasimini oynadı. Pacuvius'un huzursuz, işkilli bir yürekle yaptığı şeyi, biz rahat bir yürekle yapalım ve yatmaya giderken sevinç, neşe içinde diyelim ki:

"Tükendi ömrüm, ulaştım kaderin bana çizdiği yolun sonuna."[31]

Tanrı, ertesi günü, bir günü daha bağışlarsa bize, sevinçle karşılayalım onu da. Ertesi günü endişesiz bekleyen kimse, çok mutlu ve huzurlu yüreğiyle kendine hâkim bir insandır. Kim ki "Ömrüm tükendi!" der, her sabah yeni bir kazançla kalkar yatağından.

---

30 *Yun*. "Yaşadı ömrünü! Yaşadı ömrünü!" -y.n.

31 Vergilius, *Aeneis* IV. 653.

Mektubu bitirmem gerek artık. "Mektubun bana küçük bir armağan vermeden mi yola çıkacak yoksa?" diyorsun. Korkma, kendisiyle birlikte bir şey de getiriyor. Bir şey de söz mü, çok şey getiriyor. Çünkü sana vermesi için, ona emanet ettiğim sözden daha güzel bir armağan bulunabilir mi? "Zorunluluk içinde yaşamak kötü bir şeydir, ama zorunluluk içinde yaşamak da zorunlu değildir ki!" Neden mi zorunlu değildir? Özgürlüğe açılan birçok kısa yollar vardır. Tanrı'ya şükranlarımızı sunalım ki hiç kimse zorla hayatta tutulamaz. Zorunluluklar bile ayaklar altında çiğnenebilir. "Epikuros söylemiş bu sözü, senin bir yabancıyla ne ilgin var?" diyorsun. Doğru olan her şey benimdir. Epikuros'u sana aşılamaya devam edeceğim, çünkü bir filozofa bağlananların, ne söylendiğine değil de kimin söylediğine değer verenlerin zihinlerine iyice yerleşsin şu: İyi olan her şey herkes ile ortaktır.

13. Mektup

Biliyorum, ruhun çok güçlü senin. Sağlıklı ve zorlukları yenen ilkelerle kendini eğitmeden önce bile, kadere karşı çıktığın için oldukça memnundun kendinden; özellikle onunla boy ölçüştükten ve gücünü denedikten sonra daha da çok memnunsundur. Bu güçten insan ancak şuradan buradan birçok zorluklar ortaya çıktıktan, özellikle de bu zorluklar iyice yakınımıza geldikten sonra emin olabilir. Böylece gerçek ruh gücü, o başkasının isteğine hiç kapılmayacak güç, denenmiş olur. İşte budur onun mihenk taşı.

Bir atletin, önceden hiç yara bere almamışsa, çarpışmaya büyük bir istekle girişmesi olası değildir. Ama kanının aktığını gören, dişleri yumruk altında çatırdayan, bir çelmeyle yere düşüp düşmanının bütün ağırlığını üstünde duyan,

yere düşse de cesaretini kaybetmeyen ve bir düşüşten sonra daha da dik, inatçı, yerden toparlanıp kalkabilen boksör; işte o boksör büyük bir umutla girişir çarpışmaya. Devam ettireyim yine bu benzetmeyi: Eskiden kader hep seni yendi ama sen pes etmedin, kalktın yerden ve daha şiddetli direndin onun karşısında. Erdem, hırpalandığı zaman şahlanır, kalkınır. Ama istersen, kendini güçlendirip donatabilmen için yardım edeyim sana.

İçimizi ürperten konular, Lucilius, bizi ezen olaylardan daha çoktur; çok kez de gerçekler yüzünden değil, yanlış kanılar yüzünden acı çekeriz. Ben şimdi Stoacıların diliyle konuşmuyorum, daha aşağı bir dille konuşuyorum. Çünkü bütün o ahlı vahlı sözlerin değersiz olduğunu söylüyorum sana, hor görülmeleri gerektiğini de. Şu iri ama –tanrılar aşkına– gerçek olan lafları kaldırıp atalım. Sana bir şey salık vereceğim: Vaktinden önce mutsuz olma! Başında dolandığını sanıp korktuğun felaketler belki hiç gelmeyecek başına; hiç olmazsa şimdiye değin gelmedi kesinlikle. O halde kimi korkularımız bize gerektiğinden çok acı veriyor, kimisi de hiç gerekmediği halde. Acımızı ya büyütüyoruz ya vaktinden önce acı çekiyoruz ya da acıyı kendimiz yaratıyoruz. Bunlardan birincisi, sorun ikircikli olduğu ve dava sonuca ermediği için şimdilik ertelenmeli. Benim önemsiz dediğime, sen çok ciddi diye karşı çıkıyorsun. Biliyorum ki, kimi insan kamçılar altında güler yüzlü durur, kimisi de ilk yumrukta inler. Bu olaylar kendi güçlerinden mi, yoksa bizim güçsüzlüğümüzden mi kaynaklanıyor, ileride göreceğiz.

Şu konuda söz ver bana: Seni mutsuzluğuna inandıracak insanlar çevreni sardıkça, ne duyduğunu değil de, ne hissettiğini düşüneceksin; çektiklerine göre karar vereceksin ve kendi halini herkesten çok iyi bildiğin için kendi kendini sorguya çekeceksin: "Ne oluyor? Bu adamlar neden acıyorlar bana şimdi? Çırpınmaları için ne var ortada?

Sanki felaket bulaşıcıymış gibi, neden bana dokunmaktan bile korkuyorlar? Şu halimde kötü bir şey mi var acaba? Yoksa kötü değil de, adım kötüye çıkarılmış olmasın?" Sor kendine: "Acaba yok yere mi işkence çekiyorum, keder içindeyim? Yoksa kötü olmayan bir şeyi kötü hale koyan ben miyim?" "Peki," diyorsun, "kaygılarımın nedeni yerli yerinde mi, nasıl anlayacağım bunu?" Bu iş için kural şöyle: Ya yaşadığımız gündür bize işkence eden, ya yarın, ya da ikisi birden. Bugün için karar vermek kolay. Eğer bedenin özgürse, sağlıklı ise, hiçbir haksızlıktan dolayı acı çekmiyorsa, yarın ne olacak ona bakarız. Ama bugün için bir sorun yok. "Öyle ama yarın olabilir," dersen, önce yarınki felaketinin kesin delillerini gözden geçir. Çünkü genellikle kuşkularımız yüzünden acı çekiyoruz. O ünlü söylenti bize oyun ediyor; çoğu kez bir savaşı sona erdiren, ama asıl bireyleri yere seren o söylenti. Bak şöyle oluyor Lucilius'um: Başkasının kanısına hemen uyuveriyoruz, bizi korkuya düşüren nedenleri eleştirmiyoruz, aslını araştırmıyoruz ama titriyoruz korkudan ve tersyüz oluyoruz; tıpkı bir sürünün kaldırdığı tozu dumanı görünce korkan ya da bilinmeyen bir kişinin çıkardığı bir söylenti yüzünden ürküp ordugâhtan kaçan askerler gibiyiz. O boş söylentiler, nasıl olup da daha çok panik yaratıyor bilemiyorum; çünkü gerçeğin bir ölçüsü, bir sınırı vardır. Bilinmeyenden gelen her bilgi, bir tahmine, ürkek bir ruhun keyfine göre değerlendirilir. Hiçbir korku, panik yaratan kuşku kadar zararlı, gemlenemez değildir. Öteki korkularda mantık yok olur, bu korkuda zihnin olanca yetisi silinir tamamen.

O halde konuyu inceden inceye araştıralım: Belki kötü bir şey olacaktır ama hemen de olacak değildir ki! Ne kadar beklenmedik olay gelmiştir başımıza. Beklenen ne kadar olay gerçekleşmemiştir. Hem gerçekleşecek olsa bile, acına karşı çıkmakla ne kazanırsın? Başına hemen geldiği zaman acı

çekecek olman yetmez mi sana? Bu arada kendine daha iyi şeyler vaat et. Ne mi kazanacaksın böylece? Zaman. Birçok olay vardır ki, tehlikesi yakınken, yanı başımızdayken bile, ya duraksar ya kaybolup gider ya da bir başkasının başına patlar. Bir yangın, kaçma fırsatını verebilir insana; bir bina göçüp gider de kimilerini yere yumuşacık indirebilir; gün olur bir mahkûmun ensesinden geri çekebilirler kılıcı; kimi insan da celladından daha çok yaşayabilir. Kötü kaderin bile cilvesi vardır. Felaket belki gelecektir, belki gelmeyecektir; ama şimdilik gelmedi işte! Daha iyi şeyler getir gözlerinin önüne!

Kimi zaman da zihin, ortada kötü bir şey bildiren hiçbir belirti olmadan kendi kendine yanlış hayaller kurar. Ya müphem bir sözü kötüye yorar ya da kendine aslında olduğundan daha büyük bir hakaret payı çıkarır. Karşısındaki adamın ne kadar öfkeli olduğunu değil de, öfkeli bir adamın ne yapabileceğini düşünür.

İnsan her şeyden kuşkulanırsa hiçbir yaşama nedeni kalmaz, hiçbir felaketin sınırı olmaz. Kimi zaman bir öngörü yetişsin imdadına, kimi zaman da apaçık gelen korkuyu ruhunun gücüyle sök at içinden! Hiç olmazsa bir güçsüzlüğü yine bir güçsüzlükle yen, korkuyu bir umutla azalt. Her korkulan şey nasıl kesin değilse, endişe duyduğumuz konuların yatışması, umutlarımızın kırılması da kesin olabilir. O halde umudunu da korkunu da iyice bir tart, belirsiz olan her şeyi kendinden yana yaz. Yeğ tuttuğun şeye inan. Eğer korku daha ağır basarsa, hiçbir zaman onun yanında olma, altüst olmaktan kurtar kendini. İçinden hep şöyle geçir: Ölümlülerin büyük bir kısmı hiçbir felakete uğramamışken, uğrayacakları da kesin değilken yanıp yakılırlar, koşuşur dururlar. Çünkü bir defa kaptırdı mı kendini, hiç kimse kendini tutamaz, korkusunu gerçeğe indirgeyemez. Kimse demez ki: "Canım, işe yaramaz bir kışkırtıcı bu! Bunları ya uydurdu ya da birinin sözüne uydu bu adam!" Her esen yele koyuveriyoruz kendi-

mizi; kuşkulu şeylerden kesinmişler gibi ürküyoruz. Olayların ölçüsünü kaçırmışız bir kez; bir endişe, çarçabuk bir korkuya dönüşüyor.

Şimdi burada seninle böyle konuştuğum, bunca hafif devalarla seni desteklediğim için utanıyorum. Kimi de şöyle diyebilir: "Felaket belki de hiç gelmeyecek." Ama sen şöyle de: "Ne olurmuş yani gelirse? Hangimiz yeneriz, göreceğiz o zaman!" Belki de bu benim yararıma ve bu ölüm, yaşamıma onur verecek. Balaban zehri, Sokrates'i yüceltti; Cato'ya özgürlüğü sağlayan hançeri al elinden, ününün büyük bir parçasından yoksun edersin onu. Sana akıl veriyorum çoktandır, oysa sen yüreklendirilmeyi değil, uyarılmayı gereksiniyorsun. Seni yaradılışının ters yönüne götürmüyorum, sen zaten bu söylediklerimi gerçekleştirmek için doğmuşsun. Bu yüzden geliştir kendi iyi'ni ve daha güzel süsle onu.

Mektubuma son vereyim artık, ama daha önce damgasını vurayım, senin için büyük bir söz yükleyeyim ona: "Bilgisizin başına gelen birçok şerden bir tanesi de şudur: Hep yeniden yaşamaya başlar!"

Bu sözün anlamını bir düşün çok sevgili dostum Lucilius, düşün de anla her gün yeni bir hayat kurmak için temel atan, ölmek üzereyken bile yeni umutlara yönelen insanların hafif aklı ne kadar utanç verici bir şey! İçinden tek tek incele insanları. Özellikle dalavere için, uzak geziler için, ticaret için hazırlanan ihtiyarlar geçip gidecek gözlerinin önünden. Yeni bir hayat için hazırlanan bir ihtiyardan daha utanç verici ne var?

Bu sözler ötekilerden biraz ayrı nitelikte olmasaydı, Epikuros'un sözleri arasında yayımlanmasaydı, yazarının adını eklemezdim buraya. Zaten bu sözleri övme, benimseme görevini yüklenmişim.

14. Mektup

Doğuştan bir beden sevgisi yerleşmiş damarlarımıza, kabul ediyorum. Bedenimizin koruyucusu da yine biz olmuşuz, doğru. Onu hoş tutmamız gerektiğini de inkâr edecek değilim ama ona köle olmamız gerektiğini de kabul etmem. Bedenine köle olan, onun üstüne titreyen, her şeyi ona indirgeyen insan birçok şeyin kölesi olur. Bedenimiz uğrunda yaşamak zorundaymışız gibi değil, bedensiz yaşamayacakmışız gibi davranmalıyız. Ona olan aşırı sevgimiz yüzünden korkular içinde yaşarız, endişelere boğuluruz, hakaretlere uğrarız. Bedenini aşırı seven kişi için şerefli bir şeyin değeri yoktur. Bedene büyük bir titizlikle bakılsın, kabul; ama akıl, onur, ant gerektirdiği zaman da bedeni alevlere atmakta tereddüt edilmesin! Bununla birlikte elimizden geldiğince sadece tehlikelerden değil, her türlü sıkıntıdan da koruyalım onu. Hep korkulacak şeylerden nasıl kaçınabileceğimizi düşünerek güvenli bir yere çekilelim.

Korkulacak şeyler, yanılmıyorsam, üç türdür: Yokluktan, hastalıktan ve güçlülerin zorbalığından doğabilecek olaylardan korkar insan. Bütün bunların içinde bizi en çok sarsanı, bir başkasının gücüne bağlı olan korkudur: Çünkü bu korku, büyük gürültü patırtılarla birlikte gelir. Sözünü ettiğim doğal felaketler, yoksulluk ve hastalıklar gözlerimize kulaklarımıza sinsice sokularak dehşet saçmazlar; öteki tür felaketin bir alayişi vardır; etrafında demirler, ateşler bulunur; zincirlerini, insanın karnını deşmek için saldırtacağı bir sürü vahşi hayvanını yanında taşır. Şimdi sen bu noktada bir düşün: Zindanı, çarmıhı, işkence masasını, çengeli, insanın altından girip ağzından çıkan kazığı, arabalarla ayrı yönde çekilip parçalanan organları, yanıcı maddelere batırılıp dikilmiş mintanı ve ayrıca bu icatların dışında her türlü vahşeti getir gözlerinin önüne. O halde, olanca çeşidi ve aleti edevatıyla dehşet saçan bir felaketin bizde en büyük korkuyu yaratmasında şaşılacak bir

şey yok. Çünkü işkence yapan celladın sergilediği araçlar ne kadar çok olursa, o kadar etkili olur cellat; çünkü acıya dayanabilecek olanları, aletlerin görüntüsü yere serer. Cesaretimizi kıran, bizi esir eden nedenler arasında sergilenecek bir şeyi olanlar, en büyük etkiyi yaratırlar. Şu felaketlere de üstte saydıklarım kadar zor dayanılır: Açlığı, susuzluğu demek istiyorum, iç organlardaki yaraları, içimizi kasıp kavuran ateşi söylemek istiyorum. Ama bunlar gizlidir; gözdağı verecek, sergileyecek bir şeyleri yoktur; oysa ötekiler, iri savaş araçları gibi, görüntüleri, hazırlıkları ile yere serer insanları.

O halde her türlü kötülükten kaçınmaya çalışalım. Kimi zaman korkmamız gereken halktır; kimi zaman, eğer devlet düzeninde iktidar senatoya verilmişse, bu düzendeki nüfuzlu kişilerdir; kimi zaman da halkın gücünü halka karşı bile kullansın diye seçilen tek kişilerdir. Bütün bunları dost edinmek güç bir iştir, onların düşmanlığını kazanmamak yeter. Bilge, bu yüzden güçlülerin öfkesini hiç körüklemeyecek, bu öfkeyi eğilerek atlatacaktır, gemicinin kasırgayı atlattığı gibi. Sicilya'ya giderken boğazdan geçtin. Gözü pek dümenci Auster yelinin tehditlerini küçümser (çünkü bu yel, Sicilya denizinin dalgalarını kaldırıp burgaçlarda fırıl fırıl döndürür) ve sol kıyıyı izlemez; Charybdis'in iki denizi çalkaladığı kıyıya yakın geçer.[32] Ama bir başkası daha ihtiyatlı davranarak, bölgedeki tehlikeleri bilen kişilerden akıntıları, bulutların belirttiği ipuçlarını sorar; burgaçlarıyla kötü ün salmış bu bölgeden uzakta yol alır. Bilge de aynı şeyi yapar: Zarar verecek güçlülerden sakınır; ama sakınıyormuş gibi görünmek de istemez, en çok bundan kaçınır. Kurtuluşun bir yolu da, açık açık o güçlüye saldırmamaktan geçer. Çünkü bir insan, kaçtığı şeye kötü bir damga vuruyor demektir.

32 İtalya'dan Sicilya'ya giderken solda Scylla, sağda Charybdis adlı deniz canavarlarının olduğuna inanılırmış. -ç.n

O halde, halktan nasıl soyutlanabileceğimizi iyice araştırmamız gerekecek: Önce onunla aynı şeylere can atmayalım; iki talip arasında çıkar kavga. Sonra, büyük bir çıkar avcısının isteyebileceği hiçbir şeye sahip olmayalım, üstünde talan edilebilecek pek az şeyin olsun. Kimse salt kan akıtmak için insanın kanına girmez ya da pek az kişi girer. Birçokları nefret duygusuyla değil, çıkar hesabıyla hareket eder: Eşkıya, cıbıla dokunmaz,[33] yolunu kesmez. Fakir, etrafı kuşatılmış bir yolda bile barış ve huzur içindedir.

En sonunda, atalarımızdan kalan özdeyişin dediği gibi, kaçınılacak üç önemli şey vardır: nefret, kıskançlık, küçümseme. Bunlardan nasıl kurtulabileceğimizi yalnız bilgelik gösterir. Dengeli bir mizaç edinmek kolay bir iş değil ki! Kıskandırmayalım derken başkaları bizim hor görülebileceğimizi, kimseyi ezmeyelim derken de ezilebileceğimizi sanmasınlar diye korkalım. Birçokları için, başkalarında korku yaratan güç, kendilerinin korkmalarına neden olmuştur. Her yanımızı güvence altına alalım. Küçümsenmek olsun, kuşku duyulmak olsun, her ikisi de zararlıdır bizim için.

Felsefeye sığınalım o halde: Bu bilgi, yalnız iyi kimseler yanında demiyorum, az çok kötü olanların yanında da, rahip kurdeleleri yerine geçer, yani etkili olur.[34] Çünkü forum'daki belagatin, halkı duygulandıran her şeyin düşmanları vardır: Huzur dolu ve kendini yalnız uğraşısına vermiş felsefe ise küçümsenemez. Bütün sanatların üstündedir ve en değersiz insanlar bile saygı gösterir. Hayasızlık, erdemlere karşı bir tertibi gerçekleştirebilecek, felsefenin adından saygıdeğerliği, kutsallığı silip atacak kadar güçlenemeyecektir hiçbir zaman. Ama felsefeyi sükûnetle, sadelikle ele almak gerekir. "Nasıl?" diyeceksin. İç Savaşı, verdiği yargısıyla kınayan Cato, ılımlı

33 Eski bir atasözü. -ç.n

34 Kurban kesen rahibin, kurbanın ve af dileyenin başına takılan kurdele. -ç.n

bir felsefe mi yapıyordu sence? İki tane gözü dönmüş önderin silahları arasına uzlaştırıcı olarak giren, kimileri Pompeius'a, kimileri Caesar'a saldırırken, ikisini birden hırpalayan o Cato. Adamın biri çıkar, öyle bir dönemde bilgenin devlette görev alması gerekli mi, değil mi diye tartışabilir. Sen, Cato, kendin için ne isterdin? Özgürlük söz konusu değil artık, çoktan yerlerde sürünmektedir o. Şundadır sorun: Devleti Caesar mı yoksa Pompeius mu ele geçirecektir? Peki, bu çatışmadan sana ne? Senin bu işte hiç rolün yok ki! Bir hakan seçiliyor, biri ya da öteki kazanmış, sana ne! İyi olan kazanabilir, yenen daha kötüsü olabilir! Cato'nun son zamanında oynadığı role değindim. Ama daha önceki yıllarda, devletin yağmalanmasına bilgenin katılması kabul edilecek bir şey değildi. Kimi zaman halkın kolları arasında kaldırılıp kendisini götürenlerin tükürük yağmuru altında forum'dan çıkarılırken, kimi zaman da senatodan hapishaneye götürülürken, Cato, bağırıp çağırmaktan, öfkeli sözler haykırmaktan başka ne yapabilirdi ki?

Bilgeye devlet yönetiminin verilip verilmemesi gerektiğini ileride göreceğiz. Bu arada, devlet yönetiminden uzak bir köşede, güçlülerin hışmını üstlerine çekmeden kendilerini yaşam kuralları ve insanlık yasaları koymaya adayan şu Stoacıların yanına çağırıyorum seni. Bilge, halkın göreneklerini altüst etmeyecek, garip yaşayışı ile herkesin ilgisini üzerine çekmeyecek.

"Nasıl şey o? Bu öneriyi yerine getiren, her zaman güvence içinde mi olacak yani?" Bunu sana söz veremem, tıpkı dengeli bir insanın sağlıklı olabileceğini sana garanti edemediğim gibi; ama yine de dengeli olmak sağlığa yararlıdır. Bir gemi bir limanda bile batabilir, peki bir de denizin ortasında başına ne gelir, bir düşünsene! Hiçbir işe karışmadan bir köşede yaşarken bile güvende değilken insan, birçok uğraş ve girişim içindeyken ne gibi tehlikelerle karşı karşıyadır? Gün

olur, suçsuz olan yenilir. "Olur mu hiç!" denilebilir mi? Zarar verenler ise daha çok yenilir. Zırhının üstündeki bir süsten yaralandı diye, dövüşçünün becerisi beceri olmaktan çıkar mı hiç? Sözün kısası: Bilge, her konuda işin sonucuna değil, niyete bakar. Her başlangıç bizim elimizdedir, sonucunu ise kadere benim yerime düşünme hakkını tanımasam da o belirler. "Ama kader sana bazı haksızlıklar yapacak, felaketler getirecek," dersen, "Eşkıya, öldürdüğü zaman mahkûm etmez kimseyi, kendi mahkûm olmuştur," derim.

Şimdi de her günkü kazancına uzatıyorsun elini. Bir altın parayla yerine getireceğim görevimi bugün; altının adını andım ya, al sana güzelce kullanıp faydalanabileceğin bir söz: "Zenginliklere hiç ihtiyaç duymayan insan, onlardan en iyi şekilde yararlanmasını biliyor demektir." "Kim demiş bu sözü?" diyorsun. Bak, ne kadar hoşgörülüyüm, yabancıların sözlerini bile övmeye kararlıyım: Ya Epikuros'un ya Metrodorus'un ya da o takımdan birinin sözü. Zaten kimin dediğinin ne önemi var. Herkes için söylenmiş ya, yeter!

Zenginliği gereksinen kişi, zenginlik uğruna hep korku içindedir. Huzuru kaçıran bir maldan kimse yararlanamaz: Bunlara hep bir şeyler katmaya çalışır durur. Zenginliğini arttırmayı düşüneyim derken, onu kullanmak gelmez aklına. Hesap kitaptır hep önüne konan. Forum'da gide gele aşındırır yolları, defterleri devirir durur. Bir efendi iken bir kâhya olur çıkar.

15. Mektup

Benim çağıma değin süregelmiş bir geleneğimiz var, mektuba şöyle başlarız: "Sen iyiysen ne iyi, ben de iyiyim." Biz de şöyle desek yerinde olur: "Felsefe yapıyorsan ne iyi!" Çünkü

sağlıklı olmak şu anlama gelir aslında: Felsefe olmadı mı, hasta demektir ruh. Beden ne kadar güçlü olursa olsun bir deli, bir gözü dönmüş kadar güçlüdür ancak. O halde, özellikle bu ruh sağlığına özen göster; ardından da, eğer sağlıklı olmak istersen senin için çok pahalıya mal olmayacak beden sağlığına. Çünkü Lucilius'um, bilgili bir insan için kollarını geliştirmek, işletmek, boynunu genişletmek akılsızca ve yakışıksız bir uğraşıdır. Bedenin semirse, adalelerin gelişse, beşli bir öküzün gücüne de, ağırlığına da erişemezsin. Bir de şunu ekle: Ruh, bedenin ağırlığı altında ezildiği için daha az çevik olur. Bu yüzden elinden geldiğince bedenini sınırla, ruhunun kapsamını da genişlet.

Bedenlerine çok özen gösterenlerin başına çok dert açılır. Önce, çaba sarf edilince nefesi tüketen beden çalışmaları, sonunda insanın kendini olanca dikkatiyle ciddi çalışmalara verememesine yol açar; ardından aşırı gıda, insanın keskin zekâsını köreltir. Bunlara bir de idman yerinde çalıştırıcı olarak görev yapan, en aşağı sınıftan köleler eklenir; bu köleler ömürlerini yağla şarap arasında geçirip bol bol ter döktükten sonra, akan teri telafi etmek için aç acına daha da iyi gelecek sıvıdan kana kana içerlerse, günlerini keyiflerince geçirmiş olurlar. Oysa içmek ve terlemek, midesi hasta olanlara göredir.

Bedeni çarçabuk yoran ve özellikle insana, hesaba katılması gereken zamanı kazandıran kolay, kısa süreli beden çalışmaları vardır: Koşu gibi, elle çevrilip atılan gülle gibi ya da bedeni yukarı sıçratan o yüksek atlama, uzun atlama gibi veya deyim yerindeyse, o Sali'lerin adımı, kaba bir deyimle boyacı adımı[35] gibi. İşte bunlardan herhangi birisini sade, kolay bir beden eğitimi olarak seç.

35 Roma'da köleler kumaşları iyi boyamak için teknedeki kumaşı belli bir tempoyla ezerlermiş. -ç.n

Ne yap yap, bedeninden kopup ruhuna yönel hemen. Geceler gündüzler boyunca işlet onu: Azıcık bir zahmetle beslenir ruhun. Bu eğitimi ne soğuk engeller ne sıcak, hatta ne de ihtiyarlık! Günden güne daha değer kazanan bir iyi'ye özen göster.

Ben senin kitabına, yazı tahtalarına hep kapanıp kalmanı istiyor değilim. İnsan, ruhuna az bir dinlenme zamanı ayırmalı ki, gerginliği kopmadan yumuşasın. Tahtırevanla gezinti, bedeni sarsar ama çalışmaya engel olmaz. Orada okuyabilir, yazdırabilir, konuşabilir, dinleyebilirsin. Bunları yürürken de yapmanda bir sakınca yok. Sesini eğitmeyi de hor görülecek bir şey sayma. Sesini adımlara, belli ölçülere göre yükseltip alçaltmayı, sonra söndürmeyi yasaklıyorum sana. Peki, ya şimdi bir de "Nasıl gezineceğim?" diye öğrenmek istersen, bak şöyle yap: Açlık zoruyla yeni yeni marifetler edinmiş insanları al yanına, yürürken senin adımlarını düzenleyecek, yemek yerken yanaklarını gözleyecek, senin saflığına, sabrına göre cüretini artıracak bir kişi vardır elbette içlerinde. Peki, sesin hemen en üst perdeden çığlıklar atmakla mı başlayacak işe? Yavaş yavaş coşup taşmak o kadar doğal bir şeydir ki, mahkemede çatışan avukatlar bile normal bir konuşma tonuyla başlarlar söze, sonra yüksek sesle konuşmaya geçerler. Hiç kimse hemen "Sadakat ey Quirit'ler!"[36] demez. O halde, içinden nasıl gelirse, her iki yönde sesini alçaltıp yükselterek, seni desteklediği kadar kollayarak, kusurlarına kimi zaman şiddetle, kimi zaman usulca karşı çık. Sesine hâkim olduğun, alçalttığın zaman yavaş yavaş alçalsın, birden bire düşmesin, normal tonunda olsun; cahilin, köylünün sesi gibi de kaba saba çıkmasın. Çünkü biz sesimizi eğitmek için yapmıyoruz bu işi, ses kendini eğitsin diye yapıyoruz.

Seni büyük bir yükten kurtardım. Bu iyiliklere bir de küçük bir sunu eklensin, Yunanca bir söz. İşte sana parlak bir

36 *Lat.* Roma vatandaşı. -y.n

özdeyiş: "Bilgisizce yaşanan bir hayat tatsız tuzsuz, endişeli geçer; her şeyi geleceğe atar." Kim söylemiş bu sözü dersen, yukarıda adı geçen kişi. Sence kimin yaşamına bilgisiz denmiş? İsio'nun yaşamı mı, Baha'nın[37] yaşamı mı? Yok, onların değil, bizim yaşamımız için söylenmiş. Kör isteklerin, zararlı, kesinlikle doyumsuz zevklere attığı insanları anlatmak istiyor. Herhangi bir şey bizi doyurabilecek olsaydı, şimdiye değin doyardık çoktan. Hiçbir şey istememenin ne kadar tatlı olduğunu, her şeyle donanmış olmanın, kadere bağlı kalmamanın ne olağanüstü bir şey olduğunu anlamayan bizlere!

O halde Lucilius, ne kadar çok şey kazandığını düşün hep. Senden önce gelen o büyük kalabalığa bakarak, ne kadar çok kişinin senin ardında olduğunu bir düşün! Hem sana ne başkalarından? Asıl sen kendi kendini aştın. İstesen bile aşamayacağın bir sınır çiz kendine. Şu tuzak dolu, elde edenden çok umut edene yarayan iyilikler senden uzaklaşıp gitsin artık. Onlarda sağlam, temelli bir şey olsaydı, gün olup doyururlardı bizi. Şimdiyse kana kana içenlerin susuzluğunu kamçılıyorlar. Görkemli gösterişler uzak olsun bizden. Kader, yarının getireceği şeyin belirsiz olmasını istedi diye, kendi kendimden istemeyeyim de neden kaderden bekleyeyim sanki? Hem zaten neden isteyecekmişim ki? İnsanın geçici yaradılışını unutup, yığınla mal mülk edineyim diye mi? Hangi amaç için katlanayım bunca çileye? Bak bugün, benim son günüm; son olmasa bile, son günüme yakın bir gün.

16. Mektup

Biliyorum ki Lucilius, hiç kimse bilgeliği öğrenmeden mutlu yaşayamaz, yaşamaya bile katlanamaz; iyice aklın yatmış buna: Mutlu yaşamı sağlayan, yetkin bir bilgeliktir; ne

37 O çağda tanınmış kişiler olmalı. Kim oldukları bilinmiyor. -ç.n.

var ki bilgeliğin başlangıcında bile insan yaşama katlanabilir artık. İşte bu düşünceler apaçık belirmiş zihninde. Ama bu açık seçik belirginliği güçlendirmeli, her gün üstünde düşüne düşüne içimize daha da sindirmeliyiz. Verdiğimiz kararları korumak, şerefli olan kararı almaktan daha zor bir iştir. Ayak diremeli, sürekli bir çalışma ile ona güç katmalı ki, iyi niyet sonunda bir sağduyu haline dönüşsün.

Bu yüzden bana bunca dil döküp doğrulaman, böyle uzun uzun anlatman da gerekli değil, senin çok ilerlemiş olduğunu anlıyorum. Yazdıklarını nereden aldığını biliyorum; ne yapmacık ne de allı pullu anlatılmış şeyler bunlar. Yine de ne düşündüğümü söyleyeyim: İçimde daha tam bir güven duymasam da, senden umutluyum artık. Senin de benim gibi yapmanı isterim. Kendine tez elden, kolayca güvenmen doğru olmaz. Tart kendini, birçok yanını araştır, gözle. Ama her şeyden önce şu noktaya dikkat et: Felsefede mi, yoksa hayat yolunda mı daha çok yol almış durumdasın?

Felsefe, halka yönelik bir zanaat değildir. Gösteri için hazırlanmamıştır. Sözlere değil, eyleme önem verir. İnsanın, gününü bir eğlence ile geçirsin, boş vakitlerini can sıkıntısından kurtarsın diye değildir felsefeye başvurması. Felsefe, ruhu bir kalıba döker, işler; yaşamı düzenler, eylemleri doğru yola koyar; yapılacak yapılmayacak işleri gösterir; dümenin başına oturup tehlikeli dalgalar arasında çırpınan gemiyi yönetir, ona yön verir. O olmadan hiç kimse korkusuz, güven içinde yaşayamaz. Her gün, her saat fikir yürütmemizi gerektiren binlerce olay olur; ondan akıl sorulmalı. Ama biri de çıkar şöyle der:

"Felsefe benim ne işime yarayacak, değil mi ki kader var? Tanrı her şeyi yönetiyorsa ve her şey rastlantının elindeyse, neye yarar felsefe? Ne de olsa, hem kesin olan alınyazıları değişemiyor hem de bilinmeyene karşı hiçbir şey yapılamıyor! Öte yandan, Tanrı benim düşünceme yerleşmiştir; ne

yapacağıma o karar veriyor ya da kader kendi kararıma uygun hiçbir şey yapmama izin vermiyor!"

Bunlardan herhangi birisi, Lucilius, ya da hepsi böyle olsa bile yine de felsefe yapması gerekir insanın. Diyelim ki kader bizi koparılmaz bağlarla bağladı veya evrenin hakemi olan Tanrı her şeyi düzenledi ya da rastlantı insanların işlerini altüst edip atıverdi; o zaman da yine felsefenin bizi koruması gerekir. Felsefe, Tanrı'ya seve seve, kadere başı dik uymamızı öğütleyecek bize. Tanrı'yı nasıl izlemeli, rastlantıya nasıl katlanmalı, işte bunları öğretecek bize. Ama şimdi, bu türden bir tartışma açmanın sırası değil burada. Eğer Tanrı egemense ya da alnımıza yazılmış bir sürü olay bizi sımsıkı bağlamışsa veya beklenmeyen oldu bittiler yönetiyorsa dünyayı, neyi değiştirmeye hakkımız kalır ki? Ben şimdi sözü yine seni uyarmaya, yüreklendirmeye getiriyorum: "Ruhunun atılımlarını gevşetme, söndürme sakın!" diye yüreklendiriyorum seni. Ruhunun bu atılımını bir davranış haline koyman için devam ettir çabanı, onu bir kalıba dök.

Seni bilmez miyim, mektubumu açar açmaz, şöyle bir göz gezdireceksin, getirdiği küçük armağanı arayacaksın. Araştır mektubu, bulursun onu. Benim ruhuma hayran olmana gerek yok. Çünkü ben şimdiye değin hep başkasının sırtından cömertlik ettim. Neden başkasının sırtından diyorum ki? Birinin iyi söylenmiş her sözü benim malımdır zaten! Şu sözü de Epikuros söylemiş: "Doğaya uygun yaşarsan, hiçbir zaman fakir olmazsın; herkesin kanısına göre yaşarsan, hiçbir zaman zengin olmazsın." Doğa az şey ister, herkesin kanısı ise sonsuzluğu. Birçok zenginin nesi var nesi yok senin üstüne yığılsa, ayrıca kader seni zenginliğin en yüce katına çıkarsa, altından tavanlar örtse üstünü, erguvanlar giydirse; zevkin, zenginliğin öylesine büyük olsa, koca dünyayı mermerlerinle kaplatsan; hem yalnız zengin olmakla da kalmasan ve ayaklarının altında savursan varlığını; bunlara heykeller,

resimler, sanatın türlü biçimlerde tantana için yarattığı her şey eklense, evet, bütün bunlar sana sadece daha çoğunu istemeyi öğretecek.

Doğanın arzuları sınırlıdır. Yanlış bir kanıdan doğan arzularsa dur durak bilmezler. Hatalı biri için tükenen hiçbir şey yoktur. Yol yürüyen için bir son vardır, yolunu şaşıran için sonsuzluktur sınır. O halde kendini boş şeylerden kurtar. Aradığın şey doğal bir istek midir, yoksa kör bir istek mi diye anlamak istersen, bu istek bir yerde durabilir mi diye bir bak bakalım. Çok yol alan için daha yürüyecek çok yol kalmışsa, bil ki o yol doğal bir şey değildir.

17. Mektup

Bilgeysen, ama asıl bilge olmak istiyorsan, bütün boş şeyleri at, sağduyuya doğru koşar adımlarla, olanca gücünle atıl. Seni bağlayan bir şey varsa, ya çöz onu ya da kopar at. "Malım mülküm geciktiriyor yolumu, varlığımı öyle düzenlemek istiyorum ki, hiçbir şey yapmadan da yetsin bana. Ne fakirlik çöksün üstüme ne de ben başkasına yük olayım!" Böyle söylerken sen, aklındaki o iyi'nin gücünü, kuvvetini bilmez görünüyorsun. Öyle, ama işin can alıcı noktasını fark ediyorsun üstelik: Yani felsefenin ne kadar yararlı olduğunu görüyorsun, ama ayrıntılarını yeterince açık seçik kavrayamıyorsun; felsefenin bize her yerde ne kadar yararlı olduğunu, nasıl en zor durumlarda, Cicero'nun deyimini kullanırsam, bize yardım ettiğini, en küçük sıkıntılarımıza bile eğildiğini hâlâ daha öğrenememişsin demek. İnan bana, onu bir toplantıya çağır, sana hesap tahtalarının başında oturmamanı salık verecektir. Fakirlikten korkmamak, aradığın, şu erteleye erteleye varmak istediğin şey değil mi? Ya bir de elde edilmesi gereken bir şey olsa fakirlik, ne olacak? Varlıkları birçokla-

rının felsefe yapmasına engel olmuştur. Fakirlikse özgürdür, huzurludur. Bir sürgün borusu çaldı mı, bununla kendisinin çağrılmadığını bilir. "Su yetiştirin!" diye haykırıldığı zaman, "Ne kaçırabilirim?" diye değil, "Hangi yoldan çıkıp kurtulabilirim?" diye düşünür. Ya da deniz yolculuğuna çıkmak gerekince, ne limanlar çığlıklarla inler ne de bu yolculuğa bir tek kişi katıldı diye kıyılar endişeyle dolar. Bir köle sürüsü kaplamamıştır onun çevresini, onları beslemek için denizaşırı ülkelerin verimli ürünlerini araştırıp durmamıştır. İyi alışkanlıklar edinmiş, sadece doyum isteyen az sayıda mideyi beslemek kolaydır: Açlık az şeyle giderilir; asıl pahalıya mal olan mızmız bir boğazdır. Fakirlik, ısrarlı istekleri doyurmakla yetinir. O halde, aklı başında bir zenginin âdetlerini örnek edinen kişiyi neden yoldaş olarak yanıma almayacakmışım? Ruhun için vakit ayırmak istersen, ya fakir olman ya da fakir gibi davranman gerek. Bilgeliğe erişmek için yapılan çalışma, azla yetinme öğrenilmeden sağlıklı olamaz. Azla yetinme de istekli bir fakirliktir. O halde, şu mahut bahanelerini kaldır ortadan artık! "Daha yeteri kadar mal mülk edinmedim ki! Şu toplama erişince, tamamen felsefeye vereceğim kendimi!" Oysa her şeyden önce elde etmeye çalışacağın şey felsefe olmalı; şu ertelediğin, her şeyin ardına baktığın bilgi, aslında işe onunla başlamak gerek! Diyorsun ki, "Yaşamak için bir gelir edinmek istiyorum, hem bunu elde etmek hem de öğrenmek istiyorum." Senin seve seve yaşamana bir engel varsa, seve seve ölmene de bir engel yok ya! Fakirliğin bizi felsefeden uzaklaştırdığı doğru değil. Çünkü bu mertebeye erişmek için telaş içinde olanlar, açlığa bile katlanmak zorundadır. Kimileri bir kuşatma sırasında bu açlığa katlanmışlardır. Bu katlanışlarının ödülü, yengi kazanmış kişinin eline düşmemekten başka neydi ki? Ama bu ödül, vaat edilenden ne kadar daha büyüktür aslında: Sürekli bir özgürlük; insan olsun, Tanrı olsun hiç kimseden korkmamak! Açlık pahasına

bile olsa, bunlara kavuşmalı değil miydi insan? Orduların her şeyden yoksun kaldığı gün olmuştur, otların iğrenç köklerini yiyerek açlıklarını bastırmışlardır. Bütün bunlara bir krallık, hem de şaşacaksın bu işe, yabancı bir krallık uğrunda göğüs germişlerdir. İnsan, ruhunu azgın ihtiraslardan kurtarmak için fakirliğe katlanmakta duraksayacak mı yani? O halde ilk önce gerekli olan, mal mülk edinilmesi değil, yanına yolluk bile almadan asıl felsefeye varması gerek insanın. Demek öyle ha! Her şeyin tamam olacak da, bir de bilge mi olmak isteyeceksin? Demek felsefe senin hayatta edindiğin son gerecin, deyim yerindeyse, son ekinin olacak, öyle mi? Sen bir varlık edindin ya, bir de felsefe yapmaya başla bakalım. Çünkü artık pek çok mal mülk edindiğini nereden bileceksin? Baktın ki bir şeyin yok, her şeyden önce, mal edinmenin çarelerini araştır! Diyorsun ki: "Öyle ama gerekli şeyler eksik olacak!" Öncelikle, gerekli şeyler eksik olamaz. Çünkü doğa, çok az şey ister; bilge de doğaya uydurur kendisini ama dayanılmaz zorunluluklar çökerse üstüne, hemen hayatın dışına atlar ve kendi kendine yük olmaktan kurtulur bilge. Yaşamını sürdürmek için dar, sınırlı olanakları varsa insanın, bunları yeter bulacak, gerekli olanın ötesindeki şeyler için sıkıntısız, endişesiz, midesine, sırtına hakkını verecek; zenginlerin uğraşılarına, zenginliğe gidenlerin koşuşmalarına sükûnet içinde, neşeyle gülecek ve diyecek ki: "Neden kendi kendini erteleyip duruyorsun? Yoksa alacağın faizi mi bekliyorsun? Ticari bir kazancı mı, mutlu bir ihtiyarın mirasını mı bekleyip duracaksın, hemen zengin olmak elindeyken. Bilgelik hemen yaratıverir zenginliği, varlığı gereksiz hale koymakla zengin eder insanı." Bu sözler seni değil, başkalarını ilgilendirir; sen zenginlere daha yakınsın. Değiştir çağını, çok zengin olursun. Yüzyıllar boyunca bir tek şey değişmeden kaldı: yeten miktar.

Burada mektubuma son verirdim ya, bir kez seni fena alıştırmışım. Eskiden kimse Part krallarını armağan vermeden

selamlayamazmış. Sana da bedava "Hoşça kal!" denmiyor ki! Neymiş o? Epikuros'tan ödünç alayım: "Birçokları zengin olunca sefil olmaktan kurtulmuşlardır ama başka bir sefaletin içine düşmüşlerdir." Hiç şaşmam bu işe. Kusur olaylarda değil, düpedüz bizim ruhumuzda. Fakirliği bize katlanılmaz kılan şey, zenginliği de çekilmez hale koyar. Değil mi ki hastayı tahta bir döşekte de yatırsan, altın bir döşekte de, hiçbir şey değişmez –onu nereye götürürsen götür, hastalığını da birlikte götürecektir– tıpkı öyle; hasta bir ruh, zenginlik ya da fakirlik içinde olsa da, derdi hep onun ardından gidecektir.

18. Mektup

Aylardan aralık, millet kan ter içinde. Sefahat izni resmen çıktı. Büyük hazırlıklar yüzünden her yanda kıyamet kopuyor, sanki çalışma günleriyle Saturnus bayramı arasında bir ayrım varmış gibi! Öylesine bir ayrım yok ki, bir kişi çıkıp da: "Eskiden aralık bir aydı, şimdi bir yıl sürüyor!" dese, yanıldığını söyleyemem. Şimdi yanımda olsaydın, sence ne yapmak gerektiğini tartışırdım seninle. Günlük alışkanlıklarından ayrılmamalı mı insan, yoksa halkın âdetlerinden kopmuş görünmemek için, akşam yemeklerini daha neşeli mi yemeli? Toga'mızı çıkarıp atmalı mıyız? Çünkü eskiden devletin sadece kargaşalık ve karanlık günlerinde yapılması âdet olmuş bir işi, biz şimdi zevk için, bayram günlerinde uyguluyor ve giysi değiştiriyoruz.[38]

Eğer seni iyi tanıyorsam, sen hakem olurdun ve ne her sivri takkeli azatlılar güruhuna benzememizi[39] isterdin ne de farklı olmamızı. Yok, eğer sen insanın özellikle bugün-

38 Roma'da bayram günlerinde "synthesis" denen giysi, kötü günlerde de "sagum" denen asker giysisi giyilirmiş. -ç.n.

39 Azatlılar, sivri uçlu bir takke giyerlermiş Roma'da. -ç.n.

lerde ruhuna egemen olması, güruhun tam zevklere atıldığı zamanda, ruhunun tek başına zevklerden el etek çekmesi gerektiğini söylüyorsan, o başka! Eğer ruh; okşayıcı, sefahate sürükleyici etkilere doğru yol almaz, onlara kapılıp gitmezse, sağlam ve güçlü olduğunu saptayan en iyi delili elde eder. Sarhoş olup kusan halkın içinde, insanın içkisiz, ayık kalması onun daha da güçlü olduğunu gösterir. Bir kenara çekilmeden, herkesin gözüne batmadan, kalabalığa karışmadan, aynı şeyleri, aynı biçimde olmasa bile yapmasında büyük bir ruh ılımlılığı vardır. Çünkü insan, bayram gününü taşkınlığa düşmeden de kutlayabilir. Ama ben senin ruh sağlığını denemeni öylesine istiyorum ki, büyük insanların koyduğu bir kuralı özellikle senin için koyacağım: Birkaç gün ayır kendin için; bugünlerde pek az ve pek ucuz bir yiyecekle yetin; sert kaba giysiler içinde, kendi kendine diyeceksin ki: "Bu muymuş herkesin korktuğu şey?" Ruh, sükûnet içindeyken bile zor günlere hazırlasın kendini, kaderin haksızlıkları karşısında kendi iyi'leri ile güçlü kalsın. Asker, barış içindeyken talim yapar, karşısında hiçbir düşman yokken siper kazar, zorunlu bir durumda hazır olabilmek için o günkü zamanda gereksiz olan işlerde yorulur durur. Onun savaşın ortasında tir tir titremesini istemezsen, çarpışmadan önce talim yaptır ona. Her ay fakir gibi davranarak hemen hemen yoksulluğa yaklaşanlar bu ilkeye uyarlar. Amaçları, çok iyi bildikleri olay karşısında hiç ürküntü duymamaktır. Şimdi sen benim Timon'unkine benzer şölenleri, fakir kulübelerini ya da insanı zenginliğin sefahatine karşı tiksinti duyurarak eğlendirecek başka bir fikir ileri sürdüğümü düşünme sakın. Gerçek bir sefalet olsun bu: döküntü bir yatak, bir gocuk, bir de kuru bir ekmek! Bunlara üç dört gün katlan, hatta daha uzun zaman katlan; bu işi bir eğlence yerine koyma da, bir deney diye kabul et. İşte o zaman Lucilius, inan bana, iki kuruşluk yemekle karnını doyurduğun zaman, sevincinden zıplarsın ve anlarsın ki, in-

san karnını doyurmak için öyle büyük bir zenginliğe gereksinmez. Kader, zorunlu olan için yeterli payı öfkeliyken bile verir insana. Sakın böyle yaptın diye büyük işler başardığını sanayım deme. Binlerce kölenin, binlerce fukaranın yaptığından farklısını yapacak değilsin ki! Bu girişiminin nedeni şu olsun: Zorla yapmıyorsun bu işi; ara sıra denemektense, her zaman katlanman senin için daha kolay olacaktır çünkü. Eskrim testisiyle alıştırma yapalım da,[40] kader bizi hazırlıksız yakalamasın. Bizimle iç içe olsun fakirlik. Fakir olmanın onca kötü bir iş olmadığını bilirsek, zenginlik içinde daha huzurlu oluruz. O zevk hocası Epikuros'un belli günleri vardı, bugünlerde o doludizgin, eksiksiz zevkten bir şeyler eksilecek mi, ne kadar eksilecek, eksilen toplam bunca çabaya değecek mi diye gözlem yapmak üzere açlığını hasisçe giderirdi. Charinus görevdeyken Polyaenus'a yazdığı mektuplarda böyle diyor kesinlikle; hatta tam bir kuruş bile harcamadan karnını doyurduğu için de övünüyor. Bilgelikte daha onun kadar ilerlemediği için Metrodorus da tam bir sikke harcarmış.

Böyle bir gıdayla doyar mı insan? Doymaz ama zevk duyabilir yine de. Öyle hafif, geçici, sürgit yenilenmesi gereken bir zevk değildir bu; sürekli, kesin, değişmez bir zevktir: Su içmek, arpa çorbası, bir parça arpa ekmeğiyle yetinmek hoş bir şey değildir ama bunlardan bile zevk duyabilmek, kaderin hiçbir haksızlığının ulaşamayacağı bir düzeye inmek de büyük bir zevktir. Hapishanelerde verilen gıda daha da boldur. Ölüm cezasına çarptırılmış olanlara bile celladı bu kadar az gıda vermez; ölüme yargılanmış olanların bile korkmayacağı bir düzeye kendi isteğiyle inmekte ne ulu bir ruh gücü vardır! Kaderin oklarını önceden yakalamaktır bu.

Öyleyse Lucilius'um, bu bilgelerin hep yaptığını yap sen de: Kimi günlerini ada bu işe, o günlerde varlığından el etek çekerek "çok az"la yakınlık kur, fakirlikle ilişki kurmaya başla:

40 Romalılar eskrim alıştırması yapmak için testi kullanırlarmış. -ç.n.

"Tanrı'ya layık bir insan olmak için, konuğum,
derle topla sen kendini! Cesaret et varlığı hor görmeye."[41]

Varlığını hor görenden başka hiç kimse Tanrı'ya layık değildir. Varlık elde etmene karşı değilim senin, ama istiyorum ki, pervasızca sahip ol bu varlığa. Sen buna ancak bir tek yoldan erişebilirsin: Eğer kendini varlıksız da mutlu yaşayabileceğine inandırabilir, varlığına hep gün gelip elinden alınacakmış gibi bakabilirsen!

Bu mektubu katlama zamanı geldi çattı artık. "Önce borcunu öde!" diyorsun. Seni Epikuros'a havale edeceğim, o görsün hesabı: "Sınırsız öfke, delilik doğurur." İnsanın bir kölesi, bir düşmanı olunca, bu sözün ne kadar gerçek olduğu anlaşılır ister istemez. Bu duygu, her insanın yüreğini alev alev yakar. Aşktan da doğar, nefretten de. Ciddi konular konuşulurken olduğu kadar, eğlence sırasında da, şakalar yapılırken de doğar. Ne kadar büyük bir nedenden doğduğu hiç önemli değildir, ama nasıl bir ruh haline dönüştüğü önemlidir. Tıpkı ateşin ne kadar büyük olduğunun değil, nereye düştüğünün önemli olması gibi. Çünkü ateş ne kadar büyük olsa da sağlam bir yerde tutunamaz. Buna karşılık kuru, kolay parçalanabilir bir ortamda, bir kıvılcım bile barınıp yangına dönüşür. Evet, Lucilius'um, büyük bir öfkenin sonu çılgınlıktır hep ve insanın ılımlı olmak için değil, sağlıklı olmak için öfkeden kaçınması gerekir.

19. Mektup

Mektuplarını aldıkça sevinçten uçuyorum, çünkü güzel bir umutla dolduruyorlar yüreğimi. Senin için birer vaat değil bunlar; birer söz, garanti veriyorlar bana. Devam et bu

41 Vergilius, *Aeneis* VIII, 364-365.

yolda, rica ederim, yalvarırım –bir dostumdan, onun hayrına olabilecek bir şey istemekten daha iyi ne yapabilirim?–. Elinden gelirse, şu özel işlerinden kurtar kendini; aksi halde o işlerden elini eteğini çek. Yeterince zaman yitirdik, yaşlı çağımızda pılıyı pırtıyı toplamaya başlayalım artık. Kızacak bir şey var mı ortada? Dalgaların ortasında yaşadık, bari bir limanda verelim son nefesimizi. Ben sana bu inzivayı ün kazanman için salık vermiyorum. Bununla ne övünmeli ne de tamamen inzivaya çekilmelisin. İnsan türünü lanetleyip, senin bir köşe bucağa gizlenip kendini unutturmanı isteyecek kadar insanlardan uzaklaşmanı istemem. Öyle davran ki, bu inzivan göze batmasın ama görülür olsun. Ardından, daha karar vermemiş, henüz kararın eşiğinde olanlarsa yaşamlarını karanlık bir köşede geçirmek isteyip istemediklerini şöyle bir gözden geçirecekler. Özgür değilsin sen; güçlü yeteneğin, yazılarının inceliği, ünlü, tanınmış dostların sana ün kazandırdı, sivrilmene neden oldu. Tanınmışlık sardı dört yanını. Dünyanın öbür ucuna saklansan, yerin dibine gizlensen, geçmişin ortaya çıkaracak seni. Karanlıklarda kalamazsın artık, nereye kaçarsan kaç, eski ışığından geri kalmış birçok pırıltı arkanı bırakmayacak. Kimsenin nefretini üstüne çekmeden, yüreğinde arzu, pişmanlık olmadan huzura kavuşabilirsin. "İstemeden bırakmak zorunda kaldım" diye düşünebileceğin ne bırakabilirsin ki ardında? Müşterilerin mi? Senin değil, senden aldıkları bir şeyin peşindedir bunların hepsi de. Eskiden dostluk istenirdi, günümüzde ganimet isteniyor. Kimsesiz ihtiyarlar vasiyetlerini değiştirdiler mi, sabah selamına gelenler başka bir eve göç ediverirler. Büyük işler için büyük çabalar sarf etmek gerekli değildir. Bak bakalım, kendinden mi vazgeçeceksin, yoksa senin olan kimi şeylerden mi? Keşke doğduğun sade koşullarda kocayıp gitmen nasip olsaydı sana! Keşke kader seni böylesine yükseltmeseydi! Hızlı esen bir mutluluk yeli, seni sağlıklı bir yaşamın görüntüsünden

uzaklara atıverdi: Bir eyalet yönetimi, bir *procurator* görevi ve bunların vaat ettiği ne varsa hepsi! Ardından daha büyük görevler bekleyecek seni, birinden ötekine atlayacaksın. Ne olacak sonu? Ne bekliyordun? İsteklerini istemekten vazgeçeceğin günü mü? O gün hiç gelmeyecek ki!

Kaderi ören bir nedenler dizisi vardır deriz ya, ihtirasların da bir dizimi vardır. Birinin bittiği yerde öteki başlar. Öyle bir yaşama gömülmüşsün ki, orada sefaletin, köleliğin sonu hiç gelmeyecek. Aşınmış enseni kurtar bu boyunduruktan. Boynun hep ezilip duracağına bir defa kesilsin, bitsin bu iş daha iyi! Özel yaşamına dönersen, her şeyin daha az olacak; ama bol bol yetecek sana. Oysa şimdi birçok şey, daha çoğu, her yerden akıp gelen bolluk yetmiyor sana. Hangisini yeğ tutarsın? Yokluk içinde tokluğu mu, yoksa bolluk içinde açlığı mı? Senin gözü doymaz mutluluğun, başkasının açgözlülüğüne açıktır. Sana hiçbir şey yetmediği sürece, sen de başkalarına yetmeyeceksin. "Bu işin içinden nasıl çıkacağım?" diyorsun. Bir yolunu bulursun elbet. Düşün bak, para uğruna neleri göze aldığını, bir mevki için ne kadar canla başla çalıştığını bir düşün hele! Huzurun için de bir şeyleri göze alman gerekmez mi? Ya da procurator'luğun hayhuyunda, arkadan kentin görevlerinde nice ölçülü olsan da, nice huzur içinde yaşasan da hiçbir zaman kaçınamayacağın, hep arka arkaya gelen dalgalar arasında bata çıka ihtiyarlayıp gitmen gerekecek. Senin dinlenmek isteyip istemediğin kimin umurunda? Kaderinin istediği bu değildi ki! Şimdi bile varlığının artmasına göz yumarsan, ne gelir başına? Ne kadar başarılı olsan, o kadar korku içinde olacaksın. Şimdi sana bu noktada, Maecenas'ın anlattığı, işkence sehpasında söylenmiş bir gerçeği nakledeceğim:

"Ulu doruklara çarpar yıldırım çünkü."

Hangi kitapta söylemiş bunu diye sorarsan, *Prometheus* adlı kitapta. Şunu demek istemiş; "Yüksek yerlere düşer yıldırım."

Seni böylesine çarpık konuşturabilecek kadar güçlü bir makam var mı yeryüzünde? Maecenas yetenekli bir insandı. Roma belagatine büyük örnekler verebilirdi, tabii mutlu kaderi gevşetmeseydi onu, daha doğrusu yok etmeseydi gücünü. Eğer şimdiden toplamazsan yelkenleri, Maecenas'ın iş işten geçtikten sonra istediği gibi, kıyıya yanaşmazsan, seni de bekleyen son budur elbet!

Maecenas'ın bu özdeyişiyle borcunu ödeyebilirdim sana. Ama seni iyi tanıyorsam, benim başıma dert açarsın yine de ve sana olan borcumu yeni, hiç aşınmamış bir parayla ödememi istersin; öyle görünüyor ki, ödemeyi yine Epikuros yapacak:

"Birisiyle yer içerken, ne yiyip içtiğine değil, kiminle yiyip içtiğine bakmalısın önce. Çünkü dostsuz insanın yaşamı, avını parçalaya kopara yiyen aslanın, kurdun yaşamına benzer."

Bir köşeye çekilmezsen, bilgece yaşamak nasip olmaz ki sana! Yoksa sabah selamına gelenlerin listesinden kâhyan akşam yemeğini yiyeceğin konuklarını seçecektir. Giriş odasında dost seçip, sofrada onu deneyen insan çok yanılır. İşi başından aşmış, varlığının kölesi olmuş bir insanın en büyük hatası şudur: Kendisinin dost olmadığı insanları dost sanır kendine. İyiliklerini, insanları dost edinmeye yetecek kadar etkili sayar; oysa insanlar birine ne kadar borçlu olurlarsa, ondan o kadar nefret ederler. Küçük bir borç minnet, büyük borç nefret doğurur.

Peki, iyilikler dost kazandırmaz mı insana? Kazandırır kazandırmasına, yeter ki iyilik edeceklerimizi seçme olanağını bulalım. İyiliklerimizi saçıp savunmayalım da yerli yerine oturtalım. Böylece kendi aklını kullanmaya başladığın zaman, bilgelerin şu öğüdünü uygulamalısın: İşin en önemli yanı, iyilik görenin kim olduğudur, ne iyilik gördüğü değil.

20. Mektup

Sağlığın yerindeyse, gün olup kendisine hâkim olmaya layık bir insan sayıyorsan kendini, sevinirim. Çünkü seni, kurtulmak umudunda olmadan çırpındığın o bunalımdan çıkarabilirsem, bu işin şerefi bana ait olacak. Ama senden Lucilius, felsefeyi yüreğinin ta derinlerine indirmeni, gelişme deneyimini sözlerle, yazılarla değil, ruhunun gücüyle, arzularını gemlemenle saptamanı istiyorum, seni buna yüreklendiriyorum; sözlerini davranışlarına uydurarak gerçekleştir. İzleyicisinin beğenisini kazanmak isteyen söz ustalarının, konuşmacıların niyeti başkadır; gençlerin, aylakların ilgisini değişik, akıcı tartışmalarda çekmeye çalışan kimselerin ise daha başka. Oysa felsefe, davranışı öğretir insana; konuşmayı değil. Felsefe, herkesin kendi yasasına uygun olarak yaşamasını ister, sözleriyle yaşam biçimi birbirine aykırı olmasın, bütün yaşantısı tutarlı olsun, tüm eylemlerinin rengi bir olsun ister. Bilgeliğin en büyük görevi, ana belirtisi şudur: Eylemle sözler birbirine uysun, bir insan her yerde kendine eş ve aynı kalsın ister. "Peki, kim başaracak bu işi?" dersen, az kişi başaracak, ama başaran olacak. Güç bir iş bu: Bilge, her zaman eşit adımlarla ilerleyecek demek istemiyorum, ama aynı yolda ilerleyecek diyorum. Şimdi, gözle kendini: Yoksa giysilerinle evin birbiriyle tutarsız mı, kendine karşı eli açık, yakınlarına karşı eli sıkı mısın? Yoksa hafif yemekler yiyip gösterişli evler mi yaptırıyorsun kendine? Yaşamında örnek tutacağın bir tek düzen kabul et kesinlikle ve bütün yaşamını bu örneğe göre ayarla. Kiminin eli sıkıdır evde, dışarıda açıktır, geniştir: Bir kusurdur bu ikilik. Sallantıda kalmış, daha yolunu bulamamış bir ruhun belirtisidir. Ayrıca bu kararsızlık, bu eylem-niyet çelişkisi nereden geliyor, nedenini açıklayayım sana: Kimsenin varmak istediği bir amacı yok da ondan. Hem bir amaç edinse de, kimse ısrar etmez bu amaçta, başka bir amaca atlayıverir. Amacını değiştirmekle de kalmaz; geriye döner, kötülediği

hataların içine düşüverir yeniden. Bilgeliğin eski tanımlarını bir yana bırakıp da, insan yaşamının her türünü göz önüne alırsam, şu tanımla yetinebilirim: Bilgelik nedir? Bilgelik her zaman aynı şeyi istemek ya da istememektir. İstediğin şeyin doğru olması koşuluyla, bunda en ufak bir kısıntı yapmamalısın artık. Çünkü doğru olandan başkası, bir insanın hep hoşuna gitmez. O halde insanlar tam istediklerini sandıkları anda, ne istediklerini bilmiyorlar aslında. İstemek ya da istememek kesin olarak kimse için kararlaştırılmış değildir: Kararlarımız değişir her gün, tersine döner, birçokları için yaşam bir oyun gibidir. Başladığın işi devam ettir o halde, belki sonuna ulaşırsın ya da daha sona varmadığını yalnız senin bileceğin bir yere kadar ulaşabilirsin. "Şu koca ev halkı, ailenin geliri olmadan ne yapar?" diyorsun. Bu aile halkı senin tarafından beslenmez olunca, kendi kendini besler; ya da senin iyi niyetin yüzünden öğrenemediğin şeyi, sen fakirlik sayesinde öğrenirsin: Fakirlik, yalnız gerçek ve belli dostları senin çevrende tutacaktır çünkü. Senin değil, senden başka her şeyin peşinde olan kişi, çekip gidecektir yanından. Yalnız bu neden için bile, yani kimlerin bizi sevdiğini gösterdiği için bile fakirliği sevmemiz gerekmez mi? Ah, sana saygı göstermekte kimsenin riyakâr olmayacağı gün ne zaman doğar acaba?

Bütün düşüncelerinin yöneleceği amaç, derdin tasan, isteğin, tanrılara yakarırken dileyeceğin başka her şeyin ereği şu olmalı: "Kendi kendimden, kendimden doğan değerlerden memnun olayım!" de. Hangi mutluluğa bundan daha yakın olabiliriz? Daha aşağısına inemeyeceğin kısıtlı koşullara indir kendini; bu mektubum, az sonra bildireceğim vergisiyle, senin bu işi kolaylıkla yapmana yardım edecek.

Şimdi yine Epikuros bu vergiyi benim yerime ödeyecek diye için burkulsa yeri. "Senin sözlerinin etkisini kupkuru bir yatak, paçavralar daha çok arttıracak, inan bana! Sözler birer söz olarak kalmayacak, birer delil de bulunacak yanlarında."

Bana gelince, bizim Demetrius'u çırılçıplak, bir kucak saman yığını içinde yatar göreli beri, sözlerini bambaşka bir ilgiyle dinliyorum. O, gerçeğin bir öğreticisi değil, bir tanığıdır benim gözümde artık.

"Peki, insanın elindeki zenginliği hor görmesine izin yok mu?" Neden olmasın? Etrafındaki tepeleme zenginliğe uzun uzun bakıp şaşakalan, bu servetin kendine geçmesine gülüveren insan da yüce ruhlu bir insandır; bu servetin kendisinin olduğunu ona söyleseler de o bunu benimsemez, yüreğinde hissetmez. Zenginliğin kanatları altındayken yozlaşmamak büyük bir iştir. Zenginlik içinde fakir olan kişi, büyük bir insandır.

"Bilmem ki," diyorsun, "o zengin adam fakir düştüğü zaman, acaba buna nasıl katlanır?" Ben de diyorum ki, "Ey Epikuros, senin o övüngen fakirin zenginliğe düştüğü zaman, onu nasıl hor görebilecektir, bilemem." Bunun için her ikisinin zihniyetini değerlendirmeli; birisi fakirliği, öteki de zenginliği hor görebilecekler mi diye bakmalı. Yoksa kuru yatak, kerevet ya da paçavralar; ruhun iyi niyetinin küçük birer delilidir bunlar; tabii bir insanın bunlara zorunlu olarak katlanmayıp da onları yeğ tuttuğu aşikâr değilse.

Zaten daha iyi bir yaşama koşar gibi değil de, daha kolay bir yaşama hazırlanır gibi yaşamaya başlamak, çok soylu bir yaradılışın niteliğidir. Evet, Lucilius, kolay yaşamaya, dedim; eğer bu yaşama daha önceden bilinçle alışılırsa, bu yaşam tatlıdır bile. Çünkü bu yaşamda öyle bir şey vardır ki, o olmadan hiçbir şey tatlı değildir: Huzur, sükûnet vardır onda. Bu yüzden sana yazdığım gibi, büyük insanların yaptığını yapmanın kaçınılmaz, zorunlu bir iş olduğunu düşünmekteyim: Zaman zaman hayalî fakirliğe başvurarak gerçek fakirliği yaşamalıyız; zevklere boğulduğumuz, her şeyi sert, zor bulmaya başladığımız için daha çok yapmamız gereken bir iştir bu. Daldığı uykudan uyandırmalı ruhumuzu asıl; sarsmalı,

uyarmalı, doğanın bize çok az şey verdiğini söylemeli ona. Hiç kimse zengin doğmaz. Gün ışığına çıkan herkes sütle, bir bez parçasıyla yetinmek zorundadır. Yaşama böyle başlayan bizlere krallıklar bile dar geliyor!

21. Mektup

Mektubunda sözünü ettiğin insanlarla başın derde girdi sanıyorsun, öyle mi? Yok, asıl kendi kendinle başın dertte, kendi kendinle sorunların var: Ne istediğini bilmiyorsun. Değerli düşünceleri pek beğeniyorsun ama izlemiyorsun onları. Mutluluğun nerede olduğunu görüyorsun fakat oraya varmaya cesaretin yok; madem önündeki engelin ne olduğunu kendin görmüyorsun, bari ben sana söyleyeyim: Geride bırakacaklarının büyük şeyler olduğunu sanıyorsun. Erişmeye niyetlendiğin o huzuru hedef aldığın zaman, geride bırakacağın yaşamın parlaklığı seni alıkoyuyor yolundan; sanki çamura, karanlığa gömülecekmişsin gibi. Yanılıyorsun Lucilius, bu hayattan öteki âleme yükselir insan. Parlaklık ile ışığı birbirinden ayıran nitelik şu: Birinin değişmeyen, hep kendinin olan bir kökeni vardır; öteki, başkasının ışığıyla parlaktır. Aynı nitelik ayrımı, bu yaşam ile öteki yaşam arasında bulunur. Bu yaşam, dışarıdan gelen bir parlaklıkla donanmıştır; ışığın önünde kim durursa, koyu gölgesi vuracaktır ona. Öteki yaşam, kendi ışığıyla pırıl pırıldır. Çalışmaların ünlü, seçkin bir insan olmanı sağlayacak. Epikuros'un örneğini anlatayım sana: İdomeneus'a yazıp, o dönemin hükümdarına vezirlik eden, büyük işleri yöneten o adamı gösterişli bir yaşamdan ayrılarak yararlı, değişmez bir ün kazanmaya çağırdığı zaman: "Eğer ün kazanmak nasibinde varsa," diyordu, "benim mektuplarım seni, çok değer verdiğin, sayesinde de değer kazandığın bütün bu gösterişli şeylerden daha çok

tanıtacak." demiş. Peki bu sözleri yalan mıydı? Epikuros mektuplarında ondan söz etmeseydi, kim İdomeneus'ı tanırdı ki? Bütün o yöneticiler, o satrap'lar, İdomeneus'a unvan sağlayan kral bile derin bir unutulmuşluk altında ezilip gittiler. Atticus'un adının sönüp gitmesine Cicero'nun mektupları engel oldu. Ne damadı Agrippa, ne torununun kocası Tiberius, ne torununun oğlu Drusus Caesar onu ünlü yapmaya yarayabilirdi. Cicero onun yakını olmasaydı, bütün bu büyük adların arasında adı sanı silinip gidecekti onun. Koskoca bir zaman kesimi yayılacak üstümüze, birkaç yetenek başını bundan dışarı çıkarabilecek. Gün olup bu sessizliğe gömülecek olanlardan pek azı unutulmuşluğa direnebilecek ve uzun süre yaşamaya hak kazanacak. Epikuros'un dostuna vaat edebildiği şeyi ben de sana vaat ediyorum Lucilius: Gelecek kuşaklar katında itibarım olacak benim. Birlikte, götürdüğüm birçok ad tutunacak benimle: Bizim Vergilius iki kişiye ölümsüzlük vaat etti ve tuttu da sözünü.

> "Ne mutlu ikisine! Değerliyse şiirlerim, Capitolium'un
> sarsılmaz, güçlü kayasında yaşarken Aeneas soyu,
> Romalı ata orada hüküm sürdükçe, silinip gitmeyecek
> hiç yeni kuşakların belleğinden sizin anınız!"[42]

Kaderin gün yüzüne çıkardığı her insanın, bir başkasına kul köle olan her kişinin itibarı büyük oldu. Yaşadıkları sürece evlerine girip çıkanların sayısı büyüktü; ölümlerinden sonraysa, anıları çarçabuk unutuldu gitti. Değerli kişilerin itibarıysa artar, hem yalnız onlara saygı gösterilmekle kalmaz, anılarına bağlı olan her şey de değer kazanır.

İdomeneus adı mektubuma bedava geçmesin, kendi borcunu kendisi ödesin: Epikuros ona şu ünlü düşünceyi yazmış ve Pythocles'i ne sıradan ne de çarpık yollardan zengin etmeye çağırmış: "Pythocles'i zengin etmek istersen, onu paraya

42 Vergilius, *Aeneis* IX, 446-449.

pula boğmamalı, açgözlülükten kurtarmalı," demiş. Bu düşünce, yorum istemeyecek kadar açıktır; anlamı da destek istemeyecek kadar belirgindir. Bir şey daha salık vereyim sana, bu söz yalnız zenginlik için de söylenmiş değil; hangi alana çekersen çek, değerinden bir şey yitirmez: Pythocles'i onurlu yapmak istersen, onurlara boğma, açgözlülükten kurtar onu; Pythocles'in hep zevkler içinde olmasını istersen, zevklere boğmamalı, açgözlülükten kurtarmalı. Pythocles'i yaşlı yapmak, yaşama doyurmak istersen, onu yıllara boğmamalı, açgözlülükten kurtarmalı. Sanma ki bu sözler yalnız Epikuros'a aittir, herkesin malıdır bunlar. Senatoda her zaman geçerli olan bir yöntem, bence felsefe için de geçerli olmalı: Birisi bir bölümünü kabul ettiğim bir fikri ileri sürdü mü, onun fikrini bölmesini isterim ve beğendiğim fikri desteklerim.

Epikuros'un üstün sözlerini seve seve anıyorsam, bunun nedeni şu: Kötü niyetlerini (sinsice saklamak için) ona sığınan ve onu kendi kusurlarına bir paravan sayabileceklerini düşünenlere, nereye giderlerse gitsinler, onurlu yaşamak gerektiğini ispat ediyor bu sözler. Onun küçük bahçelerine gidip, bahçedeki yazıtın önüne varırsan "Ey konuk, burada rahat edersin. Burada en katıksız iyi zevktir!" yazıtını okuyunca, bu evin bekçisi, o konuksever, insancıl kişi seni karşılamak için hazır olacak, sana çorba sunacak, bol bol da su verecek ve sonra diyecek ki: "İyi ağırladık mı seni? Bu özensiz bahçeler senin iştahını açmayacak, bastıracak onu. Bu içkiler senin susuzluğunu artırmayacak, doğal, bedava devalarla giderecek. Ben işte böyle bir zevk içinde kocadım." Şimdi sana avutulamayan, yatıştırılması için ille bir şey verilmesi gereken isteklerden söz açtım. Çünkü ertelenebilen, cezalandırılabilen, bastırılabilen o türden aşırı, taşkın istekler için bir tek noktayı anımsatayım sana: Bu tür zevk doğaldır, zorunlu değil. Ona bir şey borçlu değilsin. Bir şey harcarsan, kendi isteğinle harcarsın sadece! Mideyse öğüt dinlemez:

İster, çağırır, ama can sıkıcı bir alacaklı da değildir; az şeyle savuşturulur, yeter ki ona borçlu olduğun her şeyi ver; elinde olan her şeyi değil.

22. Mektup

Senin şu gösterişli, kötü uğraşılardan kurtulman gerektiğine aklın yatmasına yatmış, ancak bu işi nasıl başarabileceğini soruyorsun bana. Öyle şeyler vardır ki, yalnız o kişinin yanındayken gösterilebilir insana. Bir hekim, mektuplaşma yoluyla yemek, banyo zamanlarını ayarlayamaz; hastanın nabzını tutması gerekir. Eski bir atasözü vardır: "Gladyatör, kararını arenada verir." Düşmanın çehresi başka, bir el hareketi başka, hatta bedeninin bir kımıldayışı başka türlü uyarır karşısındaki insanı. Genelde nasıl davranılmıştır, neler gerekli olmuştur, bu konularda salıklar verilebilir, yazılar yazılabilir; bu türden öğütler yalnız uzaktakilere değil, gelecek kuşaklara da bildirilir. Ne var ki, başta sözünü ettiğim o durumda, ne zaman, nasıl yapılması gerektiğini uzaktan kimse öğütleyemez. Ancak olaylarla baş başa kalıp öyle karar vermek gerekir. Hatta baş başa kalmak da yetmez, kaçıp giden fırsatı yakalamak için uyanık olmak da ister. Bu yüzden, gözünden kaçırma o fırsatı; gözüne ilişti mi de, yakala onu ve olanca hızınla, olanca gücünle kendini tamamen bu tür uğraşılara vermeye çalış. Ayrıca söyleyeceğim şu sözü de iyi dinle: Benim kanıma göre, sen ya şu sürdüğün yaşamdan ya da tüm yaşamdan çekip gitmelisin. Yine düşündüğüm başka bir şey daha var: Yumuşak bir yol izleyerek ayrılmalısın bunlardan. Edindiğin her kötü alışkanlıkla bağını koparmaktansa çöz, sök onu, ama baktın ki başka çözüm yolu kalmamıştır, koparıp atmayı bile göze al. Bir yerden bir kez düşmektense, hep asılı kalmayı yeğ tutacak kadar korkak bir insan yoktur

yeryüzünde. Bu arada yapılacak ilk iş şu: Kendi kendine çelme takma sakın! İçine atıldığın (ya da öyle görünmeyi yeğ tuttuğun için içine düştüğün diyelim) uğraşılarla yetin. Daha ileri gitmeye kalkışma, yoksa öne sürecek bahanen kalmaz. Senin bu uğraşılar içine düşüvermediğin ortaya çıkar sonra. Her zaman söylenen beylik sözler gerçek değildir aslında. "Başka türlüsü gelmezdi ki elimden! Nasıl? İstemesem miydim? Yok, zorda kalmıştım!" derler ya hani, onun gibi. Ama kimse refahın peşinden koşmak zorunda değildir. Aksine içinden karşı koymasan bile, duraksamakta, seni alıp götüren kaderin peşine takılmamakta değerli bir yan vardır. Bir karar verirken tek başıma vermeyip, bir konu üstünde düşündüğüm zaman, her vakit başvurduğum kendimden daha güçlü kimseleri de yanıma çağırırsam, alınır mısın bundan? Bu konuda Epikuros'un yine İdomeneus'a yazdığını oku. Epikuros, ondan, daha güçlü bir kuvvet araya girip de dönüş özgürlüğünü ortadan kaldırmadan, elinden geldiğince kaçmasını, acele etmesini ister. Yine Epikuros, "İnsan her denediği şeyi yerinde ve zamanında denemeli," der ve ekler: "Ama çoktan gözlenen zaman gelince de, onu kaçırmamalı." Kaçmayı düşünene uykuyu yasak eder; vaktinden önce davranmazsak ya da zamanı gelince işe başlamakta geç kalmazsak, en güç durumlardan kurtulup mutlu sonuçlara varabileceğimizi umar.

Şimdi de sanırım, Stoacıların fikrini de öğrenmek istiyorsun. Onları senin gözünde küstahlıkla lekelemeye kimsenin hakkı yoktur. Onlar güçlüdürler gerçi, ama tedbirlidirler asıl. Belki de sana şöyle demelerini bekliyorsun: "Bir yükün altında ezilmek çirkin bir şey; bir işi bir kez yüklendin mi, onun hakkından gelmeye çalış. Olayların zorlamasıyla ruhu yüceliğe ulaşmadan çileden kaçan insanın ruhu güçlü, dayanıklı olmaz." Direnmenin bir değeri olduğu zaman, bilgenin o işi yapmasında, katlanmasında yakışıksız bir yan olmadığı zaman, işte böyle diyecekler sana. Yoksa bilge; kirli, lekeli bir

çabayla kendini harcamayacak, iş olsun diye de görev yapamayacaktır. Hatta onun yapacağı sanılan işleri de yapmayacak, herkesin hırsını körükleyen işlere dalıp onların alevini duymayacaktır yüzünde. Durumu ciddi, kararsız, ikircikli gördü mü adımını geri alacak, sırtını dönmeyecek ama yavaş yavaş emin bir kıyıya çekilecektir.

Eğer görevlerin değerini küçümsersen, onlardan kaçmak da Lucilius'um, kolay bir iştir. Bizi geciktiren, elimizi kolumuzu bağlayan düşünceler şunlar, bak: "Neden bunca umutlardan vazgeçecekmişim? Neden tam ürün alacakken, işi yüzüstü bırakıp gidecekmişim? İki yanımda kimse olmasın, sedyemin peşinden kimse gelmesin, evimin avlusu bomboş kalsın, öyle mi?" İnsanlar bütün bunlardan gönülsüz ayrılırlar. Bu zavallılığa lanet ede ede onun sağladığı nimetleri severler. İtibar hırsından bir kapatmadan yakınır gibi yakınırlar. Bu demektir ki, (yüreklerine girip) gerçek duygularına baksan nefret değil, çelişki, çatışma vardır orada. Can attıkları şeylerden yakınan, kopamayacakları şeylerden kaçıp kurtulacaklarını söyleyen insanların yüreklerini şöyle bir sarsıver, onların, "Zoraki, sıkıntı içinde katlanıyoruz," dedikleri yerlerde bile isteyerek durduklarını göreceksin.

Evet, öyledir Lucilius; kölelik, pek az kişinin, pek çok kişi de köleliğin yakasına yapışmıştır. Ama kölelikten kurtulmaya niyetliysen, özgürlüğü tertemiz bir yürekle seviyorsan, daimi bir endişe içinde olmadan bu işin hakkından gelmek, bunun için de sadece bir mehil istiyorsan, koca Zenon ordusu neden beğenmeyecekmiş seni? Bütün Zenonlar, Chrysippuslar[43] sana ılımlı, şerefli, yalnız senin olan değerleri salık vereceklerdir.

Ama sen kendinle birlikte ne kadar şey götürebileceğini, işsiz, boş zamanını ne kadar varlıkla donatabileceğini ayarlamak için oyalanıyorsan, çıkış yolunu bir türlü bulamaya-

43 Seneca'nın da dâhil olduğu Stoa okulunun ilk filozofları. -y.n.

caksın: Hiç kimse eşyalarıyla birlikte kurtulmaz deniz kazasından. Tanrıların lütfuyla daha iyi bir hayat için çıkar başını sulardan; ama iyilik, hayır dolu bir yüzle yap bunu. İnsanları yakıp tutuşturan, onlara işkence eden o kötülükleri, salt insanlar böylesini istediler bahanesiyle onlara bahşeden tanrıların lütfu gibi olmasın bu!

Şimdi mektuba basayım artık mührünü, mektup sana her zamanki küçük armağanıyla gelsin, kendisiyle birlikte görkemli bir söz getirsin diye, açmalısın ruloyu. Şimdi aklıma geliverdi bir tanesi, buna doğru bir söz mü yoksa daha çok, güzel söylenmiş bir söz mü demeli, bilmiyorum. "Kimin bu söz?" diye soruyorsun. Epikuros'un sözü –yine bir başkasının yükünü getiriyorum sana: "Hiç kimse, başladığından daha başka olup çıkıp gitmez yaşamdan."

İstediğin kimseyi örnek al; genç, ihtiyar, orta yaşlı. Hepsini de aynı derecede ölümden korkar, hepsini de hayatı tanımaz bulacaksın. Hiçbirisi bir iş başaramamıştır, çünkü işlerimizi hep yarına erteleriz. Bu sözün en çok hoşuma giden yanı şu: Çocuğun yaşlıyı kınaması.

"Hiç kimse," der Epikuros, "doğduğundan başka türlü göçmez bu dünyadan." Doğru değil bu. Biz doğduğumuzdan daha kötü göçüyoruz. Bu suç doğanın değil, bizim suçumuz. Doğa bizden yakınsa hakkı var, dese ki: "Ne demek oluyor bu? Ben sizleri aşırı istekli yaratmadım; korkusuz, batıl inançsız, hainlikten uzak, her türlü beladan ayrık yaratmıştım; nasıl başladınızsa öyle bitirin yaşamınızı!" Bir insan, doğduğu günkü gibi bir ruh sükûneti içinde ölürse, bilgeliğe erişmiştir: Şimdi tehlike yaklaştı ya, tir tir titriyoruz; yüreğimizde cesaret, yüzümüzde renk kalmadı, gözlerimizden yaşlar dökülüyor boş yere. Sükûnetin eşiğinde bile endişeli olmaktan daha utanç verici ne var yeryüzünde. Bu işin nedeni de şu: Her türlü iyi'den yoksun olduğumuz için yaşamımızı ziyan ettik, içimiz kan ağlıyor. Çünkü yaşamımızın hiçbir

parçası bizim olmadı, geçti, kayıp gitti ellerimizden. "İyi mi yaşadım?" diye soran yok. "Ne kadar yaşadım?" diye bakıyor herkes. Oysa iyi yaşamak herkesin elinde olabilir ama uzun yaşamak kimsenin elinde değildir!

23. Mektup

Mektubumda, "Bu kış, ne kadar güldü yüzümüze, ne kadar yumuşak geçti; kısa da sürdü zaten. İlkbahar da öyle kötü geçti ki, sorma! Mevsimsiz soğuklar yaptı!" gibi bunları ya da bunlara benzer, laf olsun diye konuşulan anlamsız sözler yazacağımı mı sanıyorsun? Yok, hayır, ben hem kendime hem de sana faydalı olabilecek bir şeyler yazmak istiyorum. Seni bilgeliğe yüreklendirmekten başka ne olabilir bu? Peki, ya bilgeliğin temeli nedir diye sorarsan: "Boş şeylerden hoşlanmamaktır," derim. Buna temel dedim ama temel değil, tavandır aslında, doruktur. Neden memnun olması gerektiğini bilen, mutluluğunu başkasının ellerine bırakmayan insan, bilgeliğin doruğuna erişmiştir! Bir umutla yanıp kavrulan kişi, umudunu gerçekleştirebilecek bile olsa, istediği erişilmesi kolay bir şey de olsa, umutları hiç kırılmamış da olsa endişeli, kuşkulu, kendine güvenmeyen bir insandır. Her şeyden önce gerçekleştirebileceğin şey, Lucilius'um, şu olacak: Memnun olmayı öğren! Şimdi ben senin önüne çıkan zevklerine, gelip geçici iyi'lerine engel oluyorum, senin için büyük bir eğlence kaynağı olan umutlarından kaçınman gerektiğini düşünüyorum diye, seni birçok zevkten yoksun ettiğimi mi sanıyorsun? Oysa tam tersi, senin hep neşe içinde olmanı istiyorum; bu neşeyi de kendi yuvanda bulmanı istiyorum: Senin kendi içinde varsa ancak senin içinden doğacaktır bu neşe. Öteki sevinçler yüreğini doldurmaz insanın, alnındaki çizgileri silmez, hafif, gelip

geçicidirler; yok, sen her gülen insanın sevinç duyduğunu düşünüyorsan, ona bir diyeceğim yok. İnsanın ruhu kanatlı, güvenli, her olayı aşmış olmalı. İnan bana, gerçekten memnun olabilmek ciddi bir iştir. Bir insanın gevşek, durulmuş bir yüzle, şu bizim çıtkırıldımların dediği gibi, bir tutam ferahlıkla ölümü hor gördüğünü, evinin kapısını fakirliğe açtığını, zevkleri gemlediğini, acılara katlanmayı tasarladığını düşünebilir misin?

Bu düşünceleri içinden kurup duran kişi, büyük bir sevinç içindedir ama yüzeysel bir sevinçtir bu. Senin böyle bir sevinç içinde olmanı istemem. Bu sevincin kaynağını bir defa buldu mu insan, hiç dinmez artık bu sevinç. Hafif maden damarları toprağın yüzeyindedir: En altta yatan damarlarsa çok zengin damarlardır, ne var ki ancak kazmakta ısrar edenlerin isteklerini karşılarlar. Halkın hoşlandığı şeyler zayıf, yüzeysel bir zevk verirler insana. Zaten dışarıdan aktarılan her sevinç, temelden yoksundur. Benim sözünü ettiğim, seni eriştirmeye çalıştığım sevinç ise sağlamdır, içinden daha da genişlemeye elverişlidir. Çok sevgili Lucilius'um, seni mutlu edebilecek tek yolu seç. Pırıltıları dışarıda olanları, kiminin sana vaat ettiği, kiminden de senin umduğun yararları sök at, dağıt içinden! Gözlerini gerçek iyi'ye yönelt. Kendinde olandan memnun ol! Ne demek şu "kendinde olan" sözü? Şu demek: Kendin ve kendinin en iyi yanı! Şu zavallı bedenin olmadan bir şey yapılamasa bile onu büyük bir nesne değil de, gerekli bir nesne diye kabul et! O beden sana geçici, pişmanlık verici zevkler sağlar ve bu zevkler büyük bir itidalle yatıştırılmazlarsa acıya dönüşürler. Evet, öyle diyorum: Zevk, bir uçurumun kenarındadır; sınırı tutamazsa acıya dönüşür. Sınırı tutturmak da, insanın o işi iyi sanması yüzünden güç bir iştir. Gerçek iyi'yi bütün ruhunla istemekte bir tehlike yoktur. "Peki, nedir bu gerçek?" diye soruyorsun. "Ya da nereden doğmuştur?"

Anlatayım bak: Gerçek; iyi, rahat bir vicdandan, şerefli niyetlerden, doğru davranışlardan, kapkaççılıktan nefret etmekten, bir tek yolda yürüyüp giden bir hayatın sakin ve sürekli tekdüzeliğinden doğar. Çünkü bir niyetten ötekine atlayan ya da atlamaktan geçtim, rastlantıyla birinden ötekine düşenler, kararsız, havada sallanıp durdukları için nasıl kalıcı, belirgin bir şey yaratabilirler ki? Kendilerini ve işlerini düşüne düşüne düzene koyanların sayısı pek azdır. Geri kalanlarsa yürümezler, ırmaklarda yüzen nesneler gibi sürüklenir dururlar. Bunlardan kimisi yavaş yavaş akan suya kapılır, su usulca iter onları, kimisini de hızla akan sular sürükler, kimisini kıyıya yakın sular gitgide kesilen hızlarıyla bırakıverir kıyıya, kimisini burgaçlarında çevirerek açık denize atar. O halde, ne istediğimize karar verelim ve onda karar kılalım.

Şimdi de borcunu ödeme sırası geldi. Sevgili Epikuros'unun bir sözünü verebilirim sana, böylece bu mektubu özgürlüğüne kavuştururum: "Yaşama hep yeniden başlamak can sıkıcı bir şeydir." Ya da bu sözün anlamını şu türlü daha iyi açıklayabilirsek, diyelim ki: "Her zaman yeniden yaşamaya başlayan insanlar kötü bir hayat sürerler." "Nasıl şey o öyle?" diyorsun. Bak bu söz gerçekten açıklanmaya değer. Çünkü bu gibilerin yaşamı hep yarım kalmıştır. Daha yeni yaşamaya başlayan insan da, ölüme göğüs germeye hazır olamaz. Sanki yeteri kadar yaşamışız gibi davranmayı öğretmeliyiz kendimize, özellikle yaşamını yeni kurmakta olan bir kimse bu işi gerçekleştiremez.

Bu gibi insanların sayısı azdır diye düşünme sakın. Hemen hemen herkes bu şekilde yaşar: Kimileri yaşamlarını bitirmeleri gerektiği çağda başlarlar yaşamaya. Şaşılacak bir iş bu, dersen, daha çok şaşıracağın bir şey ekleyeyim sözlerime: Kimi insanlar daha yaşamaya başlamadan ölürler.

24. Mektup

Yazdığına göre, bir düşmanının öfkesi yüzünden başına açılan davanın sonucundan endişe içindesin. Sanıyorsun ki, ben sana olayların iyi yanını kendi başına görmeni, aldatıcı bir umuda kapılıp ferahlamanı öğütleyeceğim. Dert üstüne dert yığmanın, başımıza gelince hemen çekmek zorunda kalacağımız acıları önceden çekmenin ve yarının kaygısıyla bugününü zehir etmenin ne gereği var ki? Gün olacak, belki mutsuz olacaksın diye şimdiden mutsuz olman akılsızca bir iş kuşkusuz. Ama ben seni başka bir yoldan sükûnete eriştireceğim.

Bütün endişelerinden kurtulmak istersen, olmasından korktuğun olayın kesinlikle gerçekleşeceğini düşünerek ölç tart içinden onu, korkuna bir değer biç! Hiç kuşkusuz anlayacaksın ki, korktuğun şey düşündüğünce büyük ya da sürekli değilmiş. Senin yüreğini güçlendirmek için öyle uzun uzun örnek toplamak da gerekmiyor. Her çağ, bu gibi şeyleri tanımıştır. Belleğini ulusal tarihimizin ya da yabancı uluslar tarihinin hangi sayfasına yöneltirsen yönelt, olgun, seviyeli ya da ulu, soylu davranışları olan değerli insanlar çıkar karşına. Hüküm giydirirlerse sana, hapse atmalarından, sürgüne yollamalarından daha acı ne olabilir? Bir insan, yakılmaktan, yok edilmekten de öte neden korkabilir ki? Bu felaketleri teker teker getir gözlerinin önüne, bunları hor gören kişileri hatırla; bu kişileri araştırman da gerekli değil zaten, içlerinden bir seçme yapman yeter.

Rutilius, hüküm giymesini sanki yanlış bir karar verilmekten başka hiçbir fenalık olmamış gibi karşıladı. Metellus, sürgüne cesaretle göğüs gerdi. Rutilius ise seve seve katlandı sürgününe. Biri yurduna geri dönüşünü bağışladı devletine, öteki Sulla'nın dönüş teklifini geri çevirdi; oysa o sıralar hiçbir şey reddedilemezdi Sulla'ya karşı. Sokrates, hapishanede birçok konuları işledi, yakınları onu kaçırmayı

vaat ettikleri halde tekliflerini kabul etmedi; insanları en çok hırpalayan iki konudaki korkularından kurtarmak için hapishanede kaldı: Ölüm ve hapis korkularıydı bunlar. Mucius, elini ateşe soktu; yanmak acı bir felakettir ama insan kendi kendini yakarsa nasıl daha büyük bir acı duyar! Elini yakan o adam bilgili değil, ölüme ya da öteki acılara karşı hiçbir felsefî kuralla desteklenmiş değil; yalnız askerî eğitimin verdiği güç var onda. Başarısız girişimi için kendini cezalandırmak isteyen bir adamdı o. Düşman ateşinde yanıp damla damla eriyen elini seyrederek ayakta dikili kalıyor; kemiklerine kadar erise bile, düşman ateşi alıp götürmeden çekmiyor sağ elini ateşten. Bu karargâhta o daha başarılı işler yapabilirdi, ama daha cesurca hiçbir iş yapamazdı. Bak, erdem tehlikeyle böyle karşı karşıya gelince acımasızlıktan ne kadar da şiddetli olabiliyor, Porsenna, kendisini öldürmek istemesine karşın, kolayca bağışladı Mucius'u; oysa Mucius'un Porsenna'yı öldüremediği için kendini bağışlaması öyle kolay olmadı.

"Bu anlattığın öyküler okullarda döne döne anlatılmıştır. Ölümü hor görme konusuna gelince, bana Cato'yu anlatacaksın." O son gecesinde, silahını başucuna koyduktan sonra Platon'u okuyan Cato'yu neden anlatmayacakmışım? Çok zorunlu bir durumda kalınca, iki çare görüyordu önünde: ölmek istemek ve ölmek olasılığı. Bitkin, çaresiz bir durumda elinden geldiği kadar işlerini ayarladıktan sonra Cato'yu ya öldürmek ya da korumak fırsatını kimseye bırakmaması gerektiğini düşündü. O güne kadar kana bulamaktan koruduğu kılıcını çekerek haykırdı:

"Ey kader, onca çabalarıma karşı direndin ve eline hiçbir şey geçmedi. Şimdiye dek kendi özgürlüğüm için değil, yurdumun özgürlüğü için çarpıştım. Böylesine inatla çırpınmam, özgür olmak için değil, özgür insanlar arasında yaşamak içindi; ama madem şu anda insanlığın durumu yürekler acısıdır, Cato selamete erişsin artık!"

Sonra bedenine öldürücü yarayı açmak için kılıcını sapladı karnına. Hekimler sardılar yarasını; damarlarında pek az kan kalıp güçsüz düşünce, her zamanki cesaretini takınarak, yalnız Caesar'a değil, kendine de öfke içinde silahsız ellerini yarasına götürdü; bu soylu, her zorbalığı hor gören ruhunu sanki teslim etmedi de, söküp attı bedeninden.

Şimdi benim bu örnekleri üst üste yığmam, kendi zihnime bir alıştırma yaptırmak için değil, seni o korkunç sayılan olaylara karşı yüreklendirmek içindir. Yalnız güçlü kişilerin, ruhlarını teslim anını hor görmediklerini, başka konularda korkak olsalar da bu konuda çok güçlü kimselerin ruhu gibi davranabilen kimi insanların da var olduklarını sana gösterirsem, belki seni daha kolay yüreklendirebilirim. Tıpkı Pompeius'un kayınpederi Scipio gibi. Bu Scipio, ters esen bir yel yüzünden Afrika kıyılarına sürüklendi; gemisini düşmanın esir aldığını görünce kılıcıyla delip geçmiş kumandanının koca bedenini. Kumandanın nerede olduğunu soranlara da şöyle demiş: "Keyfi yerinde onun!" Bu söz onu atalarına layık kıldı; kaderin Scipiolara Afrika savaşları yüzünden sağladığı ünün zedelenmesine razı olmadı. Kartaca'yı yenmek büyük, onurlu bir işti; ama ölümü yenmek daha da onurluydu. Evet, "Kumandanın keyfi yerinde!" demiş; bir kumandan, Cato'nun kumandanı da başka türlü mü ölmeliydi?

Seni tarihin öykülerine götürmek, her yüzyılda ölümü hor gören kişileri –çoktur sayıları– sayıp dökmek istemiyorum sana. Gevşek, zevke düşkün diye yakındığımız kendi çağımıza çevir gözlerini: Bu çağda da ölümleriyle felaketlerine son veren her sınıftan, her çeşit varlıktan, her yaştan insanları çıkaracaktır karşına. İnan bana Lucilius, ölüm öylesine korkulacak bir şey değildir, onun sayesinde hiçbir şeyden korkmaz olduk.

O halde düşmanının tehditlerini sakince dinle. Gerçi sana vicdanın güven veriyor, ama harici birçok olay sonucu etkile-

diği için, sen yine de en iyi olanı umut et fakat en kötüsüne hazır ol. Her şeyden önce, olayları göründükleri kargaşalıktan soyutlamayı, her şeyin özünde ne olduğunu anlamaya çalışmayı unutayım deme; bu olaylarda kendi korkunun dışında korkunç hiçbir şeyin olmadığını göreceksin. Çocukların başına gelen, biz koca çocukların da başına geliyor: Sevdikleri, alıştıkları, birlikte oynadıkları kişileri bir maske altında gördükleri zaman, ödleri kopar çocukların. Yalnız insanların değil, olayların da maskesini çıkarmalı, gerçek çehrelerini sağlamalı onlara.

"Bana bu kılıçları, ateşleri, etrafında kaynaşan bir sürü celladı göstermen neye yarar? Bütün bu arkasına saklandığın ve budalaları ürküttüğün aldatıcı gösterişi kaldırıp at üstünden! Eskiden kölenin, hizmetçi kadının hor gördüğü ölümsün sen! Neden bana yine kamçıyı, işkence sehpasını özene bezene uyguluyorsun? Neden her bir eklem yerime işkence yapmak için ayrı bir gereç uyguluyorsun? İnsanı paramparça etmek için binlerce araca ne gerek var ki! Bizi dehşete düşüren bu araçları kaldır ortadan. İniltilerin, haykırışların, parçalanan bedenlerin attığı çığlıkların dinmesini buyur. Sen, damla hastalığına uğramış insanın hor gördüğü, yemek zevkleri içindeyken midesi hasta olanların katlandığı, genç kadının doğururken çektiği acı değil misin? Göğüs germeyi bilirsem, hafifsin; bilmezsem kısa sürersin."

Çok kez işittiğin, söylediğin bu sözleri geçir dur zihninden, ama gerçekten işitip işitmediğini, yürekten söyleyip söylemediğini ispat etmek için sonuçları göster. Bize yöneltilebilecek en yüz kızartıcı şey, bizim felsefe dilini kullanıp da felsefenin gerektirdiği eyleme geçmememizdir. Nasıl? Sen ölümün senin başının üstünde dolandığını bugün mü öğrendin? Şimdi mi sürgünün, acıların tehdidiyle karşı karşıya geldin? Sen bu gibi işler için doğdun zaten. Olabilecek her şeyi kesinlikle gerçekleşecekmişler gibi düşünelim. Yapmanı

istediğim şeyi kesinlikle yapmış olduğunu biliyorum. Şimdi açıyorum gözünü: sakın ruhunu bu türden endişelerle doldurma, yoksa ruhun körleşir ve kalkıp gitmek zamanı gelince de yeteri kadar güçlü olmaz. Ruhunu özel sorunlarından toplumsal sorunlara yönelt. De ki: Ölümlü, çelimsiz, küçük bir bedenim var; bu bedene bir tek haksızlık değil, güçlülerin zorbalığı da acı verecektir, zevkler bile işkenceye dönecektir; şölenler mide bozulmasına neden olacak, sarhoşluk sinirlerini yoracak, titremelere yol açacak, aşırı zevkler ayağını, elini ve bütün eklemlerini biçimsizleştirecektir.

Fakir olsam, çoğunluğun yanında olacağım. Sürgün olsam, gönderildiğim yerde doğmuş sayacağım kendimi. Zincire vurulsam ne olacak sanki? Şimdi zincirim yok mu yani? Doğa, benim bedenimi koskoca kitlesiyle çaktı zaten buraya. Ölecek miyim? Bunu mu demek istiyorsun? İyi ya, hasta olmak, zincire vurulmak, ölmek olasılığı ortadan kalkacak demektir benim için. Şimdi burada, Epikuros'un teranesini tutturup, cehennem korkularının boş olduğunu, İksion'un tekerleği çevirmediğini, Sisyphus'un omuzunda kayayı dağın üstüne taşımadığını, hiç kimsenin ciğerinin her gün yenip yeniden bitmediğini söyleyecek kadar budala değilim. Kimse Cerberus'tan, etleri dökülmüş, sallanıp duran biçimsiz hayaletlerden korkacak kadar çocuk değildir. Ölüm bizi ya toptan ortadan kaldırır ya da kurtarır. Beden, yükünden kurtulunca insanın iyi yanları kalır ortada, ama her şey yok olunca, insandan hiçbir şey kalmaz geriye; iyilikler de, kötülükler de bir çırpıda yok olur gider.

Şimdi burada izin ver de senin bir dizeni anımsatayım. Ama önce senin bu şiirleri başkaları için değil de, sadece kendin için yazdığını da kabul ettireyim sana. Başka türlü düşünüp başka türlü konuşmak ayıptır, evet; ama başka türlü düşünüp başka türlü yazmak da daha ayıp olmaz mı o zaman? Vaktiyle şu konuyu işlemiştin, anımsıyorum; biz

ölümün kucağına birdenbire düşmüyoruz, kucağına doğru yavaş yavaş yürüyoruz, diyordun. Ölmekteyiz her gün. Her gün yaşamımızın bir parçası kopup gidiyor bizden. Biz büyümekteyken bile geriliyor yaşamımız. Bebekliğimizi yitirdik, çocukluğumuzu yitirdik, sonra da gençliğimizi. Bugüne değin nice zaman geçtiyse, yok oldu gitti hepsi. Yaşadığımız bugünü de ölümle ortaklaşa yaşıyoruz. Nasıl ki su saatini yok eden, son su damlası değil de o son damladan önce akıp geçenlerdir, bu da tıpkı öyle; yaşamı bıraktığımız o son saat, tek başına ölümü sağlamaz, tamamlar sadece yaşamımızı. İşte o zaman ölüme ulaşırız, ama zaten ne zamandır ulaşmakta değil miydik? Her zamanki soylu çehrenle bunları açıklarken hep büyük kalırdın, gerçeği anlatmak için sözcükleri seçerken hiç olmadığın kadar güçlüydün, şöyle demiştin: "Ölüm bir seferde gelmez bize ama bizi alıp götüren o son ölümdür yalnız." Mektubumu okuyacak yerde, bence kendini okusan daha iyi edersin: Açıkça göreceksin ki, korktuğumuz ölüm tek değil, o son gelen ölümdür.

Gözlerin neyi arıyor, farkındayım. Bu mektuba ne ekledim diye bakınıyorsun: Bir yazarın anlamlı bir sözü, faydalı bir kuralı. Elimin altındaki malzemeden bir şey yollayacağım sana. Epikuros, ölüme can atanlar kadar, ölümden korkanları da kınar ve der ki: "Yaşamdan bıkıp ölüme koşmak budalaca bir şey! Oysa yaşadığın hayat biçimiyle ölüme koşmanı zaten sen kendin sağladın." Yine başka bir yerde şöyle der: "Ölümü dilemekten daha gülünç ne var? Değil mi ki ölüm korkusuyla yaşamını zehir etmektesin kendine!" Bunlara aynı anlamdaki şu söz de eklenebilir: "İnsanlar o kadar akılsızdır, daha doğrusu çılgındır ki, kimileri ölüm korkusuyla ölüme zorlanırlar." Bu düşüncelerden hangisini işlersen işle, ruhunu ya ölüme ya da yaşama katlanması için güçlendireceksin. Çünkü her ikisi için de uyarılmamız, yüreklendirilmemiz gerekir; ne hayatı aşırı sevelim ne de aşırı bir nefret duyalım

ona karşı. Akıl bize hayatımıza son vermeyi öğütlese bile, ne körü körüne ne de doludizgin atılmalıyız ölüme. Güçlü, bilge insan hayattan kaçmamalı, çekilip gitmelidir. Her şeyden önce birçoklarını saran şu ölmek tutkusundan da kaçınmamız gerekir. Gerçekten de Lucilius'um, ruhunda başka şeylere karşı olduğu gibi, ölüme karşı da önünü sonunu hesaplamadan, düşüncesizce bir eğilim var. Bu eğilim çoğu kez değerli kimselerin, çok sert yaradılışlı kişilerin; çoğu kez de alçakların, yıkılmış insanların yakasına yapışır. Birinciler yaşamı hor görürler, ötekiler yük sayarlar. Aynı şeyleri yapmaktan, görmekten bıkanlar da vardır. Onlar hayattan nefret etmezler, bıkarlar. Bizse tüm felsefenin dürtüsüyle kapılıyoruz bu gibi düşüncelere ve diyoruz ki: "Hep aynı şey, hep aynı şey! Ne vakte kadar sürecek bu böyle? Hiç bitmeyecek mi bu? Yat, kalk, acık, ye, üşü, ısın dur! Hiçbir şeyin sonu gelmiyor ki! Yeryüzünde her şey birbirine bağlı: Biri kaçar, öteki gelir ardından. Gece günü kovalar, gün geceyi. Yaz, güzle sona erer, güzün ardından kış gelir, kışı bahar durdurur. Her şey böylece, dönüp yine gelmek üzere akıp gider. Yeni hiçbir şey yapmıyorum, yeni hiçbir şey görmüyorum; burama kadar geldi, bu işten gına geldi artık!" Birçoklarına göre yaşam acı değil, boş ve gereksizdir sadece.

25. Mektup

Bizim iki dostumuz üstüne iki ayrı yöntem kullanmak gerek: Çünkü birinin kusurlarını düzeltmeli, ötekinin kusurlarını kökünden söküp atmalı. Açık konuşacağım: Birinci dostumu hırpalamadan sevmem. "Nasıl şey o?" diyorsun, "kırklık bir bebeği vesayetin altında mı tutmak istiyorsun? Yaşını düşün onun; artık eğilip bükülmez, eğitilmez olmuştur, değiştirilmez; ağaç yaşken eğilir." Başarabilecek miyim

bilmiyorum, dostluk andına leke sürmektense, varsın başarısız kalayım daha iyi! Her türlü aşırılığa karşı koyarsan, hastayı ister istemez birçok şeyleri yapmaya, katlanmaya zorlarsan, müzmin hastalardan bile umut kesilmez. Öteki dostumuza gelince, ona hiçbir güvencim yok, yalnız bir konuda ayrıcalığı var: Kötülük yaptığı zaman hâlâ yüzü kızarıyor. Bu utanç beslenmeli, bu duygu yüreğinde kaldıkça, onun üstüne iyi umutlar beslemek için bir neden var demektir. Bana kalırsa bu eski günahkâra ihtiyatlı davranmalı ki, kendisinden umut kesmesin; ona yanaşmak için en uygun zaman, sakin kaldığı, ıslah olmuş göründüğü zamandır. Bu ara zamanı, başka kişilerin üstünde iyi bir etki yapabilir, ama ben aldanmam. Kusurlarının kat kat artarak geri dönmesini bekliyorum. Biliyorum ki bunlar şimdilik kaybolmuştur, ama toptan yok olmuş değildir. Bu iş için günlerimi vereceğim, bir şey yapılabilir mi yapılamaz mı diye deneyeceğim.

Sen, hep yaptığın gibi güçlü görün bize ve azalt yükünü. Bizim olan şeylerden hiçbiri gerekli değil bize. Doğanın yasasına dönelim, zengin olduk gitti demektir. Gereksindiğimiz şey ya bedavadır ya da ucuz bir şey. Doğa, ekmekle su ister; kimse de bunları edinmeyecek kadar fakir değildir. İsteklerini bunlarla sınırlayan kişi, Epikuros'un dediğine göre, İuppiter'le bile yarışa çıkar kutlulukta. Onun bir sözünü bu mektuba ekleyeceğim:

"Her şeyini, sanki Epikuros seni gözlüyormuş gibi yap!" der Epikuros. Hiç kuşku yok ki, insanın kendine bir bekçi koyması, gözünün önünde –örnek alacağı– bir kimsesi olması, düşüncelerini paylaştığını sandığı bir kimsenin bulunması faydalı bir iş; ama insanın erdemli, bilge bir kişinin kendisini gözlüyormuş gibi yaşamasında çok daha yüce bir yan var. Gerçi senin her yaptığın işte bir başkası seni görüyormuş gibi davranman bile beni hoşnut ediyor. Çünkü her türlü kötülüğü bize yalnızlık, ıssızlık öğütler. Kendi kendine saygı duyacak

kadar gelişirsen, işte o zaman eğitmeninden ayrılabilirsin. Bu arada, kimi otoritelerin gözetimi altında kal; bu Cato olsun, Scipio veya Laelius ya da bir başkası olsun, insanlıktan çıkmış kişiler bile bunlar aracılığıyla kusurlarını yendiler; sen de bu arada kendini, suç işlemeye cesaret edemeyeceğin bir insan haline getirmek için çalışmaktaydın. Sen bu sonuca erişince, yani kendine karşı az çok saygı duymaya başladığın zaman, Epikuros'un öğütlediği şeyi yapmana izin vereceğim senin. "Kalabalığın içine girmek zorunda kaldığın zaman, kendi içine kapan."

Senin birçoklarına benzememen gerekir, yeter ki kendi içine çekilmende bir tehlike olmasın. Yörendeki herkese tek tek bak: Kendi kendisiyle olmaktansa, başka herhangi biriyle olmayı yeğ tutmayan kimse yoktur. "Kalabalığın içine girmek zorunda kaldığın zaman asıl, kendi içine kapan," ama örnek insansan, huzurluysan, ılımlıysan yap bunu. Yoksa kendinden uzaklaşıp kalabalığın içine çekilmen gerek, bu halinle kötü insana daha yakınsın.

26. Mektup

Geçenlerde sana, "İhtiyarlığım gözle görülür oldu artık," demiştim; bugünlerde de, "sakın ihtiyarlığı gerilerde bırakmış olmayayım?" diye bir kuşku düştü içime. Benim şu yaşım, beden yapım için başka bir ad gerekli kesinlikle. Aslında ihtiyarlık bir tükenme çağı değil, bir yorgunluk çağı; ama beni çökmüş, sonu gelmişler arasında saysan yeridir. Yine de senin huzurunda kendi kendime şükrediyorum: Bedenimdeki çöküntüyü hissetsem de, yılların çöküntüsünü hissetmiyorum ruhumda. İhtiyarlayanlar, kusurlarım ve onların yardakçıları sadece; ruhum güçlü, taze, dinç hâlâ; bedeniyle pek sıkı fıkı olmadığı için de sevinçli. Demek ki yükünün büyük bir kısmını

sırtından atmış. Coşkuyla girişiyor ihtiyarlık üstüne bir tartışmaya, bu çağın bir filizlenme çağı olduğunu söylüyor; ona inanmak gerek, varsın kendi iyiliğinden sevinç duysun. Beni düşünmeye, bu durgun yaşamın basit, özentisiz âdetlerinden bilgeliğe, yaşıma borçlu olduğum şeyleri ayırt etmeye, yapamadığım şeylerle yapmak istemediğim şeyleri dikkatle irdelemeye çağırıyor. Aynı şekilde bir işi yapmak istememekle o işi yapamamayı bir sayacağım için seviniyorum. Zorunlu olarak sona ermesi gereken bir şey tükenirse, bir felaket çıkarsa ortaya, bunca yakınma neye yarar? "En büyük felaket küçülmek, gitgide yok olmak, gerçek anlamıyla eriyip gitmek," diyorsun, "çünkü biz bir anda vurulup yere serilmedik, içten içe oyulduk zamanla; her geçen gün, gücümüzden bir şeyler alıp götürdü." Doğal bir çözülmeyle belli bir sonuca doğru kaymaktan daha iyi bir ölüm biçimi var mı? Bir çırpıda gitmekte, hayattan ansızın ayrılmakta kötü bir yan olmadığı gibi, öbür dünyaya göçmek için bu yol üstelik daha yumuşak! Ama ben o deney saati yaklaşıyormuş gibi, sanki bütün yıllarımın üstüne son sözü söyleyecek o gün gelip çatmış gibi kendi kendimi gözlüyor ve şöyle diyorum: "Şimdiye dek eylem ya da söz olarak ortaya koyduğumuz şeylerin hiçbir değeri yok. Bütün bunlar ruhun aldatıcı, birçok cici bicilere bürünmüş güvenceleri. Manevi gelişmemdeki ilerlemeyi ölüm gösterecek bana, ona inanacağım. Bu yüzden o gün için korkusuzca hazırlıyorum kendimi. O gün, aldatmacadan, ciladan arınarak kendim için bir karara varacağım. Yüksekten mi atıp tutmuşum, yoksa yüreğimden mi geliyor cesaretim; kadere karşı savurduğum olanca lanet bir yapmacık mıymış, bir oyun muymuş sadece? İnsanların değer yargılarını bırak bir yana; çok kez güvenilmezlerdir hepsi, iki karşıt düşünceye bölünmüştür. Bir yaşam boyu sürdürdüğün çalışmaları koy bir yana. Ölüm, senin üstüne son sözünü söylemek üzere; şöyle diyorum: "Felsefî tartışmalar,

edebî söyleşiler, bilgelerin öğretilerinden toplanmış aforizmalar, bilgince bir konuşma sahip olduğun ruhun gücünü göstermez. Çok çekingen, korkak kişiler bile cesaretle atıp tutarlar. İnsanın ömrünü nasıl geçirdiği, can verirken ortaya çıkacaktır. Bu koşulu kabul ediyorum ve karardan kuşku içinde değilim." İşte kendi kendime böyle konuşuyorum, ama seninle de böyle konuştuğumu var say. Sen benden daha gençsin, ama ne önemi var? Ölüm, yılları hesaba katmaz; ölümün seni nerede beklediği bilinmez; bu yüzden sen her yerde bekle onu.

Artık bitirmek istiyorum mektubumu, elim son söz üstünde bekliyor ama önce borcunu vermeli, mektubuma yol parasını ödemeliyim. Diyelim ki, nereden borç alacağımı söylemedim sana, yine de sen kimin kasasına el atacağımı bilirsin zaten. Biraz bekle, kendi kesemden sayacağım parayı. Bu arada, Epikuros ödünç verecek, diyecek ki: "Ölüme alıştır kendini," ya da bu düşünce şöyle söylenince daha kolay içimize yerleşecekse şöyle diyelim: "Ölmeyi öğrenmek üstün bir iştir." Bu işi öğrenmenin pek yersiz bir iş olduğunu düşünmüş olabilirsin, çünkü ölüm bir kez olacaktır. Ha, işte asıl bu yüzden alışmak zorundayız ya ölüme! Bilip bilmediğimizi deneyemediğimiz bu işi döne döne öğrenmeliyiz. "Ölüme alıştır kendini!" diyen kişi, senin özgürlüğe hazır olmanı istiyor. Ölmeyi öğrenen kişi, kölelik nedir bilmez. Her türlü zorbalığın üstündedir, dışında kalmıştır kesinlikle. Onun gözünde hapishanenin, bekçilerin, kilitlerin ne önemi var? Onun hep açık olan bir kapısı vardır. Bizi sımsıkı bağlayan tek zincir, yaşam sevgisidir; bu sevgiyi toptan söküp atmamalı içimizden. Ama öylesine azaltmalı ki, durum gerektirdiği zaman bizi hiçbir şey tutmasın, günün birinde yapmamız gereken şeyi yapmamıza engel olmasın.

27. Mektup

"Sen mi beni uyarıyorsun? Nice zaman kendini uyarıp da düzeldin mi artık? Şimdi de el âlemi ıslah etmek için vakit buldun demek!" Böyle diyorsan bana; yok, o kadar haddini bilmez değilim: Kendim hastayken başkalarını tedaviye kalkışmam; ama sanki aynı revirde yatıyormuş gibi, ortak hastalığımız üstüne konuşuyorum seninle, ilaçlarımı veriyorum sana. Sanki kendi kendimle konuşuyormuşum gibi dinle şimdi beni: Sana özel yaşamımı açıyorum, kendimle hesaplaşırken seni çağırıyorum yanıma.

Kendi kendime şöyle haykırıyorum: "Yıllarını hesap et hele; çocukken istediğin şeyleri istemekte olduğun, hâlâ aynı şeylere can attığın için utanç duyacaksın. Bari bir ayağın çukurdayken, ölüm saati çalmak üzereyken şunu sağla kendine: Kusurların senden önce sona ersin! Şu tumturaklı, sana pahalıya mal olan zevklerine son ver. Gelmek üzereyken de, geçip gitmişken de zarar verirler insana. Cürümler işlenirken, suçüstü yakalanmasalar bile cürüm işlemenin verdiği yürek ezikliği, cinayetlerle birlikte çıkıp gitmez insanın içinden. Çarpık zevkler de öyle, geride pişmanlığı bırakıp giderler. Bu zevkler ne sağlam, ne de sadıktırlar insana; zarar vermeseler bile uçup gidiverirler. Etrafında kalıcı bir iyi var mı diye bak asıl. Ruhunun kendi içinden, kendisi için yarattığı zevk; işte budur asıl zevk denen şey. Sadece erdem sürekli, güvenli bir neşe sağlar insana. Bir engel çıkarsa karşısına, bu engel aşağı doğru sürüklenen ama güneşi hiçbir zaman köreltmeyen bulutlar gibi araya girer sadece!"

Bu sevince erişmek ne zaman nasip olacak sana? Şimdiye kadar gecikmiş değilsin ama yine de acele etmeli. Yapıtın daha tamamlanacak çok yanı var. Birçok geceni vermelisin bu işe, çok emek sarf etmelisin bir sonuca varmak için. Bu iş bir elçiyi kaldırmaz. Başka çeşit bir inceleme bir yardımcıya yaptırılabilir. Benim çağımda yaşayan zengin bir kişiydi

Calvisius Sabinus. Bir azatlının zenginliğiyle huyunu suyunu birleştirmişti kendinde. Ondan daha görgüsüz bir zengin görmedim ben. Belleği o kadar kötüydü ki, kimi zaman Odysseus'un, kimi zaman Akhilleus'un ya da Priamos'un adını unuturdu; oysa biz onları, kendi lalalarımızı tanıdığımız gibi tanırız. Gerçek adları söylemeyip uyduruveren birkaç yaşlı köle,[44] onun Troia'lıları, Achaia'lıları karıştırdığı kadar kabilelerin adlarını karıştırmamıştır. Bilgin görünmeye hiç de meraklı değildi. Şöyle bir kolaylık icat etti bir gün: Büyük paralar ödeyerek köleler satın aldı: Biri Homeros'u ezbere bilecekti, öteki Hesiodus'u. Ayrıca lirik ozanlar için dokuz kişi ayırdı. Bu iş için çok para harcamasına şaşma sakın. Bu köleleri bilgin olarak değil, bilgin yapmak üzere tutmuştu. Bu köle güruhu hazır olur olmaz, bizimki başladı konuklarına işkence etmeye. Ayağının dibinde[45] köleler vardı, oradan buradan dizeler sorunca yanıtlıyorlardı, o da çok kez sözcüğü yarıda kesiyordu. Budala zenginlerin yiyicisi, dolayısıyla da evet efendimci sırıtkanı, bu iki nitelik yüzünden de efendilerinin bıyık altından gülücüsü Satellius Chiadratus, ona ekmek kırıklarını toplayan dil bilginleri edinmesini öğütledi.[46] Sabinus, bir kölenin kendine yüz bin sestert'e mal olduğunu söyleyince, öteki: "Kitap çekmecelerini daha ucuza alırdın," dedi. Ama bizimki yine de evindekilerden birinin bildiği herhangi şeyi zaten kendisinin bildiğini düşünüyordu. Yine bu Satellius, adamı kendisiyle güreşmek için kışkırtmaya

44 Romalılar, genelde seçim günlerinde yolda rastladıkları kişilerin adlarını anımsatan "nomenclator" dedikleri bir köle taşırlardı yanlarında. -ç.n.

45 Sabinus, köleleri sedirin alt tarafına oturtuyor, onlar da soruları onun yerine yanıtlıyorlar. -ç.n.

46 Romalılar, sofrada ekmek kırıntılarını toplamak için köle kullanırlardı. Bu dil bilginleri de, sofranın alt yanında oturup soruları toplayacaklar, yani yanıt verecekler. -ç.n.

başladı. Adam hastalıklı, sapsarı, karnı kasığına yapışmış biri. Sabinus şöyle yanıtladı: "Nasıl yapabilirim, zaten ayakta zor duruyorum!" Öteki: "Öyle deme, rica ederim," dedi, "baksana şu kölelerine, nasıl kan damlıyor yüzlerinden!" Sağduyu ne satın alınır, ne de ödünç verilir, hem satılık olsaydı bile bence alıcı bulamazdı; ama çılgınlığın müşterisi her zaman bulunur.

Şimdi artık borçlu olduğum şeyi al da güle güle git: "Fakirlik, doğal yasaya göre düzenlenmiş bir zenginliktir." Bu sözü, başka başka biçimlerde sıkça söyler Epikuros, Ama hiçbir zaman yeterince öğrenilemeyen bir şey, hiçbir zaman çok söylenmiş sayılmaz. Kimine ilaç göstermek yeter, kiminin de illa midesine indirmeli.

28. Mektup

Bu iş bir tek senin başına geldi sanıyorsun; sanki yeni bir şeymiş gibi, neden bunca gezip tozmadan, bunca değişik yerlerde dolaşmaktan sonra içindeki kederi, sıkıntıyı bir türlü söküp atamadın diye şaşıp kalıyorsun! Aslında ruhunu değiştirmen gerek, üstündeki gökyüzünü değil! İster engin denizleri aş, ister Vergilius'umuzun dediği gibi, "Karalar denizler silinsin gözlerden," nereye gidersen git, kusurların da peşinden gelecek. Aynı şeyden yakınan birine Sokrates şöyle demiş: "Bu gezintilerin sana hiç yararı olmuyor diye neden şaşırıyorsun, değil mi ki kendini de birlikte götürüyorsun! Seni yollara düşüren neden, seni bunaltan nedenden ayrı değil ki!" Yeni ülkeler görmen neye yarar, ya da yeni kentler, bölgeler görmen? Bu çırpınışların sonu bir hiçtir yalnızca. Bu kaçışların sana neden yararı olmuyor diye soruyorsun: Kendi kendinle birlikte kaçıyorsun da ondan! Yüreğini ezen sıkıntıdan kurtulman gerek; ondan kurtulmadan hiçbir yer hoşuna

gitmeyecektir senin. Bizim Vergilius'umuz coşmuş, cezbeye gelmiş, yüreği yabancı bir solukla dopdolu bilicinin halini anlatırken şöyle der:

"Çılgınlar gibi dolaşıyor bilici, bağrından ulu Tanrı'yı söküp atabilmek için."[47]

Şimdi senin davranışın da öyle, düşün de gör: Oraya buraya koşuyorsun, yüreğine çöreklenmiş yükünü atmak için; ama bu yük, bu çırpınışların yüzünden daha da bastırıyor yüreğini. Hani bir gemide hareketsiz durdukları zaman yükler gemiye daha az zarar verirler ama oraya buraya dağıldıklarında ise yüklendikleri bölümü daha çabuk batırırlar ya, tıpkı öyle. Ne yaparsan kendine karşı yaparsın, kendi hareketinle kendine zarar verirsin, çünkü sarstığın hasta bir ruhtur.

Ne var ki, bu hastalığı yüreğinden söküp atarsan her yer değişimi sana zevk verecek: İster dünyanın öbür ucuna git, ister yabancı ellerin bir bucağına yerleş, oturduğun yer kollarını açacaktır sana. Senin nereye geldiğin değil, hangi ruh hali içinde geldiğin önemli asıl! İşte bu yüzden hiçbir yere bağlı kalmamalıyız. Yaşamı şu inanç içinde sürdürmeli: "Ben dünyanın bir tek köşesi için doğmadım; koskoca dünya, yurdumdur benim!" Eğer bu gerçeği anlamış olsaydın, birinden ötekine bıkıverip koştuğun bu yer değişiklikleri sana neden yararlı olmuyor diye şaşmazdın. Dünyanın dört bucağını senin saysaydın, ilk bulunduğun yer hoşuna giderdi. Şimdi senin yaptığın bir gezinti değil, bir avarelik, bir sürükleniş, kendini bir yerden ötekine çarpma! Oysa aradığın şey, yani mutlu yaşam her yerde bulunur.

Forum'dan daha curcunalı, daha karmakarışık başka bir yer daha bulabilir misin? Orada bile insan, zorda kaldığı zaman, sükûnet içinde yaşayabilir. Ama insan, başına buyruk olabilse, forum'un görünüşünden de, yöresinden de kaçardım ben. Çünkü havası ağır bölgelerin en güçlü sağlığı bile

47 Vergilius, *Aeneis* VI, 78-79.

hırpaladığı gibi, iyi ama daha olgunluğa ermemiş, iyileşmekte olan bir olgun ruh için de daha az sağlıklı olan kimi olaylar vardır. Dalgaların ortasına atılan hayhuy dolu bir hayatı beğenerek her gün güç olaylara karşı cesaretle savaşan kimselerle aynı düşüncede değilim. Bilge, bu gibi olaylara katlanacak, ama bunları arayıp seçmemeli; savaşta olmaktansa barış içinde olmayı yeğ tutmalı. Başkalarının kusurlarıyla çatışmak zorunda olduktan sonra, insanın kendi kusurlarından kurtulmuş olması büyük bir yarar sağlamaz. "Otuz Tiranlar," diyorsun, "Sokrates'in etrafını sarmış, ama onun güçlü ruhuna boyun eğdirememişler." Ne kadar efendi olmuş, önemli mi bu? Tektir kölelik: Bu köleliği hor gören insan, bir sürü efendinin arasında özgürdür.

Sözümü bitirmenin zamanı geldi artık, ama önce limandan çıkmak için gümrük borcumu ödemeliyim: "Suçunu kabul etmek, kurtuluşun ilk adımı sayılır." Bence, bu sözü Epikuros çok güzel söylemiş: Çünkü suç işlediğini bilmeyen kimse, ıslah olmak istemiyor demektir; kendine ceza vermeden önce, kendini suçüstü yakalamalı insan. Birçokları kusurlarıyla övünürler: Kötülüklerini erdem sayan insanların, kötülüklerine karşı bir çare aradıklarını sanır mısın? Bu yüzden elinden geldiğince kendi kendini yargıla, kendi içinde bir soruşturma aç; önce savcı rolüne gir, sonra yargıç rolüne, en sonunda da avukat ol, hırpala kendin kendini bakalım.

29. Mektup

Bizim Marcellinus'u soruyor, ne yaptığını öğrenmek istiyorsun. Seyrek uğrar bize. Seyrek uğramasının bir tek nedeni var: Gerçeği öğrenmekten korkuyor! Ama onun için böyle bir tehlike yok artık; çünkü gerçek, ancak işitmek isteyene söylenmeli. Bu yüzden önüne geleni hiç ayırmadan, perva-

sızca, açık yüreklilikle uyaran Diogenes için de, kinik filozoflar için de böyle yapsalar mıydı, yapmasalar mıydı diye kuşku duymalı. İnsan, sağırları ya da doğuştan dilsizleri ya da hastalıktan konuşamaz olmuşları kınasa neye yarar? "Neden sakınayım sözümü," diyorsun, "parayla değil ya bu?" Uyardığım insana yararlı olup olamayacağımı bilemem. Bildiğim bir şey varsa o da şu: Çok kişiyi uyarırsam, içlerinden kimilerine yardım edebilirim. Yardım elimizi herkese uzatmalıyız. Denemeleri çoğaltınca, gün gelir, başarı kazanmak olası hale gelir." Bu işin büyük bir insana göre olduğunu sanmıyorum Lucilius'um, onun otoritesi erir gider ve düzeyini o kadar düşürmeden de ıslah edebileceği kişilerin yanında yeterince ağırlığını koyamaz. Okçu, ara sıra hedefini vurmamalı, bazen hata yapmalıdır. Rastlantıyla hedefini bulan sanat, sanat olmaz. Bilgelik bir sanattır. Kesin bir erek ister, gelişme göstermeye yatkın olanları seçer, umut kestiklerinden uzaklaşır; ama birdenbire de bırakmaz, umutsuzken bile dener ilaçlarını.

Bizim Marcellinus'tan ben tamamen umutsuz değilim, şimdi bile kurtarılabilir; ama ona hemen el uzatılırsa! Bu işin içinde bir tehlike de var: El uzatanı ötekinin sürükleyip götürmesi. Onda büyük bir ruh gücü var ama artık kötüye doğru kaymaya başlıyor. Bu tehlikeyi göze alıp, onun kötü yanlarını göstereceğim ona yine de.

Her zaman yaptığını yapacak o: Yas tutanları bile güldürebilecek ünlü şakalarına başvuracak; önce kendini alaya alacak, sonra bizleri. Her söyleyeceğim sözü ağzıma tıkayacak; okulda öğrendiklerimize el atacak ve filozofları kınayacak: ihsan koparmalarını, sevgililerini, pis boğazlıklarını sayıp dökecek. Bana –örnek olarak– bir filozofun zinasını, ötekini kötü evde, berikini sarayda gösterecek. Tahtırevanda gezinirken irşat eden sevimli filozof Ariston'u gösterecek bana; bu filozof, eserlerini yaymak için bu tahtırevandaki saatlerini

kullanmıştı. Onun hangi felsefe okuluna bağlı olduğunu sorduğu zaman, Scaurus der ki: "Peripathos okulundan değildi herhalde!" Seçkin bir kişi olan İulius Graecinus'a aynı kişi için ne düşündüğü sorulunca, "Sana söyleyemem," demiş, "yaya giderken ne yapacağını bilemem ki!" Sanki ona bir arabalı gladyatörü sormuşlar gibi! Felsefenin canına okuyacak yerde, onu rahat bırakmakla daha şerefli bir iş yapacak olan şu bizim şarlatanları kakacak başıma. Ama ben her türlü hakarete katlanmaya karar verdim. O beni güldürürse güldürsün, ben de onu ağlatırım belki. Eğer güldürmekte ayak diretirse, ben de felaket içinde olabildiği kadar, bu delilik türü onda şen şakraklık biçiminde belirdi diye sevinirim. Ama bu şen şakraklık uzun sürmez: Dikkat et, aynı insanların, biraz sonra katıla katıla gülmekten bir öfke, bir azgınlık nöbetine geçtiklerini görürsün. Marcellinus'a yakınlaşmak ve ona birçoklarının gözünde değersiz sayıldığı zaman aslında ne kadar değer kazanacağını göstermek niyetindeyim. Kusurlarını kökünden söküp atamasam bile, engel olacağım onlara; yok olmayacaklar büsbütün ama ara verecekler; ara vermeleri alışkanlık haline gelince de toptan ortadan kalkacaklar belki de. Hem bir ara vermeyi bile hor görmemek gerek, çünkü ağır hastalar için sağlıklı bir ara zaman tam sağlık yerine geçer. Ben onunla ilgilenirken, sen bu arada güçlü olduğun, nereden çıkıp nereye vardığını bildiğin, bundan da nereye kadar ilerleyebileceğini kestirdiğin için, bir düzene koy alışkanlıklarını, topla cesaretini, korkulan şeylere karşı diren! Seni korkutan şeylerin hesabını tutma sakın. Zaten tek başına geçilen bir yerde, birçok insan toplanır diye korkmak budalaca bir iş değil mi? Seni birçok kişi ölümle tehdit etse bile, hepsi birden seni öldüremez ki! Doğa bu işi şöyle düzenlemiştir: Bir tek insan sana hayat verdiği gibi, bir tek insan alacaktır onu senden.

Birazcık sıkılman olsa son taksiti istemezsin benden. Ama ben de borcumu son kuruşuna kadar ödemekte hasis

davranmayacağım, borçlu olduğum şeyi çarpacağım yüzüne: "Hiçbir zaman halkın hoşuna gitmek istemedim; benim bildiğim şeyleri halk beğenmez, halkın beğendiği şeyleri ben bilmem." "Kim söylemiş bu sözü?" diyorsun, sanki kimden aldığımı bilmezmişsin gibi: Epikuros söylemiş. Aynı sözü her okula bağlı bütün filozoflar haykıracaklar kulağına: Peripathosçular, Akademialılar, Stoacılar, kinikler. Erdemi seven insan, halkın hoşuna gidebilir mi hiç? Halkın beğenisi kötü yollardan kazanılır, senin de onlar gibi yapman gerekecek: Onlar iyi anlamadıkları şeyi beğenmezler. Bu konuda asıl önemli olan, senin için başkalarının ne düşündüğü değil, senin kendin için edindiğin kanıdır. Aşağı ruhların sevgisi, ancak utanç verici yollardan edinilir.

Peki, bu göklere çıkarılan, her sanata, her güçe yeğ tutulması gereken felsefe ne sağlayacak? Felsefe şunu sağlayacak kesinlikle: Onun sayesinde halktan çok kendinden hoşlanmayı yeğ tutacaksın; beğenilerin sayısından çok niteliğine değer vereceksin; insanlardan, tanrılardan korkmadan yaşayacaksın; acılarını yenecek ya da onlara bir son vereceksin. Zaten eğer seni halkın ağzında, övgülü sözlerle dolaşır görecek olursam, eğer sen içeri girer girmez alkışlar, bravo sesleri patlarsa –pandomim oyuncularının süsüdür bunlar–, eğer bütün kentte kadını çocuğu seni över dururs a, bu beğeniye götüren yolun ne olduğunu bildiğim için neden acımayayım sana?

30. Mektup

O yetkin insanı, Bassus Aufidius'u gördüm; çökmüş, yaşıyla boğuşmakta âdeta. Ama yaşı, kaldırabileceğinden fazla yüklenmiş ona. İhtiyarlık her yandan olanca gücüyle bastırmış üstüne. Biliyorsun, Bassus oldum olası çelimsizdi, hatta

sıskaydı. Uzun süre bu halini korudu, doğrusunu söylemek gerekirse, tısladı durdu, sonra birden çöküverdi. Nasıl ki su alan bir gemide bir tek delik ya da bir başka delik tıkanabilir ama birçok yerden su almaya, batmaya başlayınca gemiye, parçalanan tekneye artık kimse yardım edemez ya, tıpkı öyle. Yaşlı bir insanın güçsüz bedeni de, bir sınıra kadar desteklenip kalkındırılabilir. Çürük bir yapıda olduğu gibi, bütün ek yerleri açılır ve biri desteklenirken öteki ek çözülür ve insan nereden yol bulup da gemiden çıkabileceğini düşünmek zorunda kalır.

Ne var ki bizim Bassus yine de neşeli, güler yüzlü halini yitirmemişti. Ölüm karşısında neşeli kalmasını; bedeni ne halde olursa olsun hep yürekli, memnun olmasını, gücünü yitirse de çökmemesini felsefe sağladı ona. Usta bir gemi süvarisi, yelkeni parçalansa da yine açılır denize. Donatımı yok olsa da, yolunu sürdürmek için gemideki gereçleri bir şekilde kullanır. Bizim Bassus da böyle yapıyor: Kendi sonuna öyle bir cesaretle, yüzünde öyle bir ifadeyle bakıyor ki, sanki bir başkasının sonunu aşırı bir vurdumduymazlık içinde seyrediyor zanneder insan. O son saat, o kaçınılmaz gün gelip çattığı zaman, soğukkanlılıkla çekip gitmek Lucilius, uzun bir çalışma gerektiren büyük bir iştir; ölümün başka çeşitlerine bir umut karışmıştır hep. Hastalık geçer, ateş söner, göçük altında ezeceği insanları bakarsın yere indiriverir; deniz, yuttuğu insanları içine çektiği kadar kuvvetle sağ salim kıyıya atıverir; asker, kılıcını öldüreceği insanın boğazından geri çekebilir. Ne var ki ihtiyarlıkla ölümün eşiğine gelmiş kimsenin hiçbir umarı yoktur. Yalnız ihtiyarlık hatır gönül dinlemez, insanın en yumuşak ama en uzun süren ölüm biçimidir o.

Bana öyle gelirdi ki, Bassus kendi ardına kalmış, sanki kendinden sonra yaşıyor da, kendi kendini hem toprağa vermiş hem de sürdürmektedir yaşamını ve kendi acısına bilgece katlanmaktadır. Çünkü ölüm üstüne çok konuşuyor, canla başla

bizi inandırmaya çalışıyordu ki, bu işte hoş olmayan bir yan ya da korku varsa ölümün değil, ölenin hatası yüzündendir bu; ölümün can sıkıcı yanı ölümden sonra ortaya çıkabilir asıl. İnsanın, acısını hiç çekmeyeceği bir şeyden korkması da hiç hissetmeyeceği bir şeyden korkması kadar akılsızca bir iştir. Olup bittiği sürece hiç hissetmeyeceği bir olayı hissedeceğine inanır mı insan? "O halde," diyordu, "ölüm öylesine kötülük dışıdır ki, bütün kötülük korkularının da dışındadır!" Biliyorum, bu sözler çok söylenmiştir, çok da söylenecektir daha; ama ne bu konuda okuduğum zaman ne de korkusunu çekmedikleri konuların korkulası olmadıklarını söyleyen filozofların konuşmalarını dinlediğim zaman böylesine yararlandım. Kapısının eşiğine gelmiş ölümden söz ettiğinde onun konuşmaları büyük bir etki yaptı üstümde. Ne düşündüğümü söyleyeyim o halde: Ölümle karşı karşıyayken insan, ölümün yakınında olduğu zamandan daha güçlüdür bence. Ölüm karşıda olunca çok bilgisizlere bile kaçınılmazdan kaçınmama gücü verir. İşte böylece, bütün çarpışma boyunca çok çekingen davranan gladyatör sonunda boynunu düşmana uzatır ve hedefini şaşıran bir kılıca denk getirir. Ama gelişi kesin olan ölüm yakındaysa sağlam bir cesaret ister; bu da seyrek rastlanılan, ancak bilgenin yapabileceği bir iştir. Bu yüzden, sanki ölüme daha yakından bakarak ölüm üstüne açıklamalar yapıyormuş gibi ölümün doğasını anlatırken Bassus'u çok severek dinledim. Sanki dirilip de ölümde hiçbir kötülük olmadığını deneyine dayanarak anlatan bir insanın güvenilirliğini, ağırlığını kazanacak senin gözünde de sanırım. Ölümün yaklaşmasını, yarattığı keşmekeşi sana en iyi ona göğüs gerenler, gelişini gören, onu karşılayanlar anlatacaktır.

Bizi aldatmak istemediği için Bassus'u bu sonuncular arasında saymak yerinde olur. Şöyle diyor Bassus: "Yaşlılıktan korkmak kadar ölümden korkmak da budalaca bir iş. Çünkü yaşlılık nasıl gençliğin ardından geliyorsa, ölüm de ihtiyar-

lığın ardından gelir. Ölmeyi istemeyen insan, yaşamayı da istemiyor demektir. Çünkü hayat, ölüm koşuluyla verilmiştir insana; bu hayattan ölüme gidilir. Ölümden korkmak çılgınlıktır; çünkü insanlar belirli olanı beklerler, müphem olandan korkarlar." Ölümün adil, değişmez bir zorunluluğu vardır: Kim başkasına uygulanmayan bir yasa kendine uygulanmıyor diye yakınabilir? Adaletin ilk koşulu eşitliktir. Ne var ki şimdi doğayı savunmak gereksiz bir iş; doğa bizim yasamızın kendi yasası olmasını istedi; birleştirdiği her şeyi çözer atar doğa, çözdüğünü de yeniden birleştirir.

Gerçekten de bir insanın kaderinde ansızın yaşamdan koparılmak değil de ihtiyarlıkla yavaş yavaş yaşamdan çekilmek, azar azar her gün ölmek varsa; ah, ne büyük şükran borçludur o bütün tanrılara! Evet, tüm ölümlüler için gerekli, bıkmışlar için kurtuluş yeri olan o yere götürülmeden önce tam doyuma ulaşıp vadesini tamamladığı için borçludur. Öyle insanlar görürsün ki, ölümü dilerler; hatta yaşamayı dilediklerinden daha çok ölümü dilerler. Hangileri bizi daha güçlü kılar bilmem; ölümü dileyenler mi yoksa ölümü güler yüzle, sakin sakin karşılayanlar mı? Değil mi ki birincilerin durumu bir çılgınlıktan, ayrıca buna eklenen beklenmedik bir öfkeden doğar, ikincilerinki ise kesin bir karardan doğmuş bir sükûnettir. Kimisi öfkeyle gider ölüme; kendini buna uzun süredir hazırlayan kimseden başka hiç kimse de yaklaşmakta olan ölümü güler yüzle karşılamaz.

İtiraf ederim ki, sevdiğim bu insanı görmeye gitmek için birçok nedenim vardı: Acaba onu hep aynı halde bulacak mıyım, acaba bedeninin azalan güçleriyle birlikte, ruhunun gücü de azalıyor mu diye öğrenmek istiyordum. Yedinci turda zafer dalına yaklaştığı zaman yarışçıların yüzündeki neşe nasıl daha belirgin oluyorsa, onun ruhunun gücü de öylece, gitgide daha bir gelişiyordu. Epikuros'un önerilerine uyarak şöyle diyordu Bassus: "Önce o son nefesin hiç acı dolu

olmadığını umarım. Olsaydı bile, çok kısa bir an sürer diye avunurum. Zaten büyük bir acı uzun sürmez. Ama ruh bedenden ayrılırken bir işkence görse de, bu acıdan sonra başka acı duymayacaktır. Yaşlı nefesim zaten dudaklarımın ucunda olduğundan, bedenden ayrılmak için büyük çaba sarf etmeyeceğine hiçbir kuşkum yok. Beslendiği maddeye yerleşen alev, ya suyla ya da yıkımla söndürülür. Yangın, beslenmeyince kendiliğinden sona erer."

Bütün bunları seve seve dinliyorum Lucilius, yeni sözler olarak değil de, sanki beni gerçekle karşı karşıya getiriyorlar diye dinliyorum. Neden olmasın? Hayatına son veren çok insan görmedim mi? Gerçekten de gördüm, ama bu yaşamdan nefret etmeden ölümle yüz yüze gelen, ölümü çağırmayıp onu karşılayan insanların daha büyük değeri vardır benim gözümde.

"Çektiğimiz işkence," diyordu, "bizim eserimizdir. Ölümün yanı başımızda olduğunu sandığımız zaman tepinmeye başlıyoruz. Ölüm her yerde, her an hazır olduğu için, kimin yakınında değil ki? Bir ölüm nedeninin yakın olduğu bir anı göz önüne alalım," diyordu, "korkmadığımız ne kadar çok neden o anda bize daha yakındır, kim bilir!" Birini düşmanı ölümle tehdit eder, ama bir mide fesadı düşmanın önüne geçer. Korkumuzun nedenlerini ayırt etmek istersek, gerçek nedenlerle görünür nedenler arasında ilişki olmadığını göreceğiz. Biz ölümden değil, ölüm düşüncesinden korkuyoruz. Çünkü ölümden hep aynı derecede uzağız. O halde ölümden korkmak gerekiyorsa hep korkmak gerekir. Çünkü yaşadığımız hangi anımız ölümden arınmıştır?

Böyle uzun bir mektuptan, ölümden beter nefret edersin diye korksam yeri var. Son vereyim mektuba o halde: Ölümden hiçbir zaman korkmamak için onu devamlı düşün.

31. Mektup

Lucilius'umu tanımaya başladım şimdi. Erişmeye söz verdiği kişiliğini belirginleştirmeye başladı. Halkın değerlerini ayaklar altına alarak, her an yetkin değere doğru yönelttiğin o ruh atılımını izle hep, senin gayret ettiğinden ne daha büyük ne daha iyi olmanı isterim. Senin attığın temeller büyük bir alana yayılmış; yapmaya çabaladığın işi yap sadece, zihninde tasarladığın işleri uygula.

Kısacası, kulaklarını tıkarsan bilge olacaksın, ama onları balmumuyla tıkamak yetmez: Odysseus'un arkadaşlarının kullandığından daha sağlam bir tıkaç gerekir onlara. Onların yüreklerini titreten duydukları ses okşayıcı idi, ama bir halkın sesi değildi. Ne var ki korkulması gereken bu ses bir tek kayadan değil, yeryüzünün her köşesinden çın çın öter. Bu yüzden ayartıcı zevklerden şüpheli bir tek kıyının önünden geçmediler, bütün kentleri aşıp geçtiler. Seni çok sevenlerin sözlerine tıka kulaklarını, iyi niyetle kötülükler dilenir. Mutlu olmak istersen tanrılara dua et de, senin için dilenen şeylerden hiçbiri gerçekleşmesin.

Şu yakınlarının senin üstüne ağmasını istedikleri şeyler birer *iyi* değildir ki! Bir tek *iyi* vardır, ki o da mutlu yaşamın nedeni ve temel koşuludur: Kendine güvenmek. Buna da insan ancak çabayı hor görmekle; çabayı, işi ne iyi ne de kötü bir şey saymakla erişebilir. Bir işin kimi zaman iyi, kimi zaman kötü, kimi zaman hafif, dayanılabilir, kimi zaman da korkunç olması olası değildir. Çalışma, iş bir *iyi* değildir. *İyi* nedir o halde? Çalışmanın hor görülmesidir. Bu yüzden boşuna gayret gösterenleri kınayabilirim. Buna karşılık, şerefli şeylere, bilgeliğe yönelenleri, işin üstüne ne kadar yumulurlarsa, kendilerine ne kadar az yenilmek, duraklamak olasılığı tanırlarsa onları o kadar beğenir, hayran olurum. Şöyle seslenirim onlara: "Aferin! Davran haydi! Derin bir soluk al! Elinden gelirse şu zirveyi bir solukta aş git!" Soylu ruhları çalışma besler.

Kendin için istediğin, dilediğin şeylerin, anne babanın senin için dilediği şeylerin doğrultusunda gerçekleşmesini istemen yerinde ve doğru bir şey olmaz. Kısacası, artık çok büyük işler yapmış bir insan için hâlâ tanrıları yormak utanç verici bir şeydir. Adaklara gerek var mı? Sen kendini kutlu yap! Yaparsın ama eğer erdemin karıştığı şeylerin *iyi, kötü*'nün eklendiği şeylerin utanç verici olduğunu anlarsan yaparsın. Tıpkı ışığın karışmadığı bir şeyin parlak olmadığı gibi, karanlığı olmayan ya da içinde loş bir yanı bulunmayan bir şeyin koyu renkli olmadığı, tıpkı ancak ateşin yardımıyla her şeyin sıcak olduğu, hava olmadan hiçbir şeyin soğuk olmadığı gibi. İşte böyle, şerefli ve utanç verici şeyler ya erdemin ya da kötü'nün kendilerine eklenmesiyle meydana gelir.

İyi nedir o halde? Hakikatin bilgisidir. *Kötü* nedir? Hakikati bilmemek. Filozofla sanatçı yerine göre kimi bilgileri fırlatır atar, kimilerini seçer alır. Ama attıklarından korkmaz, seçtiklerine hayran olup kalmaz; yeter ki ulu, yenilmez bir ruhu olsun. Senin yerlere serilmene, ezilmene karşıyım. Çabayı geri çevirmemen yetmez, iste o çabayı.

"Nasıl şey o öyle?" diyorsun. "Amaçsız, gerekçesiz ve değersiz nedenlere dayalı bir çalışma kötü bir şey değil midir?" Yok, güzel şeyler yapmak için sarf edilen o çabadan daha kötü değildir. Çünkü o, bir ruh dayanıklılığıdır, bu dayanıklılık kendini sert, zor işlere yüreklendirir ve şöyle der: "Ne duruyorsun? Alın terinden korkmak bir erkeğe yaraşır mı?" Erdemin tam olması için ona değişmezlik, her şeyde kendi kendisiyle uyumlu bir yaşam tutarlılığını da eklemeli; bu amaca bilim, insan, Tanrı konularındaki bilginin yardımı olmadan erişilemez. En büyük iyi'dir bu. Bunu elde edersen, tanrıların yakarıcısı değil, arkadaşı olursun. "Peki, nasıl ulaşılır bu yüce yere?" diyorsun. Ne Pön Dağları'ndan ne de Candavia çöllerinden geçerek varılır oraya; Sirte'ye, Scylla'ya, Charybdis'e de yelken açman gerekmez. Bütün bu yerleri

zaten bir küçük procurator parası uğrunda aşıp geçtin. Hayır, bu yol güvenilir ve keyiflidir; bu yol için doğa seni donatmıştır. Eğer elinden bırakmazsan, seni tanrılara eş yüceliğe eriştirecektir bunlar.

Oysa para seni Tanrı'ya eş yapmaz: Çünkü Tanrı'nın hiçbir şeyi yoktur. Praetexta giysisi de Tanrı'ya eş yapmaz seni, çünkü Tanrı çırılçıplaktır. Ünün de yapmaz, çevreni saran gösteri alayı da, uluslarca tanınmış yaygın adın da: Kimse tanımaz Tanrı'yı, birçoklarının onun üstüne yanlış kanıları vardır, hem de ceza görmeden! Tahtırevanını kentin içindeki, dışındaki yollarda taşıyan bir sürü köle de eş yapmaz seni ona. O çok ulu, çok güçlü Tanrı, her şeyi, bütün evreni kendisi taşır! Güzelliğin, gücün bile seni mutlu yapmaya yetmez, bunlardan hiçbiri zamana karşı gelemez.

Günden güne kötüye gitmeyen, hiçbir şeyle engellenmeyen bir şey aramalıyız. Nedir bu? Dürüst, iyi, büyük bir ruh! Buna, insan bedeninde oturan bir Tanrı'dan başka ne denebilir? Bu ruh, bir Roma atlısının bedenine inebildiği gibi, bir azatlının, bir kölenin bedenine de düşebilir.[48] Bir Romalı atlı ya da bir azatlı veya bir köle nedir? İnsan gururunun ya da haksızlığın yarattığı adlar! Küçücük bir evden göğe uçabilir insan, yeter ki ayağa kalk,

"ve kendini de eş yarat Tanrı'ya."[49]

Ne var ki eserini altın ya da gümüşle işlemeyeceksin; bu maddelerden Tanrı'ya benzer bir hayal yaratılamaz. Düşün o tanrıları; insanlara iyi, hayırlı oldukları zaman kilden yapılmışlardı.[50]

---

48 Stoacılıktaki insanların eşitliği düşüncesi dile geliyor burada. -ç.n.

49 Vergilius, *Aeneis* VIII, 364-65.

50 Roma'nın ilk çağlarında her evin "Penat" denen ocak tanrıları vardı. Ocağın üstüne kilden yapılan heykelleri konurdu. -ç.n.

32. Mektup

Senin üstüne sorup soruşturuyorum hep, o bölgeden gelen herkesten ne yaptığını, kimlerle oturup kalktığını öğrenmeye çalışıyorum. Beni aldatamazsın, senin yanındayım hep. Sanki ne yaptığını işitecekmişim, daha doğrusu görecekmişim gibi bir yaşam sür. Senin için duyduklarımdan hangisi en çok hoşuma gidiyor diye soruyorsun. Hiçbir şey duymamam, seni sorduğum birçok kişinin senin ne yaptığını bilmemesi hoşuma gidiyor en çok. Bize benzemeyenlerle, bizim istediğimizden başka şeyleri dileyenlerle düşüp kalkmamak kurtarıcı bir yoldur. Yöreni dalavereci bir sürü insan alsa da, seni bükemeyeceklerine, kararından döndüremeyeceklerine inancım var. Ne demek istiyorum o halde? Seni değiştirirler diye korkmuyorum, sana engel olurlar diye korkuyorum. Seni geciktirmekle bile çok zarar verirler.

Bu kısacık yaşamda kararsızlığımızla yaşamımızı daha da kısaltıyoruz, bir başlangıçtan ötekine alelacele geçiyoruz, yaşamı bölük pörçük, didik didik ediyoruz.

Acele et o halde sevgili Lucilius'um! Sanki düşman arkandan sıkıştırıyormuş gibi, atlının nefesini ensende duymaktan, kaçanların izini sürmesinden kuşkulanıyormuşsun gibi hızına hız katmayı düşün! Böyle yap, yoksa ezilirsin; hızlan haydi! Kaç, kurtul, kendini güvenli bir yere at ve sonra, eceldeden önce yaşamı tamamlamanın ne güzel bir iş olduğunu göz önünde tut hep. Arkadan mutlu hayata eriştiğin için, uzun da olsa daha mutlu geçmeyecek yaşamının geri kalan sakin bölümünü kendin için bir şey ummadan bekle. Ah, zamanı artık önemsemeyeceğin o günlere ne zaman erişeceksin? Sakin, barış içinde olacağın, gelecek kaygısından uzak, kendi kendinle dopdolu olacağın o günlere! İnsanları yarının açlığı içine atan nedeni bilmek ister misin? Hiç kimse kendisinin olmayı bilmez de ondan! Bu yüzden senin için ailen bambaşka şeyler dilediler: Ben de aksine, sana bol bol diledikleri

şeyleri hor görmeni istiyorum. Onların dilekleri, seni zengin etmek için birçok insanı soyar. Sana verdikleri her şeyi başkalarından almaları gerekir. Sana dilediğim şey, kendine özgürce sahip olman, avare düşüncelerle çırpınan ruhunun sonunda oturup durulması, kesin bir biçim alması, kendi kendinden hoşlanması. Değeri bilinir bilinmez hemen benimsenen gerçek iyi'yi anladığı zaman, artık yeni yılların eklenmesine gereksinmemesi. İhtiyaçlardan kurtulmak, özgür olmak, azat olmak için insan zaten eksiksiz bir ömür yaşamalıdır.

33. Mektup

Daha önceki mektuplarımda olduğu gibi, bu mektuplarımda da bizim önde gelen filozoflarımızdan derlenmiş sözler yazmamı istiyorsun. Onlar her yandan özdeyiş derleyerek geçirmiyorlardı ömürlerini; onların yapıları tepeden tırnağa erkekçedir. Üstün parçaların belirgin olduğu yerde, bil ki eşitsizlik vardır. Bir tek ağaç, aynı yükseklikte boy vermiş bir ormanın yanında hayranlık uyandırmaz insanda. Bu türden özdeyişler şiirlerde bulunur bol bol, tarih yazarlarında bulunur. Bunların Epikuros'a ait olduğunu sanmanı istemem; herkesin sözleridir, özellikle bizim okulumuzun. Ama Epikuros'ta bu sözler daha belirgindir; aralıklı, beklenmedik yerlerde çıkıverirler ortaya; çünkü yumuşaklığı, sevgiyi savunan bir felsefeyi kabul etmiş kişinin güçlü bir söz söylemesi şaşılası bir iştir. Hiç olmazsa yaygın bir kanıdır bu. Bence Epikuros güçlüdür, süslü püslü giyinse de;[51] cesaret, çalışkanlık, çatışmaya hazır bir mizaç Perslerde olduğu kadar kısa etekli giysiler giyen uluslarda da bulunur.

51 Eski çağda kadınlar tünik'lerine kol takarlarmış. Epikuros da kadınlar gibi kollu tünik giyermiş. Metin, "kollu tunik giyse de," diyor; biz "süslü püslü" diye çevirdik. ç.n.

O halde şuradan buradan toplanmış özdeyişler, derlemeler istemen doğru olmaz. Başka yazarlarda derleme olarak bulunan fikirler, bizim filozoflarda[52] sürekli olarak bulunur. Öyle görkemli, göz alıcı mallarımız yok bizim. Dükkâna girip bir vitrinde asılı olanlardan başka hiçbir şey bulamadı diye alıcıyı düş kırıklığına uğratmıyoruz biz. Örneklerini nereden isterse oradan alsın diyoruz. Tut ki bir bütünden tek tek düşünceleri ayırmak istiyoruz. Kimlerin adını vereceğiz bunlara? Zenon'un mu, Cleanthes'in mi ya da Chrysippus'un veya Panaetius'un, Posidonius'un adını mı? Bir kral yönetiminde yaşamıyoruz. Herkes kendi başının çaresine bakıyor ama bu Epikuroscular arasında Hermarchus ya da Metrodorus ne söylemişse bir tek kişiye mal ediyorlar bu sözleri. O toplulukta kim ne söylemişse, bir tek kişinin yönetiminde söylemiştir. Bunca eş değerde olaydan denesek de bir şey çıkmaz.

"Fakir çobandır sürüsünü sayan."[53]

Nereye göz atsan, eşdeğerliler arasından seçilmemişse, sivrilebilecek çok söz çarpar gözüne.

Bu yüzden, çok değerli insanların dehasına dokunup geçerek onlardan zevk alacağını umma sakın. Her yönüyle tanımalısın onları, her yanıyla ele almalısın. Bu iş, ara verilmeden sürekli yapılır; zekânın eseri satır satır örülür; bu eserden hiçbir şeyi eser hırpalanmadan çekip çıkaramazsın. Aynı insanda olması koşuluyla, her organı tek tek incelemeni yadsımam. Bacağı, kolu övülen kadın güzel değildir; güzel kadın, her parçasıyla, bütünüyle hayran olunan kadındır.

Ama istersen hasis davranmayacağım, avuç dolusu vereceğim sana. Her yerde yaygın bulunur bunlardan; seçmek gerekmez, el atmak yeter. Çünkü onlar damla damla değil, gürül gürül akar pınarlarından; durmadan, sürekli akarlar,

52 Stoacı filozofları kastediyor Seneca. -ç.n.

53 Ovidius, *Dönüşümler* XIII, 823.

aralarında bir bağlantı vardır. Hiç kuşkum yok ki, henüz ham, işlenmemiş olanlara, dışarıdan gelen dinleyicilere çok yararlı olurlar. Aslında her ilke tek tek, özlü bir halde ve şiir gibi düzenlenmişse belleğe yerleşir. Çocuklara öğrenmeleri gereken özdeyişleri, Greklerin *chria* dedikleri özdeyişleri veriyoruz. Çünkü çocukların ruhu bunları özümseyecek güçtedir, ancak fazlasını kaldırmaz; gelişmesini tamamlamış bir kişi için güldesteleri toplamak, kendini çok ünlü birkaç deyimle desteklemek, belleğiyle ayakta kalmak utanç verici bir iştir. Bu kişi artık kendine dayanmalıdır. Aforizmalarını kendisi yaratmalı, –başkalarınınkini– belleğinde tutmamalıdır. Çünkü yaşlı ya da yaşlılığa dönük bir insan için notlara dayanarak bilge olmak utanç verici bir şeydir: "Bunu Zenon dedi!" Peki ya sen ne dedin? "Bunu Chanthes söyledi!" Peki ya sen ne söyledin? Ne zamana kadar birinin buyruğu ile hareket edeceksin? Sen ver buyruğu, sen akıllarda kalacak bir söz söyle, kendinden bir şey koy ortaya! Ben hiçbir şey yaratmayan, hep başkasının gölgesi altında saklanıp hep yorumcu kalan bu adamların yüce, soylu sözleri olduğunu, nicedir öğrendikleri şeylerden en sonunda (yeni bir) şey yapmaya cesaret ettiklerini sanmam! Belleklerini başkalarının sözleriyle eğittiler, ama anımsamakla bilmek ayrı ayrı şeylerdir: Anımsamak, belleğe bırakılan bir konuya bekçilik etmektir; buna karşılık bilmek, bir örneğe bağlı kalmadan, bir öğretmene gözlerini çevirip durmadan öğrendiği her şeyi özümsemektir. "Bunu Zenon dedi, bunu Cleanthes söyledi." Seninle kitap arasında bir mesafe kalsın. Ne zamana kadar öğrenip duracaksın? Artık sen de kendinden özdeyişler ver. Kendim okuyabileceğim şeyi neden senden dinleyeyim? "Ama canlı bir sesten dinlemek çok etkili olur, derler!" Öyle ama başkalarının sözlerine uyan, bir kâtip rolünü oynayan kimsenin sözlerini dinlemek de etkili olmaz ya! Bunlara bir de şunu ekle: Özgürce düşünmeye erişememiş kişiler, önce kimsenin

eski düşünürlerden ayrılmadığı bir konuda izlerler önde gelenleri, sonra da şimdiye değin hep araştırılmakta olan bir konuda izlerler. Hep bulunanlarla yetinirsek, hiçbir şey yaratamayız. Ayrıca bir başkasını izleyen kişi hiçbir şey bulmaz, bir şey de aramıyordur zaten.

Ne demek bu? Eskilerin izinden gitmeyecek miyim? Ben eski bir yoldan yürüyeceğim ama daha uygun, daha düzgün bir yol bulursam bu yolu pekiştireceğim. Bizden önce bu sorunları ortaya atanlar bizim efendilerimiz değil, önderlerimizdir. Gerçek herkese açıktır, kimsenin tekelinde değildir; gelecek kuşaklar için bile araştırılacak birçok gerçek vardır.

34. Mektup

Yaptığın, yazdığın her şeyde kendini ne kadar aştığını gördükçe –kalabalıktan çoktan sıyrıldın çünkü–, dört köşe olup, neşemden, sevincimden zıplıyorum âdeta; üstümdeki ihtiyarlığı atıyorum ve bir sıcaklık yayılıyor yüreğime. Çiftçi, diktiği ağacın meyve vermesinden hoşlanıyorsa, sürüsünde yeni yavrular doğunca mutlu oluyorsa çoban, herkes kendi evladına sanki kendi gençliği gözüyle bakıyorsa; zihinleri eğiten kişiler, taze bir filizken biçim verdikleri zihinleri birden olgunlaşıvermiş gördükleri zaman ne hissederler sence? Seni ben yetiştiriyorum, benim eserimsin sen. Ben senin yeteneğini görünce el koydum sana, yüreklendirdim, kışkırttım, ağır gelişmene katlanamadım, durmadan dürttüm seni. Şimdi de aynı şeyi yapıyorum ve artık sen koşarken seni alkışlıyorum, karşılığında da sen bana neşe veriyorsun.

"Ne demek bu?" diyorsun, "şimdiye kadar hep istekliydim ben." İşin can alıcı noktası bu. "Bir işe başlamak yarısını yapmaktır," diyen atasözünün anlamında değil bu söz. Bu, ruhsal bir iş. Bu yüzden iyi olmayı istemek, iyi'nin önemli bir

bölümüdür. Biliyor musun, kime iyi derim ben? Yetkin, kararlı, hiçbir gücün, hiçbir zorunluluğun kötü yapamayacağı bir insana! Eğer tuttuğun yolda yürürsen, işi ciddiye alırsan, bütün işlerinin, sözlerinin birbirini tutmasını, birbirine uymasını sağlarsan bir kalıba dökülmüş gibi, bu iyi kişinin sen olacağını öngörüyorum. Davranışları birbiriyle çelişen insanın ruhu, doğru yolda değildir.

35. Mektup

Senin çalışmanı ısrarla istemem, kendi yararım için aslında; bir dostum olmasını istiyorum çünkü. Başladığın yolda gelişmeni sürdürmezsen dostum olamazsın ki! Şimdi beni seviyorsun ama dostum değilsin. "Nasıl şey bu? Bunlar ayrı ayrı şeyler değil ki!" diyorsun. Yok, ayrıdan çok, birbirine benzemez şeylerdir: Dost olan sever, seven kesinlikle dost olacak diye bir şart yoktur. Bu yüzden dostluk her zaman yararlıdır; sevgi, gün gelir zararlı bile olur. Başka bir şey yapmazsan, şu yoldan geliştir kendini: Sevmeyi öğren. Acele et o halde, kendini benim için geliştirirken, bilgiyi başkası için öğrenme. Bana gelince; ruhlarımızın eşit olacağını, gücüm yaşla geriledikçe, senden bana, zaten çok farklı olmadıkları için güç ekleneceğini düşündükçe daha şimdiden bu gelişmenin meyvelerini derliyorum. Ama bu işin gerçekleşmesini de sevinç içinde istiyorum. Sevdiğimiz kişiler yanımızda değilken bile bize neşe verir; geçici, saman alevi gibi uçup giden bir neşe sadece. Onların görünümü, varlığı, konuşmaları ise canlı bir zevk verir bize; özellikle görmek istediğin insanı görmek istediğin nitelikte de görürsen. Bu yüzden bana büyük bir armağan getir: Kendini getir bana. Benim bir yaşlı, senin de bir ölümlü olduğunu düşün ve daha da ısrarlı, istekli ol! Beni bulmak için acele et ama önce kendini bul-

mak için geliştir kendini. Geliştir de, her şeyden önce kendi kendinle bir bütüne ulaş. İleri bir adım atıp atmadığını denemek istersen, bugün de dün de aynı şeyleri istiyor musun istemiyor musun bir bak bakalım. Değişik arzuları duymak, ruhun sularda yüzdüğünü gösteren bir delildir. Yel nereye sürüklerse, bir oradan bir buradan görünür olur. Bir yere bağlı kalan, oturmuş kişi dolaşıp durmaz. Bu da ancak gerçek bilgeye nasip olur, bir sınırda bilgelikte gelişmekte olan ve yol almış olana bir de. Peki, ne fark var ikisinin arasında? İkincisi devinir, yer değiştirmez ama yerinde sallanır durur; gerçek bilgeyse kıpırdamaz bile.

36. Mektup

Dostunun kulağını bük de, onu "kuytu bucakları, avareliği arıyor, daha kazançlı olabilecekken güzelim mevkiini bırakıp sükûneti her şeye yeğ tutuyor" diye suçlayanları cesaretle, güçlü bir yürekle küçümsesin. Özel işlerinde kendine ne kadar yararlı olduğunu her gün göstersin onlara. Haset duyulan insanlar silinip giderler hep; kimi bir yana itilir, kimisi göçer. Refah, huzuru yok eden bir şeydir. Kendi kendini kışkırtır, insanın beynini türlü yollardan ayaklandırır, türlü ihtiraslara iter, her birini bir hırsa düşürür, kimini egemenliğe, kimini sefahate kışkırtır; birini gururla şişirir, ötekini gevşetir, hepsini çözer, dağıtır atar!

"Öyle ama bazıları da refahını ne kadar iyi kullanıyor," dersen, evet, öyle; onlar, insanın şaraba dayanması gibi dayanıyor refahlarına. Bu yüzden şu mahut adamların seni etrafını birçok kişi sardı diye adamın mutlu olduğuna inandırmaları için bir neden yok ortada. Onun yanına, sanki suyunu çekip dibini bulandırdıkları bir sarnıcın yanına üşüşür gibi geliyorlar. "Bomboş, işe yaramaz bir adam!" diyorlar onun

için. Biliyorsun ki kimi insanlar yanlış konuşurlar, söylediklerinin karşıtı anlaşılır. Ona müreffeh diyorlardı, neden peki? Öyle olduğu için mi? Onun birçoklarına katı, sevimsiz görünmesine de aldırmam. Ariston şöyle derdi: "Halkın neşeli, cana yakın bulduğu kimsedense, asık yüzlü, içine kapanık bir delikanlıyı yeğ tutarım; çünkü yeniyken sert, buruk görünen şarap zamanla tatlanır, küpündeyken hoşa giden şarapsa uzun ömürlü olmaz."

Varsın ona "içine kapanık, kendi gelişmesine düşman" desinler. O içine kapanıklık bile yaşlanınca iyi olacak; yeter ki erdeme sürekli saygı göstersin, özgür sanatları geçirsin içine; ama şöyle bir rengini alıp az buçuk öğrenilecek sanatları değil de,[54] ruhta boyasını sağlam tutturacak güzel sanatları![55] Şimdi öğrenme zamanı: "Nasıl söz o öyle? Öğrenmenin zamanı da mı varmış ki?" diyorsun. Yok canım, olur mu? Ama nasıl bütün ömrü boyunca insanın çalışması şerefli bir şeyse, bütün yaşam boyu okulda kalması da şerefli bir şey değildir. Bir ihtiyarın alfabeyi öğrenmesi utanç verici, gülünç bir iş olmaz mı? Gencin dağarcığını doldurması, ihtiyarın bundan yararlanması gerekir. Bu genci elinden geldiğince iyi bir duruma getirirsen, kendin için en yararlı olanı yaparsın. Dediklerine göre, istenmeye, yapılmaya değer birinci sınıftan iyi'ler, yapılmasında, görülmesinde yarar olan iyi'lerdir. Hem sonra o gencin özgürlüğü yok artık: Bir sözle bağlandı o. Bir bankerin iflası, bir umudun iflasından daha az utanç vericidir. Bu borcu ödemek için tüccarın kazançlı bir seyahat yapması, toprağı işleyen çiftçi için işlediği toprağın verimli olması, havaların uygun gitmesi gereklidir. İyilik görüp minnet duygusu ile dolu olan insanın borcunu ödemesi de yalnız kendi arzusuna bağlıdır. Ahlak alanında kaderin söz hakkı

54 Şiir gibi. -ç.n.

55 Felsefe gibi. -ç.n.

yoktur. Ahlakını öylesine bir temele oturtmalı ki insan, ruhu olabildiğince sükûnet içinde kalarak, herhangi bir şeyin kendinden koparıldığını ya da kendine eklendiğini fark etmeden, olaylar nasıl gelişirse gelişsin hep aynı davranışı koruyup mükemmelliğe erişebilsin. Böyle bir insan, avamın nimetlerine boğulsa, zenginliğine üstten bakar; bu zenginliğin olur da bir kısmı da ya da hepsi yok olup gitse küçülmüş olmaz.

Bu adam Partların ilinde doğsaydı, küçük yaştan öteye ok atmasını öğrenecekti hemen; Germania'da doğsaydı daha çocuk yaşta kargı atmayı öğrenecekti; atalarımızın yaşadığı çağlarda doğmuş olsaydı ata binmeyi, düşmanla göğüs göğse çarpışmayı öğrenirdi. Bu eğitim, her ulusun yurttaşlarına salık verdiği, buyurduğu eğitimdir. O halde hangi alıştırmaya gayret etmeli o insan? Her çeşit silaha karşı, düşmanın her türlüsüne karşı yararlı olan bir alıştırmaya: Ölümü hor görmeye! Gerçi, ölümde doğuştan benlik sevgisiyle yoğrulmuş ruhlarımızı zedeleyen ürkütücü bir yan vardır, kimsenin bundan kuşkusu yok. Öyle olsaydı, sanki herkes kendini koruma içgüdüsüyle götürülüyormuş gibi, seve seve gidebileceğimiz bir şey için hazırlık yapmamız, dikkatimizi yoğunlaştırmamız gerekmeyecekti. Kimse, gerektiği zaman gül yatakta yatmak için soğukkanlılığı öğrenmez;[56] ne var ki insanın işkence altında inancını yitirmemesi için, gerektiği zaman, yaralı bile olsa ayakta kalması, gece siperde nöbet tutması, mızrağa dayanıp uyuyakalmaması için yüreğini katılaştırması gerekir hep. Çünkü bir desteğe dayanınca uyku bastırır. Ölümün hiçbir kötü yanı yoktur, çünkü kötü yanı olan bir şeyin var olması için hissedilir olması gerekir. Sen uzun yıllar yaşamak için can atıyorsan, bugün gözlerimizin önünden silinip giden, bağrından çıktıkları doğaya gömülen varlıkların hiçbiri yok olmuyor, çok geçmeden yeniden yaratılacaklardır diye düşün. Bunlar bir

56 Thorius Balbus adlı bir Romalı, gül yapraklarından yapılmış bir yatak üstüne uzanarak içki içermiş. -ç.n.

süre için ortadan kalkarlar, süresiz olarak değil. Ölüm, onca korktuğumuz, kabullenmediğimiz ölüm, yaşama ara verir, yaşamı büsbütün almaz elimizden. Bizi yeniden yeryüzüne, ışığa kavuşturacak o gün yine gelecektir. Birçoklarının geçmişi unutup da geri dönmeselerdi dönmeyi istemeyecekleri o gün! Ama yok oldu sanılan her şeyin aslında değişmiş olduğunu, başka bir hale geçtiğini ben daha ileride inceden inceye anlatacağım sana. O halde, insan geri gelecek olduktan sonra, soğukkanlılıkla çekip gitmeli bu dünyadan. Kendiliklerinden geri dönüp gelen olayları göz önüne al. Bu yeryüzünde hiçbir şeyin sönüp gitmediğini, sırayla inip çıktığını göreceksin. Yaz sona erer, ama başka bir yıl yine geri getirir onu. Kış biter, yılın kış aylarında geri döner yine. Gece, güneşi örter; ama gün de geceyi kovar. Şu yıldızlar gökte dolaşırken, daha önce geçtikleri yerlerden geçer dururlar. Göğün bir bölümü yükselirken, öteki bölümü batar gider hep.

Şu sözleri de ekleyip mektubuma son vereyim artık: Ne küçük çocuklar ne yarım akıllı insanlar ölümden korkarlar. İnsana, akılsızlığın eriştirdiği sükûneti akıl sağlayamıyorsa yüzümüz ne kadar kızarsa yeridir.

37. Mektup

Bilgeliğe götüren zincirin en büyük halkası olan "örnek insan" düzeyine erişmeye söz verdin, ant içtin buna. Birisi sana askerliğin tatlı, kolay bir iş olduğunu söylerse, seninle alay ediyor demektir; aldanmanı istemem. Çok şerefli işlerde de,[57] çok adi işlerde de aynı sözlerle yemin edilir:[58] yanmak,

57 Şerefli işlere örnek: bilgelik; adi işlere örnek: gladyatörlük. -ç.n.

58 Gladyatörler şöyle yemin ederlermiş: "Uri, Vulnerari, Occidi." "Yakılmak, Yaralanmak, Öldürülmek (için)." Gladyatörler bu koşulları baştan kabul ederlermiş. -ç.n.

zincire vurulmak, kılıçtan geçirilmek. Bilek güçlerini arena'ya kiralayan, kanlarını akıtma pahasına ödeyecekleri gıdaları yiyip içenlerin bu acılara istemeseler bile katlanmaları için önlem alınır. Oysa senden bunlara seve seve katlanman, acı çekmen bekleniyor. Onlar silahlarını bırakıp halkın merhametini istemeyi deneyebilirler. Sen ne silahlarını bırakacaksın ne de yaşam dileyeceksin. Senin dimdik, yenik düşmeden ayakta ölmen gerekiyor! Hem birkaç yıl ya da gün kazanman neye yarar? Biz aftan yararlanmamak koşuluyla geldik[59] bu dünyaya.

"Bu işin içinden nasıl çıkacağım?" diyorsun. Zorunluluklardan kaçamazsın, onları yenebilirsin sadece:

"Zorbalık, yol açar kendine."[60]

Sana bu yolu felsefe açacak. Sığın ona, sağ salim, güven içinde mutlu olmak istersen; son olarak da özgür olmak istersen yapılacak en iyi şey budur. Başka türlü erişemezsin özgürlüğe. Akılsızlık kötü, insanı alçaltan bir şeydir; iğrenç, aşağılık, birçok ihtiraslara, hem de korkunç ihtiraslara açık bir şeydir. Bu, kimi zaman ayrı, kimi zaman da aynı şeyleri buyuran birçok zorba efendinin elinden seni kurtaracak yalnız bilgeliktir, tek özgürlük yolu olan bilgelik! Bir tek yol götürür dosdoğru bilgeliğe, bu yolda şaşırmak olmaz. Kesin adımlarla yürü, her şeyin üstesinden gelmek istersen akla boyun eğ! Aklın seni yönetirse, sen de birçoklarını yönetirsin. Aklından neye, nasıl girişeceğini öğreneceksin: olayların içine tepetaklak düşmeyeceksin. İstediği şeyi nasıl istemeye başladığını bilen bir kişi gösterebilir misin bana? Bir düşünce onları gütmemiştir oraya, bir atılımda kendilerini orada bulmuşladır. Biz kaderin üstüne gittiğimiz kadar kader de bizim üstümüze gelir. Çekip gitmek ayıp değildir; sürüklenip götü-

59 Gladyatör oyunlarında kimi gladyatörler "sine missione" olarak (affedilmemek üzere) çıkarılırlarmış arenaya. -ç.n.

60 Vergilius, *Aeneis* II, 494.

rülmek, olayların burgacına ansızın düşünce şaşakalıp "Acaba ben buraya nasıl düştüm?" diye kendi kendine sormaktır ayıp olan!

38. Mektup

Daha sık mektuplaşmamızı istiyorsun benden, haklısın. Yavaş yavaş ruha sinen düşünceler daha yararlı olur. Hazırlıklı, halkın önünde yapılan geniş kapsamlı tartışmaların patırtısı çoktur ama daha az içtendir. Felsefe, iyi bir öğüttür. Hiç kimse apaçık öğüt vermez. Konuşmacı, kimi zaman duraksadığında bir uyarıcı gerekirse, halk türü diyebileceğim konuşmalardan da yararlanılabilir. Burada amaç, konuşmacının öğrenmek istemesini değil, onun öğretmesini sağlamak olduğundan, bu konuşmalardaki gibi sıradan sözlere dönmek gerek. Bu konuşmalar daha kolayca siner, takılır kalır içimize. Çünkü çok söz değil, etkili sözler gereklidir.

Bir tohumu eker gibi saçalım bu sözleri. Tohum minicik de olsa, uygun bir ortam buldu mu açığa çıkarır gücünü; küçücükken, koskoca bir bitki olmaya doğru gelişir. Akıl da böyle yapar, görünüşte çok geniş bir yere yayılmış değildir. İşlendikçe gelişir. Az söz söylense de, ruh bunları özümserse sözler sağlıklı olur, filizlenirler. Temel ilkelerin durumu da bence tohumlarınki gibidir; küçücük bir yer tutsalar da çok etkili, verimli olurlar; yeter ki, dediğim gibi, uygun bir ruh yakalasın onları ve içine geçirsin. Karşılığında o ruh da birçok fikirler üretecek, aldığından daha çoğunu geri verecektir.

39. Mektup

"Özenle düzenlenmiş, kısaltılmış felsefe notlarını" isteğin üzere derleyip toplayacağım ben de. Ne var ki, sıralı bir düzenleme yöntemi, şimdi halkın "özetleme" dediğinden, eskiden iyi Latince konuşulurken "kısaltma" adı verilen yöntemden daha mı iyidir, bir bak bakalım: Birinci yöntem, bilgi edinmekte olan için daha gereklidir; ikincisi bilen için. Birincisi öğretir çünkü; öteki, belleği uyarır. Ama ben ikisinden de örnekler vereceğim. Benden birini ya da ötekini yeğ tutmamı isteme sakın. Kefil gösteren kimse, tanınmamış bir kişidir. O halde istediğini yapacağım, ama kendi yöntemime göre. Bu arada birçok yazar bulacaksın ama bunların yazıları yeterince düzenli gelecek mi sana, bilemem. Filozofların listesini al eline. Bu iş bile senin gözünü açmaya zorlayacak, ne kadar çok insanın senin için çaba sarf ettiğini göreceksin. Senin de onlardan biri olmak arzusu geçecek içinden: Soylu ruhların en iyi yanı, onları şerefli konulara yönelten güçtür. Yüce ruhlu hiçbir insan aşağı, kirli konulardan hoşlanmaz; büyük işlerin görüntüsü çeker onları, yüceltir. Dimdik yükselen, eğilmeyen, ele avuca sığmayan, dur durak bilmeyen alevler gibi bizim ruhumuz da hep bir devinim içindedir; ne kadar ateşliyse o kadar canlı, etkili olacaktır. Ama bu atılımı daha iyi konulara yöneltirse insan, ne mutlu ona! Kendini kaderin yasası, buyruğu dışında tutacaktır. İyi günleri ılımlaştıracak, kötü günleri hafifletecek, başkalarının hayran olacağı şeyleri hor görecektir.

Büyük şeylere değer vermemek, aşırıları değil, ortalama olanı yeğ tutmak büyük bir ruha özgüdür. Ortalama olanlar yararlı, yaşam için değerli olan şeylerdir; aşırı olanlar da akıp taştıkları için zarar verirler. İşte bu yüzden çok bereketli ürün, başakları yere serer; çok meyve yüklü dallar kırılır ve yine bu nedenle aşırı bereket yüzünden meyveler olgunlaşamaz. Ruhlarda da aynı şey olur: Sınırsız refah kırar geçirir

onları, başkalarına zarar verdiği gibi, kendilerini de zararlı bir hale koyar.

Hangi insan bir düşmanının yüzünden, birçoklarının zevk yüzünden uğradığı hakaretten daha büyük bir hakarete uğramıştır? Bu insanların güçsüzlüğünü, akıldan yoksun şehvetini bir tek nedenle affedebilirsin: Yaptıklarının cezasını yalnız kendileri çekerler. Bu çılgınlık haklı olarak huzursuz, tedirgin eder onları. Çünkü bu ihtiras doğal sınırı aşınca zorunlu olarak hiçbir engel tanımaz artık. Doğal sınırın belirli bir sonu vardır, şehvetten doğmuş boş şeyler ise sınırsızdır. Zorunluluğun ölçüsü faydadır. Peki, bomboş şeyleri hangi ölçüye vurursun? Bu yüzden zevklere boğulurlar, bu zevkleri alışkanlık haline getirdikleri için de onlardan yakalarını sıyıramazlar bir türlü. Şu nedenle çok zavallıdırlar: Eskiden onlar için hiç gerekli olmayan lüzumsuz şeyler, artık birer zorunluluk olmuş, bu hale düşmüşlerdir. Bu yüzden zevklerine kölelik ederler, onlardan tat almaz olmuşlardır; kendi kötü'lerini –işin en kötü yanı da budur ya– severler. İşte o zaman refahın son basamağına varılır: Bu yüz kızartıcı işler hoşa gitmekle kalmamış, zevk verir hale de gelmiştir. Eskiden kusur, kötü olan şeyler âdet haline geldi mi, bu işin çaresi, devası kalmamıştır artık.

40. Mektup

Bana sık sık yazdığın için teşekkür ederim. Böylece elinde olan tek yoldan kendini gösteriyorsun bana: Mektubunu her alışımda yine seninle oluveriyorum. Yanımızda olmayan dostlarımızın resimleri tatlı geliyorsa bize, belleğimizi yeniliyor, dostumuzun acısını aldatıcı, boş bir avuntuyla hafifletiyorsa, bir de uzaktaki dostumuzun gerçek, canlı izlerini, gerçek belirtilerini getiren mektup bizim için ne kadar daha

tatlıdır, bir düşün! Çünkü dostumuzun eli altında ezilmiş mektubun bize verdiği en zevkli görüntü şudur: Onu yeniden buluruz.

Yazdığına göre, o yörede kaldığı sürece filozof Serapio'yu[61] dinlemişsin. "Sözleri büyük bir hızla kopuyor, boğazından akmıyor da sanki onları ezip büzüyor ve yine bir boğaza sığabileceğinden çok sözcük çıkıyor ağzından!" diyorsun. Ben bir filozofta bu yöntemi uygun bulmam. Onun konuşma biçimi de yaşamı gibi derli toplu olmalı. Aceleci, telaşlı hiçbir varlıkta da düzen bulunmaz. Bu yüzden Homeros'ta, kışın yağan kar taneleri gibi ardı ardına, hiç kesilmeden söylenen heyecanlı sözler genç bir konuşmacının ağzından verilmiştir; hafif, baldan daha tatlı sözler de bir yaşlının ağzından dökülür. Şundan emin ol ki, hızlı, taşkın bir konuşma gücü gezginci bir konuşmacıya, büyük ve ciddi bir konuyu öğretmek amacıyla işleyen konuşmacıdan daha çok yaraşır. Ama bu konuşmacının hızlı konuşmayayım diye ağzından tane tane söz çıkarmasını da istemem. Ne herkesin kulağını kendine döndürsün ne de sağır etsin onları. Çünkü zayıf, kuru bir anlatım, dinleyicinin dikkatini azaltır; duraksamasından, gecikmesinden bıkar dinleyici. Buna karşılık, söylenmesi beklenen bir düşünce, alelacele dokunulup geçilen bir düşünceden daha kolay yerleşir zihne. En sonunda, insanların öğrencilerine temel ilkeler verdiği söylenir, kaçıp giden bir şeyle iletişim kurulamaz ki!

Bir de şunu ekle: Gerçeği bulmaya çalışan bir konuşma, hem iyi düzenlenmiş hem de sade olmalı; halkın konuşmasının gerçekle bir ilişkisi yoktur. Kalabalığı harekete geçirmek, kararsız kulakları bir atılımda yakalamak isteyen bir konuşmacı, sürükleyecek bir kalabalık bulmaz kendine, kendisi savrulur gider. Kendini yönetemeyen, başkasını nasıl yönetebilir? Peki, ruhları iyileştirmeye adanmış bu

61 Filozof Serapio bir süre Sicilya'da kalmış. -ç.n.

konuşmanın bizim yüreğimize işlemesi gerekmez mi? Kalıcı bir ilaç yararlı olur yalnız. Ayrıca birçok söz ve laf kalabalığı, yararlı olmaktan çok kaba bir gürültüdür. Oysa beni dehşete düşüren konuların hafifletilmesi gerekir; aşırı ihtirasların yatıştırılması, göz boyayıcı olanların atılması, sefahatin önlenmesi, hırsa gem vurulması gerekir. Bunlardan hangisi uçar gibi bir hız içinde gerçekleştirilebilir? Hangi hekim, hastaları kapıdan uğrayıp geçerek tedavi eder? Böyle seçilmeden, ağza geldiği gibi boşanan sözlerin gürültüsü insana zevk bile vermezse bunda şaşılacak ne var? Nasıl ki, olabileceğine inanmadığın birçok şeyi görerek öğrenmek yeterliyse, sözcüklerle oynayan bu tür konuşmacıları da bir kez dinlemek yeter de artar bile! İnsan onlardan öğrenmek, onları taklit etmek ister mi? Konuşmaları curcunaya benzeyen, taşkın, zapt edilmez olanların ruhu için nasıl bir kanıya varır insan?

Nasıl ki yokuş aşağı koşanların nerede duracağı bilinemezse, onlar bedenlerinin ağırlığı altında itilerek varmak istedikleri yerden daha ileriye atılırlarsa, bu hızlı söyleme yöntemi de ne kendini tutabilir ne de felsefeye bir onur sağlar. Felsefe, sözleri fırlatmak değil, yerine oturtmak, adım adım ilerlemek zorundadır.

"Nasıl şey o? Ara sıra sesini yükselttiği de olmaz mı hiç?" Neden yükseltmesin? Manevi değerini yitirmeden yükseltir; bu aşırı, sert, kaba anlatımsa bu değeri düşürür. Gerçi bu anlatım çok güçlü olmalı, ama yine de ılımlı kalmalı. Su hep akmalı, ama sel götürmemeli. Bu türden, hiç yakalanamayan, hiçbir yasağa bağlı kalmayan söyleme kolaylığını bir konuşmacıda pek hoş görmem ben. Üstelik yargıç deneyimsiz, kaba ve işlenmemişse onu nasıl izleyebilecektir? Konuşmacı ya bir gösteriş merakına ya da duygusal bir sele kaptırmışsa kendini, o zaman da kulakların dayanabileceği kadar acele konuşsun, yığsın sözcükleri ardı ardına!

O halde sözlerinde niteliği değil, niceliği amaçlayan konuşmacıları dinlemezsen iyi edersin. Gerekirse sen, Vicinius'un konuştuğu gibi konuşmayı yeğ tutabilirsin. "Vicinius nasıl konuşuyordu?" diye sorulunca Asellius şöyle dedi: "Yavaş, tane tane konuşurdu." Zaten Geminius Varius der ki: "Onun için nasıl güzel konuşuyor diyorsunuz bilmiyorum, üç sözcüğü yan yana getiremez o adam." Vicinius gibi konuşmayı neden yeğ tutmayacakmışsın? Münasebetsizin biri de sözlerini söylüyormuş gibi değil de, sanki yazdırıyormuş gibi teker teker, ıkına sıkına söyleyen adamın karşısına çıkıp şöyle diyebilir: "Konuş haydi, söyleyecek bir sözün yok mu yahu!" Aslında çağının en ünlü konuşmacılarından biri olan Quintus Haterius'un konuşma seli sağduyulu, bilge kişiden ırak olsun istiyorum. O hiç duraksamadan, hiç ara vermeden, bir kez başladı mı sonuna kadar götürürdü sözü.

Bence kimi yöntemler kimi uluslara uygun düşer, kimisine de düşmez. Bu taşkınlık Greklerde bağışlanabilir. Biz de yazarken noktalamaya alışmışız. Roma belagatine atılım yaptıran bizim Cicero de ağır ağır konuşurdu. Roma dili tartarak, kendini kollayarak konuşur; kendine değer verir, değer verilmesini sağlar.

Yaşamı, bilgisi ile zaten üstün bir insan olan ve bunlara ek olarak iyi bir belagat gücüne sahip Fabianus ateşli değil, rahat rahat konuşan bir konuşmacıydı; insan onun hızlı değil rahat tartıştığını sanırdı. Bu konuşma kolaylığının bilge kişide olmasını kabul ederim ama "illa olacak!" demem. Onun konuşması pürüzsüz akıp gitmeli, gürül gürül akacak yerde dengeli akmasını yeğ tutarım. Bu dertten seni kurtarmayı istememin asıl nedeni şu: Bu işten ancak utanma duygusunu yitirirsen kurtulabilirsin. Alnının kızarmasına engel olmalısın, kendi sesini dinlememelisin. Bu düşüncesizce koşu, ele alınacak birçok sorun getirir. Bence sen bu işte sıkılganlıktan kurtulmadan başarı kazanamazsın. Ayrıca birçok alıştırma

yapman, çalışmanı her gün konulardan sözlere dökmen gerek. Sözler hazır olsalar da, sana zahmet vermeden akıp gitseler de akışları düzene konmalı yine de. Çünkü bilge kişiye nasıl daha sade bir yürüyüş yakışırsa, konuşması da atak değil, derli toplu, özlü olmalı. Kısacası ve söylediklerimin özeti şu: Yavaş konuş!

41. Mektup

Yazdığın gibi eğer olgun bir ruh edinmek, bilge olmak için direniyorsan, en iyisini yapıyorsun; seni kurtaracak yolu bulmuşsun demektir. Bu ruh haline ulaşmayı kendi kendine elde etmen olasıyken, (Tanrı'dan) dilemen ne aptalca bir iş! İnsan, ellerini göklere açmamalı; sanki bizi daha iyi duyacakmış gibi putun kulağının dibine yaklaştırsın diye tapınağın bekçisine yakarmamalı. Tanrı senin yanı başındadır, seninledir, içindedir senin. Demek istediğim şu Lucilius: İçimize yerleşmiş kutsal bir ruh var; kötülüklerimizi, iyiliklerimizi gözleyen, koruyan bir ruh. Biz ona nasıl davranırsak, o da bize öyle davranır. Örnek insan, Tanrı olmadan bir hiçtir. Bir insan, Tanrı'nın yardımı olmadan kaderini aşabilir mi? O Tanrı bize en güzel, en yüksek öğütleri verir. Her örnek insanın içinde:

"Bilinmez hangi Tanrı, ama bir Tanrı oturur."[62]

Bir koruya rastlasan, alışılandan daha yüksek, göklere yükselen ulu, yaşlı ağaçlarıyla, iç içe geçmiş girift dallarıyla göğü gözlerden silen kutsal bir koruya; ormanın o görkemli yapısı, etrafın ıssızlığı, açık kırlarda bunca koyu, bunca sürekli gölgeler karşısında duyulan hayranlık, ulu Tanrı'nın kudretine inandıracak seni. Bir mağaranın kayaları alttan oyulsa da, mağara dağa asılmış gibi havada kalsa,

62 Vergilius, *Aeneis* VIII, 352.

insan eliyle değil, doğal nedenlerle böylesine derin oyulmuş bir mağara senin ruhunu dinsel bir ürpertiyle sarsacaktır. Büyük ırmakların kaynaklarına saygı gösteriyoruz. Yer altından ansızın fışkıran geniş bir ırmak, o yerde bir sunak yapılmasına neden oluyor. Sıcak suların pınarlarına, koyu gölgelerin, ulu ağaçların kutsallaştırdığı göllere tapıyoruz. Peki ya tehlikeler önünde korkusuz, aşırı isteklerden arınmış, felaket içindeyken mutlu olabilen, yaşamın fırtınaları içinde sakin kalabilen, insanlara üstten bakabilen, kendini tanrılara eş sayabilen bir insan görürsen ona içinden hayranlık duymaz mısın? "Bu iş, içine girdiği küçücük bedene nasıl olup da eş olduğuna inanılmayacak kadar büyük, ulu bir şey?" demez misin? "Tanrısal güç inmiş bu adamın içine; yüce ruhlu, ölçülü, her olaya sanki önemsiz bir şeymiş gibi bakıp geçen, korktuğumuz, can attığımız her şeye gülüveren bir ruhu göksel bir kudret yönetir. Böylesine ulu bir şey, ulu Tanrı'nın yardımı olmadan ayakta duramaz. Bu yüzden onun en büyük parçası, indiği yerde bulunur hâlâ. Güneşin ışınları gibi ışınlar toprağa değer ama asıl çıktıkları yerde bulunurlar. Tanrısal dünyadan gelmiş bir parçayı tanıyalım diye gökten indirilmiş ulu ve kutsal bir ruh da böyledir. Bizimle yakınlık kurar ama asıl kendi köküne bağlıdır. Kökünden aşağı sarkar, yüzü de oraya dönüktür, oraya dayanır; sanki iyi bir parçamız gibi katılır içimize."

Nasıl bir şeydir o halde bu ruh? Kendi değerinden başka bir şeyle ışımayan bir ruhtur bu. Bir insana yabancı olan nitelikleri övmekten daha budalaca bir şey var mı? Bir başkasına çabucak aktarılabilecek iyiliklere meraklı olan insandan daha çılgın bir şey var mı? Altın gem, atı daha değerli yapmaz ki! Yelesi yaldızlanmış bir aslan, çekiştire çekiştire yorulup süslü koşumuna katlandığı zaman başka türlü, eğitilmemiş ilkel aslan da başka türlü salınır arenaya. Doğanın yarattığı gibi haşin, ateşli, kendine yaraşan korkunç görünüşüyle heybetli,

ürpermeden bakılamayan bu aslan, o ağır yaldızlı aslana yeğ tutulur kesinlikle.

Herkes sadece kendinin olan şeylerle övünmeli. Dalları ürünlerle yüklü, sırtında taşıdığı meyvelerin ağırlığı altında destek aldığı sırıkları yere yatıran asmayı överiz. Kim bu asmaya, dallarından altın üzümler, altın yapraklar sallanan asmayı yeğ tutar? Asmaya özgü erdem, verimliliktir. İnsan da yalnız kendinin olanı övmeli. İyi köleleri, güzel bir evi vardır; bunların hiçbirisi onun içinde değildir, çevresindedir sadece. Bir insanda alınıp verilemeyen şeyi öv, o adama özgü olan şeyi. "Nedir bu?" diyorsun: Onun ruhu, ruhundaki yetkin akıl! İnsan, akıllı bir hayvandır çünkü. Doğduğu amaca uygun görevi yerine getirirse, en üstün iyi'ye ulaşır. Peki, bu akıl insandan ne ister? Çok kolay bir şey, yani yaradılışına uygun olarak yaşamasını ister, bunu ister yalnız. Ne var ki insanlardaki ortak delilik güçleştirir bu işi; hepimiz birbirimizi hataya itip durmaktayız. Kimsenin engel olmadığı, kuru kalabalığın da kışkırttığı insanları nasıl selamete çağırmalı acaba?

42. Mektup

Demek o adam, senin bir örnek insan olduğuna seni inandırdı, öyle mi? Oysa öyle bir çırpıda ne örnek insan olunur ne de örnek insan olduğu anlaşılır. Bilir misin ben şimdi kime örnek insan diyeceğim? İkinci sıradan birine. Çünkü gerçek iyi insan, Anka kuşu gibi belki de beş yüz yılda bir dünyaya gelir. Büyük şeylerin pek seyrek yaratılmasına şaşmamalı. Kader orta halli, ortanın malı olmak için doğanları sık sık üretir; ama nadir yaradılışıyla da, en iyi olanın değerini belirtir. Ama bu adamın nitelikleri, hak ettiği örnek insandan çok ayrıydı şimdiye dek; eğer örnek insanın ne olduğunu

bilseydi, kendisinin daha o insan olmadığını bilir, belki de örnek insan olabileceğinden umudunu keserdi. "Öyle ama kötüler üstüne iyi düşünceleri yok," diyebilirsin; kötüler de böyle düşünürler zaten. Her kötünün uğradığı en büyük ceza, kendisinin ve yakınlarının hoşuna gitmemektir. "Ama bir günden ötekine edindikleri büyük gücü kullananlardan da nefret ediyor," dersen, aynı güç onun da eline geçse o da aynı şeyi yapar derim. Birçoklarının kusurları, güçsüz oldukları için gizli kalır; güçlerine güvendiler mi, başarıların gün yüzüne çıkardığı kusurlardan daha az olmayacaktır göze aldıkları işler. Kötülüklerini meydana çıkarmak için, bu berbat adamların imkânları yoktur sadece. Zehirli bir yılan bile soğuktan donduğu zaman tehlikesizce ele alınabilir. O anda da zehri vardır yılanın, ama uyuşmuş haldedir. Birçoklarının vahşiliği, ihtirası, sefahati çok kötü insanlar gibi ortaya çıkmaya cesaret edemiyorsa, kaderin lütfu sayesindedir bu iş. Ne kadar güç isterlerse ver onlara. Onların da aynı kötü şeyleri istediklerini anlayacaksın.

Sana çok bağlı olduğunu iddia ettiğin o kişiyi anımsarsın. Onun hercai, gelgeç gönüllü olduğunu, senin onu ayağından değil kanadından tuttuğunu söylemiştim; meğer doğru değilmiş sözüm; bir tek tüyünü tutabiliyormuşsun, tüyünü bıraktığı gibi kaçıverdi elinden. Ardından da, biliyorsun, sana ne oyunlar etti; hepsi de sonunda kendi başında patlayacak ne işler karıştırdı. Başkalarını tehlikeye atayım derken, kendisinin güme gittiğini görmüyordu. Göz koyduğu şeylerin, pek lüzumsuz olmasalar da, karşılığı ağır ödenecek şeyler olduğunu düşünmüyordu.

Can attığımız, elde etmek için çabaladığımız şeyleri iyice gözden geçirmeliyiz; ya hiçbir kâr yoktur onlarda ya da zararları kârlarından daha çoktur. Kimileri gereksizdir, kimileri bunca çabaya değmez. Ama biz onların içyüzünü göremeyiz,

aslında bize çok pahalıya mal olan şeyleri bedava aldık sanırız. İşte burada sersemliğimiz çıkıyor ortaya: Biz yalnız para verip aldığımız şeyleri satın aldık sanıyoruz, karşılığında kendi kendimizden bir şeyler yatırdığımız şeylere bedava diyoruz. Evimizi, sevimli ve verimli toprağımızı vermemiz gerekseydi, bunları satın almazdık hiç, ama bunları elde etmek için derde, sıkıntıya, tehlikeye düşmeye; onurumuzu, özgürlüğümüzü, zamanımızı yitirmeye dünden hazırız. Herkes için kendisinden daha ucuz hiçbir şey yok.

O halde her kararımızda, her girişimimizde bir malın satıcısına yaklaştığımız zaman yaptığımız gibi yapalım: Canımızın çektiği şeye ne kadar istiyorlar, bir bakalım. Hiç para etmeyen şeyin fiyatı ateş pahasıdır ama birçok olay gösterebilirim ki, bunları elde etmek, edinmek, özgürlüğümüzün elimizden alınması pahasına olmuştur. Bu gibi kârları elde etmeseydik, kendi kendimizin sahibi olurduk.

İşte bu düşünceleri içinde evir çevir kendi kendine; yalnız bir kâr söz konusu olduğu zaman değil, bir özveri, bir kayıp söz konusu olduğu zaman bile! "Şu mal yok olacak ama!" dersen; sonradan alınmıştı zaten derim; eskiden yaşadığın gibi, o mal olmadan da pekâlâ yaşayabilirsin; uzun zamandır senin malındıysa, doyduktan sonra onu yitirdin demek; yok uzun zamandır senin malın değildiyse, alışmadan kaybettin demektir. "Daha az param olacak!" dersen, kaygın da daha az olacak derim. "Daha az itibarım olacak!" dersen, daha az haset edenin olacak demektir. Bizim aklımızı başımızdan alan, yitirdiğimizde bol bol gözyaşı döktüğümüz kârları bir bir gözden geçir; zarara uğramak değil bizi üzen, zarar fikridir. Hiç kimse onları yitirdiğini hissetmez de, yitirdiğini düşünür durur hep. Kendisine sahip oldu mu insan, yitirecek hiçbir şeyi yoktur. Gelgelelim, kendine sahip olmak kaç kişiye nasip olmuştur ki?

43. Mektup

"Bu haber sana nasıl geldi, kimseye bir şey anlatmadığım halde böyle düşündüğümü sana kim söyledi?" diye soruyorsun bana. Kim mi söyledi? Her şeyi bilen, yani söylenti! "Nasıl?" diyorsun, "dedikodusu edilecek kadar büyük bir insan mıyım ben?" Senin kendine, benim bulunduğum yere yani Roma'ya bakarak değer biçmen doğru olmaz. Yaşadığın yeri göz önüne al. Komşular arasında sivrilen kimse, sivrildiği yerde büyüktür. Büyüklüğün belli, kesin bir ölçüsü yok ki! Bir karşılaştırma, büyüğü daha büyük yapar ya da büsbütün küçültür. Bir ırmakta büyük olan gemi, denizde küçücük kalır; bir gemiye büyük gelen dümen, ötekine küçük gelir. Şimdi sen bir eyalettesin, kendini hor görsen de büyüksün. Ne yapıyorsun, nasıl yemek yiyorsun, nasıl uyuyorsun; herkes araştırır, sorar, öğrenir bunu. Bu yüzden daha dikkatli yaşaman gerek. Herkesin gözü önünde yaşayabiliyorsan, evinin duvarları seni çok kez gizlemiyor, aksine koruyorsa sadece, işte ancak o zaman kendini talihli say. Çünkü daha emin yaşamak için değil, herkesin gözlerinden uzak suç işlemek için bu duvarlarla çevrildiğimiz kanısı var içimizde. Sana bir şey söyleyeyim de, bundan ahlakımızın ne olduğunu sen anla: Kapısı ardına kadar açık yaşayan insanı bulman zor olacak. Kapılara bekçileri diken kibrimiz değil, endişeli vicdanımızdır. Öyle bir yaşam sürüyoruz ki, ansızın evin içine bir bakıverseler, suçüstü yakalanacağız gibi geliyor. Gizlenmek, insanların gözünden kulağından kaçınmak neye yarar? Rahat bir vicdan, milleti toplar başına; vicdanı rahat olmayan, ıssız yerlerde bile endişeli, kuşkuludur. Yaptığın işler şerefliyse, varsın herkes bilsin, ne çıkar? Yok, yüz kızartıcı iseler, kimse bilmemiş neye yarar, değil mi ki sen biliyorsun! Bu tanığı hor görüyorsan yazık sana!

44. Mektup

Yine kendini küçültüyorsun gözümde: Önce doğa, sonra kaderin sana karşı kötü davranmış; oysa sen kendini halkın seviyesinden kurtarabilir, insanların erişebileceği en büyük mutluluğa eriştirebilirmişsin. Felsefenin bir başka iyiliği de, soya sopa bakmamasıdır: Herkes ilk kökenine indirgendiğinde görülür ki, tanrılardan inmeyizdir. Sen bir Romalı atlısın, bu sınıfa seni yeteneklerin ulaştırdı. Ama Hercules hakkı için, bu on dört sıra[63] herkes için açık değildir. Senato herkesi kabul etmez. Ordugâhlar da zahmete ve tehlikeye atmak üzere içine aldığı kişileri titizlikle seçer. Bilgelik ise herkes için açıktır, hepimiz bu bakıma soylu kişileriz. Felsefe ne bir kimseyi iter ne de seçer; herkese pırıldar. Sokrates soylu değildi; Cleanthes su taşırmış, bahçe sulamaya kiralamış ellerini. Platon'u soylu bulmamış felsefe, ama soylu yapmış. Sen neden onlarla eşit olabilmekten umut kesiyorsun? Bu kişilerin hepsi, onlara layık olursan senin ataların olur. Başlangıçta soylulukta kimsenin senden ileri olmadığına kendini inandırırsan, onlara layık olursun. Hepsinin gerisinde aynı sayıda ata var: Kimsenin kökeni, bilinmeyen çağlara kadar gitmez. Platon der ki: "Hiçbir kral yoktur ki kölelerden gelmiş olmasın, yine hiçbir köle yoktur ki krallardan gelmiş olmasın." Arka arkaya gelen değişmeler bunları karıştırdı birbirine, kader de altüst etti. Kimdir iyi doğmuş olan? Doğanın erdem için iyi biçimlendirdiği kişi. Göz önünde tutulacak olan tek nokta bu; yoksa eski çağlara indirgendiğinde, gerisinde bir şeyin bulunmadığı çağdan kalma bir insan bulunamaz ki! Dünyanın yaratılışından günümüze değin, ardı ardına gelen parlak, karanlık yıllar bizi sürükleyip buraya getirdi. İsli heykelciklerle dolu bir avlu[64] soylu yapmaz insanı. Hiç kimse

63 Tiyatroda on dört sıra, Atlı sınıfı için ayrılmıştı. -ç.n.

64 Roma soyluları, atalarının küçük heykellerini evlerinin avlusun-

bize ün sağlamak için yaşamadı; bizden önce olup biten şey bize ait değildir. İnsanı soylu yapan, ruhudur; bu ruha hangi koşulda olursa olsun kaderinin üstüne çıkmak için olasılık tanınmıştır. O halde senin bir Romalı atlı değil de bir azatlı olduğunu düşün bir an. Özgür doğmuş insanlar arasında, tek başına özgür olmayı başarabilirsin. "Nasıl olur bu?" diyorsun, iyiyle kötüyü ayırmakta halkın kanısına göre karar vermezsen başarırsın bunu. İnsanların nereden geldiklerini değil, nereye gittiklerini göz önünde tutmalı asıl. Yaşamı mutlu yapabilen bir şey varsa, bu haklı olarak bir iyi'dir, çünkü kötü'ye indirgenemez.

Herkes mutlu bir hayat istediğine göre, yanıldıkları nokta neresi acaba? Şurası: Mutluluğun araçlarını mutluluk yerine koyuyorlar. Böylece mutluluğu ararken ondan uzaklaşıyorlar. Mutlu yaşamın temeli tam bir sükûnet, sarsılmaz bir güven olduğu halde, kendi kendilerine sıkıntı nedenleri yaratıyorlar, kendi başlarına dert açıyorlar ve hayatın dertlerle yüklü yolunda, bu dert yükünü taşımakla kalmayıp, sürükleyip götürüyorlar da onu. Böylece aradıkları mutluluğa erişmekten uzak düşüyorlar hep; ne kadar çabalasalar da, çabaları engel oluyor onlara ve gerisin geri sürükleniyorlar. Bir dolambaçta acele edenlerin başına gelen, onların da başına gelir, ayakları birbirine dolanır.

45. Mektup

Burada kitap yok diye yakınıyorsun ya, aslında insanın ne kadar kitabı olduğu değil, ne kadar iyi kitabı olduğu önemli. Belli kitapları okumak yararlıdır, çeşitli kitap okumak ise

---

da (atrium) bir yerde bulundururlardı. Onlara her zaman sunular sunarlar, önlerindeki ateşte kurban etleri pişirirlerdi. Çıkan duman yüzünden islenirdi bu heykeller. -ç.n.

eğlencelidir. Amacına varmak isteyen kişi tek bir yolda yürümeli; çeşitli yollarda dolaşmak olmaz. Bu ilerlemek değil, yolunu şaşırmak olur. "Ama bana akıl vereceğine, kitap vermeni yeğ tutardım," diyorsan, ben de ne kadar kitabım varsa hepsini sana göndermeye, olanca ambarımı boşaltmaya hazırım. Elimden gelseydi kendimi de nakliverirdim oraya. Eğer senin görevinden erkenden ayrılacağını ummasaydım, şu yaşlı başımla sefere koyulurdum; ne Charybdis ne Scylla ne de efsaneli Boğaz yıldırırdı gözümü.[65] Bu suları değil aşmak, yüzerek bile geçerdim; yeter ki seni kucaklayabileyim, ruhunun ne kadar geliştiğini, yüceldiğini gözlerimle görebileyim.

Ayrıca kitaplarımı sana göndermemi istedin diye kendimi usta bir yazar da saymam; tıpkı bir resmimi isteseydin kendimi hiç de yakışıklı saymayacağım gibi. Bunun nedeni, biliyorum, bana olan hoşgörün, yakınlığın; hakkımdaki kanın değil. Bu işin içinde biraz da değerlendirme varsa, buna seni aramızdaki yakınlık zorladı. Bu kitapların değeri ne olursa olsun, bunları sanki ben gerçeği biliyormuşum gibi değil de, gerçeği hâlâ arıyormuşum gibi, hem de inatla arıyormuşum gibi oku. Ben kimseye bağlanmadım, hiçbir otoritenin adını, damgasını taşımıyorum. Büyük insanlarımızın düşüncelerine inanıyorum ama kendi düşünceme de hak tanıyorum. Çünkü bu kişiler araştırılıp çözümlenmiş sorular değil, araştırılması gereken birçok soru bıraktılar bize. Eğer olur olmaz birçok şeyi araştırmasalardı, belki faydalı sonuçlar elde edeceklerdi. Onlar birçok, bomboş, kısır bir titizlik sergileyen kılı kırk yarmaca kelime oyunlarıyla, aldatıcı tartışmalarla vakit öldürdüler. Biz bir düşünce zinciri kuruyoruz ve sözcüklere müphem bir anlam ekliyoruz, sonra da çözüyoruz onu: Acaba ne kadar vaktimiz var? Yaşamayı, ölmeyi öğrendik mi artık? Olanca zihin yeteneğimizle şu noktayı öngör-

65 Hydaspes: Hindistan'da İndus Irmağı'nın kollarından biri; efsanelerinin çokluğu ile ünlüdür. -ç.n.

meye yönelmeliyiz: Bize sözler değil, olaylar oyun etmesin. Benzer sözcüklerin anlam farklarını ayırt etmek neyime yarar benim? Bunlara bir tartışma dışında kimse önem vermez. Bizi aldatan olaylardır, bunları birbirinden iyice ayırt et. İyi şeyler yerine kötülerle sarmaş dolaş oluyoruz. Eskiden istediğimiz şeylere karşı çıkıyoruz şimdi. Dileklerimiz eski dileklerimizle çatışıyor, niyetlerimiz eski niyetlerimize karşı. Dalkavukluk ne kadar da dostluğa benziyor! Sadece dostluğu taklit etmiyor, onu yere yıkıyor, üstünden atlayıp geçiyor; kulak kesilip hoş karşılıyoruz dalkavukluğu; o da yüreğimizin derinlerine iniyor ve ne kadar zarar verirse o kadar değer kazanıyor. Bu benzerliği birbirinden nasıl ayırt edebilirim, öğret bana! Dost yerine dalkavuk bir düşman yaklaşıyor yanıma. Erdemler adı altında kusurlar sokuluyor içimize. Küstahlık, cesaret başlığı altında saklanıyor; alçaklığa ılımlılık diyoruz; korkak, ihtiyatlı bir kişi sayılıyor. İşte bu konularda aldanmakla büyük bir tehlike içine düşüyoruz. Bu sorunlara kesin bir damga vur. Ayrıca bir adama, "Boynuzun var mı?" diye sorsalar, o ne şakaklarını yoklayacak kadar budaladır ne de çok ince, titiz delillerle hiçbir şey bilmediğine ikna edilebilecek kadar kalın kafalı ve salaktır. Hokkabazın hokkası, aşığı gibi aldatmaca araçları da, göz bağı ile insanı zarar vermeden aldatır; bunlardan sadece göz bağı hoşuma gider benim. Nasıl yapıldığını anlamamı sağlarsan oyunun tadı yok olur gider. Sizin şu aldatmacalarınız için de aynı şeyi söyleyeceğim: Sizin safsatalarınıza verebileceğim en uygun ad, başka nedir ki? Bunları bilmeyen kimseye hiçbir zararları yoktur ama bilenlere de bir fayda getirmez bu aldatmacalar.

Sözcüklerin müphem anlamını açıklığa kavuşturmak istersen şunu öğret bize: Mutlu insan, halkın mutlu dediği, paraya gömülü olan kişi değildir; tüm ruhunda iyi'nin yer aldığı kişidir. Yüce ve uludur, herkesin hayran olduğu şeyleri ayaklar altına alır, kendini değişeceği başka birini göremez,

ancak insan yanıyla insana değer verir; en çok doğayı örnek alır, onun yasalarına uyar, uyarılarına göre yaşar. Hiçbir kuvvet, ona özgü değerleri elinden alamayacaktır, kötü'yü iyi'ye çevirir; kararlarında dirençli, sarsılmaz, gözü pektir; hiçbir güç heyecanlandıramaz onu, altüst edemez; kader en zararlı silahını olanca gücüyle fırlattığı zaman sıyrık alır ama yaralanmaz. Bu son olay da pek az görülür zaten: Kaderin insan türünü yere seren öteki silahları, evde oturanlara hiç zarar vermeden çatıda çıtırdayıp eriyen dolular gibi sadece sıçrar durur çatının üstünde.

Senin *pseudomenos*[66] dediğin, üstüne birçok kitap yazılmış şu konuyla ne diye uğraştırıp duruyorsun beni? İşte bak, bütün hayatım yalan dolan dolu. Delillere vur onu, ince bir zekân varsa gerçeğe indirge onu. Hayat, büyük bir kısmı boşuna olan şeyleri zorunlu diye kabul etmiştir. Gereksiz olmayan şeyler bile her zaman iyi denebilecek şeyler değildir. Çünkü bir şey zorunlu ise hemen iyi değildir ya da iyi adını ekmeğe, çavdar bulamacına, yaşamımız için vazgeçemeyeceğimiz başka şeylere verirsek iyi'yi yerlere sereriz. İyi olan, ister istemez zorunludur ama zorunlu olan ister istemez iyi değildir; çünkü zorunlu olan kimi şeyler çok sıradan, hem de değersiz şeyler olabilir. Hiç kimse iyi'nin değerini, onu günlük, faydalı şeyler sırasına indirecek kadar bilmez değildir. Peki, çabalarını, en çok boş şeyler araştırmanın bizim için büyük bir zaman kaybına yol açtığını, birçok kişinin günlerini yaşam olanakları aramakla geçirdiğini göstermek için yoğunlaştırsan olmaz mı? İnsanları tek tek ele al, toplum olarak incele: Hiçbirinin yaşamı yarınına dönük değildir. "Bunda ne gibi bir kötülük var?" diyorsun. Çok, pek çok kötülük var. Çünkü onlar yaşamıyorlar, yaşamaya niyetlenmekteler he-

66 *Yun.* Yalancı. Mantıkçıların ortaya sürdüğü paradoks içeren cümleler. En ünlülerinden biri Miletli Eubiludes'e aittir: " 'Şimdi yalan söylüyorum,' diyen adam doğruyu mu söylemektedir?" -y.n.

nüz. Her şeyi erteliyorlar. Çok dikkatli olsaydık bile yaşam ellerimizden kaçar giderdi. Gerçekten de biz duraksayalım derken, hayat bir yabancı gibi bizi aşıp geçiverir ve son günümüzle noktalanan ömrümüz yok olur biter.

Neyse, mektubun sınırlarını aşmayayım. Bu sınır, okuyanın sol elinden taşmamalı.[67] Çok titiz, başka bir şeyle değil de sadece boş şeylerle uğraşan bu diyalektikçilere karşı yapacağım çıkışları bir başka güne erteliyorum.

46. Mektup

Bana yolladığın kitabını aldım. Uygun bir zamanda (içime sindire sindire) okumak üzere, şöyle bir tadına bakayım diye açtım ruloyu. Ama kitabın öylesine hoşuma gitti ki, elimden bırakamadım bir türlü. Kitabın ne kadar güzel bir dille yazıldığını şundan kestirebilirsin: Kitap, ne benim ne de senin ölçülerine göre, ilk bakışta Livius ve Epikuros'un eseri sanılabilecek kadar kalın olduğu halde bana kısa gibi geldi. Öyle bir tatlılıkla sardı ki beni, sürüklendim gittim; hiç ara vermeden, baştan sona okuyup bitirdim. Güneş beni içeri çağırsa da, açlıktan karnım zil çalsa da, bulutlar tehdit saçsa da, bütün kitabı bir solukta sonuna kadar okudum. Kitaptan hoşlanmak ne söz, bayıldım ona. Ne ince bir kavrayışı var, nasıl bir ruh gücü! Anlatının durgunlaşıp yer yer de şaha kalktığı zamanlar için, "Ah, ne atılım bu böyle!" diyebilirdim ama şimdi "bir atılım değil bu, bir sürekli akış, erkekçe ve kutsal bir dizgi!" diyorum. Hele ara sıra beliren o tatlı, yerli yerinde kullanılmış yumuşacık bölümler! Büyük, yüce bir anlatımın var. Bu yolda yürümeni, böyle devam ettirmeni

67 Bir mektubu okuyan, sağ eliyle mektubun yazıldığı ruloyu açarmış; böylece rulonun okunan kısmı sol elde toplanırmış. Mektubun sınırı sol elin kapsamını aşamayacaktır doğal olarak. -ç.n.

dilerim. Konu da sana uygun düşmüş. Bu yüzden verimli, yaratıcı gücü yakalayan, ona atılım yaptıran konuları seçmen gerek.

Kitabını inceledikten sonra daha fazla yazacağım, şimdilik oturuşmuş, yerli yerinde bir kanıya varamadım; yazılarını okumuş değil de sanki okunurken dinlemiş gibiyim. İzin ver iyice bir okuyayım. Korkman için bir neden yok, sana doğruyu söyleyeceğim. Ne mutlu sana ki, bunca uzaklardan yazan birinin yalan söylemesini gerektirecek hiçbir yanın yok. Hoş, yalan söylemek için neden olmasa bile biz artık alışkanlıktan yalan söylüyoruz ya, neyse!

47. Mektup

Senin yanından gelenlerden, kölelerinle bir aile gibi yaşadığını öğrenmek sevindirdi beni. Senin gibi ileri görüşlü, bilgin bir insana yakışan da budur zaten. "Köle onlar!" diyebilir insanlar. Hayır, insan onlar! "Köle onlar!" Hayır, aynı çatı altında yaşadığın insanlar. "Köle onlar!" Hayır, kendi halinde dostların! "Köle onlar!" Hayır, bizim *köledaşımız* onlar; tabii kaderin onlar gibi bizim üstümüzde de eşit hakları olduğunu anlarsan. Bu yüzden kölesiyle birlikte yemek yemeyi ayıp sayan insanlara güler geçerim ben. Yemek yiyen efendinin etrafına bir sürü köleyi dikme âdeti, o aşırı kendini beğenmişliğimizden başka nedir? Efendi, midesinin almayacağı kadar çok yer, pisboğazlığı yüzünden gerilen, görevini yapamaz hale gelen midesine yüklenir de yüklenir, sonunda üst üste tıkındığı yemekleri kusup çıkarmak için daha büyük bir çaba harcar.

Ama mutsuz kölelerin konuşmak için bile dudaklarını kıpırdatmalarına izin yoktur. Her fısıltı sopayla susturulur; kazara gelen öksürük, esneme, hıçkırık gibi bir gürültü bile

sopadan yoksun bırakılmaz. Bir ses çıkıp da sessizlik bozuldu mu, suç büyük bir felaketle ödenir; bütün gece aç açına suskun, ayakta dikilir dururlar. Sonunda ne olur? Efendilerinin huzurunda konuşmaya hakları olmayan köleler, onların arkasından konuşurlar. Ama vaktiyle yalnız efendinin yanında değil, efendileriyle de konuşabilen, ağızları dikilmemiş köleler, efendileri için canlarını vermeye, efendilerini tehdit eden tehlikeyi kendileri göğüslemeye hazırdılar. Şölenlerde konuşuyorlar ama işkence altında susuyorlardı.[68]

Daha sonraları, bu küstahlık için bir de atasözü yumurtladılar. "Kölen kadar düşmanın var." Onların düşman falan oldukları yok, onları düşman eden biziz. Vahşi, insanlıktan uzak davranışları da hiç söz konusu etmiyorum; çünkü bunları insanlara değil de hayvanlara uyguluyormuşuz gibi uyguluyoruz. Yemek yemek için sedire uzandığımızda, bir köle tükürüklerimizi siliyor; öteki, çömelip sarhoşların saçtığı yemek kırıntılarını topluyor. Bir diğeri, nadir kuşları parçalıyor; becerikli ellerini belli hareketlerle kuşun göğsünden geçirip dolaştırarak etleri ayırıyor; zavallı mutsuz adam, ömrü bir tek iş yapmakla, kümes hayvanlarını gereğince kesmekle geçiyor. Adam mutsuz olmasına mutsuz ama bu mesleği zevki için başkasına öğreten kişi, zorunlu olarak öğrenenden daha mutsuz değil de ne? Bir başka köle şarap dağıtır, saki olarak kadın gibi süslenip yaşını gizlemeye çalışır. Çocukluktan uzaklaşamaz, onu zorla çocukluğa döndürürler. Artık bir asker endamında olsa bile kılları ağdalanmış, derinden tıraş edilmiş, pırıl pırıldır. Bütün gece uykusuz kalır, geceyi efendisinin sarhoşluğu ile şehveti arasında geçirir; yatakta bir

68 Roma'nın ilk çağlarında, efendi-köle ayrımı yapılmamıştır daha. Roma efsanesine göre Altın Çağ'da hiç köle yoktu. Kölelik, Roma hayatına Romalılar Yunanlarla tanıştıktan sonra yerleşmiştir. Cato, köleleriyle birlikte yemek yerdi. Platon ve Aristo köleliğin doğada var olduğuna inanıyorlardı. -ç.n.

erkek, yemekte küçük bir çocuktur. Bir başka köle, yaltaklıkları, pisboğazları, düşük çeneleri sayesinde ertesi günkü daveti hak edecek kişileri bütün gece not etmek için dikilir durur zavallı. Bunlara efendinin damak zevkini inceden inceye tanıyan erzak kölelerini de ekle; bunlar, efendinin iştahını açacak yemekleri, ona hoş görünecek, gözünü okşayacak yemek düzenlemesini de bilirler: Efendinin mide bulantısını nasıl bir yenilik giderebilir? Hangi yemekten bıkmıştır ve o gün canı ne çekebilir?

Efendi, kölelerle yemek yemeye dayanamaz, kendi kölеleriyle bir masaya oturmayı büyüklüğüne yediremez. Hey iyi tanrılar! Bu kölelerden kaç kişi sonradan eski efendisine efendi olmuştur? Callistus'un kapısı önünde eski efendisini ayakta dikilirken gördüm. Geçmiş günde, kölesinin boynuna bir levha asarak[69] satışa gönderen bu adamın işe yaramaz köleler arasında başkaları içeri girerken itilip kakıldığını gördüm. En aşağı köleler bölüğüne atılan, tellalın satmak için inceli kalınlı her tondan bağırıp durduğu o kölenin efendisine teşekkürü şöyle oldu: O da efendisini ıskartaya çıkardı, kendi evine layık olmadığını bildirdi. Efendisi Callistus'u satmıştı, o da onun satmadık şeyini bırakmadı. Şu konuda kafa yormayı bir dene: Senin "kölem" dediğin adam, seninle aynı tohumdan gelmiştir; onunla aynı gök kubbe altında yaşıyorsun, onun gibi soluk alıyor, onun gibi yaşayıp ölüyorsun. Sen onu özgür görebildiğin kadar, o da seni köle görebilir. Varus, savaşta bozguna uğradığı zaman, kader çok ünlü soylardan gelmiş, senatoya girmek için askerlik mesleklerine güvenen kişileri ezip attı. Bunlardan birini çoban, ötekini kulübe bekçisi yaptı. Hor görüp dururken onun kaderine uğrayabileceğin kişiyi gel de sen şimdi küçümse bakalım!

69 Efendiler, satışa çıkardıkları işe yaramaz kölelerini, boyunlarına levha asıp öyle gönderirlermiş satışa. Tellal, pazarda kölenin niteliklerini anlatırmış. -ç.n.

Ben bu geniş konuya dalmak, çok vahşice, zalimce davrandığımız, hakaretlere boğduğunuz kölelere karşı takınacağımız tavır üstüne bir inceleme yapmak istemiyorum. Öğütlerimin özeti şu: Senden aşağı olanla senden üstün olanın seninle yaşamasını istediğin gibi yaşa. Kölene neler yapabileceğini düşündüğün zaman, efendinin de sana aynısını yapabileceğini düşün. "Ama benim hiç efendim yok ki!" diyorsun. İyi bir dönemdesin şimdi, ama belki yarın bir efendin olur. Hecuba hangi yaşta kölelik etmeye başladı, bilmez misin? Croesus,[70] Darius'un anası, Platon, Diogenes kaç yaşlarındaydılar? Kölenle ilişkin iyilik dolu, dostça olsun; onu söyleşilerine al, kararlarına katılsın o da, yaşamına karışsın. Bu noktada bütün o çıtkırıldım takımı çıkışacak sana: "Böylesine aşağılık, utanç verici bir şey olur mu hiç?" diyecek. Ben bu insanları bir gün başkalarının kölelerinin elini öperken kıstıracağım elbet.

Efendilerine karşı duyulabilecek olanca kini, kölelere karşı duyulabilecek olanca aşağılamayı atalarımızın nasıl silip attıklarını da mı görmüyorsun? Efendiye "aile babası", kölelere de tiyatro oyunlarının günümüze değin koruduğu adla "aileden biri" demişler.

Bir de bayram günü koymuşlar, bir tek o gün efendiler kölelerle birlikte sofraya otursunlar diye değil, özellikle o gün otursunlar diye! Kölelerin evde dinî törenler yapmasına, resmî bir pozisyona sahip olmalarına, adalet dağıtmalarına izin vermişler; böylece evi küçük bir devlet olarak görmüşler.

"Ne demek yani? Bütün köleleri soframa mı alacağım ben?" diye geliyor itiraz. Değil tabii, özgür kişilerden daha çok köle alma sakın! Benim kimi köleleri –katırcı gibi, sığırtmaç gibi– biraz pis, kaba sayılabilecek işlerde çalışıyorlar diye soframa uğratmayacağımı sanıyorsan aldanıyorsun. Onları yaptıkları işlere göre değil, ahlaklarına göre değerlendi-

70 Zenginliğiyle ünlü Lidya kralı. -y.n.

receğim. Herkes kendi ahlakını kendi yaratır, yaptığı işi ise kader belirler. Kimi buna layık olduğu için seninle birlikte yemek yesin, kimi de layık olmak için yesin. Kaba saba işlerle uğraşmaktan bayağı bir şey kalmışsa üstlerinde, daha sevimli kişilerle yaşamakla silkip atacaklar bunları üstlerinden. Sevgili Lucilius'um, yalnız forum'da ve senatoda kendine dost aramanın hiçbir anlamı yok. Dikkatli bakarsan evinde de dost bulacaksın. Çok kez iyi bir malzeme, ustasının eline düşmezse, işlenmeden ham kalır. Dene, sına bakalım; bir at satın almaya niyetlenince, insanın ata değil de onun koşumuna, gemlerine bakması ne kadar budalaca ise, bir kişiyi ya giyimine kuşamına ya da giysi gibi bizi dıştan saran sosyal koşullarımıza göre değerlendirmesi de öyle, budalalığın ta kendisidir. "O bir köle!" Öyle ama belki ruhu özgürdür. "O bir köle!" Evet ama bunun ona ne zararı var? Kim köle değil ki? Göster bana köle olmayanı. Biri şehvetin kölesidir, öteki açgözlülüğün, beriki siyasal ihtirasın; herkes de umudun, korkunun kölesi! Yaşlı bir kadına hizmet eden eski bir konsülü örnek verebilirim sana. Ya da küçük bir hizmetçi kıza köle olan bir zengini, çok ünlü soydan gelmiş birçok gencin bir pantomim oyuncusuna hizmet ettiğini gösterebilirim. Hiçbir kölelik, gönüllü kölelik kadar yüz kızartıcı değildir. Bu yüzden şu züppe kişiler yüzünden kölelerine karşı nazik olmak yerine kibirli, üstünlük taslayan biri olmaman gerekir. Senden korkmalarını değil sana saygı duymalarını sağla yeter.

Şimdi sana içimizden birisi, "Köleler efendiden korkacak yerde ona saygı duysunlar" dedim diye kölelere özgürlük vaat ettiğimizi, efendileri tahtlarından indirmeye niyetlendiğimizi söyleyecek bana. "İşte tam böyle ha?" diyecek, "Bize konuklarımız gibi, sabah selamına gelenler gibi saygı duysunlar, öyle mi?" Böyle diyen insan, Tanrı'ya yeten saygının efendiler için az olamayacağını unutuyor. Sayılan, sevilir de; sevgi, korku ile karıştırılamaz. Kölelerin senden korkmasını

istemediğin, onları sözlerle cezalandırdığın için bence çok yerinde davranıyorsun. Dayakla dilsiz yaratıklara gözdağı verilir. Bizi kızdıran bir şey kesinlikle yaralamaz; ama zevkler bizi birer çılgın hale getirir, keyfimiz sıra olmayan her şeye öfkeleniriz. Kralların ruhunu içimize işletmişiz bir kez: çünkü onlar da kendi güçlerini, başkalarının güçsüzlüğünü hiç akıllarına getirmeden, sanki bir hakarete uğramışlar gibi hiddetlenirler ve kasıp kavururlar ortalığı. Ulu kaderleri bu işin yaratabileceği tehlikeden çok iyi korur onları. Bunu bilmez değiller ama şikâyet ederek zarar vermek için fırsat kollar dururlar, güya hakarete uğramışlardır da o yüzden haksızlık ediyorlardır.

Vaktini daha çok almak istemem. Senin uyarıya ihtiyacın yok; iyi ahlakın birçok iyilikleri yanında bir tanesi de şu: Kendinden memnundur ve hep aynı kalır. Kötülükse gelgeç gönüllüdür, sık sık değişir: Daha iyiye evrilmez, tersine yeni bir kötülük olur.

48. Mektup

Bana yoldan yazıp yolladığın mektuba, yolculuğun kadar uzun olan o mektuba sonra cevap vereceğim. Şöyle bir kendi kendimle kalmam, sana ne öğüt vereceğimi bir düşünmem gerek. Çünkü sen bile akıl danışırken, sorayım mı sormayayım mı diye uzun uzun düşünmüşsün. Bir sorunu çözümlemek, o sorunu ortaya atmaktan daha uzun zaman aldığına göre özellikle kimi zaman senin, kimi zaman benim yararım söz konusu olunca daha da çok düşünmem gerekmez mi? Yine Epikuros gibi mi konuşmaya başladım? Hayır, senin yararına bir şey benim de yararımadır ya da seninle ilgili bir sorun ortaya çıkınca bu benim de sorunum değilse, senin dostun değilim demektir zaten. Dostluğumuz her konuda

kader birliği kurdu aramızda. İyi kötü günde tek başımıza kalmak yok artık bizim için: Ortaklaşa yaşıyoruz. Hiç kimse yalnız kendini düşünerek, her şeyi kendi yararına çevirerek mutlu yaşayamaz. Kendin için yaşamak istersen, başkası için yaşa. İnsanları tümüyle bir araya toplayarak insan türünün ortak bir yasası olduğuna karar veren ve titizlikle, dindarca korunan bir kutsal birlik, yukarıda sözünü ettiğim dostluğun daha derin bir birliğini korumak için yararlı olur. Birçok şeyini insanlarla paylaşan kişi, dostlar arasında her şeyi ortaklaşa kullanacaktır. Çok değerli Lucilius'um, dostluğun kaç tanımı vardır? İnsan kaç anlama gelir? Bunlar değil de, bir dostuma karşı, bir insana karşı olan görevlerim nelerdir? İşte, kılı kırk yaran bilginlerimizin bana bunları öğretmelerini yeğ tutarım. Burada bilgelik ile akılsızlığın yolları ayrılır. Hangi yolu tutmalıyım? İki yandan hangisini tutayım sence? Kimine göre her insan dosttur, ötekine göre her insan dost değildir. Kimisi bir dost edinir, kimisi bir dosta adar kendini. Sözcüklerin anlamını saptırıyorsun, heceleri dağıtıyorsun. Kurnazca sorular sıralamadan, gerçekten yola çıkıp sonunda yalana dökülen yanlış bir sonuca varmadan istemem gerekenle kaçınmam gerekeni birbirinden ayıramam. Utanıyorum doğrusu. Böylesi ciddi bir konuda biz yaşlı başlı kişiler bir oyun oynuyoruz.

"Fare, tek hecedir.[71] Fare peyniri kemirir, o halde hece peyniri kemirir." Senin bu mantığını çözemediğimi düşün şimdi. Böylesine cahil olduğuma göre, nasıl bir tehlike dolaşıyor başında? Bu işin ne gibi sakıncaları var? Gün gelir heceleri kapana kıstırırım ya da gün gelir gözümden kaçar da kitap peyniri kemirir diye korkmam gerekecek herhalde! Şu "tasım" belki daha da kılı kırk yararcasına incedir: "Fare bir hecedir, hece de peyniri kemirmez, o halde fare de peyniri kemirmez!" Ne çocuksu budalalık! Bunun için mi kaşlarımızı

71 Latince fare anlamına gelen "mus" tek hecedir. -ç.n.

çatıp duruyoruz? Bunun için mi saç sakal bırakıyoruz? Bunları öğrenmek için mi ağlamaklı ve sapsarı kesiliyor yüzümüz? Felsefe insanlığa ne vaat ediyor, bilmek istiyor musun? Bir öğüt. Kimini ölüm çağırmaktadır, kimini fakirlik yakıp kavurmaktadır, kimini de ya başkasının parası ya da kendininki işkence içinde bırakmaktadır. Biri, felaket korkusuyla dehşete düşmüştür; öteki, refahından kurtulmak ister. Şuna insanlar kötü davranır, buna tanrılar. Bu çocukça oyunları neden çıkarıyorsun karşıma? Şakanın sırası mı şimdi? Seni mutsuzlar için yardıma çağırdılar, deniz kazasına uğramışlara, esirlere, hastalara, fukaralara, başlarına baltanın inmesini bekleyen mahkûmlara yardım vaat ettin sen, ne diye oyalanıp duruyorsun? Ne yapıyorsun? Birlikte oynadığın şu insan korkuyor: Darağacının ipini boynunda hissedip korku içinde olanlara iplerini kesip yardım et. Her köşeden ellerini uzatıyorlar sana; yaşamları yıkılmış, mahvolmak üzere olanlar bir yardım diliyorlar senden; tek umutları, destekleri sensin onların; böylesine bir çalkantıdan onları kurtarmanı istiyorlar ısrarla; parçalanmış, başıboş, avare kalmışlar, gerçeğin parlak ışığını göstermeni istiyorlar senden. Doğa neyi zorunlu, neyi gereksiz kılmıştır anlat onlara; doğa ne kadar kolay yasalar koydu. Hayat bu yasalara uyanlara nasıl da tatlı ve kolaydır! Doğaya inanacak yerde onun bunun fikrine inananlara ise nasıl da acı ve çırpıntılıdır! Bu oyunlarımızın onların acılarını hafifletmeye yaradığına inanırım; ama önce hangi tür acıları hafifletebileceklerini bildir sen bana. Bu oyunlardan hangisi aşırı istekleri yok eder? Hangisi yatıştırır? Keşke yalnız faydasız olmakla kalsalardı, zarar da verirler. Hoşuna giderse, böyle saçma sapan gevezelikler arasına sıkışmış iyi bir yaradılışın değerini yitirdiğini, zayıfladığını sana apaçık göstereceğim. Kaderiyle savaşmaya kalkışacaklara ne gibi silahlar verdiklerini, onları nasıl donattıklarını söylemeye utanırım. Böyle mi varılır katıksız iyi'ye? Felsefenin şu

"böyleyse, değilse"leri ile mi? Praetor kararlarını avuçlarının içi gibi bilenler için bile çirkin, utanç verici yasal ayrıcalıklarla mı? Sorguya çektiğiniz sanığı bilimsel yoldan bir tuzağa düşürüp, davasını kaybettiği kanısını uyandırdığınızda bunu sadece teorik bir mesele olarak görmüyor musunuz? Ama praetor onlara ne yapıyorsa, felsefe de bunlara aynısını yapıyor.

Neden o bitmez tükenmez vaatlerinizi tutmuyorsunuz? Nasıl oldu da büyük laflarla ne altın ne kılıç parıltısının gözlerimi kamaştırmamasını; hem herkesin can attığı hem de korktuğu şeylere büyük bir cesaretle göğüs gerip onlara bir tekme vurmamı sağlayacağınızı söylerken, şimdi birden ilkokulun ABC seviyesindeki ham bilgilerine kadar düştünüz? Nedir yanıtınız?

"Göklere giden yol bu mu?"[72]

Felsefe bana bunu yani beni Tanrı'ya eş yapmayı vaat eder, bu amaca çağırır beni, ben ona bu amaç için geldim, tutsun sözünü! O halde elinden geldiği kadar, sevgili Lucilius'um, filozofların bu yersiz ayrıcalıklarından, öğütlerinden kurtar kendini. Katıksız iyi'ye açıklık ve sadelik yaraşır. Yaşayacak çok ömrümüz bile olsaydı, gerekli işlere yetsin diye çok idareli davranmamız gerekirdi. Vaktimiz bunca daralmışken gereksiz şeyleri öğrenmek, çılgınlığın ta kendisi değil de ne?

49. Mektup

Dostlarının anısını, Lucilius'um, sadece herhangi bir yerin görüntüsü, manzarası sayesinde yüreğinde canlandıran kişi vurdumduymazın, umursamazın biridir. Ama yine de kimi zaman bilinen şeyler, dostumuzun içimizde yatan özlemini çıkarıverir yüzeye. Unutulmuş, sönmüş anısını değil de,

72 Vergilius, *Aeneis* IX, 641.

içimizde uyuyan anısını tazeler; tıpkı yas tutanların acısı zamanla yumuşarken, ölenin yakını bir küçük kölenin ya da bir giysisinin veya evinin içimizdeki bu acıyı yeniden uyandırması gibi. İşte Campania, özellikle Napoli ve senin sevgili Pompei'nin görüntüleri de sana olan özlemimi, inanır mısın, nasıl da tazeleyiverdi! Gözümde tütüyorsun hep! Özellikle senden ayrılışım hiç gitmiyor gözlerimin önünden. Gözyaşlarını içine akıtmaya çalışman, duygularına engel olmak için kendini zorlaman hala gözümün önünde duruyor. Sanki seni daha dün yitirmişim gibi. Zaten hangi anı insanın gönlüne düştü mü, hep "dün gibi" değildir ki? Çocukken filozof Sotio'nun önünde oturuşum daha "dün gibi", davalara bakmaya başlamam daha "dün gibi", davaları artık üstlenmek istememem daha "dün gibi", avukatlığı bırakmak zorunda kalmam[73] daha "dün gibi". Zaman öyle bir hızla akıp geçiyor ki, geriye dönüp bakanlar için daha çok belirgin oluyor bu hız. Günün hayhuyuna dalanlar oyalanıp gidiyorlar. Bu hızlı kaçışın akışı öylesine yumuşak ve aldatıcı ki! "Bu iş neden böyle?" diye soruyorsun. Geçen zaman parçası hep aynı yerdedir de ondan; olduğu gibi gözlerimizin önündedir, bir bütündür; hepsi birden aynı uçuruma yuvarlanır. Hem zaten bütünüyle kısacık olan bu zaman, büyük aralıklara bölünemez. Yaşadığımız zaman bir noktadır, hatta noktadan bile kısa. Ama bu küçük zamanı doğa, görünüşte bize daha uzun gelen parçalara bölmüştür. Bir kısmını bebeklik yapmış, bir kısmını çocukluk, bir kısmını delikanlılık, bir kısmını delikanlılıktan ihtiyarlığa kadar olan eğilime, bir kısmını da doğrudan ihtiyarlığa ayırmış. Bu kadar dar bir zamana kaç basamak sıkıştırmış, görüyorsun. Daha *dün*dü seni geçirmem, ama şu *dün*, yaşamımızın iyi bir bölümü olduğu için gün olacak bunun ne

73 Seneca, Caligula döneminde avukatlık yapmış, ama sağlığı, özellikle de Caligula'nın hasedi yüzünden sonradan bırakmak zorunda kalmış. -ç.n.

kadar kısa olduğunu anlayacağız. Ben zamanın kısalığını düşünüp durmazdım hiç ama şimdi bana baş döndürücü bir hızla koşuyor gibi geliyor, ya son çizginin yaklaştığını algıladığımdan ya da kayıplarımın farkına varmaya, artık onları saymaya başladığımdan olsa gerek bu.

Bu zamanın geri kalan kısmı çok dikkatli korunsa bile, ancak zorunlu işlere dahi yetmediği halde bazı kimselerin bunu büyük ölçüde boş şeylere harcamaları benim canımı sıkıyor. Cicero, ömrünün iki katı verilse bile, lirik ozanları okumaya vakit ayıramayacağını söyler. Ben aynı yere oturturum diyalektikçileri. Yeteneksizlikleri pek can sıkıcıdır. Kimileri bilerek garip davranır, kimileri de bir iş yaptıklarını sanır. Şu mahut yazılara şöyle bir göz atabiliriz ama aldanmayalım; onlarda ulu, gizli bir iyi var sanmayalım diye bir göz atalım, kapıdan şöyle bir selam verip geçelim.

Halletmektense, toptan hor görmenin daha ustaca olduğu bir sorun için neden kendine işkence ediyorsun? Neden yiyip bitiriyorsun kendini?

Ufak tefek değersiz şeyleri toplamak; sakin, keyfince yolculuk yapan bir ruha özgüdür. Asker, sırtında düşmanın soluğunu duyarken çekilme emri alırsa, barış zamanı topladığı her şeyi dağıtır atar. Müphem sözlerin peşini kovalamak, zekâmı bu sözlerle sınamak için geçirecek vaktim yok.

"Bak, hangi halklar birleşiyor, hangi hisarlar kapıyor kapılarını, dövüyorlar demiri."[74]

Etrafımda uğuldayan şu mahut savaş gürültüsünü yüce bir ruhla dinlemem gerek. İhtiyarlar, kadınlar hisarları tahkim için taşları yığarken, silahlanmış gençlik kapıların ardında çıkış işareti beklerken ya da ısrarla isterken bu işareti, düşmanın attığı oklar kapılara saplanmış vınlarken, toprak kazma vuruşlarıyla titreşirken, ben aylak aylak oturup "yitirmediğin şey senindir, boynuzlarını da yitirmedin, o halde boynuzların var

74 Vergilius, *Aeneis* VIII, 385-86.

senin" gibi sorular sorarsam ve bu örneğe benzer bir deliliğin hayalleri ile uğraşırsam, haklı olarak herkes beni deli yerine koyabilir. Eğer böyle işlerle uğraşırsam, sen de beni deli yerine koy. Şimdi de ben bir kuşatma altındayım, o zaman da (savaştayken) etrafım sarıldığında tehlike dışarıdan geliyordu, beni düşmandan bir duvar ayırıyordu. Şimdiyse ölüm tehlikesi benim içimde. Bu gibi saçma sapan şeyler için hiç vaktim yok. Sırtımda büyük bir yük var. Ne yapayım? Ölüm peşimde, hayat kaçıyor benden. İşte bunlara karşı bir şeyler öğret bana, benim ölümden kaçmamamı, hayatın da benden kaçmamasını sağla; güçlüklere karşı yüreklendir beni; kaçınılmaz acılara karşı soğukkanlılık ver bana; kısacık zamanımı genişlet. Öğret bana ki hayatın iyisi uzunluğunda değil, kullanımındadır. Çok kez olduğu gibi, çok yaşayan aslında pek az yaşamıştır. Uyumak üzereyken bana de ki: "Uyanmayabilirsin." Uyandığım zaman da de ki: "Bir daha uyumayabilirsin." Evden çıkarken de ki: "Geri dönmeyebilirsin." Döndüğüm zaman da de ki: "Bir daha çıkamayabilirsin." Hayatla ölüm arasında en kısa yolun yalnız deniz yolculuğunda olduğunu sanırsan yanılırsın. Her yerde kısadır bu aralık. Ölüm kendini her yerde bu kadar yakın göstermezse de aslında her yerde bu kadar yakınımızdadır. Dağıt şu karanlıkları ki, edinmeye hazırlandığım bilgileri daha kolaylıkla aktar bana. Doğa bizi kolay öğrenir bir durumda yarattı; gelişmemiş ama gelişebilir bir akıl verdi. Adalet üstüne, dindarlık, ılımlılık üstüne, çifte utanma duygusu[75] üstüne, yani şu başka bedenden sakınma ve kendi bedenini koruma konuları üstüne tartış benimle. Beni dolambaçlı yollardan götürmezsen varmak istediğim yere kolayca varırım; tıpkı o ünlü tragedya yazarının dediği gibi:

"Sadelikle dile gelir gerçek!"[76]

75 Kadın ve erkeğin utanma duyguları. -ç.n.

76 Euripides, *Fenikeli Kadınlar*, 469.

Gerçek karmakarışık anlatılmamalı. Büyük işler peşindeki ruhlara da bu hileli, ince hesaplı düzenler yaraşmaz.

50. Mektup

Mektubunu, gönderdiğin tarihten aylar sonra aldım. Bu yüzden mektubu getirene, senin ne yaptığını sormayı gereksiz buldum. Anımsarsa (ne yaptığını) iyi bir belleği var demektir kesinlikle. Yine de yaşadığın hayatı –nerede olursan ol, ne yaparsan yap– kestirebilirim diye umuyorum. Her gün daha iyi olmak için yanılgılarının birinden sıyrılmaktan, dış olaylara yüklediğin kusurlarının kendi kusurların olduğunu anlamaktan başka ne yapabilirsin ki? Kimi kusurlarımızın suçunu bir yere, bir zamana yükleriz ama kusurlarımız nereye gidersek gidelim peşimizi bırakmayacaktır.

Karımın soytarısı olan kadın, yani Harpaste,[77] biliyorsun bir miras yükümlülüğü olarak kaldı bizim evde. Çünkü benim böyle şeylerle işim olmaz. Bir soytarıyla eğlenmek istersem uzağa gitmeme gerek yok, kendi halime gülerim. Neyse, bu soytarı birden bire görmez oldu; söyleyeceğim şey inanılmaz ama doğru: Kadın kör olduğunun farkında değil, kendine eşlik eden köleye onu bu yerden götürmesini, evin kapkaranlık olduğunu söyleyip duruyor. Bu soytarıda gördüğümüz olay hepimizin başına gelir, bunu anlamalısın. Kimse kendisinin haris, aşırı istekli olduğunu anlamaz ama körler bir rehberi gereksinir; bizse rehbersiz dolaşır durur ve deriz ki: "Ben haris değilim ki, ama başka türlü de yaşanmaz Roma'da. Ben müsrif değilim ki, büyük kent büyük masraf gerektiriyor. Öfkem burnumdaysa, kendime kesin bir yaşam biçimi seçemedimse kabahat benim değil ki, delikanlılık yaşımın gereği bu!"

77 Romalılar kadınlarını eğlendirsin diye cüce bir kadın ya da erkek tutarmış. Seneca, ölmüş karısından söz ediyor burada. -ç.n.

Neden aldatıyoruz kendimizi? Mutsuzluk dışarıdan gelmiyor bize; içimizde, yüreğimizde çöreklenmiş. İyileşemememizin nedeni, hasta olduğumuzu bilmemekten ileri geliyor! Peki, iyileşmeye başlasak, bunca hastalığın o kahredici güçlerini ne zaman alt edebileceğiz acaba? Gerçi bugün için bir hekim bile istemiyoruz, ama o hekim yara tazeyken çağrılsaydı daha az uğraşacaktı. Genç, taze, henüz işlenmemiş ruhlara doğruyu gösteren olursa, onlar o yolu izlerler. Ne var ki, yalnız doğadan kopmuş kimseler güçlükle döndürülürler doğaya: Sağduyunun yolunu öğrenmek ağrımıza gidiyor, kızarıyoruz. Ama Hercules hakkına, bu iş için bir öğretmen aramak ayıp bir şeyse, böylesine büyük bir iyi'nin bir rastlantı sonucu üstümüze ağacağını ummak boşuna olur.

Çalışmak gerek. Ama doğrusu bu çalışma da büyük bir şey değil. Yeter ki, dediğim gibi, bu günahlar içimizde taş gibi katılaşmadan önce ruhumuza biçim vermeye, onu düzeltmeye başlayalım. Ama katılaşsa bile, iyileşmekten umut kesmiyorum. İnatçı bir çabanın, sürekli ve titiz bir bakımın yenemeyeceği bir şey yoktur. Sert dallar ne kadar kıvrık olsalar da düzleştirilebilir; ısı, eğik kalasları dümdüz eder, doğal yapıları ne şekil olursa olsun istediğimiz biçime sokarız; bükülgen ve her türlü nemin etkisine karşı daha uysal olan ruhumuz da kolayca biçime girer. Ruh şu ya da bu halde, işlenmiş bir soluktan başka nedir ki! Sen ruhun her türlü maddeden hem daha ince, hem daha kolay işlenir bir soluk olduğunu görmüyor musun?

Kötülüğün ruhumuzu avcunun içine alması, sevgili Luicilius, uzun zaman ona sahip olması, kendimiz için iyi umutlar beslememizi engellemesi için bir neden değildir. Bilgelik, kimseye akılsızlıktan daha önce gelmez. Daha baştan hatalara esir olmuşuz. Erdemleri öğrenmek, hataları unutmaktır. Ne var ki, kendimizi düzeltmek için öyle bir cesaretle atılmalıyız ki, bir defa iyi'yi elde ettik mi, onu hep elimizde

tutmalıyız. Erdem silinmez ruhtan. Yaradılışına aykırı bir yerde bulunan her şey iyi tutunamaz, sökülüp yok edilebilir; yerine düşenler ise sapasağlam tutunurlar. Erdem doğaya uygundur, hatalar da doğaya düşmandır, karşıdırlar.

Ama nasıl ki ruha işleyen erdemler ruhtan sökülüp gitmezse ve onları korumak kolaysa, erdemlere giden ilk yol da öylesine sarptır. Çünkü denenmemiş şeylerden dehşete düşmek, zayıf ve hasta bir ruhun özelliğidir. O halde ruhumuzu bu yolu tutması için zorlayalım. Hem sonra deva acı gelmez ona, iyileşmeye başlar başlamaz bundan hoşlanır. Başka devaların zevkine ancak iyileştikten sonra varılır; felsefe hem kurtarıcı hem de tatlıdır.

51. Mektup

Herkes, Lucilius'um, elindekiyle yetinir. Senin orada bir Etna'n var, Sicilya'nın şu çok ünlü, yüce dağı, hani Valgius'un, Messala'nın eşsiz dedikleri dağ (ikisinde de okudum bu sıfatı). Onların bu dağa niçin eşsiz dediklerini bilemem; çünkü yalnız yüksek yerlerden değil, yalımların çok yüksek yerlere fırlama gücü olduğundan (oralarda sık sık olur bu) birçok alçak bölgeden de alevler fışkırır. Bizse elimizden geldiği kadar Baiae[78] ile yetiniyoruz ki ben oraya vardığımın ertesi günü ayrıldım oradan. Gerçi kimi doğal güzellikleri var ama yine sefahat sürenlerin bayram yeri olarak burayı seçmesi yüzünden kaçınılması gereken bir yer. "Nasıl şey o öyle? Bir yerden açıkça nefret edilir mi hiç?" Edilmez doğal olarak, ama nasıl ki falan giysi bir bilgeye, dürüst insana başka giysiden daha çok yakışırsa, nasıl insan hiçbir renkten nefret etmese de falan rengin sadelikle az bağdaştığını düşünürse,

78 Bugünkü Napoli yakınlarında o zamanlar için popüler bir yazlık yer. -y.n.

bir bölge de böyledir. Bilge ya da bilgeliğe yönelmiş kimse, iyi ahlakla bağdaşmıyor diye o bölgeden çevirir yolunu. Bu yüzden bir inzivayı düşününce insan, buralarda kimse sade yaşama engel olmadığı halde, hiçbir zaman ne Canopus'u seçer ne de Baiae'yi. Buralar ayıpların yuvası olmaya başlamış, sefahat iyice gemi azıya almış; sanki bu yere biraz da taşkınlık gerekliymiş gibi iyice boşanmış.

Yalnız bedenimiz için değil, manevi, ahlaki yanımız için de sağlıklı bir yer seçmeliyiz. İşkenceciler arasında yaşamak istemediğim gibi, meyhaneler arasında da yaşamak istemem.

Kıyılarda dolaşan sarhoşlar, gemicilerin âlemleri, müzik sesleri, şarkılarla inleyen sığ sular, yasaları umursamayan, suç işlemekle kalmayıp bu suçlarını sergileyen sefahat... Bütün bunları görmek neden zorunlu olsun ki? Yapmamız gereken şey şu: Hataların tuzağından elimizden geldiğince kaçalım, güçlendirelim ruhumuzu; zevklerin okşayışından, kışkırtısından uzaklara çekelim onu. Tek bir kışlak, Hannibal'ı gevşetmeye yetti: Ne karların ne Alp Dağları'nın engelleyebildiği o yiğidi Campania'nın tatlı sıcaklığı yumuşatıverdi. Silahlarla yendi, kusurlarına yenildi Hannibal. Bizim de savaşmamız gerekir, hem de askerler gibi; savaşta ne dur durak ne de dinlence vardır. Özellikle zevklere karşı çarpışmalı insan. Bunlar, gördüğün gibi, sert yaradılışlı kimseleri bile elde ederler. Eğer bir insan nasıl bir iş yüklendiğini bir düşünse, zevke, gevşekliğe hiç ödün vermemesi gerektiğini bilir. O sıcacık kurnalarda işim ne benim? O kuru, yakıcı havanın bedeni bitkinleştirdiği halvetlerde? Biz çalışmayla akıtalım terlerimizi. Hannibal'ın yaptığı gibi işlerimizi yarıda bırakıp savaştan vazgeçerek bedenimizin bakımı derdine düşersek, herkes haklı olarak, yengi kazanan için de daha yengi kazanmamış kimse için de tehlikeli olan bu gevşekliği ayıplar. Kartaca sancağını izleyen askerlerden daha az şeye iznimiz var bizim; geri çekilenler için tehlike daha büyüktür, savaşı sürdürenler

için daha büyük çaba gerekir. Kader bana savaş açtı, onun buyruklarını yerine getirecek değilim. Boyunduruğuna girmiyorum ama daha büyük cesaret gerektiren bir şey yapıyorum: Fırlatıp atıyorum onu. Ruhumuzun gevşemesine izin vermeyelim, zevke boyun eğersem acıya da boyun eğmem gerekir; zahmete de fakirliğe de. İki şey, üstümde eşit haklar iddia edecek: ihtiras ve öfke. Bu kadar çok ihtiras beni dört yana çekiştirip duracak, daha doğrusu paramparça edecek. Özgürlük konmuş ortaya ödül olarak. Bu ödül için çaba harcayacağız. "Nedir özgürlük?" diye soruyorsun. Hiçbir şeye, hiçbir zorunluluğa, hiçbir duruma köle olmamaktır. Kaderi eşit şartla savaşa çekmek! Ondan daha güçlü olduğumu anladığım gün hiçbir şey yapamayacak bana. Onun elinde ölüm olduğu halde, onu ben sürükleyip götüreceğim.

Bu düşüncelerle yoğrulmuş kimsenin, ciddi görünümlü kutsal yerleri seçmesi gerekir. Aşırı güzellik ruhları kadınlaştırır; kuşku yok ki, bir bölgenin havası insanın gücünü az çok yıpratabilir. Yük hayvanları yola dayanıklı olsalar da, tırnaklarını katılaştıran sert bir arazidir; yumuşak, bataklık bir otlakta beslendiler mi tırnakları çabucak aşınır. Güçlü asker de sert topraklardan gelir. Kentli ve ev koşullarında yaşayan köle tembeldir. Sabanı bırakıp silaha yapışan el, hiçbir işten kaçmaz. O kokulara bulanmış parlak kentli ise ilk toz bulutunda bayılır kalır. Bölgenin sert düzeni güçlendirir yeteneği, büyük girişimlere elverişli kılar. Liternum, Scipio için Baiae'den çok daha uygun bir sürgün yeri olacak; o yıkılmış halinde böylesine yumuşak bir yere yerleştirmemeli onu. Roma halkına kaderin, devlet işleri için baş olarak getirdiği kimselerde, C. Marius, Pompeius veya Caesar da Baiae bölgesinde villalar yaptırmışlardı, ama bu binaları dağların yüksek tepelerine oturttular. Ayaklarının altında enine boyuna serilen topraklara üstten bakmayı daha askerce bir tutum sayıyorlardı. Seçtikleri yerin konumuna, binaların oturtulduğu

yerlere, kuruluş biçimlerine bak; bunların birer villa değil karargâh olduklarını anlarsın. Böyle bir yerde Cato'nun oturabileceğini düşünebiliyor musun hiç? Oturacak ve önünden sandallarla geçen yosmaları, renk renk kayıkları, göle yaslanıp sallanan nilüferleri sayıp duracak, geceleyin şölenlerde şarkı söyleyenleri dinleyecek, öyle mi? Bir gecede kendi elleriyle kazdığı hendekte kalmayı yeğ tutmaz mıydı dersin o ünlü adam? Öyle bir yiğit olduktan sonra uykusundan bir müzik parçasıyla değil de bir trampet sesiyle uyanmayı neden yeğ tutmasın insan?

Baiae'ye yeteri kadar çattık, kusurlara çatmamızsa hiçbir zaman yeterli olmayacak. Bunları kovuştururken, Lucilius, rica ederim, ölçü sınır tanıma; çünkü onların da ölçüsü, sınırı yoktur. Yüreğini kemiren her ihtirası at içinden. Başka türlü sökemezsen onları, onlarla birlikte yüreğini de koparıp atman gerektiğini bil. Özellikle zevkleri kov içinden, en büyük düşman say. Mısırlıların eşkıyalara "Philetas"[79] demeleri gibi; zevkler boğmak için sarılırlar bize.

52. Mektup

Biz bir yöne giderken, Lucilius, bizi öteki yöne sürükleyen, kaçmak istediğimiz yere bizi geri iten şey nedir? Ruhumuzla çatışan, bizim bir şeyi hep istememize engel olan şey nedir? Türlü kararlar arasında gide gele çalkalanıp duruyoruz. Hiçbir şeyi özgür ve kesin bir biçimde istemiyoruz; hiçbir şeyi hep istememekte karar kılmıyoruz. "Bir insanda hiçbir şey sürekli değilse, hep aynı şeyden hoşlanmıyorsa akılsızcadır davranışı," diyorsun. Ama kendimizi bundan nasıl ve ne zaman sıyıracağız? Hiç kimse kendiliğinden suyun

79 Yunanca "philetes" (sevgi) ile "pheletes" (eşkıya) kelimelerinden yapılan bir kelime oyunu. -y.n.

yüzüne çıkacak kadar güçlü değildir, birinin elini uzatıp onu çıkarması gerekir. Epikuros'un dediğine göre kimi insanlar, kimsenin yardımı olmadan erişirler gerçeğe, yollarını bulurlar; Epikuros en çok onları över, kendiliklerinden atılım yapan, kendi kendini geliştiren kişileri. Kimi kişiler de başkasının yardımını gereksinir, önlerinden giden olmadı mı ilerleyemezler ama bir başkasını izlemeyi iyi bilirler. "Bunlardan biri Metrodorus'tur," der Epikuros. O da yetenekli bir insan ama ikinci sınıftan bir yetenek. Bizler de o birinci sınıftan değiliz. İkinci sınıfa alınırsak, şanslı sayılırız. Sen başkasının desteğiyle ayakta durabilen kimseyi de hor görme. Korunmak istemeyi bilmek de büyük bir şeydir.

Bunların dışında başka bir tür insana rastlarsın ki onu da küçümseme. Bu sınıftan insanlar da doğru yola sürülüp götürülebilir. Bunlara yalnız bir önder değil bir yardımcı, deyim yerindeyse bir güdücü gerekir. Bu, sıradan insan sınıfının üçüncü rengidir. Bu tür için örnek istersen, Hermarchus'u gösterir Epikuros. Bu yüzden, daha çok Metrodorus'u kutlar, Hermarchus'u da beğenir. Gerçi ikisi de aynı sonuca varır ama daha zor bir malzemeyi kullanarak aynı eseri yaratan, daha büyük bir övgü kazanır. Diyelim ki iki kişi iki eşit yapı yapıyor; yükseklikleri, görkemleri eşit. Biri, zemini sağlam bir yerde çalışıyor ve yaptığı yapı hemen ilerledi. Ötekinin temelleri yumuşak, kaygan bir taban üstüne atılmış, sağlam toprağa erişinceye kadar çok çaba gerektiriyor. Şimdi ikisinin de yaptığına bakarsak, birinin yaptığı apaçık ortadadır; ötekinin yapısının büyük bir kısmı, hem de daha güç olan kısmı toprağa gömülmüştür. Kimi zekâ kolay işlenir, bağımsızdır; kiminin zekâsı da, dedikleri gibi elle işlenmelidir; temellerine kadar uğraşmak gerekli olur. Bu yüzden kendi kendisiyle hiçbir meselesi olmayan insan bence daha mutlu, yaradılışının kötülüğünü yenen kimse de kendine daha yararlıdır. Çünkü o, bilgeliğe ulaşmakla kalmayıp bilgeliğe tırmanır. İşte bize

böyle katı, çileli bir yaradılış verilmiştir, bilmiyorsan öğren. Engeller arasından yol alıyoruz. Bu yüzden mücadele edelim, başkalarını yardıma çağıralım. "Öyle ama kimi çağıralım?" diyorsun. Falanı, filanı. Sen eski çağlara da dön, boş vakitleri var onların. Şimdi yaşayanlar gibi, geçmişte yaşamış olanlar da bize yardım edebilirler. Yaşayanlar arasından makina gibi konuşanları, beylik sözleri geveleyenleri, hep kişisel konularda dolaşıp duranları değil, insana yaşamı öğreten, şöyle yapılmalı dedikleri zaman davranışlarıyla da örnek olan, âleme talkın verirken kendileri salkımı yutmayan kişileri seçelim. Karşıdan bakarak beğendiğini değil, konuşurken dinleyip beğendiğin kişiyi yardımcı olarak seç. Halkı konuşmalarına kabul etmeyi âdet edinmiş filozofları da dinlemekten seni alıkoymak istediğim için değil bu, yeter ki onlar bu işi halkı elde etmek için değil, onu daha iyi duruma getirmek, kendileri de daha iyi olmak niyetiyle çıksınlar onun karşısına.

Aslında felsefenin alkış peşinde koşmasından daha çirkin ne var? Hasta, kendisini ameliyat eden hekimi över mi? Susun, yardım edin, tedaviye bırakın kendinizi. Haykırsanız bile hatalarınıza el attığımız için inliyorsunuz diye dinleyeceğim ben bu iniltileri. Dikkatli olduğunuzu, büyük davaların sizi heyecanlandırdığını kanıtlamak istiyorsunuz, öyle mi? Peki, öyle yapın. Bir karar vermenize, daha iyi bir insan için oy kullanmanıza neden engel olayım? Pisagor'un katında tilmizlerin beş yıl suskun kalması gerekiyordu. Şimdi sen onların konuşur konuşmaz övmelerine izin verildiğini düşünür müsün? Bilgisizlerin çığlıkları arasında salondan neşe içinde uğurlanan kimse ne kadar da delidir! Senin övmeyeceğin kişiler seni övünce niye sevinip duruyorsun? Fabianus, halkın önünde bir konuşma yapıyordu, herkes onu saygıyla dinliyordu. Ara sıra övgü dolu çığlıklar yükseliyordu halktan; bu çığlıklar yüce, güzel fikirler içindi; konuşmanın akıcı, yumuşak ahengi için değil.

Tiyatrodaki, okullardaki çığlıklar arasında bir ayrım olmalıdır, övmenin de bir yolu yöntemi vardır. Dikkat edilirse, yeryüzündeki her şey türlü belirtilerle çıkar ortaya. Çok küçük şeylerden bile ahlakın bir delilini çıkarabiliriz: Yürüyüşü, elinin bir hareketi, kimi zaman bir tek cevabı, parmağını başına götürüşü,[80] gözlerini süzmesi ahlaksız insanı ortaya çıkarıverir. Gülüşü ikiyüzlüyü; yüzünün ifadesi, davranışı ise deliyi açığa çıkarır. Bu belirtiler bazı işaretlerden anlaşılır: Bir insanın ne olduğunu bilmek istersen, nasıl övüyor, nasıl övülüyor ona bak. Filozofa her yandan eller kalkıyor, hayranlarının kalabalığı arasında başı kayboluyorsa filozofun, onu övmüyorlar demektir bu; yuh çekiyorlardır. Bu sesli gösterileri halkın hoşuna gitmeyi amaç edinen mesleklere bırakalım, felsefeye de dinsel bir saygı gösterelim.

Kimi zaman gençlerin yüreklerinden kopup gelen taşkınlıklara izin verilebilir, ama bunu ancak doğal bir atılımda yaptıkları, sessiz kalamadıkları zaman vermeli. Böyle bir övgü gösterisi hem dinleyiciler için yüreklendirici olur, hem de gençlerin ruhlarını ateşler. Ne var ki sözlerin dizilişi değil, konu heyecan vermeli onlara; yoksa onları konulara karşı heveslendirmez bir belagat için belagat yaparsa; bu konuşma onlar için zararlı olur.

Bugünlük bırakayım bu konuyu. İnsan halkla nasıl konuşmalı, halkın önünde nasıl davranmalı, halkın ona nasıl davranmasına izin vermeli? Bu konular uzun, özel bir açıklama ister. Felsefe, cazibesini açık edip herkesin malı olduktan sonra kuşkusuz zararlı çıktı bu işten. Yine de bir çığırtkan değil de bir rahip bulursa, yeniden kutsal alanından gösterebilir kendini.

---

80 Çirkin bir anlamı varmış bu hareketin. -ç.n.

53. Mektup

Kısa bir süre önce çıktığım şu deniz yolculuğuna razı olduktan sonra artık neye razı olamam ki? Deniz sakinken demir aldık kıyıdan. Gök neredeyse yağmura, fırtınaya dönüşecek kara kara bulutlarla doluydu hiç kuşkusuz ama senin Parthenope'nden Puteoli'ye[81] kadar birkaç millik mesafeyi hava ne kadar korkunç, basık olsa da aşabilirim sanmıştım. Bu yüzden daha çabuk sıyrılayım diye açıktan Nesis'e[82] doğru dümen kırdım, böylece bütün koylarda oyalanmaktan kurtulacaktım. İlerlemekle geri dönmek arasında artık benim için hiçbir fark kalmadığı bir yere geldiğim zaman, önce beni aldatan o sakin deniz yok oluverdi. Daha fırtına patlamamıştı ama çalkantı başlamıştı bile; sonra birden sıklaştı dalgalar. Dümenciden beni kıyıya bırakmasını istedim. Dümenci, "Kıyılar kayalık, sığınılacak bir koy yok, ayrıca fırtınada kıyıya yanaşmak kadar hiçbir şeyden korkmam," diyordu bana.

İçinde bulunduğum tehlikeyi anlayamayacak kadar hırpalanmıştım; çünkü içimi boşaltmayan bir mide bulantısı işkence ediyor ama içindekileri de atmıyordu dışarı. Bu yüzden istemese de kıyıyı tutması için dümenciyi sıkıştırmaya başladım. Kıyının yakınına geldiğimiz zaman, Vergilius'un önerilerine göre davranılmasını beklemiyordum doğal olarak:

> "Denize çevirdiler gemilerin burnunu."[83]

ya da:

> "Burunlardan aşağı salıverdiler demiri."[84]

---

81 Campania bölgesinde iki deniz kenti. -ç.n.

82 Campania bölgesinde bir ada. -ç.n.

83 Vergilius, *Aeneis* VI, 3.

84 Vergilius, *Aeneis* III, 272.

Soğuk suda yüzme becerimi anımsayarak, bir eski soğuk su banyocusuna yaraştığı gibi, bir peştamalla atladım denize. Kayalara tırmanayım diyerek kendime bir yol bulmaya çalışırken neler çektiğimi düşünebilir misin? O zaman anladım ki, denizciler boş yere korkmazlarmış karadan! Kendimi taşımayı başaramadığımda çektiğim sıkıntı anlatılır gibi değil! Anladım ki Odysseus'un doğduğundan beri denizin hışmına uğrayıp her denizde gemilerinin batması deniz tanrısının kızgınlığı değilmiş; meğer deniz tutuyormuş onu. Ben de bir gemiyle nereye gidersem gideyim, onun gibi zar zor yirmi yılda ulaşırdım gideceğim yere. Denizden çıktığımda bile bulantıdan kurtulamadı midem (denizden kurtulmak deniz tutmasını bitirmiyor, bilesin!), bulantıyı biraz bastırır bastırmaz bedenime yeniden yaşam geldi. O zaman şöyle düşünmeye başladım kendi kendime: Kusurlarımızı ne kadar da çabuk unutuyoruz, bedenimizin yakalandıkları hastalıklarını bile. Bizi hemen uyarsalar da, üstelik ne kadar önemli iseler o kadar iyi saklanabilen hastalıkları unutuyoruz. Hafif bir titremeye önem vermiyor insan, ama titreme arttığı zaman insanın ateşi gerçekten yükselince, dayanıklı, cefaya alışkın olsa bile hasta olduğunu açıklamak zorunda kalıyor. Ayaklarımız ağrımaktadır, mafsallarımızda batmalar vardır, şimdiye kadar saklamışızdır, ya "topuğum burkuldu" ya da "idman yaparken bir yerimiz zorlandı da ondan" demişizdir. Şüpheli, yeni başlamakta olan bir hastalığa ne deneceği bilinmez, ama hastalık bileklere kadar yürüyüp, iki ayağı da biçimsiz hale getirirse, damla hastalığına tutulduğumuzu itiraf etmekten başka çaremiz kalmaz.

Ruhu tedirgin eden hastalıklarda bunun tersi olur. İnsan ne kadar hastaysa o kadar fark etmez hastalığını; bunda şaşılacak bir şey de yok, sevgili Lucilius'um; uykusu hafif olan, dinlenirken hayaller görür, uyurken de uyuduğunun farkına varır; derin bir uyku rüyaları bile unutturur ve ruhu öylesine

derinlere daldırır ki, hiçbir şeyin bilincine varmaz insan. Neden kimse hatalarını itiraf etmez? Çünkü hâlâ hataların içindedir de ondan. İnsanın düşünü anlatabilmesi için uyanması gerekir; hatalarını itiraf etmek de iyileşmenin bir belirtisidir.

Uyanalım o halde, hatalarımızı ortaya çıkarabilmek için açalım gözlerimizi. Gözlerimizi açabilecek olan yalnız felsefedir; bu ağır uykuyu bir tek o dağıtır. Kendini olduğu gibi bırak ona. Sen felsefeye layıksın, o da sana layıktır. Atılın birbirinizin kollarına. Başka işleri reddet; şiddetle, açıkça reddet. Felsefeyle uğraşman gelip geçici bir şey değildir. Eğer hasta olsaydın ailenin işleriyle uğraşmaktan geri kalacaktın, forum'daki uğraşılarına son verecektin. Seni mahkemeye çağıran bir kimseye iyi bir gününde bile yardım edecek kadar değer vermeyecektin. Bütün ruhunla, elinden geldiğince çabuk kurtulmaya çalışacaktın hastalıktan. Peki şimdi de aynı şeyi yapman gerekmiyor mu? Bütün engelleri kaldır ve kendini bilgeliğe ver. Başka şeylerle meşgul olan kimse ona ulaşamaz. Felsefe kendi krallığında yapar alıştırmalarını. Zaman kaybettirmez insana, zaman kazandırır. Kaçamak zamanların işi değildir, düzenli ama zorunlu çalışmadır; hep hazır olmanı ister.

İskender, arazisinin ve bütün varlığının yarısını vereceğini vaat eden bir kişiye şöyle demiş: "Ben Asya'ya, bana verecekleriniz almak için değil, benim almadıklarımı size bırakmak niyetiyle geldim." Felsefe de, başka uğraşılara aynı şeyi söyleyecek: "Ben sizin boş zamanınızı almak için değil, kullanmadığım zamanları size bırakmak için buradayım."

Bütün düşüncelerini felsefeye ver, onun önünde hazır ol, ona saygı göster, seninle başkaları arasında büyük bir mesafe olsun, tanrılar senden çok ileride olmasınlar. Onlarla senin aranda ne fark olacak diye soruyorsun: Tanrılar daha uzun zaman var olacaklar. Bir bütünü daracık bir yere sığdırabilmek, Hercules hakkına, büyük sanat ister; yalnız kendi çağı bir bilgeye, bütün çağlar da Tanrı'ya açıktır. Bilgenin Tanrı'ya

üstün olduğu bir nokta vardır: Tanrı, yaradılışının lütfuyla korku bilmez, bilge de kendi sayesinde bilmez korkuyu. Hem insan olarak güçsüz olmak hem de Tanrı'nın sükûnetine erişmek, işte bu büyük bir iştir! Felsefenin geçici, rastlantıya bağlı her gücü köreltmeye yetecek inanılmaz bir gücü vardır. Hiçbir silah onun bedenine işlemez; hisarlarla çevrilmiştir o, dimdiktir. Kimi saldırıların hızını keser, giysinin kıvrımları arasına kaçmış hafif silahlarmış gibi bağrından uzaklaştırır, kimisine de vurur ve kendine atılan silahı atana geri yollar.

54. Mektup

Hastalık uzun bir süre yakamı bırakmıştı benim, birden saldırdı yine. "Hangi hastalık?" dersen, yerinde bir soru olur bu: Hangi hastalık bana yabancı ki?[85] Ama bir tanesine adanmışım sanki: Bilmem, nedense hep Grekçe adını söyleyip duruyorum, Latince *suspirium* (nefes darlığı) dense çok uygun düşebilir. İnsanın üstüne saldırması fırtına gibi ansızın olur, hemen hemen bir saat içinde sona erer. Kim daha uzun zaman can çekişmeye dayanabilir ki? Bedene gelebilecek her türlü rahatsızlık, her türlü tehlike benim başıma geldi ama hiçbirine katlanmak güç gelmedi bana. Neden mi? Öteki hastalıklar ne olursa olsun birer hastalıktır, bu ise bir can çekişme! Bu yüzden hekimler "ölüm alıştırması" diyorlar ona, çünkü günün birinde o soluk çekiştiği canı alıp götürecek.

Krizi atlattığım için, bu mektubu yazarken neşeli olduğumu düşünebilirsin belki. Bu sonuçtan, sanki sağlığıma kavuşmuşum gibi sevinç duyarsam, dava tarihini uzattığı için kendini davayı kazanmış sanan insan kadar gülünç olurum.

85 Seneca birçok hastalıktan muzdaripti. Onlardan biri de astım hastalığıydı. -ç.n.

Oysa ben boğulur gibi olduğum sırada bile neşeli, cesaret verici düşüncelerle krizi yatıştırmaktan geri kalmadım. "Nedir bu?" dedim, "ölüm beni bu kadar çok mu deniyor? Denesin bakalım! Ama ben de onu uzun zamandır deniyorum!" "Ne zaman denedin?" diyorsun. Doğmadan önce bile denedim. Ölüm, var olmamaktır. Bunun ne olduğunu biliyorum artık: Benden sonra benden önce neydiyse o olacak. Bu işin işkenceli bir yanı varsa, dünyaya gelmeden önce de çektik o işkenceyi, ama o zaman hiçbir acı duymadık. Yok, rica ederim, sakın bana, "Biri lambayı söndürse, lamba sönünce yakılmadan öncekinden daha kötüdür," gibi çok akılsızca bir söz söyleme. Bizi de söndürüyorlar, yakıyorlar. Bu ara zamanda da kimi acılar çekiyoruz ve iki yanda da derin bir sükûnet var. Yanılmıyorsam Lucilius'um, aldandığımız nokta şu: Ölümün peşimizde olduğunu sanıyoruz. Oysa o hem önümüzdeydi hem de peşimizde olacak. Bizden önce olan her şey ölümdür. Madem iki halin de sonucu var olmamaktadır, o halde başlamakla bitirmek arasında ne ayrım var?

Bu gibi ve buna benzer yüreklendirmelerle –içimden söylüyordum bunları çünkü konuşacak halim yoktu– kendi kendimle konuştum durdum. Ardından o nefes darlığı gitgide normal soluğa dönmeye başladı; daha büyük aralıklarla geldi, geriledi ve kesildi. Şimdi kriz geçmiş olsa da, soluğumu doğal biçimde alamıyorum. Onu duraksatan, geciktiren bir şey duyuyorum. Dilediği gibi yapsın, yeter ki bu nefes darlığı ruhumu sarmasın.

Şunları bil benim hakkımda: Son nefesimde titremeyeceğim, şimdiden hazırım buna. Son günüm için bütünüyle hiçbir şey düşünmüyorum. Yaşamayı sevdiği halde ölmekten çekinmeyen insanı öv sen, örnek al onu. Kovulan insanın çekip gitmesinde ne gibi bir erdem vardır? Öyle ama yine de bir erdemdir bu; gerçi kovuyorlar beni ama ben sanki kendim çıkıp gidiyor gibiyim. Bilge hiçbir zaman kovulmaz,

çünkü kovulmak bir yerden istemeden çıkarılmak demektir. Bilge hiçbir şeyi gönülsüz yapmaz. Zorunluluktan kaçan, zorlanacağı şeyi kendi istemiş demektir zaten.

55. Mektup

Tahtırevanla bir gezintiden döndüm şimdi; öyle yorulmuşum ki, sanki tahtırevanda oturduğum kadar yol yürümüş gibiyim. Bu kadar zamanı oturarak bile geçirince yoruluyor insan. Bilmem, belki de doğaya aykırı olduğu için mi daha yorucu bu? Doğa bize ayak vermiş kendimiz yürüyelim diye, göz vermiş kendimiz görelim diye. Keyif düşkünlüğümüz yüzünden güçsüz kaldık, uzun zaman yapmak istemediğimiz şeyleri sonradan yapamaz olduk artık. Safram boğazımda takıldıysa aşağı insin diye ya da herhangi bir başka nedenle nefesim yoğunlaştıysa, sarsıntıyla hafiflesin diye bedenimi sallamam zorunlu idi;[86] bu sarsıntının bana iyi geldiğini hissettim. Bu yüzden kıyıların çağrısına da uyarak uzattım bu geziyi. Cumae ile Servilius Vatia'nın villası arasında kıyı bükülür; bir yandan deniz, öte yandan göl çevreler, dar bir şerit gibi uzanır yol. Son fırtınadan yoğunlaşmıştı şerit. Bildiğin gibi, dalgaların sık sık vuruşu, çırpıntısı düzleştirir bu şeridi; uzun süren bir sakin havalar mevsiminde kumları birbirine yapıştıran nem de çekilince alçalır yol. Ama ben her zaman yaptığım gibi, yararlı olabilecek bir şey bulabilir miyim diye etrafıma bakınmaya başladım. Bir zamanlar Vatia'ya ait olan köşke çevirdim gözlerimi. Bu eski praetor, zengin ve işsiz güçsüz yaşamından başka hiçbir şey için talihli denmemiş bu kişi, burada kocadı gitti. Çünkü Asinius Gallus'un dostluğu nedeniyle, Seianus'a duyulan önce nefret sonra da sevgi

86 Bu gezintiler hem bedenlerini sarsma hem de okuma fırsatı verirmiş Romalılara. -ç.n.

nedeniyle kimi insanlar ortadan kalktıkça –ona karşı olmak da, onu sevmek de aynı derecede tehlikeliydi– bağırıyordu herkes: "Ah, Vatia, bir sen biliyormuşsun meğer yaşamayı!" Oysa o yaşamayı değil, gizlenmeyi biliyordu. Çünkü avare bir yaşam sürmekle tembel yaşamak arasında büyük bir ayrım vardır. Vatia yaşarken bu villanın önünden geçtiğim zaman hep şöyle demişimdir: "Vatia burada gömülü!" Ne var ki, Lucilius'um, felsefe öylesine kutsal, saygın bir şey ki, ona benzeyen her şey, sahte bile olsa hoşa gider. Halk, bir kenara çekilmiş avare yaşayan insanı, huzur içinde, kendi kendinden memnun, sırf kendisi için yaşayan bir kişi sanır ve bilgeye nasip olmuş bütün bu nitelikleri bulur onda; yalnız o bilge kendisi için yaşamayı bilir. Gerçekten de o –en önemlisi de budur zaten– yaşamayı bilir. Zira işlerden, insanlardan kaçan, aşırı istekleri hüsrana uğradı diye dünyadan elini eteğini çeken, başkalarını daha kutlu görmeye dayanamayan, ürkek, tembel bir hayvan gibi korkudan bir yere sokulan kişi, işte o kişi kendisi için yaşamaz. Çok utanç verici bir şeydir bu; midesi için, uykusu için, şehveti için yaşar. Hiç kimse için yaşamayan, kendisi için de yaşıyor sayılmaz. Kararlılık ve kararında direnme öylesine büyük bir iştir ki, inatçı bir tembellik bile insanlarda saygı uyandırabilir.

Köşk için kesin bir şey söyleyemem sana. Önden gördüm yalnız, gelip geçenlerin bile görebildiği yanlarını; iki mağara var, geniş mi geniş, en geniş avlular kadar, insan eliyle yapılmış; bunlardan biri güneş görmüyor, öteki de batıncaya kadar görüyor. Bir yandan denize, öte yandan Acherusia Gölü'ne akan bir çay, bir kanal gibi böler ikisini ve bir çınar ormanından geçer. Burada her zaman av olsa bile yeterli balık beslenir. Ne var ki deniz alçaldı mı balık tutulmaz. Kötü havalar balıkçıları işsiz bıraktığı zaman (havuzlardaki) hazır balıklara el atılır. Köşkün en iyi tarafı Baiae'den bir duvarla ayrılmasında; oranın sakıncalarından hiçbiri yok onda, iyi

yanlarından yararlanır sadece. Öğrendiğim kadarıyla köşkün nitelikleri bunlar. Sanırım her mevsimde oturmaya elverişlidir. Melteme açıktır; o yeli öylesine çeker ki, yelin Baiae'ye ulaşmasını engeller. Vatia bu yeri seçmekle aptallık etmemiş herhalde, burada artık ihtiyar yaşının tembelliğe dönük avareliğini gömmek istemiş olacak. Ne var ki bir yer ruha sükûnet sağlamak için yeterli olmaz; her şeye hak ettiği sükûneti sağlayan ruhtur. Bu neşeli, güler yüzlü köşkte kederli insanlar gördüm, bu yapayalnızlık içinde meşgulmüş gibi davrananları gördüm. Bu yüzden, sanma ki Campania'da değilsin diye düzenin yok. Peki neden düzen içinde değilsin? Salıver gelsin düşüncelerin buraya! İnsan uzaktaki dostlarıyla ne zaman isterse, ne kadar zaman isterse konuşabilir. Onlardan uzak olduğumuz zaman asıl, bu yakınlığın zevkine varırız. Yan yana olmak bizi gevşetir biraz; bir zaman konuşuruz, bir zaman geziniriz, otururuz; ayrıldık mı da az önce gördüklerimizin üstünde akıl yormayız. Bu nedenle ayrılığa soğukkanlılıkla katlanmak gerek, çünkü hiç kimse dostu yanında olduğu zamanki kadar ondan uzak yaşayamaz. Ekle bunlara ayrı geçen geceleri, ayrı yapılan işleri, koy bunların yanına tek başına yapılan çalışmaları, sayfiyeye gidişleri; göreceksin ki bu ayrılık bizden çok şey çalmamıştır. İnsan, dostunu yüreğinde taşımalı: Orada hiç uzak olmaz senden. Kimi istersen her gün görürsün. O halde benimle birlikte çalış, benimle ye, benimle gezin. Düşüncelerimizin akışına bir engel olsaydı, daha yakın bir yaşam sürerdik seninle. Seni görüyorum Lucilius'um, seni asıl şimdi dinliyorum. Seninle öylesine beraberim ki, acaba sana bir mektup mu yazmaya başlayacağım, yoksa eğlenceli bir tezkere mi diye karar veremiyorum.

56. Mektup

Çalışmak için şu yeryüzünde sessizlik kadar gerekli başka bir şey varsa ben de bir şey bilmiyorum. Bak şu dört yandan gelen bağırış çağırışa! Bir hamamın üstünde oturuyorum. Şimdi, kulaklarımı tırmalayan her telden ince kalın sesleri bir düşün hele! Baş dövüşçüler idman yaparken, elleriyle ağır kurşun topları çevirirken, zorlanırken ya da zorlanır gibi davranırken soluklarını tutup her bıraktıkları seferde ıslık sesi gibi pek sert soluk verirken onları hep duyuyorum. Ama uyuşuk, yaptırdığı masajla yetinen birine de düştüm müydü, omuzları döven elin şapırtısı gelir kulağıma; el bir düzlüğe ya da bir çukura indi miydi değişik sesler çıkarır. Bir de top oyuncusu gelip de üstelik topları saymaya başlasın hele, bitiktir işim. Bunlara bir de kabadayıları, suçüstü yakalanmış hırsızı, hamamdaki sesine hayran olanları ekle! Şimdi de havuza her atılışlarında çarpan suların korkunç sesini ekle. Hiçbir şeyleri yoksa doğru dürüst sesleri olanlar bir yana, bir de koltukaltı kıllarını alan ağdacıyı bir düşün! O cıyak cıyak sesini! Hani kendini tanıtmak için durmadan çığlıklar atan ve ancak kılları yolarken susan, o zaman da bir başkasını kendi yerine bağırtan o ağdacıyı! Ardından şerbetçinin her telden bağrışını, sucuk, çörek satıcılarının ve bütün meyhanecilerin mallarını belli bir nakaratla satışlarını bir düşün!

"Amma da demir gibiymişsin ya da sağırmışsın!" diyorsun bana, "bunca değişik çığlığa, bunca patırtıya nasıl dayanabildin? Oysa bizim Ghrysippus'u mezara sokmaya her günkü selam töreni yetmişti!" Hercules hakkına, bu gürültü beni dalgaların vuruşundan, suyun dökülüşünden çok etkilemez; gerçi bir halk, sadece Nil Nehri'nin şakırtısına katlanamadığı için kentlerini başka yere nakletmiş diye duymuştum. Bana kalırsa, gürültüden çok insan sesi oyalar insanı, ruhunu alıp başka yere götürür; oysa gürültü yalnız kulakları doldurur, tırmalar. Beni oyalamadan etrafımda uğuldayan gürültüler

arasında hızla geçen arabaları, kiracım marangozu, komşum çilingiri sayarım. Ya da Meta Sudans[87] yöresinde trompetlerini, kavallarını deneyen, bir ezgi çalmayıp yaygara koparan kimseyi sayarım. Bence ansızın duruveren gürültü, süregiden gürültüden daha berbattır.

Öyle ama kendimi bu gürültülere o kadar alıştırdım ki, artık davudi sesiyle kürekçilere tempo tutan kürekçi başının sesi bile sinek vızıltısı gibi gelir benim kulağıma. Dış âleme yönelmeden içine kapanmaya zorlarım ruhumu. Varsın dışarıda kıyamet kopsun, yeter ki içimde aşırı istekle korku çatışmasın! Arzular içimizde gümbürderken bütün bölge sessiz, sakin olmuş neye yarar?

"Her şey bırakmış kendisini sessiz dinlencesine gecenin."[88]

Aslı yok bunun; eğer akılla bir düzene konmamışsa hiçbir dinlence sessiz değildir; üzüntüyü yok etmez gece; erteler, çeşidini değiştirir endişelerimizin. Çünkü uyuyanların da uykusu, gündüzleri gibi karmakarışıktır. Sağduyunun eriştiği sükûnet, gerçek sükûnettir. Geniş bir evin sessizliği içinde uykuyu arayan insana bak bir kez, kulaklarını hiçbir ses rahatsız etmesin diye bütün hizmetçiler ağızlarını açmazlar, ayaklarının ucuna basarak yürürler. Efendi sağa döner, sola döner, acı içindeyken birazcık dalmak ister. Aslında hiçbir ses duymadığı halde duyduğunu sanıp yakınır. Bunun sebebi nedir, biliyor musun? Ruhundan gelir bütün bu gürültü. Yatıştırılması gereken ruhudur, onun başkaldırmasını önlemek gerekir; yatakta yatıyor diye onun sakin olduğunu sanma sakın. Zaman zaman bu dinlence çırpıntılar içindedir. İşte bu yüzden bir etkinliğe itilmeliyiz, ruhumuz kendi tembelliği yüzünden içi içine sığmadığında güzel sanatlarla uğraşmalıyız.

87 Roma'da ünlü bir çeşme. -ç.n.

88 Apollonius Rhodius'un bir dizesini Atax'lı Varo böyle çevirmiş. -ç.n.

Büyük önderler bir eri itaatsiz gördükleri zaman, iyi bir görev vererek yola getirirler onu, hep seferde tutarlar. İşi gücü olanların çılgınlık yapmak için hiç vakitleri yoktur; aylaklığın kusurları işle, çalışmayla dağılır kesinlikle, başka bir şeyle değil. Devlet hizmetinden gına getirerek, kısır, nankör bir mevkiden bıkarak bir kenara çekildiğimiz çok olmuştur. Ama yine de korku ve bıkkınlığın fırlatıp attığı o gizli köşede bile, zaman zaman mevki ihtirasımız kabarır; çünkü o ihtiras daha köküyle koparılıp atılmamıştır; yorgun düşmüştür sadece, ya da kendine yetmeyen başarılar yüzünden azmıştır bile. Sefahat için de aynı şeyi söylüyorum: Gün olur yok olmuş görünür, arkadan dengeli olduklarını ilan eden insanları hırpalamaya başlar; tam da her şeyden el etek çekmişken, mahkûm edilmemiş ama terkedilmiş zevklere yöneliverir, ister onları; hem de bu işe ne kadar gizli kapaklı yönelirse o kadar şiddetle ister. Açıkta olan her kusur daha hafiftir çünkü. Hastalıklar da ancak sinsice seyretmekten geçip iyice ortaya çıktıktan sonra, olanca şiddetleriyle belirdikleri zaman iyileşmeye yüz tutarlar. Para, mevki ihtirasları, insan ruhunun başka hastalıkları sağlık perdesi altında sinsice saklandıkları zaman en çok zararı verirler, iyice aklına yerleştir bunu. Huzur içinde görünürüz ama değilizdir aslında. Çünkü iyi niyetli isek, geri çekilme borusu çaldıysak, gösterişi hor gördüysek, az önce dediğim gibi artık hiçbir şey bizi yolumuzdan alıkoyamaz: Ne insan ne de kuş sesi artık sağlam ve kesin olan iyi düşüncelerimizi yarıda kesebilir. Bir sesin çağrısına, rastlantılara kapılırsa bir zihin, hafiftir ve kendi içine yumulmamıştır. İçinde hâlâ bir endişe, insanların içine kurt düşüren bir korku vardır. Vergilius'umuzun dediği gibi:

"Ve ben korkuyorum, ben ki ne savrulan kargılardan
korkmuştum ne de savaş düzeninde yığılmış
düşmanlardan. Oysa şimdi her şeyden ürküyorum:

Yel esti mi hopluyor yüreğim, bir ses duydum mu
irkiliyor, duraklıyorum; yanımdaki yoldaş,
sırtımdaki yük için kuşku, korku doluyum."[89]

Bilge insan her şeyden önce ne vınlayan oklardan, ne birbirine geçmiş iki ordunun silah seslerinden, ne düşmüş bir kentin çatırtısından dehşete kapılan insandır; ötekisi ise deneyimsizdir, her gürültüde malı mülkü için korku içindedir; her ses titretir onu, en ufak kıpırtıda yüreği ağzına gelir; sırtındaki yük ürkek yapmıştır onu. Şu mutlu geçinenlerin içinden seç herhangi birini, sırtlarında çok yük olanlardan, arkalarından çok şey sürükleyenlerden birini; göreceksin ki o "yoldaşları için, yükleri için" hep korku içindedir. Yaltaklık da etse, tehdit de etse, boş değerleri kaba bir gürültüyle bütün etrafında çınlatsa da sana hiçbir çığlığın erişemeyeceği, seni hiçbir sesin sarsamayacağı gün, işte o gün sen ruh dengeni kurmuşsun artık demektir, bilesin!

"Nasıl şey o öyle? Zaman zaman çığlıklarından kaçınmak daha rahat değil midir?" diyorsun. Öyledir, doğru. İşte bu nedenle bu yerden çıkıp gideceğim. Kendimi denemek, bir alıştırma yapmak istemiştim. Sirenlere karşı bile, Odysseus'un yoldaşları için bulduğu onca kolay çare varken, insan bu işkenceyi daha uzun zaman ne diye sürdürsün?

57. Mektup

Baiae'den Napoli'ye dönmem gerektiğinde, bir daha gemi yolculuğuna çıkmayayım diye fırtına çıkacağına kolayca inandırmıştım kendimi. Oysa yol boyunca öylesine çamura bulandım ki, herkes deniz yoluyla geldiğimi sanabilirdi. O gün bütün atletlerin çektiği çileleri çekmem gerekti: Yağla

89 Vergilius, *Aeneis* II, 726.

ovunduktan sonra Napoli Tüneli'nde toz yağmuruna[90] yakalandık. O hapishane gibi tünelden daha uzun, o çırağlardan daha karanlık bir şey olamaz; bırak bizim karanlıkta görmemizi, karanlıkları bile görmemize yetmiyorlar. Ama burası ışıklı bile olsaydı, toz topraktan göz gözü görmez olurdu. Açık havada bile ağır ve rahatsız eden bu toz toprak bir de nefes alacak bir yeri olmayan kapalı bir alanda üst üste yuvarlanıp dururken ne halde olur, sen anla artık! Birbirine karşıt iki şeyden aynı zamanda sıkıntı çektik. Aynı yolun üstünde, aynı günde hem çamurla hem de tozlarla cebelleşmek zorunda kaldık.

Ne var ki böylesi karanlık, düşünmek için bir konu sağladı bana. Sanki ruhuma vuruyorlar sandım; korkmadım ama sarsıldım, hani alışılmamış yeni bir olay, çirkin bir görüntü karşısında sarsılır gibi. Şimdi sözünü ettiğim benim gibi bir insan değil, çünkü ben örnek insan olmayı geçtim, orta halli bir insan olmaktan bile çok uzaktayım. Sözünü ettiğim kişi, kaderin üstünde hiçbir hak iddia edemeyeceği o değerli kişidir; ama onun da ruhu tokat yiyecek, beti benzi atacaktır. Kimi duygular vardır, Lucilius'um, hiçbir erdem kaçınamaz onlardan. Doğa, erdeme ölümlü olduğunu anımsatır. Bu yüzden hem acıklı olaylardan yüzünün ifadesi değişecek hem de beklenmedik olaylar karşısında dehşet duyacak; büyük bir uçurum kenarına oturup aşağı bakınca gözleri kararacak. Bu, korku değil aklın gemleyemediği doğal bir duygudur. Bu yüzden güçlü, kendi kanını akıtmakta tereddüt etmeyen insanlar bile başkasının kanına bakamaz. Kimisi yeni açılmış bir yaranın, kimisi iltihaplı eski bir yaranın tedavisi, bakımı sırasında titrer, bayılır; kimisi için bir

90 Strabon, Napoli ile Puzzeli arasında bir tünel olduğunu bildiriyor. Tünelin boyu 700, yüksekliği 9, genişliği 16 metreymiş. Tünele ışık gelsin diye yer yer yukarıdan delikler açmışlar ama genellikle çok karanlıkmış. Sonradan çırağılar konmuş olmalı. -ç.n.

kılıç görmektense kılıçla yaralanmak daha iyidir. Dediğim gibi ben sadece altüst olmadım, bir sarsıntı geçirdim. Yine ışığa kavuşur kavuşmaz bilinçsiz, istek dışı bir sevinç duydum. Sonra da kendi kendimle konuşmaya başladım. Her şeyin sonu aynı kapıya çıktığına göre, şu ya da bu olaydan daha az ya da daha çok korkmak ne budalalık! Çünkü bir insanın üstüne ha bir bekçi kulesi düşmüş, ha bir dağ çökmüş, ne fark eder sanki? Bulamazsın farkı. İkisi de aynı ölçüde öldürücü olduğu halde, dağ düşecek diye daha çok korkacak insan da bulunabilir; çünkü korku sonuçtan çok etkene bakar.

Şimdi benim Stoacılardan mı söz ettiğimi sanıyorsun? Onların kanısına göre insan ruhu büyük bir yük altında ezilince bedende tutunamaz, dağılır hemen. Çünkü özgürce çıkış yolu yoktur ona. Ben böyle düşünmüyorum, sanırım böyle düşünenler de yanılıyorlar. Nasıl ki ateş ezilemezse (çünkü kendini ezenin etrafına dağılır), nasıl ki hava sopayla, kılıçla yaralanmaz, kesilmez ve kendine vuran şeyin etrafını sararsa; aynı şekilde ruh da, çok ince bir maddeden yapılmış olan ruh da, ne yakalanabilir ne bir beden içine sokulabilir; inceliği sayesinde kendiliğinden etrafını sıkıştıran her şeyi deler geçer. Yıldırımın çok geniş bir alanı sarssa, aydınlatsa da küçücük bir delikten kaybolup gitmesi gibi, ruh da ateşten daha ince olduğu için her bedenden geçip gider.

Peki, ruh ölümsüz olabilir mi? Bu soruyu araştırmak gerekir. Şunu kesin olarak bil ki, ölümsüzdür ruh: Bedenden sonra da kaldığına göre ölmüyor demekti. Hiçbir şekilde ezilemez; mademki hiçbir ölümsüzlükte bir ayrıcalık yok, sonsuza dek sürecek bir şeye de hiçbir zarar gelemez.

58. Mektup

Dilimizdeki sözcük fakirliğini hatta kıtlığını bugünkü kadar iyi anladığım olmadı hiç. Dereden tepeden konuşurken, söz dönüp dolaşıp Platon'a gelince, dilimizde adlandırılması gerekli ama adlandırılmamış birçok olgu çıktı karşımıza; kimilerinin de karşılığı varken, sözcükleri beğenmediğimiz için kullanımdan düşmüş bunlar. Muhtaç ama yine de müşkülpesent bir halimiz var.

Greklerin "oestros" dedikleri, sığır sürülerinin peşi sıra giden, onları hendeklere düşüren sineğe bizim dilde "asilus" denirdi eskiden. Vergilius'a inanmak gerek:

> "Kutsal Silarus korusuna ve pırnallarıyla
> zümrüt gibi Alburnus Dağı'na yakın yerlerde
> uçuşan sineklere asilus der Romalılar;
> Greklerse oestros diye ad vermişler dillerinde
> tiz sesle vızıldayarak, her sığır sürüsünü
> ürkütüp ormana uğratan haşin, yaban bir tür."[91]

Bu sözcük bugün kullanılmıyor, ne demek istediğim anlaşılıyor sanırım. Sözü uzatıp senin vaktini almayayım, kimi sözcükler eskiden ön eksiz kullanılıyordu. Mesela "cernere ferro inter se" (bir davayı kılıçla halletmek) deniyordu; örneği yine Vergilius verecek bize:

> "Koca dünyanın türlü yöresinde doğan erler
> toplanıp bu sorunu kılıçla hallettiler."[92]

Oysa biz "cernere ferro" demiyoruz, "decernere ferro" diyoruz. O fiilin eksiz biçimi kullanımdan düşmüş bugün. Eskiden "si iusso" (buyurursam) denirdi, yani "iussero" demekti bu. Sen benim sözüme bakma, Vergilius'un sözüne bak, ona inan:

---

91 Vergilius, *Georgica* III, 146-50.

92 Vergilius, *Aeneis* XII, 708-9.

"Buyurduğum her yere (qua iusso) gidecek benimle birlik geri kalan ordu."[93]

Sana bunu böylesine titizlikle anlatıyorsam, dil bilginlerinin yanında ne çok zaman yitirdiğimi göstermek için değil; her gün sözünü kullandığımız ozanda bile kimi sözcükler kullanımdan düşmüşken, Ennius'da, Accius'da ne kadar paslanmış, günü geçmiştir, oradan anlayasın diye yapıyorum bunu.

"Bu sözlerle nereye varmak istiyorsun, amaç nedir?" diye soruyorsun. Saklamayacağım senden, kulağına hoş gelmesine gayret ederek lafı "essentia"[94] sözcüğüne getirmek istiyorum. Gayretim boşa gitse de, bu sözcük kulaklarını tırmalasa da yine de kullanacağım. Bu sözcüğün savunucusu olarak Cicero'yu biliyorum; sanırım güvenilir bir kefil. Daha yeni zamanlardan bir kimse istersen Fabianus'u gösteririm; iyi konuşan, zarif, bizim kılı kırk yaran zevkimize göre bile iyi işlenmiş üslubu olan bir kişi. Peki, ne olacak şimdi sevgili Lucilius'um? Dilimizde nasıl karşılayacağız "ousia"yı,[95] o zorunlu gerçeği, o her şeyin doğal temeli olan varlığı? İzin ver de bu sözcüğü kullanayım. Senden aldığım bu hakkı titizlikle kullanmaya gayret edeceğim, belki de sadece izin koparmakla yetineceğim. Bana karşı gösterdiğin bu inceliğin neye yararı olacak zaten, mademki beni dilime karşı isyan ettiren şu sözcüğü hiçbir zaman Latincede dile getiremeyeceğim. Dilimize aktaramadığım bu tek heceli sözcüğü söylersem, Roma dilinin terim fakirliğini daha çok suçlayacaksın. "Hangi sözcük bu?" diyorsun. Şu sözcük: "To on!" "Kalın kafalı bir kimse yerine koydun beni. Bunu çeviremeyecek ne var? Herkes yapar: 'Quod est' = 'var olan' dersem, olur biter!"

93 Vergilius, *Aeneis* II, 467.

94 Temel, esas, varlık. -ç.n.

95 *Yun.* Öz, varlık, esas. -ç.n.

Öyle ama arada çok fark var sanırım, ben bir sözcük yerine bir fiil kullanmak zorunda kalıyorum. Ama zorunluysa kullanacağım yine de.

Platon'a göre varlıklar altı anlama gelirmiş, çok bilgin bir dostumuz böyle anlattı bugün. Hepsini sana açıklayacağım ama daha önce *cins* nedir, *tür* nedir bunları açıklayayım. Şimdilik başka her türün bağlı olduğu, her bölünmenin anası, bütün evreni içine alan başlangıç cinsini, ilk cinsi araştıralım. Teker teker geri döndüğümüzde bulunacak bu, çünkü böylece ilk öğeye varılır. Aristo'nun dediğine göre insan bir türdür, at bir türdür, köpek bir türdür. Bütün bunları içine alıp hepsinin üstünde olan ortak zinciri aramak gerekir. Nedir bu? Canlılar. O halde yukarıda sözünü ettiğim bütün türlerin, at, köpek yani hayvan türlerinin cinsi var olmaya başladı: canlı cinsi. Öyle ama kimi yaratıklarda can vardır ama hayvan değillerdir. Bitkilerde, ağaçlarda da bir can olduğu kabul edilir; onların yaşadığını, öldüğünü söyleriz. O halde hem hayvanlar hem bitkiler bu sınıftan[96] olduklarına göre, canlılar üst yeri tutacaklar. Ne var ki kimi varlıklar da candan yoksundur: kayalar mesela. Demek canlılardan daha eski bir varlık olacak, herhalde maddedir bu. Bu varlığı, canlı maddeler, cansız maddeler diye ikiye böleyim. Bedenin daha üstünde de bir varlık var çünkü; biz kimi varlıklara bedenli, kimilerine de bedensiz varlıklar diyoruz. Peki bunların çıktığı ilkel varlık ne olacak? Demin pek uygun bir ad bulamadığımız şey: "quod est" yani "var olan". Şimdi de bu varlığı türlere ayıracağız ve diyeceğiz ki: Var olan ya bedenlidir ya da bedensiz. O halde var olan, ilk ve en eski cinstir, deyim yerindeyse genel olandır. Başka cinsler de vardır ama bunlar türsel cinslerdir: insan cinsi gibi. Çünkü insan cinsinin içinde

96 Latincedeki sözcük kökenleri Türkçede verilemiyor. "Animus" ruh; "anima" can, tin, soluk; "animal" canlı; "genus animale" hayvan cinsi vb. -ç.n

ulus türleri vardır, Grekler, Romalılar, Partlar gibi; renk türleri vardır, beyaz, siyah, kızıl renkli insan türleri gibi; kişi türleri vardır, Cato, Cicero, Lucretius gibi. Çok türü içine alan, bir cinstir; bir cinsin altında olanlar türdür. "Var olan"ın cinsi geneldir,[97] onun üstünde hiçbir şey yoktur, varlıkların başlangıcıdır, her şey onun altında bulunur.

Stoacılar bunun üstüne daha esaslı bir cins koymak isterler, bunu biraz sonra hemen ele alacağım. Sözünü ettiğim o cinsin, başka bütün varlıkları içine aldığı için, haklı olarak ilk sıraya konduğunu açıklayayım önce. "Var olan"ı şu türlere ayırıyor ve şöyle diyorum: Ya bedenlidir ya bedensizdir, bir üçüncüsü yok. Yine bedeni nasıl bölüyorum? Diyorum ki, kiminin canı vardır, kimisi cansızdır. Yine canlıları nasıl bölüyorum? Diyorum ki, kiminin ruhu vardır, kiminin yalnız canı. Ya da şöyle: Kimileri bir atılım yapabilir, yürür, bir yerden öteki yere gidebilir; kimileri toprağa yapışmışlardır, kökleriyle beslenirler, büyürler. Yine canlıları kaç türe bölüyorum? Ya ölümlüdürler ya ölümsüz.

Kimi Stoacılara göre ilk cins herhangi bir şeydir (quid). Neden böyle düşünürler, ekleyeyim: "Doğada kimi şeyler vardır, kimi şeyler de var değildir. Oysa doğa, var olmayanları da kapsar, hayalin yarattığı Kentaurlar gibi, devler gibi; tözleri olmasa bile, tıpkı yanlış bir düşünceden meydana gelmiş, belli bir hayalî biçim kazanmaya başlamış başka şeyler gibi..." Böyle derler.

Şimdi sana söz verdiğim konuya dönüyorum. Platon, var olanları nasıl altı basamağa bölmüştür? İlk varlık, "var olan", ne gözle ne dokunmayla ne de herhangi bir duyuyla algılanabilirmiş; yalnız düşünülebilirmiş. Genel olan şey, insan cinsi gibi görülemez ama bu cinsin bir türü görülebilirmiş: Cicero, Cato gibi. Hayvan cinsi görülemezmiş, düşüncede varmış

97 Latincede "genus" cins, "generalis" genel anlamına gelir. Çeviride bu özellikler kaybolmaktadır. -ç.n.

sadece ve onun bir türü olan at, köpek vb. görülebilirmiş. Var olanların ikinci basamağına Platon, her şeyin üstünde olan, her şeyi aşan varlık'ı koymuş: onun en yetkin olduğunu söylüyormuş. Herkes ozan sözcüğünü kullanır, bütün şiir yazanlara bu ad verilir ama Yunanlarda bir tek ozanı belirtir bu ad: Ozan denince Homeros anlaşılır. Peki, kimmiş bu, her şeyden ulu, her şeyden güçlü olan? Bir Tanrı hiç kuşkusuz. Varlıkların üçüncüsü, kendilerine özgü varlıklarmış. Sayılamayacak kadar çokmuş bunlar, ama görüş alanımızın dışında kalırlarmış. "Nedir bunlar?" diye soruyorsun. Platon'un (dizgesinin) özel gereçleri imiş bunlar (supellex). Gördüğümüz her şeyin yaratıldığı, her şeye bir biçim sağlayan örneklere "idea" diyor Platon; bunlar ölümsüz, değişmez ve dokunulmazlarmış.

İdea nedir, yani Platon'a göre nedir, dinle şimdi: "İdea, doğanın yarattığı varlıkların ölümsüz örnekleridir." Bu tanıma bir açıklama ekleyeyim de sorun daha açık olsun senin için: Diyelim ki senin resmini yapmak istiyorum. Resmin modeli olarak sen varsın, zihnim senin kimi halini yakalayıp eserine koymak istiyor. Bana seni öğreten, senin üstüne bilgi veren, resimde taklit etmek istediğim o görüntün, idea'dır; doğada da böyle sayısız örnekler varmış, insan, balık, ağaç; doğa bunlara bakarak yaratacağı varlıklara biçim verirmiş.

Dördüncü sırada "idos"[98] varmış. Bu idos nedir diye öğrenmek istersen dikkatli olmalısın. Bu işin güçlüğünü benim üstüme atma, Platon'un üstüne at; güçlük çekmeden hiçbir ince ayrıntıya varılamaz. Az önce ressamın örneğini ele aldım: Ressam, Vergilius'un renkli portresini yapmak istese ona bakardı. İdea, Vergilius'un çehresi olurdu, yaratılacak eserin örneği; sanatçının ondan alıp eserine koyduğu görüntü idos'tur. Arada ne ayrım var diye sorarsan, biri örnektir, öteki örnekten alınıp esere geçirilen biçimdir. Sanatçı birini

98 *Yun.* Eidos. Şekil, biçim, görüntü. -ç.n.

taklit eder, öteki ise onun eseridir. Heykelin bir yüzü vardır, bu idos'tur; örneğin de bir yüzü vardır, sanatçı buna bakarak heykeline biçim vermiştir, bu da idea'dır. Başka ayrıntı daha söylememi istersen: İdos, yaratılan eserdedir; idea, eserin dışındadır. Yalnız eserin dışında değil, eserden önce de vardır.

Beşinci cins, ortak var olanlardır. Bunlar bizimle ilgili olmaya başlıyor artık. İnsanlar, hayvanlar, eşyalar bu sırada bulunur. Altıncı cins, var sayılanlarmış: boşluk ve zaman gibi. Gördüğümüz ve dokunduğumuz her şeyi Platon kendilerine özgü varlıklar diye düşündüğü şeyler arasında saymaz çünkü bunlar dalgalanıp duran varlıklardır, sürekli olarak azalıp çoğalırlar. İçimizden hiçbiri, yaşlıyken gençliğinde olduğu gibi değildir. Hiç kimse sabah neyse, bir gün önceki insan değildir artık. Irmaklar gibi sürüklenip, akıp geçer bedenlerimiz. Gördüğün her şey zamanla birlikte koşar, gördüğümüz hiçbir şey olduğu gibi kalmaz; ben bile her şeyin değiştiğini söylerken değiştim şu anda. Şu söz Herakleitos'un:

"Aynı ırmağa iki kez hem giriyoruz hem girmiyoruz."

Çünkü ırmağın adı aynı kalır ama suları akıp geçmiştir. Bu olay, bir ırmakta insanda olduğundan daha iyi izlenebilir, öyleyken bizi alıp götüren akıntı daha az hızlı değildir; işte bu yüzden beden dediğimiz o pek değişken şeyi onca sevmemize, gün gelip öleceğiz diye korumamıza, böylesine deli divane olmamıza şaşıp kalıyorum, çünkü her an bir öncekinin ölümü demektir: her gün gelen ölüm, bir kez tam geliverse neden korkmak isteyesin ki? Değişken, aksak, her türlü etkiye açık insan türünden söz ettim. Evren, o sonsuz, yenilmez varlık da değişir, hep aynı kalmaz. İçinde bulunan her varlığı korusa da, onlar eski hallerinde kalmaz artık; düzenlerini değiştirir evren.

"Bütün bu anlattığın ince ayrıntı ne işime yarar benim?" Bana sorarsan hiçbir işine yaramaz. Nasıl ki maden oymacısı

uzun süre dikkatle bakmaktan yorulan gözlerini dinlendirir, dilimizdeki deyime göre şenlendirirse; biz de ara sıra ruhumuzu gevşetelim, kimi eğlencelerle oyalayalım ama bu eğlenceler de yine birer çalışma olsun. İyi gözlemlersen bunlarda da seni kurtarabilecek bir şeyler bulacaksın. Ben de, Lucilius, böyle yaparım hep: Her bilgiden, felsefeye ne kadar aykırı olursa olsun, kendi yararıma kullanmak için bir şeyler kaparım. "Hangi konu az önce ele aldığımız konular kadar ahlakı düzeltmeye daha az yararlı olur? Platon'un idea'ları beni nasıl daha iyi yapmaya yarayabilir? Aşırı isteklerimi gemlemek için bunlardan ne çıkarabilirim ben?" dersen, şunu bile çıkarabilirsin: Duygularımıza köle olan, bizi yakıp kavuran, kışkırtan şeylerin gerçek olan şeyler arasında olduğunu kabul etmez Platon. Demek ki bunlar hayalidir; bir zaman için bir görüntüleri vardır ama hiçbirisi kalıcı, sağlam değildir. Ne var ki biz onları sanki hep var olacaklarmış gibi, hep bizim olacaklarmış gibi arzu ederiz; zayıf, kararsız, boş yanılgılar içinde kalakalırız. Sonsuz olan şeylere doğru yollamalıyız ruhumuzu. Uzayın yüksekliklerinde dolanıp duran bütün varlıkların örneklerine, bunların arasında oturan Tanrı'ya hayran olalım. O Tanrı, öz'leri engel olduğu için ölümsüz kılamadığı varlıkları ölümden nasıl koruyacağını, akıl yoluyla bedenin hatalarını nasıl yeneceğini öngörmüştür. Her varlık sonsuz olduğu için değil, onu yönetenin korumasıyla daimidir; yoksa ölümsüz varlıklar bir vasiye gereksinmezlerdi. Yaratan, bunları maddenin kırılganlığını kendi gücüyle yenerek korur. Bunca değersiz olan, var olup olmadıkları bile şüphe götüren şeyleri hor görelim o halde.

Bir de şunu düşünelim: Bizim gibi ölümlü olan uzay bile bir öngörü (providentia) sayesinde tehlikelerden kurtulur; bizim öngörümüzle de insanların büyük bir kısmını mahveden ihtiraslara hâkim olabilirsek, engel olabilirsek, bu küçük bedenin yaşamını bir sınırda uzatabiliriz.

Platon bile sağlığına itina etmesi yüzünden yaşlılığa erişti. Sağlıklı, güçlü bir yapısı vardı. Göğsünün genişliği yüzünden ona bu lakap verilmişti.[99] Ne var ki yaptığı deniz yolculukları, uğradığı tehlikeler çok azaltmıştı gücünü. Ilımlı, dengeli yaşayışı, insanların hırsını uyandıran şeylere karşı ölçülü olması, kendi kendine titizlikle destek olması sayesinde birçok engelleyici nedenlere karşın ömrünü ihtiyar yaşına kadar sürdürdü. Çünkü bilirsin sanırım, Platon'un kendine iyi bakması onun hayrına olmuştur. Tam seksen bir yaşını doldurduğu doğum gününde gözlerini yummuştu yaşama. Bir rastlantıyla o gün Atina'da olan Pers kâhinleri bu yüzden ölüsü için kurban kesmişler; çünkü yaşı dokuz ile dokuzun çarpımı olan seksen bir gibi çok yetkin bir sayıya ulaştığından onun insan kaderini aşan bir kaderi olduğuna inanmışlar. Senin bu toplamdan birkaç gün feda etmeye, kurbandan da vazgeçmeye hazır olduğundan hiç şüphe etmem!

Azla yetinmekle ihtiyarlığı uzatabilirsin; bence ne can atılacak ne de reddedilebilecek bir şeydir ihtiyarlık. İnsanın kendi kendisiyle olabildiğince uzun zaman birlikte olması tatlı bir şeydir ama kendinde bir zevk kaynağı bulmaya layık olması şartıyla. Bu yüzden şu konuda bir karara varmalıyız: İhtiyarlığın son günlerini hor görmeli miyiz? Sonumuzu beklemeli mi, yoksa bu işe kendi elimizle mi bir son vermeliyiz? Kader gününü tembel tembel bekleyen kişinin hali, korkan insanın haline yakındır; tıpkı şaraba aşırı düşkün insanın şarap testisini boşaltıp dibindeki tortuyu da içmesi gibi. Ama yine de yaşamın bu son bölümü bir tortu mudur yoksa çok duru, çok saf, tertemiz bir şey midir diye araştıracağız; yeter ki zekâ zarar görmeden kalmış olsun, bozul-

99 Platon'un asıl adının Aristokles olduğunu yazar bazı kaynaklar. Platon, Yunanca "geniş" demektir. Yine bazı kaynaklar bu lakabın ona göğsünün değil, alnının genişliği yüzünden verildiğini söyler. -y.n.

mamış duyular ruha yardım etsin, beden sakatlığı olmasın, ölüm vaktinden önce yerleşmesin bedene. Bir insan, yaşamını mı yoksa ölümünü mü uzatır, çok önemlidir bu sorun.

Peki beden görevlerini aksatıyorsa, ruhu bu yükten kurtarmak neden gerekli olmasın? Belki zorunlu olacağı zaman elinden gelmeyebilir diye gerektiğinden biraz önce yapmalı bu işi. Madem hemen ölmektense kötü yaşamanın tehlikesi daha büyüktür, küçücük bir zamanı kazanma pahasına büyük tehlikelere zar atan kişi akılsızın biridir. Uzun süren ihtiyarlık pek az kişiyi zarar görmeden ulaştırır ölüme; birçoklarını yaşam, hiçbir işe yaramadan bir köşede uyuşuk bırakır. Senin kanına göre, hâlâ yaşamından bir parça yitirmek, onu sona erdirme hakkını kaybetmekten çok daha acı bir şey midir? Bu düşüncelerin seninle ilgili olduğunu sanıp sakın beni zoraki dinleme, dediklerimi değerlendir. İhtiyarlık beni kendime olduğum gibi korursa, yani en iyi yanımla olduğum gibi korursa ihtiyarlığı bırakacak değilim. Gelgelelim zihnimi bozarsa, onu parça parça koparıp yok ederse, bana yaşamı değil, bir tek soluğumu bırakırsa bu çürümüş, çökmek üzere olan yapının üstünden atlar geçerim. Hastalıktan ölerek kurtulmak istemem, yeter ki hastalığım iyileşebilecek olsun, ruhuma zarar vermesin. Acı çekiyorum diye kendi ellerimle yaşamıma son vermeyeceğim; bu tür ölüm, yenilgidir. Yok, bilirsem ki bu acıyı hep çekmek zorundayım, çıkar giderim bu yaşamdan; acı çekiyorum diye değil, acım yaşamak için bulduğum her nedene karşı bir engel olduğu için. Acısı yüzünden ölen insan zayıf ve korkaktır, acı çekmek için yaşayan insan da akılsız.

Çok uzattım sözü, dağarcığımda akşama kadar sürecek malzeme var daha. Bir mektuba son vermesini bilmeyen, nasıl son verebilir yaşamına? O halde hoşça kal! Hep ölümlerden bahseden sözlerimden sonra severek okuyacaksın bu son sözü.

59. Mektup

Mektubundan büyük zevk aldım. İzin ver de halkın sözcüklerini kullanayım, onları Stoacıların kullandığı anlama çekme sakın. Zevki bir kusur sayarız, gerçekten de öyledir; ancak zevk sözcüğünü ruhun ferahlatıcı bir duygusunu anlatmak için de kullanırız hep. Evet, sözcükleri bizim anlayışımıza göre değerlendirirsek, biliyorum ki zevk yüz kızartıcıdır ve sevinç de ancak bilgelere nasip olan bir şeydir, derim. Çünkü sevinç, ruhun kendine özgü olan gerçek mutluluğa güvenle yükselmesidir. Gelgelelim günlük dilde "onun konsül olmasına çok sevindim" ya da "Evlendiğine, çocuğu olduğuna çok sevindim" gibi sözler söylüyoruz. Bunlar bir sevinç olmak şöyle dursun, çok kez yarınki acıların başlangıcıdır. Sevincin bir niteliği de sona ermemek, tersine dönmemektir. İşte bu yüzden bizim Vergilius'umuzun:

"ve ruhumuzdaki
kötü sevinçler"[100]

sözü anlamlıdır ama pek doğru sayılmaz: çünkü kötü bir sevinç yoktur, ozan zevklere sevinç adını vermiştir. Ben de "Mektubundan büyük zevk aldım" dediğim zaman yerli yerinde söyledim bu sözü. Olgun olmayan kişi, şerefli bir şeyden ne kadar sevinç duysa da, onun bu güçsüz duygusuna, hemen tersine dönüverecek olan bu duygusuna zevk derim ben. Bu zevk sözde bir iyi'den ileri gelmiştir; ölçüsüz ve düzensizdir.

Konuma döneyim ve senin mektubundan neden hoşlandım, anlatayım: Sözcüklerine hâkimsin; sözlerine kapılıp gitmiyorsun, söylemek istediğinden çok konuşmuyorsun. Birçok kişi, önceden tasarlamadıkları şeyi yazmaya güzel bir söz nedeniyle sürüklenirler. Sen böyle yapmıyorsun, her sözün özlü, konuya uygun düşüyor; istediğin sürece konu-

100 Vergilius, *Aeneis* VI, 278-9.

şuyor, konuştuğundan fazlasını anlatıyorsun. Bu da bir başka niteliğinin belirtisi: Ruhunda gereksiz, abartılmış hiçbir şeyin olmadığı meydana çıkıyor böylece. Gelgelelim eğretileme sözler buluyorum sende, aşırı gitmeseler de tehlikeli sınırı sıyırtıp geçen sözler. Benzetmeler buluyorum sende; bunları bizlere yasak, yalnız ozanlara tanınmış bir hak sayan insan bence değerli sayılabilecek konuşmaların henüz yazılmadığı eski çağ konuşmacılarından kimseyi okumamıştır. Konuyu sadelikle, iyice açıklamak için konuşan o çağ hatipleri mesellere başvururlardı; bu meselleri zorunlu bulurum ben, ozanlar için zorunlu olan nedenlerden ötürü değil, anlatımda güçsüz kalınca bize destek olsunlar diye, hem konuşan hem dinleyen gerçekle yüz yüze gelsin diye zorunlu bulurum.

Şu sıralarda özellikle Sextius'u[101] okuyorum. Yunanca sözcüklerle, çarpıcı zekâsıyla Roma ahlakı üstüne felsefe yürüten Sextius'u. Onun yaptığı benzetme beni etkiledi: "Ordu, her yanda düşmandan kuşkulanıldığı zaman, savaş düzeninde dört koldan ilerler, çarpışmak için hazırlanır," der ve ekler: "Bilgenin de aynı şeyi yapması gereklidir. Her türlü erdemini dört yana yaymalıdır ki, nerede düşmanca bir saldırı olursa orada hazır bir savunma gücü olsun ve önderin bir işaretiyle kargaşalık çıkmadan harekete geçebilsin. Ulu imparatorların yönettiği ordularda yapıldığını gördüğümüz gibi, önderin emri nasıl anında bütün güçlere duyurulursa, ordu bir kişinin verdiği işareti piyadeye, atlıya nasıl aynı anda ulaşabilecek biçimde düzenlenmişse, bizim aynı yönteme başvurmamız daha da zorunludur."

Çünkü askerler sebepsiz yere düşmandan korkarlar çok kez; saldırıya en açık diye düşündükleri yol genelde en güvenli olandır. Cehalet sahibi için hiçbir yerde sükûnet,

101 Diatriba türüyle ilgileniyor Seneca; çağdaşı Fabianus'u, Roma diatriba yazarlarından, Yunanca yazan Sextius'u da okuyor. -ç.n.

huzur yoktur; üst yandan da alt yandan da korkar, her iki yanı için ürpertiler içindedir, önünde ardında tehlike vardır hep. Her şeyden irkilir, hiç hazır değildir; yardımcı güçler bile korku verir ona. Ama bilge öyle midir? Her saldırıya karşı donanmıştır, tetiktedir; fakirlik olsun, yas olsun, alçaklık, acı olsun, nasıl saldırırsa saldırsın üstüne, o geri adım atmaz; korkusuzca hepsine karşı, hepsinin arasından yürür gider. Bizi birçok neden bağlar, güçsüz bırakır. Uzun süredir bu kusurlarla içli dışlı olduk, onlardan arınmamız zordur. Sadece dıştan kirlenmiş değiliz, içimize işlenmiş bu kir. Bir benzetmeden ötekine geçmeyeyim ve kendi kendime çok kez tartıştığım bir konuyu araştırayım şimdi: Neden akılsızlık bunca inatla yapışmıştır yakamıza? Çünkü önce cesaretle söküp atamıyoruz onu içimizden, olanca hızımızla yönetemiyoruz selamete doğru; ardından, bilgelerce bulunmuş gerçeklere yeterince güvenmiyoruz, kana kana içmiyoruz o kaynaktan, böylesine önemli bir konuya hafifçe dokunup geçiyoruz. Kusurlardan sıyrılabildikçe bilgi edinen kimse, kusurlara karşı koyabilmek için ne kadar bilgi edinmesi gerektiğini nasıl bilebilir? İçimizden hiç kimse işin derinine inmez, sadece üstünkörü ele alırız konuyu; işi başından aşmış kişilere göre felsefeye azıcık bir zaman ayırmak yeter de artar bile. Başlıca engel de şudur: Anında kendi kendimizden memnun oluveririz. Bize, "Örnek insan, aklı başında, temiz ahlaklı" diyen birini bulduk mu hemen kabul ederiz bu nitelikleri; öyle ufak tefek övgülerle de yetinmeyiz. Dalkavukluk, utanmadan ne yüklerse yüklesin üstümüze, sanki bunları söylemeye borçluymuşuz gibi kabul ederiz; pek mükemmel, pek bilge olduğumuzu tasdik edenlerle de aynı düşüncede oluruz hemen. Oysa onların çok kez yalan söylediğini de biliriz. Kendimize karşı öylesine hoşgörümüz vardır ki, özellikle karşıtını yapmakta olduğumuz her konuda övülmeyi isteriz. Ünlü bir kişi bir yandan işkenceler yaptı-

rırken ona pek merhametli denir; yağmalar düzenlerken eli pek açık; içki, sefahat âlemleri yaparken de pek dengeli der herkes. Bundan şu sonuç çıkar ki, kendimizi pek mükemmel saydığımız için değişmek istemeyiz.

İskender, Hindistan'da dolanıp dururken, komşularının bile pek tanımadığı kabileleri yere serdikten sonra bir kenti kuşatmaya niyetlenmiş ve en zayıf yanlarını bulmak için surların etrafında dolanıyormuş. Bir ok saplanmış bacağına. Ama o, uzun zaman at üstünde kalmış yine de, başladığı işi bitirmeye çalışmış. Daha sonra bacağından akan kan kesilmiş, kuruyan yaranın acısı artmış, atın üstünden sarkan bacağı yavaş yavaş duygusuzlaşmış, bu yüzden attan inmek zorunda kalmış. "Herkes," demiş, "istediği kadar, benim İuppiter'in oğlu olduğuma yemin etsin dursun bakalım, ama şu yara benim bir insan olduğumu haykırıyor."

Biz de aynı şeyi yapalım: Karınca kaderince herkes, kendine yapılan dalkavukluk yüzünden biraz aptaldır. "Siz benim aklı başımda olduğumu söylüyorsunuz, ama ne kadar gereksiz şeylere can atmaktayım, zararlı şeyleri istemekteyim, ben bilirim. Anlamadığım başka bir şey daha var: Hayvanlar tok olduklarını hemen anlıyorlar. Oysa ben yemede içmede ölçü ne olmalıdır, midem ne kadar alır, bilmiyorum." İşte böyle söylememiz gerek.

Şimdi bilge olmadığını nasıl anlayacaksın? Anlatayım bunu sana. Gerçek bilge denen o kişi neşe doludur, güler yüzlü, sakindir, hiçbir şeyden sarsılmaz. Tanrılarla başa baş yaşar. Şimdi yokla bakalım kendini: Hiç kederli olduğun oldu mu? Hiçbir umut, ruhunu geleceğin bekleyişi ile tedirgin etti mi? Geceler gündüzler boyunca, yücelmiş ruhunun tutumu aynı kaldı mı? Kendinden hep memnun oldun mu? İşte o zaman insan mutluluğunun doruğuna çıkmışsın demektir. Ama her yerde zevki, her türlü zevki arar durursan, bil ki sevinçten yoksun olduğun kadar bilgelikten de yoksunsundur. Sen bu

mutluluğa erişmek istiyorsun ama zenginlikler, şan şerefler arasından geçerek oraya varacağını sanırsan aldanırsın. Bu demektir ki, endişeler arasında arıyorsun sevinci. Neşe ve zevk verecek diye elde etmek istediğin iyi'ler acılarının nedenleridir aslında. Ben diyorum ki, her şey oraya, sevince yönelir ama sürekli ve büyük sevinci nereden elde edeceklerini bilmez insanlar; falan kişi şölenlerde ve sefahatte arar; filan kişi politikada, birçok müşterinin desteğinde; biri bir kadının sevgisinde, öteki serbest sanatların boş gösterisinde, hiçbir deva getirmeyen edebiyatta. Biz, bütün bu saydığım aldatıcı, kısa süreli eğlencelere kaptırırız kendimizi: bir tek saatlik keyifli çılgınlığı bitmez tükenmez bir pişmanlıkla ödeyen sarhoşluk gibi, büyük endişeler karşılığında elde edilen ve öylece sona erecek olan alkışların, beğeni gösterilerinin sağladığı itibar gibi!

O halde bilgeliğin belirtisi sürekli, eşit bir sevinçtir diye düşün. Bilgenin ruhu da ayın yüzeyi gibidir, orada her şey her zaman sakindir. Bilgelik hiçbir zaman sevinçsiz olmuyorsa, bilge olmak için bir neden daha var demektir: Bu sevinç de yalnız erdemlerin bilincinden doğar. Güçlü, adil, ılımlı kişiden başka hiçbir kimse sevinç duyamaz. "Demek ki," diyorsun, "akılsızlar ve kötüler hiç sevinç duyamaz öyle mi?" Bir av bulmuş aslanınkinden daha büyük bir sevinç değildir onlarınki. Şaraptan, şehvetten yoruldukları zaman, gece onları sefahat içinde yere serdiği zaman, küçücük bedenlerine alabileceğinden fazla, üst üste yığılan zevkler arınmaya başladığı zaman, işte o zaman Vergilius'un ünlü dizesini yüksek sesle okur o zavallılar:

"Nasıl da anlamsız sevinçler içinde geçirdik
o son gecemizi, bilirsin."[102]

102 Vergilius, *Aeneis* VI, 513-14.

Sefahate düşkün olanlar, her gecelerini anlamsız sevinçler içinde, sanki bu son geceleriymiş gibi geçirirler. Tanrılarla, tanrılara eş olanlarla birlikte olan o sevinç kesintili değildir. Dinmek bilmez. Bir başkasından alsaydı sevincini, dinerdi bu. Bir başkasının armağanı olmadığı için, başkasının isteğine de bağlı değildir. Kader, vermediğini geri alamaz.

60. Mektup

Yok, şikâyetçiyim senden, karşıyım sana, öfkeliyim. Sen daha hâlâ dadının, öğretmeninin ya da annenin dileklerini mi diliyorsun yoksa kendine? Onların sana ne kötülükler dilediklerini anlamadın mı daha? Ah, yakınlarımızın dilekleri bize ne kadar da düşmandır! Dilekler gerçekleştikleri zaman da bize kötülük getirir hep. Bütün felaketlerimizin daha çocuk yaştan beri peşimizi bırakmamasına şaşmıyorum artık. Anne babalarımızın kargışları arasında büyüdük çünkü.

Tanrılar bir de kendimiz için yaptığımız çıkarsız duaları duysunlar hele! Sanki bu halimizde kendimizi besleyemiyormuşuz gibi, daha ne kadar zaman tanrılardan bir şeyler dileyeceğiz? Koca koca kentlerin ovalarını daha ne kadar zaman dolduracağız ekinlerimizle? Daha ne kadar zaman halk hasat kaldıracak bizim için? Birçok gemi, daha ne kadar zaman bir tek masayı donatan yiyecekleri, hem de birçok denizden taşıyıp getirecek? Birkaç dönümlük bir otlak bir boğayı doyurur, bir orman birçok file yeter; gelgelelim insan, hem toprak hem deniz ürünleriyle doldurur midesini. Nasıl şey bu? Yoksa doğa insana pek zayıf bir beden verdiği halde, o çok iri, çok obur hayvanların açgözlülüğünden geri kalmayalım diye mi bu kadar pis bir boğaz vermiştir? Hiç sanmam. Çünkü doğa için gerekli olan, ne kadar az bir şeydir aslında. Doğa az bir şeyle savuşturulur. Aç midemiz değil, açgözlü-

lüğümüz bizim için pahalıya mal olur. O halde Sallustius'un dediği gibi, midelerinin kölesi olan bu kimseleri insan yerine değil de, hayvan yerine koyalım; hatta hayvan yerine bile değil, ölüler sırasına koyalım. Çünkü yaşayan insan, birçoklarına yararlı olan insandır, kendisinden yararlanan insandır. Bir köşeye çekilip uyuşuk kalanlar, evlerinde mezarda gibi yaşarlar. Bu kimselerin kapılarındaki mermere şöyle yazsan yeridir: ÖLMEDEN ÖNCE ÖLMÜŞLER.

61. Mektup

Eskiden istediğimiz şeyleri isteyip durmayalım hep. Ben, yaşlı çağımda çocukken istediğim şeyleri istememeye çalışıyorum kesinlikle. Gecemi gündüzüme katarak yalnız bu amaç için çalışıyorum; tek uğraşım, düşüncem bu: Eski hatalarıma bir son vermek. Bir günüm bir ömre bedel olsun diye gayret ediyorum. Her günüme de, Hercules hakkı için, sanki son gününmüş gibi sarılmıyorum ama son günüm de olabilirmiş gözüyle bakıyorum. Bu mektubu sana, ölüm beni özellikle yazı yazarken yanına çağıracakmış gibi bir ruh hali içinde yazıyorum. Yaşamı koyup gitmeye hazırım ve daha ne kadar yaşayacağıma önem vermediğim için hayattan zevk alıyorum. İhtiyarlıktan önce iyi yaşamaya gayret ettim, ihtiyar yaşımda ise iyi ölmek için gayret ediyorum: İyi ölmek ise memnun ölmek demektir.

Hiçbir şeyi isteksiz yapmamaya çalış. Bir işten nefret eden kişi için zorunluluk olan bir iş, o işi isteyerek yapan insan için zorunluluk olmaktan çıkar. Şöyle diyeyim: Buyrukları seve seve alan kişi, köleliğin en acı yanından yani istemediği işi yapmaktan kurtulmuş olur. Buyurulduğu için bir işi yapan insan değil, buyrukları istemeyerek yapan insan zavallıdır. Öyleyse ruhumuzu öylesine hazırlayalım ki, durum neyi ge-

rektiriyorsa onu isteyelim biz de; özellikle sonumuzu acısız, kedersiz düşünelim.

Yaşam için değil, önce ölüm için hazırlanalım. Yaşam zaten yeteri kadar donanmıştır, ama biz onun donanımına karşı çok istekliyiz. Her zaman bir şeyimiz eksiktir gibi geliyor bize, gelecektir de. Yeteri kadar yaşadığımızı yaşadığımız yıllar, günler değil ruhumuz belirler. Yaşadım, çok sevgili Lucilius'um, yeteri kadar yaşadım. Ölümü bilgiyle dolu, olgun bekliyorum.[103]

62. Mektup

İşlerinin çokluğu yüzünden özgürlükçü sanatlara kendilerini verememiş görünmek isteyenler yalan söylerler; meşgulmüş gibi davranırlar, işlerini abartırlar, kendi kendilerini tedirgin ederler. Vaktim var, Lucilius, vaktim var benim ve nerede olursam olayım kendi başımayım, kendime aitim. Olaylara kendimi kaptırıp koyuvermiyorum, zamanımı yitirmek için de neden aramıyorum; nerede bulunursam bulunayım düşüncelerimi de oraya götürüyorum ve beni selamete çıkaracak bir düşünceye bırakıyorum zihnimi. Dostlarımla olduğum zaman da kendi kendimden kopmam büsbütün. Ama bir iş ya da bir devlet görevi nedeniyle belli bir süre buluştuğumuz kişilerle de çok vakit yitirmem. Yetkin bir insanla birlikte bulunurum hep: Nerede, hangi çağda yaşamış

103 Olgun diye çevirdiğimiz "plenus", burada "tokluk" anlamına gelmiyor olmalı. Eski çağda yaşam genellikle bir şölene benzetilir; insan yer içer, ölür. Oysa Seneca için bir şölen söz konusu olamaz: Seneca, bilgenin ruhunu bilgiyle doldurmasını, bilgisizlerin midelerini doldurmasına karşılık olarak düşünür hep. Birçok yazısından anlıyoruz bunu. Yemek içmek bedenin donanımıdır; ruhun donanımı ise bilgidir, felsefedir, bunların sağladığı olgunluktur. -ç.n.

olurlarsa olsunlar, o değerli insanlara yollarım ruhumu. İnsanların en yetkini Demetrius'u alırım yanıma ve erguvan giysiler giymişleri[104] bir yana bırakıp, o yarı çıplak Demetrius'la konuşurum, ona hayranlık duyarım. Nasıl hayran olmayayım ki? Onun hiçbir eksik yanını görmedim ben. İnsan her şeyi hor görebilir ama her şeye sahip olamaz. Zenginliğe giden en kısa yol, zenginliği hor görmekten geçer. Bizim Demetrius öyle bir yaşam sürdü ki, sanki her şeyi hor görüyor gibi değil de, başkalarının her şeye sahip olmasını hoş görüyormuş gibiydi.

63. Mektup

Dostun Flaccus'un ölümüne çok üzüldüm, ama senin gereğinden çok acı duymanı istemem. Acı duymamanı istemeye pek cesaretim yok, yine de biliyorum ki acı duymamak daha iyi bir şey. Bu ruh gücü, yalnız kaderine üstten bakabilen bir insandan başka kime nasiptir ki? Bu ölüm böyle bir insana bile iğne gibi batacaktır; ne var ki, yalnız iğnelemekle kalacaktır. Gözyaşlarına boğulmadıysak, onlara engel olabildiysek, az gözyaşı döktük diye bizi hoş görebilirler. Dostumuzu yitirdiğimiz zaman gözlerimiz ne kuru olsun ne de akıp dursun hep. Ağlamalı ama hıçkırıp inlememeli. Yunan ozanlarının en büyüğü[105] yalnız bir gün ağlama hakkı tanıdı, Niobe'nin bile yemek yemeyi düşündüğünü söyledi dersem sana, çok katı bir yasa mı koydum dersin?[106]

104 İmparatorlar ve yüksek yöneticiler sınıfı erguvan rengi elbiseler giyerdi. -ç.n.

105 Homeros. -ç.n.

106 Burada *İlyada*'da geçen iki öyküye gönderme var: Odysseus, Patroklos'un ölümü üzerine yas tutan Akhilleus'a savaş meydanında ancak bir gün yas tutması ve acısını unutması gerek-

"Bu ağlayıp sızlamalar, bu aşırı ağıtlar nereden geliyor?" diye soruyorsun bana. Kaybettiğimiz sevgimizin delilini gözyaşlarımızda arıyoruz; acıya kapılmıyoruz, acımızı sergiliyoruz. Hiç kimse kendisi için üzgün değildir. Ne zavallı budalalık! Acının bile gösterişi var! "Nasıl?" diyorsun, "unutacak mıyım dostumu?" Duyduğun acı kadar sürecek bir anı vaat ediyorsun ona; şu çizgiler, bir rastlantı ile geliveren bir olayla gülüşe dönüşecektir. Bütün acının yumuşayacağı, en şiddetli yasının yatışacağı zamanı çok uzaklara atmıyorum. Kendini gözlemekten vazgeçer geçmez kederinin hayali uçup gidecektir. Sen şimdi kendi acının üstüne kapanıp ona bekçilik ediyorsun, ama bekleyenin acısı bile acının şiddeti kadar çabuk akar geçer, diner. Yitirdiklerimizin anılması bizim için tatlı olsun diye gayret edelim. Hiç kimse, içi burkulmadan düşünemediği şeye seve seve dönmez. Sevdiğimiz ölülerin adını içimiz yanarak anmamız kaçınılmaz bir iştir ama bu yanıp yakılmaların da kendine göre bir zevki vardır. Çünkü bizim Attalus'un her zaman söylediği gibi: "Nasıl ki kimi meyvelerin tatlı bir sertliği varsa, nasıl ki çok eski şarapların o hafif burukluğu hoşumuza gidiyorsa, ölmüş dostlarımızın anısı da öylece tatlıdır bizim için. Aradan uzun zaman geçti mi, sızlayan her şey yatışır, durulur; bize pürüzsüz bir zevk kalır." Ona bakılırsa, "Dostlarımızın sağlıklı olduğunu düşünmek bal, şeker gibi tatlı gelir bize; artık hayatta olmayanları anmak da hoşumuza gider ama garip bir burukluk ve acı verir. Hem acı, ekşi bir yanı olan gıdaların mideyi uyardığını kim inkâr edebilir?" Ben böyle düşünmüyorum. Benim için ölmüş dostlarımı düşünmek, anmak tatlı, hoş bir şeydir. Onlarla, bir gün yitirecekmişim gibi dost olmuştum, sanki

---

tiğini söyler. Sonraki bölümlerde de bu kez Akhilleus acılar içindeki Priamos'a, on iki çocuğu için ağlayan Tanrıça Niobe'nin onuncu günde artık yemek yemek için ağıt yakmayı bıraktığını hatırlatır. -y.n.

dostluğumuz sürüyormuş gibi yitirdim. O halde Lucilius'um, dengeli ruhuna yaraşanı yap, kaderin sana bağışladığı bu lütfu kötüye yorma: Ölüm alıp götürdü ama geri verdi. O halde dostluklarımızdan doludizgin zevk alalım, nasibimizin süresini bilemiyoruz çünkü. Düşünelim bir defa, uzun bir geziye çıktığımızda onları ne kadar uzun zaman bırakıp gittik; aynı yerde oturduğumuz halde çok zaman görmediğimiz oldu; böyle düşünürsek, onları yaşarken daha çok yitirdiğimiz meydana çıkar. Dostlarına karşı pek ihmalci davranıp da arkalarından perperişan yas tutan, onları ancak yitirince seven insanlara da katlanabilir misin? Bunların dostlarını sevdiklerinden kuşkuya düşeriz diye korkarlar ve işte bu yüzden böylesine aşırı bir yas içindedirler, kederlidirler, sevgilerinin geç kalmış belirtisini sergilemeye yönelirler.

Başka dostlarımız varsa, bu tek kaybımız için bizi avutmayı başaramazlarsa, onlara iyi davranmıyor, değer vermiyoruz demek. Eğer başka dostlarımız yoksa, biz kendimize kaderin yaptığından daha büyük bir haksızlık yapmışız demektir zaten. Kader, elimizdeki tek dostu aldı, biz de dost edinemediğimiz her kişiyi kaçırdık elimizden. Sonra tek bir dosttan başkasını sevemeyen kişi, o dostunu da çok sevmiş midir acaba? Tek mintanını yitirerek çıplak kalan insan, soğuktan korunmak için çare arayacağına, omuzlarını örtecek bir şeyler bulmaya çalışacağına ağlayıp sızlanmayı yeğ tutarsa, onun hali sana pek budalaca gelmez mi? Sevdiğini toprağa verdin, sevebileceğin birini ara. Ağlayacak yerde kendine yeniden dost edinmeye çalışmak en iyisi değil mi? Şu söyleyeceğim sözün artık basmakalıp olduğunu biliyorum, ama herkes söylüyor diye söylemekten geri kalacak değilim: İnsanın aklı acısına son vermese de, zaman son verecektir o acıya. Acısından bıkarak, yorularak acısına son vermesi, aklı başında bir insan için çok utanç verici bir şey. Bence en iyisi, acın seni bırakmadan önce sen onu bırak; istesen de uzun zaman

sürdüremeyeceğin bir şeyden, elinden geldiğince çabuk vazgeç. Atalarımız kadınlara bir yas süresi tanımışlardı, o kadar süre yas tutsunlar diye değil, daha uzun süre tutmasınlar diye! Erkekler için yasal bir süre yoktur çünkü hiçbir süre yaraşmaz erkeğe. Ama yakılan odun yığınından zar zor uzaklaştırılan, üstüne kapandığı cesetten zor koparılan şu kadınlardan bir tanesinin gözyaşlarını bir ay akıttığını gösterebilir misin bana? Hiçbir şey acı kadar çarçabuk nefrete dönüşmez. Acı tazeyken bir avutucu bulur kendine, kimi insanları çeker yanına; sürüp giderse de gülünç olur, yanlış değildir çünkü bu; ya yapmacıktır ya da deliliktir. Sana bu satırları pek sevdiğim Annaeus Serenus için çok gözyaşı döken bir kişi sıfatıyla yazıyorum. Hiç istemediğim halde, acısına yenilen insanlara bir örnek oldum. Öyle ama bugün davranışımı kendim ayıplıyorum; anlıyorum ki, böylesine yas tutmanın büyük bir nedeni varmış, meğer onun benden önce ölebileceğini hiç düşünmemişim. Hep şunu göz önünde tutuyormuşum: "Benden küçük, çok küçük," diyormuşum, sanki kaderler bir sıra gözetirlermiş gibi. Bu yüzden kendimizin de, sevdiğimiz herkesin de ölümlü olduğunu aklımızdan hiç çıkarmayalım. Şöyle demeliymişim o zaman: "Benim Serenus'um benden küçüktür, ama neye yarar bu? Benden sonra ölmesi gerek ama önce de ölebilir." Böyle yapmadığım için, kader bana tokadını hazır olmadığım bir zamanda indirdi. Şimdi her şeyin ölümlü ve belirsiz bir yasaya göre ölümlü olduğunu düşünüyorum artık. Bir gün olabilecek şey, bugün de olabilir. O halde, sevgili Lucilius'um, dostumuzun gitmesine acı duymak yerine, bizim de çok geçmeden gideceğimizi düşünelim; hem belki de, bilgelerin söyledikleri gerçekse, ölümden sonra bizleri bekleyen bir ülke varsa, öldü sandığımız kişi önceden yollanmıştır oraya.

64. Mektup

Dün bizimle birlikteydin hep. "Yalnız dün mü?" diye sitem etsen yeri. Bu yüzden "bizimle" dedim ama sen her zaman benimlesin. Birkaç dost gelmişti bize, ocağımız daha kalın tüttü;[107] ama öyle bir zenginin mutfağından patlayıp da gece bekçilerini telaşa düşüren dumanlar gibi değil; şöyle orta halli, hani eve konuk geldiğini belirtircesine bir duman. Türlü konulardan söz açtık, şölenlerde hep yapıldığı gibi, hiçbir konuyu bağlamadan, daldan dala atlayarak konuştuk durduk. Ardından bir kitap okundu, Yaşlı Quintus Sextius'un Grekçe yazdığı bir kitap. Bence büyük bir adam o, kabul etsin etmesin bir Stoacı. Ulu Tanrılar! Ne büyük bir güç var o adamda! Ne büyük bir ruh! Bütün filozoflarda bulamazsın bunu. Ün salmış birçok kişinin yazıları kansız cansızdır. Kurallar koyarlar, tartışırlar, kavga ederler fakat güç vermezler insana çünkü kendilerinde yoktur. Oysa Sextius'u okuduğun zaman da dersin ki: "Canlı, güçlü, özgür, insanı aşmış bir kişi! Geniş bir güven duygusuyla dolu olarak bıraktım onun kitabını elimden." Nasıl bir ruh hali içinde okuyorum o kitabı, açıkça söyleyeyim: Varsın ne gelecekse gelsin başıma, seve seve haykırabilirim: "Ne duruyorsun kader! Çık karşıma, beni her şeye hazır göreceksin!" Kendini göstermek isteyen, erdemini denemek isteyen bir kişinin ruhunu giyindim!

> "Ah! Güçsüz sürüler arasında ağzı köpüklü bir
> yaban domuzu ya da boz yeleli bir aslan
> inse dağlardan diye dilek diliyor içinden!"[108]

Alt edeceğim bir şey gerek bana, direnmemi bileyecek bir şey! Sextius'un başka bir üstünlüğü var çünkü: Hem insana

107 Romalılar, komşularına konukların geldiğini bacadan çıkan dumandan anlarlarmış. -ç.n.

108 Vergilius, *Aeneis* IV, 158.

mutlu yaşamın yüceliğini gösteriyor hem de ondan umudu çalmıyor. Biliyorsun ki o hayat göklerde bir yerde var, ama her isteyene açık bir yer bu. Bunu sana aynı erdem sağlayacak. Hem ona hayran olacak hem de ona erişmeyi umacaksın. Hiç olmazsa ben bilgeliği seyretmekle geçiriyorum birçok vaktimi. Kimi zaman uzaya bakar gibi hayranlıkla, kendimden geçerek seyrediyorum onu, çok kez de yeni bir seyirci gibi bakıyorum ona. Böylece bilgeliğin yarattıklarına, yaratıcılarına saygı gösteriyorum. Birçok atalarımın mirasına ayak basmışım gibi hoşuma gidiyor bu. Benim için yaptılar bu kazançları, benim için çabaladılar. Ama biz de iyi bir aile babası gibi olalım, aldıklarımıza yeni kazançlar ekleyelim. Bu mirası yeni kuşaklara daha büyük devredelim. Günümüze yapılacak birçok iş kaldı, birçok da yarına kalacak. Bin yıl sonra da yeni bir şey eklemek fırsatından yoksun olmayacak kimse. Eski insanlar her şeyi bulmuş olsalar da, başkalarının bulduğu bilgilerin uygulanışı, anlayışı, düzene konması hep yeni şeyler olacaktır.

Diyelim ki eskilerden gözleri iyileştirecek bir ilaç kaldı bize, başka ilaç aramam gerekmeyecek benim, yalnız bu ilacı hastalara ve yeni vakalara uygulamam gerekecek. Şu ilaçla gözlerdeki iltihap iyileşir, şununla göz kapaklarının şişi iner, şununla birden başlayan göz sulanması geçirilir,[109] şununla da görmesi keskinleşir. Bu ilaçları sürmen, her hasta için ne zaman ve ne kadar kullanmalısın, bunları belirlemen gerek. Eski insanlar da ruhun devalarını buldular, bunları nasıl, ne zaman kullanmalı? Bu konuları araştırmak bize düşüyor.

109 N. Noblet, *Belles Lettres*, 1969 çevirisinde, "hos vis subita umorum avortitur" cümlesini, "ani bir huy değişmesi" olarak çeviriyor. Oysa bütün parçada söz konusu olan, göz hastalıklarıdır; ruh hastalıklarından daha sonraki cümlede söz edecektir Seneca. -ç.n. (Avrupa dillerindeki yeni çevirilerde de artık bu bölüm "göz hastalıkları" olarak geçiyor. -y.n.)

Bizden önce yaşayanlar çok şey yarattılar, ama her şeyi de yapamadılar; yine de onlara hayran olmamız, tanrılara gösterdiğimiz saygıyı onlara da göstermemiz gerekir. Ben neden büyük insanların heykellerine ruhumuzu yücelten varlıklar gözüyle bakıp, evimde tutmayayım onları? Doğum günlerini kutlamayayım? Ben neden onurlandırmak için hep anmayayım onları? Bana bilgileri veren öğretmenlerime göstermem gereken saygıyı, insan türünün öğretmenlerine de göstermem gerek, bunca iyiliğin kaynağı oldu onlar. Bir konsülü ya da praeter'u gördüğüm zaman, onlara mevkilerinin gerektirdiği saygıyı, şerefi sunarım: Atımdan inerim, başlığımı çıkarır, kenara çekilirim. Peki neden iki Marcus Cato'yu,[110] bilge Laellius'u ve Sokrates'le Platon'u, Zenon'u, Cleanthes'i büyük bir saygıyla düşünmeyeyim? Evet, ben onlara saygı duyuyorum ve bu büyük adların önünde her zaman ayağa kalkıyorum.

65. Mektup

Dünkü gün hastalıkla ortaklaşa yaşadım. Öğleye kadar sürdü hastalık, öğleden sonra bıraktı yakamı. Bir okuma denemesine soktum zihnimi, baktım ki okuyabiliyorum, ardından ondan daha fazlasını istemeye, daha doğrusu ona daha fazlasına izin vermeye cesaret ettim. Bir şeyler yazdım, her zamankinden bile daha dikkatli yazdım. Güç bir konu ile boğuştuğum için yenilmek de istemiyordum. Beni zorla engellemek, hastalığıma aykırı aşırı bir şey yapmaktan alıkoymak isteyen arkadaşlarım bize gelinceye kadar çalıştım. Bu sefer kalemin yerini konuşma, söyleşi aldı. Sana bu söyleşinin bir bölümünü anlatacağım, anlaşmazlığa düştüğümüz

110 Cato Maior ve Cato Uticenses. -ç.n.

bölümünü. Seni hakem seçtik. İşin zannettiğinden daha zor: Dava üç yanlı:[111]

Bildiğin gibi bizim Stoacılar her şeyin yaratıldığı köken olarak iki ilke kabul ederler: Neden ve madde. Madde durağandır; hareketsiz durur ve her çeşit harekete hazırdır ama kimse hareket ettirmezse öylece kalacaktır. Neden'e gelince; bu, akıldır; maddeye biçim verir ve onu istediği yöne çevirir, her türlü eser yapmak için kullanır onu. O halde iki şeyin olması gerekir: O şeyin yapıldığı madde ve o işi yapan. İkincisi nedendir, birincisi de madde. Her sanat, doğayı bir taklittir. Evren için söylediklerimi insanın yapması gereken işlere uygula: Heykelin, sanatçının işleyeceği bir maddesi vardır, bir de maddeye biçim veren sanatçısı. Demek ki madde bronzdur heykelde, neden de heykelin yapıcısıdır. Her şeyin varoluş koşulu aynıdır: Her şey biçime giren bir madde ile yapıcı bir güçten oluşur.

Stoacılara göre bir tek *neden* vardır: yapıcı güç. Aristo'ya göre üç şeye *neden* denir: "İlk *neden*," der, "maddenin kendisidir, onsuz hiçbir şey yapılamaz. İkinci *neden* yapımcı, üçüncü *neden* biçimdir; tıpkı heykelde olduğu gibi, her esere verilebilen biçim." İşte Aristo'nun *idos* dediği bu neden'dir. "Bunlara bir dördüncü de eklenir," der, "her şeyde güdülen amaç." Bunu açıklayayım: Bronz, heykelin ilk neden'idir; bronz olmasaydı heykel yapılamayacaktı, dökülüp biçim almayacaktı. İkinci *neden* sanatçıdır. Çünkü onun becerikli elleri karışmasaydı işe, o bronz, heykel görünümüne dönüşmeyecekti. Üçüncü *neden*, biçimdir; çünkü söz konusu heykele onların çehresi çalışılmasaydı, Doryphoros ya da Diadumenos heykeli denmeyecekti. Dördüncü *neden*, heykel yapımındaki amaçtır. Çünkü bu amaç olmasaydı heykel yapılmayacaktı. Nedir bu amaç? Sanatçıyı iten, heykeli yapmaya götüren şey. Ya paradır bu eserini satmak üzere yaptıysa; ya ündür adını

111 Stoacılar, Peripathosçular ve Platon'un görüşleri.-ç.n.

duyurmak için yaptıysa; ya da dindarca bir duygu, tapınak için armağan olarak yaptıysa. Demek ki bu da bir neden'dir, heykelin yapılma nedeni. *Neden* ortadan kalktığı zaman, eser de yapılmamış olacaksa, o *neden*, eserin yapılma nedenleri arasında sayılmaz mı?

Platon bu neden'lere bir beşinciyi ekliyor, kendisi buna "idea" der. Çünkü sanatçının amaç edindiği şeyi yaratırken gözünü ayırmadığı şeydir örnek. Sanatçı gözlerini çevireceği bu örneği dışarıdan mı bulur, yoksa içinde mi yaratıp oraya yerleştirir, bunun hiç önemi yoktur. Bütün varlıkların örnekleri Tanrı'nın içindedir. Tanrı evrende yaratılması gereken her şeyin sayısını, biçimlerini zihniyle kavramıştır: Tanrı, Platon'un idea dediği örneklerle doludur. Bunlar ölümsüzdür, değişmez, yorulmazlar. İnsanlar yok olur ama insanlık, insanın yaratıldığı o insanlık (humanitas) örneği devam eder. İnsanlar çile çekip öldüğü halde, o örnek hiçbir zarar görmez. Demek Platon'un dediğine göre beş tane *neden* vardır: madde neden, işleyen neden, biçim neden, örnek neden ve amaç neden. Sonunda bunlardan yaratılan eser çıkar ortaya. Tıpkı bir heykel gibi (mademki heykel örneğinden söz ettik); madde neden bronzdur, işleyen neden sanatçıdır, biçim neden, ona verilen biçimdir, örnek neden, sanatçının öykündüğü örnektir, amaç neden sanatçının hangi niyetle yaptığını bildiren nedendir. Bütün bu nedenler bir araya gelince sonuç heykeldir.

Platon'un dediğine göre evren bütün bunlara sahiptir, yaratıcısı da Tanrı'dır; kullandığı nesne maddedir, biçimi gözlerimizin önündeki evrenin görüntüsü, düzenidir; örnek, Tanrı'nın bu ulu, bu çok güzel eserini yarattığı örnek varlıktır doğal olarak; amaç, eserin uğrunda yapıldığı şeydir. "Tanrı'nın amacı neydi?" diye soruyorsun, öyle mi? Amaç, iyi'dir! Platon şöyle diyor kesinlikle: "Tanrı'nın evreni yaratmadaki nedeni neydi? Tanrı iyidir. İyi, hiçbir şeydeki iyi'yi kıskanmaz. O halde, Tanrı elinden geldiğince iyi yapmıştır evreni!"

Şimdi sen hakem ol da söyle fikrini, hangisinin daha doğruya benzer konuştuğunu bildir, en doğru konuşanı değil, çünkü gerçeğin kendisi gibi bu konu da bizi aşar.

Aristo ve Platon'un ortaya attığı bir sürü neden, ya birçok şeyi ya da çok az şeyi içerir. Çünkü onsuz hiçbir şeyin yapılamadığı herhangi bir neden'i bir yaratma nedeni diye düşünüyorlarsa, çok az neden söylüyorlar. Neden'ler arasına zamanı da koysunlar: Zaman olmadan hiçbir şey yapılamaz; mekânı da koysunlar, her şeyin olup bittiği mekân olmazsa o şey de olup bitmez; hareketi de koysunlar, o olmadan hiçbir şey ne var olur ne yok olur; hareket olmadan hiçbir sanat yoktur, hiçbir değişiklik olmaz.

Ama biz şimdilik ilk ve genel bir neden aramaktayız. Bunun yalın olması gerekir çünkü madde de yalındır. Aradığımız şu: Neden nedir? Yaratıcı akıldır bu, yani Tanrı! Çünkü şu sırayla anlattığımız neden'ler çok sayıda, her biri başlı başına olan birer neden değildir, bir tek neden'e bağlıdırlar: Kendilerini yaratan neden'e.

Biçim bir neden'dir, diyorsun öyle mi? Sanatçı, bunu eserine uygular. Bu, neden'in bir parçasıdır, başlı başına bir neden değildir; örnek de bir neden değil, neden'in vazgeçilmez bir aracıdır. Sanatçı, örnekten vazgeçemez, tıpkı bıçaktan, eğeden vazgeçemediği gibi. Bunlar olmadan sanat ilerleyemez, ama yine de onlar bunun bir parçası, neden'i değildir.

"Sanatçının amacı, onu bir şey yaratmaya götüren niyeti, neden'dir." Bir neden olabilmesi için, ek neden değil, yaratıcı neden olması gerekir. Bu ek neden'ler de sayısızdır, bizim araştırmamız ise genel neden üstünedir. Bütün evrene ve çok iyi yaratılmış esere *neden* dedikleri zaman, onlar kendilerine özgü incelikleri ile konuşmuyorlar: çünkü eser ile eserin neden'i arasında çok ayrım vardır.

Ya bildir kararını ya da bu gibi işlerde yapıldığı gibi kolayına kaçarak, konunun sence açıklığa kavuşmadığını bildir de

geri çevir davamızı. "Senin hiçbir ihtirasını senden koparmaya, hiçbir isteğini gidermeye yaramayan bu konularda tartışıp zaman yitirmekten ne gibi zevk duyuyorsun?" diye soruyorsun bana. Ama ben daha çok, insanın ruhunu yatıştıran konuları ele alıyorum, inceliyorum; hem önce kendi içimde araştırma yapıyorum, sonra da bu evrenin içinde. Sandığın gibi, o zaman bile yitirmiyorum zamanımı. Çünkü bütün bu konular ince elenmezse, faydasız zekâ oyunlarına dönüştürülmezse, insanın büyük bir yük altında ezilen, doğrulup ait olduğu yerlere dönmek isteyen ruhunu yüceltir, hafifletir. Çünkü bu beden, ruhun sırtına yüklenmiş bir yüktür, bir cezadır. Beden, ruhun üstüne yüklendi mi, imdadına felsefe yetişmezse, uzayı seyrettirerek ona rahat nefes aldırmazsa, onu yeryüzünün sorunlarından alıp tanrısal sorunlara doğru yöneltmezse ruh bu yük altında ezilir, bunalır, zincire vurulmuş gibi olur. Bu yükseliş onun özgürlüğüdür, kurtuluşudur, kendini zaman zaman kapandığı zindandan kurtarır, göğün havasında rahat nefes alır. Nasıl ki sanatçılar ince bir titizlik ve dikkat gerektiren, gözleri yoran bir çalışma içindeyken zayıf bir ışıkla ara sıra aydınlanırlar ve sonra o yerden çıkıp insanların arasına karışırlar, halkın dinlenmesi için ayrılmış bir yerde, gözlerini çıplak ışıklarla dinlendirirlerse, ruh da öylece bu acıklı, karanlık meskeninde hapis olduğu için elinden geldiği kadar açıklara çıkmayı ister ve evreni seyrederek dinlenir.

Bilge, bilgeliğin peşinde olduğu için kendi bedenine de bağlıdır ama en iyi yanıyla bedeninden uzaklaşıp düşüncelerini yücelere doğru ulaştırır. Yeminli bir asker gibi, yaşadığı süreyi bir askerlik bedeli sayar. Kendi kendisini öylesine koşullandırmıştır ki, ne yaşamı sever ne de nefret eder ondan. Daha büyük olanakların da var olduğunu bilse de, ölümlülerin kaderine boyun eğer. Sen uzayı seyretmeyi yasaklıyor musun bana? Bütünden ayırıp bir parçasıyla mı sınırlıyorsun beni? Ben evrenin başlangıcını araştırmayacak mıyım yani?

Nesnelere kim biçim vermiştir? Kim bir bütünde yüzüp duran, durağan maddeyle sarılmış her şeyi ayırmıştır birbirinden? Bu dünyanın yaratanı kimdir, sormayacak mıyım ben? Böylesine koca bir kitle nasıl olup da bir yasaya, bir düzene sokuldu? Bu darmadağınık maddeleri kim topladı? Karmakarışık maddeleri kim ayıkladı birbirinden? Bir tek, biçimsiz bir kitlede yatanlara kim belirli bir görünüş dağıttı? Bunca ışık nereden kaynaklanıyor? Bir ateş mi bu, yoksa ondan daha parlak bir şey, bir nur mu? Bunları araştırıp soruşturamayacak mıyım ben? Nereden indiğimi bilmeyecek miyim? Dünyayı bir kez mi göreceğiz, sık sık mı doğacağım? Nereye gideceğim bu yeryüzünden? Köleliğinin yasalarından kurtulunca insan ruhunu hangi mekânlar beklemektedir? Benim göğe katılmamı yasaklıyor musun bana? O halde benim hep başı eğik yaşamamı istiyorsun. Ben büyük yaratılmışım, bedenimin kölesi olmaktan daha büyük şeyler için doğmuşum. Ben bu bedene, özgürlüğüme geçirilmiş bir zincir gözüyle bakarım. Kaderimin darbelerine karşı tutarım bu bedenimi, ama darbelerin orada durması içindir bu, bedenimden ruhuma hiçbir yaranın işlemesine izin vermem. Haksızlıklara göğüs geren yanım, bedenimdir. Bu bağımlı meskende bağımsız bir ruh yaşar. Bu ten beni hiçbir zaman korkuya, iyi bir insana yakışmayan riyaya sürüklemeyecek. Hiçbir zaman bu küçücük beden uğrunda yalana başvurmayacağım. Gerekli gördüğüm anda onunla ilişkiyi keseceğim. Şimdi bile –ki hâlâ bağlıyım ona– eşit koşullarda ortak değiliz: Ruhum tüm haklarını elde edecektir. Bedeni hor görmek kesin bir özgürlüktür.

Şimdi de özgürlüğe çok faydalı olacak o konuya döneyim yine, az önce sözünü ettiğim incelemedir bu. Evrende her şey madde ile Tanrı'dan oluşmuş değil midir? Tanrı, evrendeki karmakarışık maddeleri dengeler, rehber ve önder olarak güder onları. Tanrı, yaratıcı ve Tanrı olduğu için de

biçim verdiği maddeden daha güçlü, daha değerlidir. Tanrı evrende nerede ise, ruh da insanın içinde aynı yerdedir. Tanrı için madde neyse, bedenimiz de bizim için odur. Demek ki daha az değerli olanların, daha iyilerin buyruğu altına girmesi gerekir. Geçici olaylara karşı güçlü olalım, haksızlıklardan, yaralardan, zincirlerden, fakirlikten korkmayalım! Nedir ölüm? Ya bir son ya da bir geçiş! Sona ermekten ya da bir geçişten korkmam çünkü bu hiç başlamamış gibi bir şeydir ve üstelik hiçbir yerde buradaki kadar kısılıp kalmış olmayacağım!

66. Mektup

Yıllar sonra öğrencim ve arkadaşım Claranus'u gördüm. Yaşlanmış diye eklememi beklemezsin sanırım; yaşlanmış ama Hercules hakkı için, ruhu taptaze, güçlü; küçücük bedeniyle boğuşuyor. Doğa haksızlık etmiş ona, böylesine büyük bir ruha kötü bir mesken sağlamış; ya da belki çok güçlü, çok yetenekli bir yaradılışın herhangi bir bedende bile saklanabileceğini göstermek istemiş bize. Ne var ki, Claranus bütün o engelleri yenmesini bilmiş, kendisi için kaygılanmayı bırakarak başka hiçbir şey için kaygılanmamayı öğrenmiş.

"Güzel bir bedenden gelen kahramanlık daha hoştur,"[112] diyen ozan yanılıyor gibi geliyor bana, çünkü erdemin hiçbir süse ihtiyacı yoktur. Onun en büyük süsü yine kendisidir, yerleştiği bedeni de kutsal kılar. Bizim Claranus'a şimdi başka gözlerle bakmaya başladım kesinlikle, bana güzel gibi geldi; ruhu ne kadar dürüstse bedeni de o kadar dik gibi göründü. Bir kulübeden büyük bir insan; biçimsiz, çelimsiz, küçücük bir bedenden de güzel, büyük bir ruh çıkabilir. Doğa bu gibi insanları, sanırım, erdemin her yerde doğabi-

112 Vergilius, *Aeneis* V, 344.

leceğini göstermek için yaratmıştır. Doğanın elinden ruhları çırılçıplak yaratmak gelseydi, öyle yaratırdı. Oysa şimdi bundan da ötesini yapmıştır. Çünkü kimi ruhları beden engelleriyle birlikte yaratmış ama onlar karşılarındaki engelleri kırıp atmışlardır. Sanırım Claranus, beden biçimsizliğinin ruhu lekelemediğine, tersine, ruh güzelliği ile bedenin süslendiğini öğrenebilmemiz için örnek olarak yaratılmıştır.

Gerçi onunla ancak birkaç gün birlikte olduk ama çok söyleşi yaptık, bunları zaman zaman anıp sana da bildireceğim. İlk gün şu konu araştırıldı: İyi'ler üç sınıfa ayrıldığına göre nasıl olup da birbirlerine eş olabilirler? Bizim Stoacılara göre kimi iyi'ler önde gelen iyi'lerdir: sevinç, barış, yurt selameti gibi. Kimi iyi'ler de ikinci sınıf iyi'lerdir, mutsuz bir konudan çıkmışlardır: işkencelere katlanma gücü, ağır bir hastalıkta itidal gibi. Birinci sınıf iyi'ler bizim doğrudan dilediğimiz iyi'lerdir; ikinciler ise zorunlu olduğu zaman dilediklerimizdir. Üçüncü sınıf iyi'lere gelince; bunlar, gösterişsiz bir yürüyüş, yüzde sakin, dürüst bir ifade, akıllı bir adama yakışan davranışlar gibi şeylerdir. Peki bu iyi'ler nasıl olup da birbirine eş olabilir, madem kimi seçilmesi gerekirken kiminden de kaçınılması gerekmektedir?

Bu iyi'leri birbirinden ayırmak istersek, ana iyi'ye dönelim ve onun niteliklerini tanımlayalım: Gerçeğe dönük bir ruh, kaçınılması gereken ile istenmesi gereken her şeyi öğrenmiş, olaylara başkalarının fikrine göre değil, doğanın gereklerine göre değer biçen, koca evrene karışıp her gidişini gözleyen, düşüncelerinde, davranışlarında dengeli, ulu ve atak, zorluklar karşısında da yüze gülme karşısında da yenilmez; iyi kötü kadere boyun eğmeyen, başına gelen her şeyin, her olayın üstünde kalabilen; zariflik ve güç bakımlarından çok güzel, pek donanmış, sağlıklı, ılımlı, bocalamak nedir bilmez, gözü pek, hiçbir güç karşısında kırılmayan, geçici olayların karşısında ne şahlanan ne de yerlere serilen ruh;

işte böyle bir ruh, erdemdir. Eğer bir tek görünüş altında ve bir seferde kendini bütünüyle gösteriyorsa bize, erdemin çehresi işte budur. Aslında erdemin birçok görünüşü vardır; bunlar değişik yaşam biçimlerinde, eylemlerde ortaya çıkar. Erdemin kendisi ne daha büyük olur ne de daha küçük. En büyük iyi'nin küçülmeyeceği gibi, erdemin de gerilemesi olası değildir. Yapacağı görevlere göre şu ya da bu niteliklere bürünür erdem, türlü çehreler gösterir. Neye dokunsa onu kendine benzer yapar, kendi boyasını verir ona. Davranışları, dostlukları, kimi zaman da içine girdiği bütün aileleri düzenler, güzelleştirir. Elini sürdüğü her şeyi sevimli, gösterişli, şaşılası yapar. Bu yüzden, ondan daha büyük bir yücelik olmadığından, onun gücü, ululuğu daha yükseklere erişemez! Doğruluktan daha doğru, gerçekten daha gerçek, ılımlıdan daha ılımlı bir şey bulunamaz ki! Her erdemde ılım vardır. Ilımda da kesin bir ölçü bulunur. Kararlılık genleşmez; güven de öyle, gerçekçilik de öyle, dürüstlük de öyle. Yetkin olan bir şeye ne eklenebilir zaten? Hiçbir şey! Ya da ek yapılabilen bir şey yetkin değildir aslında. Bu, erdem için de böyledir; bir şey eklenebiliyorsa, eksik bir yanı var demektir. Şerefli olan, hiçbir katkı istemez! Şerefli olan, çünkü size anlattığım nedenlerden ötürü şereflidir. Daha ne diyeyim? Yol yöntem bilme, adalet, hakkaniyet sence kesin hatlarla çevrilmiş bir tek kalıptan çıkmış değil midir? Her büyüme olasılığı, yetkin olmamanın belirtisidir. Her iyi, aynı yasalara uğrar. Halkın ve devletin faydası birbirine öylesine bağlıdır ki, Hercules hakkı için, övülmesi gereken şeyle istenmesi gereken şey birbirinden ayrılamaz.

Demek ki bütün erdemler birbirine eştir; erdemin yapıtları, erdemden pay alan bütün insanlar da birbirine eştir. Bitkilerin, hayvanların erdemleri de ölümlü olduğundan narin, zayıf, belirsizdir bunlar. Bir sıçrama yaparlar ama ardından yatışırlar, bu yüzden erdemleri aynı değerde sayılmaz. İnsanın

erdemlerini değerlendirmek için bir tek kural uygulanır, çünkü akıl tektir, doğrudur, sadedir. Tanrı'dan daha tanrısal, gökselden daha göksel hiçbir şey yoktur. Ölümlü olanlar yapılır yıkılır, aşınır gelişir, boşalır dolar. Bu kadar belirsiz koşullarda, eşitsizliktir kaderleri. Tanrısal olanların tektir yaradılışları. Akıl da yalnızca insan bedeni içine yerleşmiş tanrısal soluğun bir parçasıdır. Akıl tanrısalsa, akıl olmadan hiçbir iyi de olmaz; her iyi, tanrısal bir şeydir. Demek ki tanrısal şeyler arasında hiçbir fark olmaması gibi iyi'ler arasında da yoktur.

O halde sevinç ile işkenceler karşısında güçlü ve inatlı direnme de birbirine eşittir. Çünkü her ikisinde de ruh büyüklüğü bulunur, ama birinde gevşek ve rahattır, ötekisinde ise çıtak ve gergindir bu ruh. Peki, sen düşmanın surlarını zapt eden kişinin yiğitliğini, bu kuşatmaya büyük bir sabırla karşı koyan kişinin yiğitliğine eş tutmaz mısın? Numantia'yı[113] kıskaca alıp sıkıştıran, düşmanın hiç yenilmemiş bileğini, gücünü kendi içinden yıkılmaya zorlayan Scipio büyüktür. Ölüm yolunu açık tuttuğu ruhu için kuşatılma diye bir şey tanımayan ve özgürlüğün kollarında ölen kuşatılmış savaşçıların ruhları da büyüktür. Başka erdemler de birbirine eşittir: Sükûnet, sadelik, hoşgörü, kararlılık, iyi huylu olma, dayanma gücü... Bir tek erdem yatar bütün bu erdemlerin temelinde, ruhu doğru ve bükülmez kılan erdem! "Nasıl? Sevince katlanma ile acıya sarsılmadan katlanma arasında hiçbir ayrım yok mu?" Hiçbir ayrım yok bu erdemlerin özünde. Bu iki erdemin farkı özellikle şu noktada meydana çıkıyor: Birinde ruhun gevşemesi, kendini bırakması doğal bir haldir, ötekinde doğaya aykırı bir acı vardır. Bu yüzden birbirine çok uzak olan bu iki durum birbirine yakın düşer: Her ikisinin de erdemi eşittir. Olaylar erdemi değiştirmez. Ne sert,

113 Roma'ya isyan eden bir dağ kasabası. Scipo tarafından kuşatıldı ve açlığa mahkûm bırakıldı. Bir yıl sonra kendi canlarına kıydılar ama teslim olmadılar. -y.n.

zorlu bir durum kötüleştirir onu ne de sevinçli, neşeli durum iyileştirir. O halde erdem kendi kendine eş olmalıdır zorunlu olarak. Çünkü yaptığı her işi her iki durumda da doğrulukla, dürüstlükle yapar, itidalle, iyi niyetle yapar. Demek ki iyi'ler birbirine eşittir: Şu bilge neşe içinde daha iyi, bu bilge işkenceler içinde daha iyi davrandı diye bu iyi'leri aşmaları olası değildir. Daha iyisinin oluşmadığı iki şey de birbirine eşittir. Erdemin dışında olan şeyler erdemi ya küçültüyor ya da büyütebiliyorsa, şerefli olan bir şey, tek iyi ortadan kalkar. Neden mi? Diyeyim bak: İstemeye istemeye ya da zorlanarak yapılan hiçbir şey şerefli değildir. Şerefli olan her şey isteyerek yapılır. Ekle buna tembelliği, yakınmayı, mızmızlığı, korkuyu: Bu işin en güzel yanı yok olur, yani kendi kendinden memnun olma kalkar ortadan; özgür olmayan hiçbir şey şerefli olmaz. İnsan korktuğu için köle olur. Şerefli olan her şey sakindir, rahattır. Eğer bir şeye karşı çıkıyorsa, acınıyorsa, kötü sayıyorsa onu, allak bullak olmuş, büyük bir şaşkınlık içinde çalkanıyor demektir. Şuradan sözde bir doğru görüntü çağırır onu, buradan bir kötülük kuşkusu yapışır yakasına. İnsan bir işi şereflice yapacaksa, karşısına çıkan engeli bir sakınca bile saysa bir kötülük olarak görmemeli, o işi candan gönülden yapmalı. Her şerefli şey emir, zorbalık olmadan olur; içtendir, hiçbir kötü ile karışık değildir.

Şimdi burada bana nasıl karşı çıkabileceğini biliyorum: "Bizi ikna etmeye çalıştığın sorun şu: Bir insan ister neşe içinde olsun ister işkence aracına oturup bedenini geren celladını yoruyor olsun, arada hiçbir fark yok, öyle mi?"

Yanıtım şu olabilirdi: Epikuros bile der ki, "Bilge, Phalaris boğasının içinde yanarken bile 'Yanmak ne tatlı şeymiş, bana hiç dokunmuyor' diye bağıracak."[114] Epikuros bile, inanmak

114 Tiran Phalaris'in ünlü işkence yöntemi. Kurban, bronzdan boğa heykelin içine konuyor ve alttan ateş ile heykel ısıtıldıkça kurbanın çığlıkları boğanın açık ağzından duyuluyordu. -y.n.

zor bile olsa, "yanmak tatlı şeymiş" diyebilirken, benim bir şölende uzanmış bilge ile işkenceye yiğitçe göğüs geren bilgenin iyiliklerini eşit saymama neden şaşıyorsun? Ama yanıtım şöyle olacak: Neşe ile acı arasında çok fark vardır. Bir seçim yapmam istense benden, birini diler, ötekinden kaçardım. Biri doğaya uygun, öteki aykırıdır. Böyle sayıldıkları sürece büyük bir mesafe vardır aralarında. Ama iş erdem bakımından ele alındığında, neşeli olaylarla acıklı olaylar içinde beliren iki erdem birbirine eşittir. Kırgınlık, acı ve başka türden üzüntüler hiç önemli değildir; erdem sayesinde hepsi silinir gider. Nasıl güneşin aydınlığı küçük ışıkları karartırsa, erdem de acıları, sıkıntıları, tasaları heybetiyle iter bir yana, ezer yok eder; ışıklarını nereye çevirirse orada onun yokluğunda belirgin olan her şey sönüverir. Erdemin üstüne çöken sıkıntılar, denize inen sağanaklar gibi hiç etkilemez onu. Bunun böyle olduğunu anlaman için söyleyeyim: Örnek insan hiç duraksamadan her güzel girişime atılacaktır. Bu yolda ister cellat dikilsin karşısına, ister işkenceci, isterse de ateş dikilsin devam edecektir yoluna. Ne acı çekeceğini değil, ne yapacağını göz önünde tutar hep; üzerine aldığı şerefli göreve bir örnek insana iman eder gibi iman edecektir. Bu görevin kendisine fayda sağlayacağına, güvenli ve mutlu olacağına inanacaktır. Onun gözünde şerefli ama acılı ve güç bir iş, fakir ya da güçsüz, sapsarı yüzlü bir örnek insan gibi değerli olacaktır. Haydi, şimdi çok zengin örnek bir insanı bir yana, hiç malı mülkü olmayan ama bütün değerini kendinde taşıyan örnek insanı öte yana koy bakalım. Bunlardan ikisi de kaderin eşitsiz davranışına karşın birer iyi insandır. Aynı yargı, dediğim gibi, olaylar için de insanlar için de geçerlidir. Sağlıklı, bağımsız bir bedendeki erdem, hastalıklı (işkence aracına bağlanmış) insanın erdemi kadar övülmeye değer. Bu nedenle de sen erdemini, kader senin bedenini erdemine kusursuz olarak teslim ettiği zaman, her bir kısmını sakat olarak teslim ettiği

zamankinden daha fazla övemezsin. Yoksa bu, kölelerin hali açısından efendiyi değerlendirmek olur. Aslında bütün bunlar, rastlantının egemen olduğu bu işler birer köleliktir: Para, sağlam beden, mevki; zayıf, kaçıcı ve ölümlüdür hepsi; insan bunlara belirsiz bir zaman sahip olabilir. Buna karşın erdemin işleri özgürdür, yenilmezdir; kader güler yüz gösterirse ne daha çok istenecek, ne de haksız olaylar altında ezilirse daha az istenecek şeylerdir. İnsanlara karşı dostluk duygusu neyse, durumlarına karşı duyulan yakınlık da odur. Zengin bir örnek insanı fakir bir örnek insandan; güçlü kuvvetli, kaslı olanı ise zayıf, sıska bedenlisinden daha çok seveceğini hiç sanmam. O halde iç açıcı, sakin bir durumu karmakarışık, zahmetli bir durumdan daha çok isteyip seveceğini de hiç sanmam. Ya da bu böyleyse, iki eşit değerli insandan parlak, gösterişli, itinalı olanı; toz toprak içinde, çirkin görünüşlü olandan daha çok seveceksin demektir. Giderek eli kolu tamam, yerli yerinde, kusursuz insanı, sakat, şaşı bir insandan daha çok sevmeye başlayacaksın demek! Yavaş yavaş mızmızlığın seni aynı derecede dürüst ve aklı başında iki insandan, başında saçı olanı, kıvır kıvır saçlısını yeğ tutmaya kadar götürecek!

Erdem her iki yanda da birbirine eşit oldu mu, başka konulardaki eşitsizlik ortadan kalkar. Çünkü erdemden başkası ana parça değil, yan eklerdir. Hangi baba, çocukları arasında sağlıklı oğlunu hasta olandan; boylu boslu, gelişmiş oğlunu ise kısa boylu ya da tıknaz oğlundan daha çok sevecek kadar haksız bir değerlendirme yapar? Hayvanlar yavruları arasında ayrım gözetmezler, bütün çocuklarını eşit olarak beslemeye koyulurlar. Kuşlar yavrularına gıdaları eşit olarak bölerler. Odysseus, İthaki'nin kayalarına doğru koşar, tıpkı Agamenon'un Mycenae'nin surlarına doğru koştuğu gibi. Çünkü herkes yurdunu büyük olduğu için değil, kendi yurdu olduğu için sever. Nereye getirmek istiyorum sözü? Şuna: Bilmelisin ki, erdem bütün eserlerine yavrularına bakar gibi

bakar, hepsine aynı sevecenliği gösterir, hatta çile çekmekte olan yavrularına karşı daha büyük bir hoşgörüsü vardır, çünkü ana babanın sevgisi bile acıma duyulan yere eğilmektedir. Erdem de zorlanan, ezilen eserlerini daha çok sevmez ama iyi ana babaların yaptığı gibi onlara daha sıkı sarılır, sarar. Neden hiçbir iyi, ötekinden daha iyi değildir? Çünkü hiçbir şey uygundan daha uygun, düzgünden daha düzgün değildir de ondan! Bir şey için şuna ya da buna daha eşittir denemez; o halde şerefliden daha şerefli bir şey olamaz. Eğer bütün erdemlerin yapısı eşitse, üç tür iyi de aynı seviyededir, şöyle diyorum: Neşede ve acıda ölçülü olmak, ikisi de aynı şeydir. O taşkın neşe, işkencecinin elindeyken iniltileri boğabilen şu ruh sağlamlığına üstün değildir. Birinciler, arzu edilen iyi'lerdir; ötekiler, hayran olunacak iyi'ler. Her ikisi de, kimi aksaklıklar daha büyük bir iyiliğin gücüyle bastırılıyor diye birbirlerine eş olmaktan çıkmazlar ki! Bu erdemleri birbirine eş saymayan kişi, gözlerini bu erdemlerin özünden çevirmiş de, dış görüntülerine bakıyor demektir. Gerçek iyi'lerin ağırlığı da oylumu da birbirine eşittir. Ama sahte iyi'lerin birçok boş yanı vardır. Dıştan bakılınca gösterişli, görkemli olanların tartıya vuruldular mı gerçek değerleri çıkar ortaya. Evet, böyle Lucilius'um, sağlam aklın salık verdiği şey güçlüdür, ölümsüzdür; ruhu dayanıklı yapar, göklerde hep kaldığı bir yere doğru yüceltir. Körü körüne övülen ve halkın kararına göre iyi olan erdemler, boş şeylerden neşelenip zevk alan insanları şişirir sadece. Buna karşılık kötü diye bilinip korkulan olaylar zihinlere korku salarlar, onları sarsarlar; tıpkı tehlikeli bir görüntünün hayvanları sarsması gibi. O halde iki durum da sebepsiz yere ruhu parçalar, didikler. Bu durumda neşe, öteki durumda da korku yersizdir aslında. Yalnız akıldır sarsılmayan, kararlarına bağlı kalan! Akıl, duygulara eşit veya onların kölesi olamaz çünkü onlara hükmeder. Akıl da akla eşittir, doğrunun doğruya eşit olduğu gibi. Erdem de

dürüst, doğru akıldan başka bir şey değildir. Bütün erdemler aklın birer belirtisidir; doğruysalar akıldırlar, doğruysalar birbirlerine de eşittirler. Akıl neyse eylemler de odur. O halde bütün eylemler de birbirine eşittir çünkü hepsi akla benzer olduklarından birbirlerine de benzerler. Ben şerefli ve doğru yanlarıyla eylemlerin de birbirine eşit olduğunu söylüyorum: Malzemenin değişmesine göre, yani kimi geniş, kimi dar; bazen ünlü, bazen tanınmamış olduğuna, çok kişiyi ya da az kişiyi ilgilendirdiğine göre değişken görüntüler koyarlar ortaya. Ama bütün bu hallerde en iyi olan yanları değişmeden kalır: hepsi de şereflidir. Her ne kadar bütün örnek insanlar iyi yanlarıyla birbirlerine eşitlerse de, farklı yaşlarda olabilirler: Kimisi yaşlıdır, kimisi genç; beden yapıları farklıdır: kimi güzeldir, kimi çirkin; kader farkları vardır: falanca zengindir, filanca fakir; kimi itibarlıdır, güçlüdür, bütün kentin, halkın tanıdığı bir kişidir, kimi çoğunluğun tanımadığı bir kişidir, kıyıda köşede kalmıştır ama ikisi de iyi nitelikleriyle birbirine eşittirler.

İyiyle kötüyü ayırmak için duyumlarımız iyi bir yargıda bulunamaz, faydalı olan nedir, faydasız nedir, bilmez. Bir olayla karşı karşıya kalmadıkça bir fikir sahibi olamaz. Geleceği göremez, geçmişi anımsayamaz; mantıklı sonuç nedir, bilmez; ama olayların düzeni, sırası, doğru yolda yürüyecek yaşamın tutarlılığı da buna göre örülür. O halde akıl iyi'nin de kötü'nün de hakemidir; özüne yabancı, dışında olan her şeyi değersiz sayar, ne iyi ne kötü olan şeyleri küçücük, hafif birer yan olay kabul eder. Çünkü ona göre bütün iyi, ruhtadır. Akıl bazı iyi'leri birinci planda tutar, bunları kararlı olarak elde etmeye çalışır: Yengi gibi, değerli evlatlar gibi, yurdun selameti gibi. Kimilerini de ikinci planda tutar. Bunlar ancak acı günlerde meydana çıkar: Büyük bir hastalığa soğukkanlılıkla katlanma, sürgün gibi. Kimi iyi'leri de orta planda tutar: Bunlar ne doğanın kurallarına uygundur ne de

doğaya aykırıdır. Gereği gibi yürümek, derli toplu oturmak gibi. Çünkü oturmak ayakta durmaktan ya da yürümekten daha az doğaya uygun değildir. O iki üstün iyi, birbirine karşıttır. Birinciler doğaya uygundur, çocukların bağlılığından, yurdun selametinden sevinç duymak gibi; ikinciler doğaya aykırıdır, işkencelere yiğitçe karşı koymak, içi yansa da susuzluğa katlanmak gibi. "Nasıl şey o? Doğaya aykırı bir şey iyilikmiş, öyle mi?" Hiçbir zaman değil, doğaya aykırı olan şey, iyi'nin yaratılmasına neden olan olaydır: Yaralı olmak, ateşe atılıp yanmak, sağlığı bozulup sancı çekmek doğaya aykırı şeylerdir, ama bu acılar içinde yüreğini taptaze tutabilmek doğaya uygun bir şeydir. Kısaca söylemek istersem, iyi'yi yaratan neden doğaya aykırıdır kimi zaman, iyi'nin kendisi hiçbir zaman aykırı değildir çünkü akıl olmadan iyi gerçekten iyi olamaz; akıl da doğanın peşinden gider. "Peki, nedir bu akıl?" Doğanın taklididir. "Peki, insanın en büyük iyi'si nedir?" Doğanın isteklerine göre davranmak!

"Hiç kuşku yok ki," derler, "hiç hırpalanmamış bir barış, oluk oluk akan kan pahasına onarılan barıştan daha üstündür." Yine, "Hiç kuşku yoktur ki," derler, "hiç bozulmamış bir sağlık, ağır hastalıklarla, ölüm tehdidi ile sarsılmaktayken güçlü bir çaba ve sabır sayesinde yeniden kazanılmış sağlıktan daha büyük bir şanstır. Aynı şekilde sevinç, ruhun yaralanma ve ateşle sağlanan işkencelerine dayanıklı olmasından daha büyük bir iyi'dir. Bundan kimsenin kuşkusu olmasın." Hiç de öyle değil. Gelip geçici olan iyi'lerde çok farklı şeyler vardır: İnsanlar yararlandıkları oranda değer verirler bunlara. Gerçek iyi'lerin bir tek amacı vardır: Doğaya uygun olmak. Bu, herkesin eşit nasibidir. Senatoda birinin fikrini kabul ettiğimiz zaman, "Şu, ötekinden daha uygundur" denemez. Herkes aynı öneriye yönelir; aynı şeyi iyi'ler için de söylüyorum, hepsi doğayı onaylar. Birisi genç ölür, öteki yaşlı; bunlardan başka, bir bebek de ölür, dünyaya gözlerini açmaktan başka

hiçbir şey nasip olmamıştır ona; hepsi de ölümlüydüler. Öyleyken ölüm, kimine daha uzun bir yaşam bağışlamıştır, kimini daha baharında koparmıştır, kiminin de daha başlarken kesmiştir yaşamını. Biri yemek yerken çözüldü yaşamdan, ötekinin ölümü uykunun bir uzantısı oldu, kimisi de sevişirken öldü. Bunlara bir de mızraklarla delik deşik olanları ya da bir yılanın ısırmasıyla ölenleri ekle, ya da başına bir binanın yıkılmasıyla göçüp gidenleri, bükülen sinirlerin çekilerek (organların) parça parça dökülmesini ekle. Kimilerinin ölümü daha iyi, ötekilerin ölümü daha kötü oldu derler; oysa ölüm herkes için eşittir, vardıkları yer aynıdır, ölüm yolları ayrıdır yalnız. Hiçbir ölüm daha büyük ya da daha küçük değildir, ölüm herkes için aynı ölçüyü kullanır: Yaşamı sona erdirmek. İyi'ler için de sana aynı şeyi söyleyeceğim: Şu, katıksız zevkler arasında bir iyi'dir; şu ise acılar, kederler içinde bir iyi; öteki, kaderin hoşgörüsünü kazanmıştır; şu, kaderin tokadını yemiştir. Hepsi de aynı şekilde birer iyi'dir; biri düz, yumuşak, öteki dik, sarp bir yoldan gitse de bu öyledir. Hepsinin de sonu aynıdır: İyi'dir, övülesi şeylerdir, erdeme ve akla yoldaşlık ederler. Erdem, bağrına bastığı her şeyi birbirine eşit kılar.

Şunun da bizim doktrinlerimizden biri olduğunu görünce neden şaşırasın ki? Epikuros'ta iki iyi var, bunlar en büyük mutluluğu yaratırlar: Beden acısız olmalıdır, ruh da rahatsız olmamalıdır. Bu iyi'ler doyuma varmışlarsa büyüyemezler artık. Doyuma varan, nereye doğru yürüyebilir ki? Beden acıdan yoksundur; bu acının yokluğuna ne eklenebilir ki? Ruh, dengesini kurmuş, sükûnete erişmiştir; bu sakin haline ne eklenebilir ki? Nasıl açık, berrak bir gök pırıl pırıl bir aydınlığa erişinceye dek temizlenince daha da parlak olamazsa, bedenine ve ruhuna iyi bakan, her ikisinden kendine mutluluk nedeni yaratan kişinin durumu, yüreğinde bir yangın, bedeninde bir acı yoksa doğal olarak mükemmeldir, dileklerinin doruğuna erişmiştir. Hoşlanacağı kimi şeyler de ayrıca gelirse

ona dışarıdan, mutluluğunu artırmayacak, deyim yerindeyse, sanki bu mutluluğa biraz tuz biber ekecek, tat ekleyecektir. İnsan yaradılışının en büyük mutluluğu bedenle ruhun barışından başka nedir ki? Sana bir de Epikuros'taki, iyi'lerin başka bir düzenlemesini, bizimkine çok benzeyen düzenlemesini göstereceğim. Ona göre özellikle gerçekleşmesini dilediği başka şeyler de vardır, her türlü sıkıntıdan uzak beden rahatı gibi, iyi'lerini izleyerek sevinç duyan ruhun sükûneti gibi. Kimi iyi'ler de vardır ki, bunların gerçekleşmesini dilememekle birlikte, övmekten, onları beğenmekten de geri kalmamaktadır; az önce söylediğim, bozuk sağlığa, şiddetli acılara katlanma cesareti gibi. Epikuros o en son, en mutlu gününde böyle bir katlanış içindeydi. Dediğine göre, idrar torbasındaki ve karnındaki bir iltihaptan çok acı çekiyormuş, acısı öyle şiddetliymiş ki, daha şiddetlisi olamazmış, ama yine de bu günü onun en mutlu günüymüş. Böyle mutlu bir günü de ancak katıksız iyi'ye erişen bir kimse geçirebilirmiş. O halde, Epikuros'un kabul ettiği iyi'yi, denemeyi yeğ tutmasak da, durum öyle gerektirdiği için iyi karşılamamız, övmemiz gerekir. En büyük iyi'lerle bir tutmamız gereken bir iyi'dir bu. Bu iyi'nin çok mutlu bir yaşama son veren en yüce iyi'lere eş olmadığı söylenebilir mi? Epikuros son sözlerini bu acıya teşekkür etmeye adamıştır. Ey insanların en iyisi Lucilius! İzin ver de daha iddialı konuşayım: Kimi iyi'ler diğerlerinden üstün olabilseydi, ben bu acıklı görünüşü olan iyi'leri, gevşetici, zevk verici iyi'lere yeğ tutardım. Bunlara en büyük iyi'ler derdim. Çünkü güçlükleri yenmek, neşeli günleri itidalle karşılamaktan daha zordur. Biliyorum ki, bir insanın mutluluğu iyi karşılaması, felakete de yiğitçe karşı koyması hep aynı aklın sayesinde olur. Siperlerin karşısında sükûnetle bekleyen, hiçbir düşmanın ordugâhına saldırmadığı bir gece ayakları kesilip diz üstü düşen, ama silahlarını teslim etmeyen kişi de aynı derecede cesur olabilir. "Yiğitli-

ğinle bin yaşa!" denir cepheden kanlar, yaralar içinde dönenlere. Bu çileli, cesur ve kadere karşı dövüşen iyi sahiplerini ben daha çok öveceğim doğal olarak. Ben çok cesur bir başka kişinin sağlam elindense, Mucius'un[115] kütük gibi olmuş yanık elini övmekte hiç duraksar mıyım? Düşmanı hor görerek, yalımları hor görerek dimdik durmuş ve üstten, düşman mangalında damla damla eriyen eline bakıp durmuş. Bu cezadan hoşlandığı halde, Porsenna onun kazandığı bu onuru kıskanıp Mucius'un önünden ateşin çekilmesini emretmiş. Şimdi ben bu iyi'yi neden önde gelen iyi'ler arasında saymayayım? Neden ben, düşmanı yitik bir elle yenmek, silah tutan bir elle yenmekten onca az görülen bir şey olduğu için o sakin ve kaderin tokadından uzak kalmış iyi'lere daha üstün tutmayayım bu iyi'yi? "Peki bu iyi'yi kendin için diler misin?" diyorsun, Neden dilemeyecekmişim? Bu işi kendisi için isteyebilen yapabilir ancak. Mucius, elini bir cerraha uzatır gibi ateşe soktu diye neden onun daha büyük bir mutluluk duyduğunu düşünmeyeyim? İşlediği her ne hata varsa onardı böylece: Silahsız, sakat, kütük gibi bir elle iki kralı[116] yendi.

67. Mektup

Beylik laflarla girişeyim söze: Bahar geliyor yavaş yavaş, ama mevsimin yaza dönüştüğü şu günlerde havalar ısınacağı

115 Efsaneye göre, Roma'yı kuşatan Etrüsk kralı Porsenna'ya suikast girişiminde bulunan kişidir Mucius. Yakalanır ve kralın huzurunda işkenceye yatırılır. Mucius için Titus Livius şöyle yazar: "Mucius elini hiç acı duymazmış gibi yakarken, bu mucizeden donakalan kral yerinden fırladı, gencin sunak önünden uzaklaştırılmasını buyurdu. 'Defol git,' dedi, 'sen kendine benden daha çok düşmanca davranmaya kalkıştın!' -y.n.

116 Bu iki kral şunlardır: Tarquinius Superbus ve Porsenna. -ç.n.

yerde soğuyuverdi; havalara güvenilmiyor, sık sık kış mevsimiymiş gibi oluyor. Havaya ne kadar güvenmiyoruz, öğrenmek ister misin? Ben hâlâ soğuk suya sokmadım bedenimi, biraz ılıtıyorum suyu. "Demek ne sıcağa ne de soğuğa yüzün var!" diyorsun. Evet, tam öyle Lucilius'um, benim yaşımda insanın kendi soğukluğu yetip de artıyor bile. Yazın ortasında bile neredeyse donacağım. Bu yüzden günümün bir kısmını örtüler altında geçiriyorum. İhtiyarlığa teşekkür ederim, beni yatağa çaktığı için! Nasıl teşekkür etmeyeyim ona bunun için? İstememem gereken şeyleri yapamıyorum artık, sadece kitaplarımla konuşabiliyorum. Olur da mektupların gelirse seni yanımda sanıyorum, sanki sana mektup yazmıyorum da, sorularına cevap veriyorum diye hayal ediyorum. Bu yüzden sorduğun soruya seninle konuşur gibi yanıt vereceğim. Nasıl şey bu? Gel de birlikte araştıralım:

"Her iyi istenebilir mi?" diye soruyorsun: "İşkenceye cesaretle karşı koymak, dağlanmaya büyük yürekle dayanmak, hastalıklara sabırla katlanmak birer iyi ise, hepsinin istenecek şeyler olduğu sonucu çıkar bundan. Bunlardan hiçbirinin istenmeye layık olmadığını da biliyorum. Bildiğim kadarıyla şimdiye değin hiç kimse böyle bir istekte bulunmamıştır: 'Dayaktan ölürüm inşallah, damla hastalığında yamru yumru olayım, işkence aletinde uzatılayım!' dememiştir!" Bütün bunları sevgili Lucilius'um, iyice incelersen, bunlarda istenecek bir yan bulunmadığını anlarsın. İşkence gereçlerinin benden uzak olmasını dilerim; ama onlara katlanmak zorunda kalırsam, işkence altındayken onlara yiğitçe, onurla, yüreklilikle katlanmayı dileyeceğim. Savaşın patlamasını neden yeğ tutayım? Ama patlarsa, yaralara, açlığa, savaşın getireceği bütün zorluklara soyluca karşı koymayı isteyeceğim. Hasta olmaya can atacak kadar deli değilim, ama ister istemez hasta olunca da metanetimi yitirmemeyi, erkekçe davranmayı dileyeceğim. Böyle sıkıntılar istenecek şeyler

değildir aslında, öyle ama felaketlere katlanmaya yardım eden erdem istenecek bir şeydir. İçimizden bazıları,[117] bütün bu acılara cesaretle dayanmak nefret edilecek bir şey olmasa da, istenecek bir şey de değildir diye düşünür; istenebilecek bir şey olan saf iyi sakin, acılardan uzak bir iyi'dir çünkü! Ben böyle düşünmüyorum. Neden mi böyle düşünmüyorum? Şu nedenle: Önce iyi bir şeyin istenecek bir şey olmaması olası değildir, sonra erdem istenecek bir şeyse, erdemsiz hiçbir iyi olamaz; her iyi, istenesi bir şeydir o halde. Bir de şu: İşkenceye cesaretle katlanmak bile istenesi bir şeydir. Şunu da sorarım sana: Cesaret, istenecek bir şeydir, değil mi? Şimdi cesaret, tehlikeleri hor görür, meydan okur onlara; onun en güzel, en çok hayran olunacak yanı ateşkese boyun eğmemek, yaraların üstüne gitmek, kargılardan bile kaçmamak, bağrını açmaktır oklara. Eğer cesaret istenecek bir şeyse, işkencelere sabırla katlanmak da istenecek bir şeydir çünkü cesaretin bir parçasıdır. Ama dediğim gibi, birbirinden ayır da öyle incele bunları, o zaman seni yanıltabilecek bir şey kalmaz ortada. Çünkü işkenceye katlanmak istenecek şey değil, ama "cesaretle" katlanmak istenecek şeydir. Bu "cesaretle" katlanmak, yani erdem, benim istediğim de işte bu!

"Öyle ama hiç kimse bunu kendisi için istemiş midir acaba?" Tek tek yapılan kimi dilekler, dilenen şeyi açıkça ortaya çıkarır. Bir tek dilek, birçok dileği kapsadığı için kimi dilekler saklı kalır. Örneğin diyelim ki ben şerefli bir hayat yaşamak istiyorum. Şerefli bir hayat, çeşitli perdelerden meydana gelir, bunda Regulus'un zindanı, Cato'nun kendi eliyle kendine açtığı yara, Rutilius'un sürgünü, Sokrates'i zindandan göklere uçuran zehirli bardak vardır. Böylece kendime şerefli bir hayat dilediğim zaman, bununla birlikte, yaşamın şerefli olması için kaçınılmaz olan başka şeyleri de istedim.

117 Stoacılar kastediliyor. -ç.n.

"Ey yakınlarımın gözleri önünde, Troia'nın yüce surları altında toprağa düşmüş yiğitler! Dört defa beş defa daha mutlusunuz siz benden."[118]

Bir insanın birine böyle bir şey dilemesiyle, bunun istenecek bir şey olduğunu açıklaması arasında ne fark var? Decius yaşamını devlete adadı ve ölümü arayarak atını düşmanların ortasına doludizgin sürdü. Arkasından bir başka Decius, babasının erdemine rakip çıkarak artık ailelerinin geleneğine karışmış olan tören sözlerini bitirdikten sonra düşmanın en kalabalık kümesine atıldı. Yüreğinde, fedakârlığının hayırlı olması endişesi vardı sadece; böyle güzel bir ölümün dilenecek bir şey olduğuna inanıyordu içinden. Anılması gereken ve bir erdem örneği sayılacak bir ölümün çok iyi bir şey olduğundan hâlâ daha kuşkun var mı?

Bir insan işkencelere cesaretle karşı koyduğu zaman, bütün erdemleri uyguluyor demektir. Aralarında belki bir erdem belirgindir, gözleri kamaştırır; katlanma gücüdür bu. Ama burada cesaret de vardır, katlanma, dayanma ve direnme güçleri bu cesaretin birer dallarıdır. Burada akıllıca sakınım vardır, bu olmadan hiçbir karar verilemez, kaçınamadığımız olaylara olanca gücümüzle katlanmayı bize salık veren odur. Yine orada, yerinden oynatılamayan, hiçbir gücün, zorbalığın vazgeçiremeyeceği kararlılık vardır, orada erdemlerin ayrılmaz anlaşması vardır.

Bundan şu sonuç çıkar ki, şerefle yapılan her şeyi bir tek erdem yapar, ama bunu toplu erdemlerin kararına uyarak yapar. Bütün erdemlerin kabul ettiği davranış, bir tek erdem tarafından yapılıyor görünse de istenebilecek bir şeydir.

Nasıl? Yoksa sen yalnız zevkin ve boş zamanın getirdiği, kapılarımızı donatıp karşıladığımız hareketlerin iyi'ler olduğunu mu sanıyorsun? Kimi iyi'lerin de acıklı yüzleri vardır.

118 Vergilius, *Aeneis* I, 94-96.

Öyle dilekler vardır ki, şükranlarını bildiren bir toplulukça değil, tapınan, saygı gösterenlerin topluluğunca kutlanır. Şimdi sen gerçekten de Regulus'un Kartacalıların yanına dönmek istemediğini mi düşünüyorsun?

Büyük bir insanın ruh haline gir, halkın düşünüşünden uzaklaş biraz. Elinden geldiğince tütsüler yakarak, çelenkler sunarak değil, ter dökerek, kan akıtarak saygı göstermemiz gereken erdemin o eşsiz benzersiz görünüşünü yakalamaya çalış. Marcus Cato'yu o kutsal bağrına tertemiz ellerini götürürken, kendine pek derin olmayan yaralar açarken gözünün önüne getir. Ona o zaman, "Ah, böyle yapmanı istemezdim, çok üzüldüm," mü dersin, yoksa "böyle yaptığın için ne mutlu sana!" mı dersin? Bu olay bana bizim Demetrius'u anımsattı. Demetrius sakin ve kaderin hiçbir tokadını yememiş bir yaşam için "ölü deniz" derdi. Seni iğneleyerek uyandıracak hiçbir şeyin olmaması, ruhunun sağlamlığını deneyebileceğin hiçbir uyarının, hiçbir aksaklığın olmaması, hiç hırpalanmadan huzur içinde yatman sakin yaşam sürmek değil, düpedüz uyuşukluktur! Stoacı Attalus der ki: "Kader beni zevkler içinde tutacağına, ordugâhında tutsun daha iyi! İşkence içinde olurum ama cesaretimi yitirmeden. Ne güzel! Öldürülürüm ama cesaretimi yitirmeden. Ne güzel!" Epikuros'a kulak ver, o da, "Ne tatlı!" diyecektir. Ben bu kadar şerefli ve ciddi bir işi hiçbir zaman "gevşek" diye niteleyemem! Yanarım ama yenilmeden! Hem bu, neden istenecek bir şey olmasın? Ateş beni yaktı diye değil, ateşe yenilmediğim için istenecek bir şeydir! Erdemden daha üstün, daha güzel bir şey yoktur: onun iradesiyle yapılan her şey de iyi, arzu edilir bir şeydir.

68. Mektup

Kararında seninle birlikteyim: Sakin bir köşeye saklan, ama bu köşeni de sakla herkesten. Bilmelisin ki, Stoacıların öğretisi olmasa bile, verdikleri örnekler senin böyle davranmanı hoş görür. Zaten öğretilerine göre de böyle davranabilirsin. Bunu hem sen kendin anlarsın hem de istediğin kimseye anlatabilirsin, onlara onaylatabilirsin. Biz onları sınır falan tanımadan her türlü devlete hizmete, üstelik her zaman için yollamıyoruz ki! Ayrıca bilge, ona layık bir devleti yani evreni verdiğimiz zaman, dünyadan elini eteğini çekse bile devlet hayatının dışında kalmayacak; yaşadığı küçük bir köşeyi bırakarak daha büyük, önemli bir yere geçip göğe yerleşince, (eskiden) bir mevki ya da mahkeme koltuğuna çıktığında ne kadar aşağı bir yerde oturmuş olduğunu anlayacaktır belki de.

Şunu da iyi bil ki, bilgenin gözleri önünde tanrısal, insansal sorunlar olduğu zaman asıl daha büyük bir eylem içindedir. Şimdi de sana salık vermeye başladığım soruna, yani inzivanın gizli saklı kalması sorununa geleyim. Kendini felsefeye ya da huzura tamamen adamana gerek yok. İnziva kararına başka ad ver, "sağlık nedeni" de, "dermansızlık" de, daha beter bir ad bile ver: "tembellik" mesela. İnsanın inzivasıyla övünmesi zavallı bir ihtirastır. Kimi hayvanlar yuvalarının etrafındaki ayak izlerini karıştırıverirler, yuvaları bulunmasın diye. Senin de aynı şeyi yapman gerek, yoksa peşine düşen çok olur. Birçokları açık havada kalmazlar; gizli, kapalı yerleri arayıp bulurlar. Kilit, hırsızın hırsını uyandırır. Açık olan her şey değersiz sayılır. Kilitleri kıran hırsız, açık kapıların önünden başını çevirmeden geçer gider. Halkın âdeti böyledir, her cahilin de öyle: Gizli, kapalı yerlere saldırmayı sever. İyisi mi inzivasıyla övünmemeli insan. Çok gizli bir hayat yaşamak, insanların gözlerinden uzak kalmak övünmenin bir türüdür zaten; o ünlü kişi, Tarentum'a kapandı, şu ünlü kişi Napoli'ye çekildi, o ünlü kişi yıllardır evinin eşiğini aşmadı

vs. İnzivasına bir masal da ekleyen kişinin üstündedir artık herkesin gözü. İnzivaya çekildiğin zaman, herkesin senden söz etmesini sağlaman gerekmez ki! Gerekli olan, senin kendi kendinle konuşman! Ne konuşacaksın kendi kendinle? Herkesin başkasının sırtından seve seve yaptığı şeyi sen de yap: acımasızca eleştir kendini. Gerçeği söylemeye ve duymaya alışırsın. Kendinde en güçsüz bulduğun yanını ele al, işle. Herkes bedenindeki bir kusuru bilir: kimi kusarak midesini hafifletir, kimi birçok yemeği tıkıştırır midesine, kimi ara sıra perhiz ederek bedenini temizler, boşaltır; ayakları damla derdine uğramış olanlar şaraptan, ılıcalardan vazgeçerler: Başka hastalıkları önemsemeden, kendilerini sık sık hırpalayan hastalığı önlemeye çalışırlar. Aynı şekilde ruhumuzda da bakımı gerektiren sancılı denebilecek yanlar vardır. İnzivada ne mi yapıyorum? Ülserimi tedavi ediyorum. Şişmiş ayağımı, lekeli ellerimi, büzülmüş bacağımın kurumuş kaslarını gösterseydim sana, yerimde oturup kalmama izin verir, hastalığıma çare bulmamı isterdin benden. Ne var ki sana gösteremediğim hastalığım daha ağır bir şey: Tam yüreğimde iltihap, azmış bir yara var. Yok, hayır, övgü istemiyorum. "Ah, ne büyük adam! Her şeyi hor gördü, insan yaşamının çılgınlıklarını lanetleyip kaçtı onlardan!" demeni istemiyorum. Ben kendimi mahkûm ettim sadece. Bir fayda umarak yanıma gelmek isteme sakın, gereksiz bu. Benden herhangi bir yardım umma. Burada oturan bir hekim değil, bir hasta. Senin giderken şöyle demeni yeğ tutarım: "Ben bu adamı mutlu, bilgin bir adam sanıyordum, onun sesine kulak vermiştim ya, şimdi hayal kırıklığına uğradım: Onda hoşa giden, içimde dönmek arzusu uyandıran hiçbir şey görmedim de duymadım da!" Eğer böyle hisseder, böyle söylersen, bir kâr sağlanmış demektir. Benim inzivamı hoş görmeni kıskanmana yeğ tutarım. Diyorsun ki: "Seneca, bana inzivayı öğütlüyorsun, Epikuros'un sözlerine indin, kaydın gittin yine!" Bıraktık-

larından daha ulu, daha güzel şeyler yapabileceğin inzivayı salık veriyorum sana. Mağrur kişilerin kapılarını çalmak, çocuksuz ihtiyarların alfabe sırası listesini çıkarmak, forum'da büyük bir itibar sahibi olmak, bütün bunlar kıskançlığa açık, geçici, gerçeğe vurulursa hor görülecek değerlerdir. Şu ünlü adamın nüfuzu, forum'da benden çok ileridir, bu ünlü adam askerî hizmetleriyle, askerlik hizmetleri yüzünden kazandığı mevkiyle, öteki kişi kalabalık konuklarıyla benden üstündür. Varsın herkes beni yensin, yeter ki ben kaderi yeneyim! Ben halk katında o kaderle baş edemem, halkın yanında onun itibarı daha büyüktür. Keşke ruhun seni daha önceleri bu kararı almaya yöneltseydi!

Keşke ölüm kendini göstermeden önce mutlu yaşam üstüne akıl yorsaydık! Ama şimdi bile gecikmemeliyiz. Gereksiz, akla düşman, zararlı sayabileceğimiz birçok şeyin, şimdi (ihtiyar yaşımızda), deneyim sayesinde gereksiz, zararlı olduğuna inanıyoruz. Koşuya geç başlayıp, alelacele yitirdikleri zamanı kazanmak isteyen yarışçıların yaptıkları gibi yapalım, mahmuz vuralım ata. İçinde bulunduğumuz yaş, bu çeşit çalışmalara çok uygundur. Bu yaş artık taşkın değildir; ilk delikanlılık çağının gemleyemediği kusurlar durulmuştur, çok geçmeden de kaybolacaktır. Diyorsun ki: "Dünyayı bırakıp gitme zamanı geldiğinde öğrendiğin bu bilgilerin sana ne yararı olacak? Hangi amaçla yararlanacaksın bunlardan?" Bu dünyayı daha iyi biri olarak bırakıp gitmek için yararlanacağım. Ama bilgelik edinmek için birçok deneyimden, sık sık duyduğu büyük pişmanlıklardan sonra kendine hâkim olan, duygularını yumuşatarak selamete erişen yaşlılıktan başka hiçbir yaşın bilgeliğe daha uygun olduğunu sanman için bir nedenin yok ki! Bu iş için en iyi zaman bu yaş. Bilgeliğe yaşlı çağında erişen herkes, geçen yıllar sayesinde erişmiştir.

69. Mektup

Senin diyar diyar gezmeni, oradan oraya koşuşturmanı istemiyorum. Birincisi, bu kadar çok göçebelik kararsız bir ruhun belirtisidir; yöresine bakmaktan, başıboş dolaşmaktan vazgeçmezse, çekildiği sakin köşede güçlenemez insan. Ruhunu gemleyebilmek için önce bedeninin kaçışlarına bir son ver. İkincisi, ilaçlar en çok sürekli alındıkları zaman etkilidirler. O halde dinlenme, önceki hayatı unutma gayreti bölük pörçük olmamalı. Gözlerine (eskileri) unutmayı öğret, kulaklarını daha sağlıklı sözlere alıştır. İleri attığın her adımda, geçişin hızlı bile olsa, ihtiraslarını kamçılayacak bir şey –şu ya da bu– karşına çıkacaktır. Bir sevdadan kurtulmaya çalışan insanın nasıl sevdiği varlığı anımsatacak her şeyden kaçınması gerekirse –aşk gibi parlamaya hazır hiçbir şey yoktur çünkü– tüm arzuları için de öyle yapmalı, geride bıraktığı şeylerden gözlerini de kulaklarını da çevirmelidir insan. Aşırı arzu çabuk başkaldırır. Nereye dönerse dönsün, el attığı alanın bir tür meyvesini bulur önünde. Her bir kötülüğün başvuracağı bir yol vardır: Açgözlülük para vaat eder; sefahat birçok çeşitli zevkleri: mevki hırsı erguvan kenarlı giysiyi ve alkışları, ardından da kudreti ve bunun sağladığı bütün olanakları vaat eder. Her kusur bir kazançla kışkırtır seni. İnzivada ise bedava yaşaman gerekir.

Koca bir yüzyılın sonunda şu elde edilebilir ancak: Bunca hoşgörüden kabaran kusurlar yatışır, boyunduruğa sokulur; yeter ki bu kadar az bir zaman, ara ara kesilmesin; herhangi bir iş ancak sürekli titizlikle, gayretle yetkin bir hale getirilebilir.

Eğer beni dinlemek istersen çalış çabala ki, ölümü iyi karşılayabilesin; yok durum başka türlüsünü gerektiriyorsa çabuklaştırabilesin ölümü. Ha ölüm bize gelmiş, ha biz ona gitmişiz, hiç farklı değildir aslında. Çok cahil kimselerin söylediği bir söz vardır: "Eceliyle ölmek güzel bir şeydir!" Bu sö-

zün yanlış olduğuna inandır kendi kendini. Eceliyle ölmeyen kimse yoktur. Ayrıca şu sözü de aklından geçir dur: "Ölmesi gereken günde ölmeyen kimse yoktur." Sana tahsis edilmiş zamandan bir şey kaybetmiyorsun çünkü geride bıraktığın artık senin değildir.

70. Mektup

Aradan çok uzun bir süre geçtikten sonra gördüm Pompei'yi, şu senin kenti. Gençliğimin hayallerine döndüm yeniden. Gençken orada yaptığım her şeyi sanki yine yapabilecekmişim gibi geldi bana; daha dün yapmışım gibi hissediyordum çünkü. Hayatın kıyılarını dolaştık Lucilius, bizim Vergilius'un dediği gibi, sanki denizdeyiz de, "Kara ve kentler gerilerde kaldı."[119]

Bu kısacık zaman içine sığan koşuda ilk önce çocukluğumuzu gömdük, sonra delikanlılığımızı, ardından gençlikle ihtiyarlık arası, ikisinin sınırları içinde kalmış ara zamanı; sonra ihtiyarlığın en iyi yıllarını gömdük; en sonunda insan türünün ortak sınırları görünmeye başladı. Çok çılgın olduğumuz için, buranın kayalık olduğunu sanıyoruz. Yok, öyle değil, bir limandır bu; gün olup varılması, hiçbir zaman reddedilmemesi gereken bir liman. Bu limana daha erken yaşlarında götürülürse insan, deniz yolculuğu hızlı geçti diye yakınan gemiciden daha çok şikâyet etmemeli. Çünkü kimileri vardır, bilirsin, ağır esen yellerin oyuncağı, tutsağı olur; boğucu bir dinginlikten bıkar, yorulur; kimleri vardır, inatçı esintiler çarçabuk ulaştırır onu yerine. Bizim başımıza da aynı şey gelmiştir diye kabul et. Yaşam kimilerini, pek kararlı olmasalar bile, varmaları gereken yere çarçabuk götürür atar; kimine de bilirsin işkence eder, sıkıntıyla yakar kavurur.

119 Vergilius, *Aeneis* III, 72.

Böyle bir hayatı sürgit yaşamamalı insan. Çünkü yaşamak iyi değildir başlı başına; iyi olan, iyi yaşamaktır. Bu yüzden bilge gerektiği kadar yaşayacak, yaşayabildiği kadar değil; nerede, kimlerle, nasıl yaşayacağını, ne yapacağını gözden geçirecektir. Ne kadar yaşayacağını değil, nasıl bir yaşam süreceğini düşünür hep. Can sıkıcı ve sükûneti bozan birçok şeyle karşılaşırsa kendini kaldırır ortadan; hem de bunu son anda, zorunlu kaldığı anda değil, kaderden kuşkulanmaya başlar başlamaz, acaba hemen oracıkta işi bitirivermek gerekli mi diye, etrafına dikkatle bakınıp da öyle yapar. Kendi eliyle mi ölecek, yoksa başkasının elinden mi olacak ölümü; erken midir, geç midir, bunlar önemli değildir onun için. Çünkü ölümden büyük bir kayıp gibi korkmaz, damdan akan bir damlayla kimse büyük zarara uğramaz. Önemli olan erken ya da geç ölmek değildir, sorun iyi ya da kötü ölmektedir. İyi ölmek de, kötü yaşamak tehlikesinden kaçmak demektir. Bu yüzden şu Rodoslu adamın[120] sözünü hiç erkekçe bulmuyorum. Tiran, adamı bir kafese koymuş ve sanki vahşi bir hayvan besler gibi besletmiş. Biri yemek yememesini öğütlediği zaman adam, "İnsan soluk aldığı sürece her şeyi umabilir!" dermiş. Bu iş doğru olsa bile, yaşam her pahaya satın alınmamalı. Edinilecek kârlar nice büyük, nice kesin olsa da, güçsüzlüğümü açıkça itiraf ederek elde etmek istemem onları. Demek ben ölmeyi bilen insanın üstünde kaderin hiç de güçlü olmadığını düşünecek yerde, yaşayan insanın üstünde kaderin her şeye gücü olduğunu düşünmeliyim, öyle mi?

Ama gün olur gerçek ölüm kapımızın ardında olduğu zaman, kesin hüküm verildiğini bilse bile, o infazına el uzatmaz insan. Tabii kendi yararınaysa el uzatması, o başka. Ölüm

120 Rodoslu Telesphorus'u, dostu kral Lysimachus ölüm cezasına çarptırmış, ama önce burnunu ve kulaklarını kestirip bir kafese kapatmış ve bir hayvan gibi beslemiş onu. Sonra açlığa mahkûm etmiş ve ölüme terk ederken halka teşhir etmiş. -ç.n.

korkusu yüzünden ölmek aptalca bir şeydir; öldürecek biri mi geliyor, bekle onu. Neden onun önüne geçeceksin? Bir başkasının düzenlediği vahşiliği neden üstleniyorsun? Celladını kıskanıyor musun, yoksa koruyor musun onu? Sokrates açlıkla yaşamına son verebilirdi, zehirle değil de yememekten ölebilirdi. Ama hapishanede ölümü beklerken otuz gün geçirdi; her şey olabilir düşüncesiyle, bu kadar uzun zamana birçok umut sığabilir diye düşündüğü için değil, yasalara uymak için, Sokrates'in son dakikalarından dostları yararlanabilsin diye! Zehirden korkup da ölümü hor görmekten daha budalaca ne var? Drusus Libo'nun halası Scribonia güçlü bir kadındı. Soylu olduğu kadar budala da olan bu genç adam, o çağda herhangi bir insanın ve kendisinin hiçbir çağda olmaması gerektiği kadar hırslıydı. Hasta olup senatodan eve sedye ile getirilirken, arkasında küçük bir cenaze alayı vardı çünkü bütün yakınları, artık bir sanık değil de bir cenaze olan adamı alçakça bırakıvermişlerdi. Ölümü kendisi mi uygulamalıydı, yoksa beklemeli miydi diye düşünmeye başladı. Scribonia ona, "Başkasının işini yapmak hoşuna mı gidiyor?" dedi ama onu ikna edemedi. Adam kendini öldürdü, haksız da değildi. Çünkü yaşarsa üç ya da dört gün sonra düşmanının keyfince ölecek olan kişi, başkasının görevini üstleniyor demektir. Böylece ölümünü dıştan bir güç bildirince sana, görevini üstlenmek mi yoksa beklemek mi gerekir diye bütün dünyaya ilan edemezsin. Ondan yana ya da karşıtına çekilebilecek birçok haller vardır. Eğer işkence ile sağlanan ölümle basit, kolay bir ölüm arasında tercihte kalsa insan, neden bu ikinciyi yeğlemesin? Denize açılacağım gemiyi, oturacağım evi seçer gibi, yaşamdan çekilirken de ölümü kendim seçeceğim. Ayrıca nasıl ki daha uzun hayat iyi değilse, daha uzun süren bir ölüm de daha kötü bir ölümdür; ölümde her şeyden çok yüreğimizin sesini dinlemeliyiz. Onun eğilimi nereye ise oraya gitmeli. İster kılıcı seçsin, ister

ipi; ister damarlara yayılan zehir bitirsin işini de köleliğin zincirlerini kırsın. Başkalarına yaşamının hesabını vermek zorundadır insan, ama ölümünün hesabını kendine vermeli. Hoşa giden ölüm en iyisidir. Şöyle düşünmek akılsızca bir şey: "Kimisi benim için pek cesurca davranmamış diyecek, kimisi çok düşüncesizce davranmış diyecek, kimisi de başka bir ölüm biçimi daha yürekli olurdu diyecek." Sen ise kimin ne dediği önemli olmayan bu konuda, kararın sana bağlı olduğunu düşünmek istiyorsun. Bir tek şeye dik gözlerini: Yakanı kaderin pençesinden alabildiğine tez kurtarmaya! Hareketlerini kötüleyecek insanlar her zaman bulunacaktır zaten. Öyle bilgelik iddiasında olan insanlar göreceksin ki, kendi canlarına kıymayı reddederler, kendi kendilerinin katili olmayı günah sayarlar. Doğanın vereceği sonucu beklemek gerek derler. Böyle söyleyen kimse kendisine özgürlük yolunu tıkadığının farkında değildir. Değişmez yasanın bize sunduğu en iyi şey şu: Hayata bir tek giriş yolu, ama çeşit çeşit çıkış yolları verilmiştir. Ben, işkencelerin arasından sıyrılmak, felaketleri yarıp geçmek elimdeyken, ya hastalığın ya da insanların vahşetini mi bekleyeyim? Hayatta yakınamayacağımız bir tek şey var: Kimseyi tutmaz hayat. Herkes yalnız kendi hatası yüzünden mutsuz olursa, insanlık iyi bir durumda demektir. Hoşuna mı gidiyor yaşamak? Yaşa! Yok, gitmiyorsa, geldiğin yere gitmek senin elinde! Baş ağrını dindirmek için çok kez kan aldırırsın, bedenini hafifletmek için bir damarını açtırırsın. Burada koskoca bir yarayla göğsünü delik deşik etmen gerekmiyor ki! Bir neşterle açılır o büyük özgürlüğe giden yol, bir küçük çentikle ulaşılır huzura.

Bizi bu konuda tembel yapan, atılımlarımızı engelleyen şey nedir o halde? İçimizden hiç kimse gün olup bu konuttan çıkıp gitmek gerektiğini düşünmez, tıpkı mahalleye olan bağlılıkları, alışkanlıkları yüzünden hakarete bile katlanan eski kiracılar gibi. Bu bedene karşı özgür olmak ister misin?

Sanki hep göçüp gidecekmişsin gibi otur. Gün olup bu ortak yaşamdan yoksun olacağını çıkarma aklından. O zaman çekip gitmek zorunlu olduğunda daha güçlü olacaksın. Ama her şeyi sonsuza dek isteyenlerin kendi sonları ne zaman gelecek akıllarına? Birçok hazırlık gerektiren bir şey de şu: Başka hazırlıklar belki de boşu boşuna yapılır, örneğin insan fakirliğe karşı ruhunu hazırlamıştır ve böylece varlığımız yerinde kalmıştır. Acıyı hor görmeye karşı silahlanmışızdır ve bu yüzden dinç, sağlam bir bedenin sağlığı bu erdemimizi denemeyi gereksiz kılmıştır. Yakınlarımızın acısına cesaretle katlanmayı kendimize salık vermişizdir, böylece bütün sevdiklerimizi kader bize bağışlamıştır. Ama bir tek bu konunun uygulama günü kesin olarak başımıza gelecektir.

İnsanın kölelik engellerini atmasını sağlayacak bu güçlü ruhun yalnız büyük insanlarda bulunduğunu düşünme. Hançerle çıkaramadığı ruhunu elleriyle koparıp atmayı bir tek Cato'nun yapabileceğini de sanma sakın. Çok daha aşağı koşullarda yaşayan insanlar, büyük bir atılımla güvenli bir yere kaçmışlardır. İstedikleri gibi ölmek ellerinde olmadığı, istedikleri ölüm aracını kendileri seçemedikleri için, ellerine geçen her şeyi yakalayıp, aslında zararlı olmayan o aracı zora koşup bir silah yaratmışlardır ondan. Çok olmadı, hayvanlarla gladyatörlerin dövüştüğü bir oyunda Germenlerden birisi bir sabah gösterisi için hazırlanırken, bağırsaklarını boşaltmak için tuvalete gitmiş çünkü ancak orada tek başına, gözcü olmadan kalabiliyormuş. Orada pislikleri temizlemek için kullanılan süngerin bağlandığı tahta parçasını sapına kadar boğazına tıkmış, nefes borusunu tıkayarak boğmuş kendini. Bu davranış bir hakaretti ölüme, kesinlikle öyleydi, kirli, yakışıksız bir ölümdü bu; doğru, ama ölürken de mızmızlık etmek akılsızca bir iş değil mi? Ah, güçlü adam! Ah, kaderini seçmeye layık olan adam! Seçebilseydi, ne kadar korkusuzca kullanacaktı hançerini! Ne büyük cesaretle yükseklerden derin

denizlere atılacaktı ya da bir uçurumdan atlayacaktı aşağı! Dört yandan kıskıvrak engellenmişken, kendine vereceği ölümü ve silahı kendisi yarattı; ölmek için istemekten başka bir engel olmadığı anlaşılsın diye! Herkes nasıl isterse öyle yorumlasın bu çok haşin adamın eylemini, yeter ki iğrenç bir köleliğe pis bir ölümün yeğ tutulması gerektiğini düşünsün!

Madem örneklerimi aşağı bir sınıftan almaya başladım, yine öyle sürdüreyim. Çünkü herkes bu işin çok hor görülen insanlarca bile aşağılandığını anlayınca, bu davranışı daha çok ister kendinden. Hep hayran hayran dinlediğimiz Cato'ları, Scipio'ları ve daha başka birçoklarını eşi benzeri olmayan örnekler diye biliriz. Şimdi ben böylesi bir erdemin İç Savaş sırasında verdiği örnekler kadar, hayvanların dövüştüğü arenalarda da birçok örneği olduğunu açıklayacağım sana. Aradan uzun zaman geçmedi daha, bir köleyi sabah gösterileri için götürüyorlarmış bekçilerin koruması altında. Sanki uyku bastırmış gibi adamın başı öne arkaya sallanıyormuş, sonunda başını arkaya doğru öyle bir sarkıtmış ki, arabanın tekerleklerine değmiş başı. Ve dönen tekerlekler boynunu kırıncaya kadar sımsıkı tutunmuş. Cezasını çekmeye götüren araba, kurtuluşunu sağlamış onun.

Engellerini kırmak ve çekip gitmek isteyen insanı hiçbir şey alıkoyamaz. Doğa bizi duvarları olmayan bir hapiste tutar. İnsanlar da, zorunlu koşulları elverdiği sürece, uygun bir son, bir çıkış yolu için etrafını kollamalıdır. Uygulayabileceği birçok olanağı elinin altında bulunan kişi, seçimini yapmalı, hangi yoldan en iyi şekilde kurtulacaksa onu göz önüne almalıdır. Olanaksızlık içindeyse eğer, en önde gelen fırsatı en iyisi olarak değerlendirmelidir; yepyeni, duyulmamış, bilinmemiş bir şey de olsa! Cesareti kırılmayan kişi, ölüm için çıkar yolu bulacaktır kendine. Görüyorsun, köleler ne kadar güç durumda! Acının kırbacını yiyince uyanıyorlar, en dikkatli gözcülerini bile yanıltıyorlar; ölümü kendine bir buyruk

gibi vermekle yetinmeyip ölüm yolunu da bulan insan, işte o insan büyük bir insandır! Aynı görevi yapanlar arasından sana birçok örnek gösterebilirdim. İkinci deniz savaşı gösterilerinde, barbarlardan birisi düşmanına atmak için aldığı mızrağı sapına kadar saplar boğazına: "Neden? Neden?" der, "Bütün işkencelerden, bu rezillikten, alay konusu olmaktan kurtulmayayım bir an önce? Neden elimde bir silahım varken ölümü bekleyeyim sanki?" Bu gösteri öylesine görkemli oldu ki, insanlara öldürmekten çok şerefle ölmeyi öğretti. Peki, mahvolmuş zararlı ruhlarda bulunan bu güçlü yan, neden uzun uzun hazırlıklarla, her şeyin öğretmeni akılla bu gibi felaketlere karşı eğitilen insanlarda bulunmaz? Bu akıl bize kaderin birçok yaklaşımları olduğunu, ama onun değişmediğini öğretir. Gelecek olan ölüm ilk adımını nerede atar, önemli mi bu? Yine aynı akıl: "İnsan nasılsa elinden geldiği türlü ölecek değil mi? O halde eline ne geçerse onunla canına kıy!" diye uyarır. Yaşamanın araçlarını çalmak yanlıştır ama ölümün araçlarını çalmak da en güzel şeydir.

71. Mektup

Hep ayrıntılı ve spesifik sorular soruyorsun ama bizi büyük bir denizin ayırdığını unutuyorsun. Akıl vermenin en önemli yanı, tam zamanında verilmesindedir. Benim düşüncem sana ister istemez artık karşıt düşüncenin daha geçerli olabileceği bir zamanda erişiyor. Çünkü fikirler, olaylara uygulanır. Bizim işlerimiz de zamanın akışına uyar, daha doğrusu zaman onları burgacında sürükler. Bu yüzden bir düşüncenin günü gününe söylenmesi gerekir. Bu bile çok geç olabilir. Atalarımız şöyle der: "Olaylar insanın eline doğmalıdır." Nasıl olur bu? Anlatayım: Neden kaçıp neyi isteyeceğini bilmek istediğinde bütün yaşamının amacı olan o en büyük iyi'ye çevir gözlerini; yaptığımız her şey onunla uyumlu olmalıdır.

Kendi yaşamının bütünü üstüne bir karara varan kişi, yalnız o teker teker her ayrıntıyı düzene koyabilir. Renklerini hazır etse bile, hiçbir ressam, resmini yapacağı şeyi kararlaştırmadan benzetmeyi gerçekleştiremez. Aynı şekilde, yaşamın bütün çağları üstüne tek tek akıl yorduğumuz halde, yaşamın bütünü üstüne kimse akıl yormadığı için hata ederiz. Ok atmak isteyen, nereye nişan aldığını bilmeli ki, oka eliyle bir yön versin. İnsanların kararları da bir yön tutmadıkları için yollarını şaşırır. Hangi limana gideceğini bilmeyen insan için uygun esen yel yoktur. Bizim yaşamımızda da rastlantının rolü çok büyüktür çünkü hep rastlantıyla yaşamaktayız.

Kimi insanlar da, kendilerinin bazı şeyleri bildiklerini bilmezler; her zaman düşüp kalktığımız insanları nasıl arar dursak, en büyük iyi'nin sınırını da bilemeyiz çoğu kez; oysa yanı başımızdadır. En büyük iyi'nin ne olduğunu tanımlamak için ne çok söze gerek vardır ne de sözü uzatmaya. Deyim yerindeyse, bölük pörçük etmeden, parmağımla göstermeliyim onu. Çünkü konuyu binlerce alt bölüme ayırmam neye yarar sanki? Şöyle diyebilirsin: "Şerefli olan, en büyük iyi'dir." Bir de daha hayran olacağın bir söz: "Şerefli olan, en büyük iyi'dir; gerisi sahte, yoz iyi'lerdir." Eğer şu gerçeğe inanmışsan ve erdemi de çok seviyorsan –sevmek yetmez çünkü– erdemin dokunduğu her şey başkalarına nasıl görünürse görünsün gönençli, kutlu olur. İşkence aletine celladından daha sakin yatarsan işkence; kaderini lanetlemez ve hastalığa boyun eğmezsen hastalık; en sonunda, eğer üstten bakmayı bilirsen, herkese kötü görünen her şey yumuşayacak, birer iyi'ye dönüşecektir. Şu nokta açık olmalı: Şerefli olandan başkası iyi değildir. Erdemin şerefli yaptığı her sıkıntı, haklı olarak 'iyi' adını alır. Birçokları sanıyor ki, insan koşullarıyla bağdaşmayacak kadar çok şey vaat ediyoruz. Haksız da değil bu, çünkü onlar sadece bedenlerini göz önüne alıyorlar. Ruhlarına dönsünler! İşte o zaman insanı Tanrı ile ölçeceklerdir.

Yücelt kendini, çok üstün Lucilius'um, filozofların ilkokulunu bırak! Onlar çok yüce bir konuyu bir hece oyununa çevirirler,[121] ruha pek önemsiz şeyler öğreterek mahvedip aşındırırlar onu. Sen bu düşünceleri yaratan o ünlü kişilere benzeyeceksin, bu düşünceleri öğretenlere ve felsefeyi büyük bir şey değil de, karmaşık hale koyanlara benzeme sakın. Bütün felsefesini ahlak üstüne kuran Sokrates şöyle toparlarmış sözlerini: "En büyük bilgelik, iyi'yi kötü'den ayırmaktır. Senin üstünde herhangi bir yetkim varsa, mutlu olmak için şunları izle, kimilerinin seni budala görmesine aldırma. Varsın isteyen sana iftira etsin, haksız davransın; erdem seninle birlikte olduktan sonra hiç acı çekmeyeceksin. Mutlu olmak istiyorsan, göğsünü gere gere insan olmak istiyorsan, seni hor göreceklerse bırak görsünler!"

En başta kendisini ve her şeyi hor görmeden, bütün iyi'leri eşit saymadan hiç kimse bu işte başarılı olamaz, çünkü şerefli olmayan hiçbir şey iyi değildir, şerefli de her örnekte eşittir. "Nasıl şey o öyle? Cato'nun praetor olmasıyla praetor'luktan atılması arasında hiçbir fark yok mu? Pharsalus cephesinde Cato'nun yenilmesiyle yenmesi arasında hiçbir fark yok mu? Yandaşları yenildiği halde kendisinin yenilmemiş olmasından doğan iyi, yengi kazanıp yurda dönmesinden, barışı yeniden kurmasından doğacak iyi'ye eşit mi?" Neden eşit olmasın, aynı erdemle hem kötü kader yenilir hem iyi bir kader kurulur. Erdem daha büyük ya da daha küçük bir hale konamaz, hep aynı düzeyi korur. "Öyle ama Gnaeus Pompeius ordusunu yitirecek; devletin en güzel süsü soylular, o Pompeius yandaşlarının öncüleri ve silaha sarılmış senato bir tek savaşla yere serilecek toptan; imparatorluğun koskoca enkazı bütün dünyaya saçılacak; bir bölümü Mısır'a, öteki bölümü Afrika'ya, bir başkası İspanya'ya

121 Seneca burada bir kelime oyunu yapıyor. "Syllaba", "hece"; "syllabarius", "ilkokul öğrencisi" demektir. -ç.n.

düşecek! Mutsuz devletin bir çöküşte ortadan kalkma şansı bile yok!" Her şey olabilir: İuba'ya kendi krallığındaki bölgeyi iyi tanımasının bir faydası olmayacak; ya da halkının onun için gösterdiği çok inatçı cesaretin bir yardımı olmayacak. Utica'lılar felaketler yüzünden koptukları eski sadakatlerine bağlı kalmayacaklar, Scipio'yu, lakabını hak ettiği Afrika topraklarında kaderi yüzüstü bırakacak. Cato'nun hiçbir zarara uğramaması için çoktan önlem alınmıştır. "Öyle ama yenildi Cato!" Sen bunu da Cato'nun bir kez daha görevden alınması say. Praetor'luğu sırasında önüne dikilen engele de zaferini önleyen engele de aynı ruh yüceliği ile göğüs gerecektir o. Praetor'luktan atıldığı gece top oyunu oynadı; öleceği gece kitap okudu. Praetor'luktan ayrılmakla yaşamdan ayrılmayı aynı değerde saydı. Başına gelen her şeye katlanmak gerektiğine inandırmıştı kendini.

Devlet düzenindeki değişikliğe güçlü ve soğukkanlı ruh hali ile neden dayanmasındı o ünlü adam? Değişim tehlikesiyle karşı karşıya kalmayacak bir şey var mıdır? Ne yer ne gök ne de koca evrenin örtüsü; bir Tanrı örmüş olsa bile! Evren her zaman bu düzeni koruyacak değildir, gün olacak Tanrı onu bu yörüngesinden uzaklaştıracak. Her şey, belirli bir süre içinde dolanıp durmakta; doğmalı, büyümeli ve sönmelidir. Belirli zaman içinde dolandığını gördüğümüz her şey, çok sağlam bilip dayandığımız, bizi üstünde taşıyan her şey parçalanacak, yok olacak. Her şeyin bir ihtiyarlığı vardır. Doğa eşit olmayan aralıklarla, aynı amaca doğru yollar hepsini. Var olan, günü gelince var olmayacaktır, tümden de yok olmayacak, çözülecektir. Çözülmek bizim için ölmek demektir. Çok yakınımızdakilere dikmişiz gözlerimizi çünkü. Dar görüşlü zihnimiz kendini bedenine adadığı için daha ileriyi göremez. Yoksa başka her şey gibi yaşamla ölümün de dönüşümlü olduğunu, bileşiğin çözüldüğünü, dağılmışın birleştiğini düşünseydi, bu işin her şeyi düzenleyen Tanrı'nın

marifetiyle olup bittiğini bilseydi, kendi sonuna da yakınlarının sonuna da cesaretle katlanırdı. Bu nedenle bütün çağları gözden geçirdikten sonra, Marcus Cato gibi derdi ki:

"Var olan ve var olacak tüm insanlar ölüme mahkûmdur. Yeryüzünün neresinde olursa olsun dünyayı yönetmiş bütün güçlü kentler, yabancı kralların, krallıkların süsü olan kentler gün gelecek türlü biçimlerde ortadan kalkacaklar; 'Burası mıydı acaba?' diye yerleri araştırılıp sorulacak. Kimilerini savaşlar harabeye çevirecek, kimilerini de tembellik, avareliğe dönüşmüş barış ve büyük varlıkları tüketen sefahat kemirecek içten içe. Bu verimli, bitek ovaları örtecek ansızın taşan deniz suları, ya da toprak yarılıp kayarak açılan boşluğa sürükleyecek. O halde neden şikâyet edeyim? Ulusları ve insanları alıp götürecek kaderin çok az bir zaman farkıyla önünde gidiyorsam üzülüp acı çekmek için bir neden var mı ortada? Büyük bir ruh Tanrı'ya boyun eğmeli ve evrensel yasa neyi istiyorsa hiç duraksamadan katlanmalı ona. Ruh ya tanrısal nitelikli öğeler arasında kalmak üzere daha aydınlık, daha huzurlu, daha iyi bir hayata yollanacak ya da doğaya karışıp o tek varlığa, evrene dönecektir; böylece hiç olmazsa bir sıkıntısı olmayacaktır."

O halde Marcus Cato'nun şerefli yaşamı, erdem artmadığına göre, şerefli ölümünden daha iyi değildir. Sokrates, gerçekle erdemin aynı şey olduğunu söylüyordu. Gerçek artmayacağına göre erdem de artmaz. Bütün yetkinliklerini içinde taşır, kendi kendisiyle tam bir bütündür.

O halde iyi'lerin, hem belli bir maksatla seçilecek olanlar, hem de olayların gelişmesi sonucu ortaya çıkanların yani, birbirine eşit olmasına şaşmamalısın: Çünkü bu eşitsizliği kabul eder de, cesurca işkenceye dayanmayı küçük iyi'ler arasında sayarsan, bunu kötü'ler arasında da sayacaksın demektir ve Sokrates'in de zindanda mutsuz olduğunu söyleyeceksin. Yaralarını kanatan Cato'nun kendini yaraladığı zamandan daha

yürekli olduğu için mutsuz olduğunu; Regulus'un düşmanlara bile verdiği sözü tuttu diye hepsinden de büyük felaket içinde olduğunu söyleyeceksin. Oysa hiç kimse bu türlü konuşmaya cesaret edemedi; çok gevşek, zayıf karakterliler arasında bile hiç kimse! Onun mutlu olduğunu kabul etmeseler bile yine de zavallı olduğunu söyleyemezler.

Eski Akademialılar, "Regulus bu işkenceler içinde bile mutluydu; ancak yetkin ve eksiksiz bir mutluluk değildi bu," diye açıklarlar. Bu fikir hiçbir şekilde kabul edilemez: Mutlu değilse büyük bir iyi değildir bu. En büyük iyi'nin üstünde bir basamak daha yoktur; yeter ki içinde erdem olsun, kötü günler onu küçültmesin, beden küçülse bile erdem sağ salim kalabilsin. Kalır da! Çünkü erdemi canlı ve yüce olarak anlıyorum ben, birisi üstüne vardı mı, şahlandırır onu. Her türlü gelip geçici değeri hor görecek kadar şerefli bir şey karşısında etkilendikleri zaman, soylu yaradılışlı gençlerin çok kez edindikleri bu ruh halini bilgelik bize geçirecek, aktaracak; bizi şerefli olanın tek iyi olduğuna, tıpkı doğruluğu saptayan cetvelin bükülünce eğilmediği gibi, ne gevşetilebileceğine ne de gerilebileceğine inandıracak. Bilgelikten herhangi bir şeyi değiştirirsen, doğruluğunu zedelersin onun. O halde aynı şeyi erdem için de söyleyeceğim: Erdem de dosdoğrudur, eğim kabul etmez. Daha sert de olabilir mi? Yok olmaz, gerilemez de. Erdem her konuda yargılayabilir, hiçbir şey onu yargılayamaz. Ondan daha doğru bir şey olamazsa, erdemden doğan şeyler de birbirlerinden daha doğru olamazlar. Buna şöyle bir yanıt vermek zorunlu olur: Demek ki erdemler eşittirler birbirlerine. "Peki," diyorsun, "bir şölende sedire uzanmakla, işkence sehpasına uzatılmak birbirine eşit şeyler midir?" Garip mi geliyor sana bu? Daha garibini söyleyeyim: Şölende sedire uzatılmak bir kötü'dür, işkence sehpasına uzatılmaksa bir iyi'dir. Biri utanç verici ise, öteki şerefli olur. Bir şeyin kötü ya da iyi olduğunu maddi koşullar

değil, erdem belirler: Erdem nerede görünürse görünsün, orada her şeyi aynı değerde ve aynı ölçüde kılar.

İşte bütün ruhları kendi ruhlarına bakarak değerlendiren mahut kişilerden biri, "Şerefli bir karar verenle, bir tehlike içindeyken şerefiyle kalanın iyi'leri birbirine eşittir" ve "yengi kazananla, kendi arabasının önünde götürülen ama cesaretini yitirmeyen esirin iyi'leri birbirine eşittir," dedim diye parmaklarıyla gözümü oymaya çalışıyor. Çünkü o gibiler kendilerinin yapamayacakları şeyin yapılamayacağını sanıyorlar, kendi güçsüzlüklerine bakarak erdem üstüne fikir yürütüyorlar. Yakılma, yaralanma, öldürülme, zincire vurulma yararlı oluyorsa, kimi zaman hoşa bile gidiyorsa şaşacak ne var bunda? Sefih bir insan için sade bir yaşam cezadır; avare için çalışma işkence yerine geçer; gevşek, çıtkırıldım insan gayretine acır; tembel için öğrenim bir işkencedir. İşte bunun gibi, hepimiz güçsüz olduğumuz konuları çetin, dayanılmaz sanırız. Hiç aklımıza gelmez ki şaraptan yoksun olmak ya da şafak sökerken uyanmak da birçokları için işkencedir. Bu işler aslında zor değildir; gevşek, laçka olan bizleriz. Büyük işler, yüce bir ruhla karar almayı gerektirir; yoksa bizim olan kusurları şunda bunda arar dururuz. Tıpkı doğru olan bir nesnenin suya batırıldı mı eğri, kırık bir görüntü vermesi gibi. Neyi gördüğün değil, nasıl gördüğün önemlidir: Ruhumuz gerçekleri görmemize engel olacak kadar karanlıktır. Bozulmamış ve zekâsı güçlü bir genç adam göster bana: Bütün felaketlerin yükünü güçlü sırtında taşıyan, kaderin üstüne çıkan insanı daha mutlu bulduğunu söyleyecektir. Sakin bir yaşam sürerken sarsılmamak, dengesini korumak şaşılacak bir şey değil. Bir insanın herkesin yıkıldığı yerde yüceldiğini, herkesin serildiği yerde ayakta kaldığını görürsen, işte şaşılacak şey budur. İşkencenin, felaket dediğimiz başka mutsuzlukların kötülüğü nedir? Maneviyatın çökmesi, bükülüp yere yatması. Bunlardan hiçbiri bilge adamın başına

gelmez: Hangi yük altında olursa olsun dimdik kalır. Hiçbir durumda küçülmez. Katlanılması gereken hiçbir olaydan yılmaz. Çünkü bir insanın başına gelebilecek her şeyin kendi başına gelmesinden yakınmaz. Kendi gücünü bilir, kendi yükünü taşımak için var olduğunu bilir.

Yok, ben bilgeyi insan sırasından çıkarıyor değilim. Hiçbir duygusu olmayan bir kaya gibi acıları ondan uzaklaştırmıyorum. Onun iki parçadan oluştuğunu anımsıyorum: Bir bölümü akıldan yoksundur; bu parça, ısırıklara, yanıklara karşı duyarlıdır, acı çeker. Öteki, akıllı olan parçadır: Bunun sarsılmaz kanıları vardır, gözü pektir, zapturapta gelmez. İşte bu parçada insan için en büyük iyi yerleştirilmiştir. Bu iyi, tam bütünlüğüne ve olgunluğuna erişmeden ruh türlü çırpınışlar içindedir. Ama tam bir bütün haline geldi mi de, değişmez bir kararlılığa dönüşür. Bu yüzden, bu işte daha ilk adımlarını atan, en yükseğe doğru ilerlemekte olan, erdeme tapan kişi en yetkin iyi'ye yaklaşsa bile, ona son biçimini vermemiştir daha. Bu arada geri gittiği de olacak, böylece ruhunun gerginliğini biraz gevşetecektir, çünkü bellisiz bölgeyi geçmemiştir henüz. Kaygan bir zemin üstünde oynamaktadır. Erdemine, olgunluğuna, bütününe erişmiş mutlu bir insan ancak en büyük çileye katlandığı zaman kendini çok sevebilir. Başkalarının korkması gereken şeyler herhangi bir şerefli görevin karşılığı ise, onlara yalnız göğüs germekle kalmaz, kucağını da açar: "Ne kutlu!" denmektense, "Ne cesaret!" dendiğini duymak ister.

Şimdi beni çağırdığın, anlatmamı beklediğin konuya geliyorum. Erdemimizin doğa dışı hareket ettiği sanılmasın. Bilge de titreyecek, acı çekecek, onun da benzi atacaktır. Çünkü bunların hepsi bedensel duyulardır. O halde felaket nerede, o gerçek kötü neredadir? Şurada olmalı: Bu sözünü ettiğim olaylar ruhu yere sererse, ona köle olduğunu itiraf ettirmeye kadar vardırırsa işi, kendi kendinden bıktırırsa işte oradadır

felaket, kötülük! Bilge, kaderini erdemi sayesinde yener; bilgeliğini ilan eden birçokları küçücük bir tehdit karşısında çok zaman dehşete düşerler. Hata ettiğimiz nokta şu: Bilgeden de, bilgelik yolunda olan kişiden de aynı şeyi bekliyoruz. Şimdiye değin övdüğüm ilkeleri öğütlüyorum kendime, daha bir inanca varamadım ki! Üstelik varsaydım bile, önüme çıkan her türlü kötü rastlantıya karşı koyabilecek kadar bu ilkeler elimin altında hazır, işlenmiş bir halde değil daha. Nasıl yün, ilk boyamada kimi rengi alır içine, kimi rengi de ancak sık sık boyaya basılıp pişirilince emerse, zihin de başka öğretileri bir kez içine kabul etti mi, sürekli korur orada. Erdem de yüreğimizin derinliklerine işlemezse, orada uzun zaman kalıp ruha boyasını katmayıp da şöyle bir bulaştırırsa, vaat ettiklerinden hiçbirini sağlayamaz. Öğrettiği bilgi çarçabuk içimize yerleştirilebilir, hem de birkaç sözcükten oluşmuştur: Erdem, tek iyi'dir; en azından erdem olmadan hiçbir iyi olamaz. Erdemin kendisi de içimizdeki daha iyi parçaya yerleştirilmiştir, yani akıllı parçaya. Peki, nedir bu erdem? Gerçek ve sarsılmaz bir kanı. Çünkü zihnin atılımlarının kaynağı budur ve her atılımı harekete geçiren düşünce, onun sayesinde açıklığa kavuşur. Erdemin dokunduğu her şey bu karara uygun olacak, hem iyi sayılacak hem de iyi'leri birbirine eşit olacak. Bedenin iyi'leri de bedene göre birer iyi'dir, tam bir iyi değil. Bunların da bir değeri olacaktır, ama manevi değerleri olmayacaktır. İkisinin arasında büyük bir mesafe vardır: kimisi küçük, kimisi büyük olacak. Bilgeliği izleyenler arasında bile büyük farklar olduğunu itiraf etmek gerek. Kimisi vardır kadere karşı gözlerini kaldırıp bakacak kadar büyük olmuştur, ama ona dimdik bakamaz –daha çok ışıktan gözleri kamaşır, körleşir çünkü–; kimisi vardır son basamağa erişip henüz güven dolu olmasa da kaderle yüz yüze gelecek kadar büyük olmuştur.

Tam gelişmemiş olanlar da zorunlu olarak kayar dururlar, bir ileri bir geri gider ya da aşağı düşerler. Eğer ileri gitmekte, dayanmakta direnmezlerse kayıp gideceklerdir. Eğer gayretlerinden vazgeçmez, inatçı istemlerini gevşetirlerse tersine gitmeleri gerekir. Hiç kimse de bıraktığı yerde bulmaz gelişmesini. Ayak direyelim o halde, devam edelim bu yolda, geride bıraktığımızdan daha çok yapılacak iş var; ama ilerlemeyi istemek, ilerlemenin en büyük parçasını aşmak demektir. Şu işin bilincine vardım: Bu işi istemekteyim, hem de bütün ruhumla istemekteyim. Senin de coşkunluk içinde olduğunu, en güzele doğru büyük bir atılımla gittiğini görüyorum. Acele edelim! Yaşam ancak böylece yaşamaya değer olur; yoksa bir gecikmedir, hem de alçakça işler arasında dönüp dolaşanlar için yüz kızartıcı bir gecikme. Öyle davranalım ki, bütün zamanımız bize ait olsun. Yok, eğer biz daha kendimizin olmaya başlamamışsak, bu iş gerçekleşmeyecektir. Kaderin iki yüzünü de hor görebilmek ne zaman nasip olacak bize? Bütün duygular ezilip onlara hükmettikten sonra "Yendim işte!" diye haykırmak ne zaman nasip olacak? "Kimi mi yendim?" diye soruyorsun. Persleri ya da Medlerin en uzak soylarını veya Part yurdunun ötesindeki –varsa eğer– cenkçi bir halkı yenmedim ben. Para tutkusunu, mevki hırsını, fatih milletleri fethedenlerin çektiği ölüm korkusunu yendim ben.

72. Mektup

Bana sorduğun mesele apaçıktı zihnimde zaten –bütün sorunu ezberden biliyordum– ama ne var ki çoktandır belleğimi çalıştırmamıştım ve bu yüzden hatırlamak kolay olmadı. Anladım ki, küften yapışan papirüs rulolarının başına gelen, benim de başıma gelmiş. Papirüs ruloları gibi ruhun da açılması,

içine konmuş olan bilgilerin ara sıra sarsılıp ortaya çıkarılması gerekir, ihtiyaç halinde elimizin altında hazır olsunlar diye. Şimdilik erteleyelim bu işi; çok zahmet, çok dikkat sarf etmek ister çünkü. Bir yerde uzunca bir süre kalacağımı umduğum zaman, hemen ele alacağım bu konuyu. Öyle konular vardır ki, iki tekerlekli gezinti arabasında bile yazabilirsin; kimisi de bir çalışma sediri, boş zaman, sakin bir yer ister.

Sabahtan akşama kadar çalışarak birçok başka işlerle uğraştığımız bugünlerde bir eser meydana getiremeyiz. Çünkü uğraşının biri bitiyor, öteki başlıyor hep: İşlerin tohumunu biz atıyoruz, bir tek işten birçokları üreyip gidiyor. Ardından kendi kendimize süre tanıyoruz: "Hele şu işin sonunu bir getireyim, olanca gücümle çalışmaya koyulacağım" ve "Bu can sıkıcı işi halleder etmez kendimi çalışmaya vereceğim," gibi cümleler kuruyoruz.

İşin gücün yok diye felsefeyle uğraşmamalısın; tersine, felsefe yapmak için zaman yaratmalıyız ve her şeyi bir yana bırakarak işin başına oturmalıyız: Bu bilgiyi edinmek için hiçbir süre yeterince uzun değildir; çocukluk yaşlarından yaşamın en geniş sınırlarına değin yayılsa bile bu süre. Felsefeyle toptan ilişkiyi kesmekle çalışmaya ara vermek arasında büyük bir fark yoktur. Çünkü ara verilirse olduğu yerde kalmaz; gerilince tersine boşalan, sürekli bükülmeden kurtulduğu için başlangıçtaki durumuna dönen yaylar gibidir felsefe.

İş, güç dememeli, onlara karşı direnmeli insan; başımıza yeni işler açmamalı, olanları da başımızdan atmalıyız. Böyle kurtarıcı çalışmalar için her türlü zaman uygundur, öyleyken ne kadar çok insan, çalışmaları gereken uygun durumlarda bile çalışmaya başlamazlar. "Bu işi engelleyen bir olay çıkacaktır!" Bu, ruhu her türlü sıkıntı içinde neşeli ve hafif kalabilen insanı da engellemez ki! Ruhu olgunlaşmamış insanların neşesi yer yer bölünür; ama bilgenin ruhu sevinçle

doludur, hiçbir neden ve keder yüzünden parçalanmaz; her zaman, her yerde sükûnet içindedir. Başkasına bağımlı değildir, ne kaderin ne insanın lütfunu bekler. Onun mutluluğu, yüreğine yerleşmiş bir şeydir. Eğer dışarıdan gelmiş olsaydı, oradan çıkar giderdi de; orada doğmuştur. Zaman zaman bize ölümlü olduğumuzu anımsatmak için dışarıdan bir olay çıkar ortaya, ama önemsiz bir olaydır bu, cildin üstünü sıyırır ancak. Diyorum ki, herhangi bir kötü yalar geçer bilgeyi, ama en büyük, katıksız iyi, yüreğinde yerli yerinde kalır. Demek istediğim şu: Kimi kötü'ler dışındadır onun; tıpkı sağlıklı, güçlü bedendeki döküntülerin, sivilcelerin yarası gibi. Hiçbir kötü derinlere kadar inemez.

Bilgelikte yetkinliğe erişmiş bir kişiyle bilgelikte yol almakta olan bir kişi arasında, sağlıklı bir insanla uzun süren ağır bir hastalıktan yeni kalkmış, hastalığın hafifleyen seyrini sağlık sayan bir insan arasındaki ayrım vardır: Bu sonuncusu kendine bakmazsa ansızın ağırlaşır, yeniden hastalığın ağına düşüverir. Bilge ise hastalığa tutulmaz yeniden, hasta bile olmaz ayrıca. Çünkü beden için sağlıklı olmak geçici bir şeydir. Bir hekim, hastayı sağlığına kavuştursa bile sürekli olarak sağlayamaz bunu. İyi'yi sağlayan kişiye sık sık başvurmak gereklidir, oysa ruh bir defada ve tamamen iyileşir.

Ruh sağlığından ne anlaşılması gerektiğini söyleyeyim bak: İnsan kendinden memnunsa, kendine güveniyorsa, ölümlülerin tüm dilekleri, verilen, istenen tüm iyilikleri mutlu bir yaşam sürmek için hiç de etkili değildir. Bir şeyin eklenmesi gereken bir yanı varsa, o zaten yetkin değildir. Birinden bir şey alabiliyorsa sürekliliği olmaz onun. Bir neşe sürekli olacaksa, kendi içinde bulmalıdır bu sevinci. Halkın hayran olduğu her şey azalır, çoğalır. Kader hiçbir şeyin mülkiyetini vermez insana. Ama bu rastlantıya bağlı olaylar, ancak akılla karışıp ılımlaştığı zaman hoşa gider. Açgözlülerin kadrini bilmeden kullandığı dış görünüşlere bile değer biçen yine akıldır.

Attalus şöyle bir karşılaştırma yapardı: "Köpeğin ağzı açık bir şekilde, efendisinin attığı bir tutam ekmeği ya da eti beklediğini görmüşsündür, değil mi? Köpek yakaladığı her şeyi kaptığı gibi çiğnemeden yutar, hep yeni gelecek parçanın umuduyla ağzı açık bekler. Bizim başımıza da aynı şey gelir. Bekleriz ve kaderin bize fırlattığı her şeyi tadına varmadan indiririz midemize; başka bir ganimete açarak kulaklarımızı, heyecan içinde kalırız!" İşte bilgenin başına bu iş gelmez. Dopdoludur o, kader bir şey çıkarırsa karşısına, sükûnetle içine alır onu, bir kenara koyar; çok büyük, sürekli, kendi içinden gelen bir neşeden yararlanır.

Bir başkasının iyi niyeti vardır, gelişmiştir, ama doruktan çok uzaktadır daha. Zaman zaman ezikliğe düşer, sonra yükselir, bazen göklere çıkar, bazen yere iner. Çok gelişmemiş, ham kişiler için bu iniş çıkışın bir sonu yoktur. Epikuros'un düştüğü o içinden çıkılmaz kargaşaya, o boş sonsuz kaosa düşerler.

Bir üçüncü tür insan vardır, bilgelikten hoşlanır bunlar, bilgeliğe erişmemişlerdir daha, ama bilgelik görünür olmuştur artık, deyim yerindeyse avuçlarının içindedir. Bunlar ne cesurdurlar ne de taşıp coşarlar. Karaya çıkmasalar da, limanı tutmuşlardır artık. O halde yukarıda olanlarla aşağıda olanlar arasında bunca büyük ayrım varken, ortada olanlar da kendilerine özgü dalgalar peşindeyken, onları büyük bir tehlike, daha kötü bir duruma düşme tehlikesi yakalamışken yersiz uğraşıları hoş görmeyelim ve bir yana itelim onları. Bir kez girdiler mi içimize, yerlerini başkalarına bırakacaklardır. Daha işin başındayken karşı koyalım onlara, sona ermelerindense başlamamaları daha iyidir.

73. Mektup

Felsefeye gönülden bağlananları asi, bölücü ve yönetilmez sayanlar, onların devleti yöneten görevlileri ve krallarını hor gördüklerini sananlar bence yanılıyorlar. Tersine bunlar yöneticilere karşı iyi duygularla bağlıdırlar. Yersiz de değildir bu: Görevliler sakin bir başıboşluktan yararlanma fırsatını herkesten çok onlara sağlamıştır. Devletin sağladığı huzur onların iyi yaşama amaçlarına çok yardımcı olduğundan, bunlar zorunlu olarak iyilik sağlayan kişiyi bir baba gibi sayarlar. Endişeler içinde etrafta dolaşan şu yöneticilerine çok borçludurlar ama onları da birçok borç altında bırakırlar. Hiçbir bağış ve cömertlik arzularını tatmin edemez, ne kadar çok verilirse o kadar daha çok isterler. Aklından ihsanı çıkarmayan kişi, aldığını unutuverir; ihtirasın en büyük kötülüğü de nankör olmasıdır.

Bunlara bir de şunu ekle: Devlette görev alan kişilerin hiçbiri ne kadar kişiyi geride bıraktığını değil de, kimlerin gerisinde kaldığını göz önünde tutar hep. Bunların birçoklarını arkalarında görmekten duydukları sevinç, önlerinde bir kişiyi görmekten duydukları acıdan daha büyük değildir. Her ihtirasta bu kusur vardır: Hiç ardına bakmaz. Hem oynak olan yalnız ihtiras değildir, her türlü aşırı istek de oynaktır çünkü bittiği yerden yine çıkar yola.

Ama senatoyu, forum'u, devletin her türlü görevini kendini daha geniş çalışmalara verebilmek için bırakan o içten, o tertemiz kişi, kendisinin bütün bu işleri güven içinde yapmasını sağlayan kişileri sever ve onlara saygı göstermekte üstüne yoktur; bilmeseler de büyük bir minnet borcu duyar onlara karşı. Yardımlarıyla sapa yollardan kurtaran öğretmenlerine nasıl saygı gösteriyorsa, nasıl gözlerini yukarı kaldırıp bakıyorsa, koruyucu kanatları altında güzel sanatları öğrendiği kişilere öyle davranır. "Ama kral kendi kuvvetleriyle başkalarını da korur!" Aksini söyleyen var mı? Ama aynı durgun

havadan yararlananların içinden, daha çok ve değerli eşya taşıyan bir kişi kendisinin Tanrı Neptunus'a daha çok minnettar olduğunu sanır. Tüccar, adağını bir yolcuya kıyasla daha çok candan, gönülden yerine getirir; tüccarlar arasında da kokular, erguvanlar, altınla alınabilecek eşyalar taşıyan kişi, değersiz, safra yerine sayılabilecek eşyalar taşıyandan daha ateşli bir şükran duygusu duyar. Herkesi ilgilendirmesine rağmen bu barışın iyi yanı, bu barıştan en çok yararlanan kişilere düşer. Toga giymiş şu sivil insanların içinden birçokları için barış savaştan daha çok iş güç doludur. Yoksa sen barışı sarhoşlukla, şehvetle ya da başka türden –savaş uğruna olsa bile bırakılması gereken– hatalar içinde geçiren insanların barışa aynı minnettarlığı duymaları gerektiğini mi sanıyorsun? Eminim sen bilgeyi, yararlanılan kamu nimetleri için, kişi olarak, kendisinin kamunun iyiliğine hiçbir şey borçlu olmadığını düşünecek kadar adaletsiz görmüyorsun. Ben Güneş'e, Ay'a çok şey borçluyum; ama onlar yalnız benim için doğmuyor. Yıla, yılı düzenleyen Tanrı'ya kişisel minnetim var, zamanları benim için düzenlemeseler bile. Ölümlülerin budalaca ihtirası zilyetlikle mülkiyeti ayırır birbirinden. Kamunun olan şeyi kendinin saymaz. Ne var ki bilge de, insan türüyle ortaklaşa paylaşmadığı hiçbir şeyi kendi malı saymaz. Çünkü o nimetlerden bir kısmı herkesin payına düşmedikçe ortak nimet olmazdı zaten; ortaklık en küçük parçada bile pay almayı gerektirir. Bir de şunu ekle: Büyük ve gerçek nimetler, herkese küçücük birer parça düşsün diye bölünmez: Herkese nimetin bütünü düşer. Erzak küpünden her kişiye ne kadar söz verilmişse o kadar alınır. Devlet şöleni, et dağıtımı, başka her taşınır mal herkese bölünür. Ne var ki bu kişisel olmayan nimetler yani barış ve özgürlük, bunlar herkesin olduğu kadar tamamen bireyin malıdır. O halde bilge, kimin sayesinde bu nimetleri kullandığını, onlardan yararlandığını, devletin onu kimin sayesinde silaha

sarılmaktan, nöbet tutmaktan, surları korumaktan, çifte savaş vergisi ödemekten kurtardığını düşünür, kendini yönetene şükranlarını bildirir.

Felsefe özellikle şunu gösterir: Minnettar olmayı ve minnet borcunu ödemeyi. Kimi zaman borçlu olduğunu açıkça söylemek bile borcunu ödemek demektir. O halde önderin yönetimi ve ileri görüşü sayesinde kendine (çalışma ile geçecek) verimli bir boş zaman, vaktini istediği gibi kullanma olanağı, devlet işleriyle altüst olmamış bir dinlence sağlayabilen kişi, öndere çok şey borçlu olduğunu itiraf edecektir.

"Ey Melibeus, Tanrı bağışladı bize bu huzuru,
benim için o hep Tanrı olacak çünkü..."[122]

Bu huzuru yöneticisine borçluysa insan, bunun en büyük ödülü şu sözlerde bulunur:

"O izin verdi de yayıldı öküzlerim bak şurada,
köy havaları çalıyorum kavalımda, gönlümce."[123]

Bu huzura, tanrılarla birlikte geçirilen, insanları tanrılaştıran bu huzura nasıl bir değer vermemiz gerekir?

Evet, Lucilius, tanrılar! Seni kısa yoldan göğe çağırıyorum. Sextius sık sık şöyle derdi: "İuppiter örnek insandan daha güçlü değildir." İuppiter'in insanlara bağışlayacak çok şeyi vardır ama iki bilge insan arasında zengin olanı daha iyi ve yetkin demek değildir; tıpkı dümen kullanmada eşit bilgileri olan iki kişiden, gemisi daha büyük, gösterişli olana daha yetkin diyemeyeceğim gibi. İuppiter yetkin insandan ne bakıma daha iyidir? Süre olarak daha uzun bir zamana

122 Vergilius, *Eclogae* 1, 6-7.

123 Vergilius, *Eclogae* 1,9-10.

sahiptir. Bilge, erdemleri daha kısa bir zamanla sınırlanmıştır diye kendini hiç de daha az değerli saymaz. Nasıl ki iki bilge arasında yaşlı öleni, birkaç yıl daha az yaşadığı için erdemi sınırlı olandan daha mutlu değilse, Tanrı da bilgeyi yılların sayısı bakımından yense de, mutluluk bakımından yenemez. Daha uzun süren erdem daha büyük değildir ki! İuppiter'in her şeyi vardır ama bunları başkalarına mal etmemiş midir? O bunları sadece başka herkes de kullansın diye kullanır. Bilge de bunları ancak başkalarıyla bölüşmek için elde etmiştir. Bilge, başkalarının olan her şeye İuppiter'in baktığı gibi soğukkanlılıkla bakar ve hor görürse, nasıl İuppiter bunları kullanamazsa, bilge de kullanmak istemediği için kendisiyle gurur duyar. O halde Sextius'un gösterdiği yolun en güzel yol olduğuna inanalım, onun sesine kulak verelim:

"İşte böyle çıkılır yıldızlara."[124]

İşte böyle dengeli, kendinden emin ve cesaretle varılır o yere.

Tanrılar hoşgörülüdür, kıskanç değildir: Yükselenleri de kabul ederler katlarına, uzatırlar onlara ellerini. İnsanın Tanrı katına çıkmasına şaşıyor musun? Tanrı insana gelir; aslında daha büyük bir yakınlıktır bu, insanın içine iner. Tanrı olmadan bilgelik olmaz. İnsanın bedenine tanrısal tohumlar serpilmiştir, bunlar iyi bir ekiciye düşerse, geldikleri kökene benzer, çıktıkları yere eşit sürgünler boy verir. Kötü bir ekiciye düşerse de tıpkı çorak, bataklık topraklar gibi öldürür tohumu, ürün yerine yoz otlar biter.

124 Vergilius, *Aeneis* IX, 641.

75. Mektup

Sana yazdığım mektuplara özenmediğimden şikâyet ediyorsun. Aslında yapmacıklı konuşmak isteyenden başka kim özene bezene konuşur ki? Hani seninle karşılıklı oturduğumuz ya da yürüdüğümüz zamanki konuşmam nasıl hazırlıksız, rahatsa, mektuplarımın da öyle olmasını istiyorum; zoraki, hayali bir yanları olmasın.

Elimden gelseydi, sana düşündüklerimi söyleyerek değil göstererek anlatmak isterdim. Bir konuyu incelerken bile ne ayaklarımı vururdum yere ne elimi kolumu oynatırdım ne de sesimi yükseltirdim. Bu gibi hareketleri konuşmacılara bırakır, duygularımı süslemeden, düzeyini düşürmeden, olduğu gibi sana geçirmekle yetinirdim. Sana yalnız şunu kanıtlamak isterdim: Bütün bu söylediğim düşünceleri içimde duymakla kalmıyor, aynı zamanda seviyorum da onları. Erkekler sevgililerini başka, çocuklarını başka türlü öperler, yine de bu temiz ve ölçülü kucaklaşmada sevgileri yeterince çıkar meydana.

Ama ben, Hercules hakkına, konuşmalarımın kısır, kuru olmasını da istemem. Bunlar bunca önemli bir konuyu işlemektedirler –felsefe de yetenekli bir anlatıma karşı değildir zaten– ama yine de laf kalabalığına gerek yok. Konuşmamızın can alıcı noktası şu: Düşündüğümüz gibi konuşalım, konuştuğumuz gibi düşünelim. Konuşmamız yaşamamıza uygun olsun. Bir adamın yaşayışı sözleriyle uyuşmalı. Görüntüsüyle, sözleriyle aynı kalabilen insan, işte o insan, verdiği sözü yerine getiriyor demektir. Bu kişinin niceliğini, niteliğini göreceğiz: bir tek kişi olmalı. Sözlerimiz hoş değil, faydalı olmalı. İnsanın zahmet çekmeden güzel konuşması mümkünse ve bu konuşma kendiliğinden hazır geliyorsa ya da az bir çabayı gerektiriyorsa, gelsin. Çok güzel konularla gelsin. Niteliği o türlü olsun ki, kendini göstermekten çok, konuları belirtsin. Çünkü başka sanatların hepsi zihin yete-

neğiyle ilgilidir; felsefede ise sadece ruhla uğraşılır. Hasta bir insan, güzel konuşan bir hekim aramaz; ama olur da iyileştirecek olan hekim yapılması gereken işleri güzel bir dille anlatırsa, hasta bu hali iyi karşılar. Ne var ki, güzel konuşan bir hekime düştü diye, kendini tebrik etmesi için de bir nedeni yoktur. Tıpkı tecrübeli bir kaptanın ayrıca yakışıklı olması gibi bir şeydir bu. Neden benim kulaklarımı okşayacak sözler söylüyorsun? Neden hoşa gitmek istiyorsun? Söz konusu olan şey bambaşka: Yakılacak, kesilecek bir yanım var; perhiz yapmalıyım ben. Bu işler için başvuruldu sana. Bir hastalığı tedavi etmelisin; müzminleşmiş, ağır ve salgın bir hastalığı. Veba salgınında bir hekimin ne kadar işi varsa senin de o kadar işin var. Laftan başka işin yok mu? Başarabilirsen işini, o zaman sevin. Bu kadar çok şeyi ne zaman öğreneceksin? Öğrendiklerini ne zaman, bir daha çıkmamak üzere çakacaksın zihnine? Ne zaman deneyeceksin bu bilgileri? Başka konularda olduğu gibi, bunları belleğine yerleştirmek de yetmez, iş üstünde denemek de gerekir. Mutlu kişi bunları bilen değil, uygulayan kişidir.

"Nasıl? Bilgenin altında hiçbir basamak yok mu? Bilgeliğin dışında uçurumdan başka bir şey yok mudur?" Yok, öyle sanmıyorum ben. Gelişmekte olan insan hâlâ bilgisizlerin yanındadır ama onlardan büyük bir mesafe ile ayrılır. Gelişmekte olanların içinde de büyük ayrılıklar vardır. Bu, gelişmekte olanlar kimi filozoflara göre üç gruba ayrılır:

Birinci grup, henüz bilgeliğe erişmemiş ama onun yakınında yerleşmiş olanlardır. Gerçi onun yakınındadırlar ama yine de dışında kalmışlardır. "Kim bunlar?" diye soruyorsun. Bütün duygusal davranışlarını bırakmış, kusurlarını düzeltmiş, kazanılması gereken bilgileri öğrenmiş ama inançları daha deneyden geçmemiş olanlardır. Kendilerine özgü iyi'yi uygulamamaktadırlar daha; üstlerinden attıkları kusurlara da dönemezler bir daha. Öyle bir yere gelmişlerdir ki,

aşağı düşüş yoktur artık oradan, ne var ki bunu açık olarak anlamamışlardır daha. Anımsıyorum, sana bir mektubumda anlatmıştım bunu: "Bildiklerini bilmezler!" demiştim; kendi iyi'lerinden yararlanabilirler artık ama güvenleri yoktur henüz. Bu sözünü ettiğim, gelişmekte olanların türü şöyle ele alınır: Bunlar artık ruhun hastalıklarından kurtulmuşlardır ama duygusallıklarından henüz kurtulmuş değillerdir; kaygan bir yüzeyde durmaktadırlar. Çünkü bütün kötüleri üstünden atan kimseden başka hiç kimse, kötü'nün tehlikesini bir yana bırakabilmiş değildir. Kötü'nün yerine bilgeliği kabul etmiş insandan başka hiç kimse, kötü'yü silip atamaz üstünden.

Ruhun hastalıkları ile duygusallığı arasında ne ayrım vardır? Çok kez anlattım bunu, şimdi de anımsatayım: Ruh hastalıkları; yaşlanmış, nasırlaşmış kusurlardır: para hırsı, mevki ihtirası gibi. Bunlar insanın ruhunu sımsıkı kavrarlar, ruhun değişmez kötülükleri olmaya başlarlar. Kısaca tarif edersem, ruhun hastalığı, insan yargısının yozlaşmada direnmesidir. Az istenmesi gereken şeyleri çok istenmesi gereken şeyler sanma yanılgısıdır ya da istersen şöyle tanımlayayım: Az istenmesi gereken şeyler üstüne aşırı düşkünlük veya az değer verilmesi ya da hiç değer verilmemesi gereken şeylere çok değer verilmesi. Duygusallıklar, ruhun beğenilmeyen, umulmadık anda gelen taşkın davranışlarıdır; yinelendikleri, ihmal edildikleri zaman hastalık meydana getirirler. Nasıl ki yoluna konulmayan sıradan bir nezle, göğse iner, öksürük yaparsa; sık sık gelen, müzminleşen nezle vereme dönüşürse, bu da işte öyledir! Bu yüzden çok gelişmiş ruhlar, hastalıkların ötesine geçmişlerdir ama her ne kadar mükemmelliğe yakın olsalar da hâlâ duygusallıkları vardır.

İkinci türden olan kimseler, ruhun en büyük kötü'lerinden ve duygusallıklardan sıyrılmışlar ancak daha kendilerine güvenmeyi tam olarak elde edememişlerdir, yine aynı hale düşebilirler.

Üçüncü türden olanlar, birçok büyük kusurların dışında kalmışlardır; ne var ki henüz bütün kusurların dışında değildirler. Para hırsından kurtulmuşlardır ama öfke duymaktadırlar hâlâ; zevklerin elinde hırpalanmazlar ama hâlâ mevki hırsının esiridirler. Artık her şeyi isteyip durmazlar fakat korku duymaktadırlar hâlâ; korku içindeyken de kimilerine karşı kale gibi dayanırlar, kimilerine ise boyun eğmektedirler. Ölümü hor görseler de, acıdan dehşet duyarlar. Bu nokta üstünde düşünelim biraz: Biz bu sonuncular arasına kabul edilirsek şanslı sayalım kendimizi. Doğadan gelen büyük yetenek ve sürekli gayretlerin desteğiyle insan ikinci dereceye erişebilir. Öyle ama üçüncü dereceyi de hor görmemeli. Çevrende ne kadar şer gördüğüne bak bir kez: Örneğini göstermediğimiz hiçbir cürmün bulunmadığına dikkat et. Ahlak bozukluğu günden güne ne kadar gelişmekte, bir düşün; genel ve özel yaşamda ne kadar suç işlenmektedir, bir bak; o zaman anlarsın ki, en kötüler arasında değilsek çok şey elde etmişiz demektir. "Ama ben," diyeceksin, "daha ileri bir sıraya girebileceğimi umuyorum." Bunu bizlere söz veremem, ama dilerim. Çünkü işimiz başımızdan aşmışken, kusurların arasında erdeme doğru bölük pörçük yol almaktayız. Söylemeye utanıyorum: Şerefli şeylerle, bilgelikle ancak boş zamanlarımızda uğraşıyoruz. Ama bizi uğraştıran şeyleri, direnen kötülüklerimizi koparıp atsaydık, bizi nice büyük bir ödül beklerdi! O zaman ne aşırı bir istek ne bir korku kovalayacak bizi. Dehşete düşüp elimiz kolumuz bağlı kalmadığı, zevklerle yozlaşmadığımız için ne ölüm ne de tanrılar korkularıyla diken diken edecek tüylerimizi. Bileceğiz ki, ölüm bir kötülük değildir, tanrılardan da kötülük gelmez. Zarar veren de zarar gören kadar güçsüzdür aslında. Zararsız olan en yetkin güçlerdir. Gün olur da bu bataktan kurtulup o yüce, göksel yere yükselirsek, bizi orada ruh sükûneti ve bütün yanılgılardan arı, eksiksiz bir özgürlük bekleyecektir. "Öz-

gürlük nedir?" diye soruyorsun: Özgürlük ne insanlardan ne de tanrılardan korkmak; ne utanç verici ne de aşırı bir şey istemektir! Kendi üstünde büyük bir egemenlik kurmaktır özgürlük. Kendi kendinin olmak paha biçilmez bir zenginliktir.

76. Mektup

Her gün ne yaptığımı bildirmezsem bana düşman kesileceğine yemin ettiğini söylüyorsun. Bak sana karşı yaşamım ne kadar açık; yaşamımın şu ayrıntısını bile sana açıklayacağım: Bir filozofun derslerini izliyorum. Tam beş gün oldu okula başlayalı, sabah sekizden itibaren onun felsefi incelemelerini dinliyorum. "Ne? Bu yaşta mı?" diyorsun, neden olmasın? Uzun süre öğrenmedim diye öğrenmemekten daha budalaca ne var? "Nasıl şey o?" Küçük efendiler, gençler gibi savurganlık mı yapayım? İhtiyar yaşıma yakışmayan tek şey buysa ne mutlu bana! Bu okul her yaştan insanı kabul eder. "Gençleri izlemek için mi yaşlanıyoruz?" Yaşlı halimde tiyatroya gideceğim, arenaya götürüleceğim, hiçbir gladyatör çifti ben hazır olmadan dövüşmeyecek ama filozofu dinlemek için okula gitmekten utanacağım, öyle mi? Bilgisizliğin devam ettiği sürece öğrenmen gerek. Atasözüne inanırsak, "Yaşadığın sürece" der. Şu deyim de bu hale her deyimden daha çok yaraşır: "Nasıl ve ne kadar yaşaman gerektiğini yaşam boyu öğrenmen gerek." Ama ben de o okula bir şey öğretiyorum: "Neymiş öğrettiğin?" diye mi soruyorsun? Yaşlı bir insanın bile öğrenmesi gerektiğini öğretiyorum.

Okula her girdiğimde insanlık adına utanıyorum. Bildiğin gibi Metronax'ın evine gitmek için Napoli Tiyatrosu'nun önünden geçilir. Tiyatro tıklım tıklım doludur ve kimin daha iyi flütçü olduğuna hararetle karar verilir orada. Bir Yunan borazancısı ile bir çığırtkan da dinleyicileri çeker. Gelgelelim

iyi, erdemli insanın ne olduğunun araştırıldığı, öğretildiği sıraların üstünde pek az kişi oturmaktadır; bunlara da yapacak iyi bir işleri olmayanlar gözüyle bakılır. Elinden bir iş gelmeyen, beceriksiz denir bunlara. Böyle gülünç olmak keşke bana da nasip olsa! Soğukkanlılıkla dinlemek gerekir bilgisizlerin çığlıklarını; şerefiyle doğru yol alan insan hor görülünce, hor göreni de hor görmeli.

Devam et yoluna, Lucilius, acele et de benim gibi ihtiyar yaşında öğrenmek zorunda kalma! İhtiyarken güçlükle öğrenebileceğin bir konuyu, bu yaşında ele aldığın için yani işte asıl bunun için acele et. "Ne kadar ilerleyebilirim?" diye soruyorsun. İlerlemeyi ne kadar denersen o kadar ilerlersin. Ne duruyorsun? Rastlantıyla bilge olmak kimseye nasip olmamıştır ki! Para kendiliğinden gelir, mevkiler verilir sana; belki saygınlığa, itibara da uğrarsın; oysa erdem düşüvermez gökten insanın başına! Hem öyle azıcık bir zahmetle, çabayla da erdem bilgisi edinilemez. Birçok iyi'yi bir seferde eline geçirecek oldu mu insan, onca zahmete değer doğrusu: çünkü bir tek iyi vardır, şerefli olan tek iyi'dir bu.

Başkalarının beğenisini kazanmış öteki iyi'lerde gerçek, kesin hiçbir şey bulamazsın. Şerefli olan tek iyi'dir. Mademki önceki mektubumda bu konuyu iyi açıklamadığım kanısındasın ve konuyu ispat etmek yerine övdüğümü sanıyorsun, orada söylediklerimi kısaca derleyip toplayayım öyleyse:

Her şey kendine özgü mükemmelliği ile değerlidir. Asma, verimliliği ile bilinir; şarap, tadıyla; geyik, hızıyla. Yük hayvanı için sırtı ne kadar güçlü diye sorulur, çünkü tek işlevi yük taşımaktır. Köpeğin ana niteliği koku alma yeteneğidir; iz sürüyorsa, koşması; ısırıp saldırıyorsa, cesaretidir. Her insanın yaratıldığı amaç, değerlendirildiği ana nitelik en iyi halde olmalıdır. Peki, insandaki "en iyi" nedir? Akıl. İnsan, aklıyla canlıların önünde, tanrıların ardındadır. Yetkin akıl da insana özgü bir şeydir, öteki nitelikleri hayvanlarla, bitkilerle ortaktır.

Güçlüdür, aslan da güçlüdür. Güzeldir, tavus kuşu da güzeldir. Hızlıdır, atlar da hızlıdır. İnsanın bu konularda onların ardında kaldığını söylemek istemiyorum; insanda en büyük ne var diye araştırmıyorum. Araştırdığım, ona özgü olan nitelik. İnsanın bedeni vardır, ağaçların da vardır; atılım yapabilirler, istençle hareket edebilirler; vahşi hayvanlar da, solucanlar da öyle. Sesi vardır, köpeklerinki ne kadar daha açık, kartallarınki daha tiz, boğanınki daha dolgun, bülbülünki ne kadar daha yumuşak, akıcıdır! İnsana özgü olan nedir? Akıl. Akıl doğru ve erginse insanın mutluluğunu gerçekleştirir. O halde, eğer her şey kendi iyi'sini yetkine doğru geliştiriyorsa övülecek bir şey olur, kendi yaradılışının sınırına erişir. İnsanın iyi'si de akıldır. Bunu yetkine götürürse övülür, doğasının sınırlarına erişir. Bu yetkin akla erdem denir, şerefli de aynı şeydir. Bu yüzden insanın tek iyi'si yalnız insana özgüdür. Biz şimdi burada "iyi nedir?" sorusunu araştırmıyoruz; aradığımız, "insanın iyi'si nedir?" sorusuna bir yanıt. Eğer insanın akıldan başka hiçbir iyi'si yoksa bu onun tek iyi'sidir, ama bütün öteki iyi'lerle ölçülebilir. Kötü bir insansa suçlanacak, iyi bir insansa sevilip kabul görecektir. O halde insanın övülmesinin ya da yerilmesinin nedeni onun ilk ve tek ayırt edici sıfatıdır.

Bunun bir iyi olduğundan kuşkulanmıyorsun ama tek iyi olduğundan kuşkun var. Bir insanın başka her şeyi olsa, sağlığı, varlığı, birçok ata heykelleri olsa, evi korunaklarla dolsa, kendisi de düpedüz kötü bir insan olsa kınarsın onu. Aynı şekilde bir insanda yukarıda saydıklarımdan hiçbirisi olmasa, paradan, soyluluktan, bir sıra büyük ata, büyükbabadan yoksun olsa, ama açıkça iyi bir insan olsa onu beğenirsin. O halde insanın tek iyisi, sahip olduğu tek iyidir; başka iyiliklerden yoksun olsa bile övmeli o insanı. Bu iyiliğe sahip olmayan da, başka her bakıma bolluk içinde olsa bile ayıplanır, hor görülür.

İnsanların durumu da eşyaların durumu gibidir. İyi gemi diye; parlak renklerle boyalı, burnu gümüş ya da altınla işlenmiş, koruyucusunun heykeli fildişiyle süslü, bir kişinin ya da bir kralın hazinesinin yüklendiği bir gemiye değil; sağlam, dayanıklı, iyi geçmiş bağlantı yerlerinden su almayan, denizin saldırılarına karşı güçlü, dümene boyun eğen, rüzgârdan etkilenmeyen, hızlı gidişli gemiye denir. İyi bir kılıç dediğimiz kılıç da omuz kayışı yaldızlı, kını kıymetli taşlarla parlayan kılıç değil, kıl gibi keskin ucuyla her kalkanı delebilen kılıçtır. Güzel cetvel değil, eğri olmayan cetvel aranır. Yapıldığı amaca göre, kendine özgü yanıyla övülür her şey. O halde bir insanda da önemli olan, ne kadar ekip biçtiği, faizde ne kadar parası olduğu, ne kadar çok kişinin evine sabah selamına geldiği, ne kadar değerli döşeklerde yattığı, ne kadar billur gibi kadehlerden içtiği değil, ne kadar iyi olduğudur. İyi olması da aklının gelişmesi, doğruyu bulması, yaradılışının isteklerine uygun olması demektir. İşte erdem denen şey budur, şerefli olan, insanın tek iyi'si budur. İnsanı yetkinleştiren sadece akıl olduğuna göre, bir tek o tam bir mutluluk verir insana. Onu tek başına mutlu eden şey, onun tek iyi'sidir işte.

Erdemden çıkan, ondan kaynaklanan şeylere de "iyi" diyoruz biz, yani onun bütün eserlerine: Erdem şu nedenden ötürü tek iyi'dir: Hiçbir iyi, erdemsiz var olamaz. Eğer her iyi ruhta bulunuyorsa, ruhu güçlendiren, yücelten, genişleten her şey iyi'dir. Ruhu daha güçlü, daha yüce, daha kapsamlı yapan erdemdir. İhtiraslarımızı körükleyen ondan başka her şey, ruhumuzu da çökertir, göçürür; onu yüceltir gibi görünürken şişirir, birçok hayallerle oyalar. O halde ruhu iyi kılan tek iyi'dir bu. Yaşamın bütün davranışları, her zaman şerefli ve ayıp düşüncesi göz önüne alınarak ayarlanmıştır. Bunları yapmak ya da yapmamak için bir yön verilir tutumumuza. Ne demektir bu? Örnek insan, davranışının şerefli olacağını düşünürse yapacaktır o işi; güç bir iş olsa bile, para karşılığı

olsa bile (kendisine) zarar verecek bir iş olsa bile yapacaktır; tehlikeli olacaksa da yapacaktır. Buna karşılık yüz kızartıcı bir şey yapmayacaktır; para, zevk hatta iktidar bile verse ona! Hiçbir şey onu şerefliden korkutup uzaklaştıramayacak, utanç verici işlere çekemeyecektir. O halde, şerefliye hep bağlı kalacak ve utanç verici şeylerden hep kaçınacaksa insan, yaşamı boyunca şu iki noktayı göz önünde tutacaktır: Eğer yozlaşmayan, bozulmayan ve tek başına ebediyen kalabilen tek şey ise erdem, şerefliden başka hiçbir iyi, utanç vericiden başka hiçbir kötü yoktur. Erdem, kendisine iyi'den başka hiçbir şeyin eklenemeyeceği tek şeydir. Değişmenin tehlikesinden kaçar; akılsızlık bilgeliğe doğru tırmanmaya çalışır, bilgelik akılsızlığa sürüklenmez.

Anımsarsın belki, halkın can attığı, korktuğu şeyleri birçokları düşünmeden ayaklar altına almıştır, demiştim. Varlığını saçıp savuran insan bulunur, elini ateşe sokan insan bulunur; işkencecinin elindeyken gülüşü dudaklarından eksilmeyen insan, çocuklarının cenaze töreninde gözyaşı dökmeyen insan, ölümün karşısına gözünü kırpmadan çıkan insan bulunur; çünkü sevgi, öfke ya da istekler hep böyle tehlikeleri sürmüştür onların üstüne! Bir uyarıcının etkisi altında ruhun kısa bir direnci bu kadar şey başarabiliyorsa, erdem, apansız bir atılım yapmayıp hep aynı gücü koruyarak, sürekli sağlam kalarak çok daha büyük bir başarı gösterir. Bundan şu sonuç çıkar ki, bilgisiz kimselerin çok kez, bilgelerin her zaman hor gördükleri şeyler ne iyi'dir ne de kötü. Tek iyi, zorunlu olarak erdemdir. Şerefli olan uğruna her şeye katlanmalı insan. Tek iyi, şerefli olandan başkası olsaydı böyle bir gereklilik olmazdı. Bu konuları bir önceki mektubumda genişlemesine ele almış olsam da, şimdi kısaltarak, özetle gözden geçirdim. Ama sen gerçek bir kanıya ancak ruhunu yüceltip, kendi kendine şu soruyu sorarak varabileceksin: Durum yurdun için ölmeni gerektirirse, yurttaşlarının

selametini kendi yaşamın pahasına satın alacaksan başını cellada uzatır mısın, uzatmaz mısın? Ama kaderine yalnız razı olarak değil de, seve seve bile uzatır mısın? Sen böyle yapacak olursan, başka hiçbir iyi yoktur. Bunu elde etmek için her şeyi bırakırsın çünkü. Şerefli olan ne kadar güçlü bak: Yurdun için canını vereceksin mesela, hemen vermek gerekirse şu anda bile vereceksin. Bununla birlikte bu çok güzel olaydan, kısa, küçük bir zaman için bile olsa büyük bir sevinç duyarsın. Gerçi yapılan özverinin meyvesi, ölene, bu dünyanın nimetlerinden yoksun olacak kişiye düşmeyecekse de, ileride yapacağı işi seyretmek bile hoşuna gider onun: Güçlü, adil bir insan olarak, ölümünün ödülünü, yani uğrunda canını verdiği yurdunun özgürlüğünü, herkesin selametini gözlerinin önüne serdiği zaman büyük bir zevk alır, atıldığı tehlikeden haz duyar. Ama o, öylesine büyük bir işi gerçekleştirmenin sevincinden alıkonan kişi bile hiç duraksamadan, doğru ve dindarca bir iş yapmanın sevinci içinde ölüme atılacaktır. Onun şevkini kırmak için şimdi sen ona itirazlarını sırala bakalım: De ki: "Davranışın çok geçmeden unutulup gidecek, yurttaşların pek de minnettar olmayacaklar!" Sana şöyle cevap verecek: "Bu söylediklerinin hepsi benim davranışımın dışındadır, ben kendi davranışımı göz önüne alıyorum sadece. Bunun şerefli bir iş olduğunu biliyorum ben, bu yüzden beni nereye çağırırsa giderim."

O halde tek iyi, yalnız yetkin bir ruh değil, soylu ve iyi yaradılışının bilincinde olan bir ruhtur. Gerisi, yani başka iyi'ler hafiftir, değişkendir. Bu yüzden insan onlara sahip olunca huzursuz olur. Kader yardım eder de, bunları bir kişinin üstüne yığarsa, efendilerinin üstüne çökerler ağır ağır, bastırırlar çok kez, kimi zaman da ezerler bile. Şu erguvanlar içinde gördüğüm kişilerden hiçbiri kutlu değildir; tıpkı bir piyeste, ellerinde bir asa, üstlerinde bir Grek mantosu, rol yapan oyuncular gibi. Onlar da halkın önünde, yüksek topukları

üstünde, burunları havada salına salına yürürler; ama sahneden çıkar çıkmaz pabuçlarını çıkarırlar, kendi boylarına dönerler yine. Zenginliğin, itibarın yüksek bir doruğa çıkardığı şu sözünü ettiğim insanlardan hiçbiri büyük değildir. Peki, büyük görünmeleri neden öyleyse? Çünkü sen onu, ayağındaki topuklarıyla birlikte ölçüyorsun da ondan! Cüce, bir dağın üstüne oturtulsa bile büyük değildir. Dev bir heykel bir kuyuya atılsa bile büyüklüğünü korur.

Bizi uğraştıran yanılgı şuradan ileri geliyor: Kimseyi olduğu gibi değerlendiremiyoruz, çünkü ona dış süslerini de ekleyerek değer biçiyoruz. Ama bir insan için gerçek değerlendirmeye girişmek ve onun ne olduğunu anlamak istersen, çırılçıplak bak ona; malını mülkünü, mevkilerini, kaderin verdiği sahtelikleri at bir yana. Soy bedenini, bak ruhuna; niteliği nedir, önemi nerededir? Başkalarından mı geliyor büyüklüğü, kendinden mi? Parlak kılıçlara dosdoğru, gözünü kırpmadan bakıyorsa, son nefesini ağzından mı kesilen boğazından mı verecek diye hiç aldırmamanın bilincini taşıyorsa "mutlu" de ona. Rastlantıyla olsun, bir güçlünün haksızlığı sonucu olsun, bedenine işkence edileceği bildirilince, zincirleri, sürgünleri ve insan zihninin yarattığı boş korkuları sakin sakin dinler ve şöyle der:

"Çilelerin hiçbir görüntüsü ey genç kız!
Yepyeni, umulmadık değil benim için,
her şeyi anladım ben, önceden geçirdim içimden![125]
Sen, Aeneas, bu kahredici şeyleri bugün bildirdin bana ama ben her zaman kendi kendime söylemekteyim bunları. Bir insan olarak hazırlandım insanın kaderine."

Önceden kestirilen felaketin darbesi yumuşak gelir hazırlıklı insana, ama akılsızlara ve kadere inananlara her olayın

125 Vergilius, *Aeneis* VI, 103-5.

görüntüsü yeni, umulmadık, tepeden inme gelir. Ham ruhlar için felaketin büyük bir kısmı felaketin yeniliğinden doğar. Sert sandıkları şeye alıştıkları zaman, insanların daha cesaretle katlandıklarını bilmelisin. Bu yüzden bilge, gelecekteki kötülüklere alışır, başkalarının uzun süre çekerek hafiflettikleri kötülükleri bilge uzun uzun düşünerek hafifletir. Kimi zaman ham ruhların şöyle dediklerini duyarız: "Başıma gelmedik bir bu kalmıştı, biliyordum!" Bilge, her şeyin onu beklediğini bilir. Ne olursa olsun der ki: "Biliyordum zaten!"

77. Mektup

Bugün birden İskenderiye gemilerini buluverdik karşımızda; hep önden gönderilen, arkadaki donanmanın geleceğini bildiren gemiler. Bunlara öncü gemiler diyorlar. Gemilerin Campania'da görünmesi pek cümbüşlü olur. Puteoli'de millet sütunların yanına oturur, yelkenlerin biçiminden, onca gemi arasında İskenderiye gemilerini tanır. Çünkü yalnız onlara küçük yelken kullanma hakkı tanınmıştır. Her gemi bu yelkeni açık denizlerde açar ancak. Zaten geminin yol almasında en çok yelkenin üst kısmı etkili olur, gemi en çok buradan itilir. Bu yüzden, rüzgâr arttı mı veya gereğinden fazla esti mi, seren direği indirilir. Esinti aşağıda daha az etkilidir. Gemiler Capri sularına, "Athena'nın fırtınalı, yüksek bir kayanın üstünden gözlemlediği"[126] burnun sularına girince, öteki gemiler yalnız yelkenle yetinmek zorundadır kurala göre. Küçük yelken, İskenderiye gemilerinin kesin belirtisidir. Limana koşuşan insanların arasında tembel tembel yürümek hoşuma gitti. Çünkü yakınlarımın mektuplarını alacaktım ama oralardaki işlerimin ne halde olduğunu, ne haberler vereceklerini öğrenmek için hiç acelem yoktu.

126 Bu alıntının kaynağı bilinmiyor. -y.n.

Çoktan beri kaybetmişim kazanmışım, aldırmıyordum. Bu saatten sonra böyle düşünmeliyim; gerçi ihtiyar olmasam bile böyle düşünmeliydim tabii.

Ne kadar az param olduğu önemli değil, ne de olsa çoğu bitmiş olan yolumun geri kalanı için hâlâ yeterlidir; üstelik bu, sonuna kadar gitmeye mecbur olmadığımız bir yoldur.

Bir yolculuk yan yolda kesilirse, ya da varılacak yerden daha geride durulursa tamamlanmamış olur; oysa yaşam onurlu yaşanmış ise tamamlanmamış sayılmaz. Yaşamına nerede son verirsen ver, iyi bir sona erdirmişsen eğer, tamamlanmış bir yaşamdır. Çok defa da cesaretle bitirmek gerekir bu yaşamı, bunun için çok önemli nedenler gerekmez. Bizi bu yeryüzünde tutan nedenler de çok önemli değildir zaten.

Çok iyi tanıdığım, halim selim bir gençken erken yaşta çöküveren Tullius Marcellinus, aslında devası bulunan ama tedavisi uzun ve zahmetli, çok çileli sürecek bir hastalığa yakalanınca ölümü düşünmeye başladı. Birçok dostunu çağırdı. Kimi ya çekingen bir şekilde onun da düşünebileceği öğütleri veriyordu ona, kimi de dalkavuk, yaltakçı olduğundan akıl soranın en çok hoşuna gideceğini sandığı öğüdü veriyordu. Üstün bir insan olan dostumuz, bizim Stoacı, haydi övülmeyi hak ettiği sözlerle öveyim onu, o güçlü ve gözü pek adam, bence onu en iyi yüreklendiren kişi oldu. Söze şöyle başladı: "Sakın, Marcellinus'um, sanki önemli bir konu üstünde fikir yürütüyormuşsun gibi kendini yiyip bitirme. Yaşamak büyük bir sorun değildir. Bütün kölelerin, bütün hayvanlar yaşıyorlar. Şerefle, sağduyuyla, cesaretle ölmek, işte asıl büyük olan bu! Düşün bak, nice zamandır hep aynı şeyleri yapıp durmaktasın: yemek, uyku, şehvet! İşte bu çember içinde dönüp durmaktasın. Ölmeyi yalnız akıllı, cesur ya da mutsuz insan değil, yaşamdan bıkan insan da isteyebilir!" Ona bir öğüt veren değil, bir yardımcı gerekliydi; köleler sözünü dinlemek istemiyorlardı. Adam önce onların korkusunu giderdi; evin

uşaklarının başına asıl derdin efendinin ölümü kendi isteği miydi, değil miydi diye kuşkuya düşüldüğü zaman açılacağını anlattı. Zaten efendiyi öldürmeleri kadar, ölmesine engel olmaları da aynı derecede kötü bir örnekti. Arkadan Marcellinus'u da şöyle uyardı: "Nasıl ki bir şölen sonunda artan yiyecekler, ayakta dikilen kölelere paylaştırılıyorsa, yaşamın sonunda da, efendinin bütün ömrünce kendisine hizmet edenlere bir şeyler vermesi doğaldır." Marcellinus gönlünden kopup verdiği zaman bile, iyi yürekli ve eli açık biriydi. Bu yüzden, ağlamakta olan kölelere birer miktar para verdi, onları teselli etti. Bir silah gerekli değildi, kan akıtmak gerekli değildi. Üç gün yemek yemedi, yatak odasına bir çadır konmasını istedi. Çadırın içine bir küvet yerleştirildi. Bu küvette uzun zaman kaldı, durmadan akan sıcak su yavaş yavaş kendinden geçirdi onu, üstelik dediğine göre zevkli bir kendinden geçişti bu; o hepimizin bildiği, kendimizi kaybederken hep duyduğumuz tatlı bir baygınlık!

Senin hoşuna gidecek bir öyküye kaptırdım gittim kendimi. Dostunun acı çekmeden, perişan olmadan nasıl öldüğünü öğreneceksin. Gerçi intihar etti ama yumuşak, tatlı bir biçimde ayrıldı aramızdan, kaydı gitti yaşamdan. Bu küçük öykü boş yere anlatılmış olmasın –bir yarar da getirsin–; bu gibi örnekler sık sık zorunlu oluyor çünkü. Çok kez istemeye istemeye ölmek gerekiyor ve öyle de oluyor. Hiç kimse gün olup ölmek gerektiğini bilmeyecek kadar bilgisiz değildir. Ancak ölüm yakınımıza geldi mi mızıkçılık ederiz, titrer, yakınmaya başlarız. Bin yıl önce doğmamış olduğu için ağlayıp sızlayan insan, akılsızın da akılsızı değil midir? Ya bir yıl sonra yaşamayacağı için ağlayıp sızlayan da akılsız olmaz mı o halde? İkisi de eşit birbirine, ikisi de aptalca: Gelecekte olmamak ve geçmişte kalmak! Her iki zaman da sana yabancıdır, senin dışında kalmıştır. Öyle bir noktaya konmuşsun ki, zamanı uzatsan bile, nereye kadar uzatabileceksin? Neden ağlayıp sızlıyorsun? Nedir istediğin? Boşuna zahmet!

"Umudu bırak artık, yakarmalarınla değiştirmez kaderini tanrılar."[127]

Kader kararlaştırılmış, saptanmış bir kez; büyük ve sonsuz bir zorunluluk yönetir her şeyi. Her şeyin gittiği yere gideceksin sen de. Yeni bir şey değil ki bu! Sen zaten bu yasa için doğdun. Bu yasaya baban, annen, ataların, senden önce gelenler, kısacası hepsi boyun eğdiler. Her şeyi hiçbir gücün değiştirmediği, bükülmez bir nedenler dizisi bağlıyor birbirine, hepsini sürükleyip götürüyor. Ölüme adanmış olan ne büyük bir kalabalık geliyor peşinden! Nice kişi senin yanında olacak! Benim kanıma göre, binlercesi seninle birlikte ölseydi daha cesur olurdun. Binlerce insan, hayvan, sen ölmekte duraksadığın şu anda, şu ya da bu biçimde yaşamını yitirmektedir. Yoksa sen hep gitmekte olduğun yere hiç varmayacağını mı sanıyordun? Sonu olmayan bir yol yoktur!

Şimdi sana büyük insanların yaşamından örnekler vereceğimi mi düşünüyorsun? Yok, çocukların yaşamından bir örnek vereceğim: Tarih bize Laconia'lı bir çocuğu anlatır, daha ergin olmamış bir çocuk. Yakalandığı zaman kendi Dor lehçesiyle bağırıyormuş: "Köle olmam ben!" diye! Hem de yapmış dediğini: Ona bir kölenin yapması gereken adi bir iş buyurulduğu zaman –lazımlığı getirmesi istenmiş– başını duvara hızla vurup parçalamış. Özgürlük öylesine yakınken hiç köle olur mu insan? Oğlunun işe yaramaz bir ihtiyar olmasını mı istersin, yoksa böyle güçlü ölmesini mi yeğ tutarsın? Ölmek cesareti bir çocukta bile varsa, bunca altüst olmak niye?. Onun yolundan gitmek istemediğini düşün, seni sürükleyip götürecekler nasıl olsa! Başkasında bulunan o hakkı sen de tanı kendine. Bir çocuğun yüreğini edinip de "Köle olmam!" demez misin? Zavallı adam, sen insanların, olayların, yaşamın kölesisin. Çünkü yaşam, ölmenin erdemi

127 Vergilius, *Aeneis* VI, 376.

yok oldu mu artık bir köleliktir. Beklemenin sebebi ne? Seni geciktiren, engel olan zevklere doydun çoktan. Yeni bir zevk yok artık! Doyup gına getirmediğin hiçbir yeni zevk kalmadı. Katıksız şarabın, su katılmış şarabın tadını bilirsin. Sidik torbandan yüz ya da bin testi şarap süzülmüş geçmiş, ne fark eder sanki! Bir şarap süzgeci oldun çıktın! Midyenin, kefalin tadını çok iyi bilirsin. Sefahatin ileriki yıllarda sana tattırabileceği yepyeni hiçbir şey kalmadı ki! İşte istemeye istemeye bağrından koparıp attığın şeyler bunlar! Senden zorla alınıyor diye kahrolduğun daha başka ne kaldı? Dostların mı? Sen dost olmayı bilir misin ki? Yurdun mu? Uğruna bir yemeğini erteleyebilecek kadar sever misin onu? Güneş mi? Elinden gelse söndürürsün gün ışığını! Gün ışığını görmeyi hak eden, gün ışığına layık bir şey yaptığın oldu mu hiç? Açıkça itiraf et, ne devlet işleri ne forum'daki işler ne de doğaya olan sevgindir senin ölümünü geciktirmene neden olan. Talan edip tükettiğin yiyecek pazarını zoraki bırakıp gidiyorsun. Ölüm korkusu düşmüş içine; bunca mantar yemeğinin ortasından hayatı nasıl hor görürsün? Yaşamak istiyorsun: Yaşamayı biliyor musun ki? Ölmekten korkuyorsun: Peki bu sürdüğün yaşam, ölüm değil de nedir? Caligula bir gün Via Latina'dan geçerken tutuklulardan biri, sakalı göğsüne kadar uzamış yaşlı bir adam, ondan öldürülmesini rica etmiş. İmparator da "Şimdi yaşıyor musun sanki!" demiş. Ölümün kurtaracağı kişilere böyle yanıt vermek gerekir: "Ölümden korkuyorsun ama şimdi yaşıyor musun sanki!" Kimi de diyebilir ki: "Ama ben yaşamak istiyorum, çünkü şerefli işler yapıyorum. Yaşamın görevlerini istemeyerek bırakıyorum. Bu görevleri ben canla başla, sadakatle yapmaktayım." Peki, ölmenin de yaşamın görevlerinden biri olduğunu bilmiyor musun? Görevlerinden hiçbirini bırakmıyorsun çünkü görevde doldurmak zorunda olduğun belli bir sayı yok. Hiçbir yaşam kısa değildir. Doğanın yaşına kıyasla Nestor'un yaşı, mezar taşına

doksan dokuz yıl yaşadığının kazılmasını isteyen Sattia'nın yaşamı bile kısadır. Çok uzun ihtiyarlığıyla övünen bir kadına bak, yüz yaşını doldursaydı kim katlanabilirdi ona? Piyeslerde olduğu gibi yaşamda da öyle: Ne kadar uzun olduğu değil, ne kadar iyi oynandığı önemlidir yaşamın. Onu nerede sona erdirdiğinin ne önemi var. İstediğin yerde bitir, ama iyi bir bitiş olsun bu.

78. Mektup

Sık sık yakalandığın, küçük ateşlerle seyreden bir nezle geçirmişsin. Hastalanmana, bu rahatsızlığın müzminleşmesine üzüldüm. Çünkü bu tür rahatsızlık benim de başımdan geçti. Başlangıçta pek önem vermemiştim. O zamanlar gençtim, hastalığın sarsıntısına katlanabiliyordum, hastalıklara karşı inatla direnebiliyordum. Daha sonra yenildim, hem de öylesine yenildim ki, bütün bedenim baştan aşağı nezleye tutulmuştu sanki. Âdeta bir deri bir kemik kalmıştım. Çok kez canıma kıymaya kalktım; çok saygıdeğer babamın ilerlemiş yaşı engel oldu buna. Çünkü ben ölmek için nereden güç bulurum diye düşünmedim; babam benim yokluğuma katlanamaz, bu gücü kendinde bulamaz diye geçirdim hep aklımdan. Bu yüzden yaşamaya karar verdim. Çünkü gün olur, yaşamak bir cesaret gösterisine dönüşür. Beni avutan şeyleri söyleyeyim sana, ama daha önce bana sükûnet veren düşüncelerde birer deva gücü bulunduğunu söylemeliyim. Şerefli avuntular birer deva yerine geçer ve ruhu kalkındıran her şey bedene de yararlıdır: Bizim çalışmalarımız kurtardı beni. Hayatta kalmamı, gücüme kavuşmamı felsefenin hesabına yazıyorum: Hayatımı ona borçluyum, hem en az borçlu olduğum şey de bu! Dostlarım da sağlığıma kavuşmamda bana çok yardımcı oldular; onlar yüreklendirdiler, başımda

beklediler, konuştular, böylece avunuyordum. Hiçbir şey, Lucilius, benim yetkin dostum, dostların sevgisi kadar güçlendirmez hasta bir insanı, ölüm düşüncesini ve korkusunu alıp götürmez. Dostlarım yaşadıkları sürece ölmüş saymıyordum kendimi. Bana öyle geliyordu ki, ben yine onlarla birlikte, onlarda yaşayacaktım, son nefesimi vermeyecektim de, bu soluğu sanki onlara geçirecektim. Bütün bunlar kendime yardım etmek, her türlü işkenceye dayanmak isteğini verdi bana. Ayrıca ölümün ruh halini üstünden atsa da, insanda yaşamak arzusunun olmaması çok acınacak bir şeydir.

O halde bu devalara başvur. Hekim sana ne kadar gezeceğini, ne kadar idman yapacağını bildirecektir. Bozuk sağlığının seni düşürdüğü tembellik eğilimini hoş görme. "Nefes egzersizleri için yüksek sesle oku; denize açıl ve yumuşak çalkantılarla iç organlarını harekete geçir," diye uyaracak seni. Ne gibi gıdalar alacağını, güç kazanmak için ne zaman şaraba başvuracağını, öksürüğün alevlenmemesi için şarabı ne zaman azaltman gerektiğini söyleyecek sana. Benim yapacağım uyarı şu –hem bu tür ölüm için değil, bütün bir ömür için bir devadır bu–: Ölümü hor gör! Bu ölüm korkusundan kurtulursak hiçbir şey zor gelmez bize!

Her hastalıkta üç kötü şey vardır: ölüm korkusu, beden ağrısı, zevklerden uzak kalmak. Ölüm üstüne yeteri kadar konuştuk, yalnız şunu ekleyeyim, bu bir hastalık korkusu değil, bir doğa korkusudur. Birçok insanın ölümünü hastalık geciktirmiştir. Öldüklerini sanmaları öldürmemiştir onları, bu hal onlar için kurtarıcı olmuştur. Evet, öleceksin ama hasta olduğun için değil, yaşadığın için öleceksin. Bu durum sen sağlığına kavuşmuşken de böyledir: İyileştiğin zaman ölümden değil, hastalıktan kurtulmuşsundur.

Şimdi hastalığın kendine özgü olan kötü bir yanına değinelim: Hastalığın birçok ağır sancıları olur, ama aralıklı geldikleri için katlanabilir insan bunlara. Çünkü insana büyük

bir acı saplandı mı uzun sürmez. Kimse uzun zaman büyük acı çekmez. Bizi çok seven doğa, bizim yapımızı öyle düzenlemiştir ki, acımız ya katlanılabilir bir acıdır ya da kısa sürelidir. En büyük acılar, bedenin en dayanıksız bölümlerine yerleşmiştir, sinirlerde, eklemlerde, başka zayıf noktalarında; dar bir yerde aksaklık olduğu zaman olanca şiddetiyle saldırır. Ne var ki bu bölümler çarçabuk da sağırlaşır. Acının şiddeti yüzünden acı duymaz olurlar. Soluğumuz doğal akışında engellenip kötüleşince bizi güçlendiren, uyaran gücünü yitirdiği için de olabilir bu, bozulmuş sıvı akacak yer bulamayınca kendi üstüne saldırdığı ve kapladığı yerlerden duyguyu ortadan kaldırdığı için de olabilir. İşte böylece ayak, el damlası, her türlü omurilik ve sinir sancıları, acıyla oyulan yer sağırlaşınca diner. Bütün bu sancılar ilk saplanışında sarsar insanı, zamanla söner bu saldırı, sancı sonunda uyuşur kalır. Diş, göz, kulak ağrıları bedenin dar bir yerinden çıktıkları için bu kadar şiddetlidir. Hercules hakkına, baş ağrıları için de böyledir bu iş. Daha zonklayıcı bir ağrı başlarsa, sonunda kendinden geçer, bayılır insan. O halde büyük bir sancı için şöyle bir avuntu vardır: Çok acı duyulduğu zaman artık hiçbir şey duyulmaz olur. Bir de şu var: Bedenleri hırpalandığı zaman, cahiller kötü durumda kalırlar, çünkü kendi ruh âlemleri ile yetinmeye alışkın değillerdir. Bedenleriyle çok yakınlık kurmuşlardır, bu yüzden değerli ve ileri görüşlü bir kişi ruhu bedeninden ayırır ve daha yetkin, tanrısal bölümüyle ilişki kurar asıl. Öteki bölümüyle de, o hep yakınmalı, zayıf yanıyla yani, gerekli olduğu kadar ilgilenir.

"Öyle ama," diyeceksin, "alışılmış zevklerden yoksun olmak sıkıcı bir şey: perhiz etmek, susamak, acıkmak gibi." Bunlar başlangıçta zor gelir insana, sonraları, canımızın çektiği her şeyden vazgeçip isteksizleştikçe iştah azalır. Bu yüzden mide mızmız olur, yemeye düşkün olduğu yiyeceklerden tiksinir. Bütün istekler söner gider. İstemediğin bir şeyden yoksun olmanın da acı bir yanı yoktur.

Bir de şunu ekle: Hiçbir sancı ara vermez ya da kesinlikle ertelenmez değildir. Sancının gelişinden belki de kaçınabilir insan, gelişi de ilaçlarla önlenebilecektir. Hiçbir sancı belirtisiz gelmez, özellikle sık sık gelen bir sancıysa. Kaçınılmaz en son tehdit hor görülürse, hastalığın acılarına katlanabilir insan. Kendi acılarını artırma sakın, yakınmalarınla acılarını büsbütün ağırlaştırma. Peşin yargılar eklenmezse, acı hafiftir aslında. Ama kendini yüreklendirmeye başlarsan ve dersen ki, "Hiçbir şey değil bu, ufacık bir ağrı kesinlikle. Biraz dişimi sıkayım, neredeyse sona erecektir." Sen onu hafife alırsan, hafifletirsin. Her şey kanılarımızla ilişkilidir. Acıları destekleyen yalnız mevki hırsı değildir. Sefahat de, para hırsı da kol kanat gerer onlara, kanılarımıza göre acı çekeriz. Bir insan, inancıyla koşullandığı kadar mutsuzdur. Geçmiş acıları kovuşturmaktan vazgeçmeliyiz. Şöyle dememeli: "Kimse böylesine ağır acı çekmedi. Ah, ne işkenceler içinde kaldım! Ne felaketlere katlandım! Hiç kimse benim ayağa kalkacağıma inanmadı. Yakınlarım ne kadar gözyaşı döktüler, hekimler kaç defa çekildiler başucumdan! İşkence sehpasına oturtulanlar bile böylesine acı çekmemiştir!" Bütün bunlar doğru olsa bile, geçti gitti artık hepsi! Geçmiş acıları yineleyip eskiden mutsuz oldun diye yine mutsuz olmak neye yarar? Ayrıca herkes –kendilerini kandırarak üstelik– felaketlerini devamlı abartır dururlar. Hem sonra acılara katlanmak güç olduysa, bunlara katlanabilmiş olmak zevkli bir şey değil mi? Kendi felaketinin sona ermesinden sevinç duymak doğal bir şeydir. O halde iki şeyi kaldıralım; hem gelecek korkusunu hem de eski felaketlerin anısını. Biri beni ilgilendirmiyor artık, öteki ise daha başıma gelmemiştir. Böyle güç durumlardayken insan şöyle demeli:

"Gün olur belki tatlı tatlı anarsınız bunları."[128]

128 Vergilius, *Aeneis* I, 223.

İnsan olanca cesaretiyle savaşmalı bunun için. Geri çekilirse yenilecektir; tersine, acısına karşı direnirse yengi kazanacaktır. Şimdi birçokları şöyle yapıyorlar: Felaketlere göğüs gerecek yerde, kendilerini felaketin içine atıyorlar; seni sıkıştıran, peşini bırakmayan bela, sen bir kez kaçmaya başlarsan peşinden gelecek, daha beter çökecek üstüne. Ama ayak direrse, karşı koymaya niyetlenirsen gerileyecektir. Atletler, yüzlerine, bedenlerine ne kadar yumruk yemişlerdir, ama her işkenceye ün kazanma aşkıyla katlanırlar, katlanmaları dövüştükleri için değil, dövüşmek amacıyladır. İdman başlı başına bir işkencedir. Biz de yenelim her şeyi, ödülümüz ne bir çelenk ne bir yengi dalı ne de adımız söylenirken herkesi susmaya çağıran bir borazan sesidir; eğer bir çatışmada kaderi bir kez savaş dışı bırakabilmişsek, ödülümüz bir erdem, bir ruh sağlamlığı, sürekli kılınmış bir huzurdur.

"Ama büyük bir acı çekiyorum!" Peki, sen ona bir kadın gibi katlanırsan, daha mı az duyacaksın o acıyı? Düşmanın kaçaklara daha çok zarar verdiği gibi, her geçici felaket de geri çekilip sırtını dönen kişiye daha çok yüklenir. "Ama ağır bir acı bu!" Peki, biz hafif acılara katlanmak için mi güçlü olduk? Hastalığın uzun mu olmasını istersin, yoksa şiddetli ama kısa olmasını mı? Uzun olursa aralıklıdır, nefes alma fırsatın olur, yeniden saldırmak ve dinmek için zorunlu olarak çok zaman sağlar sana. Hastalık kısa ve hızlı gelişen türdense, iki halden biri olur: Ya kendi gider ya da insanı götürür. Ha o yok olmuş, ha ben, ne fark eder sanki? Her iki halde de acı sona erer. Zihnini başka düşüncelere çevirmenin, acıyı aklından çıkarmanın da faydaları vardır. Yapmış olduğun şerefli, cesaretli olayları düşün. İyi başardığın işleri geçir içinden. Çok beğendiğin örneklerde dolaştır belleğini. O zaman çok güçlü, acısını yenmiş kişilere rastlayacaksın. Varislerini aldırmak için ayaklarını uzatmışken okumasını sürdüren falan kişi; güldüğü için öfkeli cellatlarının işkence yöntemleri

uyguladıkları halde gülmesini sürdüren filan kişi vb. Gülmeyle yenilen acı, akılla yenilmeyecek mi? Şimdi sen istediğini say dök bakalım: Türlü akıntıları, ciğerleri parça parça söken, sert, sürekli öksürük nöbetlerini, iç organları yakıp kavuran ateşi, susuzluğu, eklemleri sağa sola çarpıldığı için bükülmüş organları ve hatta daha beterlerini say dök! Ateş, işkence sehpası; şişmiş yaraların üstüne daha da derinleştirsin diye sokulan kızgın demir! Bütün bunların acısı içinde bir adam inlemedi bile. Dahası, yalvarmadı, yanıt vermedi. Dahası güldü, hem de yürekten güldü. Bundan sonra sen de çektiğin acıyı gülerek alt etmek istemez misin artık?

"Öyle ama hastalık hiçbir şey yaptırmıyor ki bana? Her işimden gücümden alıkoydu beni." Hastalık sarmış bedenini, ama ruhunu da sarmadı ya! Hastalık, koşucunun ayaklarını geciktirir, eskicinin, zanaatçının ellerini engeller, ama ruhunu kullanmak alışkanlığında olsaydın, ona öğüt verecek, öğretecek, dinleyecek, öğrenecek, sorup anımsayacaktın yeniden. Nasıl şey o? Sabırlı bir hasta olsan, hiçbir şey yapmayacak mıydın yani? Hastalığı yenmenin, hiç olmazsa kesinlikle ona katlanmanın mümkün olduğunu göstereceksin. İnan bana yatakta bile erdemin, cesaretin bir yeri vardır. Atılgan bir ruhun, korkuya boyun eğmemenin belirtileri sadece askerde, savaş yerinde meydana çıkacak değil ki! Güçlü insan, giysilerinin altında bile gösterir kendini. Yapacağın iş şu: Hastalıkla iyice boğuşmak. Hastalıklar seni hiçbir şeye zorlayamazsa, hiçbir şeyi iyilikle yaptıramazsa parlak bir örnek sergileyeceksin. Hastayken herkes seyretseydi bizi, ne büyük bir üne konu olacaktık! Sen kendi kendini seyret, kendi kendini öv!

Bundan başka iki tür zevk vardır: Hastalık bedensel zevkleri engeller evet, ama büsbütün ortadan kaldırmaz. Doğrusunu istersen, bu zevkleri uyandırır bile: İnsan susadı mı, içmekten daha çok hoşlanır; acıkan insana yemek daha lezzetli gelir; perhizden sonra alınan her gıda daha büyük bir iştahla

yenir. Ruhun zevklerine gelince –ki bunlar daha büyük, daha kesindirler–, hiçbir hekim hastasını bunlardan yoksun bırakmaz. Bunların peşinde olan insan bu işi kavramıştır, duyguları okşayan her şeyi hor görür. "Zavallı hasta!" Nedenmiş o? Şarabını karın içinden süzemediği için mi? İçkisinin serinliğini derin kadehte karıştırdığı buz parçalarıyla koruyamadığı ve Lucrinus Gölü'nün midyeleri masasının üstünde onun onuruna açılmadığı için mi? Tabaklarla mangalları getiren bir sürü aşçı yamağı yemek odasında onun uğruna dolaşıp durmuyor, bu yüzden mi? Bu da bizim keyif çatma aşkımızın bir icadıdır: Aman yemek ılır, kalınlaşmış damağa yeterince sıcak gelmez; aman mutfak şölenini yakından izleyemez diye korkular içinde kalınır. "Zavallı hasta!" Nedenmiş o? Çünkü sindirebildiği kadar yiyecekmiş sadece. Çünkü koca bir yaban domuzu serilmeyecekmiş gözlerinin önüne, sonra da "Yenmez bu kötü et!" diye kaldırılmayacakmış masadan. Tabağında kuş göğüsleri (kuşları bütün haliyle görmek mide bulandırıcıdır çünkü!) üst üste yığılmayacakmış da ondan! Peki bunda ne kötülük var senin için? Bir hasta gibi yemek yiyeceksin, yani sağlıklı bir insan gibi yiyeceksin aslında!

Ama biz hepsine kolaylıkla göğüs gereceğiz. Şerbetlere, sıcak sulara, çıtkırıldımlar için, sefahate bulanmışlar, bedeninden çok ruhu hasta olanlar için dayanılmaz görünen her şeye katlanacağız. Yeter ki ölüm korkusundan vazgeçelim! İyinin ve kötünün sınırını iyi bilirsek, vazgeçeriz de. Ancak bu şekilde ne yaşamdan bıkarız ne de ölümden korkarız. Bunca değişik, ulu, tanrısal sorunla dolu olan bir insanın içine yaşama doymuşluk nasıl yerleşebilir? İşsiz güçsüz bir avarelik, her zaman yaşamdan nefret etmeyi getirmiştir. İnsan, zihninde hep evreni düşünür durursa hiçbir zaman gerçekten bıkmaz. Sahte, yanlış şeyler bıkkınlık verir. Ayrıca ölüm yaklaşır ve çağırırsa insanı, erken bile gelse, orta yaşta bile yakalasa onu, çok uzun bir yaşamın ürünlerini derlemiş

olur insan. Büyük bölümüyle tanımıştır doğayı, şerefli olan şeylerin zamanla büyümediğini öğrenmiştir. Yaşamı boş, bu yüzden de sonsuz zevklere göre değerlendiren kişiler zorunlu olarak yaşamı kısa bulurlar.

Bu tür düşüncelerle yenile ruhunu, bu arada mektup yazmak için zaman ayır kendine; bu mektuplar gün olacak bizi birleştirecek, birbirimizi bir bütün haline getirecek. Bu zaman ne kadar az olursa olsun, bunu kullanmayı bildiğimiz için uzun olacak. Posidonius'un dediği gibi: "Bilgili insanların bir tek günü bilgisizlerin koskoca ömründen daha uzundur." Şimdilik şunu iyi belle, sakın aklından çıkarma: Kötü günlere alt olmamalı, iyi günlere güvenmemeli; kaderin her cilvesini, yapabileceği her şeyi sanki kesinlikle yapacakmış gibi gözünün önünde tutmalısın. Uzun süredir beklenen şey insanın başına daha hafif çöker.

79. Mektup

Bütün Sicilya yöresindeki seyahatinde yeni ne gördüysen, Charybdis üstüne ne öğrendiysen hepsini bildireceğin mektuplarını bekliyorum. Çünkü çok iyi biliyorum ki, Scylla kayalık olsa da, gemiciler için korkunç bir yer değildir. Charybdis üstüne anlatılan masallara uyuyor mu, bana uzun uzun anlatmanı istiyorum. Bir gözlem yaptıysan –gözlem yapmana da değer doğrusu– şunları bildir bize: Yalnız belli bir rüzgâr estiği zaman mı uçurumlar açılıyor sularda, yoksa her fırtına patladığı zaman mı suları büküp fır fır döndürüyor? Boğazın o ünlü burgacına kapılanların, deniz altına gömülerek binlerce mesafe yol alıp sürüklendikten sonra Tauromenium[129] kıyılarına vurduğu doğru mu?

Bunları bana yazarsan, o zaman, benim hatırım için Etna'ya da tırmanmanı senden istemeye cesaret edeceğim.

129 Sicilya'da bir kent. -y.n.

Kimi bilginlerin ileri sürdüğüne göre Etna gitgide tükeniyor, –eskiden denizcilere daha uzaklardan göründüğünü düşünürsek– yavaş yavaş çöküyormuş. Bu olay dağın alçalmasından değil, yalımların azalıp daha az güçlü olmasından, daha dar bir alana yayılmasından ve yine aynı nedenle dumanların da gündüzleri daha az savrulmasından ileri gelmiş olabilir. Her iki görüş de inanılmayacak şeyler değil: Ne her gün biraz daha aşınan dağ küçülmektedir ne de olduğu gibi kalmaktadır. Çünkü kendi kendini kemirmez dağ; ateş, bir yeraltı vadisinde meydana gelerek yalımlar halinde fışkırır dışarı, başka yalımlarla beslenir; gıdasını dağda bulmaz, dağdan yol açar kendine. Likya'da çok ünlü bir bölge vardır, adına Hephaestion denir.[130] Toprak birçok yerde yarılmıştır. Bu deliklerin çevresini, yaşayan canlılara hiç zarar vermeyen alevler sarmıştır. Bölge verimlidir; solgun, ölgün ışığın alevlerinden hiç etkilenmeyen otlarla kaplıdır bütün yöre.

Gel şimdi bu konuları, yazın bile erimeyen karların –yöredeki ateşten öylesine etkilenmiyordu karlar– dağın kraterinden ne kadar uzakta olduğunu mektubunda bana bildireceğin zamana kadar, ileride yine araştırmak üzere burada keselim. Bunları öğrenme merakını benim üstüme yıkman için bir neden yok ortada. Sen içinden gelen bir dürtüyle, kimse bu görevi sana vermese de zaten bu işe vereceksin kendini. Bir şiirinde Etna'yı betimlememen, tüm ozanların ortaklaşa ele aldığı konuyu işlememen için nesine bahse girersin? Bu konuyu eskiden Vergilius ele aldı diye, neden Ovidius ele almasın? Cornelius Severus'un gözünü de bu iki ozan yıldırmadı. Ayrıca bu konuya başkaları başarıyla eğildiler, öncü oldular. Söylenebilecek şeyleri kökünden talan etmediler, bu yolu açtılar sadece. Aşınmış bir konuyu ele al-

130 Anadolu'da Likya bölgesinde bir kent. Büyük ihtimalle, bugün Çıralı veya Yanartaş olarak bilinen Chimera antik kenti kastediliyor. -y.n.

makla, başkalarının daha önce işlediği bir konuyu ele almak arasında çok fark vardır. Bu ikincisi günden güne gelişir, yaratılmış olanlar yaratılacak olanlara engel değildir. Ayrıca en son yaratan, en iyi koşullardadır. Birçok sözcüğü hazır bulur, bunlar yeni bir düzene sokulunca yeni bir görünüm kazanır. Bu iş, yabancıların malına el atmak anlamına gelmez: Herkesin ortak malıdır bunlar. Ya ben seni iyi tanımadım ya da Etna senin ağzını sulandırıyor. Artık büyük bir şey yaratmak, daha öncekilere eşit bir şey yazmak istiyorsun. Çünkü daha fazlasını istemeye senin alçak gönlün izin vermez. Sen öyle alçak gönüllüsün ki, bana kalırsa onları yenmek tehlikesiyle karşı karşıya kalsan, yeteneğinin gücünü azaltmaya kalkarsın. O kadar büyüktür eski ozanlara duyduğun saygı.

Bilgeliğin başka iyi'leri arasında bir de şu vardır: Herkes ancak tırmanmaktayken birbirine üstün çıkabilir. Çünkü doruğa vardınız mı, bütün iyi'ler birbirine eşit olur. Büyüme olanağı olmadığı için durur herkes. Güneş hiç kendi yüceliğini aşabilir mi? Ay hiç alıştığı yoldan sapabilir mi? Denizler büyümez, dünya aynı görünümü, ölçüyü korur hep. Doğal boyutlarına erişen her şey daha fazla büyüyemez. Bilgeler de, kim olurlarsa olsunlar, eşit olurlar, eş olurlar birbirlerine. Bilgelerden her birinin kendine özgü nitelikleri olacak: Kimisinin üslubu yumuşak, kimisinin daha özgür, kimisinin konuşması daha hızlı, kimisinin daha zengin olacak. Sözünü ettiğimiz konu, mutluluğu yaratan neden, herkeste eşittir. Senin Etna'n çöküp kendi üstüne göçer mi hiç? Bu göklere değen doruk, bu denizin üstünde ta uzaklardan görünen doruk, daim ateşlerin çarpmasıyla kayıp gider mi? Ne alev ne yıkım aşındırabilir erdemi. Yalnız o yüceliktir göçmeyi bilmeyen: Ne aşırı gidebilir ne geri dönebilir. Göktekilerin olduğu gibi, erdemin de yüceliği durağandır. İşte bu erdeme yükselmeye çalışalım!

Artık işin büyük kısmı başarıldı; ama doğrusunu açıklamak istersem, büyük bir kısmı değil. Gerçekte iyi olmak,

çok kötülerden daha iyi olmak demek değildir. Günün ışıyıp ışımadığını kestiremeyen insan, gözleri keskin diye övünebilir mi? Karanlıklar arasında güneşin parladığını gören insan, karanlıklardan kurtulduğu için memnun olabilir; ama henüz ışığın iyiliğinden yararlanmakta değildir. İçinde yuvarlandığı bu karanlıklardan çıkıp aydınlığı hafifçe görecek yerde, olanca ışığa boğulunca, kendi göğüne, doğuşunun ona nasip ettiği kata kavuşunca, işte o zaman ruhumuz kendini kutlamak için bir neden bulacaktır. Kökü onu yukarı çağırmaktadır. Ama ruhumuz bu beden zindanındayken bile, hatalardan kurtulup tertemiz, hafifçe, o tanrısal düşüncelere yükseldiği zaman da yine o yüce katta olacaktır.

İşte sevgili Lucilius'um, büyük atılımlarla başarmaya çalıştığımız iş bu! İster çok az kişi kabul etsin, isterse hiç kimse; hoşumuza giden şey bu! Ün, erdemin gölgesidir; erdem istemese bile, peşinden gelecektir onun. Ama nasıl ki gölge kimi zaman önden, kimi zaman arkadan gelirse, ün de kimi zaman önümüzdedir, gözler önüne serercesine gösterir kendini, kimi zaman ardımızdadır; haset geri çekildiği zaman, geciktiği oranda daha büyük olur ün.

Democritus'a yıllarca deli gözüyle bakıldı. Sokrates unutulmaktan kıl payı kurtuldu. Cato'yu yurttaşları nice yıl anlamadı. İçlerinden attılar onu, ancak yitirdikleri zaman anladılar değerini. Haksızlığa uğramasaydı Rutilius'un masumluğu, erdemi gizli kalırdı. Uğradığı hakaret onun ışımasına neden oldu. Kaderine bir bakıma teşekkür etmedi mi? Sürgününe seve seve gitmedi mi? Kaderin inciterek ünlü kıldığı kişilerden söz ediyorum. Nice kişinin değeri ölümünden sonra bilinmiştir. Ün, nice kişiyi yaşarken bağrına basmamıştır da, adını sonradan mezarından çıkarmıştır. Bak şu Epikuros'a: Sadece bilginlerce değil, bilgisizler alayınca da hayran olunan Epikuros'a! Atinalılar bile bilmiyordu adını. Oysa Atina yöresinde yaşıyordu.

Metrodorus'un ölümünden sonra birkaç yıl daha yaşadı. Bir mektubunda, Metrodorus'la olan dostluğunu derin bir kadirbilirlikle andıktan sonra, sözlerine şunları ekledi: Metrodorus'la kendisinin paylaştığı onca büyük mutluluklar içinde yaşarken, o ünlü Yunan ülkesi kendilerini tanımak şöyle dursun, neredeyse adlarını bile duymadı diye bundan hiçbir zarar görmemişlerdir. Artık yaşamadığı bir zamanda Epikuros yeniden ortaya çıkarılmamış mıydı? Öğretisi ışık saçmaya başlamamış mıydı? Metrodorus da bir mektubunda, kendisinin Epikuros'u bile yeterince tanımadığını itiraf eder, ama onun ve Epikuros'un ölümünden sonra, onların yolunda yürümek isteyeceklerin büyük bir üne kavuşacaklarını ekler. Hiçbir erdem gizli kalmaz, gizli kalmaktan da zarar görmez. Gün gelir gömülmüş ve çağın kötü niyeti yüzünden ezilmiş erdem tanıtır kendini dünyaya. Pek az kişi kendi çağının halkını düşünen insanı anlar. Bizden sonra binlerce yıl, binlerce ulus gelip geçecek; onlara çevir gözlerini. Soluk yüzlü haset, senin çağında yaşayanlara seni unutmalarını buyursa bile, seni hırpalamadan, kayırmadan yargılayan çağlar da gelecektir. Ün salma bir şey kazandırırsa erdeme, bu değer de ortadan kalkmaz. Gelecek kuşakların sözleri bize kadar ulaşmaz ama biz hissetmesek de bize saygı gösterecek olanlar sıralanıp duracak.

Ölü ya da diri, herkese hak ettiğini verecektir erdem. Yeter ki iyi niyetle erdeme bağlansınlar, kendilerini süslemeden, boyamadan, neyseler öyle çıksınlar ortaya; ister haber verip görünsünler, ister hazırlıksız, apansızın yakalansınlar. Kendini saklamak hiçbir işe yaramaz. Pek az insan dışarıdan vurulmuş, yüzeysel cilaya aldanır. Gerçek, her yanıyla aynıdır. Göz boyayan şeylerin sağlam bir yanı yoktur. Yalan incecik tül gibidir, dikkatle baktığın zaman altını olduğu gibi gösterir.

80. Mektup

Bugün biraz kendi sayemde ama asıl olarak tüm o gürültücülerin bulunduğum yerden gitmesini sağlayan oyunlar sayesinde boş zamana kavuştum. Kimse palas pandıras girmiyor evime, kimse düşüncelerime engel olmuyor; düşüncelerim bu güvenceden yararlanarak alıp başlarını gidiyorlar cesaretle. Her dakika kapım çalınmıyor, kapımın perdesi aralanmıyor. Güven içinde yol alabiliyorum. Kendi ayakları üstünde, kendi yolunda yürüyen bir insan için de zorunlu bir şey bu güvence. Eski düşünürleri izlemiyorum mu demek bu? Yok, izliyorum onları, bir yenilik bulmak, bir şeyleri değiştirmek, bir şeyleri bırakmak için de izin verdim kendi kendime. Aynı fikirde olabilirim onlarla ama köle olmam onlara!

Kendime bir sessizlik, kimsenin gelmeyeceği bir gizli köşe vaat ettiğim zaman büyük konuşmuşum: İşte bak, stadyumdan büyük bir çığlık koptu geldi. Beni düşüncelerimden koparmadı ama o olayı gözlemeye yöneltti. Düşünüyorum kendi kendime, bedenini çalıştıran o kadar çok kişi varken, zekâsını işleten ne kadar da az! Boş bir gösteriye eğlence diye nasıl akın akın gidiyor insanlar ve güzel sanatların çevresini ne büyük bir çöl kaplamış! Kollarına, omuzlarına hayran olduğumuz insanların ruhları ne kadar güçsüz! Zihnimde evirip çevirdiğim bir sorun var: Madem beden, idmanla birçok kişinin yumruklarına, tekmelerine ve kızgın toz toprak içinde cayır cayır yakan güneşe karşı dayanabilecek kadar kan revan içinde gününü sona erdirecek kadar sağlamlığa eriştirilebiliyor, öyleyse kaderin tokadını yenilmeden karşılayan, yere serilip ayaklar altına alınmışken ayağa kalkabilen ruhun güçlendirilmesi de kolay olur. Çünkü bedenin güçlü olması için birçok şeye gereksinmesi vardır: Ruh kendi kendine gelişir, kendi kendini besler, geliştirir. Oysa bedenlerini geliştirenler birçok yiyeceğe, içeceğe, yağa ve çok çalışmaya

gereksinirler. Sen erdeme hazırlıksız, masrafsız erişeceksin. Seni iyi yapmaya yetecek her şey senin içindedir.

O halde iyi olmak için gerekli bir tek şey var: İstemek. Bu kölelikten kurtulmaya çalışmaktan başka daha iyi ne isteyebilirsin? O, herkesi ezen, o en aşağı koşuldaki kölelerin bile –bu balçıkta doğdukları halde– her çareye başvurarak sıyrılmaya çalıştıkları kölelikten! Boğazlarından kesip biriktirdikleri parayı, başlarını kurtarmak için öderler. Peki sen, içinde doğduğunu sandığın özgürlüğe, kaça mal olursa olsun kavuşmak istemez misin? Ne diye bakıp duruyorsun para kasana? Bu özgürlük satın alınmaz ki! Bu yüzden devlet kayıtlarına[131] boş yere yazılır o özgürlük adı çünkü ne satın alan ne de satan vardır bu özgürlüğü! İşte bu özgürlüğü, bu iyi'yi senin kendi kendine vermen gerek, sen kendi kendinden istemelisin bunu. Kendini önce ölüm korkusundan kurtar –ölüm bizi boyunduruk altında tutar–, ardından da yoksulluk korkusundan kurtar.

Yoksulluğun pek bir zararı olmadığını öğrenmek istersen, bir fakir ile bir zenginin yüz ifadelerini karşılaştır birbiriyle. Fakir çok kez (hem de daha) içten güler; hiçbir dert oturmaz yüreğine; içine bir endişe düşse bile hafif bulutlar gibi geçer gider. Şu mutlu denen kişilerin güler yüzü ise yapmacıktır, ağır, sancılı bir hüzün okunur yüzlerinde; o sırada açıkça mutsuz olduklarını gösteremeyecekleri ve yüreklerini kemiren sıkıntılar içinde mutlu görünmek zorunda oldukları için daha da ağırlaşır bu hüzün.

Çok kez şöyle bir analoji yapmam gerekiyor –çünkü en iyi böyle, mimus oyunları ile anlatabilirim diye düşünüyorum–: İnsan yaşamı bir oyundur ve bize verilen rolleri kötü oynuyoruz. Sahnede gövdesini gere gere dolaştıran ve arkasına kaykıla kaykıla yürüyen oyuncu der ki:

131 Kölelerin özgürlüğe kavuştuğunu gösteren resmî kayıtlar. -ç.n.

"İşte bakın hükmediyorum Argos'a!
Pelops bıraktı bana bu krallığı,
Hellespontos'la İonya denizinin boğduğu o kıstağı."[132]

Böyle konuşan adam bir köledir, ayda beş kiler buğday ve beş dinar alır.

Şu kendini beğenmiş, zorba, kaba gücüne güvenip şişinen (oyuncu) adam da der ki:

"Susmazsan ey Menelaus!
Şu sağ elim hakkından gelecek senin."

Gündelik alır köle, paçavralar içinde uyur. Bizler için de aynı şeyi söyleyebilirsin, tahtırevanın insan başlarının üstüne, kalabalığın üstüne çıkardığı çıtkırıldımlar için! Hepsinin mutluluğu birer maskedir yüzlerinde, maskelerini sıyırsan hepsini küçümsersin. Bir at satın almak istesen çözdürürsün koşumunu; beden kusurlarını örterler diye korktuğun için satılık kölelerin giysilerini çıkartırsın. Ya insanı? Örtülü olarak mı değerlendireceksin onu? Köle tüccarları, kölelerin hoşa gitmeyecek bir yanları varsa bir süsle örterler o yanı, böylece satın alanlar için süsler bile kuşkulu görünür. Kolunu ya da bacağını bir kurdeleyle bağlanmış görürsen, kurdelenin çıkarılmasını, organı görmeyi istersin. Başı, parıldayan kurdelelerle süslü şu İskit ya da Sarmada kralını görüyor musun? Ona gerçek değerini vermek ve ne olduğunu apaçık görmek istersen çıkar kurdelesini, altında birçok felaket gizlidir.[133] Neden başkalarından söz açıyorum? Kendine sağlam bir değer biçmek istiyorsan paranı, köşkünü, itibarını sıyır at üstünden, kendi içine bak. O zaman dek, biliyorsun, sadece başkalarının sana söyledikleri kadarsın.

132 Attius'un *Atreus* adlı piyesinden alınmış olsa gerek bu dizeler. Çok bir bilgi yok. -ç.n

133 Kral eski bir köledir, köle iken uğradığı işkencelerin izlerini saklamaktadır kurdeleler. -ç.n

81. Mektup

"Nankör bir insana düştüm," diye yakınıyorsun. Eğer ilk kez rastladınsa böyle bir kişiye, ya kaderine ya da uyanık olmana teşekkür et! Ne var ki uyanık olman seni olsa olsa kötü yapabilir bu konuda. Çünkü bu tehlikeden kaçınmak istersen, iyilik edemezsin başkasına. Böylece başkasında yok olmasın derken, iyilikler sende yok olup gidecektir. Vermemektense, karşılık görmemek daha iyidir insan için. Kötü bir ürün kaldırdıktan sonra da yine ekin ekmek gerekir. Kısır toprağın süregiden verimsizliği yüzünden yiten tohumları, bir tek yılın verimi yine kazandırıverir insana. Kadir kıymet bileni bulabilmek için gerekirse nankörleri de denemeye değer. Hiç kimsenin eli sık sık yanılmayacak kadar iyileri bulmada şaşmaz değildir. Şaşırsınlar yollarını, yeter ki günün birinde bir iyilikbilirin üstüne düşsünler. Deniz kazası yaptıktan sonra da denizler yine denenir. Müflis, forum'dan kaçıramaz faizciyi. Her canını sıkan şeyden vazgeçmek gerekirse, insanın hayatı işsiz güçsüz bir avarelikle uyuşur kalır. Sana gelince; böyle bir durumda bırak seni bunlar daha cömert ve iyi kılsın. Çünkü bir işin sonucu belirsizse, bir gün onu başarıya ulaştırmak istersen sık sık denemelisin.

Bu konuda *De Beneficiis* adlı yapıtımda yeterince konuştum. Bence yeteri kadar açıklığa kavuşturulmamış olan başka bir konuyu araştırmak gerekir: Acaba bize yardım eden birisi, sonradan zarar verse ödeşmiş mi oluruz? Bizim minnettarlık borcumuz kalkar mı ortadan? Şunu da ekle istersen: Sonradan yapılan kötülük daha önce yapılan iyilikten fazlasıyla büyüktür.

Yanılmaz bir yargıcın kesin fikrini sorarsan, bir borç ötekini götürür diye düşünüp şöyle söyleyecektir sana: "Gerçi haksızlıklar daha öne geçse de haksızlıklardan arta kalanı iyiliğe eklemek gerekir."

Daha çok zarar verdi ama öncesinde de iyilik etmişti. Bu yüzden geçen zamanı da hesaba katmak gereklidir. Hem şu noktanın da araştırılması gerektiği anımsatmaya değmeyecek kadar apaçıktır: Madem iyilikler de kötülükler de yapıldığı andaki niyete dayanır, o halde ne kadar isteyerek iyilik yapmıştı ve ne kadar istemeyerek kötülük etmişti? "İyilik etmek istememiştim. Yüzüne karşı duramadım, ısrarına dayanamadım, bir çıkar hesabına kapıldım." Alanın da verenin de niyetleri aynıdır; yapılan iyiliğin niceliği ölçülmez, ne gibi bir niyetle harekete geçtiği hesap edilir. Şimdi varsayımları bir yana bırakalım: Eskiden bir iyilik yapılmıştı, bir de eski iyiliğin ölçüsünü aşan bir haksızlık var. Örnek insan her ikisinin de hesabını tutar, şöyle çıkar işin içinden: Kötülükten alıp iyiliğe ekler. Bir başka yargıç, daha yumuşak davranarak –ben de öyle olmasını yeğ tutarım– haksızlıkları unutmayı, iyilikleri anımsamayı salık verir. "Her şeye hakkını vermek," diyorsun, "iyiliğe karşı minnettarlığı, haksızlığa karşı aynını yapmayı ya da hiç olmazsa minnet duymamayı koymak, kısasa kısas yapmak adalete uygundur." Eğer haksızlık edenle iyilik eden ayrı ayrı kişiler olsaydı, bu iş doğru olurdu. Çünkü aynı kişi olursa, iyilik kötülüğün gücünü yener; çünkü daha önce bize yardım etmemiş olan kişiyi bile bağışlamak gerektiği halde, iyilik etmiş olan kişiyi daha çok bağışlamak zorundayız. Ben ikisine de aynı değeri vermem, iyiliğe haksızlıktan daha çok değer veririm. Herkes minnettar olmayı bilmez. Akılsız, sert, avamdan biri minnettar olabilir, özellikle gördüğü iyilik yakın zamanda olduysa. Ama bu iyilik yüzünden ne kadar borçlu olduğunu bilmez. Yalnız bilge her şey için ne kadar vergi ödemesi gerektiğini bilir. Çünkü az önce sözünü ettiğim bilgisize gelince, iyi niyetli olsa da budaladır; ya vermesi gerekenden az, ya vermesi gerekenden başka zamanda, ya da başka yerde yapmıştır iyiliğini. Ödemesi gereken şeyi saçmıştır, uzaklara atmıştır.

Kimi konularda sözlerin şaşılası bir özelliği vardır. Eski dilin çok etkili, sorumluluklarımızı imgelerle öğreten bir anlatım gücü vardı. Şöyle deriz hep: "Minnettarlığını gösterdi ona" (*gratiam rettulit*). Burada "göstermek", (*Referre*) yapılması gereken şeyi kendiliğinden yerine getirmektir: "Minnettarlığını geri verdi" (*gratiam reddidit*) demiyoruz. Geri istenen şey verilir, istemeden de, nerede olursa olsun birisinin aracılığı ile geri verilir. "İyiliği yerine koydu" (*reposuit beneficium*) ya da "telafi etti" (*resolvit*) demiyoruz ki! Bir borçla ilgili herhangi bir sözcük kullanmak istememişiz çünkü. "Referre" bir şeyi aldığın insana geri vermektir. Bu sözcük, iradenin özgür bir davranışını bildirir: Geri veren kişi kendi kendini yöneltmiştir. Bilge ise her şeyi kendi kendine sınayacaktır. Ne kadar iyilik görmüştür, kimden, niçin, ne zaman, nerede, nasıl, görmüştür? Bu yüzden bilgeden başka hiç kimsenin minnettarlığı ve iyilik yapmayı bildiğini kabul etmeyiz. Hem de iyilik yapmaktan duyduğu sevinç, başkasının iyilik görmekten duyduğu sevinçten daha büyüktür. Bazıları bunu, bizim her konuda "hiç akla gelmedik şeyler" (inopinata) dediğimiz, Greklerin de "paradoks" adını verdikleri sözler arasına koyar ve der ki: "Demek bilgeden başka hiç kimse minnettar olmasını bilmezmiş, öyle mi? O halde ondan başkası, alacaklısına borcunu ödemeyi, mal satın aldığı zaman da değerini vermeyi bilmez!" Kimse bize gücenmesin ama Epikuros da aynı şeyi söyler, unutma. Metrodorus şöyle der: "Minnet borcunu ödemesini sadece bilge bilir." Yine aynı adam daha sonra şöyle dediğimiz zaman hayran olur bize: "Sevmeyi yalnız bilge bilir, yalnız bilge dosttur."[134] Kaldı ki hem sevginin hem de dostluğun bir parçasıdır minnettar olmak. Aslında sevmek, gerçek dostluğu edinenlerden daha çok insanın erişebileceği yaygın bir duygudur. Ardından yine aynı adam: "Sadakat yalnız

134 "Amor" (sevgi) ile "amicus"(dost) aynı kökten, "amare" (sevmek) kökünden gelmektedir. -ç.n.

bilgede bulunur," dediğimiz zaman şaşakalır bize, sanki o da aynı şeyi söylemiyormuş gibi! Yoksa minnettar olmayı bilmeyen insan, sence sadık olabilir mi? O halde inanılmaz şeyler söylüyoruz diyerek bizi lekelemekten vazgeçsinler; bilsinler ki başlı başına şerefli olan şeyler bilgede vardır; avamda şerefli şeylerin yalnız hayali, gölgesi bulunur. Minnettar olmayı tek bilge bilir; bilgisiz de elinden geldiğince, olanakları kadar minnettar olur. Eksik olan isteği değil, bilgisidir. Çünkü istemek, sonradan öğrenilecek bir şey değildir. Bilge her şeyi birbiriyle kıyaslayacak: Aynı iyilik olsa bile, zamanına, yerine, nedenine göre bu iyilikler birbirlerinden daha büyük, daha küçük olabilirler. Bir aileye saçılan zenginlikler, gerektiği zaman verilmiş bir kuruştan daha değerli olmaz. Bir kimseye lütuf mu yapıyorsun, yoksa yardım mı? Arada çok fark vardır. Senin bu el açıklığın onu koruyacak mıdır, yoksa daha iyi bir düzene mi sokacaktır? Yapılan iyilik çok kez küçüktür ama sonucu büyük olur. İnsanın verdiğini kendi cebinden karşılamasıyla daha önce aldığını başkasına vermesi arasında büyük bir fark yok mu sence? Ama hep araştırdığımız konular üstünde dönüp durmayalım: İyilikle kötülüğün karşılaştırılmasında, örnek insan "en doğru olan nedir?" diye de karar verecek ama iyiliğe daha çok değer verecek, o yöne daha eğimli olacak. Bu gibi işlerde insanın kişiliği daha ağır basar: "Bir köle işinde bana yardım ettin, babama da haksızlık ettin; oğlumu korudun ama babamın da ölümüne neden oldun." Hep yapıldığı gibi her türlü karşılaştırmaları yapacak, aradaki ayrım önemsizse görmezlikten gelecek, ayrım büyük olsa bile dindarlığa, sadakate zarar vermeden işin onarılması mümkünse, yani haksızlık kendini ilgilendiriyorsa bırakacak yakasını. Bu işin özeti şudur: Bu alışverişte yumuşak olacak, kendine daha çok yüklenilmesine göz yumacak. Uğranan haksızlıkla iyiliği dengeleyip, iyilikten kurtulmak istemeyecek. Minnettar olmak, borcunu ödemek arzusuyla iyilikten yana eğilecek, iyili-

ğe dönecek yüzünü. İyilik yapmaktan değil, iyilik görmekten daha büyük zevk duyacak olan insan aldanır; nasıl ki borcu veren insan, borç alandan daha güler yüzlü ise, gördüğü iyiliğin ağır yükünden kurtulan kişi de, minnet altına girdiği zamandan daha neşeli, şen olmalıdır. Özellikle nankörler şunda yanılırlar: Borç verene anaparadan başka ayrıca para ödedikleri için, iyiliklerin kullanımını bedava sanırlar. İyilik de zaman geçtikçe büyür, ne kadar geç geri verilirse o kadar çok ödemek gerekir. İyiliği faizsiz geri veren nankörlük eder. Bu yüzden alınanla verilen karşılaştırıldığı zaman, bu nokta da hesaba katılmalı. Elimizden geldiğince minnettarlık göstermek için her çareye başvuralım. Nasıl ki adalet halkın kanısına göre başka kimseyi ilgilendirmezse, minnet duygusu da yalnız bizim malımızdır aslında. Onun büyük bir kısmı yine kendine döner. Hiç kimse yoktur ki, bir başkasına yardım ederken kendine de yararlı olmasın; yardım ederken yardım görmek, korurken korunmak arzusuyla yaptığını söylemek istemiyorum. Kötü örnekler, yapanın başına gelebildiği gibi, iyi bir örnek de döne dolaşa yapana kadar gelir. Haksızlığa katlananlar, haksızlığa katlanmak suretiyle, haksızlık yapılabileceğini öğretenlere acımamalı demek de istemiyorum; söylemek istediğim şu: Bütün erdemlerin değeri kendi içindedir. Bir ödül almak için yapılmaz iyilik. İyi bir davranışın ödülü, iyi bir davranış sergilemiş olmaktır. Minnettarım, ama benim önceki örneğime bakarak bir başkası bana seve seve yardım etsin diye değil, çok tatlı, güzel bir davranışta bulunayım diye! Minnettarım, bir fayda umduğum için değil, hoşuma gittiği için! Bunun böyle olduğunu şundan anla: Ancak nankör görünmekle minnettarlığımı ödememe izin verilmişse, ancak haksızlık etme perdesi altında minnettarlığımı gösterebileceksem, soğukkanlılığımı hiç yitirmeden, alçaklık ederek şerefli bir niyeti gerçekleştireceğim. Hiç kimse, vicdanının sesini yitirmemek için adını sanını feda eden kişiden başka

hiç kimse, erdeme daha büyük bir değer vermez bence; kimse erdeme ondan daha çok bağlı değildir. Bu yüzden, demin dediğim gibi, kendi minnettarlığından, iyilik edeninkinden daha büyük fayda elde edeceksin. Çünkü iyilik eden iyilik yaptığı için, sıradan, günlük bir kâr elde etmiştir, verdiğini almaktır kârı. Oysa sana büyük, çok mutlu bir ruhsal durumun yarattığı kıvanç nasip olmuştur, yani minnettar olmak. Çünkü kötülük insanları mutsuz, erdem ise mutlu yapıyorsa, minnettar olmak da bir erdemdir. Sen çok olağan bir iş yaparak paha biçilmez bir başarı kazandın, minnettarlığının bilincini, yalnız tanrısal ve gönençli bir ruhun eriştiği o bilinci kazandın. Buna karşıt olan duyguya çok büyük bir mutsuzluk musallattır olur. Başkasına minnettar olmayan kişi, kendine de minnettar değildir. Sanıyorsun ki söylemek istediğim şu: Nankör olan mutsuz olacak. Yok, mutsuzluğunu geleceğe bırakmıyorum, hemen mutsuz olur o. İşte bu yüzden nankör olmaktan kaçınalım, başkalarını değil, kendimizi düşündüğümüz için. Kötülükten çok küçük, çok hafif bir parça başkalarının üstüne saçılır; kötülüğün en berbat yanı, deyim yerindeyse en kabası, en yoğunu sahibinin içinde kalır ve ezer onu, tıpkı bizim Attalus'un hep dediği gibi: "Kötü yürekli, kendi zehrinin en büyük parçasını yine kendisi yutar." Yılanlar başkasını öldürmek için akıttıkları zehri, kendilerine zarar vermeden içlerinde taşırlar, ama o verdiğim örnek buna benzemez. Bu zehir, onu içinde taşıyanlar için çok kötüdür. Nankör işkence içindedir, içi içini yer. Gördüğü iyiliklerden nefret eder, çünkü onları geri vermek gerekir. Gördüğü iyilikleri önemsizleştirir, uğradığı haksızlıkları da abartır, şişirir. İyiliklerin silinip, haksızlıkların zihnine yapışıp kaldığı insandan daha mutsuz ne vardır? Buna karşılık bilgelik bütün iyilikleri süsler, onları hep değerlendirir, gözlerinin önünden hiç ayırmaz, anımsamaktan hoşlanır. Kötü insanların bir tek zevki vardır: İyilik gördükleri zaman duydukları, kısacık süren bir

zevk; oysa bilgeye uzun, yıllar yılı süren bir sevinç kalır; iyilik görmek değil, iyilik görmüş olmak hoşuna gider onun, bu sevinç onda hep süreklidir, hiç sönmez. Kendini inciten olaylara değer vermez, unutması da umursamazlığından ileri gelmez, bile bile unutur. Hiçbir şeyi kötüye yormaz, başına gelenden ötürü bir sorumlu aramaz, insanların hatalarını daha çok kadere bağlar. Ne sözleriyle ne yüzünün ifadesiyle suçlar başkalarını; başına ne gelirse, iyi niyetli bir yorumla hafifletir olayı. Hakareti değil, hizmetleri anımsar. Elinden geldiğince daha eski, daha iyi anıları tutar belleğinde; değerli hizmetler görmüş olanlara karşı kötü hareketleri çok ağır basmadan, suçu kapalı gözlere bile apaçık batmadan duygularını değiştirip durmaz. Büyük haksızlık gördüğü zaman da, iyilik görmeden önceki haline döner sadece. Çünkü uğradığı hakarete eşitse iyilik, yüreğinde az çok iyi bir duygu kalır. Nasıl ki bir sanık eşit oy aldığı zaman affa uğrarsa, insancıllık kuşkulu olan her durumda daha iyi olasılığa doğru eğilirse, bilgenin ruhu da, kötülükler iyi davranışlara eşit olduğu zaman borçlu olmaktan çıkar, ama borçlu kalmak arzusu sürer gider; borçlar affa uğradıktan sonra borcunu öder yine de.

Öte yandan halkın uğrunda deli divane olduğu o değersiz şeyleri hor görmezse, hiç kimse minnettar olmayı başaramaz. Minnet borcunu ödemek istersen, sürgüne de gitmen gerek, kanını akıtman, fakirliğe katlanman gerek, temiz alnının lekelenmesine, hak etmediğin söylentilere göğüs germen gerek. Minnet duygusu insana çok pahalıya mal olur. İyiliğe erişmeye çalıştığımız sürece, ondan başka hiçbir şeyi değerli saymayalım, elde ettiğimiz zaman da ondan daha ucuz bir şey olmadığını düşünelim. Gördüğümüz iyilikleri unutturan nedeni soruyorsun: Daha çok almak hırsıdır bu. Elde ettiklerimizi değil, ne elde edebileceğimizi düşünüyoruz hep. Zenginlikler, mevkiler ve başka değerli şeyler bizi doğru yoldan ayırır, oysa bunlar bizim kanımıza göre değerlidir, asıl

değerleri de çok ucuzdur. Olayları, eşyaları değerlendirmeyi bilmiyoruz; bunlar üstüne, ünlerine değil, doğaya bakarak bir karara varmak uygun olur. Bunların ruhumuzu çekecek üstün bir yanları yoktur, ancak onlara hayran olmak bir alışkanlık haline gelmiştir bizde. Arzu edilecek bir şeyleri olduğu için övülmezler de, övüldükleri için istenir olmuşlardır. Bireylerin hatası –zamanla– toplumun hatası olduğundan, şimdi de bu genel hata bireyin hatasını oluşturuyor. Biz nasıl inandıksa bu yanlışlara, aynı halka bu konuda da inanalım ve minnettar ruhtan daha şerefli bir şey olmadığını düşünelim. Bütün kentler, barbar bölgelerdeki bütün kabileler aynı fikri yüksek sesle dile getirecektir. İyisi kötüsü bu fikirde birleşecektir. Zevkleri öven insanlar olacaktır; çabayı, çalışmayı yeğ tutan insanlar olacaktır; acıya en büyük kötü diyenler olacaktır; acıya acı bile demeyen kişiler olacaktır; kimisi zenginliği en büyük iyi kabul edecek, kimisi zenginliklerin insan yaşamına felaket getirdiğini söyleyecek; talihin verecek bir şey bulamadığı kişiye en zengin insan diyecek. Bu kadar değişik kanılar içinde herkes, atasözünün dediği gibi "tek bir ağız olup" hizmeti geçenlere karşı minnet borcu duymamız gerekir diye tasdik edecektir. Her zaman anlaşmazlık içinde olan kalabalık, yalnız bu konuda aynı kanıda olacaktır: Bu arada, iyiliklere haksızlıkla karşılık verdiğimiz zaman da, bir insanın en önde gelen nankörlük nedeni olarak, yeteri kadar minnettar olmayı bilemediği öne sürülür. Çılgınlık o noktaya getirilmiştir ki, bir insana büyük yardım yaparak iyilik etmek çok tehlikeli bir şey olmuştur. Zira iyiliğe karşılık vermemeyi utanç verici bir şey saydığı için iyilik gören, minnettar olacağı bir kimsenin var olmasını istemez. Aldığın şeyler sende kalsın, bir şey istemiyorum, dilemiyorum. İyilik etmiş olmak güven verici bir şeydir. Hiçbir kin, insanı iyiliğe kemlik göstermenin utancından daha çok yiyip bitirmez.

83. Mektup

Her günümü hatta sabahtan akşama kadar her saatimi sana bildirmemi istiyorsun benden: Bugünlerde senden sakladığım hiçbir şeyim olmadığını düşünürsen, benim için iyi bir kanıya varacakmışsın. Doğrusu, herkesin gözü önünde yaşarmış gibi yaşamalı insan; sanki bir başkası yüreğimizin derinliklerini görebiliyormuş gibi düşünmeli hep. Hem görebilir de! Bir insandan bir şey saklamamız neye yarar? Tanrı için saklı gizli bir şey yoktur ki! Ruhumuzun içine giriverir, düşüncelerimizin ortasına karışıverir. Karışıverir diyorum, sanki çıkıp gittiği varmış gibi düşüncelerimizden.

İstediğini yapacağım o halde. Ne yaptığımı, ne gibi bir yöntem içinde çalıştığımı seve seve yazacağım sana. Şimdiden kendimi gözlemlemeye başlayacağım.

En yararlı olanı yapacağım, yani günümü gözden geçireceğim. Hiç kimse geriye dönüp hayatına bakmadığı için, işte böyle kötünün kötüsü olduk hepimiz. Ne yapacağımızı düşünüyoruz, hem de seyrek oluyor bu. Ne yaptığımızı ise hiç düşünmüyoruz. Oysa geleceğin tasarısı geçmişten gelir.

Bugünkü gün bütünüyle benim oldu; hiç kimse bir parçasını almadı benden. Bütün günü dinlenme ile okumak arasında geçirdim. Beden eğitimine çok az zaman ayırdım, bunun için ihtiyarlığa teşekkür etmeliyim, bana pahalıya mal olmuyor. Bedenimi hareket ettirdiğim için yoruldum. Yorgunluk en güçlüler için bile idmanın sona ermesi demektir. "Kim seni çalıştırıyor, antrenörün kim?" diye soruyorsun. Bir tek şu çocuk, Pharius yetiyor bana. Bildiğin gibi, sevimli bir çocuk ama değiştireceğim onu da. Daha küçük birisini arıyorum. Pharius ikimizin de aynı yaş dönümünde olduğunu söylüyor, ikimizin de dişleri dökülüyormuş çünkü. Ne var ki, koşarken onu izlemem zor. Birkaç gün geçmez, izleyemez bile olurum. Gör bak, günlük idman ne kadar yararlı oluyor insana. Ayrı ayrı yönlere giden insanlar arasındaki mesafe

çabucak büyüyor; o çocuk bayır yukarı çıkarken, ben aynı zamanda aşağı iniyorum; bunlardan birisi ötekinden ne kadar daha hızlı gidiyor, kestirebilirsin. Yok, yanlış söyledim: Bizim yaşamımız bir iniş değil, serbest düşüş. Bugünkü yarışta kimin kazandığını mı soruyorsun? Pek az koşuculara rastlayan bir şey oldu, berabere kaldık. Bu yorgunluktan sonra –çünkü buna idman demek biraz zor– soğuk su banyosuna girdim. Çok ılık suya ben böyle diyorum. Ocak ayının başlarında bir soğuk su meraklısı olan ben, önce su kanalına selamı çaktım. Yeni yıla bir şeyler okumak, yazmak, konuşmakla başladığım gibi bir de Virgo Kanalı'na da atladım. Sonra kampımı Tiber Irmağı'na kurdum, şimdi de çok sağlıklı olduğum ve işler de yolunda gittiğinde güneşle ısınan o banyoya gidiyorum. Buradan hamama çok yol yoktur artık. Daha sonra sofraya oturmadan kuru ekmekle hafif bir yemek yerim, yemekten sonra ellerimi yıkamak gerekmez. Çok az uyurum, benim alışkanlığımı bilirsin; şöyle bir içim geçer, bir anlık bir uyku, dalıp uyanmak yeter bana. Kimi zaman uyuduğumu fark ederim, kimi zaman uyudum mu diye kuşkulanırım. İşte bak, arenadan çığlıklar atılmaya başladı. Ansızın kopan ve binlerce ağızdan çıkan bravo sesleri çarpıyor kulaklarıma. Neyse ki düşüncelerime engel olmuyor bunlar, duraksatmıyor bile! Büyük bir sabırla gürültüye katlanıyorum. Birbirine karışmış birçok ses, bende dalgaların uğultusu izlenimini yaratır ya da ormanı kamçılayan fırtına gibi anlaşılmaz sesler çıkaran başka gürültülere benzetirim bu sesleri.

Şimdi zihnime doladığım düşünce nedir? Söyleyeyim sana: Dünden beri zihnimi kurcalayan bir düşünce var: Çok aklı başında insanlar nasıl olup da çok önemli konularda çok hafif ve karmakarışık tanıtlamalar yaptılar? Bu tanıtlamalar gerçek sayılsalar da, yalana benzer asıl. Zenon, o çok değerli, çok güçlü ve kutsal bir felsefenin kurucusu, insanların en yücesi Zenon, bizi sarhoşluktan caydırmak ister. Şimdi dinle

bak, örnek insanın sarhoş olmayacağını nasıl ele alıyor: "Hiç kimse bir sarhoşa sırrını güvenip vermez ama örnek insana güvenir: O halde örnek insan sarhoş olmayacaktır!" Karşıt tasım yoluyla bu iş nasıl maskaraya çevrilir, dikkat et şimdi; birçok örnek arasından şu tanımı ele alalım. "Uyuyan insana hiç kimse gizli bir şey söylemez ama örnek insana söyler: O halde örnek insan uyumaz!" Posidonius, kullanılabilecek o tek delille bizim Zenon'un davasını destekler. Ama bence bu yoldan bile davanın desteklenmesi olası değildir: "Çünkü sarhoş sözcüğünün iki anlamı vardır. Bir insan şarap içmişse, kendine de hâkim değilse sarhoştur; bir insan her zaman içki içiyorsa, bu kusuruna yenilmişse ayyaştır. Zenon sarhoş olanı değil, her zaman içen ayyaşı kasteder; bu adama hiç kimse gizli sırlarını güvenip vermez çünkü şarap bu sırları ortaya koyabilir." Gelgelelim bu düşünce yanlıştır. Tasımın birinci kısmı içki içip sarhoş olacak kişiyi değil, ayyaşı ele alır. Sarhoşla ayyaş arasında, kabul edersin, çok fark vardır. Sarhoş olan, ilk defa sarhoş olabilir, bu kusura da hiç eğilimi olmayabilir; ayyaş olan ise sarhoşluktan öte içki içmiştir sık sık. O halde bu sözü her zaman kullanıldığı anlamda kullanıyorum, özellikle dikkatiyle ünlü, sözlerini tartarak konuşan bir kimse tarafından ortaya atılmışsa. Şunu da ekle buna: Zenon bu sözcüğü o anlamda kullanmışsa ve bizim de öyle anlamamızı istemişse, sözcüğün ikili anlamıyla bizi kandırmak istemiştir; gerçek araştırıldığı zaman böyle yapılmamalı. Sanırım şöyle anlamıştır bunu: Bundan her zaman sarhoş olana yani ayyaşa sır verilmez diye çıkarılan sonuç yanlıştır. Düşün bir kez, içkisiz duramayan ne kadar askere hem imparator hem de tribunus'lar, centurio'lar gizli emirler vermişlerdir. Şu Caesar'ın öldürülmesi olayında (hani Pompeius yenildikten sonra devletin başına gelen katilden söz ediyorum), Tillius Cimber'e de, C.Cassius'a da güvenilmiştir. Cassius bütün ömrünce su içti, Tillius Cimber çok şarap içerdi ve kavga-

cıydı. Bu konu üstüne bir şaka da yapmıştı: "Ben," demişti, "şaraba katlanamamışken, bir başkasına katlanabilir miyim hiç?" Şimdi herkes kendi kendine, şaraba dayanamayan ama sır tutmasını bilen kimseleri sayıp döksün bakalım! Ben aklıma geliveren, unutulmasını istemediğim bir tek örneği anlatacağım: Yaşamımızı öykünecek örneklere göre düzenlemeliyiz çünkü; hem de hep eski çağlara dönmeden! L. Piso, Roma valisi olduğu gün, ilk günden öteye hep sarhoş olmuş. Gecenin büyük bir kısmını şölende geçirir, hemen hemen akşamüstü saat altıya kadar uyurmuş, onun sabahı bu saatte başlıyormuş. Ama kenti korumak görevini de pek itina ile yoluna koyarmış. Tanrısal Augustus, boyunduruk altına aldığı Trakya'nın başına getirdiğinde ona gizli buyruklar verdi. Tiberius da Campania üstüne yürürken Roma'da kuşkulu, nefret dolu bir hava bıraktığı için ona gizli emirler vermişler. Sanırım Tiberius, Piso'nun sarhoşluğundan bile hoşnut olduğu için daha sonraları aynı şekilde Cossus'u kente vali yapmıştı. Ağırbaşlı, ölçülü ama şaraba boğulmuş, şarap tüten o adam öylesine içermiş ki, günün birinde bir şölenden dönerek geldiği senatoda yıkılıp uykuya dalınca, onu uyandıramamışlar ve o şekilde taşımışlar artık. Ne var ki Tiberius, bakanlarına bile söylememesi gerektiğine inandığı birçok sırları bu adama kendi eliyle yazmıştır. Özel olsun, devlet sırrı olsun hiçbir sır Cossus'un ağzından kaçmamıştır.

O halde ulu orta söylenen tumturaklı sözleri ortadan kaldıralım: "Ruh sarhoşluğa boyun eğdi mi, kendine hâkim değildir. Nasıl ki yeni şarabın etkisiyle fıçılar patlarsa, fıçının dibinde yatan tortu, sıcaklığın gücüyle en üst kısma atılırsa, insan da şarapla kızıştı mı yüreğinde sır olarak yatan her şeyi dışarı atar, ortaya çıkarır. Şarapla yüklü olan insan, nasıl şarap içinde yüzen gıdaları artık midesinde tutamazsa, sırları da böylece yüreğinde tutamaz ve kendininkileri de, başkalarınınkini de hiç ayrım yapmadan dışarı döker." Ama çok kez

işler böyle olsa da, bol bol içen insanlardan gerekli konularda akıl danıştığımız zamanlar da çok olmuştur. O halde, üstat sayılan Zenon'un, "Her zaman içki içip sarhoş olan kimseye gizli sırlar verilmez" sözü doğru değildir. Sarhoşluğu düpedüz suçlamak ve onun kötü yanlarını açıklamak daha yararlı olur; daha tam olgunluğa erişmemiş, bilge olmamış olsa da sıradan bir insan bu kusurlardan kaçınabilir; o, susuzluğunu yatıştıracak kadar içkiyle yetinir; ama gün olur, bir başkasının onuruna düzenlenmiş, biraz uzun süren neşeli bir eğlencede coşsa da, sarhoşluğun ötesine geçmez. Bilgenin ruhu aşırı içkiyle altüst olur mu, sarhoşların hep yaptıklarını yapar mı, yapmaz mı ileride göreceğiz bunu. Bu arada örnek insanın sarhoş olmaması gerektiğini kanıtlamak istiyorsan, neden tasımlara başvuruyorsun? De ki: "Midesine alabileceğinden çok yüklenmekten, midesinin ölçüsünü bilmemekten daha utanç verici bir şey yoktur. İnsan sarhoşken, içmeyenlerin yüzünü kızartan birçok davranışta bulunur. Sarhoşluk, istenmiş bir çılgınlıktan başka bir şey değildir." Bir sarhoş birçok gün boyunca yaptıklarını yinelerse, deliliğinden kuşku duyabilir misin? Sarhoşun çılgınlığı, daha kısa sürse bile daha küçük bir delilik değildir. Makedonyalı İskender'in örneğini anlat, çok sevdiği, kendisine çok sadık olan Clitus'un bedenini bir şölen sırasında kılıcıyla şişledi. Cinayetinin farkına vardığı zaman da ölmek istedi, ölmeliydi de zaten! Sarhoşluk her kusuru hem alevlendirir hem de ortaya çıkarır. Kötü girişimlere karşı direnen çekingenliği, saygıyı kaldırır ortadan. Çünkü birçokları, iyi niyetle değil, suç işlemekten utandıkları için yasaklardan çekinirler. Aşırı içki, ruhu zorla ele geçirince, gizli kalmış kötü bir yanımız suyun yüzüne çıkar. Sarhoşluk insanı kusurlu yapmaz, kusurları ortaya çıkarır. İşte o zaman şehvetli olan insan, bir yatak odasına gitmeyi bile beklemez, aşırı arzularına, istedikleri ölçüde, hiçbir ertelemeye gerek görmeden yol veriverir. İşte o zaman utanmaz

insan hasta yanını açıklar, ortaya koyar. İşte o zaman kendini bilmez insan ne dilini tutabilir ne elini! Küstahın kendini beğenmişliği, vahşi insanın acımasızlığı, kıskancın kötülüğü artar da artar. Her kusur boşanır zincirinden, ortaya dökülür. Bunlara kendini kaybetmeyi, anlamsız, dile dolanan sözcükleri, süzgün gözleri, yalpalayarak yürüyüşü, baş dönmesini, sanki bütün ev fırtınaya tutulmuş gibi tavanın dönüp durmasını, şarabın kaynayarak bağırsaklarda gaz yaptığı zamanki mide sancısını da ekle. Şarabın etkisi normal oldukça bu ağrılara az çok katlanılabilir; ama biz uyurken kokuşursa şarap, sarhoşluk bir mide bozukluğuna dönüşürse ne gelir başımıza? Sarhoşluk insanları sararsa ne gibi felaketlere yol açar, bir düşün! Sarhoşluk çok sert, savaşçı halkları düşmanlarının eline düşürdü. Sarhoşluk yıllar yılı süren savaşta inatla savunulan surların kapılarını açtı düşmana. Sarhoşluk çok inatçı ve boyunduruğu reddedenleri bir yabancının elinde oyuncak etti. Sarhoşluk cephede yenilmeyenleri şarapla geme vurdu. Az önce adını andığım İskender, onca yolun, onca savaşın, iklimlerin, bölgelerin, zorluklarını yenmekle geçirdiği onca kışın, bilinmedik yerlerden akıp gelen onca ırmağın, onca denizin elinden sağ salim kurtulmuştu ama sınırsız içmesi, kısacası o koca uğursuz Hercules kadehi soktu onu mezara![135]

Çok içmenin ne de büyük şanı var! İçki zaferi çelengini elde ettiğin zaman sızıp yere serilenler, kusup durmakta olanlar, seninle kadeh tokuşturmaya güçleri yetmiyor ve sen koca masada tek başına kalıp, görülmemiş bir erdemle herkesi yeniyorsun, hiç kimse senin kadar içki küpü değil. Ama o zaman dahi bir fıçı bile yenebilir seni.

135 Tarihçi Diodorus'a göre Büyük İskender on iki kadehe eş "Herkül kadehi" denen kadehlerle içerdi şarabı ve ölümüne de bu neden oldu. -y.n.

Marcus Antonius'u, büyük zekâsıyla ünlü o kişiyi mahveden, yabancı âdetlere, Roma'nın tanımadığı kusurlara düşüren neydi? Sarhoşlukta, şarap tutkusunda ondan hiç de geri kalmayan Cleopatra'nın aşkından başka neydi? Onu devlete düşman eden, düşmanlarının yanında küçülten de sarhoşluktu. Yurdunun önde gelenlerinin kellelerini yemek yerken sofraya getirtecek kadar; görkemli şölenlerde, krallara layık şatafat içinde, kara listeye geçmiş olanların ellerini ve yüzlerini inceleyecek kadar onu acımasız yapan hep o sarhoşluktu. Şarapla dopdolu iken yine de kana susadığı zaman, onu öylesine vahşi yapıyordu şarap. Bütün bunları yaparken sarhoş olması katlanılacak bir şey değildir, ama bunları sarhoşken yapması daha da katlanılamayacak bir iştir!

Vahşet hemen hemen ayyaşlığın ardından gelir, çünkü zihnin sağlığını bozar, çığırından çıkarır. Nasıl ki uzayıp giden bir hastalık hep şikâyetçi, geçimsiz, en ufak bir aksilikte çileden çıkan bir hasta yaratırsa, sürüp giden içki âlemleri de ruhları çileden çıkarır. Çünkü insanlar kendilerinde olmadıklarından dolayı, delilik alışkanlığı yerleşir içlerine; şarap yüzünden edinilen kusurlar şarap içilmediği zaman bile güçlü kalır.

Söyle o halde, neden bilge sarhoş olmamalıdır? Bu işin çirkinliğini, aksak yanlarını örneklerle göster, sözlerle değil! En kolay yolun bu olduğunu da kanıtla. Zevk denen şeyler, ölçü kaçırılınca birer ceza haline gelir. Bilge çok şarap içince sarhoş olmaz, kafası dumanlı olsa da, doğru yoldan yalpalamadan gider diyerek bunu delilleriyle ortaya koyabilirsin ve bilge zehir içse de ölmeyecektir, uyuşturucu alsa da uyumayacaktır; müshil alsa da bağırsaklarında yapışıp kalanları ne yukarıdan ne aşağıdan dışarı atabilecektir, diye sonuçlar da çıkarabilirsin! Ama ayakları tutmaz olmuşsa, dili dolanıyorsa, bedeninin bir bölümü ayık, öteki bölümü sarhoş diye düşünmen için bir nedenin var mı?

84. Mektup

Anlıyorum ki tembelliğimi üstümden atmamı sağlayan bu gezilerin[136] hem sağlığıma hem de çalışmalarıma faydası oluyor. Sağlığına ne faydası oluyor dersen, söyleyeyim: Okuma merakım beni tembelleştirince, bedenimi ihmal ettirince bana, başka bir çalışmayla işletiyorum onu. Bu iş neden çalışmama da faydalı, belirteyim: Okumaktan geri kalıyor değilim. Bence zorunludur bu çalışmalar, önce kendi kendimle yetinmemem için gerekliler; ardından, başkalarının yaptığı araştırmaları öğrenip bunlar üstüne bir değerlendirme yapayım, araştırılması gerekenleri düşünebileyim diye lazım hepsi. Okuma, zekâyı besler; çalışmaktan yorulan insanı çalışmaktan bütünüyle de uzaklaştırmadan dinlendirir. Ne hep yazmalı ne de hep okumalıyız. Birisi insanın gücünü azaltır, yok eder –sözünü ettiğim, üslup çalışmalarıdır–, öteki de o gücü çözer, gevşetir. Sırayla şurada burada, birini ötekiyle dengelemek gerekir ki yazılan eserde okumaktan elde edilen faydalar bir bütün halinde toplansın. Atasözünün dediği gibi, arıları örnek tutalım: Onlar dolaşarak bal yapmaya uygun çiçekleri seçerler, sonra topladıkları özü düzene koyarlar, petek haline getirirler, Vergilius'umuzun dediği gibi:

"Bal yığarlar duru duru
tatlı nektarla doldururlar gözleri"[137]

Arılar bu öz suyunu doğrudan çiçeklerden mi alırlar da hemen bal olur bu, yoksa topladıkları öz suyunu bir başka şeyle mi karıştırırlar ya da kendi nefeslerinin bir özelliği mi bu tatlı maddeyi yaratır, kesin olarak bilinmez. Kimi de

136 Tahtırevanla yaptığı gezilerde Seneca aynı zamanda okumaktadır. -ç.n.

137 Vergilius, *Georgica* IV, 164-5.

der ki, arılar bal yapmayı bilmezler; sadece zaten yapılmış olan balı toplamayı bilirler. Dediklerine göre, Hindistan'da bal, sazların yapraklarında bulunurmuş. Ya o iklimin çiğleri ya da sazın içinden çıkan tatlı ve yağlı bir salgı yaratırmış balı. Bizim bitkilerimizde de aynı özellik vardır, ama daha az belirgindir, tanınması daha zordur; arı bunları arar, toplar. Bu iş için yaratılmıştır. Kimi de şöyle düşünür: Toplanıp istif edilince bu özelliği kazanır bal; arılar çok taze yaprak ve çiçeklerden topladıkları öz suyuna bir çeşit maya eklerler, bu maya ayrı ayrı olan maddelerden bir bütün oluşturur. Neyse, sözü uzatıp konu dışına çıkmayayım: Biz de bu arıları örnek almak zorundayız. Çeşitli yerlerden okuduklarımızı toplayıp düzene koyalım –düzene konmuş olan her şey daha iyi saklanır çünkü– ardından zihnimizin becerisi, yaratıcı gücüyle bu çeşit öz sularını tatlı bir şurup halinde karıştıralım; öyle karıştıralım ki, nereden alındığı belli olsa bile, alındığı yerden daha başka bir şey olduğu anlaşılsın. Doğanın da bedenimizde, bizim çabamız araya girmeden aynı şeyi yaptığını görüyoruz. Aldığımız gıdalar midemizde özelliklerini korudukları, katı halde yüzdükleri sürece yüktür bedene. Gıdaların sadece değişikliğe uğrayan kısmı güç ve kan haline dönüşür. Zihnimizi besleyen bilgiler için de aynı şeyi yapalım, içimize aldığımız kadarının olduğu gibi durmasına, bize yabancı kalmasına izin vermeyelim. Onları özümseyip benimseyelim; yoksa belleğimize yerleşirler, zihnimize değil. Bütün içtenliğimizle doğru olduklarına inanalım, kendimize mal edelim onları. Bir "çok"tan bir "tek" yapalım; tıpkı daha küçük, birbirine eşit olmayan toplamlardan birçok, teklerden bir tek sayı topladığımız gibi. Ruhumuz da şöyle yapsın: Yardım olarak aldığı her şeyi saklasın, yalnız onlardan yarattığı bütünü çıkarsın ortaya, göstersin. Eğer derinden hayran olduğun bir yazarın etkisi açıkça görülürse sende, senin ona bir resim gibi değil, tıpkı oğulun babaya benzediği gibi benzemeni isterim.

Resim cansız bir şeydir. "Nasıl şey o? Kimin sözlerini örnek aldığın anlaşılmayacak mı? Kimin kanıtlama biçimini, düşüncelerini?" Bence bir örnek tutarak kaleme aldığı bütün yazılarına damgasını basıp bir bütün meydana getirebilecek kadar güçlü bir zekâsı varsa yazarın, bu etki anlaşılmaz bile.

Bir koro ne kadar çok sesten meydana gelir, bilmez misin? Ama hepsinden bir tek bütün oluşur. Orada kimi ses incedir, kimisi kalın, kimisi ortadır. Kadın sesleri erkek seslerine karışır, kaval sesleri araya girer. Koroda tek tek kişilerin sesleri kaybolur, herkesin toplu sesi belirir. Eski filozofların tanıdığı korodan söz ediyorum. Şimdi bizim açılış gösterilerimizde eski tiyatrodaki seyirciler kadar çok sayıda şarkıcı var. Şarkıcılar alayı bütün geçitleri tıklım tıklım doldurunca, bakır aletleri çalanlar bütün seyircilerin oturdukları yerleri fırdolayı çevirince, her türden borazan, çalgı sahneden ses vermeye başlayınca türlü seslerden bir tek ezgi ortaya çıkıyor. Bizim ruhumuzun da böyle olmasını istiyorum. Birçok bilgi, kural, türlü çalgıların örnekleri olsun onda, ama bir tek amaca yönelsinler.

"Nasıl olacak bu iş?" diyorsun. Sürekli bir çabayla. Sadece aklın salık verdiği şeyi yapacağız ve sadece aklın salık vermediğinden kaçınacağız. Onun sesini dinlersen, sana şöyle diyecek: Herkesin elde etmek için koşuştuğu şeylerden kaçın hemen. Bırak zenginlikleri; sahibini tehlikeye atan, ona yük olan zenginlikleri. Bırak beden ve ruh zevklerini, insanı gevşeten, güçsüzleştiren zevkleri. Bırak mevki dalaverelerini, bunlar şişkin, havayla dolu faydasız şeylerdir, hiçbir sınır tanımazlar; öylesine kuşku doludurlar ki, ne önlerindekini ne yanlarındakileri görürler; kıskançlıktan acı içindedirler, hem de çifte kıskançlıktan. Kıskanılan, bir de kıskanırsa, bak bakalım nasıl da mutsuzdur o insan! Nüfuzlu kişilerin konaklarını görüyorsun, harıl harıl sabah selamına gelenlerin yarış eder gibi boğuşmasını izliyorsun. Hem içeri girebilmek

için hakaretlere katlanıyorlar hem de girdikten sonra daha büyüklerine. Zenginlerin eşiğinden, koca terasın üstüne inşa edilmiş holün önünden geçip gidiver. Orada sarp bir meyilde kalacaksın, hem de kaygan bir meyilde. Sen en iyisi bilgeliğe doğru yönel ve onun çok huzurlu, aynı zamanda çok geniş varlığını ara. İnsanlarla ilgili işlerde üstün gibi görünen şeyler, aslında zayıf, çelimsiz olsalar da, ancak en aşağı olanlarla karşılaştırıldıkları zaman kendilerini gösterebilirler. Ama onların yanına çetin, sarp patikalardan gidilir. Mevkilerin en yükseğine giden yolsa kayalık, yalçın bir yoldur. Ne var ki kaderin önünde eğildiği doruğa tırmanırken yeryüzünde en yüce sayılan her şeyi ayaklarının altında göreceksin. Ve üstelik en yükseklere dümdüz bir yoldan çıkacaksın.

86. Mektup

Sana bu satırları tam Scipio Africanus'un kaldığı konaktan yazıyorum, onun ata heykellerinin ve bu büyük adamın mezarı olduğunu düşündüğüm sunağın önünde saygıyla eğildikten sonra sedire uzandım, öyle yazıyorum. Onun ruhunun, geldiği göklere döndüğüne inanıyorum; büyük orduları yönettiği için değil –çünkü deli Cambyses bile deliliğinden ustaca yararlanarak böyle orduları elde etmiştir– üstün itidali ve kanımca, yurdunu savunduğu zamana kıyasla yurdunu terk etmekle daha büyük bir değer kazanan dindarlığı[138] yüzünden! Ya Scipio Roma'da olmalıydı ya da Roma özgürlüğünde!

"Yasalara, kurumlara karşı çıkmak istemem ben," dedi, "bütün yurttaşlar arasında eşit hak olmalı. Ey yurdum! Sana yaptığım iyilikten bensiz yararlan! Senin özgür olmanın

138 Eski Roma'da dindarlık (pietas) kişinin tanrılara, yurduna, ana babasına ve yakınlarına saygılı olması demektir. -ç.n.

başlıca nedeni ben oldum; özgürlüğünün delili de yine ben olacağım. Sana zararlı olacak kadar yükseldimse çekilip giderim."

Bu yüce ruha nasıl hayran olmam ben? Bu ruh hali içinde gönüllü olarak sürgüne çekildi ve yurduna rahat bir nefes aldırdı. Durum o hale gelmişti ki, ya özgürlük Scipio'ya ya da Scipio özgürlüğe haksızlık edecekti. İkisi de mubah değildi. Bu yüzden Scipio kendi yerini yasalara bıraktı ve Liternum'u seçti. Sürgününü sanki Hannibal'in sürgünü imiş gibi, devletin yararına yazmak istedi.

Bütün konağı gördüm, dörtgen taşlardan yapılmış; koru, bir duvarla çevrilmiş; konağın iki yanına dikilmiş savunma kuleleri var, yapıların ve bir ordunun bile gereksinmesini karşılayabilecek, çimenliğin altına gizlenmiş sarnıç, eski çağ yöntemiyle yapılmış küçük bir hamam; hamam loş olmadı mı atalarımıza sıcak gelmiyormuş! Scipio'nun alışkanlıklarını ve kendi alışkanlıklarımızı izlemek bana büyük bir zevk verdi. Şu küçücük köşede o ünlü "Kartaca'nın korkulu rüyası", Roma'yı ikinci kez fethedilmekten kurtaran Scipio, ağır işlerinden yorulan bedenini yıkardı. İş görerek çalıştırıyordu bedenini ve eski çağ insanlarının yaptığı gibi, toprağını kendi işliyordu. Demek o büyük adam, böylesine kaba saba bir çatının altında kalıyordu, böylesine ucuz bir tabana basıyordu ayaklarını! Günümüzde böyle yıkanmaya kim katlanabilir? Duvarları büyük, değerli aynalarla parlamadı mı, İskenderiye mermeri Numidya'nın alaca mermeriyle çeşitlendirilmedi mi, bu mermer levhaların dört yanı ince işlenmiş, sanki resimlenmiş gibi çeşitli sularla, süslerle çevrilmedi mi, kubbesi camlarla örtülmedi mi, eskiden kimi tapınaklarda bile nadir görülen Thasos taşı terleye terleye bedenimizin zehirlerini attığımız havuzlarımızı kaplamadı mı, su gümüş musluklardan akmadı mı herkes kendini fakir ve kirli sanır bugün. Hem de ben şimdiye değin halk takımının borularla ısınan

hamamından söz açtım, ya bir de azat edilmişlerin hamamını anlatsam? Ne kadar çok heykel, ne kadar çok sütun vardır ki –hiçbir şeye destek değildir bunlar– salt para harcamak amacıyla, süs olsun diye konmuşlardır. Ne kadar çok fıskiyenin suları gürül gürül dökülür. Öylesine kibarlaştık ki, kıymetli taşlardan başka bir şeyin üstünde yürümek istemiyoruz. Scipio'nun hamamında pencereden çok taş duvarda açılmış, savunmaya zarar vermeden ışığın girmesini sağlayan, küçücük mazgal delikleri gibi delikler var. Ama günümüzde çok geniş pencerelerden bütün gün güneş almayacak biçimde yerleştirilmiş, insanın oturduğu koltuktan hem yıkanıp hem güneş banyosu yapmadığı, oturduğu yerden hem tarlaları hem de denizi seyretmediği hamamlara "güve hamamı" diyorlar. Bu yüzden ilk açıldıkları zaman herkesin hayran olup üşüştüğü hamamlar şimdi modası geçmiş sayılıyor; gösteriş merakı bir gün modası geçecek, kendini aşacak bir yenilik ortaya attı mı, antika yerine konuluyor eskileri. Oysa eskiden kamu hamamları birkaç taneydi, hiç de süslü püslü değildiler.

Eğlence için değil, gerekli olduğu için yaratılmışsa neden süslü olsun ki? Su yerden fışkırmıyordu, sanki sıcak bir pınardan kaynarmış gibi yenileniyordu hep; eski çağ insanları kirlerini bıraktıkları suyun duru olmasına çok önem vermiyorlardı. Öyle ama iyi tanrılar, o loş, karanlık, kaba sıvayla sıvanmış; Cato gibi bir yüksek memurun ya da Fabius Maximus'un ya da Cornelius soyundan birinin elleriyle ılıttığı o hamama girmek ne kadar zevk veriyor insana! Bu çok ünlü memurlar halkın girip çıktığı o yerleri kontrol etme görevini yerine getiriyorlardı, oraların temiz olmasını, yararlı ve sağlıklı bir ısıda tutulmasını istemek görevleriydi. Şimdiki gibi bir suçtan cezaya çarptırılmış bir kölenin diri diri sokulduğu *boğata* gibi kaynar değildi. Artık bugünlerde "sıcak" bir hamama gitmekle "yanan bir binaya" girmek arasında bir fark görmüyorum ben.

Şimdi bir de kalkmışlar, halvetine geniş pencerelerden güneşi yansıtmadı, banyodan önce güneşte yanmadı diye Scipio'yu köylülükle, görgüsüzlükle suçluyorlar! Ah, mutsuz adam! Yaşamayı bilmemiş ki! "Süzgeçten geçmiş suyla yıkanmıyormuş, yok çok kez bulanık ve yağmurun şiddetli yağdığı zamanlarda neredeyse çamurlu suyla yıkıyormuş bedenini vb." diyorlar bir de. Aslında Scipio, terini atmak için geliyordu hamama, süründüğü güzel kokuları atmak için değil. Kimi insanlar şimdi neler diyecekler sence? "Scipio'ya hiç haset etmem, böyle yıkandığına göre gerçekten sürgünde yaşamış o!" Hem bilir misin, her gün de yıkanmıyordu zaten. Çünkü kentin eski geleneklerini anlatanların dediklerine göre, iş yaparken biriken kirlerini her gün kollarını, ayaklarını yıkayarak çıkarıyorlardı, ama ancak pazar günleri baştan aşağı yıkanıyorlardı. Şimdi bu noktada biri çıkıp bana şöyle diyebilir: "Tamam, pek pis olduklarını apaçık anladım!" Sence onlar nasıl kokuyorlardı? Asker gibi, emekçi gibi, erkek gibi kokuyorlardı. Ama pek temiz hamamlar icat edileli daha pistir Romalılar. Bir alçağı, aşırı zevkleriyle ünlü birini betimlemek için şöyle der Horatius:

"Buccillus mis yağları kokar."[139]

Buccillus'u çağımıza getirsem, o saat Gargonius'un yerine koyar, teke kokuyor deriz; oysa Horatius onu Buccillus'a karşı koymuştu. Bir kez koku sürmek az gelir, bedenden uçup gitmesin diye günde iki üç kez sürmek gerekir. Bu kokudan sanki kendi kokusuymuş gibi böbürlenmenin anlamı ne?

Bu sözler sana biraz acıklı, yürek karartıcı geliyorsa, kabahat şu konağın! Ben orada Aegialus'tan öğrendim bunları, çok aklı başında bir aile babası. Şimdi bu konağın sahibi odur. Yaşlı olsalar da ağaçlar, bir yerden başka bir yere geçi-

139 Horatius, *Satirae* I, 2.27.

rilebilirlermiş. Bunları özellikle bizim gibi yaşlıların öğrenmesi zorunlu, çünkü her birimiz bizden sonrakiler kullansın diye kendi zeytinliğini diker.

87. Mektup

Gemiye binmeden deniz kazasına uğradım.[140] Nasıl oldu bu iş dersen, kalsın şimdilik. Sanma ki, bu da Stoacıların gariplikleri arasında sayılması gereken bir iştir; bu garipliklerden hiçbiri, ilk bakışta görüldüğü kadar yanlış, şaşılası değildir. İstediğin zaman hatta sen istemeden bile göstereceğim sana bunu. Bu arada, yaşamımızda ne kadar çok gereksiz eşya var, bu yolculuk gösterdi bana. Bir gün zorunluluk elimizden alırsa onları, kendimizi yoksun hissetmeyeceğimiz birçok eşyayı aklımızı kullanarak elden çıkarıvermek ne kadar kolay bizim için! Bir tek arabanın alabileceği kadar az bir köleyle, bedenimizi örtecek kadar az bir eşyayla ben ve dostum Maximus iki gün pek mutlu bir yaşam sürdük. Yere bir şilte serilmiş, ben üstünde oturuyorum. İki paltodan biri çarşaf, öteki yorgan olarak kullanılıyor. Öğle yemeğinde fazla bir şey yok, hazırlığı bir saatten çok sürmez. Kuru incir olmadan hiçbir yerde yapamam, yazı tahtasız da hiçbir zaman kalamam. Kuru incir, yiyecek ekmeğim varsa kızarmış et yerine geçer, ekmeğim yoksa ekmek yerine. Her günümü bir yılbaşı gibi geçirtir bu kuru incirler bana. Her günümü iyi düşüncelerle, ruh yüceliğiyle, gönençli ve kutlu yaparım ben kendi kendime. Ruh da ancak kendine yabancı olan şeylerden kurtulup hiçbir şeyden korkmayarak sükûn bulduğu, hiçbir şeye haset duymayarak zenginliğe eriştiği zaman daha büyük yüceliğe erişir.

140 "Umulmadık (olmayacak) bir şey başıma geldi" anlamında bir söz. -ç.n.

Bindiğim araba bir köy arabası. Katırların gücü uzun yürüyüşte ortaya çıkar. Katırcının ayağında pabuç yok ama yaz olduğu için değil. Bu arabanın benim sanılmasından sıkılıyorum âdeta. Görkemli bir yolcu alayına rastlayınca elimde olmadan kızarıyorum; bu da onayladığım, övdüğüm ilkeleri içimde yerli yerine, sağlamca yerleştirmemiş olduğumun bir belirtisi. Kaba saba arabasından yüzü kızaran insan, pahalı arabasıyla övünecektir. Gide gide pek az yol almışım. Tutumlu hayatımı herkesin önüne sermeye cesaretim yok daha. Gelip geçen yolcuların görüşleri, kanıları hâlâ dert oluyor yüreğime.

Bütün insanların görüşlerine karşı çıkıp haykırmam gerek benim: Akılsızsınız siz, şaşkınsınız! Olur olmaz şeylere bayılıyorsunuz, hiç kimseyi kendi değeriyle ölçmüyorsunuz! İş paraya döküldü mü açıkgözlü bir hesap uzmanı kesiliyorsunuz; paranızı ya da iyiliğinizi yatıracağınız her kişinin hesabını çıkarıyorsunuz çünkü iyiliği bile masraf olarak gösteriyorsunuz.

"Malı mülkü çok ama borcu da çok!" "Güzel bir konağı var ama borç parayla edinmiş." "Hiç kimsenin hizmetçileri daha bakımlı değil fakat adam protestoya uğramış, borçlarını ödese elinde hiçbir şeyi kalmaz ki!" Başka konularda da böyle yapmalısınız, herkesin nesi var nesi yoksa hepsini anlamak için, silkeleyiverin onu varlığından. Bu adamı zengin mi sanıyorsun sen? Altın tabaklarını yolculukta bile yanında taşıyor; bütün eyaletlerde ekip biçiyor; varlığının dökümü büyük bir kitap tutmuş; Apulia çöllerinde bile olsa kıskanılacak kadar geniş arazisi var diye bu adam zengin mi yani? Hepsini sayıp döksen de nafile! Fakir o adam! Neden mi? Çünkü borcu var onun. "Ne kadar mı?" Sahip olduğu her şey. Eğer bir insana borçlu olmakla kadere borçlu olmak arasında fark olduğunu sanıyorsan o başka! O fıstık gibi, hepsi de aynı renk koşum giyinmiş katırlar neye yarar? Üstü maden kakmalı o arabalar neye yarar?

"Erguvan boyalı, işli örtüler üstlerinde,
tez ayaklı atların göğüslerine asılmış
altın kolyeler sarkıyor! Altına gömülmüşler hep
boz renk altını çiğniyorlar dişleriyle."[141]

Bütün bunlar ne efendiyi ne de katırı daha iyi yapar. Scipio gibi devletin hayrı için doğmuş Cato Censorius –çünkü biri düşmanlara karşı, öteki ahlakımıza karşı savaştı– bir katanayla giderdi, gereksinimini karşılamak için gerekli eşyalarını de aynı katanaya yüklediği heybelerde taşırdı. Ah, ne kadar isterdim şimdi zengin Trossulum atlılarından[142] biri, Numidya'lı koşucuları önüne alıp tozu dumana katarak sürerken, yolda onun karşısına çıkıverseydi! Hiç kuşkusuz o atlı, Cato'dan daha süslü, daha debdebeli görünürdü. Onca görkemli takım taklavatın arasında pek çok kuşkular içinde olan o atlı,[143] kendini gladyatör olarak mı kiralasın yoksa vahşi hayvan savaşçısı mı diye!

Ah, o zafer kazanan kumandan nasıl da süslüyordu yaşadığı yüzyılı, o eski *censor* ve her şeyin üstünde biri olan Cato, tek katanayla, hem de ortaklaşa kullandığı bir katanayla yetinen o Cato! Yükler her iki yandan sarkarak atın yarısını örtüyordu. Sen bütün o etli butlu midillilere, Asturia atlarına, tırıs giden atlara, Cato'nun kendi eliyle tımar ettiği tek katanayı yeğ tutmaz mısın?

---

141 Vergilius, *Aeneis* VII, 277-79.

142 Roma'nın kuruluşu sırasında Roma atlıları yayaların yardımı olmadan Trossulum kentini aldıkları için, onlara Trossulum Atlıları denmiş; bu lakap zamanla küçültücü bir değer kazanmış. -ç.n.

143 Kendini kılıca kiralamak gladyatör olmak; bıçağa kiralamak ise vahşi hayvanlarla boğuşmaya adamak demekti. Olanca lüks görünüşüne karşın, zengin sanılan adam borç içinde, beş parasızdır. -ç.n.

Görüyorum ki sözüme kendim son vermezsem, bu konunun sonu gelmeyecek bir türlü. Bu yüzden bu konulara ilk kez "ayak bağı"[144] adını takan kişi, bunların bizim üstümüzde şimdiki kadar etkili olacağını kestirmiştir kuşkusuz! Bunlardan söz açmayacağım. Şimdi bizim Stoacıların tasımlarından erdemle ilgili bir iki parça getireceğim sana, bu erdemin mutlu yaşam için yeterli olduğunu kabul ediyorum ben. "İyi olan, iyi kişiler yaratır; müzik sanatında iyi olan da iyi müzisyen yetiştirir. Gelip geçici şeyler iyi'yi yaratmaz. O halde onlar birer iyi değildir." Buna karşılık FPeripathosçular şöyle yanıtlayıp başta öne sürdüğümüz önermenin yanlış olduğunu söylerler: "İyi olandan kesinlikle iyi meydana gelmez. Müzikte iyi olan bir şey vardır, flüt gibi, lirin telleri gibi, şarkının gereklerine göre ayarlanmış herhangi bir araç gibi; ama bunlardan hiçbiri bir müzisyen yaratmaz." Bunlara şöyle yanıt vereceğiz: "Müzikte iyi olan" sözüyle neyi kastettiğimizi anlamıyorsunuz; müzisyeni eğiten şeyi değil, onu yaratan şeyi söylemek istiyoruz biz. Sen sanata değil, sanatın araç gerecine yaklaşıyorsun, ama müzik sanatının kendinde iyi bir şey varsa, o kesinlikle müzisyeni yaratır." Bu düşünceyi kendi düşüncelerimi de katarak daha iyi açıklamak istiyorum. Müzik sanatında iki şeye iyi denir: Birisi, müzisyenin icrasına yarayan iyi şey; öteki, müzik sanatının iyi olması. İcra ile ilgili olanlar; araçlar, flüt, türlü aletler, teller vb. bunlar sanat ile ilgili değildirler. Belki sanatını icra edemez ama insan bunlarsız da sanatkârdır. Bu ikilik durumu insan için söz konusu olamaz, insan için iyi olan, yaşam için de iyi olandır.

"Çok aşağılık, çok alçak kişilerin nasipleri iyi bir şey değildir. Maddi zenginlikler bir fahişeye, bir aracı kadına nasip olur, o halde iyi değildirler," derler, "yanlış bu öne sürdüğünüz şey; çünkü dil bilgisinde, hekimlikte, kaptanlıkta iyi'nin çok aşağı sınıftan kişilere nasip olduğunu görüyoruz."

144 Özgün metinde kullanılan Latince sözcük *Impedimenta* (bavul), "engel, ayak bağı" anlamlarında da kullanılır. -y.n.

Ama sözünü ettiğim zanaatların ruh büyüklüğü ile bir ilgileri yok ki! Yücelere yükselmezler, gelip geçici şeyleri hor görmezler. Erdem insanı yüceltir ve ölümlüler için değerli olan her şeyin üstüne oturtur. Genelde iyi ya da kötü denen şeyler onun için istenecek ya da korkulacak bir şey değildir.

Cleopatra'nın hadım ağalarından biri olan Chelidon'un büyük bir serveti vardı. Günümüzde de o isli, kirli ağzıyla kadınları yalayan adama, Natalis'e birçokları vasi oldu, birçok da kalıtçısı oldu onun. Peki, para mı onu kirletti yoksa o mu parayı pisletti? Servet, kimilerine lağıma düşen gümüş sikke gibi gelir konar.

Erdem, bu söylediklerimin üstündedir. Onun değeri kendi akçasıyla ölçülür, rast geldiği yere yığılan bu kârların hiçbirini iyi saymaz. Hekimlik, kaptanlık bu gibi şeylere, paraya pula hayran olmayı yasaklamaz kendine, meslektaşlarına. Ne var ki, iyi insan olmayan da hekim, kaptan olabilir; tıpkı dil bilgini birinin, Hercules hakkına, aşçı da olabildiği gibi. Sıradan herkese nasip olmayacak şeyi elde eden kimseye sıradan insan denmez. Herkes sahip olduğu iyi kadar değerlidir. Bir çekmece, içerdiği şey kadar eder ama çekmecenin değeri içindekine eklenir. Kim para dolu bir keseye içinde saklı olan paradan daha çok değer biçer? Büyük mülkleri olanların başına da aynı şey gelir. Mal mülk, onların ek parçaları, bağlantılarıdır. Bilge neden büyüktür o halde? Çünkü büyük bir ruhu vardır. Demek ki çok hor görülen bir kişiye nasip olan şey iyi değildir. Bu yüzden duygusuzluğa hiçbir zaman bir iyi diyemem: Ağustos böceği de, bit de duygusuzdur. Sakin, sıkıntısız olmaya da iyi diyemem: Bir solucandan daha başıboş bir şey var mı?

"Bir insanı bilge yapan şey nedir?" diye soruyorsun: Bir şeyi Tanrı yapan neyse odur. Bilgeye tanrısal bir şey, göksel ve görkemli bir şey vermelisin. Her insana nasip olmaz iyi; rastgele insanın ona sahip çıkmasını hoş görmez. Dikkat et:

"Her bölgede yetişen, yetişmeyen bitki nedir?
Burada ağaç meyve verir, çimen biter özgürce,
Şurada ekin, burada üzüm daha iyi gelişir.
İşte bak safran kokuları yollamış Tmolus,
Hint fildişi, günlükler, yumuşak Saba eli,
yoz, çıplak Chalybes de demir yollamış bize."[145]

Bu sözünü ettiğim ürünler bölgelere ayrılmıştır; ölümlüler, gereksinimleri için birbirlerinden bir şey isterlerse aralarında alışveriş yapsınlar diye! O en büyük iyi'nin de kendine özgü bir yeri vardır. Fildişinin, demirin bulunduğu yerde yetişmez o. Bu en yüce iyi'nin yeri neresi diye mi soruyorsun? Ruhtur o yer. Ruh tertemiz, kutsal değilse, Tanrı o ruhun içine girmez ki! "İyi, kötü'den olmaz. Zenginlikse kötü'den olur çünkü para hırsından doğar. O halde zenginlik iyi değildir," der birisi. "Yok, iyi'nin kötü'den doğmadığı doğru değil," der öteki, "çünkü para günahkâr bir şeyden, hırsızlıktan doğar, bir hırsızlıktır; ama şu nedenle iyilikten çok kötülük yapar: Bir kâr getirir ama korkuyla, endişeyle, ruh ve beden işkencesiyle birlikte gelen bir kâr." Bunu kim söylediyse, zorunlu olarak kabul eder ki, çok kötü bir şey yapması dolayısıyla, günah bir kötü olduğu gibi, herhangi bir bakıma bir iyi şey yapması dolayısıyla da bir iyi'dir bile. Bundan daha korkunç bir şey bulunabilir mi? Gerçi günahın, hırsızlığın, zinanın iyi sayıldığına düpedüz inanıyoruz! Hırsızlık yapmaktan ne kadar çok insanın yüzü kızarmıyor! Ne kadar çok kişi zina yaptığı için övünüyor! Ufak tefek günahlar ceza görüyor, büyük günahlarsa zafer törenlerinde gezdiriliyor! Şunu da ekle şimdi: Günah bir yanıyla bir iyi ise, kesinlikle şerefli bir şey bile olacaktır, doğru bir davranış da denecektir ona –çünkü şerefli bir davranış doğru bir davranıştır–. İşte bunu hiçbir ölümlünün aklı almaz! O halde iyi'nin kötülerden doğması

145 Vergilius, *Georgica* I, 53-58.

olası değildir. Çünkü günah, dediğimiz gibi, bir tek nedenden ötürü bir kötü'dür: Birçok kötü getirir, ondan işkenceyi alırsanız, ona güvence vaat ederseniz tümden bir iyi olacaktır. Bununla birlikte, suçların uğradığı en büyük işkence, suçların kendindedir –kendi kendilerine işkence ederler–. Yok, bu cezayı cellada, zindana bırakırsan yanılırsın. Suçlar işlenir işlenmez ceza görürler, hatta suç işlenirken bile. O halde kötü'den iyi doğmaz, zeytinden incir olmadığı gibi. Yeni sürgünler tohuma uyar, ne ekersen onu biçersin. İyi, yozlaştırılamaz. Nasıl ki utanç vericiden şerefli doğmazsa, kötü'den de iyi doğmaz; çünkü şerefli ile iyi aynı şeydir.

İçimizden kimisi bu fikre şöyle karşı çıkacak: "Varsayalım ki para, nereden alınmış olursa olsun iyi'dir, ama bu demek değildir ki bir günahtan gelse bile para günah nedeniyle doğmuştur. Bu konuyu şöyle anlamak gerek: Bir çanağın içinde bir engerekle bir altın para olsa, altını çanaktan alırsınız ama içinde engerek vardı diye değil. Çanağın bana altını vermesi, içinde engerek olduğu için değildir; çanak bana altını içinde engerek de olsa verir. Aynı şekilde bir günahtan, günah hem utanç verici hem de suç olduğu için yararlanılamaz; günahta bir yarar da olduğu için yararlanılır. Nasıl ki o çanaktaki engerek kötü ise, orada altınla engerek birlikte bulunuyor diye kötü değildir. Bir günahta da kötü olan cürümdür, suçtur; yarar değil." Böyle düşünmüyorum ben; çünkü iki durumun koşulları birbirinden çok ayrı. Bu durumda ben altını engerek olmadan alabilirim; öteki durumda, yararı günaha girmeden elde edemem. Sözü edilen yarar, suçun yanında değil, içindedir.

"Üstüne düştüğümüz zaman birçok kötü şey bir iyi değildir; zenginliğin üstüne düşersek birçok kötü şey gelir başımıza, o halde zenginlik bir iyi şey değildir."

"Sizin ileri sürdüğünüz fikrin iki anlamı var," der öteki. "Biri şu: Zenginliğin peşine düşünce başımıza birçok kötü

gelir, bilgeliği elde etmek istersek de başımıza birçok kötü gelir: Bir insan öğrenim nedeniyle deniz yolculuğu yaparken deniz kazasına uğradı, bir başkası esir edildi. Öteki anlamı da şu: Bizi kötü'ye düşüren şey bir iyi değildir. Bu anlatımdan, zenginlik ya da zevkler yüzünden bizim başımıza kötülükler geldiği sonucu çıkmaz. Ya da zenginlik yüzünden başımıza birçok kötü geliyorsa, bu, zenginliğin sadece iyi olmamasından değil, kötü olmasından ileri gelir. Ama siz onun yalnız iyi olmadığını da söylemek istiyorsunuz. Ayrıca," dedi, "zenginliğin herhangi iyi bir yanı olduğunu kabul ediyorsunuz, onu bir yarar sırasına koyuyorsunuz. Bununla birlikte aynı mantıkla zenginlik bizim için bir rahatlık bile getirmeyecektir, çünkü onun yüzünden birçok sıkıntılara uğrayacağız."

Bu düşüncelere karşı birçok filozof da şöyle der: "Zenginliğe birçok kusur yüklediğiniz için hata ediyorsunuz. Zenginlik kiseye zarar vermez. Herkese zarar veren ya kendi akılsızlığı, cahilliğidir ya da bir başkasının ahlaksızlığıdır. Nasıl ki hançer kimseyi öldürmez ancak öldürenin elinde bir silah olur, bu da öyledir. Zenginlik yüzünden sana zarar geliyorsa, zenginliğin sana zarar vermesi yüzünden değildir bu." Posidonius, zenginliğin kendisi kötülük yaptığı için değil de, kötülük yapacakları kışkırttığı için kötülüklerin nedeni olduğunu söyleyen o filozof, bana kalırsa isabetli söylemiş. Zorunlu olarak hemen zarar veren neden başka şeydir çünkü; önde gelen neden ise başka şey. Zenginlikte önde gelen bir neden var: Ruhları ateşler, gurur doğurur, haset uyandırır ve ruhu öylesine şaşırtır ki, bize zarar verecek olsa bile paranın sağladığı ün hoşumuza gider. Oysa bütün iyi'lere suçtan yoksun olmak yaraşır. Tertemizdir bu iyi'ler, kimsenin ruhunu bozmaz, endişe içine atmazlar, yüceltirler bile; genişletirlerse de şişindirmezler. İyi olan şeyler insanda güven uyandırır, zenginlikler küstahlık. İyi olan şeyler ruh yüceliği sağlar, zenginlikler nobranlık; yüceliğin sahte bir görüntüsünden başka nedir ki nobranlık?

"Bu suretle zenginlikler de, iyi olmaktan geçtim, birer kötü olurlar."

Zenginlikler de zarar verselerdi, dediğim gibi, etkin neden olsalardı birer kötü olurlardı. Zenginliğin önde gelen neden'i şu: Ruhu yalnız ateşlendirmekle kalmıyor, sürükleyip götüren de bir neden oluyor. Çünkü zenginlik, çoğunluğun inandığı gerçeğe benzer bir görüntü koyar ortaya. Erdemin de önde gelen neden'i vardır: Hasedi çeker. Birçoklarına bilgelikleri, doğrulukları yüzünden haset duyulur, ama bu neden ne kendi kendinden doğar ne de gerçeğe benzer. Tersine, erdemin ruhlara göründüğü çehresi, onlarda sevgi ve hayranlık uyandırdığı zaman gerçek daha iyi fark edilir çünkü.

Posidonius, "Şöyle bir tasım ortaya atmalı," der, "ruha yücelik, güven, itimat vermeyen şeyler birer iyi değildir. Zenginlik, sağlık ve buna benzer şeylerse bunlardan hiçbirini sağlamaz, o halde birer iyi değildir." Bu tasımı şimdi de şöyle genişletir: "Ruha yücelik, güven itimat vermeyen, buna karşılık küstahlık, böbürlenme, kasıntı yaratan şeyler birer kötü'dür. Gelip geçici şeyler bizi bu hallere sürükler, o halde bunlar birer iyi değildir."

"Bu mantıkla gidilirse," der öteki, "bu saydıkların yararlı bile olmayacaktır." Yararlıkların koşulu başkadır, iyi'nin koşulu başka. Yararlılık diye, sakıncadan çok yararı olana denir. İyi'ninse katıksız, her bakıma zararsız olması gerekir. Daha yararlı olan değil, sadece yararlı olan iyi'dir. Bundan başka, yararlıktan hem hayvanlar hem az gelişmiş insanlar hem de aptallar pay alır; bu yüzden sakıncalı ile katışık olabilir. Ne var ki yararlık diye, en büyük parçası faydalı olana denir. İyi, yalnız bilgeye nasip olur; lekesiz olması gereklidir onun.

Sıkı dur şimdi, çözülecek bir tek düğümün kaldı, ama Hercules düğümü bu:[146]

146 Çözülmesi güç bir düğüm, bilmece. -ç.n.

"Kötü'den iyi olmaz.
Birçok fakirlikten zenginlik olur.
O halde zenginlik bir iyi değildir."

Bu tasımı bizimkiler kabul etmezler, Peripathosçular da bunu hem bağlarlar hem çözerler. Posidonius da buna safsata der, bütün diyalektik okullarında çok işlenmiş bir konudur. Antipater şöyle çürütmüştür bunu: "Fakirlik diye mülkiyete değil, mülkiyet eksikliğine denir (Yunanlar buna *kata steresin* derler). İnsanın sahip olduğu şeye değil, olmadığı şeye denir. Bu yüzden birçok boştan hiçbir şeyin dolması olası değildir. Zenginliği birçok varlık yaratır, birçok yokluk değil. Fakirliği gereğinden başka türlü anlıyorsunuz," der, "çünkü fakirlik az şeye sahip olmak değil, birçok şeye sahip olmamaktır. Böylece fakirlik, sahip olduğu şeye göre değil, sahip olmadığı şeye göre ad alır." Yunanca *anuparksia*[147] sözcüğünün Latince karşılığı olsaydı, söylemek istediğim şeyi daha kolayca ifade ederdim. Antipater'e göre bu sözcük, fakirliğin ana niteliğidir. Bana sorarsan fakirlik az şeye sahip olmaktan başka bir şey değildir. Bir gün boş vaktimiz olduğu zaman bu fakirlik konusunu ele alacağız. Zenginliğin, fakirliğin özü nedir? Ama o zaman da sanki sorunlar çözülmüş, karara bağlanmış gibi sözcüklerle çekişecek yerde, fakirliği yumuşatmanın, zenginlerin tepeden bakmasını engellemenin daha doğru olup olmadığını gözden geçireceğiz.

Diyelim ki bir halk toplantısına çağrılmışız. Zenginliği yok etme konusunda bir yasa teklif ediliyor. Bu yasayı desteklemek ya da ona karşı çıkmak üzere bu tasımlardan yararlanacak mıyız? Bunlarla Roma halkından fakirliği, imparatorluğun temeli ve nedeni olan fakirliği istemesini, övmesini sağlayabilecek miyiz? Zenginliğini, yendiği halklardan hazır

147 *Yun.* Kabaca "mal, mülk eksikliği" demek. Aynı zamanda "yok, var olmayan" anlamına da gelir. -y.n.

bulduğunu, çok kutsal, çok itidalli olan bu kentte bu kaynaktan rüşvetin, sefahatin, kargaşalığın sel gibi aktığını, soyulan uluslardan alınmış ganimetlerin pek görkemli biçimde sergilendiğini, bir halkın tek başına bütün halklardan aldığı ganimeti kolaylıkla bütün ulusların bir tek halktan alabileceğini düşünerek, kendi zenginliğinden de korkmasını sağlayabilecek miyiz? Asıl öğütlenmesi gereken şey şudur: Aşırı istekleri sınırlamak değil, toptan karşı çıkmak gerek onlara. Elimizden gelirse daha cesurca, gelmezse de daha açıkça konuşalım.

88. Mektup

Özgür (liberal)[148] uğraşılar konusunda ne düşündüğümü bilmek istiyorsun: Hiçbirine hayran değilim, hiçbirini üstüne damga vurulacak iyi'lerden saymıyorum. Bunlar tecimsel sanatlardır; insan zekâsını bütünüyle sarmadan, yalnız erdeme yol açacak kadar faydaları vardır. Ruhun daha büyük yeteneği olmadığı hallerde bunların üstünde durulabilir: Özgün yapıtlarımız değil, karalama defterlerimizdir. Neden onlara özgür uğraşılar denmiş çok açık: Çünkü özgür bir insana layıktırlar. Aslında gerçekte özgür bir tek çalışma vardır –çünkü insanı özgür kılar–, o da bilgeliktir. O ulu, güçlü, yüce ruhlu çalışma. Gerisi, küçük çocuklara göre şeylerdir. Yoksa sen bu sanatlarda iyi bir yan olduğunu mu sanıyorsun? Hani şu öğretmenlerinin pek yüz karası, pek düzeysiz olduğunu bildiğin sanatların? Bu gibi değersiz bilgileri öğrenmek değil, öğrenip geçmek gerekir. Kimileri özgür sanatlar için şu sorunun sorulmasına karar verdiler: "Acaba bunlar insanı (daha) iyi yapar mı?" Yok, yapmazlar, vaat bile etmezler! Amaçları da

148 Özgün metinde *liberalibus* olarak geçen bu kelime, diğer dillerdeki birçok çevirilerde 'liberal' olarak bırakılmıştır. -y.n.

bu işin bilgisi değildir zaten! Dil bilgini dil kurallarıyla uğraşır, biraz daha geniş alanda dolanmak isterse tarih alanına, daha da geniş sınırlara açılırsa şiir alanına yayılır. Bu bilgilerden hangisi erdeme yol açar? Hecelerin sayısı, sözcüklerin dikkatle incelenmesi, mitologya bilgisi, dizelerin yasası ve uyum değiştirmeleri mi? Bunlardan hangisi korkudan kurtarır insanı, aşırı istekleri yok eder, şehveti gemler? Geometriye, müziğe geçelim. Bunlarda da insanı korkmaktan, istemekten alıkoyan bir yan bulunmaz. İnsan bunları bilmedi mi, öteki bilgiler bir işe yaramaz artık.

Bakalım bu öğretmenler erdemi öğretiyor mu? Öğretmiyorlarsa erdemi, aktarmazlar bile. Öğretiyorlarsa, filozofturlar demek. Oturdukları kürsüden erdem bilgisini öğretmekten ne kadar uzaklar bilmek ister misin? Bak o halde, her birinin öğretimi ne kadar ayrıdır birbirinden! Oysa aynı şeyi öğretenlerin bilgileri aynı olmalıydı. Onlar dayandıkları örneklerle bile ters düşerler; yok, olur da seni Homeros'un filozof olduğuna inandırırlarsa o başka! Çünkü onlar ozanı, kimi zaman yalnız erdemi onaylayan, aşırı zevklerden kaçan, ölümsüzlük pahasına bile olsa şerefliden ayrılmayan bir Stoacı yaparlar. Kimi zaman da onu, şölenler, şarkılar arasında gününü gün eden bir ülkenin düzenini övüyor diye bir Epikuroscu yaparlar. Kimi zaman, iyi'leri üç bölüme ayıran bir Peripathescu derler ona, kimi zaman da hiçbir şeyin kesin olmadığını bildiren bir Akademialı. Onda bu felsefe dizgelerinden hiçbirinin bulunmadığını şuradan belirtebiliriz: Onda hepsi bir arada bulunmaktadır. Zaten hepsi çelişkiler içindedir aralarında. Peki, hepsini teslim edelim ve Homeros bir filozoftu diyelim. Ozan herhangi bir şiiri tanımadan önce bilge olmuştu değil mi? O halde Homeros'u bilge yapan bilgiyi öğrenelim.

Homeros mu Hesiodos mu daha büyüktür diye araştırmak, Hecuba, Helena'dan daha küçük olduğu halde, neden

onun daha yaşlı göründüğünü bilmekten daha önemli değildir. "Nasıl?" Diyorum ki, Patroclus'la Akhilleus'un yaşlarını araştırmanın ne önemi var benim için? Bizi dolaşmaktan kurtaracak yöntemi araştırmıyorsun da, Odysseus nerelerde dolaştı diye soruşturuyorsun, öyle mi? İtalya ile Sicilya arasına mı savrulmuştu, yoksa dünyanın bilinen yerlerinin dışına mı savrulmuştu diye sorulsa, benim bunu dinlemeye vaktim yok –çünkü bu kadar dar bir yerde uzun uzun dolaşılır mı hiç?– Bizi her gün ruhun fırtınaları savurup duruyor, kötü ihtiraslarımız Odysseus'un uğradığı her kötülüğe itiyor bizi. Gözlerimizi kamaştıran güzel şeyler, düşmanlar eksik değil hiçbir yerde. Şurada vahşi, insan kanından hoşlanan ejderler, burada kulaklarımızı baştan çıkarıcı tatlı sesler, şurada deniz kazaları ve felaketlerin, kötülüklerin her türlüsü! Asıl şunları öğret bana: Yurdumu, karımı, babamı nasıl sevebilirim? Denize düşsem bile o böylesine şerefli varlıklara doğru nasıl yüzebilirim?

Penelope iffetsiz biri miydi? Aldatmış mıydı herkesi? Penelope, gördüğü kişi Odysseus muydu değil miydi diye öğrenmeden önce, hiç kuşku duymuş muydu? Neden araştırıp duruyorsun bunu? Öğret bana, asıl iffet nedir? Onda ne kadar değer bulunur? İffet, bedene mi yoksa ruha mı yerleşmiştir?

Şimdi gelelim müziğe: Tiz seslerle pes sesler nasıl uyuşur? Ayrı ayrı ses veren teller nasıl ahenk kurar, bunları öğretiyorsun bana. Ama asıl ruhum kendisiyle nasıl ahenk içinde olur, düşüncelerim nasıl çelişkili olmaz, bunları öğret bana! Acıklı makamlar hangileridir, bunları öğretiyorsun ama asıl, felaket içinde acıklı sesler çıkarmamayı öğret bana!

Geometri bana geniş araziyi ölçmeyi öğretir; asıl, insana yeten nedir, bunu ölçmeyi öğretmelisin. Saymayı da öğretir bana, bu hesapların hiçbir işe yaramadığını öğreteceği yerde, parmaklarımı hasisliğin tellerine uydurur! Bir insanın gelirinin

sayımı hesap uzmanlarını yordu mu, onun daha mutlu olmadığını, aslında nice boş şeylere gereksiz yere sahip olduğunu, günün birinde bu geliri kendisi saymak zorunda kalırsa ne kadar mutsuz olacağını öğretsin ona! Erkek kardeşimle bölüşmeyi öğrenmemişsem, bir araziyi parsellere bölmeyi bilmenin ne yararı olur ki bana? Bir dönümün tam tamına kaç ayak olduğunu ölçmenin, bir on ayaklık eksiği bile kestirivermenin ne yararı olur bana, gözü doymaz komşum sınırımı birazcık aştı diye dertlere düşüyorsam? Geometri, sınırlarımdan hiçbir şey yitirmediğimi bildirir bana, ama ben, her şeyimi yitirdiğim zaman nasıl neşe içinde yitirebileceğimi öğrenmek istiyorum asıl!

"Atamdan, dedemden kalma arazimden kovuluyorum," dedi bana. Peki, atandan önce kimindi demeyeceğim, hangi ulusundu daha önce diye sor. Sen o toprağa efendi olarak değil de çiftçi olarak girdin. Kimin çiftçisisin? İşlerin yolunda giderse, mirasçının çiftçisisin. Hukuk bilginleri, devlet arazisi üstünde zilyetliği kabul etmezler. Elinde tuttuğun, benim dediğin bu toprak kamunun malıdır, hatta insanlığın malıdır. Ah, yüce sanat! Bir daireyi ölçmeyi biliyorsun, herhangi bir şekli karelere ayırmayı biliyorsun, yıldızların arasındaki mesafeyi söyleyebiliyorsun, ölçüp biçemediğin hiçbir şey yok. Sanatçıysan, insan ruhunu ölç! İnsanın nice büyük, nice küçük, aşağı olduğunu söyle! Doğru çizgi nedir biliyorsun ama hayatta doğru olan nedir bilmiyorsan bunun ne yararı olur sana?

Gök bilgisiyle övünen ünlü bir kişiye geçiyorum şimdi de:

"Nereye çekilir Saturnus'un soğuk yıldızı?
Cyllene yıldızı nasıl yuvarlak çizer uzayda?"[149]

Bunları bilmemde ne yarar var benim? Saturnus'la Mars karşı karşıya gelirlerse, ya da Mercurius akşamüstü Satur-

149 Vergilius, *Georgica* I, 335-36.

nus'un gözü önünde batarsa, endişe içinde olmamı mı sağlayacak bu? Asıl bana şunu öğret: Bu yıldızlar, hangi konumda olurlarsa olsunlar iyidirler ve hep de öyle kalacaklardır. Kaderin değişmez düzeni, karşı konmaz bir koşu, sürükler götürür bu gök cisimlerini: Belli sürelerde dönerler aynı yere, uzayın gerçeklerini ya belirlerler ya da bildirirler. Ne var ki, eğer olmakta olanı yapıyorlarsa neye yarar değiştirilemeyenin bilgisi? Eğer olacak olanı belirliyorlarsa, bu kaçınılamayacak olanı önceden bilmenin ne faydası var? Bilsen de bilmesen de gerçekleşecek onlar.

"Akıp geçen Güneş'e, birbirini kovalayan
yıldızlara bakarsan, yarın seni aldatamaz hiç,
düşmezsin kucağına bulutsuz bir gecenin!"[150]

"Tuzaklardan uzak olmam için yeterince önlem alırsam yarın beni hiç aldatamaz mı? Farkında bile olmadığımız olay başımıza gelince öyle bir aldatır ki!" Yarın ne olacak bilmiyorum, ama ne olabilir biliyorum. Bunlardan birinin olmayacağını ummam, hepsini beklerim: kimileri ertelenirse iyiye yorarım, zaman korursa beni, aldatır; yok, o zaman bile aldatamaz. Mademki her şeyin olabileceğini biliyorum, her şeyin her zaman olmayacağını da biliyorum. Bu yüzden iyi şeyleri bekliyorum, kötülere hazırım.

Kurallara göre yol almayan bir kişi yerine koyman gerek beni. Çünkü ben ressamları özgür sanatlar alanında saymaya eğilimli değilim; heykelcileri de, mermercileri de, başka lükslere yardım eden sanatları da. Aynı şekilde, bilgileri yağ ve çamurdan oluşan dövüşçüleri de çıkarırım özgür sanatlar alanından, ya da mis yağı satıcılarını, aşçıları, yetenekleri zevklerimize araç olan başka zanaatçıları da çekerim o sanatlar alanından! Şu insanları aç karnına kusturan, bedenleri yağ fıçısı, ruhları sıska lekeli şişkoların özgür olan yanları

150 Vergilius, *Georgica* I, 424-26.

neresidir, söyler misin lütfen bana? Bizim kanımıza göre, atalarımızın öğrettiği ayakta mızrak atmak, sopayla dövüşmek, at sürmek, silah kullanmak gibi çalışmalar özgür bir çalışma mıdır şu bizim gençliğimiz için? Onlar çocuklarına yatarak öğrenecekleri hiçbir şey öğretmiyorlardı. Zaten bunlar da, öteki zanaatlar da erdemi öğretmez insana, onu beslemez. Atı sürerken gemle onun gidişini yönetip de, gemi azıya alan tutkuların önünde sürülüp gitmek neye yarar? Birçok pehlivan ya da yumruk dövüşçüsüyle boğuştuktan sonra öfkeye yenilmek neye yarar? Peki, özgür uğraşıların bize hiçbir yararı yok mu? Başka birçok işlere yararlar ama erdeme hiçbir yararları yoktur. Çünkü açıkça aşağı sayılan, sadece elle yapılan bu işler insanların rahat bir yaşam sürmesine çok yardımcı olurlar ama erdeme hiçbir yararları yoktur. "O halde neden çocuklarımıza özgür sanatları öğretiyoruz?" Erdemi sağlayabildikleri için değil, ruhu erdemi benimsemeye hazırladıkları için öğretiyoruz. Çocuklara ilk bilgilerin verildiği, eskilerin deyimiyle temel bilgiler nasıl özgür sanatı öğretemezse ve daha sonra öğrenecekleri bilgiler için bir temel hazırlarsa onlara, özgür sanatlar da ruhu erdeme götürmez, ona giden yolu açar. Posidonius dört tür sanat olduğunu söyler: Sıradan ve aşağı olanlar, eğlendirenler, çocuklar için olanlar ve özgür olanlar. Elle yapılan ve yaşam rahatlığını amaçlayanlar, işçilerin yapıtlarıdır. Bunlarda hiçbir manevi değer, onur kaygısına benzer bir yan yoktur. Eğlendirenler, gözlerin, kulakların zevkine seslenirler. Bunlar arasında dekor makinaları yapanları, kendiliğinden yükselen duvarları icat edenleri, sessizce göklere çıkan katları, ya bölüm bölümken ayrılan ya da ayrıyken kendiliğinden birleşiveren ya da üstteyken yavaşça kendi üstüne kapanan dekorlar gibi akla gelmeyen başka yenilikleri yaratanları sayabiliriz. Bunlarla cahillerin gözleri kamaşır, nedenlerini bilmedikleri için bu apansız olup bitenlere şaşakalırlar.

Greklerin *enkyklious*, bizimkilerin *liberales* dedikleri, çocukları eğitmek için yararlanılan sanatların özgür sanatlara benzer bir yanı vardır. Gerçekten, asıl özgür sanatlar, daha doğru söylemek gerekirse gerçekten özgür sanatlar ise erdemi konu alan sanatlardır.

Biri çıkıp, "Mademki felsefe, bir parça doğa bilgisi, bir parça ahlak, bir parça da mantıktan meydana geliyor, özgür sanatların bir bölümünün de felsefede yer almaya hakkı olur," diyebilir. "Doğanın sorunlarıyla uğraşılınca, geometrinin tanıklığına dayanılır. O halde geometri, desteklediği felsefenin bir parçasıdır aynı zamanda." Bize birçok şey yardım eder, ama bu yüzden bizim bir parçamız değildirler; dahası var, bir parçamız olsalardı bile bize yardım etmezlerdi. Gıdalar bedenin yardımcısıdır ama bir parçası değildir. Geometri bize birçok konuda yardımcı olur: Felsefe için de zorunludur, tıpkı işçinin geometriye yararlı olduğu gibi. Ama ne işçi geometrinin bir parçasıdır ne de geometri felsefenin. Ayrıca hepsinin ayrı ayrı sınırları vardır. Çünkü bilge, doğa olaylarının nedenlerini araştırır, öğrenir; bu olayların sayılarını, ölçülerini ise geometri bilgini araştırır, hesaplar. Gökteki varlıklar nasıl dengede durur, güçleri, yapıları nedir, bunları bilir bilge; gidişlerini, dönüşlerini, gökteki varlıkların durması olası olmadığı halde duruyormuş izlenimini vermelerine karşın batış çıkış hareketlerini hesaplar matematikçi. Aynaya görüntülerin yansımasının nedenini bilge bilir; obje, görüntüden ne kadar uzak olmalıdır, hangi aynalar ne tür görüntüler verir, bunları da geometrici söyleyebilir sana. Filozof, Güneş'in büyük olduğunu ispat edecektir; ne kadar büyük olduğunu da matematikçi. Matematikçi işlemlerden, deneylerden yararlanarak ilerler, ama daha ileri gidebilmesi için kimi ilkeleri edinmesi gerekir. Temeli ödünç oldu mu, o sanat artık özerk değildir. Felsefe, başkasından bir şey istemez, yapıtını kendi temeli üstüne diker; matematikse deyim yerindeyse yüzeyseldir, başkasının

temeli üstüne kurar yapıtını; ilkelerini başkasından alır, onların yardımıyla daha ileri gider. Gerçeğe kendi başına gitseydi, tüm uzayın yaradılışını kavrayabilseydi, ruh âlemimize çok yararlı olurdu, bu âlem onun yardımı ile göktekilerin dünyası ile ilişkiye girerek gelişir, gökten inmiş yüce bir yan edinirdi derdim. Ruh, neyin iyi neyin kötü olduğuna ancak değişmez bilgisiyle erişir. Çünkü başka hiçbir sanatın amacı, neyin iyi neyin kötü olduğu bilgisi değildir.

Şimdi de erdemleri tek tek ele alalım. Cesaret, korkulması gereken şeyleri hor görmedir. Dehşet veren, özgürlüğümüzü boyunduruk altına sokan her şeye üstten bakar, karşı çıkar, kırar onu. Özgür uğraşılar cesareti artırır mı hiç? Sadakat, insan yüreğinin en kutsal iyi'sidir; hiçbir zorunluluk önünde ihanete zorlanamaz, hiçbir ödül karşılığında yozlaştırılamaz. "İster yak," der, "ister bıçakla, ister öldür; açıklamam. Sırlarımı almak için acı üstüne acı katsanız, onları daha da derinlere gömerim!" Özgürlükçü uğraşılar böyle yürekler yaratabilir mi? Ilımlılık aşırı zevklere hükmeder; kiminden nefret ederek geri iter onları, kimini düzenler, sağlıklı bir ölçüye indirger; hiçbir zaman onlara zevk amacıyla yanaşmaz. Bilir ki can atılan her şey için en iyi yöntem, istenilen kadarını değil, gerekli olduğu kadarını almaktır. İnsanlık duygusu, yakınların için gururlu olmayı yasak eder, hasisliği de. Sözlerde, davranışlarda, duygularda dostça, yakın olmayı önerir herkese. Hiçbir kötülüğü de, kendi iyiliğini de yabancı saymaz kendine; asıl bir başkasına iyilik getirecek diye sever. Özgür uğraşılar bu iyi ahlakı öğretir mi insana? Sadeliği, alçak gönüllülüğü, ölçülü olmayı, idareli, tutumlu davranmayı, başkasının kanını kendi kanı gibi koruyan ve insan yaşamını harcamaması gerektiğini bildiren sevecenliği bilir mi?

"Madem özgür uğraşılar olmadan erdeme erişilemeyeceğini söylüyorsunuz, peki nasıl oluyor da bu sanatların erdeme yararlı olduğunu yadsıyorsunuz?" Çünkü gıda olmadan

erdeme erişilemez, oysa gıda ile erdem arasında bir ilişki yoktur. Odunlar gemiye hiç faydalı değildir ama gemi ancak tahtadan yapılabilir. Söylemek istediğim şu: Bir şey başka bir şeyin yapılmasının vazgeçilmez koşulu ise, neden o şeyin yardımcısıdır diye düşünmüyorsun?

Bu düşünce şöyle de söylenebilir: Özgür uğraşılar olmadan bilgeliğe varılabilir. Erdem, öğrenilebilen bir şey olsa bile sanat yoluyla öğrenilemez. Yazılarda bilgelik olmadığına göre, okuma yazma bilmeyen insanın neden bilge olmayacağını düşüneyim? Bilgelik, sözcükleri değil, davranışı öğretir. Bellek, dışarıdan yardım görmediği zaman daha güçlü müdür, değil midir, bilmem. Bilgelik; ulu, kapsamlı bir şeydir, geniş bir alanı gerektirir. Tanrıları, insanları, geçmişi, geleceği, yok olacağı, sürekliyi, zamanı öğrenmelidir. Sadece zaman bak ne kadar sorun çıkarıyor: Önce, acaba zaman başlı başına bir varlık mıdır? Sonra, zamandan önce, zamansız başka bir şey var mıydı? Dünyanın var olmasıyla birlikte mi meydana geldi? Dünyadan önce başka bir şey var olduğu için zaman da var mıydı? Yalnızca ruh üstüne de binlerce sorun var: Nereden gelmiştir, niteliği nedir? Ne zaman var olmuştur, ne zamandır vardır? Oradan oraya geçer mi, yer değiştirir mi? Çeşitli canlıların biçimine girer mi? Bir defadan fazla köle olur mu? Kurtulduktan sonra da her yerde dolaşır mı? Bir bedeni var mıdır, yok mudur? Bizim aracılığımız ile bir şey yapmaktan geri kaldığı bu zindandan ayrıldığı zaman ne yapacaktır? Bedenden ayrılıp göklere yükseldiğinde, ancak o zaman mı eskileri unutup kendini bulmaya başlayacaktır? İnsanları ve tanrıları ilgilendiren hangi konuya el atsan, araştırılacak, öğrenilecek koca koca konuların altında ezilip kalacaksın. Bunca çeşitli, bunca büyük konuların ruhumuza özgürce yerleşmesi için lüzumsuz bilgileri atmalıyız içimizden. Erdem öyle daracık yerlerde görünmez; büyük işler geniş alan gerektirir. Her şeyi çıkarıp atalım, tüm yüreğimizi

erdeme açık tutalım! "Ama birçok sanatı bilmesi hoşuna gider insanın," dersen, bu sanatlardan yalnız gerekli olanı tutalım o halde. Yoksa sence, hiçbir işe yaramaz birçok şeyi toplayan, değerli birçok eşyayı evinde sergileyen insanı ayıplamak gerekmez mi? Edebiyatın işe yaramaz araç gereciyle uğraşan insanı sence kınamamalı mı? Gereğinden çok şey istemek, aşırılığın bir türlüsüdür. Peki, özgürlükçü sanatlara fazla bağlanmak; uygunsuz, geveze, münasebetsiz, kendini beğenmiş kişiler yaratmaz mı? Bunlar gereksiz şeyleri öğrendikleri için faydalıyı bilirler mi? Dil ve edebiyat bilgini Didymus[151] dört bin kitap yazmış. Bu kadar gereksiz şey okuduysa acırım ona. Bu kitaplardan birinde Homeros'un yurdu araştırılır, ötekinde Aeneas'ın gerçek anası kimdi, berikinde Anacreon sarhoş mu geçirdi ömrünü, yoksa daha çok şehvetli miydi diye araştırılır. Birinde Sappho bir aşüfte miydi sorunu ya da insanın bilse bile unutmak isteyeceği bilgiler yazılıdır. Şimdi sen gel de yaşamın uzun olduğunu inkâr et bakalım! Ama sıra bizim filozoflara gelince, baltayla kesilmesi gereken birçok şey göstereceğim. Çok zaman kaybetme ve birçoklarının kulağına çirkin yaltaklanmalar pahasına duyacağımız sözler şunlar: "Ah, ne bilgili adam!" Daha sade bir sözle yetinelim biz: "Ah, ne iyi bir adam!" Böyle mi yapmalıyım? Her milletin yıllıklarını karıştırıp da ilkin kim şiir yazmış onu mu araştırayım? Orpheus'la Homeros arasında kaç yıl olduğunu, resmî kayıtlar olmadığı için oturup hesap mı edeyim? Başkalarının şiirlerini didikleyen Aristarchus'un değersiz notlarını araştırıp ömrümü hecelerle uğraşmakla mı tüketeyim? Geometrinin kumsalına gömülüp kalayım, öyle mi? Şu kurtarıcı öğüt, kulaklarımdan çıkıp gitti demek: "Zamanını iyi kullan!" Bunları bilmem gerekli mi? Peki, neyi bilmemem gerekiyor?

151 İskenderiyeli Yunan edebiyat bilgini. MÖ 2. yüzyılda, daha çok erken dönem Yunan edebiyatı ile ilgili sayısız edebî yorum, makale toplamış ve tasnif etmiştir. -y.n.

Caligula devrinde bütün Yunanistan kentlerini dolaşan ve bu kentler tarafından Homeros hatırına kendisine kucak açılan anılan edebiyat bilgini Apion şöyle dermiş: "Homeros, İlyada ile Odysseia'yı yazdıktan sonra, yapıtına Troia Savaşı'nı içeren bir giriş yazmıştır." Bu iddiasının delili olarak da, Homeros'un kitabının ilk dizesine kitaplarının sayısını bildiren iki harf koyduğunu söylüyormuş.[152] Tam da çok şey bilmek isteyen birinin bilmesi gerekenler işte! Bir düşün: Hastalıklar, devlet işleri, özel işlerin, günlük işlerin, uykun senin ne kadar zamanını alıyor? Bir hesaba vur ömrünü, bu kadar çok iş için zamanın var mı acaba?

Özgür sanat çalışmalarından söz ediyorum: Filozoflar ne kadar gereksiz, işe yaramaz konularla uğraşırlar! Onlar da heceleri ölçüp biçmeye, bağlaçların, ilgeçlerin özelliklerini belirlemeye kadar vardırırlar işi; dil bilginlerini kıskanacak, geometricilere haset edecek kadar küçülürler. Bu sanatlarda gereksiz ne varsa hepsini felsefe sanatına geçirmişlerdir. Sonuç şu olmuştur: Titizlikle konuşmayı bilirler de, iyi yaşamayı bilmezler. Kılı kırk yaran bir titizliğin ne kötülükler yaptığını, gerçeğe ne kadar düşman olduğunu dinle bak şimdi: Protagoras, "Her konuda eşit olarak lehte aleyhte tartışılabilir, şu konuda özellikle: Acaba her konuda lehte ve aleyhte bir tartışma yapılabilir mi?" Nausiphanes, "Var olduğu sanılan şeylerin var olmaması olasılığı, var olmalarından daha az olası değildir," demiş. Parmenides de, "Gözlerle algılanan hiçbir şey evrene ait değildir," demiş. Elealı Zenon büsbütün her türlü sıkıntıdan kurtarır insanı: "Hiçbir şey var değildir." Pyrrhocuların, Megaralı, Eretrialı filozofların, Akademialıların düşünceleri budur aşağı yukarı, hepsi de yeni bir bilim geliştirmişlerdir: Hiçbir şey bilmemenin bilimi!

152 *İlyada*'nın ilk kelimesi "μῆνιν" (gazap)'in ilk iki harfi "mu" ve "ēta", 48 rakamını ifade eder. Bu aynı zamanda Homeros'un her iki kitabındaki bölümlerin toplam sayısıdır. -y.n.

Bütün bunları özgür uğraşıların o boş sürüsüne ekle. Kimileri bana hiç faydası olmayan bir bilim veriyor, kimileri de bilimle beslenen bütün umutları kırıyor; boş şeyler bilmektense hiç bilmemek daha iyidir. Birinciler (filozoflar) gözlerimin gerçeği görmesi için gerekli ışığı vermiyorlar bana, ikincilerse gözlerimi oyuyorlar. Protagoras'a inanırsam, doğada şüpheden başka bir şey olmamalı. Nausiphanes'e inanırsam, bir tek kesin şey vardır: Kesin olan hiçbir şey olmaması. Parmenides'e inanırsam, tek varlıktan başka bir şey yoktur. Zenon'a inanırsam, o tek bile var değildir.

Biz neyiz o halde? Etrafımızı çeviren, bizi besleyen, bize yardım eden bütün şu varlıklar nedir? Bütün doğa boş ya da aldatıcı bir gölgedir. Kimlere daha çok içerlediğimi söylemem zor olacak: Bizim hiçbir şey bilmememizi isteyenlere mi, yoksa hiçbir şeyi bilmemeyi bile bize çok görenlere mi?

89. Mektup

Faydalı bir şey istiyorsun benden, üstelik bilgeliğe tez elden erişmek isteyen bir insan için zorunlu bir şey: Felsefeyi bölmemi ve onun geniş bedenini öğelerine ayırmamı istiyorsun. Çünkü parçalar iyi tanınınca, bütünü kavramak kolay olur bizim için. Keşke uzayı (gökleri) tek bakışta görebildiğimiz gibi, tüm felsefe de her şeyiyle karşımızda dursaydı! Bütün ölümlüleri kendine hayran bırakırdı kesinlikle. Şimdi büyüklerin de büyüklüğünü tanımadığımız için, cahilliğimiz nedeniyle büyük sandığımız birçok şeyden kurtarırdı bizi. Ama bu iş bize nasip olmadığından, uzayın gizleri nasıl seçilebilir diye bakmaktan başka çaremiz yok. Bilgenin ruhu uzayın bütün gövdesini kavrar, gözlerimizin göğü dolandığı hızla o da göğü dolanır. Bizim görüş alanımız pek dar olduğundan karanlıkları delmemiz gerekir. Uzayı kavramaya

henüz gücümüz yetmediği için parça parça daha kolay görebiliriz. İstediğin şeyi yapacağım o halde, felsefeyi parçalarına böleceğim ama kıyar gibi değil, yani çok ince ayrıntılarına kadar değil. Çünkü felsefenin bölünmesi yararlı olsa da, ince ince doğranması yararlı olmaz. Çok büyükle çok küçüğü anlamak aynı derecede güçtür. Halk boylara, ordu bölüklerine ayrılmıştır. Gelişen her şey parçalara bölünürse daha kolay tanınır; ne var ki, bu parçalar dediğim gibi çok sayıda ve çok küçük de olmamalı. Hiç bölmemek de, çok bölmek de aynı derecede hatadır.

Önce sana istersen bilgelikle felsefenin farkını söyleyeyim şimdi. Bilgelik, insan zihninin en üstün iyi'sidir; felsefe ise bilgelik aşkı, bilgelik arayışıdır. Felsefe, bilgeliğin eriştiği yeri gösterir. Adına neden felsefe dendiği de apaçıktır,[153] adından neyi sevdiği meydana çıkar. Kimileri de "Bilgelik, tanrısal ve insansal işleri ve onların nedenlerini bilmektir" diye tanımlar. Bu ek, bana gereksiz gibi görünüyor; çünkü tanrısal ve insansal işlerin nedenleri, bir kısmıyla tanrılara aittir. Felsefeyi şu bu biçimde tanımlayan başka kişiler de oldu, kimi ona "erdem çalışması", kimileri de "düşünceyi düzenleme çabası" dedi. Kimileri de, "sağlam akla erişme arzusu" dedi. Felsefeyle bilgelik arasında bir fark olduğu hemen hemen kesindir. Çünkü istenen şeyle isteyenin aynı şey olması mümkün değildir; nasıl ki para hırsı ile para arasında çok fark varsa öyle; çünkü biri isteklidir, can atar, öteki ise hırsı çeker üstüne; işte felsefeyle bilgelik de öyle farklıdır birbirinden. Bilgelik felsefenin sonucu, ödülüdür. Felsefe yola çıkar, gidilen yolun amacı ise bilgeliktir. Bilgelik Yunanların "sophia" dedikleri şeydir. Bu sözcüğü eski Romalılar da kullanıyorlardı, bugün "philosophia" sözcüğünü kullandığımız gibi. Eski fabula

153 Felsefe sözcüğü Yunanca "phileo" (sevmek) ve "sophia" (bilgelik) sözcüklerinden oluşmuştur. -ç.n.

togata'lar[154] sana bunu ispat ederler, bir de Dossenus'un mezarının üstündeki yazıt:

"Dur yolcu, oku Dossenus'un *sophia*'sını."

Felsefe, erdemin öğrenimi, erdem varılmak istenen şey, felsefe de varmak isteyen olmasına rağmen bizim Stoacılardan kimisi bu ikisinin birbirinden ayrılabileceğini düşünmediler. Çünkü erdemsiz felsefe, felsefesiz erdem olamaz diye düşünüyorlardı. Felsefe, erdemin öğrenimidir ama erdem yoluyla öğrenimi. Ne erdem kendi öğrenimi olmadan var olabilir ne de erdemin öğrenimi erdemsiz yapılabilir. Uzaktan nişan alan insan bir yerde, nişan aldığı yer başka bir yerdedir ya, bu iş buna benzemez; erdeme giden yolların, kente giden yollar gibi kentin dışında olmasına da benzemez. Erdeme erdem vasıtasıyla gidilir, felsefeyle erdem iç içe geçmiştir, bağlıdırlar birbirlerine.

Hem çok değerli hem de çoğunlukta olan filozoflar, felsefenin üç bölümü olduğunu söylerler: ahlaksal, doğal, ussal bölümler (mantık). İlk bölümü, ruhu bir düzene koyar; ikincisi doğa olaylarını araştırır; üçüncüsü terimlerin özelliklerini, yapılarını, yanlışlar gerçek yerine geçmesin diye kanıtları belirler. Ne var ki felsefeyi daha az, daha çok bölümlere ayıran filozoflar da olmuştur. Kimi Peripathosçular felsefeye bir dördüncü bölüm eklemişlerdir: siyasal bölüm. Çünkü bu bölüm ayrı bir alıştırma ister, her üç bölümün konularından da ayrı bir konusu vardır. Kimisi de bu bölümlere Yunanların *oikonomike* dedikleri, malını mülkünü yönetmeyi öğreten bilgiyi ekler. Kimisi de yaşam türleri için ayrı bir bölüm koymuştur, ama bu bölümlerden her biri ahlaksal bölümde bulunur zaten.

Epikuroscular felsefede iki bölüm olduğunu düşündüler. Doğal ve ahlaksal bölümler; ussal bölümü çıkardılar.

154 Eski Latin komedyalar. -ç.n.

Sonraları bu işlerdeki müphemliğin farkına varmak, gerçek görünüş altında yatan hataları saptamak zorunda kaldıkları zaman, onlar da yargı, karar ve kural dedikleri bölümü yani ussal bölümü başka bir ad altında yine felsefeye getirdiler, ama onun doğal bölümünün bir eki olarak düşündüler bunu.

Kyrenaikler,[155] doğal bölümü ussal bölümle birlikte kaldırdılar, ahlaksal bölümle yetindiler. Ne var ki onlar da kaldırdıkları bölümleri başka yoldan getirdiler yine. Ahlaksal bölümü beş alt bölüme ayırdılar: Birinci alt bölüm, kaçınılması, istenmesi gereken şeyleri, ikincisi tutkuları, üçüncüsü eylemleri, dördüncüsü varlıkların nedenlerini, beşincisi kanıtları inceler. Eşyaların nedenleri doğal bölümlerdir, kanıtlar ussal bölümden çıkar; ne biri ne de öteki ahlaksal bölümden çıkar.

Chioslu[156] Ariston'a göre doğal felsefe ve ussal felsefe sadece yararsız değil, zararlı bilimlerdir de. Geriye bıraktığı tek bölümü de parçalar; felsefeye değil eğitimcilere ait olduğunu söyleyerek uyarıları içeren bölümü kaldırır; sanki bilge, insan türünün eğiticisinden başka bir şeymiş gibi!

Mademki felsefe üç bölümdür, önce ahlaksal bölümünü sınıflamaya çalışalım. Bunun da üç kısma bölünmesi uygun görülmüştür: Birinci kısım, herkese kendine düşeni, layık olduğu değeri biçen, son derece yararlı bir denetlemedir. Çünkü her şeye gerçek değerini vermek kadar gerekli ne olabilir? İkinci kısımda ruhun atılımı; üçüncüde davranış, eylem kuralları ele alınır. Her şeye ne değer verdiğine karar verme önde gelen sorundur, ikinci sorun bizi bu işlere yönelten düzenli ve ılımlı atılım, üçüncü olarak da atılımla davranışlarının denk düşmesi ve bütün bu işlerde insanın kendi kendisiyle uyumlu olması. Bu üç kısmından biri eksik oldu mu

155 Aristippus'un kurduğu Epikurosculuğa yakın felsefe okulu üyeleri. -y.n.

156 Sakız Adası. -y.n.

geri kalanlar kargaşa içine düşer. Çünkü insanın içinden bütün bunlara değer biçmesi, eğer onlara karşı yapılan atılımlar aşırı ise neye yarayacaktır? Eğer işler zamanında yapılmazsa, zamanı unutulursa, bir şeyin ne zaman, nerede, nasıl yapılacağı bilinmezse atılımları gemlemek, aşırı isteklere hâkim olmak neye yarar? Eşyaların değerini, fiyatını bilmek başka şeydir, belli düğüm noktalarını bilmek başka şey; istekleri gemlemek başka şeydir, yapılacak işlere doğru, acele etmeden yürümek başka şey! Eylem, isteğin atılımına karşı çıkmazsa, istek her eşyanın değerine göre ayarlanırsa, eşyanın aranmaya layık olduğu oranda istek gevşek ya da güçlü olursa işte o zaman yaşam kendi kendisiyle uyumlu olur.

Felsefenin doğal bölümü ikiye ayrılır: bedensel ve bedensel olmayan bölümler. İkisi de deyim yerindeyse alt basamaklarına ayrılır. Bedenseller sınıfının ilk basamakları yaratıcı ve bunların yarattığı varlıklardır. Öğeler de bu basamaklardan doğar; öğelerin meydana getirdiği takım, kimilerinin sanısına göre sadedir. Başkaları da onu maddeye, her şeyi devindiren nedene ve öğelerine bölerler.

Şimdi felsefenin ussal bölümünü yani mantığı ele almaya geldi sıra. Her konuşma ya süreklidir ya da yanıt verenle soru soran arasında bölünmüştür.

İlkine *retorik*, ikincisine *diyalektik* demek uygun görüldü. Retorik; sözcüklerle, sözcüklerin anlamlarıyla, dizinleriyle ilgilenir. Diyalektik'in iki konusu vardır: sözcükler ve anlamları. Bu, söylenen konuyla, bu konuyu anlatan sözler demektir. Arkadan her iki bölümün geniş alt basamakları gelir. Sözü burada keseyim. "Olayların başlıklarına dokunup geçeyim."[157]

Yoksa parçaları parçalarına ayırmaya kalkarsam, koca bir kitaplık araştırma çıkar ortaya.

157 Vergilius, *Aeneis* I, 342.

Bunları oku, Lucilius, çok yetkin dostum, seni okumaktan alıkoymuyorum, yeter ki orada okuduğun her şeyi hemen ahlaka indirge! Ahlakını bir düzene sok, içinde uyuşmuş kalmış olan bir yanı uyandır, çözülmüş yanı güçlendir, başkaldıran yana hâkim ol, kendi aşırı isteklerine, halkın aşırı isteklerine karşı elinden geldiğince savaş. "Aman hep aynı şey! Hep aynı şey, ne zamana kadar bu!" diyenlere şu yanıtı ver: "Asıl ben şöyle demeliydim: Ne zamana kadar hatalarınız sürüp gidecek? Hastalıklarımızdan kurtulmadan önce ilacı kesmek mi istiyorsunuz? Ben daha fazlasını söyleyeceğim, kabul etmediğiniz için bu işi hep sürdüreceğim. İlaç, felçli bedene zerk edilip acı duyulursa, deva işte o zaman bedene yararlı olmaya başladı demektir. Siz istemezseniz bile yararlı olacak devaları söyleyeceğim. Bir gün de kulaklarınızı okşamayacak bir söz işitin! Mademki gerçeği birey olarak duymak istemiyorsunuz, topluca duyun: "Mal mülk edinme sınırlarınızı nereye kadar uzatacaksınız? (Vaktiyle) bir halkı barındıran toprak, şimdi bir tek efendiye dar geliyor. Eyaletlerde bile ekip biçmek size yetmediğine göre, ektiğiniz toprakların sınırlarını dört bucakta nerelere kadar genişleteceksiniz? Ünlü akarsular, özel topraklar içinden akıp geçiyor; büyük ırmaklar, büyük milletlerin sınırları kaynağından ağzına kadar sizindir. Bu kadarı bile yetmez, geniş topraklarınızın etrafını çepeçevre denizlerle dolamazsanız, kâhyanız Adriyatik ötesinde, İyonya'da, Ege Denizi'nde egemen olmazsa, ulu önderlerin oturdukları adalar en ucuz mallarınız arasında sayılmazsa yetmez size bu kadarı! İstediğiniz kadar geniş mal mülk edinin, eskiden imparatorluk denen topraklar mülkünüz olsun sizin, başkasının zenginliği sizi aştıkça elinize ne geçerse siz de mal üstüne mal yığın!

Şimdi sizinle konuşuyorum, sizin sefahatiniz de onların hırsından geri kalmaz, yayılır enine boyuna! Sizlere söylüyorum: Ne zamana kadar köşklerinizin yüksek çatılarıyla tepeden baktığı göller sizin elinizde olacak? Ne zamana kadar

yapılarınız ırmak kıyılarında sıralanacak? Ne zamana kadar bir sıcak su damarının kaynadığı yerde yeni eğlence yerleri yükselecek? Ne zamana kadar bir kumsalın bükülüp koya dönüştüğü yerde siz hemen bir temel atacaksınız? Ne zamana kadar kendi ellerinizle doldurduğunuz kıyıdan memnun olmadığınız için yeniden denizi geri getireceksiniz oraya? Varsın konaklarınız dünyanın her bucağında pırıl pırıl parlasın dursun, kimi yerde geniş topraklarınıza, denizlerinize tepeden bakan dağların üstüne oturtulmuş, kimi yerde ovadan dağların yüksekliğine erişen o konaklar! Çok yapı, hem de dağlar gibi yapı yaptığınız halde, siz hâlâ birer beden ve küçücük varlıklarsınız! Bu kadar yatak odası neye yarar? Bir tek odada yatıyorsunuz nasılsa! İçinde bulunmadığınız hiçbir yer sizin değildir ki!

Şimdi de sizlere getiriyorum sözü, sıra sizlerde! Sizin derin, doymak bilmez kör boğazlarınız şurada denizleri, toprakları altüst eder; oltalarla, iplerle, çeşitli türden ağlarla, bin zahmete katlanarak her karada hayvanların peşine düşersiniz. Bir hayvan ancak sizin mide bulantınızda huzura kavuşabilir! Sizin damak zevkine doymuş dudaklarınız, bunca insanın emeğiyle hazırlanmış yemeklerden ne kadarını tadar? Tehlikelere atılarak tutulmuş şu vahşi hayvanın etinden, evin hazımsız, mide bulantılı efendisi ne kadar azını tadar? Çok uzaklardan getirilmiş bunca kabuklu deniz hayvanından ne kadar azı doymak bilmeyen boğazımızdan geçer? Mutsuz adamlar! Anlamıyor musunuz, mide yerine koskoca bir açlık oturmuş içinize sizin!"

Başkalarına da böyle söyle, hem söylerken kendin de duy bunları! Yaz, ama yazarken kendin de oku; her şeyi ahlak için, gemi azıya almış tutkuları yatıştırmak için kullan! Daha çok öğrenmek için değil, daha iyi öğrenmek için çalış.

90. Mektup

Yaşamamız, sevgili Lucilius'um, tanrıların, iyi yaşamamız da felsefenin bize armağanıdır; bundan kim şüphe edebilir ki? Bu yüzden yaşamdan çok, iyi yaşamda ne kadar iyi varsa hepsini tanrılardan önce felsefeye borçlu olmamız gerekli; tabii felsefeyi bize tanrıların verdiği gerçeği olmasaydı bu düşünce kesinlik kazanırdı. Tanrılar bu bilgiyi kimseye vermemişler, yalnız felsefe yeteneğini vermişlerdir herkese. Çünkü felsefeyi herkesin erişebileceği bir iyi yapsalardı ve hepimiz de aklı başında doğsaydık, bilgeliğin en iyi yanı, yani gelip geçici olmaması yok olur giderdi. Gerçekten de onun değerli, yüce olan yanı şudur: Felsefe bir kader işi değildir, herkes kendine borçludur onu; başkasından istenmez. Felsefe, verilen bir lütuf olsaydı, onda hayran olunacak ne bulurdun?

Felsefenin tek görevi, tanrıların, insanların gerçeğini bulmaktır. Din, görev, adalet duyguları hiç ayrılamaz ondan; onlar, erdemlerin birleşmiş, birbirine kenetlenmiş yoldaşlarıdır. Felsefe, ilahi olan şeylere saygı duymamızı, insanlarla ilgili şeyleri ise sevmemizi öğretir bize: Gücün tanrıların elinde, birliğin ise insanlar arasında kurulduğunu bildirir. Açgözlülük insanların kurduğu birliği parçalamadan, çok zengin yaptıklarını bile fakirliğe düşürmeden önce, bu birlik bir süre olduğu gibi kaldı. Çünkü her şeyin kendilerinin olmasını istedikleri için, her şeye sahip olmaktan yoksun kaldılar.

İlk ölümlülerin çocukları ve onlardan doğan çocuklar, hiç yozlaşmadan doğaya uygun bir yaşam sürüyorlardı. Bir tek kişi hem önderleri hem yasaları idi, daha iyi bir yurttaşın kararına uyuyorlardı: Daha iyinin kötüyü yönetmesi, doğanın gereğidir. Dilsiz hayvanlara da ya türünün en iyisi ya da en güçlüsü başkanlık eder. Yozlaşmış bir boğa, sürü-

sünün başında gitmez; iri bedeni ve kaslarıyla başka erkekleri yenen hayvan çeker sürüyü. Fillerin sürüsünü en iyisi yürütür. İnsanlar arasında en iri olma yerine en iyi olma geçerliydi; yönetici, kişisel değeri için seçilirdi. Bu yüzden boyların en büyük mutluluğu, daha iyinin daha güçlü sayılması olmuştur. Sadece yapması gerekeni yapabileceğine inanan kişi, istediği sürece güven içinde başkanlık eder. Posidonius'un kanısına göre Altın Çağ denilen çağda krallık, bilgelerin elindeydi. Bunlar çeteleri bastırıyorlar, güçsüzleri güçlülere karşı koruyorlar, yüreklendiriyorlar, vazgeçiriyorlardı; faydalıyı, faydasızı gösteriyorlardı insanlara. Bunların ileri görüşü boylarının eksiğini kestiriyor, önceden önlem alıyordu; cesaretleri tehlikeleri önlüyor, iyilikleri tebaayı geliştiriyor, süslüyordu. Baş olmak bir görevdi, kral olmak değil! Kimse, elinden geldiğince kendini iktidara getirenlere karşı güç kullanmıyordu; hiç kimsenin kötülük etmeye ne niyeti vardı ne de bir nedeni; çünkü iyi yöneten kişiye halk iyi kul oluyordu; kendine itaat etmeyenlere karşı kralın yapabileceği en büyük tehdit, krallıktan çekilmekti. Ama her türlü yozlaşma sinsi sinsi sokulunca, krallıklar birer tiranlığa dönüştü, yasalar koymak zorunluluğu çıktı ortaya; başlangıçta bu yasaları yine bilgeler koydu. Atina'yı adalet temeline oturtan Solon, çağın yedi bilgesinden biri olarak bilinir. Lycurgus aynı çağda gelseydi, o kutsal sayıya sekizinciyi eklerdi. Zaleucus ve Charondas'ın yasaları övülür. Bu kişiler, o dönemde pek gelişmiş olan Sicilya'ya, İtalya'daki Yunan kentlerine verecekleri yasaları[158] forum'da ya da hukuk bilginlerinin evinde değil, Pisagor'un o sessiz, kutsal inzivasında öğrendiler!

158 Magna Graecia, İtalya'nın güney bölgesidir. Pisagor MÖ 570-495 arasında yaşadı. MÖ VII. yüzyılda yaşamış olan Locris'li yasa koyucularını etkileyemez. Seneca tarihte yanılıyor. -ç.n.

Şimdiye değin Posidonius'la aynı düşüncedeydim; ama felsefenin günlük yaşamda kullanılan zanaatları yarattığını kabul edemem, bunların yaratıcısı olan felsefe için bunu bir şeref saymam. Posidonius "Felsefe," der, "bir inde, bir mağarada barınan ya da ağaç kovuklarında dağınık olarak yaşayan insanlara ev yapmayı öğretti." Bence felsefe; deniz coşup kudurduğu zaman pisboğazların fırtınayla uğraşmamak için çeşitli balık türlerini ayrı ayrı besleyeceği havuzları icat etmesinden daha çok icat etmemiştir çok katlı binaları, yayılıp genişleyen kentleri doğuran teknolojiyi. Felsefe insanlara anahtar, kilit sahibi olmayı öğretti diyorsun, öyle mi? Yaptığı iş hırsa yol açmak değil de neydi? Felsefe büyük bir tehlike pahasına, altında oturanların başını tehdit eden o çatıları üstlerine astı onların, öyle mi? İnsanlar için rastgele bir yere sokulmak, sanatsız, zahmetsiz, doğal bir sığınak bulmak yetmiyordu demek! İnan bana, mimarlardan, yapı üstatlarından önceki çağ mutluydu. Kütükler kare şeklinde kesilmeye, testereler işaretli yerlerden güvenli bir elle keresteyi biçmeye başlayınca sefahat doğmuştu artık!

"Çünkü önceleri yumuşak odunu kesiyorlardı kıskıyla."[159]

O zamanlar cenaze törenlerine uygun yemek odaları yapılmıyor, bu iş için çam ya da köknar ağaçları tavan süsleri olsunlar ve bu yaldızlı ağır tavan bezekleri aşağı sarksın diye sıra sıra dizilmiş arabalarla mahalleye korku saçarak getirilmiyordu. Her yana çakılmış çatal kazıklar tutuyordu çatıyı. İnce ve sık dallarla, yapraklarla örtülen çatı eğimli konuyor, yağmur ne kadar çok yağsa da engelliyordu suları. İşte bu çatılar altında güven içinde oturdu eski çağ insanları. Üstlerini örten samandı, ama özgürdüler. Şimdiyse mermer ya da yaldızlı çatılar altında köle olarak oturuyorlar. Posidonius'un, demir aletlerin bilgelerce yaratıldığı düşüncesine de katılmıyorum. Bu gidişle bilgeler,

159 Vergilius, *Georgica* I, 144.

"Vahşi hayvanları tuzaklarla avlamayı, ökse kurmayı
Av köpekleriyle hendekleri çevirmeyi bile icat ettiler."[160]

diyebilecekti Posidonius. Oysa bütün bunları bulan bilgelik değil, insanın keskin zekâsıdır. Bilgelerin demir, bakır madenlerini buldukları düşüncesinde de onunla birlik değilim ben. Orman yangınlarıyla toprak kavrulunca üst düzeydeki damarlar eriyip akmıştır. Bu madenleri bulan insanlarla işleyen insanlar aynı türdendir. Çekiç mi yoksa kerpeten mi daha önce kullanılmıştır? Bu soru ne bana ne de Posidonius'a öyle pek ince, nazik bir konu gibi görünüyor. İkisini de uyanık, açıkgözlü, işini bilir bir insan bulmuştur; yüce, ulu ruhlu bir insan değil! Eğik bedenli, kambur, ilgisi yeryüzüne dönük bir insandan başkasını aramamalı. Bilgenin yaşamı sadeydi, neden sade olmayacakmış? Çağımızda bile her türlü yükten çok uzak olmak istemiyor mu?

Nasıl olur da, rica ederim, hem Diogenes'e hem de Daedalus'a hayran olabilirsin? İkisinden hangisi bilgedir sence? Testereyi bulan mı, yoksa bir çocuğun avcuyla su içtiğini gördüğü zaman dağarcığından bardağını çıkarıp kıran, "Nicedir gereksiz bir yükü taşıdığım için ne budala imişim!" diye kendini kınayan insan mı? Hani şu bir fıçının içine kurulup yatan insan! Bugün hangisini daha bilge sayıyorsun? Gizli kanallardan safran kokularını yükseklere nasıl fışkırtacağını bulan insan mı, kanalları nasıl bir anda suyla doldurup boşaltacağını hesaplayan, yemek odalarının kaplamalı döner mobilyasını birden bu yana ya da öteki yana gelecek biçimde ayarlayan, her yeni serviste yeni bir tepsi ortaya çıkacak biçimde düzenleyen insan mı? Yoksa başkalarına da kendine de doğanın bizlerden sert, güç bir şey istemediğini; mermer işçisi, dülger olmadan da barınabileceğimizi, ipekli kumaş ticareti olmadan da üstümüzü örtebileceğimizi, toprağın bize verdiği nimetlerle yeti-

160 Vergilius, *Georgica* I, 139-40.

nirsek, kullanım için gerekli olanlara zaten sahip olduğumuzu bize gösteren insan mı? İnsan türü, onun sesini duymak isterse, aşçıların da askerlerin de aynı derecede kendine gereksiz olduğunu öğrenecektir. Bedenlerinin vasisi olmaktan kurtulan o insanlar bilgeydiler ya da kesinlikle bilgeye benziyorlardı. Zorunlu olan sade bir bakım ister bizden, çektiğimiz bunca çile zevkimiz yüzündedir. Doğayı izlersen zanaatçılara gereksinmeyeceksin. Doğa bizim isteklerle bölük pörçük olmamızı istemedi. Bize zorunlu kıldığı şeyleri kendisi sağladı. "Çıplak beden, soğuğa dayanamaz!" Peki, vahşi hayvanların postları insanları bol bol, yeterince korumadı mı? Birçok boylar bedenlerini ağaç kabuklarıyla örtmezler mi? Kuşların tüylerinden giysiler örülmez mi? Bugün bile İskitlerin büyük bir kısmı yumuşak, yel geçirmeyen tilki, zerdeva kürkü giymez mi? "Yazın güneşin yakıcı sıcaklığından kurtulmak için yoğun gölgeler gerek" dersen, peki, eskiden kalma, zamanla aşınmış ya da herhangi bir nedenle oyulup mağara haline gelmiş birçok yer yok mu? Sıradan insanlar, gevrek dalları elleriyle örüp kaba bir çamura batırmadılar mı, sonra da çatıyı samanla, orman bitkileriyle örtmediler mi? Eğimli çatıdan yağmurlar akıp geçtiği için, kışı güven içinde geçirmediler mi? Peki, Kuzey Afrika'da, güneşin aşırı sıcağından kurtulmak için, alev alev yanan topraktan başka hiçbir sağlam sığınak bulamayan boylar yer altında yaşamıyorlar mı? Doğa, böylesine haksızlık etmedi: Başka hayvanlara kolay bir yaşam sağladığı halde, neden sadece insan bunca zanaatın yardımı olmadan yaşayamaz olsun? Doğadan böylesine sert bir buyruk almadık biz. Yaşamımızı sürdürebilmek için böylesine güç bir araştırma gerekli değil ki! Hazır bir düzene açtık gözlerimizi; kolaydan nefret ettiğimiz için bütün güçlükleri kendimiz yaratıyoruz. Evler, giysiler, ilaçlar, gıdalar, şimdi hepsi koca koca birer sorun olan her şey eskiden elimizin altındaydı; bedava, az zahmetle hazırlanabilen şeylerdi ama hepsinin bir ölçüsü vardı: zorunluluk! Bu pahalı, bu

şaşılası, bu büyük ve birçok zanaatların yarattığı eşyaları kendimiz istedik. Doğa kendi isteklerini kendi karşılar. Her gün kendi kendini kışkırtan, yüzyıllar geçtikçe gelişen yeteneği kusurların yardakçısı yapan lüks, sefahat doğadan ayrıdır. Önce gereksiz şeyleri istemekle başlar işe, sonra zararlı olanları, en sonunda bedene öyle bir ruh oturtur ki, onun doymaz hırsı uğruna köleliğe çağırır bedeni. Bütün kenti çalkalayan, çınlatan bu zanaatlar, hep beden için çalışırlar; eskiden bir köle için yapılır gibi üretilen şeyler şimdi bir efendi için yapılır gibi hazırlanıyor. İşte bu yüzden şurada kumaş tezgâhları, burada maden yapım evleri var; şurada aşçı dükkânının kokuları, öte yanda bedene yumuşak hareketler, insana tatlı titrek şarkılar öğreten yerler var. Çünkü zorunlu olanı istemekle yetinen o eski doğa ölçüsü yok artık. Yeteri kadarını istemek bir çeşit köylülük, zavallılıktır.

Şaşılacak bir şey Lucilius, tatlı bir konuşma, koca koca insanları bile gerçeklerden ne kadar uzaklaştırabiliyor! Bak şu Posidonius'a: Benim kanıma göre felsefeye en çok yararlı olanlardan biri de o. Öyleyken, ipliklerin nasıl bükülmesi gerektiği, diğer ipliklerin yumaktan nasıl çekilip çıkarılacağı, sonrasında dokuma tezgâhında asılı ağırlıkların çözgü iplerinin yukarıdan aşağı dümdüz tutularak kumaşı destekleyen sert çözgü iplerinin nasıl yumuşatılacağı, atkıların kirkit ile nasıl sağlamlaştırılması gerektiği gibi yöntemleri tarif ederek dokuma zanaatının bile bir bilge tarafından bulunduğunu söyledi. Tabii bahsettiği buluşun, bu girift işin icadından kısa bir süre sonra olduğunu unutuyor:

"Çözgü kirişe sabitlenir ve ipler
İnce değneklerle ayrılır, atkı
Kayar mekiğin üstüne ve iyice bastırılır
Geniş dişli bir tarakla."[161]

161 Ovidius, *Dönüşümler* VI, 55-58.

Şimdi ona, günümüzde hiçbir şeyi örtmeyen giysilerin yapıldığı, ne bedene ne iffete yararlı olan kumaşları gösterebilseydik ne derdi acaba? Posidonius sonra çiftçilere geçer. Tarlanın sabanla sürülmesini, toprağın yumuşayıp köklerin yayılmasına uygun hale gelmesi için yeniden sürülmesini, tohum atılmasını, ekine zarar verebilecek zararlı otların elle yolunmasını aynı ayrıntılı anlatımla açıklar. Çiftçiliğin de bilgelerin eseri olduğunu söyler, sanki toprağı ekenler bugüne değin birçok yenilik bulmamışlar, toprağın verimini arttırmamışlar gibi. Sonra bu zanaatlarla da yetinmeyerek bilgesini değirmene yollar. Doğayı taklit ederek bilgenin ekmek yapmaya başladığını anlatır:

"Ürünler ağza alınınca, taneler ağızda dolanırken sert dişler altında ezilirler. Dökülen taneleri dil, dişlerin altına getirir yine; sonra kaygan boğazdan kolayca akıp geçmeleri için tükürükle karışırlar. Mideye inince eşit bir sıcaklıkta pişerler, işte ancak o zaman bedene yararlı bir hale gelirler. Bu örneğe bakarak, vaktiyle bir kimse, sert iki taşı üst üste koydu, hareketsiz kısmı ötekinin hareketini bekleyen dişler gibi tıpkı; sonra ikisinin sürtüşmesiyle taneler parçalandı, ezile ezile küçücük parçalara bölününceye kadar yeniden taşların altına atıldılar. O zaman unlara su serpti ve yoğurarak ekmek haline koydu, önce hafif sıcak külde, sonra zamanla, yavaş yavaş kızgın tuğla üstünde pişirmeyi buldu; ardından sıcaklığı arzuya göre ayarlayabilecek başka fırınlar yapıldı."

Biraz daha üstelese ayakkabıcılığın da bilgelerce icat edildiğini söyleyecekti!

Bütün bunları yaratan akıldır; doğru akıl, ama mükemmel akıl değil. Bunları bir insan yaratmıştır, bir bilge değil! Hercules hakkı için, tıpkı içinde ırmakları, denizleri aştığımız, üstüne yellerin esişini toplayan yelkenler konmuş, arkasına geminin yolunu çevirecek dümen eklenmiş yelkenlileri insanların yapması gibi. Örneğini balıklardan almış; onlar da

kuyruklarıyla yönetilirler, kuyruğun bir yana ufak bir atılımıyla yönünü o yana çevirir balık da. "Bütün bunları," der Posidonius, "bilge buldu, ama kendisi için küçük iş saydığından, onların yapımını değersiz insanların eline verdi." Bu zanaatlar bugün bu işlerle uğraşanlardan başka değerde insanlarca yaratılmamıştır. Bazılarını da bizim çağımızın yarattığını biliyoruz. Örneğin camlarının ışığı olduğu gibi pırıl pırıl geçirdiği pencere çerçevelerinin kullanımı; hamamların kubbeleri, içinde açılmış deliklerden ısıyı dağıtan, hamamın altını üstünü aynı derecede ısıtan ara borular gibi. Tapınakları, evleri ışıl ışıl eden mermerler için ne diyeyim? Revaklara, büyük bir kalabalığı içine alabilecek evlerimize destek olan cilalı, kaygan taştan sütunlara ne diyeyim? Sözü söylenir söylenmez zapt eden, eli dilin hızına eriştiren kısaltma işaretlerine ne diyeyim? Bu buluşları en aşağı köleler yarattılar.

Bilgelik daha yukarılarda bir yerde oturur, ellere beceri sağlamaz; ruhların öğretmenidir. Neyi bulduğunu, ne yaptığını bilmek ister misin? Ne bedende ahenkli hareketler, ne trompet ve flütteki nefesi alıp ya ucundan ya da ortalarda bir yerden sese çeviren borular yaratmıştır; ne silahları ne de savaş için gerekli şeyleri. Barıştan yanadır bilgelik, insan türünü anlaşmaya, birliğe çağırır. Yaşam için gerekli gereçlerin yapımcısı değildir diyorum. Neden ona bu kadar küçük bir yer veriyorsun? Görüyorsun ki yaşamın sanatçısıdır o. Başka zanaatları da egemenliği altında tutar. Çünkü hayat da, hayatın süsleri de bilgeliğe hizmet eder. Zaten mutlu bir düzene yönelir, oraya götürür insanı, oranın yollarını açar. Kötü şeyler nelerdir, kötü sanılanlar nelerdir gösterir; düşüncemizden boş hayalleri kovar; sağlam bir yücelik sağlar insana; şişirilmiş, boş şeylerle gösteriş kazanmış olanı boğar, uluyla abartılı arasındaki ayrıntıyı görmezlikten gelmemize izin vermez; bütün doğanın yapısını ve kendi yapısını öğretir bize. Nedir tanrılar, nitelikleri nedir? Yeraltı tanrıları nedir? Lar'lar,

Genius'lar, ikinci sıra tanrılar halinde sürüp giden ruhlar nedir? Nerede otururlar, ne yaparlar? Nedir güçleri? Ne isterler? Bütün bunların gizlerine erdirir bizi. Bu gizlerle bir küçük eyalet tapınağını değil, bütün tanrıların koskoca tapınağını, evreni açar bize bilgelik. Bu âlemin gerçek hayalini, gerçek çehresini zihinlerimizin önüne serer, çünkü böylesine yüce bir görüntü önünde bizim görme yetimiz kısırdır. Ardından, varlıkların başlangıcına döner, her şeye sinmiş, her varlığa kendi özelliğini sağlayan, bütün tohumların gücüne, ölümsüz us'a yönelir. Sonra ruh üstüne araştırmaya başlar: Kökeni nedir, neredendir, süresi nedir, kaç parçaya bölünmüştür? Daha sonra yaşamın ve dilin müphemliğini nasıl ayırabiliriz diye bedenli olandan bedensiz olana geçer, gerçeği ve onun delillerini ortaya koyar. Çünkü yaşamda da dilde de doğru ile yanlış birbirine karışmıştır. Hâlâ diyorum, Posidonius'un zannettiği gibi bu zanaatlardan hiç ayrılmaz bilge, zaten hiç yanaşmaz ki ayrılsın! Her zaman yararlanılamayacak bir şeyin icat edilmeye değmeyeceğini bilirdi. Gün olup bir kenara bırakılacak işleri ele almazdı. "Anacharsis," der Posidonius, "çömlekçi çarkını bulmuştur." Sonra da Homeros'ta çömlekçi çarkından bahsedildiği görülünce, kendi masalından ziyade Homeros'un dizelerinin sahte olabileceğini ileri sürer. Ben Anacharsis'in bu işin yaratıcısı olduğunu sanmıyorum, hem olsa bile bir bilge olarak yapmadığını ileri sürerim; nasıl ki birçok bilgeler bilge değil de insan oldukları için birçok şeyi yapmaktadırlar, bu da işte öyle. Bilgenin çok hızlı koştuğunu düşün bir an. Koşuda herkesi geçecektir, ama bilge olduğundan değil, hızlı koştuğu için geçecektir. Camı üfleyerek birçok biçime sokan bir cam ustasını Posidonius'a göstermek isterdim, becerikli bir el bile bunları güçlükle yapardı. Bütün bu zanaatlar artık bilgelerin bulunmadığı bir çağda yaratıldılar. Der ki, "Hafif bir bükümle eğilen taşların ortada, bir tek taşta birleşmesinden oluşmuş

kemeri Demokritos bulmuştur."[162] Bunun da doğru olmadığını söyleyebilirim. Demokritos'tan önce de hem köprüler hem de kapılar vardı, hemen hemen hepsinin üstleri eğimli idi. Aynı Demokritos, fildişinin nasıl yumuşatıldığını, çakılın ısıtılarak nasıl zümrüt haline konduğunu bulmuştur; unuttunuz demek bunu. Bugün de bu iş için kullanılabilecek taşlar ısıtılarak boya yapılır. Bilge, bu yöntemleri bulmuş olabilir, ama bilge olduğu için bulmamıştır. Çok bilgisizlerin ya eşit beceriyle ya da daha deneyimli, daha alışkın olarak yaptığını gördüğümüz birçok şeyi bilge de yapar çünkü. "O halde bilgenin araştırdığı, aydınlığa kavuşturduğu şey nedir?" diye mi soruyorsun? Öncelikle, tanrısal olayları başka yaratıklar gibi kısık gözlerle izlemedi, gerçeği ve doğayı aydınlattı. Ardından, evrensel düzeye yücelttiği yaşam yasasını; tanrıları tanımakla kalmayıp onlara itaat etmeyi, başa gelen her şeye Tanrı buyruğu gibi boyun eğmeyi de öğretti; yanlış kanılara uymayı yasak etti; değerlerini araştırdı, her şeyi şaşmaz bir değerlendirme ile ölçüp biçti. Pişmanlıkla karışık zevkleri mahkûm etti, hoşa gidecek iyilikleri övdü hep, mutluluğu gereksinmeyen insanın çok mutlu, iktidardayken kendine egemen olan insanın da çok güçlü olduğunu herkese açıkladı.

Ben burada ne yurttaşı yurt dışına, tanrıları uzay ötesine yerleştiren, ne de erdemi zevkle donatan felsefeden söz ediyorum. Şerefliden başka şeyi iyi saymayan, ne insanların ne de tanrıların verdiği armağanlarla ayartılabilen, değeri hiçbir şey pahasına elde edilememekten ileri gelen o eşsiz felsefeden bahsediyorum. Ben bu felsefenin, teknolojinin olmadığı, faydalı şeylerin deneme-yanılma yöntemiyle öğrenildiği o ilkel çağlarda var olduğunu sanmıyorum. Mutlu çağın ardından geldi felsefe; doğanın olanca nimeti ortadayken, herkese

162 Mimaride "kilit taşı" olarak bilinir. Bir kemerin ortasında bulunarak tüm yapıyı dengede tutar. -y.n.

açıkken, açgözlülük, sefahat henüz insanları birbirinden ayırıp da kader birliğinden çapulculuğa sürüklemeden önce! Bilgelerce yapılması gereken şeyleri yapsalar da, daha o ünlü bilgeler yoktu yeryüzünde.

Kimse bundan başka bir insan türü düzenine daha çok hayran olamaz. Tanrı bir insanın dünya işlerini düzenlemesine, halkına ahlak sağlamasına izin verse, anlattıklarına göre, o ilkel insanlardaki ahlaktan başkasını onaylamazdı. Çünkü onlarda:

"Hiçbir çiftçi sürmüyordu toprağı,
Tarlalara sınır koymak, parçalamak yasaktı,
imeceyle kaldırılıyordu ekin!
Toprak bile veriyordu ürününü zorlanmadan, özgürce."[163]

Hangi kuşak bundan daha mutlu oldu? Doğadan ortaklaşa yararlanıyorlardı. Doğa, ana gibi herkese kanatlarını açıyordu. Toplumun varlığına herkes katılıyordu huzur içinde. Ben neden içlerinde fakirin bulunmadığı bu türe insanların en mutlu türü demeyeyim? Para hırsı, en iyi durumdaki düzene bile saldırır; bir şeyler koparmak isterken, kendi çıkarına çevirmek isterken her şeyi yabancı yapar kendine, geniş bir mülkten küçücük bir toprağa indirger varlığını. Para hırsı insanları fakirleştirir, her şeye can atayım derken her şeyi kaybettirir. Bugünlerde kaybettiğini kendine yine sağlamak için çalışıyor insan, topraklarına toprak katıyor; komşusunun toprağından parayla ya da haksız yoldan alıp arazisini bir eyalet kadar genişletiyor, kendi arazisinde yolculuğa çıkıyor ve buna da mülkiyet diyor. Hiçbir sınır aşımı, bizi eski çağdaki halimize getirmez. Her türlü davranışa başvursak da, çok şeye sahip oluruz belki ama eskiden bizimdi koca dünya. Toprak da işlenmeden daha verimliydi, yağmacılık yapmayan insanlar için bol bol ve-

163 Vergilius, *Georgica* I, 125-28.

riyordu ürünlerini. Doğanın sunduğu her şeyi bulmak ve bulduğunu herkese göstermek bir kıvançtı insanlar için. Kişinin bir başkasından ne fazlası ne eksiği vardı, iki can dost gibi paylaşılıyordu her şey. Güçlü, elini uzatıyordu güçsüze; açgözlü, kendinde olanı saklayıp başkasını ihtiyacından bile yoksun etmiyordu henüz. İnsan, kendi çıkarı ile başkasının çıkarını eş tutardı. İş düşmezdi silahlara, insan kanıyla lekelenmemiş eller, olanca saldırganlıklarını vahşi hayvanlara çevirmişlerdi. Girift dallarıyla bir korunun güneşe karşı koruduğu insanlar, azgın kışa, yağmurlara karşı derme çatma bir sığınakta, yaprakla örtülü damların altında güven içinde yaşıyor; gecelerini iç çekmeden, sakin, huzurlu geçiriyorlardı. Oysa endişe bizi erguvan yatağımızda hırpalar, sipsivri iğnelerini batırıp uykumuzdan eder. Ama o sert toprak ne tatlı bir uyku sağlardı insanlara eskiden! Gerçi tavandan oymalı süsler sarkmıyordu, açık havada yatıyorlardı; kayıp giden yıldızların altında, gecelerin o eşsiz görüntüsünü seyrederek. Gök dönüyordu, onca görkemli dolanmasını sürdürüyordu sessizce. Gündüz de, gece olduğu gibi, bu çok güzel durağın türlü görünüşü açılıyordu gözlerinin önünde: Göğün orta yerinden yıldızların aşağı kaydığını, yine gizlice başka yıldızların doğduğunu seve seve seyrediyorlardı. Böylesine geniş bir alana yayılmış mucizeler dünyasında gezinmek neden hoşlarına gitmesindi? Ama siz, kendi evinizdeki her sesle korku içinde kalıyorsunuz ve resimlerin arasında bir çıt çıktı mı deli gibi kaçıyorsunuz. Eski insanların kent gibi büyük evleri yoktu. Açık hava, avare esintiler; bir kayanın ya da bir ağacın hafif gölgesi, pırıl pırıl kaynaklar; bir yapıyla, bir su arkıyla bozulmamış, yolu değiştirilmemiş, keyfince akan ırmaklar; el değmemiş güzel çayırlar ve bunların arasında bir köylü elinin biçim verdiği kır kulübesi. Doğaya uygun bir evdi bu. Burada seve seve otururdu insan; ne evden ürkerdi ne evi

için korku duyardı yüreğinde. Şimdiyse yüreğimizin büyük bir kısmı korkular içinde!

Ne var ki hayatları yüce olsa da, hile tuzak bilmeseler de bilge değildi onlar; çünkü bu ad artık çok büyük bir iş başarana veriliyor. Ama açıkça söylemem gerek, onlar yüce ruhlu, sanki tanrılardan az önce ayrılmış kişilerdi. Kuşkusuz dünya henüz yorulup tükenmediği için, daha iyi varlıklar yaratıyordu. Gerçi herkesin yeteneği daha güçlü, insanlar çalışmaya daha yatkındı ama herkesin zekâsı her bakıma gelişmiş değildi. Doğa insana erdemi sağlamaz, çünkü iyi insan olmak bir sanattır. Eski insanlar ne altını ne gümüşü ve ne de yer altında çamurlu topraklar arasında bulunan parlak taşları ararlardı. Öfkelenmeden, korkmadan, yalnız gösteri için bir insan öldürmek şöyle dursun, hayvanlara karşı bile merhametliydiler. Giysileri henüz işli değildi, altın simli kumaş dokunmuyordu henüz, topraktan altın çıkarılmamıştı. Ne demek mi bu? Bilgisizlikleri yüzünden masumdular. Bir insanın suç işlemek istemesiyle suç işlemeyi bilmemesi arasında çok fark vardır. Adalet duygusu yoktu onlarda, öngören akıl yoktu; ılımlılık, ruh gücü yoktu. Ne var ki o kaba saba yaşamın bütün bu erdemlere benzer bir yanı vardı: Erdem ancak eğitilmiş, iyi yetiştirilmiş, sürekli alıştırmalarla doruğa erişmiş bir ruha nasip olur. Biz bu amaç için doğmuşuz, erdeme erişmek için, ama erdemsiz doğmuşuz. En iyi yaratılmışlarımızda bile, bu amaca erişmek için çalışılmazsa, erdemin ilkel maddesi vardır sadece, erdem değil!

91. Mektup

Bizim Liberalis, Lyon kolonisini yakıp kül eden yangın haberine pek üzüldü. Böyle bir felaket, bırak onun gibi memleketine tutkun bir insana, herhangi bir insana bile çok

dokunur. Bu yüzden başına gelebileceğini düşündüğü felaketlere karşı onu dayanıklı kılacak bir ruh gücü edinmiş olsa da, kendinde bu gücü bulamıyor bir türlü! Böylesine akla gelmedik, neredeyse hiç duyulmadık bir acının geçmişte başka bir örneği olmadığı için, önceden hiç kuşku duyulmamasına şaşmıyorum. Gerçi birçok kenti yangın hırpaladı ama hiçbirini toptan yok etmemişti. Çünkü düşman eliyle çatılar ateşlenip kundaklansa bile, birçok yer tutuşmaz hemen; yine de alevlendirilse bile, silaha gerek bırakmayacak kadar her yere yayıldığı az görülmüş şeydir. Yer sarsıntılarının da bütün kenti altüst edecek kadar ağır ve zararlı olduğu hemen hemen görülmüş şey değildir. Sözün kısası hiçbir yangın başka bir yangına iş bırakmayacak kadar korkunç alevleriyle kaplamamıştır her yeri. Birçok kente teker teker ün sağlayabilecek olan onca birbirinden güzel eser bir gecede yere serildi. Kent öylesine bir huzur içindeyken, savaşta bile korkusu çekilmeyecek bir yıkım geldi başına. Kim inanır buna? Her bölgede silahlar susmuşken, bütün dünyaya sükûnet, huzur yayılmışken, Gallia'da parmakla gösterilen Lyon'un yolu izi kayboldu. Kader genel bir felaket gönderip yere sereceği insanlara, başlarına geleceklerden biraz kuşku duymaları için bir fırsat tanımıştır. Her büyük yerleşimin harabeye dönmeden önce bir süresi vardır: O koca kentle o yok oluş arasına sadece bir tek gece konmuş! Kısacası, şimdi ben sana onun yok oluşunu anlatırken geçen zaman daha büyük. Bütün bunlar bizim Liberalis'in, yalnız kendi sorunları söz konusu olduğu zaman sağlam, dimdik olan ruhunu çökertiyor. Onun sarsılması yersiz de değil. Beklenmedik olaylar daha ağır gelir insana. Görülmedik şeyler oldu mu, felaketlerin etkisi yüreklere daha bir işler, ölümlülerden her birinin acısı, bu acıya bir de şaşkınlıkları eklendiği için daha büyük oldu. Bu yüzden önceden düşünmediğimiz hiçbir şey gelmemeli başımıza. Olup bitmekte olanları, alışılmış şeyleri değil,

olabilecek şeyleri düşünelim. Kaderin canı isterse en şaşalı bir yerden koparıp alamayacağı ne var ki? Görkemiyle ışık saçmaktayken, pırıl pırılken, kader her şeye saldırıp sarsmaz mı? Zor diye bir şey tanır mı kader? Üstelik her zaman aynı yolu izlemez, işlek bir yolda koşmaz: Bir bakarsın kendi ellerimizi kendimize karşı çağırıp kullanır, bir bakarsın kendi gücüyle yetinerek işleyeni bilinmeyen tehlikeler çıkarır ortaya. Hiçbir zaman onun için ayrık değildir. Zevklerin içinden acı nedenleri doğar. Barışın ortasında savaş çıkıverir, bize huzurun güvencesi olan şeyler korkuya dönüşür: Dost, düşman; düşman ise müttefik olur. Yazın ortasında, kış fırtınalarından daha büyük fırtınalarla, ansızın patlayan fırtınalarla çalkanır denizin sükûneti. Ortada düşman olmasa da, savaştan etkileniriz; başka bir felaket nedeni olmasa bile aşırı refah yeni dertler bulur kendine. Hastalık, çok ılımlı olanlara saldırır; verem, en sağlıklılara; ceza, en masumlara; kargaşa da en çok bir köşeye çekilmişlere. Yazgı, sanki unutmuşuz gibi, olanca gücüyle üstümüze abanmak için yeni bir şeyler icat eder. Büyük çabalarda tanrıların lütfuyla başarılmış, uzun yılların birikimi olan her şeyi tek bir günde dağıtır, yok eder. Kötülükler doludizgin geliyorken, bir günlük süre saptarsa, uzun bir süre tanımış demektir. İmparatorlukları altüst etmeye bir saat, bir an yeter. Her şeyin yok olma süresi oluşma süresi kadar olsa, güçsüzlüğümüz ve başımızda dolaşan olaylar için bir çeşit teselli olurdu. Bir şeylerin gelişmesi zaman alırken, yok olması çok kısa sürüyor. Özel olsun kamusal olsun, hiçbir şey kalıcı değildir. İnsanlar da kentler de kaderin kıskacına yakalanmıştır. Çok sakin olayların içinde bir dehşet saklıdır. Kabaran, fokurdayan nedenlerden dışarı hiçbir şey sızmadığı bir sırada, felaket hiç beklenmedik bir yerden patlak verebilir. İç savaşlara, dış savaşlara katlanabilen krallıklar, hiçbir nedene gerek duymadan birdenbire çöküverirler. Kaç devlet mutluluğa, refaha dayanabilir ki! O halde her şeyi göz önüne

alıp düşünmeliyiz, ruhumuzu gelebilecek her felakete karşı güçlendirmeliyiz.

Sürgünler, hastalık dertleri, savaşlar, deniz kazaları... Düşün bunların hepsini! Felaket seni yurdundan, yurdunu senden koparabilir. Seni çöllerin ortasında bırakabilir; şu insanların kalabalığa boğulduğu yerler birer çöle dönüşebilir. İnsan, kaderinin her koşulunu göz önünde tutulmalı. Ansızın, ummadığımız zamanda bastırılarak, pek bilinmeyen olaylara yeni şeylermiş gibi bakarak donakalmak istemiyorsak, bu koşulların ne kadar sık oluştuğunu değil, ne kadar çok şekilleri olabileceğini aklımızdan çıkarmayalım. Kaderi bir bütün olarak her olasılığı ile düşünelim.

Asya'da, Yunanistan'da kentler bir depremle kaç kez yerle bir oldu! Suriye'de, Makedonya'da yer yarılıp ne kadar çok kasabayı içine aldı! Bu felaket kaç kez Kıbrıs'ı harabeye çevirdi, Paphus kaç kez çöktü kendi üstüne! Kentlerin olduğu gibi yok olduğunu sık sık haber aldık. Bu kötü haberleri alıyoruz ve üstelik bunları duyanların küçük bir parçasıyız. Hep birlikte rastlantıya bağlı olaylara karşı çıkalım ve ne olursa olsun, söylentinin ortaya attığı kadar büyük olmadığını bilelim. Zengin bir kent, yöresini çeviren, onu baş tacı eden eyaletlerin süsü o kenti alevler yuttu; çevresi çok geniş olmayan bir dağın üstünde kurulmuştu. Çok debdebeli, ünlü olduklarını duyduğun o tanınmış kentlerin izlerini bile sildi zaman. Nasıl olup da Yunanistan'daki o çok parlak kentlerin temelleri bile ortadan kalkmıştır, onların hiç olmazsa bir zamanlar var olduklarını gösterecek hiçbir belirti kalmamıştır ortada, görmüyor musun? Yalnız elle yapılmış eserler kaybolup gitmiyor, insanın sanatsal çaba sarf ederek diktiği eserleri de bir tek gün altüst ediveriyor. Dağların dorukları aşınıyor, bütün bölgeler kayıyor aşağı; denizden uzakta olan yerler, bakıyorsun dalgalarla örtülmüş. Büyük bir lav yangını, ışı-

ğa boğduğu yanardağın tepesini aşındırmış; geçmiş zamanların çok yüksek tepelerini, gemicilerin yüreğini ferahlatan gözlem evlerini yerle bir etmiştir. Madem doğanın eserleri bile hırpalanıyor, bu yüzden kentlerin harabeye dönmesini soğukkanlılıkla karşılayalım. Hepsi gün olup çökmek üzere dikilip duruyorlar, hepsini bekleyen son bu. Ya yeraltı yelleri dar yerlerden şiddetle eserek üstlerine binen kitleleri dağıtacak, ya yer altından dönerek akan koca seller her engeli yıkıp geçecek veya şiddetli alevler toprağın yüzünü çatlatacak ve elinden hiçbir şeyin kurtulamadığı eskimişlik yavaş yavaş koparıp yok edecek her şeyi; ya da kötü iklim koşulları halkı yurtlarından uzaklaştıracak ve bu bırakılmışlık yüzünden çöle dönecek bölgeler. Kaderin çizdiği bütün yolları sayıp dökmek uzun sürer. Bildiğim bir şey var: Biz bütün ölümlülerin eserleri ölüme mahkûmdur. Ölüme mahkûm şeyler arasında yaşıyoruz.

İşte yurdu için inanılmaz bir sevgi ile yanıp tutuşan bizim Liberalis'i bu gibi ve buna benzer avuntularla uyarıyoruz. Yurdu, belki daha iyisi yapılmak üzere yok olup gitti. Çok kez uğranılan bir haksızlık, daha iyi bir kadere bırakır yerini. Birçok şey, daha iyisi yerini alsın diye çöker. Kentimizin başarısına düşman olan Timagenes[164] şöyle diyordu: "Roma'nın yanmasına üzüldüm çünkü yerine daha iyisinin dikileceğini biliyorum." Bu Lyon kenti için de, kaybettiklerinden daha büyüğünü, daha sağlamını yapmak amacıyla insanların yarışa gireceklerini kestirmek yanlış olmaz. Keşke daha uzun ömürlü, daha hayırlı belirtiler altında,[165] daha dayanıklı bir kent kurulsa. Çünkü bu koloninin kuruluşundan bu yana

164 MÖ 1. yüzyılda yaşamış İskenderiyeli tarihçi. -y.n.

165 Kenti kurmadan önce kehanet ocaklarına gidilirdi. Roma'da kesilen kurbanların bağırsaklarının görüntüsünden türlü anlam çıkaran biliciler, kentin kurulmasını tanrıların uygun bulup bulmadıklarını bu ve benzer yöntemlerle anlarmış. -ç.n.

yüz yıl geçti. Bu sayı bir insan için bile çok ileri bir yaş değil. Plancus tarafından kurulan kent, kurulduğu yerin uygun bir yer olması sayesinde, bu gelişmesini ve kalabalık bir kent olmasını sağlamıştı. Yine de yaşlı bir insan ömrünün yılları içinde ne kadar çok ağır felaketlere katlandı.

O halde ruhumuzu, kaderini anlamaya, olduğu gibi kabul etmeye hazır edelim; kaderin göze almayacağı hiçbir şeyin olmadığını öğretelim ona. Kaderin, imparatorluklara ve onlara hükmedenlere karşı aynı haklara sahip olduğunu; hem kentlere hem de insanlara karşı güçlü olduğunu öğrensin ve buna katlansın. Bu işte gücenecek kırılacak bir şey yok; biz, bu yasalarla yönetilen bir dünyaya açtık gözlerimizi. Hoşuna giderse uy, gitmezse istediğin yoldan çık git! Eğer özellikle sana karşı konmuş bir madde varsa gücen! Yok, eğer bu zorunluluk küçüğü de büyüğü de bağlıyorsa, her şeyi çözüp atan kaderle barış içinde ol. Mezarlarımıza göre, yol boyunca uzanmış o büyüklü küçüklü anıtlara göre değer biçme bize. Ölü külleri herkesi eşit kılar.[166] Eşit doğmadık ama eşit olarak ölürüz. Kentler için de, kentte yaşayanlar için de aynı şeyi söylerim. Ardea[167] da fethedildi Roma da fethedildi. İnsanlığın en büyük yasa koyucusu bizleri doğuşumuza, soyumuzun ünlü oluşuna göre değil, sadece yaşadığımız süreye göre ayırdı birbirimizden. Ölümsüzlüğün sınırına geldiğimizde, "Kalk git, ey ihtiras," dedi, "toprağa ayak basan herkes için aynı yasa geçerli olsun!" Her şeye göğüs germede eşitiz. Hiç kimse ötekinden daha savunmasız değildir, hiç kimsenin yarına çıkacağı kesin değildir. Büyük İskender geometri öğrenmeye başlamış. Behey mutsuz! Aklı sıra küçücük bir bölümünü zapt ettiği yeryüzünün ne kadar küçük olduğunu öğrenecek! Evet, mutsuz diyorum, kendisine yanlış bir lakap

166 Roma'da ölüler genellikle yakılır ve küller küçük bir kaba ya da vazoya konurdu. -y.n.

167 Roma'nın yakınlarında küçük bir dağ köyü. –y.n.

takıldığını şundan öğrenmeliydi: "Küçük" olan bir yerde kim "büyük" bir şey yapabilir ki? Günümüze kadar gelen meseleler çok ince, dikkatle, titizlikle öğrenilmesi gereken şeylerdir; akılsız, okyanusların ötesine varmak için kafa yoran bir insanın anlayabileceği şeyler değildir. İskender, "Bana kolay şeyler öğret!" dermiş hocasına. Hocası da ona, "Bu bilgiler herkes için eşittir ve aynı derecede zordur," demiş.

Tut ki doğa sana şöyle diyor: "Araştırdığın şeyler herkes için eşittir. Hiç kimseye daha kolay bir şey vermem; ama kim isterse onları kendisi için kolaylaştırır." Nasıl mı? Ruhunu hep dingin tutarak.

Acı çekmeye, aç susuz kalmaya, –insanlar arasında daha uzun zaman kalman nasip olursa– ihtiyarlamaya ve sonunda hasta olup yok olmaya mahkûmsun.

Yörende uğuldayan sözlere inanman için bir nedenin yok. Bunlardan hiçbirisi kötü değil, hiçbirisi katlanılmaz ya da çetin değil. Bu insanların korkusu bir önyargıdan ileri gelir: Ölümden, söylentiden korkar gibi korkuyorsun. Sözlerden korkmak bir insan için ne budalalık! Bizim Demetrius her zaman kibarca şöyle derdi: "Cahillerin sözlerini bağırsak gurultularıyla bir tutarım. Ha yukarıdan çıkarmışlar ha aşağıdan, ne fark eder sanki!" Kendileri lekeli olanlar sana kara çalarlar diye korkmak ne budalalık! Hiç nedeni yokken söylentiden nasıl korktunsa, söylenti öyle olmasını istemeseydi hiç korku duymayacağın şeylerden de korkman için bir neden var mı? Örnek insan haksız dedikodularla karalanırsa, ne zarar gelir ona? Ölüm hakkındaki böyle dedikodulara da kulak asmayalım, üstelik ölümün adı kötüye çıkmışken! Ölümü suçlayanlardan hiçbirisi denememiştir onu. Şimdilik bilmediğin şeyi suçlaman düşüncesizlik olur. Ama biliyorsun, ölüm nice kişiye yararlı oldu, nicelerini işkence aletlerinden, yokluktan, yakınmalardan, işkencelerden, bezmişlikten kurtardı. Ölüme biz hükmedersek kimse bize hükmedemez.

93. Mektup

Mektubunda filozof Metronax'ın ölümünden yakınıyorsun, sanki daha uzun yaşamak elindeymiş ve yaşaması da zorunluymuş gibi! Sende herkes için her konuda fazlasıyla bulunan, ancak hiç kimsede olmadığı zaman sende de olmayan o adalet duygusunu mektubunda arayıp durdum boş yere. İnsanlara karşı adaletli birçok kişi gördüm, ama tanrılara karşı adaletli olan bir tek insan bile bulamadım. Her gün haksızlık yapmakla suçluyoruz kaderi: "Falan kişi yaşamının yarı yolunda neden koparıldı, neden falan kişi koparılmadı? Neden hem kendine hem başkalarına yük olan o ihtiyarlığı sürükleyip duruyor?" Doğaya senin mi uyman, yoksa doğanın mı sana uyması gerekir, söyler misin? Nasıl olsa çıkıp gideceğin o yerden hemen çıkıp gitsen ne olacak sanki? Biz çok yaşayalım diye değil, yeterince yaşam sürelim diye özen göstermeliyiz. Uzun yaşaman kaderle ilgili bir iştir, dolu bir yaşam sürmen ise ruhunla ilgili. Eğer doluysa yaşamın, çok yaşadın demektir. Yaşam da, ruh kendi iyi'sine kavuştuğu, kendi iyi'sini eline geçirdiği zaman dolmuş olur. Seksen yılını hiçbir iş yapmadan geçiren bir insan için yılların ne yararı olmuştur? O adam yaşamış değil, yaşamakta durakalmıştır; geç ölmemiş, çoktan ölmüştür. Evet, seksen yıl yaşadı. Önemli olan onun ölüm tarihini hangi yıldan başlattığın. Öteki, gencecik yaşta öldü ama (kısacık yaşamında) iyi bir yurttaş, iyi bir dost olma görevlerini yerine getirdi, iyi bir evlat oldu. Hiçbir konuda görevinden geri kalmadı; yaşı tamamlanmamış olsa da, yaşamı tamamlanmıştı sadece. Evet, biri seksen yıl yaşadı; yok yaşamadı da, seksen yıl hayatta kaldı, ama sen onun ağaçların yaşadığı gibi yaşadığını söylersen o başka. Yalvarırım sana Lucilius, yaşamımız yayılıp yoğunluğunu yitirmesin, değerli maddeler gibi yoğunluğu ile değerli olsun. Bu yaşamı eylemleriyle ölçelim, zamanıyla değil. Bir insanın bütün görevlerini yerine getiren, yaşamın en büyük iyi'sine

kadar yücelmiş, o güçlü, kaderini hor gören adamla uzun yıllar yaşayan kişi arasında ne fark var, bilmek ister misin? Biri ölümden sonra bile yaşar, öteki ise ölmeden ölmüştür. Payına düşen zaman ne kadar az olursa olsun, bu zamanı iyi kullanan insanı övelim, mutlu insanlar sırasına koyalım. Çünkü o, gerçek ışığı görmüştür, kalabalıktan biri olmamıştır. Hem yaşamış, hem de gücünü ortaya koymuştur; gün olmuş sakin bir dönem yaşamış, gün olmuş, (zaten hep böyledir ya) parlak bir yıldızın olanca ışığı gibi bulutların arasından pırıl pırıl görünmüştür. "Ne kadar yaşadı?" diye neden soruyorsun sanki? Yaşadı, gelecek kuşaklara değin aktı geçti, tarihe yazdırdı adını. İşte ben bu yüzden daha birkaç yıl yaşamayı reddetmem ama yaşamımın süresi azalsa da yine mutlu yaşadığımı söyleyeceğim. Çünkü ben doyurulmaz bir umudun bana vaat ettiği o son güne göre ayarlamadım kendimi, ancak hiçbir güne de son günüm diye baktığım olmadı. Neden bana ne zaman doğduğumu soruyorsun? Yoksa adım hâlâ gençler arasında mı geçiyor? Yaşamdan payımı aldım ben. Nasıl küçücük bir bedenin içinde yetkin bir insan bulunabilirse, çok küçük bir zaman içinde de yetkin, eksiksiz bir hayat olabilir. Yaşam süresi bizim dışımızdaki olaylara bağlıdır; ne kadar yaşayacağım benim dışımda bir şey, ne kadar zaman gerçekten yaşayacağım da benimle ilgili bir şey. Benden isteyeceğin şey şu: Sanki karanlıklar içinde gibi adsız bir hayat olmasın benimki; hayatımı yaşayayım, onu geçirmemeyim.

"En uzun yaşam yolu ne kadar sürer?" diye soruyorsun bana. Bilgeliğe erişinceye kadar süren yaşam derim. Bilgeliğe erişen insan, en uzak sonuca değil, en ulu sonuca erişir. O ünlü filozof da göğsünü gere gere övünmeli ve tanrılara, onların arasında kendine de şükranlarını sunmalı ve eski halini doğanın hesabına yazmalı, yazmakta da haklı olacak çünkü: o hayatı aldığından daha iyi geri verdi doğaya. Değerli insanın örneğini ortaya koydu, onun niteliğini, büyüklüğünü

gösterdi. Yaşamı biraz daha uzun olsaydı, zaten geçmiştekine benzer olmayacak mıydı?

Peki, ne zamana kadar yaşayalım o halde? Her şeyi öğrenmek zevkine eriştik. Doğanın ne gibi ilkeler sayesinde geliştiğini, evreni nasıl düzene koyduğunu, mevsimleri nasıl değiştirerek yılı geri getirdiğini, her zaman sürüp gidecek olayları nasıl bir sınırda tuttuğunu, kendi sonunu sadece kendinde aradığını biliyoruz. Yıldızların kendi atılımları ile yürüdüğünü, Dünya'dan başka hiçbir şeyin yerinde durmadığını, ötekilerin hızla koşup durduğunu biliyoruz. Ay'ın nasıl olup da Güneş'in önüne geçtiğini, daha ağır ilerlediği halde hızlı giden Güneş'i arkasında bıraktığını, Ay'ın nasıl ışık alıp yitirdiğini de biliyoruz. Hangi nedenle gelir gece, hangi nedenle gündüz gelir yeniden? İşte bunları daha yakından seyredebileceğin yere gitmen gerek.

"Ben, tanrılara giden yolun benim için açılacağına inanıyorum diye umut içinde, göğsümü gere gere çıkıp gitmiyorum buradan," diyor o bilge. "Tanrıların katına alınmayı da hak ettim, şimdiden onların arasına katıldım, ruhumu göklere yolladım; onlar da bana ruhlarını göndermişlerdi zaten. Ama benim ortadan kalktığımı, ölümden sonra hiçbir şeyin geri kalmadığını düşün: Hiçbir yere gitmeyecek bile olsam, yine de büyük bir ruhum var benim."[168]

"Daha uzun yıllar yaşayabilirdi ama," diyebilirsin. Bir kitap, birkaç şiiri olsa da hem övülmeye değer hem de yararlı bir kitap olabilir. Tanusius'un *Annaller*'ini bilirsin, nasıl da uzundurlar ama ne dendiğini de bilirsin bunlara.[169] Kimi kişilerin uzun yaşamı bu kitaplara benzer, Tanusius'un *Annaller*'ini izlerler.

---

168 Platon'un *Sokrates'in Savunması* kitabındaki Sokrates'in tavrına gönderme. -y.n.

169 Tanusius, hakkında çok az şey bilinen bir tarihçidir. -y.n.

Gösterinin son saatinde ölen gladyatörü, gösterinin ortalarında ölen gladyatörden daha mı mutlu sayarsın? Yoksa arenada boğazlanmaktansa, gladyatör mezarlığında[170] boğazlanmayı yeğ tutacak kadar yaşamayı seven bir insanın var olduğunu mu sanıyorsun? Öbür dünyaya göçüşümüz birbirimizin ardından, büyük aralıklarla olmuyor ki! Ölüm herkesi dolanır. Katil, öldürdüğü kişinin ardından ölür. Onca çırpınmamız küçücük bir zaman içindir. Hiç kaçınamayacağımız bir şeyden ne kadar zaman kaçındığımızın ne önemi var sanki?

94. Mektup

Kimi filozoflar, felsefenin yalnız bir bölümünü, yani her kişiye özgü kuralları bildiren, genelde insanı eğitmeyip bir kocaya karısına nasıl davranması, babaya çocuklarını nasıl eğitmesi, efendiye kölelerini nasıl yönetmesi gerektiğini salık veren o bölümünü kabul ettiler; gerisini, bizim yararımızın dışında kalıyormuş diyerek bir kenara bıraktılar; sanki insan yaşamının bütününü kapsamadan felsefenin bu yaşamın bir bölümü üstünde öğüt vermesi olasıymış gibi. Buna karşılık, Stoacı Ariston bu bölümü hafife alır, yüreğimize işlemeyen bu kuralları kocakarı öğütleri sayar. "Yalnız felsefenin prensiplerini ve en büyük iyi'nin tarifini bilmek çok faydalıdır," der. Bunu iyi anlayan, öğrenen kişi herhangi bir işte ne yapması gerektiğini kendine salık verir. Ok atmayı öğrenen insan, nasıl nişan aldığı hedefi seçerse, elini atacağı silaha alıştırırsa, öğrenim ve alıştırma ile bu gücü elde ettiği zaman da bu beceriyi neye karşı isterse kullanır artık. Çünkü o, şu ya da bunu vurmak için değil, her istediğini vurmak için öğren-

170 "Spoliarium", öldürülmüş gladyatör'lerin soyulduğu yere denir. "Gladyatör mezarlığı" diye çevirdik. -ç.n.

miştir atışı. İşte bu örnek gibi, kendine bütün bir yaşam için bilgi edinen kişi bölüm bölüm uyarılmak istemez. Her şeyi bildiği için sadece karısıyla, oğluyla nasıl yaşayacağını değil, nasıl iyi yaşayacağını da bilir. Bunda zaten karısı ve çocukları ile nasıl yaşaması gerektiğini de içeren bilgi vardır. Cleanthes, felsefenin bu bölümünün de faydalı olduğu kanısındadır, ama bu bölüm genel kurallardan akıp gelmezse, felsefenin başlıca belitlerini, ana kurallarını bilmezse zayıf, etkisiz kalır. Bu konu üstünde iki görüş vardır: Yararlı mıdır bu bölüm, değil midir? Bu bölüm tek başına insanı iyi yapabilir mi? Yani yararsız mıdır yoksa her eğitimi yararsız mı kılar? Bu bölümün yararsız sayılmasını isteyenler şöyle derler:

"Gözlerin önündeki engel, görüşümüze zorluk çıkarırsa onu kaldırmak gerekir. Engel önde iken, "Şöyle yürüyeceksin, şuraya elini uzatacaksın!" diye akıl verenin emeği boşunadır. Tıpkı öyle, ruhunu körleştiren bir şey varsa, görevlerinin sırasını görmene bir engel bulunuyorsa, "Babanla şu türlü yaşa, karınla şu türlü!" diye öğüt veren kişi hiçbir şey elde etmez. Çünkü zihin, yanılgıya düşüp körleşmişse hiçbir öğüt yararlı olmaz. Yanılgı ortadan kalkarsa, kimin hangi görevle yükümlü olduğu açıkça ortaya çıkar. Yoksa sağlıklı bir insanın ne yapması gerektiğini ona öğretebilirsin, ama onu sağlıklı yapamazsın. Fakire zengin gibi davranmayı gösterebilirsin, ama o, fakir kaldığı sürece zengin gibi davranabilir mi? Aç olana tokmuş gibi davranmayı öğretirsin, ama asıl onun iliklerindeki açlığı sök at sen. Bütün kusurlar için aynı şeyi söylüyorum ben: Akıl vermek yerine onları uzaklaştır kendinden. Kusurlar yerinde kaldıkça neye yarar akıl vermek? Bize sıkıntı veren yanlış kanıları çıkarıp atmazsan zihninden, hasis, parayı nasıl kullanacağına kulak veremez; korkak insan, tehlikeleri nasıl hor göreceğini bilemez. Hasisin, paranın ne iyi ne kötü olduğunu bilmesini sağla. Çok mutsuz zenginleri göster ona; genellikle ulusça korktuğumuz şeylerin söylendiği

kadar korkulmaması gerektiğini öğrenmesini sağla. Bir insan, ne uzun zaman acı çeker ne de sık sık ölür; öğrensin bunu. Başımıza gelmesi bir yasa gereği olan ölümün büyük bir avuntusu vardır: Kimseye bir daha gelmez, herkese bir kez uğrar. Acı çekerken ruhun direnmesi bir deva olacaktır ona; çünkü katlanmakta ayak dirediği her şey, daha hafif gelir ruha. Bir acının yapısındaki en yetkin yan şudur: Uzun sürdüğü zaman büyük bir acı değildir; büyük olduğu zaman da uzun sürmez. Evren düzeninin bize zorunlu kıldığı her buyruğu cesaretle karşılayalım.

Bu ilkeler sayesinde insanın kendi koşullarını göz önünde tutmasını sağlarsın. İnsan, mutlu yaşamın zevklere uyarak yaşamakta değil, doğaya uygun yaşamakta olduğunu anlarsa; erdeme karşı tek iyi olarak bir tutku duyarsa; onursuzluktan tek kötü olarak kaçarsa; geri kalan her şeyin, zenginliğin, mevkiin, sağlığın, beden gücünün, kudretin, işte bütün bunların onun gözünde ne iyi'ler ne de kötü'ler arasında sayılabilecek şeyler değil de, orta halli değerler olduğunu bilirse; her olayda kendisine "Şöyle yürü, şöyle yemek ye; erkeğe şu, kadına şu, kocaya şu, bekâra şu yaraşır" diyecek bir yol göstericiye gereksinimi olmayacak. Çünkü bin türlü özenle sana bu akılları verenlerin kendileri, yaşamlarında bunları uygulayamamışlardır. Bunları lala, çocuğa; büyükanne de torununa salık verir. Öfkesi burnunda bir öğretmen, öfkelenmemek gerektiğini tartışır durur. Felsefe okullarına gidersen, filozofların kaşlarını ciddi ciddi çatarak atıp tuttukları o iri lakırtıların çocuklara verilen öğütler olduğunu anlarsın. O halde, bilinen konuları mı, yoksa açıklığa kavuşturulmamış konuları mı salık vereceksin? Bilinen konular, yol göstericiyi gereksinmez. Muğlak konuları öğretenlere inanılmaz. Demek ki öğretim çok gereksizdir. Şimdi sen şöyle dinlemelisin beni: Öğrettiklerin karanlık, muğlak ise kanıtlarla desteklemelisin bunları; eğer kanıtlamak yoluna gideceksen, kullandığın

kanıtların değeri daha büyüktür, başlı başına yeterlidir. "İşte böyle davran dostuna, böyle yap yurttaşına. Ama neden? Çünkü böylesi doğrudur da ondan!" Adalet üstüne olan bölümler işte bunları anlatır bana. Orada salt kendisi için istenmesi gereken dürüstlüğü bulurum; ne korku ile zorla yönetiliriz ona doğru, ne kâr duygusuyla itiliriz ve ne de bu erdemde ondan başka herhangi bir şey hoşumuza giderse dürüst oluruz. İşte böyle bir kanıya varıp bu görüşü yüreğimde işletince, bilgince denen hangi ilkelerin yararı olur bana? Bilene akıl vermek gereksiz bir şeydir, bilinmeyene akıl vermekse az gerekli. Çünkü o, yalnız verilen kuralı değil, bunun nedenini de duymak isteyecektir. İyi ve kötü üstüne gerçek bir kanısı olana mı gereklidir bu kurallar, diyorum, yoksa hiçbir kanısı olmayana mı?

Hiçbir kanısı olmayana senin hiçbir yardımın olamayacaktır; söylenti onun kulaklarını, senin karşı uyarılarına kapamıştır zaten. Kaçınılması, istenmesi gereken şeyler üstüne kesin bir kanıya varmış olan da ne yapılması gerektiğini sen söylemesen de bilmektedir. Demek ki felsefenin bu bölümü kaldırılabilir.

Kusurlarımız iki nedenden ileri geliyor: Ya ruhumuzda yanlış kanıların birikimi olan hatalar var ya da yanlış kanılarla kaplanmış olmasa da, ruhun hatalara doğru bir eğilimi mevcuttur da, gösterişe kapılarak gitmemesi gereken yere, hızla mahvına doğru koşmaktadır. O halde ya hasta zihnimizi tamamıyla iyileştirmemiz, kusurlarından arındırmamız ya da kusursuz olsa bile daha kötüye doğru eğimli olan ruhumuza ilk bizim el atmamız gerek. Felsefenin belitleri her ikisini de yapar, demek ki bu öğüt verme türünün bir yararı yok.

Ayrıca herkese başka başka kurallar koyarsak, bu işin altından nasıl kalkarız? Tefeciye ayrı, tarla süren çiftçiye ayrı, tüccara ayrı, krallarla yakınlık kurma peşinde olanlara ayrı

ya da kendinden aşağılarla dostluk kurmak isteyenlere ayrı kurallar koymamız gerekir. Bir genç kızla, başından evlilik geçmiş bir dulla evlenenlere, zengin ya da çeyizi olmayan bir kızla evlenenlere evlilik konusunda nasıl yaşamaları gerektiğini öğütleyeceğiz? Yoksa kısır bir kadınla doğurgan bir kadın arasında, yaşını başını almış bir kadınla genç bir kadın arasında, ana ile üvey ana arasında hiçbir fark yok mu sanıyorsun? Her durumu kapsamak elimizden gelmez, hem de her durum kendine özgü kural ister; felsefenin yasaları da kısa, özlüdür ve her durumu bağlar. Buraya bir de şunu ekle: Bilgeliğin kuralları iyi belirlenmiş, kesin olmalı; iyi belirlenmeyen şeyler bilgeliğin dışındadır. Bilgelik her şeyin kesin sınırını bilir. O halde bu felsefenin kurallarından oluşan bölümü bir kenara bırakalım, çünkü birkaç kişiye vaat ettiği şeyi herkese sağlayamaz. Bilgelik ise herkesi kapsar. Toplumun deliliği ile hekimlerin eline teslim edilen kişisel delilik arasında yalnız şu fark vardır: Kişisel delilik bir hastalığın pençesindedir, öteki ise yanlış kanıların pençesinde kıvranır. Biri çılgınlığının nedenlerini bedeninin hastalığından alır; öteki, ruhun rahatsızlığıdır. Bir insan, çılgın biriyle nasıl konuşacağını, nasıl yürüyeceğini, toplumda, özel yaşamında nasıl davranacağını öğütlerse, uyardığı insandan daha çılgındır. Birinin kara ödü[171] tedavi edilmeli, ötekinin çılgınlık nedeni ortadan kaldırılmalıdır. Aynı şeyi öteki delilik, yani ruhun deliliği için de yapmalı, onu da iyileştirmeli, sorunu gidermelidir; yoksa uyaran kimsenin sözleri boşlukta kalacaktır."

Bunlar Stoacı Ariston'un söyledikleri. Hepsine teker teker yanıt vereceğiz. Önce şu ilk söylediği, "gözdeki bir engel, görmeyi engellerse ortadan kaldırılmalıdır" sözüne karşı ne düşündüğümü söyleyeyim. İtiraf edeyim ki, görmek için gözün kurallara gereksinimi yok; gözü temizleyecek, görmesine

171 Eski çağlarda deliliğin bir karaciğer, safra kesesi hastalığı olduğu düşünülürmüş. -ç.n.

engel olan şeyi ortadan kaldıracak bir deva gereklidir. Görme duyumuzu doğa sağlamıştır bize. İlaç, engeli ortadan kaldırarak görmesini sağlar. Öyle ama herkesin yapması gereken görevi öğretmez ki doğa! Ayrıca gözündeki perde iyileşince, insan görme yeteneğini başkalarına da geçiremez. Oysa kötüden kurtulan insan, başkalarını da kurtarabilir. Gözün renklerin özelliğini kavraması için ne yüreklendirilmesi ne de akıl verilmesi gerekir; akı karadan hiç uyarı almadan da ayırır göz ama hayatta ne yapması gerektiğini görmek için ruh birçok kural ister. Bu yüzden hekim, gözleri bozuk olanları bile tedavi etmekle kalmaz, onları uyarır da. "Sakın," der, "zayıf kalmış gözlerini zararlı ışığa hemen tutma! Karanlıklardan gölgeli yerlere git, ardından da daha cesaretli ol ve yavaş yavaş parlak ışığa katlanmaya alıştır gözlerini. Yemekten hemen sonra çalışmaya başlama; dolgun, şişkin gözlerini zorlama. Esintinin, sert soğuğun yüzüne vurmasından kaçın!" Bundan başka, ilaçların sağladığı yarardan daha az olmayan başka sözler de söyler, devalara öğüt de katar hekimlik.

"Yanılgı," der Ariston, "hatalarımızın nedenidir, kurallar yanılgılarımızdan kurtaramaz bizi; iyi ve kötü üzerine yanlış kanılarımızla savaşamaz." Ruhun hatalı inançlarını yok edecek güçlü kuralların bulunmadığını kabul ediyorum; ama bu, bu kurallar başka çarelere eklendiğinde de yararlı olmayacak demek değildir. Önce hafızayı tazelerler, sonra genel olarak ele alındığında karmaşıkça görülen konular bölümlere ayrılınca daha dikkatle incelenir. Ya da bu hesapça avuntuların, yüreklendirmelerin de yararsız, bomboş şeyler olduğu söylenebilir. Oysa avuntular, yüreklendirmeler yararsız şeyler değildir.

"Bir hastaya sanki sağlıklı biriymiş gibi öğüt vermek," diyor, "akılsızca bir iştir, oysa ona sağlığını sağlamalıydı, sağlık olmadan kurallar boşuna olmaz mı?" Peki, hasta ile sağlam insan arasında ortak bir şeyler yok mudur, ikisinin de uyarılması

gereken şeyler? Örneğin obur bir insan gibi yemeğe saldırmak gibi, yorgunluktan kaçınmak gibi... Zengin için de fakir için de verilecek ortak öğütler vardır. "Para hırsını iyileştir," diyor, "ikisinin de açgözlülüğü yatışırsa, zengine de fakire de yapılacak bir uyarın olmaz." Paraya çok istekli olmamak ayrı şeydir, parayı iyi kullanmasını bilmek ayrı şey! Para tutkunları sınır tanımaz, tutkun olmayanlar da kullanmayı bilmez.

"Yanılgıları yok et," diyor, "kurallar yararsızdır." Doğru değildir bu. Diyelim ki para hırsı yatıştı, sefahat azaltıldı, küstahlığın kör gidişi gemlendi, tembelliğe bir mahmuz vuruldu. Bütün kusurlar ortadan kaldırılsa bile, neyi nasıl yapmamız gerektiğini öğrenmeliyiz yine de.

"Ağır kusurlar için yapılan uyarıların hiçbir etkisi olmaz," diyor. Hekimlik de iyileşmeyecek hastalıkları iyileştiremez ama kimi hastaya bir deva olur, kimine geçici bir iyilik sağlar. Felsefe tüm gücünü verse bile nasırlaşmış, eskimiş bir yarayı ruhtan söküp atmaya yetmez; ama her hastalığı iyi etmiyor diye hiçbirisini de iyi etmiyor denemez.

"Apaçık olan şeyleri," diyor, "göstermekte ne yarar vardır?" Çok yarar vardır. Bazen bir şeyi biliriz ama o konuda dikkatimizi yoğunlaştıramamışızdır. Uyarı bir şey öğretmez; dikkati çeker, uyandırır, belleği derler toplar, anıların unutulmasını engeller. Gözlerimizin önünde olan birçok şeyi görmeden geçeriz. Uyarı bir çeşit yüreklendirmedir. Ruh, apaçık olan şeyleri çoğu kez görmezlikten gelir, demek ki ona çok bilinen şeyleri bile benimsetmek gerekebilir.

Şimdi burada Vatinius'a[172] karşı Calvus' un[173] ne düşündüğünü yinelemek gerekiyor. Calvus demiş ki, "Dalavere yapıldığını biliyorsunuz, ama bizim bu işi bildiğimizi de herkes biliyor." Dostluklara dindarca saygı gösterilmesi gerektiğini

172 Genellikle rüşvet ve yolsuzlukla suçlanmış bir siyasetçi. -y.n.

173 Vatinius'u suçlayıcı ünlü bir konuşma yapan hatip, şair. -y.n.

biliyorsun ama gösteremiyorsun bu saygıyı. Karısından iffetli olmasını isteyip de, kendisi başkalarının karısını baştan çıkaran kişinin dürüst davranmadığını biliyorsun. Karının bir âşık tutmasının, senin de bir metres edinmenin gerekmediğini biliyorsun ama metres edinmemeye yanaşmıyorsun. Bu yüzden senin de belleğine başvurmak gerek, hem de vakit kaybetmeden. Çünkü belleğini bir kenarda değil, hep hazır tutmalısın; kurtarıcı olan düşünceler hep hareket halinde olsun, aklımızdan geçip dursun ki, onları bilmekle kalmayıp hep hazır bulalım. Ayrıca, böylece zaten apaçık olan şeyler bile daha da açıklık kazanacak.

"Ya pek de açık değil ise bu kuralların," der, "o zaman kanıtlarını da eklemek zorunda kalacaksın; bu kez de kurallardan çok deliller faydalı olacak. Peki, delil olmadan, uyaran kişinin otoritesi başlı başına yararlı olmaz mı? Tıpkı hukukçuların verdikleri yanıtların, gerekçeleri bildirilmese bile geçerli olması gibi. Ayrıca kuralların da başlı başına bir ağırlıkları vardır, özellikle şiir gibi bir vezne sokulmuşlarsa ya da düzyazıyla bir özdeyiş gibi kısaca anlatılmışsa. Örneğin Cato'nun özdeyişleri gibi: "Gerekli olanı değil, zorunlu olanı al!" ve "Gerekli olmayan bir şey, bir pula satılsa bile pahalıdır," gibi.

Biliciliğin söylediği ya da onlara benzeyen sözler gibi:

"Zamanını iyi kullan!" "Kendini tanı!"[174] vs.

Birisi sana şu dizeleri okusa, gerekçelerini ister misin?

"Hakaretlerin devası unutmaktır."
"Cesurların yardımcısıdır kader."
"Tembel, kendi kendisinin düşmanıdır."

174 En ünlü bilicilik merkezi olan Delfi Apollon Tapınağı'nın üstündeki cümle. -y.n.

Bu sözlerin avukata gereksinimi yok. Doğrudan duygularımızı etkilerler, doğa da gücünü gösterince faydalı olurlar. Bütün onurlu şeylerin tohumları ruhta bulunur. Uyarıyla harekete geçer bunlar, tıpkı hafif bir esintinin yardımıyla kıvılcımlardan ateş çıktığı gibi. Erdem de bir dokunuştan, bir itişten çıkar. Ayrıca ruhta çok açık olmayan öyle şeyler de vardır ki, ancak dile geldikleri zaman birden apaçık olmaya başlarlar. Birçok bilgi, çeşitli yerlerde dağınık olarak bulunur; eğitilmemiş bir zihin, bunların hepsini bir araya getiremez. Bu yüzden bunlar bir bütün haline getirilmeli, aralarında bağlar kurulmalı; böylece bu bilgiler daha geçerli olur, ruhu daha çok kalkındırırlar. Ya da bu kuralların hiçbir faydası yoksa bütün öğrenim düzeninin kaldırılması gerekir; biz de sadece doğa ile yetinmek zorunda kalırız. Bu sözleri söyleyenler, zekânın kimi insanda canlı ve yüksek, kiminde ağır ve kaba olduğunu, herhalde birinin ötekinden daha zeki olduğunu görmüyorlar. Zekânın gücü kurallarla beslenir, büyür, yeni yeni kanılar ekler eskilerine, kötü kanıları düzeltir.

"Eğer bir kimse," der Ariston, "doğru prensiplere sahip değilse, kusurlarına yapışmış bu insana uyarıların ne yararı olur?" Bu kusurlardan kurtulmasına yararlı olur herhalde. Çünkü ondaki doğadan gelen eğilimler bastırılmıştır, karartılmıştır ama tam olarak sönmemiştir. Bu durumda yine ayağa kalkmayı dener ve kötülüklere karşı direnirler. Destek buldular mı da, kurallardan yardım alarak sağlıklı, güçlü olurlar; yeter ki uzun süren veba bulaşmasın, onu yere sermesin! Felsefe bilgisi bile olanca gücü ile desteklese de kalkındıramaz onları artık. Çünkü felsefenin prensipleri ile kuralları arasında şu fark vardır sadece: Birinciler genel kurallardır, ötekiler özeldir. İkisi de akıl verir: Birisi genel olarak, öteki özel olarak.

"Eğer bir kimsenin," der, "doğru ve şerefli prensipleri varsa, onu uyarmak yersizdir." Hiç de öyle değil. Çünkü bu

adam bilgili olsa da, ne yapması gerektiğini kestirse bile bunları yeterince açık görememektedir; bizim iyi davranmamıza engel olanlar yalnız duygularımız değil, her durumun gerektirdiklerini bulmakta beceriksiz oluşumuzdur. Zaman zaman ruhunuz düzenlidir, işlerinin içinden çıkmakta ve yolunu bulmakta tembel, eğitimsizdir. Bu yolu ona uyarı gösterir.

"İyi ve kötü üstüne," diyor, "yanlış kanıları at başından, onların yerine gerçeklerini koy; o zaman uyarıya yapacak bir iş kalmayacaktır." Ruh, kuşkusuz bu yoldan düzene sokulur; ama bir tek bu yoldan değil. Çünkü iyiliklerle kötülükler kanıtlarla bir kefeye konsa da, yine de kuralların ayrı payı vardır bu işte. İleri görüş, adalet görevlere dayanır, görevleri de düzenleyen kurallardır. Ayrıca iyi ile kötü üstüne vereceğimiz karar, görevlerin uygulanmasıyla sağlamlaşır, bizi bu amaca kurallar götürür; çünkü ikisi arasında (yani felsefî kurallarla uygulamalar arasında) bir uyum vardır, uygulamalar arkadan izlemezse, kurallar öne geçemez, uygulamalar da kendi sıralarını izler hep.

Bundan da anlaşılır ki, kurallar önde gider.

"Binlerce kural var," diyor. Yok! Yanlış bu, çünkü çok büyük, zorunlu işlerde binlerce kural bulunmaz! Zaman, yer ve kişiye göre gerekli ince ayrımlar vardır fakat bunlar için de genel kurallar uygulanır.

"Hiç kimse deliliği kurallarla tedavi etmez, doğal olarak kötülüğü de," demiş. Birbirine benzemez bunlar. Çünkü çılgınlığı yok edersen sağlık geri gelir; ama yanlış kanıtları ortadan kaldırırsak, yapılması gereken işler için açık seçik bir anlayış gelmez hemen insana; ne var ki ardından uyarı gelirse, iyilikle kötülük üstüne olan sağlam düşünceyi güçlendirecektir. Kuralların delilere yararlı olmadığını söylemek de yanlıştır. Çünkü tek başlarına yardımcı olmasalar bile, tedavide faydaları olur. Bir azarlama, bir uyarı delileri engeller. Benim sözünü ettiğim, aklı tümden yitmiş değil, bunalmış deliler.

"Yasalar, gerekeni yapmamızı sağlamaz bizim; yasalar, tehditlerle karışık kurallar değil de nedir?" diyor. Her şeyden önce, yasalar tehdit ettikleri için ikna etmezler; ama kurallar zorlamaz, nezaketle isterler. Ardından, yasalar bir cinayetten caydırır, kurallar göreve çağırır. Bunlara şunu da ekle: Yasalar da iyi ahlak edinmeye yarar, özellikle yalnız buyurmakla kalmayıp, öğretici de olurlarsa. Bu konuda Posidorius'la aynı düşüncede değilim. O şöyle der:

"Platon'u *Yasalar*'a giriş vb. eklediği için eleştiriyorum. Yasanın kısa olması gerekir, bilgisizlerin kolayca aklında tutması için; sanki gökten inmiş bir söz gibi: Buyursun ama tartışmasın. Hiçbir şey ön sözlü bir yasa kadar soğuk, güçsüz değildir bence! Uyar beni, söyle bana, ne yapmamı istiyorsun? Öğrenmek istemiyorum, boyun eğeceğim ben!"

Böyle yasalar faydalıdır herhalde. İşte bu nedenle kötü yasaları olan toplumların kötü ahlaklı olduklarını göreceksin. "Öyle ama herkese de yardımcı olmazlar ki!" demiş. Felsefe de öyledir zaten, ama bu demek değildir ki felsefe yararsızdır, ruhları eğitmede etkisizdir. Felsefe, yaşamın yasasından başka nedir? Diyelim ki yasalar yararlı olmuyor, bundan uyarıların da yararlı olmadığı anlamı çıkmaz ki! Böylece bütün avuntuların, caydırıcı, yüreklendirici konuşmaların, kınamaların, övgülerin hiçbir yararı olmadığını da inkâr et bakalım! Bütün bunlar uyarıların birer türüdür, bunlar sayesinde ruh yetkin bir duruma ulaşır. Örnek insanlarla yakınlık kurmak gibi ruhlara şerefli düşünceleri özümseten, kararsız, hataya eğilimli olanları doğru yola çıkaran hiçbir şey yoktur. Çünkü bu yakınlık, onları sık sık görmek, sık sık işitmek fırsatını verdiği için bu kurallar yavaş yavaş yüreğimize işler, güçlerini yerleştirir orada. Hercules hakkı için, bilgelere rastlamak bile yararlıdır. Büyük bir insan konuşmasa da, sana yararlı bir şey vardır onda.

Nasıl yararlı olduğunu söylemem zor ama yararlanmış olduğumu şundan anlıyorum: "Kimi küçücük böcekler," der Phaedon, "ısırdıkları zaman hiçbir şey hissetmez insan. Güçleri öylesine zayıf, tehlikesizdir. Derideki kabartı meydana çıkarır ısırığı. Isırığın üstünde de hiçbir iz görülmez. Bilge insanlarla ilişki kurmaktayken de aynı şey olur. Nasıl ya da ne zaman yararlandığını anlamazsın ama yararlanmış olduğunu fark edersin. "Bundan ne sonuç çıkar?" diyorsun. Sık sık seninle olurlarsa, kuralların da iyi örnekler kadar yararlı olacağı çıkar sonuç olarak. Pisagor şöyle der: "Tapınağa girip de tanrıların putlarını yakından gören, bir kehanet sözü bekleyen insanların ruhu bambaşka olur."

Kimi insanlara, çok bilgisiz olsalar bile, kuralların etkili izler bıraktığını kim inkâr edebilir? Tıpkı şu kısacık, ama ağırlığı büyük sözlerde olduğu gibi: "Aşırı bir şey yapma." "Açgözlü ruh hiçbir kârla yetinmez." "Eden bulur."

Bunları bir vurgu gibi duyarız, kimse kuşkulanmaz, "Neden?" diye sormaz. Gerekçe istemeden, gerçeğin kendisi ışıldar burada.

Eğer saygı ruhları gemler, kusurları yatıştırırsa, neden iyi bir uyarı aynı şeyi yapamasın? Kınama, bir utanç duygusu uyandırıyorsa, yalnız çıplak kurallardan yaralansa bile iyi bir uyarı neden aynı şeyi yapamasın? Kurallarını mantıkla destekleyen, bu işin neden yapılması gerektiğini, bu kuralları tutup onları izleyeni ne gibi meyvelerin beklediğini bildiren böyle bir uyarı daha etkilidir, ruhumuzda daha derinlere işler. Eğer bir yetke yararlı ise iyi bir uyarı da yararlıdır; yararlıdır bu yetke, o halde uyarı da yararlıdır.

Erdem ikiye ayrılır: gerçeğin gözlemi ve eylem. Felsefe öğretimi, gerçeğin gözlemini verir bize; uyarı da eylemi. Doğru eylem, erdemi hem uygular hem ortaya koyar. Öğüt veren, eyleme geçecek olana yararlı ise, uyaran da yararlı olacaktır. O halde doğru eylem erdem için zorunlu ise, uyarı da

doğru eylemleri gösteriyorsa, uyarı da zorunlu olur. Ruha en çok güç veren iki şey vardır: gerçeğe inanma ve kendine güven; ikisini de oluşturan uyarıdır. Çünkü hem gerçeğe inanılır hem de inanılınca ruh yüce düşünceler edinir, güvenle dolar: O halde uyarı yararsız bir şey değildir.

Çok yüce bir ruhu olan Marcus Agrippa, iç savaşlarda ün, itibar kazanmış kişiler içinde başarısı devletin yararına olmuş o Agrippa, her zaman şu özdeyişe çok şey borçlu olduğunu söylermiş: "Anlaşma küçük yararları geliştirir, anlaşmazlık büyük yararları çökertir." Bu özdeyiş sayesinde kendisinin hem iyi bir erkek kardeş hem de yetkin bir dost olduğunu söylüyormuş. Bu türden özdeyişler ruha iyice sindirilirse eğitirler ruhu. O halde bu gibi özdeyişlerden oluşan felsefenin bu bölümünde neden aynı güç olmasın? Erdemin bir bölümü öğretiden oluşur, bir bölümü uygulamadan. Hem öğrenmen, hem öğrendiklerini eylemle, uygulamayla pekiştirmen gerek. Bu durumda felsefenin öğretisi erdeme yardımcı olmakla kalmaz, duygularımızı bir fermanla engeller gibi, engelleyen ve dağıtan kurallar haline de gelirler.

"Felsefe," der Ariston, "iki kısma ayrılır: bilgi ve ruhsal davranış. Çünkü bilgiyi öğrenen insan; yapılması, kaçınılması gereken şeyleri kavrar. Öğrendikleri, birikimleri ile ruhuna biçim vermediyse bilge olmamış demektir daha. Sizin söylediğiniz, ruhun öğüt veren üçüncü bölümü ilk ikiden oluşmuştur: zihinsel prensiplerden ve ruhsal davranıştan. O halde öteki ikisi erdem için yetiyorsa, erdemi tamamlamak için üçüncü bölüm yararsızdır." Bu hesapla hem avuntu yararsızdır –çünkü o, iki bölümden doğmuştur– hem yüreklendirme, ikna ve hem de kanıtlama. Çünkü kanıtlama olgun ve sağlıklı bir ruhun davranışından ileri gelir. Ama bunlar ruhun en yetkin davranışlarından ileri gelseler de, yine de ruhun en yetkin davranışı bunlardan oluşur. Onları yaratırken kendi de onlardan meydana gelir. Daha sonra, söylediğin, artık yetkin

olmuş, insan mutluluğunun en yücesine ermiş bir yiğidin işidir, ama bu yere geç ulaşılır. Bu arada tam olgunlaşmamış da olsa, gelişme yolunda olan kişiye yaşamını yönetebilmesi için yol göstermeli. Ruhu ancak iyi'ye doğru hareket edebileceği bir yola sokan bilgelik, başlı başına uyarı olmadan da bu yolu bulabilecektir belki. Çok zayıf yaradılışlara birinin önderlik, uyarıcılık yapması zorunludur; şundan kaçınacaksın, bunu yapacaksın demesi gibi. Ayrıca, böyle yaratılmış kişi, en iyi davranışın ne olduğunu kendiliğinden kestirebileceği zamanı beklerse, bu arada yanılgılara düşecek, yanılgılar onun kendi kendisiyle yetinebileceği düzeye gelmesini engelleyecektir. Kendi kendini yönetebilme yoluna girinceye kadar o kişinin yönetilmesi gerekir. Çocuklar örneklere göre yönetilirler. Onların parmakları tutulur, yabancı bir elle harflerin çizilmiş şekilleri üstünde yürütülür, daha sonra bu örnekleri öykünmeleri, bunlara göre el yazısına şekil vermeleri istenir. İşte ruhumuz da örneklere göre eğitilirken böyle yardım görür.

Felsefenin bu bölümünün yararsız olmadığını saptayan kanıtlar işte bunlar. Ardından, bu bölümün başlı başına, insanı bilge yapmaya yetip yetmediği soruluyor. Bu soruya sırası geldiği zaman yanıt vereceğiz. Bu arada kanıtlar bir kenara bırakılırsa, bize halkın kurallarına karşı olan kuralları verecek bir yardımcıya gereksinmemiz olduğu apaçık ortada olmaz mı?

Hiçbir söz, zarar vermeden kulaklarımıza ulaşmaz; iyi dilek dileyenler de ilenenler gibi bize zarar verirler. Çünkü hem lanetleri bizde yersiz korkular uyandırır hem de sevgileri iyilik dilemekle bize kötü şeyler öğretir. Çünkü mutluluğu evimizde bulabilecekken bizi uzak, erişilmez, belirsiz, kaçıcı iyi'lere götürür bu sevgi. Doğru yolda yürümemize izin yoktur diyorum. Ailemiz ve hatta kölelerimiz bile bizi kötü yola sürükler. Hiç kimse yalnız kendi zararına olarak

şaşırmaz yolunu; deliliğini en yakınına da yayar, ondan da karşılığını görür. Bu yüzden her kişide toplumun kusurları bulunur, çünkü bu kusurları toplum aşılar ona. Başkasını daha kötü yaparken kendi de kötü olur. Daha kötü şeyler öğrendi mi, yine öğretir başkasına. Böylece herkesin en berbatını bildiği yozlaşma bir yerde toplanınca, o yaygın ahlaksızlık gerçekleşir. O halde bir bekçi edinelim de, zaman zaman kulaklarımızı çeksin, söylentileri dağıtsın ve halkın övgülerine karşı çıksın!

Aslında kusurlarımız bizimle birlikte doğuyorlar diye sanıyorsan aldanırsın. Daha sonraları çıktılar ve ruhumuza işlediler. Bu yüzden sık sık yapılan uyarılar, etrafımızda gürüldeyen kanıları, görüşleri kovup atsın. Doğa bizi hiçbir kusura eğilimli yaratmamıştır. Çünkü doğa insanları tertemiz, özgür yaratmıştır. Bizim hırsımızı uyandıracak hiçbir şeyi açıkta koymamıştır. Altını, gümüşü, uğrunda çiğnendiğimiz, ezildiğimiz her şeyi ayaklarımızın altına atmış; onları çiğneyelim, üstlerine basalım diye.

Yüzümüzü de göğe yükseltmiş çünkü doğa ve göz kamaştıran, hayran olunacak eserlerini başımızı kaldırıp görmemizi istemiş: Yıldızların doğuşunu, batışını ve hızla dönen uzayı; gündüz yeryüzünün, gece göğün görüntülerinin perde perde açmasını; yıldızların bütün uzayla karşılaştırılınca yavaş, ne büyük mesafeyi hiç durmadan hızla aşıp durdukları düşünülürse de çok hızlı gidişlerini, karşı karşıya geldikleri zaman Güneş ile Ay'ın tutulmalarını; ister bir düzen içinde olup bitsin, isterse birdenbire yaratılan nedenlerle patlayıversin birçok şaşılmaya değer olayı; geceleyin yıldız kaymalarını, genişleyen gökte patlamadan, hiç gürültü çıkarmadan çakan şimşekleri, sütunlar, direkler gibi alevlerin yarattığı nice değişik şekilleri görelim istemiş.

Doğa başımızın üstünde dönüp duracak olanları işte böyle düzenledi. Ama altını, gümüşü ve –bunların uğrunda hiç-

bir zaman huzur bulamadığımız– demiri bize güvenmesinde bir sakınca varmış gibi yere gömdü. Uğruna savaştığımız bu madenleri topraktan çıkaran biziz, kendimize gelecek tehlikelerin nedenlerini, araçlarını, toprağın altına yayılmış ağırlıklarını biz kazıp çıkardık, onları başımıza felaket getirsin diye kaderin eline biz teslim ettik. Toprağın en derinlerinde yatan şeylere en büyük değeri vermekten utanmadık.

Gözlerini nasıl bir sahte parlaklık kamaştırmaktadır öğrenmek ister misin? Nice zamandır balçığının içine bulanmış yatan bu madenlerden daha çirkin, daha koyu hiçbir şey yok! Neden olsun ki? Bunlar upuzun giden damarların karanlıklarından çıkarılır. İşlenirken, çamurundan ayrılırken ondan daha çirkin bir şey yoktur. Elleriyle toprağın kısır ve cehenneme layık ürününü işleyen şu maden işçilerine bir bak, nasıl kalın bir yağlı karaya bulanmışlar! Ama bu kirler ruhları bedenden daha çok lekeler ve bu madenlere sahip olanların kiri işçilerinkinden daha kalındır.

İşte bu yüzden insanın uyarılması, iyi niyetli bir yardımcı edinmesi ve bunca sahte uğultu, gürültü arasında bir tek uygun sesi dinlemesi zorunludur. Bu ses nasıl bir ses olacak? Bunca ihtiras çığlıklarıyla sağırlaşan kulaklara kurtarıcı sözler fısıldayacak olan ses şöyle diyecek:

"Halkın 'kutlu ve talihli' dediği o kişilere sakın imrenme! Alkışlar senin olgun yüreğini, ahlaksal davranışını, ruh sağlığını bozmaları için bir neden değildir. Baltalı çubuklar[175] altındaki şu erguvan giysiler seni huzur ve sakinliğinden bıktırması için bir neden değil. Herkes ona yol veriyor diye, onu kendinden daha talihli sayman için bir nedenin yok; bir bakmışsın lictor'u bir patikada bırakıp sıvışıvermişlerdir. Sana

175 Baltalı sopa (fasces), Roma'da yüksek memurların kudret simgesiydi. Vergi memurların önünde baltalı sopayı taşıyanlara "lictor" denirdi. Erguvan kenarlı giysiler de Roma senato üyelerinin giydiği özel kıyafetlerdi. -ç.n.

yararlı olacak, başkalarına da hiç ağır gelmeyecek bir egemenlik kurmak istersen, kusurlarını sök at içinden!" Birçok kenti yangına vermiş, yüzyıllar, kuşaklar boyu zapt edilemeyen, ayakta kalan mevzileri yerlere sermiş, hisarlar gibi setler çekmiş, şaşılası yükseklikteki duvarları koçbaşlarıyla, makinalarıyla sarsmış çok kişi bulunabilir. Orduları önüne katıp süren, kaçan düşmanın ardına yüklenen, ulusların kanına bulanarak denize ulaşan çok kişi vardır, doğru! Ama bunlar da düşmanı yenmek uğrunda aşırı isteklerine yenilmişlerdir. Bir bastırdılar mı kimse karşı koyamaz onlara, ancak kendileri de ihtirasa, vahşiliğe karşı koyamamışlardır. Başkalarını kovaladıkları sanılırken, kendileri kovalanmışlardır aslında.

Tahrip etme çılgınlığı mutsuz İskender'i kovalıyor, yaban ellere atıyordu. Oysa sen, eğitim gördüğü, büyüdüğü Yunanistan'ı felakete sürüklemekle işe başlayan insanın sağlam bir aklı olduğunu düşünüyor musun? Herkeste yetkin ne varsa aldı elinden: Sparta'ya köleliği buyurdu, Atina'ya susmayı, Philippus'un yendiği ya da parayla satın aldığı bunca devletin yıkımıyla yetinmeyerek orada burada başka kentleri yere serdi. Bütün dünyada dolaştırdı silahlarını, ama vahşiliği yorulup dinlenmek bilmedi; tıpkı açlığının gerektirdiğinden daha çok hayvanı boğazlayıp bırakan vahşi hayvanlar gibi. Artık birçok krallığa birçok krallıklar eklenmişti, Grekler, Persler aynı adamdan korkuyorlar artık; Darius'a karşı özgür kalabilen uluslar bile boyunduruğunu kabul etmişti ama o yine de okyanus ötesine, güneşin doğuşunun ötesine gitti. Hercules'in, Bakhüs'ün ayak izleri zaferini yolundan saptırıyor diye öfkeleniyordu. Doğaya karşı bile kullanmaya hazırdı gücünü. Gitmek istediği için değil, tıpkı ağır bir kütlenin yukarıdan baş aşağı bırakıldığında yere kadar düşüp gitmesi gibi, durmak bilmediği için gitti, dur durak dinlemeden gitti.

"Pompeius'a dış ülkelerde, kendi ülkesinde savaşmayı öğütleyen neden, kahramanlığı ya da aklı değildi. Göstermelik

bir büyüklük tutkusuydu bu çılgın tutku. Kimi zaman İspanya'ya, Sertorius'un ordularına karşı, kimi zaman da korsanları engellemek, denizlere barış getirmek için gidiyordu sefere. Bu nedenlerin hepsi askerlik erkini sürdürmek için birer bahane idi. Afrika'ya, güney ellerine, Mithridates'e, Ermenistan'a karşı ve Asya'nın her köşesine onu sürükleyen neydi? Bitmek tükenmek bilmeyen büyüme tutkusu! Çünkü büyüklüğü bir tek kendine yetmiyordu. Caesar'ın kendi kaderini de devletin kaderini de aynı zamanda yok etmesine sebep neydi? Şan, ihtiras ve başkalarına karşı sınırsız bir üstünlük isteği! Kimseyi önünde görmeye katlanamadı ama devletimiz kendi üstüne çıkan o üç kişiye katlandı.[176] Gaius Marius ilk kez konsül seçildiği zaman –bir kez konsül seçilmiştir, öteki konsüllükleri ise talan etmiştir– onu Teuton'lara, Cimber'lere karşı kışkırtan neydi? İugurtha'yı Afrika çöllerinde izlerken, kahramanlığının dürtüsüyle mi bunca tehlikeye atıldığını sanıyorsun? Marius orduları, ihtirası da Marius'u yönetiyordu. İşte bu her şeyi sarsan güçlü kişilerin kendileri de sarsılıyorlardı, her kaptığını döndüren hortumlar gibi! Kendileri hortuma kapıldıkları için dokundukları her şeyi de katıyorlardı hortuma. Kendilerini engelleyecek hiçbir dümenleri olmadığı için atılımları gitgide daha da azmıştır. Bu yüzden de birçoklarına felaket saçtıktan sonra, çok kişiye uyguladıkları o yok edici güçlerini kendi üzerlerinde duymuşlardır. Başkasının mutsuzluğu ile insanın mutlu olabileceğini düşünme sakın!

Bizim gözlerimizi, kulaklarımızı dolduran bütün bu örnekleri söküp atmalıyız içimizden. Kötü sözlerle dolu göğsümüzü boşaltalım. Boş kalan yerine de, yalanlardan, gerçeğe aykırılıklardan hoşlanan her şeyi kökünden söküp atan erdemi koymalıyız ki çok güvendiğimiz halktan ayırsın bizi, içten

176 Burada kastedilen şey "Triumvirlik" (Üç Adam) denilen Roma'nın ilk yıllarındaki yönetim şeklidir. -y.n.

gelen sağlam kanıları sağlasın bize. Bilgelik doğaya dönmektir çünkü; genel yanlışların bizi kovduğu yere yeniden ulaşmaktır. Sağlığın yarı bölümü, deliliğe kışkırtanlarla ilişkiyi kesmek ve bu birleşimden, bu zarardan uzaklaşmış olmaktır. Dediğimin gerçek olduğunu anlaman için şunu gör: Her bir kişi toplum için yaşadığı zaman başka, kendisi için yaşamaya başladığı zamansa başka türlü yaşar. Bir köşede yaşamak, insana zararsız yaşamayı öğretmez; kır yaşamı da sade, azla yetinen bir yaşamı öğretmez; ne var ki bir tanığın, bir gözlemcinin olmadığı yerde kusurlar yatışır, çünkü bunlar görülmekten, izleyiciden yararlanırlar. Kimseye göstermeyecek olduktan sonra, kim erguvan giysi giyer ki? Kim gizlice altın tabakta yemek yer? Kim kırlarda bir ağacın gölgesine uzanıp da lüksünün görkemini sergiler? Hiç kimse kendi gözleri için pırıl pırıl parlamaz; çok az kişi hatta yakınları olsa bile. Herkes kusurlarının gösterişini bakan gözlerin kalabalığına göre ayarlar. Evet öyledir, çılgınlığımızın nedeni kışkırtıcı bir hayranı, bir suç ortağı olmasıdır. Sergileme olanağımızı yok edersen, her şeye can atmamamızı sağlarsın. İhtiras ve lüks merakı, gelgeç arzular sergilenecek bir sahne ister. Bir kenara çekilirsen bu dertlerden kurtulursun. O halde, kentlerin hay huyunun ortasına yerleşmişsek, bir uyarıcı dursun yanımızda ve geniş mülkleri övenlere karşı insanın az şeyle zengin olduğunu söylesin, zenginliği gereksinmeyle ölçen kişiyi övsün sana. Nüfuzu, erki göklere çıkaranlara karşı; o, öğrenmeye adanmış zamana, dış değerlerden kendi değerlerine dönmüş ruha hayranlıkla baksın! O uyarıcı, avamın tarifine göre mutlu olanları, haset uyandıran mutluluğun doruğunda tir tir titrerken, başlarından vurulmuş gibi şaşkın bir halde ve kendileri için herkesin kanısından bambaşka bir kanıya varmışken gösterecektir. Çünkü başkalarına çok yüce görünen şey, onlar için dimdik bir yokuştur. Bu yüzden büyüklüklerinin uçurumuna her baktıklarında nefesleri kesilir,

çırpınır dururlar; düşünürler ki kaderin türlü cilveleri vardır, en yücelerde daha çok kayar, sürçer insan. İşte o zaman can attıkları şeylerden ürkmeye başlarlar, başkalarına eziyet veren talihleri kendilerine daha ağır yüklenir, eziyet eder şimdi. İşte o zaman başına buyruk, tatlı avareliği överler; görkemden, gösterişten nefret ederler, hâlâ ayakta kalan mülklerinden kaçacak delik ararlar. İşte o zaman, korku yüzünden onların felsefe ile uğraştıklarını ve hasta bir varlığın sağlıklı kararlar aldığını görebilirsin. Görüyorsun ya, iyi bir talihle iyi bir karakter sanki birbirlerine karşıt şeylermiş gibi. Felaket içindeyken daha bilge oluyoruz çünkü refah, zenginlik doğru olanı alıp götürüyor elimizden.

95. Mektup

Sana günü gelinceye kadar erteleyeceğimi söylediğim konuyu işlememi ve bu konu hakkında sana yazmamı istiyorsun: Greklerin *parainetikos* (kuralların öğrenimi) dedikleri, bizim de *praeceptivus* dediğimiz felsefenin o bölümü, acaba bilgeliği sağlamaya yeterli midir konusunu. İstediğini yapmazsam da, bunu iyi karşılayacağını biliyorum. Bu yüzden sana verdiğim söz hâlâ geçerli; hem "Gönülsüz istediğin şeyi bir daha üsteleme!" diyen atasözünün haksız çıkmasına da gönlüm razı olmaz.

Çünkü bize verilseydi reddedeceğimiz bir şeyi şiddetle istediğimiz çok olmuştur. Bu iş, ister verenin düşüncesizliğinden ileri gelsin, isterse yaltaklığından, bizi kolayca vaat etmek durumunda bıraktığı için ceza görmeli. Birçok şeyi ister görünmek isteriz ama aslında istememekteyizdir. Bir konuşma yapan kişi, geniş, ince ayrıntılarla yazılmış, rulosu sıkıca dürülmüş bir kitap getirir, öykünün büyük bir kısmını okuduktan sonra, "İsterseniz bırakayım burada," der, herkes

"Yok, oku, oku!" diye bağırmaya başlar. Oysa aslında onun susmasını istiyorlardır. Çok kez istediğimizle dilediğimiz ayrı ayrı şeylerdir; tanrılara bile söylemeyiz gerçeği, ama tanrılar ya dinlemiyorlar bizi ya da acıyorlar bize. Ben acımayı falan bir yana bırakarak, ayrıntılı, uzun bir mektup bela edeceğim senin başına, sen onu gönülsüz okursan, de ki: "Bu işi başıma kendim açtım!" Kendini, karısıyla bir sürü dalavere sonucu evlenip de kadının kurbanı olan bir koca yerine koy. Binbir alın terine mal olan paracıkları yüzünden hafakanlar geçiren bir para babası yerine koy. Türlü düzenle, çabayla elde ettikleri mevkileri yüzünden işkence içinde olan birçok muhteris yerine koy. Ya da kendi felaketlerinin nedeni olan başka kişilerin yerine koy.

Bu girişi bir yana bırakıp konuya gireyim şimdi: "Mutlu yaşam," derler, "doğru davranışlardan ileri gelir, doğru davranışlara da kurallar götürür insanı; o halde mutlu yaşam için kurallar yeterlidir." Öyle ama kurallar her zaman doğru davranışlara götürmez insanı, yaradılışı buna uygunsa, eğilimli ise götürür. Ruhta değersiz, yanlış görüşler egemense, kuralların etkisi boşuna olur. Hem doğru davranışlarda bulunsalar bile, iyi davrandıklarının bilincinde değildirler. Bir insan ilk yaşlarından itibaren iyi bir eğitim görmemişse, ne zaman, ne kadar, kiminle, nasıl, hangi nedenle ne yapacağını bilecek kadar, görevlerini gereğince yerine getirmek üzere yetkin akılla biçimlendirilmemişse, sıradan bir insan için bu iş olası değildir. O kişi şerefli işler yapmak için bütün ruhuyla sürekli çalışamaz ya da seve seve çalışamaz; hep geriye bakacak, hep duraksayacaktır.

Kimisi der ki: "Eğer şerefli davranış, kurallardan ileri geliyorsa, mutlu yaşam için bol bol kural bulunur; bu önermelerin biri doğruysa öteki de doğrudur." Onlara şöyle yanıt vereceğiz: Şerefli davranışlar, kurallardan da oluşur ama sadece onlardan değil. "Başka sanatlar," derler, "kurallarla

yetinirse, bilgelik de kurallarla yetinecektir. Çünkü bu da bir sanattır, yani yaşam sanatıdır. Bir dümenci yetiştirmek için kurallar uygulanır: Şöyle çevir dümeni, şöyle aç yelkenleri, uygun yelden şöyle yararlan, ters esen yele karşı şöyle dur; güvensiz, karışık esen yele karşı şöyle kurtar kendini. Başka her sanatta, sanatçıları kurallar eğitir. O halde kurallar, yaşam sanatçısı üzerinde de aynı etkiyi yapacaktır." Bütün bu sözü edilen sanatlar, yaşamın araçlarıyla uğraşırlar, bütün bir yaşam ile değil. Bu yüzden onları dışarıdan engelleyen, alıkoyan birçok şey vardır: umutlar, aşırı istekler, korku gibi. Ama yaşam sanatı olduğunu ilan eden sanat, sanatını yapması için hiçbir engel tanımaz. Engelleri kırar atar, karşı çıkanları aşar geçer. Bu sanatla öteki sanatların koşulları arasında ne fark vardır biliyor musun? Ötekilerde bile bile hata yapmak, rastlantıyla hata yapmaktan daha kolaylıkla hoş görülebilir. Bu sanatta, yani yaşam sanatında ise bile bile hata yapmak hataların en büyüğüdür. Söylemek istediğim şu: Dil bilimci, söz diziminde bilerek hata yaparsa yüzü kızarmaz, bilmeden hata yaparsa kızarır yüzü. Hastanın ölmek üzere olduğunu anlamayan hekim, anlayıp da sakladığına kıyasla sanatında çok daha büyük bir hata içindedir. Gelgelelim bu yaşama sanatında isteyerek hata yapanın hatası daha utanç vericidir. Bir de şunu ekle: Birçok sanatlarda, daha doğrusu en özgür sanatlarda, kurallardan başka, belitler, prensipler vardır. Hekimlikte olduğu gibi. Bu yüzden Hippokrates'in okulu başkadır, Asclepiades'in okulu başka, Themison'un okulu başka.

Ayrıca kendine özgü prensipleri olmayan hiçbir kuramsal sanat yoktur. Bu prensiplere Grekler *dogma* derler, biz *decreta*, ya da *scitum*, *placitum* deriz. Bunlara geometride, astronomide rastlanır. Felsefe hem kuramsal hem de etkendir, hem gözlem yapar hem de etkinlik. Felsefe sana yalnız yeryüzünün işlerini açıklar sanıyorsan aldanırsın, o daha yücelere heveslidir. Ben, der, bütün evreni araştırıyorum; size öğüt

vermek, sizi yanlış düşüncelerinizden caydırmakla yetinerek kendimi ölümlülerin meskeninde kapalı tutmuyorum. Sizi aşan birçok konu çağırıyor beni:

"Belirleyeceğim göğün, tanrıların düzenlerini ve
ilk elementini açıklayacağım sana her şeyin.
Doğa nereden yaratmış her şeyi, büyütmüş, beslemiş,
Aynı doğa nasıl yok etmiş ve çözüp atmış hepsini."[177]

Böyle demiş Lucretius. Bundan şu sonuç çıkar ki, felsefe kuramsal olduğu zaman onun da prensipleri vardır.

Her işte bütün görevlerini belli düzene eriştirebileceği bir öğreti verilmemişse, hiç kimsenin görevlerini bile usulünce yerine getiremeyeceği doğru değil midir? Kuralları bir bütün olarak değil de, bir iş yaparken öğrenen kişi, onları hep aklında tutamaz. Parça parça verilen her şey, tek başına, zayıf, deyim yerindeyse köksüz kalır. Onları sağlamlaştıran, güvenliğimizi, sükûnetimizi koruyan, bütün yaşamı, bütün evreni aynı zamanda kucaklayan kurallar, prensiplerdir. Felsefe prensipleri ile kuralları arasında, temel elementlerle organlar arasında ayrım vardır. Organlar elementlere bağlıdır, elementler de organların ve her şeyin nedenleridir.

"Eski bilgelik yapılması, kaçınılması gereken işler üstüne ayrıca bir kural koymamıştı, o zamanki insanlar çok daha iyiydiler. Ne zaman ki bilginler türedi, iyi insan bulunmaz oldu. Çünkü o yalın, apaçık erdem, karanlık ve safsata dolu bir bilgiye dönüştü. Şimdi tartışmayı öğreniyoruz, yaşamayı değil." Dediğiniz gibi, hiç kuşkusuz eskiden böyleydi o bilgelik, özellikle doğmakta olduğu sıralarda kaba sabaydı, tıpkı öteki sanatlar gibi. Bunlar geliştikçe gitgide özenli olmaya başladılar. Ama o zamana kadar öylesine özen gerektiren devalara yer yoktu daha. Ahlaksızlık bu denli şahlanmamıştı,

177 Lucretius, *De Rerum Natura* VII, 149.

bu denli yayılmamıştı. Basit çareler basit kusurlara engel olabiliyordu hâlâ. Oysa şimdi üstümüze saldıran felaketler ne kadar şiddetliyse o kadar güçlü savunma silahları gerekli bize.

Hekimlik, eskiden akan kanı durdurmaya, yarayı iyileştirmeye yarayan birkaç otun bilimiydi. Daha sonraları yavaş yavaş böylesi karmaşık bir duruma ulaştı. O sıralarda bedenleri daha sağlam, dayanıklı iken, yemek sanatı zevk yüzünden daha yozlaşmamışken hekime daha az iş düştüğüne şaşmamalı. İştahı yatıştıracak yerde, büsbütün arttıracak çareler aramaya, oburluğu azdıracak bin türlü baharat icat edilmeye başlandıktan sonra bütün bunlar iştahlı mide için bir gıda, tıka basa dolu mide için bir yük oldu. O günden beri gelsin bakalım sapsarı bir yüz, şarapla ıslanmış sinirlerin titremesi, açlıktan ileri gelen zayıflıktan beter hazımsızlık sıskalığı... O günden beri sarsak, titrek bir yürüyüş, sanki içkiliymiş gibi hep savrula savrula bir gidiş; deri altında su toplanması, karnın alabileceğinden çok yüklenmek gibi kötü bir alışkanlık edinildiği için koca bir göbek... Gelsin bakalım, kara safranın kana karışması sonucu kara-sarı bir yüz, içeriden çürüyen bedenin çökmesi. Kireçlenme sonucu şekli bozulmuş, kıvrılmış parmaklar, duygusuzlaşmış sinirler. Hiç durmadan yüklenilen, sarsılan organların uyuşması ya da titremesi. Ya baş dönmeleri için ne diyeyim? Göz, kulak ağrıları, başa bıçak gibi saplanan ağrılar, bedenden atılan gıdaların çıkış yerlerinde açılan yaralar için ne demeliyim? Ayrıca bin türlü ateş için ne diyeyim? Kimisi birden çıkıveren, kimisi sinsice sürüp giden küçük ateşler, kimisi ürpermeyle, organların titremesiyle birlikte gelen ateşler için? Sefahatin işkencesi olan başka sayısız hastalıklar için ne söylemem gerek?

Eskiden, kendilerini henüz zevklere kapıp koyuvermemiş, kendi kendilerinin efendisi ve uşağı olan insanlar bu hastalıklardan uzaktılar. Bedenlerini işle, gerçek çalışmayla

güçlendiriyorlar, koşuyla yoruyorlardı; ya ava giderek ya da toprağı sürerek. Yedikleri de ancak acıkanların hoşuna gidebilecek yiyeceklerdi. Bu yüzden ne hekimlerin bunca aracına, bunca cerrah gerecine gereksinmeleri vardı ne de ilaç kutularına. Her hastalık basitti, nedeni de basitti. Daha çok yemek kabı, daha çok hastalık yarattı. Bak şu karaları, denizleri altüst ederek, sefahatin tek bir boğazdan geçirip karıştıracağı yiyeceklere! Bunca birbirine zıt yiyecek bir insanın boğazından geçti mi, zorunlu olarak hazımsızlık yaratır; bunlar birbirlerine karşı çıkarlar çünkü midede. Birbiriyle bağdaşmayan yiyeceklerin yarattığı hastalık da değişik, oynak olur; şaşma buna. Karşıt doğa öğelerinden oluşan yiyecekler, bir tek mideye indirilince dışarı taşar. Bu yüzden, yaşadığımız kadar türlü hastalıklara tutuluruz.

Hekimlerin en büyüğü, bu bilimin kurucusu[178] dermiş ki: "Kadınların saçları dökülmez, ayaklarında damla derdi olmaz." Öyle ama şimdi hem saçları dökülüyor hem de ayaklarında damla oluyor. Kadınların doğası değişmedi, yenik düştü sadece. Çünkü kadınlar da erkekler gibi aşırılığa kaçtıkları için hastalıklarda da erkeklere eşit oldular. Uykusuz kalmakta onlardan geri kalmıyorlar, içmekte de öyle. Yağlı güreşte, susuz şarap[179] içmekte erkeklere meydan okuyorlar. Midelerini zorla doldurduklarından (onlar gibi) kusuyorlar. İçtikleri bütün şarabı kusarak tam tamına çıkarıyorlar. Onlar gibi kar suyu içiyorlar yanıp tutuşan midelerini yatıştırsın diye.

Sekste de kocalarından geri kalmazlar: Pasif rol için doğmuş olmalarına rağmen açıkça sapkın bir müstehcenlik icra ederler (tanrılar, tanrıçalar helak etsin onları!). Erkek altta onlar üsttedir artık. Bugün birçok kadın guta yakalanmış ve

178 Seneca burada Hipokrates'i kastediyor. -y.n.

179 Antik dünyada şarabı su ile karıştırıp içerlerdi. -y.n.

kel olduğuna göre hekimlerin en büyüğünün, doğayı çok iyi bilen o insanın böylesine bir yanılgıya düşmesinde şaşılacak ne var? Kadınlar kendi cinslerinin ayrıcalığını hata üstüne hata ederek yitirdiler, kadınlıktan çıktıkları için erkek hastalıklarına uğrama cezasına çarptırıldılar.

Eski hekimler, hastalarına sık sık yemek yedirmezlerdi, kan almayı bilmezlerdi, müzminleşen hastalıktan banyoyla, terleterek bir süre için geriletmeyi, bacakları ve kolları bağlayarak bedenin içinde yatan hastalığın gücünü bedenin uçlarına çekmeyi bilmezlerdi. Tehlike çok küçük olduğundan, çeşitli yardım türlerini araştırma zorunluluğu yoktu. Ama bugün hastalıkların kötülükleri ne kadar geniş bir alana yayıldı! Tattığımız aşırı zevklerin, mübah sınırını aşan isteklerimizin karşılığını işte böyle (hastalık çekerek) ödeyeceğiz. Sayılmayacak kadar çok hastalık olmasına şaşma: Aşçıların sayısına bak. Her türlü zihinsel çalışma sona erdi. Her bilgiyi özgürlükçü sanattan bile öğretenler, boş sıralar önünde ders veriyorlar. Retorik ve felsefe okulları ıssız kaldı. Ama bir de mutfaklara bak, işte onlar tıka basa dolu. Har vurup harman savuranların yöresinde ne kadar çok genç kaynaşıp durmakta. Ziyafet bittikten sonra cinsel olarak istismar edilecek zavallı erkek çocuklar ordusunu tasvir etmeye elim varmıyor.

Irkına ve rengine göre sıralanmış ve hepsi de yumuşak tenli, kıvırcık ve düz saç birleşsin diye aynı saç stiline sahip ve hepsinin yüzünde aynı hüzün dolu oğlanlar bölüğünü de es geçiyorum.

Şu pastacı takımını, uşak takımını bırakıyorum bir yana, hani bir işaret verildi mi yemeği getirmek için koşuşur dururlar ya! Hey ulu tanrılar! Bir tek mide kaç kişiyi seferber ediyor!

Nasıl? Şu damak zevklerinin zehri, şu mantarlar hemen etkilemeseler bile, sence sinsi sinsi hiçbir etki yapmazlar mı?

Şu yazın kullanılan kar, karaciğeri katılaştırmaz mı sanıyorsun? Ya da şu midyeler, şu yumuşacık balçıkta yağlanmış etler balçıktan bedenimize ağır bir şeyler getirmez mi sence? Peki ya ithal ettiğimiz garum,[180] kötü balçıkların değerli eriyiği, sence tuzlu bir salça olup insanın bağırsaklarını yakmaz mı? O irinli şeyler, fırından çıkar çıkmaz mideye indirdiğimiz o yemekler sence hiç zarar vermeden bağırsaklarımızda soğuyup gider mi? O çirkin, pis kokulu geğirmelerle ekşimiş şarap kokusu yayan insanlar, nasıl iğrenir kendilerinden! Bil ki yediklerin gerçekte midende sindirilmiyor, çürüyorlar.

Ben vaktiyle ünlü bir tabaktan söz edildiğini anımsıyorum. Bu tabakta kibar kişilerin güneş battıktan sonra bir meyhanecinin kendilerini mahvetmek için sıraladığı her şey vardı: Venüs'ün kabukluları, istiridyeler, yenilecek yerine kadar kazınmış midyeler, nadir bulunan ardıç kuşları, bütün tabağa yayılmış kirpiler, kılçıkları çıkarılmış barbunyalar uzanırdı boylu boyunca tabakta. Her hayvanı teker teker yemek utanç verici bir şey olmuş şimdi. Her şey bir arada tadılıyor artık. Mide ve bağırsaklarda yapılması gereken şey, bir sofrada yapılıyor. Şimdi onlardan beklediğim, çiğnenmiş yemeklerin bir tabakta sofraya konması. Aşçının balık pullarını soyması, kılçıklarını çıkarması, dişlerin görevini aşçının yüklenmesinden başka ne anlama gelir? Her hayvanı teker teker yiyerek kendine bir şölen çekmek, aman ne görgüsüzlük! Bütün hayvanların tadı karıştırılıp yeni bir tat oluşturulsun, bir seferde konsun ortaya!

Şöyle diyorlar: "Neden elimi bir tek yemek için, bir tek tat için uzatmak zahmetine katlanayım? Hepsi birlikte gelsin ağzıma! Birçok yiyeceğin tadı bir araya gelsin, eklensin

180 Garum: Bir çeşit havyar, sos; kimi balıkların öz suyundan yapılır. Şarapla yapılırsa *oenogarum*, sirkeyle yapılırsa *oxygarum* denirmiş. -ç.n.

birbirine! Böyle işlerle böbürlenen, ün saldıklarını söyleyenlere hemen bildireyim de öğrensinler: Bunlar bir gösteri yapmak değil, bir damak bilinci yaratma işidir. Sofraya her zaman ayrı ayrı konan şeyler bir tek salçayla karıştırılsın, başka bir şey olmasın: istiridyeler, kirpiler, midyeler, barbunyalar karıştırılıp birlikte pişirilsin, konsun ortaya." Kusan kimselerin midesinden bundan daha karmakarışık bir şey çıkmazdı herhalde. Bunlar ne kadar karmaşıksa, bunlardan ileri gelen hastalıklar da basit olmaz; o kadar anlaşılması güç, değişik, türlü biçimli hastalıklardır: Bunlara karşı hekimlik türlü şekilde, türlü gözlemlerle silahlanmaya başladı.

Felsefe için de aynı şeyi söylüyorum. Eskiden hatalar daha küçükken ve küçük bir tedaviyle iyileşirken, felsefe de daha basitti. Şimdi ahlakın böylesine altüst olması karşısında, onun her çareye başvurması gerekir. Ahlak bu yoldan keşke durdurabilseydi yozlaşmayı. Kişi olarak değil yalnız, toplum olarak da çılgınlıktır bu yapılan iş. Toplu ölümleri örtbas ediyoruz, tek tek öldürmeleri de. Savaşlar, ulusların boğazlanması anlı şanlı birer cinayetten başka nedir ki? Hem açgözlülük hem de vahşilik için bir sınır yok. Ama bu cinayetler, gizlice ve teker teker öldürmeler daha az zararlı, daha az canavarcadır. Senato kararlarıyla, halk meclisi kararlarıyla barbarca işler yapılıyor ve özel kişilere yasak olan suçların devletçe yapılması buyuruluyor. Gizlice işlenen suçlar için ölüm cezası verilirken, üniformalıların işlediği suçlar için övüyoruz onları. Çok yumuşak yaradılışlı insanlar, başkasının kanını akıtmaktan, savaşmaktan, çocuklarını savaşmak üzere yetiştirmekten utanç duymuyorlar; oysa dilsiz, vahşi hayvanlar arasında bile barış vardır.

Bunca güçlü ve çok yaygın bir çılgınlığa karşı felsefe daha etkin bir hale geldi, savaştığı şeylerin gücü oranında daha güçlü oldu. Eskiden şaraba düşkün olanları, daha nadide yemekleri arayanları kandırmak kolay bir işti. Biraz uzak-

laştıkları sade gıdalara dönmeleri için büyük bir güç gerekli değildi.

"Şimdiyse büyük beceri gerek, tez işleyen el gerek!"[181]

Her şeyde zevk arıyor insan. Hiçbir kusur kendi sınırları içinde kalmıyor, para hırsına dönüşüyor sefahat. Şerefli kavramı çoktan unutuldu. Fiyatı uygun oldu mu, utanılacak hiçbir şey yok. İnsan için kutsal olan insan, eğlence ve spor için öldürülüyor. Eskiden bir insana yaralamayı ve yaralanmayı öğretmek günahtı. Şimdiyse bir adam çırılçıplak, silahsız sürükleniyor herkesin gözü önüne; bir insanın ölümünü seyretmek, yeterince bir gösteri oluyor insanlara.

Ahlakın böylesine bozulduğu bir yerde, nasırlaşmış kötülüklere alışılmıştan daha şiddetli bir tokat, bir ceza istenir. Ruhlara yerleşmiş yanlış kanıları söküp atmak için prensiplere gerek vardır. Bunları kurallara eklersek, avuntuların, yüreklendirmelerin bir değeri olabilir: Yoksa kendi başlarına etkisizdirler. Kötülüklere saplanmış kalmış ruhları elde etmek, onları bu kötülüklerden kurtarmak istersek, iyiyi kötüyü öğrenmelerini sağlayalım; bilsinler ki, bilgelikten başka her şeyin adı değiştirilebilir; kimi iyi, kimi kötü olur. Nasıl ki asker yaşamının ilk zinciri, ilk bağı edilen yemin, sancak aşkı ve askerden kaçmanın günah sayılmasıdır; ardından, bunların dışında kalan her şey yemin etmiş insanlardan artık kolayca istenir, onlara görev verilir ya, tıpkı bunun gibi mutluluğa götürmek istediğin insanlar için de ilk temel taşları atılmalı, onlara erdem aşılanmalıdır. Erdeme bir tür hayranlıkla bağlı olsunlar, onu sevsinler, onunla yaşamak istesinler hep; onsuz da yaşamayı reddetsinler.

"Peki, öyle ince bilgileri olmadan da kimi insanlar yalnız çıplak kuralları izleyerek dürüst olmadılar mı, büyük gelişmeler göstermediler mi?" Yaptılar, doğru ama onlar üstün yetenekli insanlardı ve kurtarıcı kuralları ayaküstü kapmışlardı.

181 Vergilius, *Aeneis* VIII, 442.

Nasıl ki, her şeyi doğuştan elde etmiş ve yaradılışları gereği iyi olan ölümsüz tanrılar, erdemi hiçbir zaman öğrenmemişlerse; insanlar arasında üstün bir yetenek nasip olmuş kişiler de, kendilerine sonradan verilen bilgileri uzun süre eğitim görmeden kapıverirler; ilk duydukları sözlerden şereflinin ne olduğunu anlayıverirler. İşte buradan anlaşılır bilgeliği hemen kapıp özümseyen ve kendiliğinden verimli olan yetenekler. Ne var ki dar kafalı, kıt anlayışlı olanların, kötü alışkanlıklara kapılmış ruhların paslarını temizlemek için uzun zaman gerekir. Kısacası, iyiye eğimli olanları hemen o en yüce yere götürdüğü gibi, daha zayıf olanlara da yardım edecektir, kötü saplantılardan kurtaracak, prensiplerini geçirecektir felsefe. Bu işin ne kadar zorunlu olduğunu şundan kestirebilirsin: Kimi şeyler ruhumuza işlemiştir ve bizi kimi konuda tembel, kimi konuda atak yaparlar; nedenleri ortadan kaldırılmadan bu cüretli davranış bastırılamaz, uyuşukluk da giderilemez; çünkü o nedenler yersiz bir hayranlık ve yersiz bir korkudur. Bu ihtiraslar insanı tutsak ettiği sürece ne kadar şunu bana yapmakla görevlisin, şunu dostlarına, bunu konuklarına yapmalısın desen de boştur. Denemeye kalksa bile, para hırsı bağlayacak elini kolunu. Yurdu uğruna savaşmak gerektiğini bilecektir ama korku yüzünden cayacaktır; dostları uğrunda kana tere bulanması, büyük zorluklara katlanması gerektiğini bilecek ama zevkler alıkoyacak onu. Bir sevgili tutmanın, karısına yapılacak en büyük hakaret olduğunu bilecek; fakat şehvet onu ters yola atacaktır. O halde, kurallara karşı çıkan engelleri ortadan kaldırmadan önce kural koymanın hiçbir yararı yoktur; tıpkı silahları kullanacak kişinin ellerinin bağını çözmeden, onun gözlerinin önüne, erişebileceği bir yere silahı koymanın yararı olmadığı gibi. İşte böyle koyduğumuz kurallara ruhun erişebilmesi için onun bağlarından çözülmesi gerekir.

Diyelim ki bir kişi, üstüne düşen görevi yapmaktadır; ama o görevi sürekli ve düzenli olarak yapamayacaktır çünkü

neden yaptığını bilmiyordur. Kimi zaman rastlantıyla ya da alışkanlıkla doğruyu bulacaktır, ancak ne var ki yaptığı işin doğru olduğuna onu inandıracak, doğruluğunu kontrol edecek bir cetveli olmayacaktır elinde. Rastlantıyla iyi olan insan, devamlı böyle olacağına inandıramaz bizi.

Ardından, onun gerekeni yapmasını sağlayan kuralları olacaktır belki ama nasıl yapması gerektiğini bildiren kuralları olmayacaktır. Eğer bunu sağlamazlarsa, erdeme götürmez bu kurallar. Evet doğru, gerekeni yapacaktır o, ama uyarılınca yapacaktır. Ancak bu da yeterli gelmez çünkü övülmesi gereken şey o işi yapması değil, nasıl yapmış olduğudur. Bir atlı bölük üyeliğine mal olan görkemli bir şölenden daha çirkin bir şey olur mu? Bir insan, sapık kişilerin deyimiyle kendisi ve yeteneği için bir şeyler verirse, hangi davranış bir censor'un ihtarını daha çok hak eder? Hem işe başlama şölenleri çok tutumlu kimseler için bile bir milyon sestertius'dan[182] aşağı patlamazken! Aynı şey, bir damak zevki için verilirse utanç verici olur ama bir memuriyet için verilirse[183] kınanmaz; çünkü bu, bir sefahat sayılmaz, her yıl yapılan bir masraftır.

Çok iri bir barbunya –neden ağırlığını söyleyip de herkesin iştahını kabartmıyorum; dediklerine göre 4.5 libra ağırlığındaymış[184]–, Tiberius'a yollanır. İmparator da balığın satılmak üzere pazara götürülmesini buyurur. "Dostlarım," der, "bahse girerim bunu Apicius ya da P. Octavius satın almazsa, bana ne derlerse desinler, her konuda yanıldığımı söylesinler!" Umulanın üstünde çıkar tahmini: İkisi de açık artırmaya katılır, balık Octavius'un olur. Tiberius'un sattırdığı, Apicius'un bile alamadığı bir balığı 5000 sestertius'a aldığı için

182 Roma İmparatorluğu para birimi. -y.n.

183 Roma'da yüksek memurlar seçildikten sonra halka şölen verirlermiş. -ç.n.

184 Yaklaşık 2.5 kg. -y.n.

kendi yakınları arasında büyük bir ün kazanır Octavius. Oysa onun için ise bunca para ödemek utanç verici bir şeydi; ama Tiberius'a göndermek üzere bu balığı satın alanın gözünde utanç verici bir şey değildi. Bunu da kınıyorum gerçi; balığa hayran olduğu ve onu Tiberius'a layık bulduğu için.

Bir kimse hasta dostunun başucunda otursa beğeniriz bu davranışını; ama bunu bir mirasa konmak için yapmışsa, bir akbabadır, leş gözlemektedir. Aynı şeyler utanç verici ya da şerefli olabilir. Bu, işin niçin, nasıl yapıldığına bağlıdır. Eğer kendimizi şerefliye adarsak, şerefliden gelen her şeyi insanlarla ilgili konularda iyi sayarsak, her şey şerefle yapılacaktır. Başka her şey bir gün için iyidir. O halde bütün hayatı ilgilendiren kanıları aşılamalı insanın ruhuna. İşte ben buna *prensip* diyorum. İnsanın inancı neyse davranışları ve düşünceleri de odur; bunlar neyse yaşamı da odur. Parça parça öğüt vermek, bütünü düzenleyen insan için yetmez. M. Brutus, *Peri Kathekontos*[185] adını verdiği kitabında hem anne baba, hem çocuklar, hem de erkek kardeşler için birçok kurallar koymuş. İnsanların başvuracağı ilkeleri olmazsa, bunları kimse gerektiği gibi yerine getiremeyecektir. Dayanacağımız, bütün etkinliklerimizin, sözlerimizin yöneleceği en büyük iyi'nin amacına çevirelim gözlerimizi; tıpkı bir yıldızın denizcilere yol göstermesi gibi o da bize yol gösterecektir. Amaçsız bir yaşam, avarelikten başka bir şey değildir. İnsanın bir amaç edinmesi zorunlu olunca, prensipler de zorunlu olmaya başlar. Bir insanın kuşkulu, kararsız, çekinerek geri çekilmesinden daha utanç verici bir şey olmadığını sanırım teslim edersin. Bu iş her alanda başınıza gelecektir. Ruhu yakalayıp kıskıvrak bağlayan, ileri gitmesini, bir bütün haline gelmek için çabalamasını engelleyen her şeyden kurtarmalı onu.

185 *Yun.* Görevler. Ceasar'a suikast olayına karışmasıyla da ünlü Brutus'un birçok kitabı vardı. Özgün adı Latince *De Officiis* olan bu kitaba Seneca'nın neden Yunanca ad verdiği bir muammadır. -y.n.

Tanrılara nasıl tapınılması gerektiği her zaman kurallarla öğretilir. Bir insanın Şabat günü[186] lamba yakmasını yasaklayalım, çünkü hem tanrılar ışığı gereksinmezler hem de insanlar isten hoşlanmazlar. Sabah selam geleneğini de, tapınakların kapılarına oturma âdetini de kaldıralım: İnsan bir yarar hesabı içinde kaptırır kendini bu gibi görevlere. Tanıdığı Tanrı'ya tapar. İuppiter'e çamaşır, lif verilmesini; İuno'ya ayna tutulmasını yasak edelim: Tanrı hizmetçi istemez. Neden istesin? O, kendi başına insan türüne hizmet eden, her yerde herkes için hazır olan Tanrı'dır. İnsanlara kurban miktarını nasıl belirlemelerini ve zahmetli ritüellerden nasıl kaçınmaları gerektiğini öğretebilirsin; ancak her şeye sahip, her şeyi veren ve tarafsızca yardımsever bir Tanrı inancına sahip olmadıkça gelişmeleri yetersiz kalacaktır. Tanrıların lütufkâr olmalarının sebebi nedir? Bu onların doğasındadır. Kötülük yapmak istemediklerini düşünmek yanlıştır. Yapamazlar. Zarar verilemezler, böylece zarar da veremezler çünkü zarar görmek de zarar vermek de birbiri ile bağlantılıdır. Dünyanın mükemmel ve en üstün güzelliği olan doğası, zarar görmekten muaf kişileri zarar verme yeteneğinden de muaf kılmıştır.

Bu gördüğün, Tanrı'nın ve insanın dünyasını içine alan evren, bir ve bütündür. Biz büyük bir bedenin organlarıyız. Doğa bizi aynı elementlerden ve aynı amaç için yarattığından, hepimizi akraba yaptı; içimize karşılıklı bir sevgi yerleştirdi, bizi toplumsal varlıklar kıldı. Adaleti, hakkı hukuku kurdu. Onun anayasasına göre haksızlık yapmak, haksızlığa uğramaktan daha büyük bir sefalettir; onun buyruklarına yardım etmek için uzatmalıyız ellerimizi. O ünlü dize, hem yüreğimizden hem de dudaklarımızdan eksik olmasın:

---

186 Latince metinde "Şabat" olarak geçiyor. -y.n.

"Ben insanım, insanla ilgili hiçbir şey bana yabancı değildir."[187]

Birbirimize sarılalım; bir topluluk içinde doğduk. Bizim toplumumuz, taşların oluşturduğu kubbeye benzer, karşılıklı birbirlerine tutunamazlarsa çökecektir; ama bu dayanışma sayesinde çökmez.

Tanrılarla insanlardan sonra, şeyler karşısında nasıl davranmamız gerektiğine bakalım: Şeyler üstüne; fakirlik, zenginlik, şan, alçaklık, vatan, sürgün gibi konular üstüne daha önceden bir fikir edinmemiz gerektiğini düşünmezsek, felsefe ilkelerini boşu boşuna kafamızdan geçirip duracağız. Ün düşüncesini bir yana bırakarak teker teker değerlendirelim onları, ne olduklarını araştıralım; onlara ne ad verildiğini değil!

Şimdi de erdemlere geçelim: Kimisi ileri görüşlülüğe çok değer vermemizi, cesarete sarılmamızı, eğer elimizden gelirse, erdemlerden en çok adaletle yakınlık kurmamızı öğütler bize. Erdemin ne olduğunu anlamazsak hiçbir işe yaramaz bu. Bir tek midir erdem, yoksa birkaç tane mi? Ayrı ayrı mıdır bu erdemler, yoksa birbirlerine bağlı mıdır? Öyle ki, birine sahip olan, hepsine de sahip olur mu? Aralarındaki ayrım nedir? Zanaatkârın zanaatı üstüne başlangıcı nedir, gereği nedir diye araştırma yapması zorunlu değildir; tıpkı pantomim oyuncusunun dans sanatını araştırmadığı gibi. Bu tür zanaatlar, hünerler bir kez öğrenildi mi yeterlidir, hiçbir eksiklikleri yoktur; çünkü yaşamın bütününü kapsamazlar. Erdemse hem başka şeylerin hem de kendisinin bilgisini içerir. Onun öğrenilmesi için erdem öğreniminden geçmeli. Eylem, iyi niyet olmadan iyi, dürüst olmaz; çünkü eylem iyi niyetten doğar. Buna karşılık ruhun tutumu iyi değilse

187 Romalı oyun yazarı Terentius'un ünlü *Heautontimoroumenos* adlı eserinden bir alıntı. Karl Marx, kızlarının yaptığı bir anketteki "En sevdiğin veciz söz nedir?" sorusuna bu cümleyi yazmıştır. -y.n.

niyet de iyi olmayacaktır, çünkü niyet de bu tutumdan doğar. Ayrıca bütün yaşam yasalarını özümsememişse, herhangi bir konuda ne düşünmesi gerektiğinde kararlı değilse, olayları gerçeğine indirgememişse, ruhun tutumu da en iyi duruma gelmeyecektir.

Değişmez, kesin düşünceye varanlar erişebilirler sükûnete sadece. Geri kalan herkes ansızın yere düşer, tekrar eski yerine döner; yitirdiği ile istekleri arasında hep bir geliş gidiş içindedir. Bu çırpınışın nedeni şudur: Hiç güvenilmeyecek bir rehberden, yani ünden ve popüler görüşlerden akıl umanlar için hiçbir şey apaçık değildir. Aynı şeye her zaman istekli olmak istersen, onun gerçek bir şey olmasını iste. Prensipler olmadan gerçeğe erişmek olası değildir. Bu ilkeler tüm yaşamı kapsar: iyilik, kötülük, şerefli olmak, utanç vericilik, adalet, haksızlık, sevap, günah, erdemler, erdemlerin uygulanması, maddi refaha sahip olmak, saygınlık ve itibar, sağlık, güç, güzellik, ince duygular; bütün bunlar bir değerlendirici ister; her mala ne değer biçilmesi gerektiğini açık olarak bilmeliyiz. Kimi şeylerin hak ettiğinden çok daha değerli olduğunu sanırsan aldanırsın, hem de öyle aldanırsın ki! Bizim gözümüzde çok değerli sayılan şeyler olan zenginlik, nüfuz, iktidar için aslında iki para etmez diye düşünülmeli. Bunları içerdiği değerleri belirleyen örgülerine, yapılarına bakmadan bilemezsin de! Tıpkı yaprakların kendiliklerinden yeşermediği, öz suyunu emmek için yapışacak bir dala gereksindikleri gibi, bu ilkeler de tek başlarına kaldıkları zaman solar giderler; bir öğretiye dayanmaları zorunludur.

Ayrıca prensipleri bir yana bırakanlar, o kuralların bir yana bırakılan prensiplerle güçlendiğini anlamamışlardır. Ne der onlar? Kurallarla yaşamın yeterince düzenlendiğini, bilgeliğin prensiplere, belitlere ihtiyacı olmadığını söylerler. Ama bu söyledikleri de yine bir belittir. Sanki şimdi ben, Hercules aşkına, "kurallar yararsızdır" gerekçesiyle onları bir

yana bırakmak gerektiğini, dogmalardan yararlanmayı, yalnız bunları incelememiz gerektiğini söylüyormuşum gibi. Bu suretle, yani kuralların işlenmemesi gerektiğini söylemekle yine bir kural koymuş olmayacak mıyım?

Felsefede öyle durumlar vardır ki uyarı gerektirir; kimisi de kanıt ister; öyleleri de vardır ki karışık ve karanlıktırlar; çok ince bir dikkat ve titizlikle zar zor ortaya çıkarlar. Kanıtlar gerekli olduğu zaman, gerçeği kanıtlar toplayarak ortaya koyan belitler de gerekli olur. Kimi şeyler açıkça ortadadır, kimileri karanlıktadır. Duyularla algılanabilecek olanlar, bellekte tutulanlar açıktır, bunların dışındakiler karanlıktadır. Akıl da bu açık olanlarla doldurulmaz. Aklın daha büyük, daha güzel olan kısmı karanlıklardadır. Gizli kalmış olanlar kanıt ister. Kanıt da belitler, prensipler olmadan yapılamaz. O halde prensipler zorunludur.

Ortak kanıyı, mantığı yaratan nedir? Yetkin duyuyu yaratan nedir? Her konu üstüne kesin bir kanıdır bu. Bu kanı olmadan her şey ruhta yüzer durursa, ruhlara değişmez kararlar sağlayan prensipler zorunlu olur.

Son olarak: Bir insana; dostuna kendine verdiği değeri vermesini, düşmanla gün gelip dost olabileceğini düşünmesini, dostunun sevgisine sevgi katmasını, düşmana olan nefretini ılımlı yapmasını söyleyerek uyardığımız zaman, ona şunları da söyleriz: "Bu iş doğrudur, şereflidir." Oysa bizim prensiplerimizin öğretisi doğruyu ve şerefliyi içermektedir. O halde bu öğreti zorunludur; o olmadan ötekiler de olmaz.

Şimdi her ikisini de bağlayalım birbirine; çünkü kök olmadan dallar hiçbir işe yaramaz; kökler de yarattıkları bitkilerden yararlanırlar. Ellerin ne işe yaradığını herkes bilir, yardımları apaçıktır. Elleri besleyen, yöneten, devindiren kalp, gizli bir yerdedir. Aynı şeyi kurallar için söyleyebilirim: Apaçıktırlar, bilgeliğin prensipleri de gizlide bulunur. Nasıl ki bir

dinde daha kutsal olan bilgiler, ancak onun sırrına ermişler tarafından biliniyorsa, felsefe de ancak kutsal yerlerine kabul ettiği kimselere açıklar gizlerini. Kurallar ve bunun gibi bilgiler, felsefenin dışında kalan acemilerce bile bilinir.

Posidonius yalnız "kural"ı (praeceptio) değil –hiçbir şey benim bu sözcüğü kullanmama engel olamaz– akıl vermeyi de, avutmayı da, yüreklendirmeyi de zorunlu sayar. Bunlara her şeyin *nedenlerinin araştırılmasını* eklemiştir. Bu terim için *Aetiologia* sözcüğünü kullanmaya cesaret etmememiz için bir neden görmüyorum; sonuçta Latin dilinin bekçileri olan dilbilimciler haklı olarak böyle demişler. Posidonius her erdemin betimlenmesinin de yararlı olacağını söylemiştir; buna *ethologia* der. Başkaları da *kharakterismos* der. Birbirlerine benzer şeyleri birbirinden ayırmak için her erdemin ve kusurun niteliklerini belirler bu bilim.

Böyle bir yöntem, kurallarla aynı amacı güder: Çünkü kural koyan der ki: "Ilımlı olmak istersen, şöyle yapmalısın!" Betimleyen de der ki: "Ilımlı olan şunları yapar, bunlardan kaçınır." Ne ayrım var, diye soruyorsun. Biri erdemin kurallarını verir, öteki örneğini.

Bu türden betimlemeler, devlet vergi memurlarının deyimini kullanırsam, "bu resimler" (iconismos) faydalıdır, kabul ederim. Övülmesi gereken örnekleri sergileyelim biz, onları izleyecek insan bulunur nasıl olsa! Aldanmaman, uyuşuk bir at satın alıp emeğini yitirmemen için, satın alacağın atın soyunu sopunu bildiren kanıtları yararlı saymaz mısın? Peki, yetkin bir ruhun benimsemekte olduğu nitelikleri tanıman daha gerekli değil mi senin için?

"Çok geçmez başlar soylu bir sürünün tayı
ovada daha çalımlı, rahvan gitmeye,
yumuşacık, büke büke bacaklarını.
En önde giden tay tehdit saçan suları,

çekinmez denemekten, hiç tanımadığı
köprüye güvenir, olur olmaz gürültüden
hiç ürküntü duymaz. İnce uzundur başı,
boynu yüksek, karnı kısa, dolgundur sırtı,
birçok kas belirir soluğu güçlü göğsünde. (...)
Uzaklardan silah sesleri duyunca da,
duramaz yerinde, diker kulaklarını
bir titreme alır organlarını bütün.
Tutar içinde biriken ateşi, sonra
fışkırtır dışarı burun deliklerinden."[188]

Başka bir şey anlatırken bizim Vergilius, cesur insanı betimlemiş. Ben büyük bir kişiyi, kesinlikle başka türlü anlatamam. Cato'yu gözlerinizin önünde canlandırmayı deneyeyim: İç savaşın hay huyu içinde, hiç gözü yılmadan, artık Alp Dağları'nın eteklerine yaklaşmış olan ordulara ilk karşı koyan, İç Savaşa göğüs germeye ilk koşan o oldu. Onun çehresini, davranışını başka türlü belirleyemem. Gerçekten de hiç kimse ondan daha yüksekten, daha mağrur bakarak yürüyemezdi: O, Caesar'a, Pompeius'a karşı dikildi ve Caesar'ı, Pompeius'u tutanların karşısında her ikisini de hor gördü. Devletten yana olmanın bambaşka bir şey olduğunu gösterdi onlara. Cato için, "olur olmaz gürültülerden ürkmez" demek azdır. Neden olmasın? Gerçek ve yakın gürültülerden ürkmedi, on lejyona karşı, Gallia'lı yardımcı güçlere, ulusal güçlerimize karışan yaban ordularına karşı özgür bir sesle konuştu, köleliğe gitmektense köleliğe düşürülmenin daha şerefli olacağını söyledi, devleti özgürlükten ödün vermemeye, o sıra her şeyi denemeye yüreklendirdi; öyleyse bu sözleri söylemek az bile! Ne güç vardı onda ne sağlam bir nefes! Neydi onun genel kargaşalık içinde duyduğu güven? Biliyordu ki, durumunu hesaba katmadıkları bir kendisi vardı.

188 Vergilius, *Georgica* III, 75-85.

"Cato özgür olacak mı?" diye bir sorun yoktu. Sorun, "o, özgürler arasında olacak mı?" sorunu idi. İşte buradan doğup geliyordu onun tehditleri, kılıçları hor görmesi! Koca bir dünyanın yıkıntısı arasında ayakta kalabilen o adamın yenilmez kararlılığına hayran oluyordu herkes ve "birçok kas belirgindir güçlü göğsünde" demekten hoşlanıyorlardı.

Örnek insanların alışılagelmiş niteliklerini, onların ana çizgilerini, özelliklerini belirlemekle birlikte, asıl Cato'nun ruhunu özgürlüğe kavuşturduğu o son, o en güçlü yarasının niteliklerini de anlatmak, sergilemek yararlı olacak. Laelius'un bilgeliğini, dostu Scipio ile anlaşmasını, öteki Cato'nun, Cato Maior'un özel yaşamında, devlet hayatındaki üstün başarılarını, Tubero'nun tahta kanepesini, örtü olarak kullandığı keçi derilerini ve İuppiter'in sunağı önünde, konukların önüne konmuş toprak çanaklarını da anlatmakta yarar var. Bu, Capitolium'da fakirliğin kutsanmasından başka ne anlama gelirdi ki? Cato'ların yanına koyup karşılaştırabileceğimiz bu örnekten başka bir örnek yok dersem, bunu küçük bir şey mi sayacağız? Bu bir (resmî) şölen değil, bir (resmî) kınama oldu. Ah, şan şöhret meraklısı nice insan var ki, bunun ne olduğundan, nasıl istenmesi gerektiğinden haberi bile yoktur! İşte o gün Roma halkı birçok yurttaşın çanak çömleğini seyretti, ama bir kişininkine hayran oldu. Bütün o anlı şanlı kişilerin altın ve gümüşten yapılmış çanakları binlerce kez eritilmiştir, ne var ki Tubero'nun çanakları bütün yüzyıllara göğüs gerecek![189]

189 Censor, Roma'da vergilerle, mal ve insan sayımıyla, tapınakların bakımıyla ilgilenen devlet görevlisidir. Bu parçada, bir tapınağın varlığı sergileniyor. Seneca'nın anlatmak istediği, eski tapınaklara armağan edilen eşyaların sadeliği ile yaşamlarını para ve lüks uğrunda tüketen insanların, tanrıların hoşuna gitmek, öbür dünyalarını sağlamak için verdikleri armağanların lüksü arasındaki zıtlıktır; bu yüzden censura'yı "resmî kınama", armağanların gösterimini de "resmî şölen" diye çevirdik. Yine

96. Mektup

Bir konudan bu kadar çok nefret ediyor ya da yakınıyorsun ya, böyle konulardan nefret etmekten, yakınmaktan daha kötü hiçbir şey olmadığını hâlâ anlayamıyor musun? Bana sorarsan, bir insan için evrende mutsuzluk saydığı bir şeyin olmasından başka bir mutsuzluk düşünemiyorum. Herhangi bir şey bana katlanılmaz geldiği gün, ben de kendime katlanamayacağım. "Sağlığım iyi değil." Kaderimin bir sonucu bu. "Aile üyelerim yatağa düştü, ürünler zarar gördü, evim çatırdadı; zararlar, yaralanmalar, yorgunluklar, ne varsa üşüştü başıma." Olağan şeyler bunlar; yok, olağan sözcüğü az gelir: Olması gereken şeyler bunlar! Bunlar böyle kararlaştırılmış, bir rastlantı değil. Bana inanırsan, en derin, gizli duygularımı olduğu gibi açacağım sana: Felaket, haşin, sert olaylar olarak görülen her şey için şu tutumu edindim: Tanrı'ya boyun eğmiyorum, onun iradesine uyuyorum. Tanrı'yı yürekten izliyorum, zorunlu olduğum için değil. Başıma ne gelirse gelsin, üzülmeden, yüzümü buruşturmadan karşılayacağım, üstüme düşeni seve seve yerine getireceğim. Sızlanmalarımız, bizi ürküten her şey bir yaşam vergisidir. Bunlardan arınmış olmayı, Lucilius'um, ne umut et ne de iste.

Bir mesane ağrısı mı çekiyorsun? Zararları bildiren, efendiye hiç de hoş gelmeyen mektuplar mı sıralandı arka arkaya? Konuya daha iyi yaklaşayım: Sen kendi hayatın adına mı korktun? Nasıl? İhtiyarlığı, uzun yaşamı isterken, bunları istediğini bilmiyor muydun? Bunların hepsi uzun bir yaşamda bulunur; uzun bir yolculukta tozun, çamurun, yağmurun olması gibi. "Öyle, ama ben yaşamak isterken, bütün bu sıkıntılardan da uzak olmak istiyordum!" Böylesine kadınsı bir

---

Cato'nun kendi elleriyle yaralarını kanatmasındaki sade gösterim ve tapınaklarda sergilenen sade armağanlar, çıkarcı kişilerin armağanlarının görkemli gösterimine karşı konmuş. -ç.n.

söz, bir erkeğe yakışmaz! Senin için dilediğim şu dileği istediğin türlü al, ben bu dileği ruhumun olanca gücü ve olanca iyi niyetimle yapıyorum: Dilerim ne tanrılar ne de tanrıçalar, kaderinin seni zevkler içinde yaşatmasına izin versin. Sor kendi kendine, bir Tanrı sana seçmek olanağını verseydi bir çarşıda mı yaşardın, bir ordugâhta mı? Yaşamak da, Lucilius, askerlik yapmaya benzer. Bu yüzden yaşamın kargaşası içinde çilelerle, güçlüklerle boğuşarak bata çıka yol alanlar, çok tehlikeli girişimlere atılanlar çok güçlü kişilerdir, ordugâhın en önde gelenleridir. Başkaları çalışırken tembel tembel yatanlar, küçük üveyikler gibi hakarete uğrama karşılığında güven içinde olurlar.

97. Mektup

Sefahatin, iyi ahlaka yüz çevirmenin, herkesin kendi çağında bulduğu başka kusurların, Lucilius, yalnız yüzyılımıza özgü birer kusur olduğunu düşünürsen yanılırsın. Bunlar insanlığın kusurlarıdır, bir çağın değil. Hiçbir çağ hatadan dışlanmış değildir. Her yüzyılın çarpıklıklarını hesaplamaya kalkarsan, söylemeye utanıyorum, Cato'nun gözlerinin önünde işlendiği gibi hiçbir çağda, ulu orta, apaçık suç işlenmiş değildir. Publius Clodius'un zina işlemekten sanık olduğuna, davada para döndüğüne kim inanabilir? Glodius, halkın yararına yapıldığı söylenen, bu yüzden de bütün erkeklerin kutsal bölümden uzak tutulduğu, erkek hayvan resimlerinin bile örtüldüğü o kurban töresinin dinsel ayinlerini çiğneyerek, Caesar'ın karısıyla sırlar odasında işlemişti o zinayı. Yargıçlara paralar verildi, üstelik bu anlaşmadan daha utanç verici bir şey de oldu: Yargıçlar, evli kadınlar ve soylu delikanlılarla zina yapmayı bahşiş olarak istediler. Onun işlediği suçu affetmek için yargıçların işledikleri suç, asıl suçtan daha

beterdi. Zinadan suçlu olan Clodius zinaları bölüştürdü ve yargıçlarını kendine benzetmeden yüreği rahat etmedi. Bu olaylar, hiçbir delil olmasa, Cato'nun tanık olarak bulunduğu bir dava sırasında geçti. Olay inanılmayacak gibi olduğu için, Cicero'nun sözlerini de ekleyeceğim buraya. Cicero'nun *Atticus'a Mektuplar*'ından alıntılıyorum:

"(Clodius) yargıçları yanına çağırdı, söz verdi, aracılık etti, teslim etti. Ardından da –hey iyi tanrılar! Ne rezalet!– falan filan kadınlarla bir gece geçirmek, soylu gençlerle buluşmak kimi yargıçlar için bu pazarlığın ek kârları oldu."

Ödenen paradan yakınılır ya, eklenenler daha beter oldu: "Şu ağırbaşlı adamın karısını mı istiyorsun? Sana vereceğim onu. Şu zengin adamın karısını mı? Onu da senin koynuna vereceğim. Zina yapmazsan suçla onu. Arzu ettiğin o güzel kadın gelecek sana, onunla bir gece geçireceksin, aldatmaca yok bende; iki gün içinde verdiğim sözü yerine getireceğim!" Zina yaptırmak, yapmaktan beter bir şeydir. Bu da aile kadınlarının adını dillere düşürmek olur. Glodius'un yargıçları senatodan korunma istiyorlardı. Korunma ancak mahkûm edilecekler için gereklidir, ama onlar elde ettiler. Sanık salıverildikten sonra, Catulus onlara güzel bir söz söyledi: "Neden bizden kendiniz için korunma istediniz? Yoksa aldığınız paralar elinizden alınmasın diye mi?" dedi. Bu gibi şakalar arasında, yargılanmadan önce zina yapan, yargılanma sırasında aracılık eden adam, cezayı hak etmek için işlediği suçlardan daha beterini yaparak ceza görmemiştir (o sayede). Şehvetlerini ne dinin ne mahkemenin önleyebildiği insanların ahlakından daha kötü bir ahlak olabileceğini aklın alır mı senin? Hele senato kararıyla, haklarında açılan olağanüstü soruşturma sırasında, soruşturmadan beter şeylerin yapılmasına izin verilmişse? Soru şuydu: Zinadan sonra erkek sağ ve özgür kalabilir mi? Anlaşıldı ki, zina olmadan güven içinde

olmayacaktı. İşte Pompeius'la Caesar, Cicero ile Cato'nun gözleri önünde cüret edilen şeyler! Evet, o ünlü Cato'nun; hani halk Flora Bayramı'nda onun huzurunda çırılçıplak soyunmuş yosmaların komik temsiller vermesini kabul etmemişti. İnanabiliyor musun, o çağ insanları yargı mensuplarından daha ciddi davranıyorlardı!

Bu gibi şeyler hep yapılmıştır, yapılacaktır da! Zaman zaman kentlerin taşkınlığı sıkı düzenle, korkuyla yatıştırılır, kendiliğinden yatışmaz hiç. Bu yüzden bizim zevklere çok hoşgörülü olduğumuzu, yasalara hiç uymadığımızı söylemek yerinde olmaz sanırım. Sanık, zinayı yargıçların önünde inkâr ediyorsa, yargıçlar onun önünde açık açık zinalarını itiraf ediyorlarsa, yargılamak bahanesi altında ahlaksızlık yapılıyorsa, o Clodius kendisini suçlu yapan nedenler yüzünden itibar kazanmışsa, yargıç önünde bile aracılık yapılıyorsa; bizim çağımızın gençliği, o çağın gençliğine göre çok daha temiz kalır. Kim inanabilir bu işe? Bir zinadan hüküm giymiş suçluyu, birçok zina işlemiş kişi affetmiştir.

Her çağda Clodius'lar olacaktır, ama her çağın bir Cato'su olmayacaktır. Kötülüğe kolayca kayıyoruz. Çünkü (bizi yönlendiren) bir önder, bir arkadaş bulunabiliyor her zaman, gerçi yoldaş olmadan da işler alıp başını gidiyor ya, neyse! Hatalara ulaşan yol, bir bayır değil, bir uçurumdur. İnsanların ıslah olmasına bir engel daha var: Başka her sanatta hatalar, sanatçının yüz karası olur; hata yapanlar hırpalanır, ama hayat sanatının hataları zevk verir. Dümenci, gemisi altüst olduğu zaman sevinmez, hastası ölen doktor keyiflenmez, avukat savunma hatası yaptığı için sanık mahkûm olursa sevinmez. Ama buna karşılık, herkes kendi suçundan, ahlaksızlığından çok zevk alır. Aşılacak güçlüklerle daha da ateşlenen adam, yaptığı zinadan keyif içindedir. Filan kişi üçkâğıtçılığından, hırsızlığından ötürü neşelenir, işler tersine dönmeden pişman olmaz hatasından. Bu iş kötü alışkanlıklar

sonunda meydana gelir. Aslında, en büyük kötülükleri yapmış insanların bile bir iyilik duygusu vardır ruhunda, bilmelisin bunu: Ayıp nedir bilirler ama önem vermezler buna; bütün suçlarını saklarlar, başarı kazansalar bile bunun meyvesinden yararlanırlar ve nereden geldiğini gizli tutarlar. Ne var ki, temiz bir vicdan açığa çıkmak, görülmek ister. Ahlaksızlık karanlıklardan bile korkar.

Bu yüzden ben, Epikuros'un şu sözünü çok anlamlı buluyorum: "Kötülük edenin gizlenmesi olasıdır, ama gizlendiği halde hiç güven içinde olamaz!" Ya da bu sözün anlamı şöyle daha mı iyi açıklanır: "Gizlenme, şu nedenle kötülere yararlı değildir: Gizlenme mutluluğu içinde olsalar da, gizlenme güvencesi içinde olmazlar hiçbir zaman!" İşte böylece, suçlular güven içinde olsalar bile içleri hiç rahat olmaz. Sorun bu şekilde ortaya konup açıklanınca, bizim okulumuz bu sonuca karşı çıkmaz diye düşünüyorum. Neden mi? Çünkü suç işleyenlerin en önde gelen büyük cezası, suç işlemiş olmalarıdır da ondan! Mademki cürmün işkencesi yine cürmün içinde saklıdır, öyleyse hiçbir cürüm, kader onu armağanlara boğsa ve korusa kurtarsa bile cezasız kalmaz. Ama ardından kimi cezaların da onu sıkıştırması, onu izlemesi olasıdır: Her zaman korku ve kuşku içinde olmak, hep tedirgin olmak, güven içinde olduğuna inanmamak gibi. Bu düzenbazı ne diye kurtarayım bu işkenceden? Neden onu hep sallantıda bırakmayayım? Epikuros, "Hiçbir şeyin doğası adaletli değildir; insan korkudan kurtulamadığı için suçlardan kaçınmalı," dediği zaman, onunla aynı düşüncede olmayalım. Şu düşüncesini de paylaşalım: "Vicdan, kötü davranışları kırbaçlar durur; çünkü vicdanları sonsuz bir endişeyle kıvrandığı, acı çektiği için, kendine güvence vaat edenlere inanmadığı için en büyük işkenceler içindedir." Her suçlunun güvendeyken bile korkuyor olması da, Epikuros, doğal olarak bizim suçtan korktuğumuzun bir delili değil midir? Kader birçok

kişiyi cezadan kurtarabilir ancak kimseyi korkudan kurtaramaz. Doğanın mahkûm ettiği şeye karşı içimizde bir nefret uyandığını görmekten başka hangi nedenden ileri gelir bu? Gizli kaldığı zaman bile, gizlendiği için suçluya kesin bir güvence gelmiyorsa, bu, vicdanının onu mahkûm etmesinden, kendisine gerçekte ne olduğunu göstermesinden ileri gelir. Hep titreyip durmaları da suçluların bir özelliğidir. Birçok suç yasadan, yargıcın elinden, fermanlı cezalardan kaçıp kurtulduğundan, eğer bu suçlar kişinin kendi doğası tarafından cezalandırılmasa ve ceza çekmenin yerini korku almasaydı, hepimizin hali haraptı.

98. Mektup

Bir insanın mutluluğu dıştan gelen mutluluğa bağlıdır diye düşünme sakın! Dıştan gelenden memnun olan insan, dayanıksız nedenlere sığınıyor demektir. İnsanın içine dışarıdan giren her sevinç, çıkar gider de. Ama kendi içinden doğup gelen sevinç güvenli, kesin ve sağlamdır; gelişir, sürer gider. Halkın ayılıp bayıldığı şeyler, bir günlük iyi'lerdir: "Peki, bunlar da faydalı, zevkli olamazlar mı?" Kim inkâr eder? Olurlar olmasına ama bizim onlara bağlı olmamız değil, onların bize bağlı olmaları halinde faydalı, zevkli olurlar.

Kaderin gözettiği her şey meyve verir, tat verir bize; yeter ki bunlara sahip olan, kendine de sahip olsun, kendi malının boyunduruğu altına girmesin! Çünkü Lucilius, iyi'nin ya da kötü'nün bize kaderden geldiğini düşünenler aldanıyorlar. Kader bize iyi ve kötü için malzeme sağlar; iyiye, kötüye dönüşecek olan şeylerin ilkel maddesini verir bize. Çünkü ruh, başlı başına her türlü kaderden daha güçlüdür, onu her iki yöne çekebilir, mutlu, mutsuz yaşamının nedeni

olur kendisi için. Kötü bir ruhsa her şeyi kötüye çevirir; en büyük iyi görüntüsü altında gelseler bile! Dürüstse, bozulmadan kalmışsa ruh, kaderin çarpık yanlarını düzeltir; sert, dikenli yanlarını, katlanma sanatını kullanarak yumuşatır. İyi günleri minnetle, alçak gönüllülükle; kötü günleri azimle, cesaretle karşılar. İleriyi görse de, her yaptığını iyice düşüne taşına yapıp gücünü aşan hiçbir şeyi yapmaya kalkmasa da, bilinmeyen şeylere karşı kesin bir tavrı yoksa, o bozulmamış, tehditlerden dışlanmış iyi nasip olmayacaktır ona. İster başkalarını gözlemlemek iste –insan kendine yabancı olayları daha özgürce yargılar–, ister kendi kendini hatır gönül dinlemeden yargıla, kaderin ve kadere uyan olayların cilvelerine karşı hazırlıklı değilsen, "Tanrılar başka türlü yazmışlar!"[190] sözünü başın her dara düştüğünde söylememişsen, şu arzu edilen, can atılan şeylerden hiçbirisinin yararlı olmadığını bir gün kendin anlayacak ve itiraf edeceksin.

Yok, yok, Hercules aşkına, daha güçlü, dürüst, tılsımlı bir söz bulayım da sana, ruhunu bununla kalkındır; düşündüğünden başka türlü gelişince olaylar, her seferinde şöyle de: Tanrılar daha iyi yazmış.

Böyle düzene girmiş ruhun başına hiçbir şey gelmez; ölümlülerin uğrayabilecekleri her türlü olayı deneyimle anlamadan önce düşünebilirse insan; çocuklarına, karısına, malına mülküne sanki sonsuza dek sahip olmayacak gibi, gün olup onları yitirdiği zaman bu yüzden daha mutsuz olmayacakmış gibi sahip olursa onlara, böyle düzenleyebilirse de kendini, işte o zaman varılabilir bu ruh olgunluğuna. Hoşlandığı şeylerin son gününe kadar hep elinde kalıp kalmayacağından endişe içinde olan ruh felaket dolu, gelecekten hep kuşkulu ve henüz mutsuz olmadan mutsuzdur. Hiçbir zaman bulamayacaktır huzuru; geleceğin bekleyişi içinde, mutlu olabileceği bugününü de yitirecektir. Yitirilmiş

190 Vergilius, *Aeneis* II, 428.

şeylere hayıflanmak ile yitirmek korkusu ne de olsa ayrı şeyler değildir.

Bu yüzden sana umursamaz davranmanı öğüt vereceğimi sanma sakın! Ama korkulması gereken olaylardan da kaçın. Aklın kavrayabildiği kadar gözden geçir etrafını. Sana zarar verebilecek bir olayı başına gelmeden önce gözlemle, uzaklaştır kendinden. Burada da kendine güvenin, her şeye dayanmaya kararlı zihniyetin çok yararlı olacak sana. Kadere boyun eğebilen insan kaderden kurtulabilir. Ortalık sakinken gürültü kopmaz kesinlikle. Yersiz bir korkudan daha zavallı, daha budalaca ne var? Felaketine karşı çıkmak gibi çılgınlık var mıdır? Sonunda ne düşündüğümü kısaca anlatayım: Sözünü ettiğim bu kendilerine işkence edenler, kendilerinden bıkmışlar; bunlar mutsuz olmadan önce mutsuz oldukları gibi, mutsuzken de ölçüyü aşarlar. Gereğinden önce acı çeken kişi gereğinden çok acı çeker. Çünkü acıyı önden görmemesinde de, acıya değer biçememesinde de aynı güçsüzlük içindedir.

Kendine sonsuz bir talih hayal ettiği kadar, başına gelen her iyi şeyin sürüp gideceğini değil hep artacağını da hayal eder; insanların savrulduğu atlama tahtasını hiç aklına getirmeden, rastlantıların yalnız kendisi için hep aynı kararda olacağını vaat etmiştir kendine.

Bu yüzden Metrodorus, kız kardeşi çok yetenekli bir oğlunu yitirdiği zaman, ona yazdığı bir mektupta bence çok güzel söylemiş:

"Bütün ölümlüler için iyi olan her şey de ölümlüdür."

Burada söz konusu olan, herkesin peşinde koştuğu iyi'lerdir. Çünkü o gerçek iyi ölmez; kesindir, sonsuzdur. Yani bilgelik ve erdem: ölümlülere nasip tek ölümsüzlük budur. Ne var ki insanlar öylesine kötüdürler, öylesine tuttukları yolu görmez olmuşlardır ki, her geçen gün onları o yola doğru

iterken, gün olup her şeylerini yitirecekleri kesinken her gün bir şeyler yitirmelerine şaşar dururlar. Bir efendi olarak kendi hesabına geçirdiğin her şey senin evinde durmaktadır sadece, senin değildir ki! Güçsüz olana güçlü bir şey, sonsuz, alt edilmez bir şey nasip olmaz! Yok olmak da yitirmek gibi zorunlu bir şeydir. Bu da anlayana bir avuntu verir. Bir şey yitip gittiğinde soğukkanlı ol; hepimiz ölümlüyüz, yitip gitmemek olmaz.

Bu zararlara karşı ne gibi desteklerimiz var bizim? Yitirdiklerimizi belleğimizde tutmak, yitirdiklerimizle birlikte onlardan aldığımız zevkin akıp gitmesine izin vermemek. Bugün elimizde olan alınabilir elimizden; ama dün sahip olduğumuz şey, hiçbir zaman alınamaz. İnsan yitirdiği zaman, kendini aldığı ile borçlu saymıyorsa çok nankördür. Kader bizden bir şeyi alır ama meyvesini, yararını bizde bırakır; biz haksız yakınmalarımızla yitirdik onları. De ki kendine: Korkunç görünen şu olaylardan hangisi alt edilemez? Birçok kişi onları teker teker yendi; Mucius ateşi yendi, Regulus çarmıhı yendi, Sokrates zehri yendi, Rutilius sürgünü, Cato kılıçla gelen ölümü yendi. Biz de herhangi bir şeyi yenelim! Buna karşılık, halkı peşinde sürükleyen o görkemli, gösterişli talihi de birçok kişi sık sık hor görmüştür: Fabricius, komutan olarak zenginlikleri elinin tersiyle itmiştir, censor olarak kınamıştır; Tubero, fakirliği kendine ve Capitolium'a layık bulmuştur; resmî bir şölende tanrıların bile kullanmakta olduğu toprak çanağı kullanarak, insanların da bu çanaklarla yetinmeleri gerektiğini göstermiştir. Sextius büyük mevkileri reddetti. Devlette görev almak için yaratılmış olmasına karşın, İulius Caesar'ın verdiği geniş erguvan kenarlı giysiyi kabul etmedi. Çünkü anlıyordu ki, verilebilen şey geri alınabilirdi de. Biz de kendi başımıza yürekli şeyler yapalım, örnekler arasına girelim. Neden vazgeçtik? Neden umut kestik? Eskiden yapılabilen her şey yine yapılabilir. Biz ruhumuzu

arıtalım hemen, doğayı izleme yoluna girelim. Doğadan ayrılan insan; isteklerle, korkularla karşı karşıya gelmek, rastlantının kölesi olmak zorundadır. Doğru yola dönelim, yeniden kalkınmamız olasıdır. Kalkınalım da, bedenimizi ne kadar kaplasalar da acılara dayanabilelim ve diyelim ki kadere: "Sen burada bir adama kafa tutuyorsun; git yenebileceğin başka birini bul!"

Bu ve buna benzer sözlerle o yaranın gücü hafifler. Hercules hakkı için, bu yaranın hafiflemesini ya da iyileşmesini ya da olduğu gibi kalmasını, onunla birlikte yaşlanmasını diliyorum. Ama onun için içim rahat. Böyle üstün değerli, yaşlı bir kişi elimizden alındığı için zararlı olan biziz. Çünkü kendisinin hayatı doluydu (bilgeydi). Kendisi için hiçbir isteği yoktu, faydalı olacağı kişiler için yaşamak isterdi sadece. Yaşarken de hep açık elle, açık gönülle davrandı. Başkası olsa böylesine işkencelere çoktan son verirdi; ama o, ölümden kaçmak kadar, ölüme sığınmayı da ayıp sayıyordu. "Ne yani, durum gerektirdiği zaman çekip gitmeyecek mi?" Kimse artık ondan yararlanamayacaksa neden gitmesin? Acı çekmekten başka yapacak işi kalmamışsa? İşte bu, Lucilius'um, felsefeyi iş üstünde öğrenmek, gerçeğe alıştırma yapmaktır. Bilge insanın ölüme karşı, acıya karşı, biri yaklaştığı, öteki sıkıştırdığı zaman nasıl büyük bir cesaretle direndiğini görmektir bu, ne yapılması gerektiğini yapan bir insandan öğrenmektir. Şimdiye dek, herhangi bir insanın acıya dayanıp dayanmadığını, yaklaşan ölümün büyük insanları bile etkileyip etkilemediğini kanıtlarla saptamaya çalıştık. Sözlere ne gerek var? Karşımıza çıkan olayların üstüne gidelim: Ne ölüm insanı acıya karşı daha güçlü yapar ne de acı insanı ölüme karşı. Her ikisine karşı insan kendine güvenir. Ne ölüm umuduyla acısına karşı daha dayanıklı olur ne de acıdan bezdiği için seve seve ölür. Acıya katlanır, ölümü bekler.

100. Mektup

Papirius Fabianus'un *Politika Üzerine* adlı kitabını canla başla okuduğunu, ama onda beklediğini bulamadığını yazıyorsun; ardından da yazarın bir filozof olduğunu unutarak, yazılarının düzenlenişini kınıyorsun. Diyelim ki sözlerin doğru: Sözcükler yerli yerine oturmamış da, oraya buraya savrulmuş; öncelikle bu durumun da kendine özgü hoş bir yanı, yani yumuşacık akıp giden konuşmanın da bir güzelliği vardır. Konuşma taşıp coşuyor mu, yoksa akıp gidiyor mu? İkisi arasında büyük bir ayrım vardır bence. Şimdi belirteceğim şu konuda da büyük bir ayrıcalık bulunur. Fabianus, bana kalırsa saçıp savurmuyor konuşmasını; yayıyor, genişletiyor; konuşması dağınıklığa kaçmadan öylesine geniş ama atılımdan yoksun değil akışı içinde. Şu noktayı da açıkça belirtiyor, açıklıyor Fabianus: Konuşması öyle döne döne işlenmiş, üstünde durulmuş değil. Neyse, senin isteğine uyalım da şöyle düşünelim: Zaten o ünlü adam, sözleri değil, ahlakı düzenliyor ve sözlerini kulaklar için değil, ruhlar için yazmış. Ayrıca, o konuşurken ayrıntıları fark etmene fırsat kalmayabilir, konu seni bütünüyle öylesine alıp götürecektir. Canlılığı, atılımıyla hoşumuza giden bir şey, yazıya dökülünce değerini yitiriverir ama daha ince bir gözlemde suçlanacak bir şeyler bulunsa da, ilk bakışta gözleri doldurmak da büyük bir şeydir.

Bana sorarsan, herkesin beğenisini kazanmak, o beğeniyi hak etmekten daha büyük bir iştir. Bu ikincisinin daha güvenli olduğunu, gelecek için daha cesaretli gelişmeler vaat ettiğini biliyorum. Heyecanlı bir konuşma, bir filozofa göre değildir. Sözcükleri için kuşkulu olan insan, ne zaman güçlü, kararlı olabilir, kendini tehlikeye atabilir ki? Fabianus'un konuşması özensiz değildi, sakindi. Onda bulanık, düzensiz bir şey yoktu; sözcüklerini seçerdi, onları ne gelişigüzel alırdı ne de yaşadığı yüzyılın âdeti gereği, doğalarına aykırı bir düzende

altüst ederek yerleştirirdi yerlerine; herkesin konuştuğu dilden alınmış ama yine de parlak sözcüklerdi. Bir aforizma halinde sıkıştırılmış sözler değil, geniş geniş anlatılmış soylu, yüce düşünceler çıkardı insanın karşısına. Yer yer çok yontulmamış, iyi düzenlenmemiş, bugünkü gibi cilalanmamış anlatımlar göreceğiz onda. Ne var ki eseri bütünüyle incelediğimizde, boş yere konmuş (anlamı zorlaştıran) kısıtlamalar da görülmez. Doğrusu mermerin alacalısı, yer altından odadan odaya dağılarak getirilen sular, fakir barınağı,[191] sade güzellikle yetinmeyen bir lüksün eklediği şeyler eksiktir onda; ama atasözünün dediği gibi: Ayaktadır bina. Bir de şunu ekle: Cümlelerin düzenlenmesinde herkes aynı kanıda değildir. Kimileri bu düzenlemenin dikenvari süslenmesini ister, kimileri de bunun öylesine sert olmasından hoşlanır ki, birazcık yumuşak bir parça olursa özellikle değiştirirler, ezgili yerleri parçalarlar beklenen ezgi gerçekleşmesin diye. Oku Cicero'yu, onun cümle düzenlemesi birbirine benzer, veznin ayağına uyar, tatlı tatlı eğilir, aşırılığa kaçmadan yumuşaktır. Ama buna karşılık Asinius Pollio'nun cümle düzenlemesi çakıllıdır, oradan oraya sıçrayan, hiç beklenmedik yerde insanı ortada bırakıveren bir düzenlemesi vardır. Kısacası, Cicero'da her şey, bütün cümle takımları tam olarak sona erer. Pollio'da ise, bir tek örneğe, belli bir ölçüye göre ayarlanan birkaç ayrıcalık bir yana, cümle birdenbire kesiliverir.

Ayrıca senin kanına göre, Fabianus'daki her cümle yapısı yüzeyseldir, pek bir yüceliği yoktur. Benim kanıma göre o yoksundur bu kusurdan. Çünkü onun konuşması aşağı düzeyden bir konuşma değildir. Durgun, sakin bir ruhun tutumuna uyan bir durgunluk var onda; bir çöküş değil de, pürüzsüz, kayıp giden bir konuşma. Onun konuşmalarında hitabet gücü, aranan uyarıcı güç, düşüncelerin tepeden inme

191 Zenginlerin değişiklik olsun diye zaman zaman çekilebildikleri küçük oda. Lüks evlerin alt katındaymış bunlar. -ç.n.

vurgusu eksiktir; ama bütün bedenin ne kadar süslü, bezeli olduğu da ortadadır. Onun konuşması ulu değildir ama ululuk sağlar. Fabianus'a üstün tutabileceğin birini göster bana: Cicero'yu mesela, onun felsefe ile ilgili eserleri Fabianus'unki kadar çok, dediğin doğru; ama en büyükten biraz aşağıda diye o kadar da kötü sayılmazlar yine de. Ya da Asinius Pollio'yu mesela. Neyse, dediğini kabul edeyim de öyle yanıt vereyim: Bu ikisinden sonra gelmek bile üstün bir değeri gösterir. Livius'un adını da say. Çünkü o da hem tarih kadar felsefeyle de ilgili sayılabilecek diyaloglar, hem de doğrudan doğruya felsefe kitapları yazmıştır. Buna da bir yer vereceğim, ama yine de üç kişinin, çok güzel konuşan üç kişinin ardında kalmış insan nice kişinin önündedir. Ne var ki Livius her bakımdan üstün değildir. Onun üslubu yüce olsa da, güçlü değildir; doludur ama aşkın taşkın, şiddetli değildir; duru olsa da, temiz ve şeffaf değildir. "Kusurlara karşı sert çıkışmasını, tehlikelere karşı yüreklilikle, varlığa karşı gurur içinde, hırsa karşı hakaretle konuşmasını isterdim," diyorsun; "lüksün kınanmasını, şehvetin gülünç kılınmasını, zorbalığın kırılmasını isterim. Hitabetteki gibi katı, tragedyadaki gibi ulu, komedyadaki gibi sulanmamış bir alay olsun!" Sen onun küçücük bir şeye, sözcüklere dikkat etmesini istiyorsun hep; oysa o kendini ulu olaylara adamış; konuşmayı, üstünde durmadan, bir gölge gibi peşinde sürükleyip götürüyor. Biliyorum kuşkusuz, kimi etraflı, bir bütün oluşturan ayrıntılar üstünde tek tek durmayacak, her sözü tahrik etmeyecek, iğnelemeyecek, doğru; birçok ayrıntı iz bırakmadan yok olacak, zaman zaman etkisiz konuşması akıp gidecek; ne var ki hepsinde de birçok ışık bulunacak, ama bıktırmadan büyük bir alanı aşıp geçecek. Sonunda yazdığı gibi düşündüğünü sana apaçık gösterecek. O senin hoşuna gitmek için değil, onun neden hoşlandığını öğrenmen için böyle davrandığını anlayacaksın. Onda her şey en yetkine, sağlam akla, bilgeliğe yönelir: Alkış peşinde değildir o.

Her ne kadar yazılarının havası benim için sıcak bir anı olmaktan çok, bir anımsama olsa da, yani yakın bir ilişkiden değil de, her eski tanışlıkta olduğu gibi belliğimde tutunup saklanan yüzeysel bir anı olsa da, onun yazılarının yukarıda dediğim gibi olduğundan hiç kuşkum yok. Hiç olmazsa onun derslerini dinlediğim sırada böyle geliyordu bana. Sağlam olmasa da dolgun, iyi yetenekli bir genci yüceltecek, yenmekten umutsuzluğa düşürmeden kendini taklide çağıracak olan bu yüreklendirmeler bana çok etkili görünüyordu. Taklit etmek hevesini verip de umutlanmayı yok eden kişi, o işten alıkoyar insanı. Zaten geniş bir sözcük dağarcığı vardı; kimi bölümler daha çarpıcı olmasa da, konuşması genellikle çok parlaktı Fabianus'un.

101. Mektup

Her gün, her saat ne kadar bir hiç olduğumuzu gösteriyor; yeni kanıtlarla bedenimizin unuttuğumuz narinliğini anımsatıyor bize. Ölümsüzlük hayali içinde olanları ölümü göz önüne almaya zorluyor. "Bu giriş de niçin?" diye sorarsan, dinle şimdi: Roma atlısı, o saygıdeğer, nazik Cornelius Senecio'yu tanırsın. Önemsiz görevlerden başlayarak kendi gayretiyle ilerledi, başka görevler için çıkacak bir tek basamağı kalmıştı. Mevkiler, başlangıçtan sonra daha kolay gelişir. Para, fakirliğin içinde çok yavaş birikir; insan fakirlikten zar zor çıkana kadar para da yerinde sayar durur. Zenginliğe erişmişti artık Senecio; bu varlığa çok etkili iki niteliği ulaştırdı onu: Hem kazanmayı hem de korumayı biliyordu. Bunlardan yalnız bir teki onu zengin etmeye yetebilirdi. Çok sade yaşamı olan, bedenine de varlığına da çok özen gösteren bu adam, bu sabah âdeti üzere beni görmeye geldi; yatağa düşmüş, çok hasta, yaşamından umut kesilmiş bir arkadaşının başucunda

bütün gününü gece geç vakte kadar oturarak geçirmiş. Sonra neşeyle yemek yerken ağır bir hastalık yapışmış boğazına, bir anjin ağrısı. Sabaha kadar daralan boğazından zor soluyabiliyordu. Bu yüzden birkaç saat içinde sağlam, sağlıklı bir insanın yapabileceği bütün görevlerini yaptıktan sonra öldü gitti. Senecio hem denizde hem karada işletiyordu parasını. Hiçbir çeşit kârdan geri kalmamak için, devlet arazisini işletme işine de girmişti. İşlerini tam yoluna koymuşken, para su gibi akıp gelecekken ayrılıverdi aramızdan.

"Aşıla bakalım armutları Meliboeus,
sıra sıra dik üzüm fidanlarını."[192]

İnsan, yarınına bile sahip değilken, yaşamını düzenlemeye kalkmak ne budalaca bir iş! Uzun hayaller peşinde koşanlar ne kadar akılsız! "Satın alacağım, yapı yapacağım, borç alacağım, görevler üstleneceğim! Ardından da yorgun ve olgun bir ihtiyarlığı dinlenmeye çekeceğim!" İnan bana her şey talihli insanlar için bile kuşkuludur. Hiç kimse ilerisi için kendisine bir şey vaat etmemeli. İnsanın avucunun içindeki şey bile kayıp gidiverir avucundan; bir rastlantı, avucumuzun içinde sandığımız saatte bile koparır onu bizden. Zaman belli yasalara göre akıp gidiyor, karanlıklar içinden; benim için kesin olmayan şey, doğa için kesin olmuş, ne ilgilendirir beni? "Uzun deniz yolculuklarına çıkarız, yabancı kıyılarda dolaştıktan sonra yurda geç döneriz" diye planlar kurarız; "Askerlik mesleğine gireyim, kışla işlerinin geç gelen kârını alayım, *praetor* olayım, görevden göreve geçeyim," deriz. Öyle ama ölüm yanı başımızda; onu hep bize yabancı diye düşünürüz; ama o, ölümlülüğün örneklerini çarpıverir yüzümüze ansızın, şaşkınlığımız kadar sürüp giden bir an içinde! Her gün olabilecek şeyin bir gün oluvermesine şaşmak ne kadar akılsızca bir iş! Kaderlerin

192 Vergilius, *Eclogae* I, 73.

bükülmez kolu her birimize bir yerde bir son belirlemiştir; ne var ki hiçbirimiz bu sona ne kadar yakın olduğumuzu bilmeyiz. O halde biz ruhumuza sanki son sınıra gelmiş gibi bir düzen koyalım. Hiçbir şeyi ileriye atmayalım. Her gün hesaplaşalım yaşamla. Yaşamın en büyük hatası şu: Her zaman tamamlanmamış kalır, hep ertelenir bir şey. Her günkü yaşamının işlerini bitiren insanın zamana gereksinmesi olmaz. İşte bu gereksinmeden doğar korku, insanı yiyip bitiren yarının açlığı. "Gelecek günlerim nasıl olacak?" diye kuşku içinde olmaktan daha zavallı ne vardır? Ne kadar zamanın kaldı? Ya da nasıl bir yaşam kaldı? Zihin bu olasılıklar içinde, anlatılmaz bir korkuyla çırpınır durur. Bu burgaçtan kaçınmanın yolu nedir? Bir yolu var: Yaşamımız ilerisi için bir hesap yapmazsa, kendi içine çekilirse kaçınırız bundan. Çünkü bugününü boş geçiren, değerlendirmeyen insan, geleceğe bağlı kalır. Kendime olan borçlarımı ödeyip bir günle bir yüzyıl arasında fark olmadığı gerçeğini kabul edince, gelecek günleri, olayları yukarıdan seyrederek çağların sıra sıra geçişini hayal ederim neşeyle. Olasılıklara karşı senin kesin bir tutumun olursa, rastlantıların değişik, oynak olması niçin altüst etsin seni?

O halde Lucilius'um, acele et yaşamakta, her gününü ayrı bir yaşam say. İşte buna uyan insanın yaşamı, her günü ayrı bir bütün olursa huzur içindedir. Hep umut içinde yaşayanlar için en yakın zaman bile kayar gider, onun yerini çok zavallı bir açgözlülük ve her şeyi çok zavallılaştıran bir şey alır: ölüm korkusu. Maecenas'ın o çok çirkin dileği bundan doğar işte: Her türlü hastalığa, beden kusuruna, hatta sivri kazığa razıdır; yeter ki soluğu bu felaketler içinde sürsün gitsin.

"İster sakatla bir elimi,
ister topal bırak ayağımı
ve bir kambur oturt sırtıma,
sallanıp dökülsün dişlerim,

yeter ki yaşayayım, ne âlâ!
Sivri kazığa çakılsam da, hayatımı bağışla bana!"[193]

Eğer fırsat bulunursa, işin en acıklısı bile istenir. İşkenceyi uzatma pahasına yaşam dilenilir sanki. İnsanın kazığa çakılma pahasına bile yaşamayı istemesi bence çok hor görülecek bir şey! "Sen beni sakat yapabilirsin, yeter ki aksak, işe yaramaz bedenimde kalsın soluğum! Eciş bücüş yap beni, yeter ki herkesin kaçtığı bu canavarın yaşayacak zamanı kalsın! Çarmıha ger beni, sivri kazığa oturt!" der. Yarasının üstüne basmaya, darağacına gerip sallamaya değer mi, felaketler içinde en iyi şeyi, işkencenin sona ermesini ertelemekteyse eğer? Can çekişmek için bunca çile niye? Bu adam için iyi tanrıların hayırlı olmasından başka ne dilersin? Bu kadınsı şiirin çirkinliği ne anlatır bize? Ya bu çığırından çıkmış korkuyla yapılan anlaşma? Ya bunca çirkin bir yaşam dilenciliği? Vergilius'u hiç okumamış mı bu adam sence?

"Böylesi zavallılık mı bu ölüm?"[194]

O, felaketlerin en beterini diler, katlanılması en güç olanlarını da diler; uzasın, sürüp gitsin bunlar ister. Nedir kârı? Daha uzun yaşamak! Uzayıp giden bir can çekişme, yaşamak mıdır? Ruhunu bir solukta teslim etmektense, işkenceler içinde çürüyüp gitmeyi, parça parça yok olmayı, damla damla can vermeyi yeğ tutan insan bulunur mu? O mutsuz tahtaya bağlanıp, artık sakat, iki kambur gibi omuzları göğsüyle çarpık çurpuk bir halde, yaşamını onca işkenceyle bir arada sürdürmek isteyen insan da bulunuyor mu? Oysa çarmıhın dışında bile birçok ölüm nedeni vardır. Şimdi sen kalk da, ölümün zorunlu olmasının büyük bir iyilik olmasını inkâr et bakalım!

193 Maecenas'ın bir şiiri. -y.n.

194 Vergilius, *Aeneis* XII, 646.

Birçokları daha beter uzlaşmalara bile hazırdırlar: Dostunu ele vermek, kendi elleriyle öz çocuklarını fuhuşa teslim etmek işten bile değildir onlar için. Bütün bunlar ne içindir? Daha uzun zaman yaşamak, bunca suça tanık olan ışığı görebilmek için!

Yaşamak ihtirasından kurtaralım kendimizi; günü gelince nasıl olsa katlanmak zorunda kalacağımız şeye ne zaman katlanacağımız önemli değildir. Önemli olan iyi yaşamaktır, uzun yaşamak değil! Çok kez de uzun yaşamamak iyi yaşamın koşuludur.

103. Mektup

Acaba neden gün olup başımıza gelebilecek olaylara karşı etrafını kuşkuyla süzüyorsun? Evet, bunlar başımıza gelebilir, ama gelmeyebilir de: Yangın demek istiyorum, evinin yıkılması, başımıza örülen değil, gelen her felaket. Sen asıl bizi korur gibi olan ama gerçekte bizi esir eden o belalı olaylara dikkat et, onlardan kaçın. Daha ağır ve ölümcül olsalar da, deniz kazası, arabanın devrilmesi gibi kazalar nadiren gelir başımıza. Kişiden kişiye gelen tehlike ise günlük bir olaydır. Kendini bu tehlikeden kurtar, olanca dikkatinle göz kulak ol bunlara! Hiçbir felaket bundan daha sık, daha inatçı, aldatıcı değildir. Fırtınalar, patlamadan önce daha bir tehditkârdırlar, yapılar çökmeden çatırtılar duyulur, duman yangının habercisidir. Ne var ki bir kişiden gelen zarar ansızın bastırır insanı ve ne kadar yakınımızdaysa o kadar ustalıkla gizlenmiştir. Karşılaştığın insanların yüzlerindeki ifadeye güvenirsen aldanırsın. İnsan görünümündedir onlar, ruhları da vahşi bir hayvanın ruhudur. İlk karşılaşmada zararlı değillerse sana, yanından geçip gitmişlerse vahşi hayvanlar, peşine düşmezler bir daha senin. Onları zarar

vermeye iten yalnızca zorunluluktur. Çarpışmaya açlıkla ya da korkuyla zorlanırlar: İnsan insanı yok etmekten zevk duyar. Bir kişiden tehlike gelebileceğini düşünerek, insanlık görevinin ne olduğunu düşün. Bir kişiden incinmemenin, bir kişiyi incitmemenin yollarına bak. Herkesin mutluluğundan sevinç duy, kederiyle kederlen. Yapman gereken, kaçınman gereken şeyleri sakın unutma. Böyle yaşamakla ne mi elde edeceksin? Sana zarar vermemelerini değil de, seni aldatmamalarını. Elinden geldiğince de felsefeye sığın, o seni korur bağrında. Onun kutsal sığınağında ya güvenli ya da hiç olmazsa daha güvenli olacaksın. İnsanlar aynı yolun yolcusu olmadıkça birbirlerine çarpmazlar. Ama neden felsefeyle de böbürlenmemen gerektiğini söyleyeyim sana: Felsefeyi küstahça, şişinerek uyguladıkları için birçoklarının başına çok tehlike gelmiştir. Felsefe senin kusurlarını çekip alır senden, ama başkalarının kusurlarını da kınamaz. Herkesi alışkanlıklarından büsbütün koparmamalı, kendisinin yapmadığı bir şeyi mahkûm ediyor izlenimini bırakmamalıdır. Alayişten uzak, haset uyandırmadan da bilge olabilir insan.

104. Mektup

Nomentum'daki arazime neden kaçtım dersin? Kentten mi? Yok, birdenbire çıkan ateşimden dolayı kaçtım. Ne zamandır el koymuştu bedenime. Bu yüzden Paulina'm[195] beni alıkoymak istedi ama yine de arabanın hazırlanmasını buyurdum. Hekim, hastalığımın belirtileri için, "Düzenli olmayan, doğal atışına aykırı bir nabız atışın var," diyordu. Ama ben gitmekte ısrar ettim. Sevgili kardeşim Gallio'nun bir

195 Seneca'nın karısı. Paulina asil bir aileden geliyordu ve kocasına çok bağlıydı. -y.n.

sözü döküldü dudaklarımdan. Yunanistan'dayken ateşi çıkmaya başlayınca hemen gemiye binmiş, hastalığının bölgenin havasından ileri geldiğini bağırıp duruyormuş. Bu olayı, kendime iyi bakmamı salık veren Paulina'ya anlattım. Onun varlığının benimkine bağlı olduğunu bildiğimden, kendime bakmaya başlamam karımı korumak içindi zaten. İhtiyarlık birçok şeye karşı daha güçlü yaptı beni, ama yaşımın sağladığı bu yararı kaybediyorum. Çünkü bu ihtiyarda korunması, hoş görülmesi gereken bir genç olduğu aklıma geliyor. Karımdan beni daha cesurca sevmesini sağlamayı başaramadım ama o benim kendimi daha titizlikle sevmemi sağladı. Böyle meşru sevgileri hoş görmek gerek, ara sıra ölüm nedenleri ağır bassa da, kendi yakınlarının hatırı için, işkenceyle birlikte bile olsa insan yaşama dönmeli, son soluğunu ağzından çıkarmamak için gayret etmeli. Aslında örnek insan, istediği kadar değil, gerektiği kadar yaşamalı. Karısının, dostunun uğruna daha çok yaşamaya değmediğini düşünen, ölmekte direnen insan zayıf bir insandır. Yakınlarının yararı için gerekirse ruh sadece ölmek isterken değil, o yola girmişse bile bu işe ara vermeli, kendini yakınlarına adamalı, kendine böyle bir buyruk vermeli. Büyük insanların sık sık yaptığı gibi, başkaları uğruna yaşama dönmek yüce gönüllü bir kişinin işidir. İhtiyarlığının kendi yakınlarından birisi için tatlı, yararlı, istenir olduğuna kani olunca insanın yaşamına daha çok özen göstermesini de büyük bir insan severlik sayarım. Oysa ihtiyarlığın sunduğu en büyük kâr, insanın sükûnet içinde kendine bakması, yaşamını daha cesurca, özenle korumasıdır. Ayrıca içinde hiç de sıradan olmayan bir duygu duyacak: Bir sevinç, bir kâr duygusudur bu. Üstelik karısı için değerli bir hale gelirken kendisi için de değerli olmaya başlamaktan daha tatlı ne var? Sevgili Paulina'm, sadece benim için endişelerini değil, benim kendim için duyduğum endişeleri de yüklenmiş durumda.

Nasıl olup da seyahate çıkmaya karar verdiğimi soruyorsun. Kentin ağır havasından, buram buram tüten, işlemeye başlayınca pis kokulu dumanları toza toprağa bulayıp dışarı kusan mutfaklardan kurtulur kurtulmaz sağlığımın değiştiğini hemen hissettim. Daha sonra bağlara vardığım zaman, ne kadar güç kazandığıma inanman zor!Otlağa bırakılmış hayvanlar gibi saldırdım yiyeceklere. Tekrar kendime geldim. Bedenimin kuşku uyandıran, kötü görünen bitkinliği kayboluverdi. Olanca gücümle çalışmaya başladım. Bu sonuca ulaşmak için, insanın ruhu kendi kendine hâkim olmazsa, bir yerin çok yararı olmaz. Böyle bir ruh, isterse uğraşılarının ortasında bile bir yalnızlığa düşebilir, ama kalacağı yerleri seçen, kalacak yer beğenmeyen, huzur peşinde koşan kişi, her yerde canını sıkacak bir şey bulacaktır. Anlattıklarına göre Sokrates, seyahatlerin kendisine hiç faydası olmadığını söyleyen birine şöyle yanıt vermiş: "Başına böyle bir iş gelmesi çok doğal, çünkü kendinle birlikte seyahat ediyorsun!"

Ah, kimi insanlar için bir yerden değil, önce kendilerinden kaçabilmeleri ne büyük bir mutluluk olurdu! Onlar kendilerine yük olmuşlardır; endişe, telaş ve korku içindedirler. Denizleri aşmak, kentten kente dolanmak neye yarar? Seni hırpalayan kötülüklerden kaçınmak istiyorsan başka yerde değil, başka biri olmalısın. Tut ki, Atina'ya geldin ya da Rodos'a, gittiğin memleketi sen seç. Orada yaşayanların töreleri ne ilgilendirir seni? Kendi törelerini götüreceksin. Varlığı bir *iyi* sayıyorsan fakirlik sana işkence edecek; işin kötüsü, sahte bir fakirlik. Çünkü pek çok şeye sahip olsan da, bir başkasının senden daha çok malı mülkü var diye, varlığı seni aştığı kadar kendini fakir hissedeceksin. Mevkileri *iyi* sayıyorsan, o ünlü kişi yeniden konsül seçildiği zaman fenalıklar geçireceksin; yıllıklarda birinin adını her okuduğunda küçük düşmüş sayacaksın kendini. Mevki ihtirası öylesine azgındır ki, birisi senin önündeyse arkanda hiç kimse yok sanırsın.

Ölümü en büyük *kötü* sayacaksın, oysa ölümde ondan önce koşan *kötü*'den daha büyük hiçbir *kötü* yoktur: Korkudur bu. Sen sadece tehlikelerden değil, kuşkularından dolayı da tir tir titreyeceksin. Hayali şeyler zihnini hırpalayacak senin. Çünkü:

"Argos'un onca kentinden sıvışıp
Kaçıp gitmek düşmanların içinden!"[196]

neye yarar? Huzurun kendisi yaratacaktır korkuları. Ruh bir kez bunaldı mı, kesin şeylere bile güvenemez olur. İlerisini göremeyen korku alışkanlık haline geldi mi, kurtuluşunu sağlamayı bile beceremezsin. Çünkü ruh tehlikeye yaklaşmaz, kaçar. Üstelik sırtımızı dönünce daha çok tehlikeye açık tutarız kendimizi. Sevdiklerinden birini yitirmeyi çok büyük bir felaket olarak düşünürsün, oysa bu güzel, bu evini böylesine süsleyen ağaçların yapraklarını dökmesine ağlaman gibi saçma bir iştir bu. Hoşlandığın bir şeyi yeşeren ağaçlar gibi gör: Onlardan zevk almaya bak –bir gün birini, bir gün ötekini götürecek feleğin çarkı–! Yaprakların dökülmesine, yeniden doğacakları için nasıl kolayca katlanıyorsak, sevdiğin, yaşamının süsü saydığın kişileri yitirmene de öyle katlan. Çünkü onlar yeniden doğmasalar da, yerleri yine doldurulacaktır. "Öyle ama aynı insan olmayacak ki!" dersen, sen de hep aynı mı kalacaksın, diye sorarım ben de. Her gün, her saat değiştiriyor seni. Ne var ki kimi şeylerde bu yağma daha kolay ortaya çıkıyor, sendekilerse gizlice olup bitiyor; açıkta olmuyor çünkü. Kimi şeyler sürülüp götürülüyor, bizler de fark edilmeden çalınıyoruz kendimizden. Bunlardan hiçbirini düşünmeyeceksin, yaralarına merhem sürmeyeceksin de, kimi şeyleri umut ederek, kimi şeylerden umut keserek kendine yeni kaygı nedenleri yaratacaksın, öyle mi? Aklın varsa ürettiğin duygularının birini ötekine kat. Umudun umutsuzlukla, umutsuzluğun umutla birlikte olsun.

196 Vergilius, *Aeneis* III, 282.

Bu seyahat, bir kimseye başlı başına yararlı olabilir mi? Ne zevkleri denetim altına alır ne istekleri gemler; ne öfkeyi yatıştırır ne de önüne geçilmez bir tutkunun saldırılarını önler. Sözün kısası hiçbir sorunu ruhundan söküp atmaz. Bir karara vardırmaz, yanılgılardan kurtarmaz; sadece bilmediği şeylere hayran olan bir çocuğu oyalar gibi kısa bir zaman için yeniliğin çekiciliği ile oyalar insanı.

Ama kararsız olan zihin, en zayıf yerinden hırpalanır; bu çırpınış onu daha değişken, daha hafif yapar. Bu yüzden pek can attıkları yerlerden seve seve ayrılırlar, kuşlar gibi dolanır dururlar da, geldiklerinden daha hızlı uçup giderler.

Seyahat yeni ulusları tanıtacak, yeni dağ biçimlerini, hiç görülmedik alanları, durmadan akan derelerin suladığı koyakları; ister bir ırmağın, mesela yazın suları kabarıp taşan Nil Nehri'nin[197] gözlem altındaki doğasını, ister gözlerden kayboluveren, yer altındaki akışını bitirdikten sonra yeryüzünde yine o eski büyüklüğü ile akan Dicle'yi, ister bütün ozanların esini, eğlencesi, dolana dolana çöreklenen, yatağına yerleşmeden önce bükülerek etrafına yayılan Menderes'i gösterecek sana; gösterecek ama seni ne daha iyi ne de daha sağlıklı yapacak. İşte yöneleceğimiz çalışmalar böyle zihinsel çalışmalar olsun! Hem bilgeliğin ustaları arasında bilinen bilgileri öğrenelim, hem de henüz bilinmeyenleri araştıralım. Böylece ruh çok acınası bir kölelikten kurtarılıp özgürlüğüne kavuşur. Kaçınılması ve istenmesi gereken şeyleri, neyin adaletli ve adaletsiz, şerefli ve şeref yoksunu olduğunu bilmeyeceksen, bu bir seyahat değil, başıboş dolaşma, bir yanılgı olur.[198] Bu dolaşma hiçbir yarar getirmez sana. Çünkü ihtiraslarınla birlikte seyahat edersin. Senin dertlerin de peşinden

197 Neron zamanında yukarı Nil Nehri gözlem altına alınmış. -ç.n.

198 Latince "errare", hem "başıboş dolaşmak" hem de "yanılmak" demektir. -ç.n.

gider, keşke peşinden gitmekle kalsa; o zaman bile daha uzak olurdun onlardan. Şimdiyse onları kendinle birlikte götürmüyor, içinde taşıyorsun. Bu yüzden her yerde bastırıyorlar seni, aynı sıkıntılara düşürerek yakıp kavuruyorlar. Hastaya bir deva aramalı, bir bölge değil. Birisi bir bacağını kırar veya eklemini burkarsa ne arabaya biner ne gemiye; hekime başvurur, kırığı bağlansın, çıkığı yerine konsun diye. Peki, bu kadar yeri kırılmış, burkulmuş olan ruh yer değiştirmekle iyileşir mi sence? Yer değiştirmekle iyileşmeyecek kadar büyüktür bu hastalık. Seyahat, insanı hekim yapmaz, hatip yapmaz, hiçbir sanat bir bölgede öğrenilmez. Peki ya bilgelik? Bütün sanatların en yücesi yollardan toplanır mı hiç? İnan bana, seni aşırı isteklerinden, öfkelerinden, korkularından kurtaracak hiçbir yol yoktur. Ya da olsaydı bile, insan türü ordu olup oraya giderdi!

Dertlerinin nedenlerini de yanında taşıdığın sürece bu dertler karaları, denizleri aşıp senin avare ruhunu sıkıştıracak, bitkinleştirecektir. Kaçışın sana yararlı olmamasına neden şaşırıyorsun? Kaçtığın şeyler seninle birliktedir. O halde iyileştir kendini, at yüklerini sırtından, kökünden söküp atman gereken isteklerini hiç olmazsa bir sınır içinde tut. Ruhunu bütün kötü, zararlı şeylerden arıt. Zevkli seyahatler yapmak istersen, yol arkadaşını iyileştir. Açgözlüyle, alçakla birlikte yaşarsan açgözlülük bırakmayacaktır senin de yakanı. Kendini beğenmişle ilişki kurarsan cakadan, gururdan kurtulamazsın. Zalimliğini, birlikte yaşadığın işkencecinin evinde bırakamazsın hiçbir zaman. Zina yapanlarla yakınlığın, şehvetini ateşleyecek sadece. Kusurlarından kurtulmak istiyorsan kusurlu örneklerden uzak durmalısın. Haris, ayartıcı, vahşi, düzenbaz kişiler sana yakınında dahi çok zararlıyken bir de senin içinde oluverirler. Daha iyi örneklere geç: Cato gibilerle birlikte yaşa, Laelius'la, Tubero'yla. Yunanlarla birlikte yaşamaktan hoşlanıyorsan Sokrates'le, Zenon'la ilişki kur; biri sana gerektiği

zaman ölmeyi öğretecek, öteki ise gerekli olmadan ölmeyi. Chrysippus'la, Posidonius'la yaşa. Bunlar sana insanları, tanrıları tanıtacaklar, seni çalışmaya davet edecekler; sadece bilgili olmayı, konuşmayı, dinleyenlerin kulaklarını okşayacak sözler söylemeyi değil, ruhunu sağlam tutmayı, tehditlere karşı dayanmayı öğreteceklerdir. Çünkü bu dalgalı, fırtınalı yaşamın yanaşabileceği tek liman, olabilecekleri hor görmek, toprağa sağlam basmak, kaderin oklarına karşı saklanmadan, sırtını dönmeden, bağrını açık tutmaya hazır olmaktır.

Doğa bizi gönlü bol, ulu yarattı. Birçok hayvana vahşiliği, kimine hileyi, kimine korkuyu verdiği gibi, bize şanlı ve ulu bir ruh verdi. Bu ruh nerede büyük bir güven içinde yaşayacağını değil, nerede büyük bir şeref içinde yaşayacağını araştırır; tıpkı evren gibi, insanın adımlarının elverdiği kadar izlediği, örnek aldığı o evren gibi: Öne geçti mi övüldüğünü, gözlendiğini sanır ruh. Her şeyin efendisidir o, her şeyin üstündedir. Bu yüzden hiçbir şeye boyun eğmez, hiçbir şey ona ağır gelmez; bir yiğidin kolunu bükebilecek hiçbir şeyin olduğu kanısında değildir.

"Görünüşte korkunç biçimlidir ölümle acı!"[199]

Hiç de öyle değil, eğer insan dosdoğru bakabilirse onlara, karanlıkları delip geçebilirse! Karanlıkta korkunç olan birçok şeyi gün ışığı gülünç hale koyar. "Görünüşte korkunç biçimlidir ölümle acı!" Bizim Vergilius'umuz pek güzel söylemiş, korkunç olmaları gerçekte değil, görünüştedir; öyle görünüyorlar ya, demek ki gerçekten korkunç değiller. Tekrar soruyorum: Söylentilerin yaydığı şeylerden daha korkunç ne bu gibi işlerde? Nedir aslı bu işin, Lucilius, çok rica ederim, neden bir yiğit acıdan korksun? Neden bir erkek ölümden korksun? Şimdi kendilerinin yapamadıkları işi yapılamaz bir iş sayıp, bizim insan doğasının kaldıramayacağı kadar büyük konuştu-

199 Vergilius, *Aeneis* VI, 272.

ğumuzu düşünen mahut insanlar çıkıyor karşıma. Oysa ben onlar için ne kadar daha iyi düşünüyorum! Onlar bu işleri yapabilirler ama yapmak istemiyorlar aslında. Kısacası, yapmak istediler de ellerini tutan mı oldu? Bir işe bir kez başlandı mı, kime kolay gelmemiştir? Zor oldukları için cesaret edemiyor değiliz, cesaret edemediğimiz için zordur bu işler.

Bir örnek istersen de, Sokrates'i ele alalım: Çok çile çekmiş, güçlükten güçlüğe atılmış, zorluklarla karşılaşmış ama yine de ailesinin yüküyle daha da ağırlaşan fakirliğe yenilmemiş, askerliğin çilelerine de göğüs germiştir. Evindeki sürü, o ünlü adamı ne kadar ağır durumlarda bıraktı! Özel yaşamından ister karısını, o cırcır öten cadıyı, isterse babalarından çok analarına benzeyen o dikbaşlı çocuklarını anlatayım, nasıl kahroldu o bilge! Yurt dışında ise ya savaşta bulundu ya bir zorba rejimi altında yaşadı. Veya savaşlardan, tiranlardan daha acımasız bir özgürlük[200] içinde yaşadı. Yirmi yedi yıl sürdü savaş.[201] Savaş bitince Otuz Tiranlar yüzünden büyük bir zarara uğramıştı devlet. Bu tiranların çoğu onun düşmanı idi. En sonunda, çok ağır bahanelerle yüklü bir cezaya uğradı; bir iftira attılar ona: Dine kastetmiş, gençleri yozlaştırmıştı; tanrılara, aile babalarına, devlete karşı gelmişti. Ardından hapis ve zehir! Bunlar Sokrates'in ruhunu öylesine etkilemiyordu ki, yüzünün ifadesi bile altüst olmadı. Şu şaşılası, garip övgüye bak sen! Son dakikasına kadar kimse Sokrates'i ne biraz neşeli ne de biraz kederli gördü. Kaderin bunca haksızlığına karşın soğukkanlı halini korudu hep. Başka örnek ister misin? O genç Cato'yu al. Kader ona karşı daha da düşmanca davrandı, daha çok direndi. Cato çok yerde kadere karşı koydu

200 Buradaki "özgürlük" (libertas) Atina demokrasisine ironik bir göndermedir. Çünkü demokrasi bir anlamda yeniden düzenlendikten ve uygulamaya geçildikten sonra Sokrates ölüm cezasına çarptırılmıştır. -y.n.

201 Peloponez Savaşları'ndan söz ediyor Seneca. -y.n.

ama en sonunda ölümüyle, güçlü insanın kader istemeden de yaşayabildiğini, o istemeden de ölebileceğini gösterdi. Onun bütün yaşamı, ya iç savaşın silahları altında geçti ya da iç savaşa gebe olan barışta. Şimdi bana diyebilirsin ki, tıpkı Sokrates gibi onun da, "Köleler içinde bir tek ben kendiliğimden özgürlüğün kölesi oldum!" dediği doğruymuş demek! Yok, olur da sen Pompeius'un, Caesar'ın, Crassus'un özgürlüğün dostları olduğunu söylersen o başka! Devletin bunca değişmesine karşın, Cato'nun değiştiğini kimse görmedi. Her görevinde hep aynı kaldı: Praetor'luktayken ve praetor'luktan atıldığı zaman veya bir suç bildirdiğinde, eyalette, halk meclisinde, orduda ya da ölümde hiç değişmedi. Devletin bocaladığı sırada bir yandan en iyi savaşan on lejyon ve bütün dışarıdaki halklar Caesar'ı desteklerken, öte yandan Pompeius, tek başına her şeye karşı koyarken, kimisi Caesar'a, kimisi Pompeius'a eğilimli iken yalnız Cato bir parti kurdu: devletin partisini! O çağın hayalini canlandırır, içinden geçirirsen, bir yandan plebs'i ve ihtilali gözleyen bütün avamı, öte yandan devlette kutsal ve seçkin bir yeri olan optimat'ları ve ortada kalmış iki şeyi göreceksin: devleti ve Cato'yu!

"Atreus'la Priamus'u, ikisine de haşin Akhilleus'u"[202]

fark ettiğin zaman şaşıp kalacaksın bu işe diyorum. Çünkü ikisini de eleştiriyordu Cato, ikisini de silahsızlandırmak istiyordu. İkisi için de şöyle düşünüyor ve diyordu ki: "Caesar yenerse ölümü seçerim, Pompeius yenerse sürgüne giderim." Korkacak neyi vardı sanki? Nasıl olsa yense de yenilse de her iki halde de çok öfkeli düşmanların verebileceği cezayı kendi kendine veriyordu! Bu yüzden ölümü kendi fermanıyla oldu. Görüyorsun ki insanlar acıya katlanabiliyorlar. Afrika çöllerinin ortasından yaya olarak götürdü ordusunu. Görüyorsun, dayanılabiliyor susuzluğa. Kızgın çöl kumları üstünde,

202 Vergilius, *Aeneis* I, 458.

erzaksız, yenilmiş ordusundan geri kalanları ardından sürükleyerek, susuzluktan dili damağı kurumuşken sırtında taşıdı zırhını ve su buldukları her yerde en son o içti suyu. Görüyorsun ki mevkileri, hem de kötü bir damgayı hor görmek olası! Praetor'luktan atıldıktan sonra, Comitia alanında mızrak oyunu oynadı. Görüyorsun ki yüksek mevkilerin kudretinden korkmamak olası! Pompeius'a da Ceasar'a da –birinin desteğini almadan ötekine karşı çıkma gösteremedikleri bir dönemde– yani ikisine de meydan okudu. Görüyorsun ki ölüm de sürgün kadar hor görülebiliyormuş! Cato kendisi için sürgünü ve ölümü belirledi, bu ara zamanda da savaşı!

Demek ki, bütün bunlara karşı böylesine güçlü olabiliyoruz, yeter ki boynumuzu boyunduruktan çıkarmak isteyelim. Önceleri zevkleri çıkarıp atalım içimizden. Bunlar bir erkeğin gücünü keser, kadınlaştırır onu. Çok da isteklidirler. Bu "çok" da ancak kaderden istenir. Sonra hor görmeli zenginlikleri, köleliğin bedelidir bunlar. Altını, gümüşü, mutlu evlere yüklenen her şeyi bırakmalı bir kenara, özgürlük zahmetsiz, bedava olmaz. Ona çok değer verirsen başka her şeye az değer vermelisin.

105. Mektup

Daha güvenli bir yaşam sürmek istersen, nelere dikkat etmen gerekiyor söyleyeyim sana: Ama bak, sen bu öğütleri, Ardea'da[203] sağlığını koruman için verdiğim öğütleri dinler gibi dinlemelisin! İnsanı bir başkasının hayatına kastetmeye iten nedenleri düşün: Orada umudu, kıskançlığı, nefreti, korkuyu, hor görmeyi bulursun. Bunların arasında hor görme öylesine sudan bir neden olarak görülür ki, birçokları kendi-

203 Roma yakınlarında küçük bir tepe kasabası. Sıtma salgını yaşanmıştır o dönemde. -y.n.

lerini kurtarmak için buna sarılırlar. Bir insan, başkasını hor gördü mü kuşkusuz bu yaralar ama geçip gider. Hiç kimse hor gördüğü kişiye ısrarla, itinayla zarar vermez. Savaşta bile yerde yatanın yanından geçilir de, ayakta kalanla dövüşülür. Başkasının kem gözünü çekecek bir şeyin yoksa kötü insanları kışkırtan umuttan kaçınmış olursun. Küçücük şeyler bile kıskançlığı çeker, tabii herkesçe bilinen bir şey değilse, eğer pek nadir bir şeyse. Herkesin gözüne batacak gibi sergilemezsen kendini, malın mülkünle caka satmazsan, neşeni içinde saklamayı bilirsen hasetten korunursun. Nefret ya bir hakaretten doğar ve kimseyi incitmemekle bundan kaçınabilirsin, ya da hiçbir nedeni yoktur, bundan da seni sağduyun korur. Bir başka şey var ki, o daha tehlikelidir: Kimilerinin düşmanları yoktur ama herkes onlardan nefret eder. Başkalarının senden korkmamasını orta halli durumun, tatlı yaradılışın sağlar sana. İnsanlar senin zarar görmeden incitilebileceğini bilsinler. Çabucak barış onlarla, hem de unutuver her şeyi. Korkulan biri olmak özel yaşamda da, devlet yaşamında da kötü bir şeydir; köleler için de, özgür kişiler için de kötüdür. Kimse başkasına zarar veremeyecek kadar güçsüz değildir. Bir de şunu bil: Korkulan kişi korkar da! Etrafına dehşet saçan hiç kimse huzur içinde kalamaz. Hor görmeye gelince: Bunun da ölçüsü, zorunlu olmadığı halde seve seve hor görülmeye razı olan kimseyle yakınlık kuran insanın insafına kalmıştır. Bu işin sakıncalarını iyi davranışlar ve güçlü bir kişinin yanında sözü geçen dostların yakınlığı ortadan kaldırabilir. Bu dostlara yanaşılabilir, ancak hep peşlerinde olmamalı; yoksa beklenen faydadan çok, tehlike doğabilir. En iyisi, bir kenarda sakin yaşamalı insan, başkalarıyla pek az, kendisiyle çok konuşmalı. Sohbette ince ve insanı ayartan bir yan vardır, tıpkı içki içmek veya sevişmek gibi. Kimse duyduğunu kendine saklamaz, kimse duyduğu kadarını söylemekle yetinmez. Olayı saklamayan kimse, olayı yapanı da

saklamaz. Herkesin kendi gibi bildiği, güvendiği bir yakını vardır. Kendisi tek bir kulağa sır vermekle yetinse bile olayı bütün halka ilan etmiş olur: az önce gizli olan, söylenti olup çıkmıştır artık! Huzurun büyük bir kısmı haksız hiçbir şey yapmamakla elde edilir. Karmakarışık, dirliksiz bir yaşam sürenler, zorbalardır. Ne kadar zarar verirlerse o kadar korku içindedirler, huzursuzluk içinde kıpırdayamazlar! Bir kötülük yapınca bir titremedir kaplar bedenlerini, öylece kalakalırlar; vicdanları başka bir şey yaptırmaz onlara, birden sanığı sorguya çeker. Ceza bekleyene verir cezasını. Cezayı hak eden de bekler zaten o cezayı. Kötülüğünün bilincinde olan insan, belki güven içindedir, ama huzur içinde olamaz; çünkü yakalanmasa bile yakalanabileceğini düşünür hep. Uykularından sıçrayarak uyanır, birisi bir suçtan söz açtı mı kendi suçunu düşünür hep. Suçunun yeteri kadar unutulmadığını, örtbas edilmediğini sanır. Zarar veren kişi ancak bir süre saklanma olanağı bulur, kesin güveni nereden bulacaktır ki?

110. Mektup

Nomentum'daki evimden selamlıyorum seni, zihin sağlığı diliyorum; bu dilek, bütün tanrıların sana güler yüz göstermesi demektir. Onlar kendine saygısı olan insana karşı yumuşak ve yararlı olmuşlardır hep. Şimdilik kimi insanların beğendiği şu fikri bir kenara bırak: Güya içimizden her birine bir tanrı eğitimci olarak[204] verilmiş; sıradan bir tanrı değil de, Ovidius'un "Halktan birinin tanrısı" adını verdiği, ikinci sıradan sayılan bir tanrı. Ama buna inanan atalarımızın da aslında birer Stoacı olduğunu anımsayıp, bu fikri de yabana atmamanı isterim. Çünkü her birimize birer Genius, birer

204 Odysseus'un lalası Mentor gibi. -ç.n.

İuno vermişler.[205] Tanrıların, insanların özel işleriyle uğraşacak kadar vakitleri olup olmadığını daha sonra göreceğiz. Bu arada şu noktayı aklında tut: İster tanrılara emanet olalım, ister kendi halimize ya da kaderin ellerine bırakılmış olalım, bir insan için yapabileceğin en ağır beddua, "Kendi kendisine düşman olsun!" diye ilenmen olur. Ama cezayı hak ettiğini düşündüğün kimse için neden "Tanrıların hışmına uğrasın!" diyeceksin ki? O, tanrıların yardımıyla başarı kazanmış gibi görünse de, zaten onların hışmına uğramıştır bence.

Olanca dikkatini kullan, sen ne dendiğine bakma, biz insanların durumu gerçekte nedir, ona bak: Birçok felaketin başımıza rastlantıyla gelmediğini, alnımızda yazılı olduğunu öğreneceksin. Çünkü felaket denen şey kaç kez mutluluğun hem nedeni hem de başlangıcı olmamıştır ki! Büyük bir minnetle karşılanan bir durum gerçekte adımlarını kaç kez bir uçuruma doğru yönlendirmiştir; zaten yüksek bir mevkide olan insanı, sanki sağ salim aşağı düşebileceği bir yerde duruyormuş gibi daha da yukarı çıkarmıştır. Ama doğanın hiç kimseyi ölümün ötesine atmadığını göz önüne alırsan, bu düşüşün bile kötü bir yanı yoktur. Her varlığın sonu yakındır, evet yakındır, dedim. Hem mutlu insanın koparıldığı durak, hem de mutsuz insanın kurtarıldığı durak; o iki durağı umutlarımızla, korkularımızla genişleten de uzatan da biziz. Ama aklın varsa her şeyi insanın koşullarına göre değerlendir: Sevincini de korkunu da sınırla hemen. Uzun sürecek bir sevinç uğruna uzun süren bir korku değmez doğrusu! Peki, neden bu korku belasını kısıtlamak istiyorum? Bir şeyden korkman için bir neden yok da ondan! Bizi heyecanlandıran, şaşkına çeviren şeyler boş şeyler aslında. Hiçbirimiz gerçeği irdelememişiz, ama korkuyu herkes birbirine geçirdi hep.

205 İnsanın yaşam boyu yanında olduğuna ve onu koruduğuna inanılan ev cini. Roma inancına göre Genius erkeğe, İuno da kadına eşlik eder. -y.n.

Hiç kimse yüreğini altüst eden soruna yaklaşmaya, doğayı ve korkusunun değerini öğrenmeye cesaret edemedi. Yanlış, hayali olan bir olaya saptanamadığı için inanılır. Gözlerimizi dikkatle o olaya çevirmek zahmetine katlanalım. O zaman korktuğumuz şeylerin ne kadar kısa süreli, ne kadar zararsız şeyler oldukları ortaya çıkacak. Ruhumuzdaki kargaşalık, Lucretius'un dediği gibi:

"Çünkü nasıl tir tir titrerlerse çocuklar,
korkarlarsa kör karanlıklarda her şeyden,
bizler de öyleyiz, korkuyoruz aydınlıktan."[206]

Peki, ışıktan korktuğumuz için biz de bir çocuktan daha akılsız değil miyiz? Yok, doğru değil Lucretius, biz ışıktan korkmuyoruz, her şeyi kendimiz için karanlıklara çeviriyoruz. Hiçbir şeyi görmüyoruz, ne zararımızı ne faydamızı. Yaşamımız boyunca oradan oraya çarpıyoruz kendimizi, bu yüzden bir yerde duramıyoruz, ihtiyatla basmıyoruz ayağımızı yere. Görüyorsun ya, karanlıklara saldırmak ne çılgınca bir davranış! Ama bu işi, Hercules hakkına, daha uzaklardan çağrılalım diye yapıyoruz ve nereye gittiğimizi bilmeden, tuttuğumuz yolda hızla gitmekten geri kalmıyoruz.

Öyle ama isteseydik güneş doğabilirdi bizim için. Ama bunun için tek bir yol var: İnsanın, insani ve ilahi sorunları bilimin ışığında öğrenmesi, bu bilgilere şöyle bir dalmak yerine iyice içine girmesi, bu bilgileri bilse de hep yeniden işlemesi, kendi üzerinde uygulaması; iyi'nin, kötü'nün ne olduğunu araştırması –bunlara yanlış adlar verilmiştir hep–, şerefli ve utanç verici şeylerin,Tanrı'nın ne olduğunu bulması gerek. İnsanın ince zekâsı bu sınırların içinde kalmıyor, evrenin dışına bile bakmaktan hoşlanıyor: Nereye götürülmektedir? Nereden çıkmıştır? Bunca varlık hızlı hızlı hangi sonuca doğru gitmektedir? Bu tanrısal seyirden alı-

206 Lucretius, *De rerum natura* II, 55.

nan ruhumuzu kaba saba, alçak konulara götürdük. Hırsa hizmet etsin, evreni bırakıp sınırlarını ve her şeyi ayarlayan tanrılarını bir yana koysun da, toprağı yarsın, sunduklarıyla yetinmeyip içinde ne kötülük varsa çıkarsın diye çalıştık. Tanrı, bizim için yararlı olabilecek her şeyi çok yakınımıza koymuş; bizim araştırmamızı beklemeden kendiliğinden vermiş bize, zararlı olacakları da çok derinlere gömmüş.[207] Kendimizden başka yakınacak bir şeyimiz yok: Doğa, mahvımızı istemediği için bizi mahvedecek şeyleri sakladığı halde, biz onları gün yüzüne çıkardık. Ruhumuzu zevklere kattık, bu zevkleri hoş görmek de her türlü fenalığın başıdır. Ruhumuzu ihtirasa, üne ve bunlar kadar aldatıcı boş hayallere teslim ettik.

Şimdi sana ne yapmayı önereyim? Yeni bir şey yapmamayı öneriyorum –çünkü çaresi arananlar yeni kötülükler değil ki–! Her şeyden önce kendine zorunlu olan nedir, faydasız olan nedir diye bir sor. Gerekli olanları her yerde kolayca bulacaksın. Faydasız olanları ise hem her zaman, hem de olanca gücünle aramak zorundasın. Yaldızlı yataklarda yatmayı, kıymetli taşlar kakılmış eşyaları kullanmayı hor görürsen, bu davranışlarınla aşırı övünmen de doğru olmaz. Faydasız olan şeyleri hor görmenin ne gibi bir erdemi olabilir ki? Asıl, gerekli olanı hor gördüğün zaman hayran ol kendine. Krallara layık görkem içinde olmadan da yaşayabildiğin için, yüksek paralarla satın alınan domuzu, telli turnaların dillerini, artık hayvanın bütününden gına getirip de her birinin belli organlarını seçen lüksün doğurduğu bunca canavarlığı istemediğin için büyük bir iş yaptığını sanma sakın. Sıradan bir ekmeği bile çok görürsen, işte o zaman sana hayran olacağım. Hani yalnız koyunlar için değil, insanlar için de yaratılmış olan otu, zorunlu olduğun zaman kendine salık verirsen; ağaç

207 Seneca burada -daha önceki yazılarını da düşünürsek- altın, gümüş vb. gibi madenleri kastediyor. -y.n.

sürgünlerinin, sanki aldıklarını hep koruyacakmış gibi böyle değerli şeyler tıktığımız midemizi doldurmaya yettiğini bilirsen yine hayran olacağım sana. Midemizi bıktırmadan dolduralım. Aldığını yitirecek olduktan sonra midene ne verdiğin önemli mi? Karada, denizde tutulan bütün hayvanların şöyle sıra sıra karşına dizilmesi hoşuna gidiyor: Kimi masaya taze taze getirilirse daha makbuldür, kimi de uzun zaman beslenip zoraki yağlandırılan hayvan damla damla erirse, ağırlığını zor kaldırırsa. Bu hayvanların, aşçının sanatıyla yarattığı parlak görüntüsü hoşuna gider senin. Ama Hercules hakkı için, bu binbir zorlukla araştırılıp, türlü baharatla tatlandırılan nadide yemeklerin hepsi mideye iner inmez aynı çürümeye uğrar. Mide zevkini hor görmek ister misin? İşin sonunu gözünün önüne getir. Attalus'tan, herkesin çok beğendiği şu sözleri dinlediğimi anımsıyorum:

"Zenginlik uzun zaman çok etkiledi, aldattı beni. Şurada burada parıldadığını gördüğüm bu zenginliklere ağzım açık bakakalıyordum. Sanıyordum ki, saklı tutulanlar gösterilenlere benziyordu. Ama bir tören[208] sırasında kentin olanca zenginliğini gördüm: Altınla, gümüşle işlenmiş eserler, onlardan daha değerli eserler, nadir renkler; yalnız bizim sınırlarımızın dışından değil, düşman sınırlarının dışından da getirilmiş giysiler, göz alıcı giyimleri içinde, olanca güzellikleri ile delikanlılar, kadınlar topluluğu ve varlığını gözden geçirerek en büyük imparatorluğun zenginliğini sergilediği başka birçok şey... Hepsi, dedim, insanların zaten güçlü olan isteklerini kışkırtmaktan başka ne işe yarıyor? Bütün bu para pul alayişinin ne anlamı var? Hırsı öğrenmek için mi geliyoruz buraya? Oysa, Hercules hakkı için, buraya geldiğim zamankinden daha az hırslı dönüyorum buradan. Zenginliği, gereksiz olduğu için değil, değersiz, boş olduğu

208 Dinsel bir tören sırasında tapınaklara sunulan armağanlar sergilenmektedir. -y.n.

için hor gördüm. Böyle bir alayın ağır ağır ve düzenli yürüyüşünün birkaç saat içinde sona erdiğini gördüğün oldu mu hiç? Bir günümüzü sabahtan akşama dolduramayan şeyler bütün bir yaşamımızı dolduracak öyle mi? Bir de şu düşünce geldi aklıma: Zenginlik, hem ben, hem sahip olanlar, hem de seyredenler için pek gereksiz göründü. Böylesine bir debdebe gözlerime her iliştiğinde görkemli bir eve, güzel giyinmiş bir hizmetçi alayına, yakışıklı uşakların çektiği bir tahtırevana her rastladığımda kendi kendime diyorum ki, "Niye şaşıyorsun? Niye ağzın açık kaldı? Bu bir gösteri! Bu zenginlikler sergileniyor; kimseye ait değil ki bunlar, hayranlık uyandırarak geçip gidiyorlar. Ama sen asıl gerçek zenginliklere çevir gözlerini. Azla yetinmeyi öğren! Büyük, güçlü ruhunla şöyle haykır: Suyumuz olsun, arpa çorbamız olsun, İuppiter'in kendisiyle mutluluk ve talih üstüne tartışalım. Bu saydıklarım olmasa bile yapalım bu tartışmayı lütfen. Mutluluğu altına, gümüşe dayandırmak ayıp bir şeydir; suya, arpa çorbasına dayandırmak bile ayıptır. Bunlar da olmazsa ne yapacağım? Yokluğa bir çare mi arıyorsun? Açlığın sınırlarını açlık belirler. Yoksa seni köleliğe zorlayan şeyler büyük olmuş, küçük olmuş ne fark eder sanki? Kaderin sana vermeyi reddettiği şeyin küçük bir şey olmasından ne çıkar? Sözünü ettiğim su ve arpa çorbası, senin dışındaki yabancı bir hakeme bağlıdır. Özgür insan, kaderin pek az verdiği değil, kaderin hiçbir şey vermediği insandır. İuppiter'i geçmek istersen hiçbir şey istememen gerek, o hiçbir şeye istek duymaz çünkü."

Attalus işte böyle dedi bize. Doğa bunları hepimize söyledi. Bunları sık sık içinden geçirmek istersen mutlu görünen değil, mutlu yaşayan biri olursun. Üstelik başkalarına değil de kendine mutlu görünürsün böylece.

111. Mektup

Latincede *sophismata*'ya ne denir diye soruyorsun bana. Birçok kişi buna karşılık bulmaya çalıştı, hiçbirisi tutmadı dilde. Kuşkusuz bu kavram bizde yok daha, âdetlerimiz arasına girmemiş de o yüzden; ismine karşı bile bir tepkimiz var. Cicero'nun kullandığı sözcük en uygun geliyor bana: Bu sözcük için *cavillatio*[209] demiş. Bunun içine girenler bir sürü ince sorular yaratır, ama yaşam için hiçbir yararı olmayan sorulardır bunlar. İnsan ne daha güçlü olur, ne daha sakin ve ne de daha yüce. Oysa felsefeyi kendine bir deva bulmak için kullanan kişinin ruhu geniştir, güven doludur, erişilmez yüceliktedir; kendisine yaklaştıkça kişiyi daha ulu kılar. Büyük dağlara benzer bu iş: Bu dağlara uzaktan bakılınca dorukları küçük görünür, ama yaklaştın mı, tepelerinin ne kadar sarp, ulu olduğu meydana çıkar. Sahte nedenlere dayanmayan gerçek filozof da, Lucilius'um, böyledir işte. Dimdik yükselir göklere doğru, hayran olunmaya layıktır, uludur, gerçektir yüceliği; boylarını uzatmak için düzene başvuran insanların yaptığı gibi topuklarının üstünde yükselmez, parmaklarının ucuna basarak yürümez. Gerçek filozof, kendi boyuyla posuyla yetinir. Kaderin elini uzatamayacağı yere kadar boy attıysa, bu kadarıyla neden yetinmesin? Böylece sıradan insani olayların üstündedir ve her durumda bunu korur; yaşamı ister rahatlık içinde isterse zorluklar, engeller içinde geçsin, onun için fark etmez. Bu az önce sözünü ettiğim cavillatio'lar, yani kılı kırk yarmalı şakalar, bilmeceli işler insana bu sağlamlığı sağlayamaz. Ruh bunlarla eğlenir, hoş vakit geçirir sadece ama yararlanmaz bunlardan ve felsefeyi oturduğu doruktan aşağıya, düzlüğe indirir. Ama ben sana bu gibi işlerle

209 Şaka, dalga geçmek vb. anlama gelen Latince sözcük. Ama burada aynı zamanda "çözümü faydasız zekâ ve mantık bilmeceleri" anlamında kullanılıyor. 48. Mektup'ta geçen "fare, tek hecelidir" örneği gibi. -y.n.

zaman zaman uğraşmanı yasaklamıyorum ki! Bunlarla hiçbir şey yapmak istemediğin zaman uğraş. Bunların çok kötü bir yanları da var: Bizim onları çekici ve ilginç bulmamız sayesinde, yanıltıcı ve kurnaz ruhumuzu esir alıp, öğrenilmesi bir ömür sürecek olan daha ciddi şeyler tarafından yapılan çağrıya kulak vermemizi geciktiriyorlar. "Peki," diyorsun, "ya yaşamı yönetme işi?" Bu bizim ikinci sıradaki işimiz. Kimse yaşamı hor görmeden iyi bir ömür süremez.

112. Mektup

Arkadaşının, Hercules hakkı için, istediğin gibi geliştirilmesini, eğitilmesini isterim. Aslında, çok nasır tutmuş bir halde, hatta daha kötüsü, çok güçsüz, uzun süren kötü alışkanlıklarla paramparça olmuş bir halde görünüyor. Sana bu konuda benim uğraşlarımdan bir örnek vermek istiyorum. Her asma, aşı kabul etmez. Yaşlanmış, aşınmışsa güçsüz; narinse ya aşılanmış filizi atar ya da beslemez; ne onunla birleşir ne de onun niteliğini, yapısını kazanır. Bu yüzden asmayı toprak üstündeki kısmından budarız önce, eğer aşıya cevap vermezse bir ikinci kez şansımızı denemeliyiz ki toprak altında yeniden aşı yapsın. Mektubunda yazdığın, bana salık verdiğin kişi, güçlü bir insan değil. Kusurlarına kapıp bırakmış kendini. Hem solmuş hem katılaşmış. Ne akıl alır ne de besleyebilir bu aklı. "Ama kendisi istiyor," dersen, inanma sakın, sana yalan söylüyor demek istemiyorum; istediğini sanıyor. Sefahatten tiksinmiş, ama çok geçmez yine barışıverir sefahatle. "Öyle ama yaşamından gına gelmiş," dediğine göre öyledir, gına gelmemiştir diyemem. Kime gelmez ki! İnsanlar kusurlarını hem severler hem de nefret ederler onlardan. Bu kişi üstüne, ancak sefahatten nefret ettiğini bize inandırdığı zaman fikir yürütelim. Şimdilik (bu güven) uygun düşmez bu türden insanlara.

114. Mektup

Neden kimi çağlar belagat yozlaşıyor –diye soruyorsun– ve nasıl oluyor da kimi yazarlar gün olup şişkin açıklamalarda, tumturaklı konuşmalarda güçleniyor ya da kesik kesik şarkı söyler gibi anlatım biçimlerine doğru yöneliyor? Nereden geliyor bu? Neden insanlar kimi zaman duygularını abartarak, aslını aşarak, şişirerek anlatmaktan hoşlanıyorlar, kimi zaman da kısa kısa cümleler ve anlattığından daha çoğunu düşündüren muğlak özdeyişler hoşlarına gidiyor? Neden bir çağ *eğretileme* hakkını pervasızca kullandı? Herkesin ağzında gezen, Greklerde atasözü haline gelmiş bir söz vardır: "İnsanın hayatı neyse konuşması da odur." Nasıl ki herkesin konuşması kendi hayatına benziyorsa, toplumun düzeni bozulup zevklere düşkün olursa, konuşma biçimi de bir yerde, halkın ahlakını izler. Genel sefahatin delili, sözlerin gevşek, yapmacık olmasıdır; bir iki kişi beğenmese bile, genelde beğenilip kabul edilir. Doğal yapının[210] ve ruhun renkleri farklı farklı olamaz. Ruh sağlıklı, ölçülü ise, o da düzenli, derli toplu olur. Ruh kusurlu olursa ona da geçer bu kusur. Görmüyor musun, ruhu bezgin ve bitkinse insanın, organları sürüklenir, ayakları ağır ağır gider. Ruh kadınsı olursa, bedenin davranışında da gevşeklik görülür; ruh çevik, haşin ise adımlar da hızlı hızlıdır. Ruh çılgınlaşırsa ya da çılgınlığa

210 Burada "ingenium", ruhun etkisinde kalan, ona uyan, daha aşağıda açıklandığı gibi (organlar, ayaklar, beden, adımlar) somut anlamlı bir sözcük. Animus, spritus gibi soyut değil. Seneca her zaman bedeni ruha bindirilmiş bir yük olarak görmüş, ruhun bedene hükmettiğini bildirmiştir. Burada, ruh-beden ilişkisi toplumsal bir alana çekiliyor, toplumun ruhsal yapısı ahlakı ile davranıştan (lüks merakı, abartmalı anlatımı) arasındaki ilişki ele alınıyor. Nasıl hasta ruhun bedeni aksarsa, hasta toplumun davranışlarında da aksaklık olur. Bu nedenle "ingenium"u, Türkçede tam karşılığı olmadığından, "doğal yapı-davranış" olarak çevirdik. -ç.n.

benzer bir halde ise, öfkeliyse, bedenin hareketi de dengesiz olur, yürümez de sürüklenir sanki. Eğer bu nitelikler ruhu tamamen sararsa, doğal yapıyı nasıl etkilerler dersin? Ruh yaratır, öteki ona uyar, ondan yasa diler.

Maccenas nasıl yaşardı, nasıl gezerdi, ne kadar yapmacıklı idi? Nasıl gösteriş meraklısı idi? Kusurlarını saklamaktan ne kadar hoşlanmazdı? Bunları söylemeye gerek yok, herkesin bildiği şeyler. Peki, onun konuşması da giydiği tunik gibi çözük, gevşek değil miydi? O ne kadar pervasızsa, sözleri de kılığı kıyafeti, yakınları, evi, karısı gibi gösterişli değil miydi? Yeteneğini daha doğru bir yola koysaydı, anlaşılır olmaktan kaçınmasaydı, yazılarında bile aşkın taşkınlıktan uzak olsaydı çok yetenekli bir insan olurdu. Onda sarhoş bir insanın anlatımını göreceksin. Karmakarışık, dağınık, laubaliliklerle dolu bir anlatım; kıyafeti de öyleydi. "Kıyıları ormanların saçlarıyla donanmış bir ırmak" deyişinden daha çirkin bir şey olabilir mi? Şuna bak hele: "Irmağın yatağını sandallarıyla sürerler ve devirerek suları, bahçeleri yansıtırlar üstüne." Peki, "Sevgilisine göz kırparsa ve kumrular gibi öpüşürse, ormanların kralının boynu hırpalanınca çılgınlaşması gibi solumaya başlarsa" diye yazılar yazarsa, ne demeli o insan için? Ya da "Islah olmaz güruhun gözleri şölenlerde, şişelerdedir hep; evlerimize gelirler, ölüme cazibeli dururlar." "Kendi bayramının gülünç tanığı yetenek; mumun ince fitili; çıtırdayan çörek; ananın ya da kadının çevirdiği ocak," diyen insan için ne demeli? Bu yazıları okuyunca, onun her zaman kuşağı çözülmüş olarak Roma'ya geldiği aklına gelir hep.[211] Caesar'a vekâlet ettiği zaman bile kuşak giymeden buyruklar çıkarıyordu. Mecliste, rostrum'da,[212] her türlü genel toplantıda omuzlarını, boynunu örten (tıpkı Mimus oyunlarında zenginlerden kaçan köle-

211 Roma'da tapınaklara, resmî törenlere kuşak giyilerek gidilirdi. Kuşak, kemer takmamak saygısızlık, pervasızlık belirtisiydi. -y.n.

212 Rostrum, forum'da hatiplerin konuştuğu yerdir. -y.n.

lerin yaptıkları gibi) yalnız iki kulağını açıkta bırakan manto ile dolaşan bir adam gelir aklına. Özellikle iç savaşın kargaşalığı içinde, Roma endişeli ve silaha sarılmışken, ulu orta iki hadımının –yine de kendisinden daha erkek olan iki hadımının– eşliğinde gezen, bir tek kadınla evlenmiş ama onunla da birçok kez ayrılıp evlenmiş bir insandı o. Özensiz kurulmuş cümleleri, dikkatsizce savrulmuş kelimeleri, herkesin kullandığı dile öylesine aykırı anlatımı onun ahlakının da kendisi gibi değişik, adi ve garip olduğunu gösteriyordu. Yufka yürekli oluşu yüzünden çok övülmüştür. Kılıçtan ve kan akıtmaktan kaçındı ama hiçbir başka işte pervasızlığı kadar başarılı olmadığını da gösterdi. Kazandığı bu övgüyü, anlatımının korkunç yapmacıkları yüzünden sıfıra indirdi: çünkü onun yumuşak değil, vıcık vıcık olduğu meydana çıktı. İşte bu bilmece gibi cümleler, çok kez değerli sayabileceğim ama çok gevşek anlatılmış bu dolambaçlı sözler herkese açıkça bildirir ki büyük refahı onun başını döndürmüştür. Bu hal kimi zaman bir bireyin, kimi zaman bir çağın kusurudur hep.

Büyük refah, sefahatini genişletti mi, insan önce kendi bedenine özen göstermeye başlar. Daha sonra gelir mobilya merakı, titizliği; arkada evinin derdine düşer; koca bir tarla gibi olsun istenir ev, denizaşırı yerlerden getirilmiş mermerlerle duvarları ışıl ışıl parlasın istenir. Çatısı altın gibi yansısın, taban ve duvar kaplamalarının parlaklığı birbirine uyumlu olsun istenir. Daha sonra bu kibarlık merakı yemeklere bulaşır; burada geçerli akçe, yenilikten doğan bir şey, alışılmış yemek sırasının değişmesidir: En son yenen yemek en öne alınıyor, ilkin yeniyor; eskiden erken gelen konuklara verilen yemek ise şimdi gitmek üzere olanlara sunuluyor. Ruh, geleneklere göre olan her şeyden tiksinmeye alıştığı ve eski alışkanlıklar ona kaba saba, köylü göründüğü için konuşma biçiminde bile yeniyi arıyor ve kimi zaman kullanımdan düşmüş eski sözlere başvuruyor, onları değerlendiriyor.

Kimi zaman yeni sözcükler bile yaratıyor, onların anlamını değiştiriyor, kimi zaman ise –moda haline gelmesi çok olmadı daha– cesaretle sık sık yapılan eğretilemeler ince anlatım sayılıyor. Kimileri de cümlelerini yarıda kesiyor; düşünce havada kalır ve dinleyeni kuşku içinde bırakırsa kendisine minnettar olunacağını umuyorlar; kimileri de tümleçlerini genişletip yayıyorlar, öyleleri de var ki üslup hatasına kadar düşmezler –çünkü büyük girişimler yapan insan için böylesi zorunludur– ama böyle bir hatadan da hoşlanırlar. Yozlaşmış bir dilin hoşa gittiği yerde, öteki âdetlerin de doğru yoldan ayrılacağı hiç kuşkusuzdur. Nasıl ki şölenlerin görkemi, giysilerin şatafatı hasta bir toplumun belirtisi ise, dilin başıboş düzeninin genelleşmesi sözcüklerin çıktığı ruhların da çöktüğünü gösterir. Bu yozlaşmayı biraz kaba saba dinleyicilerin beğenmesine şaşma, şu bizim daha kültürlü kalabalığımız da beğenir bu işi. Çünkü bu adamların onlardan farkı giydikleri toga'dadır sadece, kafalarında değil. Daha da çok şaşıracağın bir şey söyleyeyim: Bunlar yalnız hatalı olan şeyleri değil, hatanın kendisini de överler. Çünkü bu iş hep böyle olmuştur; hiçbir yetenek bazı kusurları hoş görülmeden beğenilmedi. Büyük bir adamın –kimi istersen söyle bana– çağının bilmediği, bile bile sakladığı yanını söyleyebilirim sana. Evet, sana birçoklarının adını sayabilirim ki, onlardan kimisine zarar vermemiştir kusurları, kimisine de yararlı olmuştur. Çok ünlü, hayran olunacak kişiler arasında bilinenlerden de örnek gösterebilirim. Bir eleştirilsin hele, iler tutar yanı kalmaz. İşte böylece kusurlarla erdemler öylesine iç içe geçmiştir ki, kusurlar erdemleri sürükleyip götürürler.

Bir de şunu ekle: Konuşma sanatının kesin bir kuralı yoktur. Toplumun hiçbir zaman aynı yerde kalmayan alışkanlığı değiştirir onu. Birçokları başka bir yüzyıldan sözcükler ararlar, On İki Levha Yasası'nın sözcüklerini kullanırlar. Gracchus, Crassus ve Curio'nun dilleri onlarca çok işlenmiş, çok

yenidir. Appius'a, Goruncanius'a kadar geri dönerler.[213] Kimisi de buna karşılık, aşınmış, kullanılmış sözcüklere meraklı olduklarından, düzeysiz bir üsluba düşerler. Bu iki karşıttan ikisi de yozlaşmıştır. Hercules aşkına! Parlak, sesli, şairane terimler kullanırlar sadece; zorunlu, dile yerleşmiş terimlerden kaçınırlar. İkisinin de hatalı olduğunu söylemem gerek. Biri hak ettiğinden çok kendine özen gösterir, öteki gerektiğinden çok ihmal eder. Biri bacaklarını bile ağdalar, öteki koltuk altını bile tıraş etmez.

Şimdi de tümleçlerin dizilişine, kompozisyona geçelim. Kaç hata türü gösterebilirim sana? Kimileri kesik kesik sert bir anlatımı beğenir. Sakin sakin akıp giderken yazı, bile bile altüst edip her bağlantıda bir sivrilik icat etmek isterler, kulakları değişikliklerle tırmalayan bağlantının erkekçe, güçlü olduğunu sanırlar. Kimilerinin kuruluşu da bir kuruluş değil, bir makamdır. Öylesine hoş, yavaş yavaş akıp giden bir ezgi! Ya başka bir tür için ne diyeyim? Bu türde hep ertelenen, uzun zamandır beklenen sözlerin ancak cümlenin sonunda, bir ezgi içinde verilmesine ne demeli? Peki, belli bir ritimden asla düşmeden cümle tamamen çözülene kadar bizi muallakta tutan, aşağı kayan, insanı tatlı tatlı oyalayan Cicero dönemine ne demeli? Yalnız düşüncelerin türünde değildir hata. Cümleler değersiz midir, çocuksu mudur, utanç duygusuyla bağdaşmayacak kadar atak mıdır, bir de süslü müdür, aşırı gevşek midir, boşluğa, anlamsızlığa mı düşer, seslerinden başka hiçbir etkileri yok mudur; böyle hatalar olabilir.

Bugün konuşma sanatına egemen olan bir kişi, bu hataları dile getirebilir. Gerisi taklit eder onu, biri ötekine geçirir. İşte böylece, Sallustius'un parlak devrinde, kesik kesik düşünceler, beklendiğinden önce gelen karanlık kısa ibareler kibar anlatım sayılıyordu; ölçülü tutumu az kişide bulunan

213 Burada bahsedilen isimler ünlü Romalı hatiplerdir. -y.n.

Arruntius'un, Pön Savaşları üstüne bir kitap yazmış bu yazarın anlatımı Sallustius'unkine benzerdi, bu türde parlamıştı. Sallustius'da şu ibare bulunur: "Ordusunu altınla yaptı." Bu demektir ki, para ile bir ordu sağladı kendine. Arruntius beğendi bu sözü, her sayfaya böyle bir ibare oturttu. Bir yerde şöyle der: "Kaçışı bizimkilerin yaptı."[214] Başka bir yerde: "Sirakuzalıların kralı Hieron savaşı yaptı,"[215] başka bir yerde ise "Bu haberler Panhormum'da oturanları Romalılara teslim etmeyi yaptı,"[216] ibarelerini kullandı. Bu anlatımı sana biraz tattırmak istedim. Kitabın bütünü bu gibi sözlerle örülmüş. Sallustius'da pek az bulunan bu anlatıma Arruntius'da sık sık rastlanıyor, hemen hemen sürekli olarak var. Nedeni de şu: Sallustius rastlantıyla düşüyordu bu anlatıma, ama öteki özellikle arıyordu. Görüyorsun, birinin kusuru örnek diye kullanılırsa sonunda ne hale geliyor! Sallustius şöyle demiş: "Akan sular kışlayınca." Pön Savaşı'nı anlatan ilk kitabında da Arruntius, "Birden havalar kışlayıverdi," demiş. Başka bir yerde kışın soğuk geçtiğini anlatmak için şöyle der: "Bütün yıl kışladı." Başka bir yerde de: "Oradan, askerden ve gerekli gemilerden başka altmış hafif yük gemisini, poyraz kışlamışken yolladı." Böylece eserinin her yerini bu sözcükle kaplamaya başladı. Bir yerde Sallustius şöyle yazmış: "İç savaş sırasında, dürüst ve iyi bir insanın 'ünlerini' kazanmak istedi." Arruntius da durur mu? Birinci kitabında Regulus için "Ünlerinin" geniş olduğunu yazmaktan kendini alamadı.

O halde bu ve buna benzer bir başkasını taklitten doğan kusurlar sefahatin, yozlaşmış bir ruhun birer belirtisi değildir. Çünkü bu kusurların o kişiye özgü, onun kendisinden doğmuş olmaları gerekir; bu kusurlara bakarak bir kişinin

214 "Bizimkileri kaçırdı" anlamında. -ç.n.

215 "Hieron savaşı çıkardı" anlamında. -ç.n.

216 "Teslim ettirdi" anlamında. -ç.n

duygularını kestirebilirsin. Öfkeli insanın anlatımı öfkelidir; heyecanlı bir insanınki dokunaklıdır; çıtkırıldım bir insanınki ağır, baygın ve gevşektir. Gördüğün gibi, yüzünü tümden ya da kısmen ağdalayan, dudaklarının kenarını özenle tıraş eden, geri kalan yerlerdeki kıllarını uzatan, göz alıcı renklerde üstlükler, içini gösterir toga'lar giyen, insanların dikkatini çekmeyecek oldu mu bunların hiçbirini yapmak istemeyenler; işte bunların, söylediğim kişileri izlediklerini görürsün. Onların gözlerine batarlar, ilgilerini kendi üstlerine çekerler; herkesin dikkatini çeksinler de, varsın herkes onları kınasın! İşte Maecenas'ın ve rastlantıyla değil de, bile isteye hata yapan herkesin üslubu böyleydi. Bu hal, ruhun büyük bir hastalığından ileri gelir: Şarap içerken, zihin içkinin yükü altındadır, devrilip kendinden geçmeden önce dili dolaşmaz ya insanın, tıpkı böyle; anlatımın bir çeşit sarhoşluğu da ruh yalpalamadan kimsenin başına iş açmaz. O halde ruhumuza özen gösterelim, çünkü düşüncelerimiz, sözlerimiz oradan çıkar; davranışlarımız, yüzümüzün ifadesi, gidişimiz oradan akar gelir. Ruhumuz sağ ve sağlıklı ise üslubumuz da güçlü, kuvvetli, erkekçe olur. Ruhumuz çökerse gerisi de çöker.

"Kral sağ salimken birdi herkesin fikri,
öldü, bozuluverdi bütün antlaşma."[217]

Bizim kralımız da ruhumuzdur. O sağ salimken her şey görevi başındadır, buyruğa uyar, boyun eğer; ama biraz sendeledi mi hepsi kuşkuya düşer. Ruh zevke sefaya düştü mü sanatlar da, etkinlikleri de söner ve her şey uzayıp giden gevşek bir çabaya dönüşür.

Bir karşılaştırma yoluna girdim madem, sürdüreyim bu işi: Bizim ruhumuz kimi zaman bir kraldır, kimi zaman bir tiran, bir zorba. Şerefli şeylere gözlerini çevirdiği zaman, kendi ellerine bırakılan bedenin selameti ile ilgilendiği, ona

217 Vergilius, *Georgica* IV, 212-13.

çirkin, alçak bir şey buyurmadığı zaman kral olur; ama güçsüz, açgözlü, şehvetli olduğu zaman, nefret edilen uğursuz bir ad alır, zorba olur. O zaman azgın ihtiraslar da onu yakalar, bırakmaz yakasını; bunlar başlangıçta hoşa bile gider, tıpkı halkın sonu zararlı olacak bir bol bereket şölende hiç durmadan tıkınırken, hepsini bitiremeyeceği yiyecekleri karıştırırken yaptığı gibi. Ama hastalık gitgide insanın gücünü kemirince, zevkler iliklerine, sinirlerine kadar iner; aşırı açgözlülüğü yüzünden artık zevk alamadığı için, yiyeceklerin görüntüsünden neşe duyarak, kendi zevkleri yerine başkalarının zevkini keyif alarak seyretmek kalır ona; sefahatin düzenleyicisi ve tıka basa doyduğu, kanıksadığı zevklerin tanığı olur. Sefahat içine gömülmekten duyduğu keyif, bunca hazırlanmış şeyi boğazından, göbeğinden geçirememekten duyduğu acı kadar, birçok fuhuş yapanlarla, kadınlarla ilişki kuramadığı için yüreğine oturan acı kadar büyük değildir. Talihinin en büyük bölümü olan beden zevklerinden geri kaldığı için yanar yüreği.

Aslında Lucilius'um, nedir bu çılgınlığın sebebi? Hiçbirimiz ölümlü ve aciz olduğumuzu düşünmüyoruz. İçimizde hiç "Ben tek kişiyim" diye düşünenimiz var mı? Bak şu mutfaklarımıza, oradan oraya onca ocak arasında koşuşup duran aşçılara; böyle bir kargaşalık içinde hazırlanan yemek bir tek mide için mi kotarılıyor dersin? Bak bizim eski mahzenlerimize; yüzyıllar boyunca ürünlerle dolu kaldılar. Bunlara bir tek mideyi doldurmak için bunca konsül zamanından kalma ve türlü bölgelerden getirilmiş şaraplar mühürlenip kapatıldıkları hiç aklına gelir miydi? Bak hele, dünyanın ne kadar çok bölgesinde toprak altüst oluyor, kaç binlerce köylü Sicilya'da, Afrika'da sürüp belliyor toprağı. Bunların bir tek mide için ekildiğini hiç düşünebilir misin? Aklı başında olacağız, isteklerimiz ölçülü olacak, yeter ki herkes kendi sayısını, bedeninin kapsamını, ne kadarını alabileceğini, bunun da

ne kadar uzun zaman sürebileceğini hesaba katsın! Ama hiçbir şey senin için, sık sık yaşamın kısa olduğunu, bunun bile kesin olmadığını düşünmen kadar yararlı olmayacak; ne yaparsan yap, ölümü çıkarma aklından.

115. Mektup

Sözcükler ve cümle yapıları konusunda çok titiz olmanı istemem Lucilius'um. Ele alacak daha önemli konularım var benim. Nasıl yazdığından çok, yazdığın konu ile ilgilen. Yazdığın konu için de yazmaktan çok, konuyu yüreğinde duymaya gayret et; içinde duyduklarınla bir uyum sağla, kendi damganı vurur gibi bir uyum. Bir kimsenin konuşması çok titizlikle işlenmişse bil ki, onun ruhu da küçük konularla doludur. Büyük bir insan, daha rahat, daha sakin konuşur. Ne söylerse söylesin endişeden çok güven duygusunu dile getirir. Saçı sakalı düzeltilmiş, pırıl pırıl parlayan, bizim iki dirhem bir çekirdek gençlerimizi tanırsın. Onlardan güçlü, sağlam hiçbir şey umulamaz. Konuşma, ruhun dışa vurmuş düzenidir: Dört yandan kırpılmış, boyanmış, yapmacık bir dil kullanan o adamın ruhu da duru, aydınlık olmaz, kırık dökük bir yanı vardır. Yapmacıklı konuşma da erkeklere yaraşan bir konuşma biçimi değildir.

Bir örnek insanın ruhuna bakmamız olası olsaydı, ah, nasıl bir ifade görecektik o yüzde? O ne güzellik ve kutsallık dolu bir yüz! Bu niteliklerden başka, şuradan sadelik, buradan kendine hâkim olma, oradan hoşgörü, yüce ruhluluk, cana yakınlık ve –kim inanır?– insanda az bulunan bir nitelik olan insancıllık ışıklarını yağdıracaktır onun üstüne. O zaman ileri görüş, incelik, bunlardan daha da üstün olan ulu bir ruh! Ah, yüce tanrılar! Yücelik ona ne büyük bir şeref, ne büyük vakar, ne büyük ağırlık ekleyecekti! Sevimlilikle

birlikte ne büyük yetke verecekti! Kimse o kadına saygıdeğer de demeden[218] sevimli diyemezdi. Bir insan, günlük olaylar arasında her zaman gördüğü yüzlerden daha görkemli, daha aydınlık bir yüz görse, sanki bir tanrıya rastlamış gibi şaşkın bir halde donup kalakalmaz mı? İçinden "onu görmek günahlarımın kefareti olsun!" diye dua etmez mi? O zaman o yüzün insanı çağıran iyiliğine kapılarak tapınmaz mı ona, yakarmaz mı? Tatlı bakışlı ama yine de canlı bir parıltıyla yanıp sönen gözleriyle çok yüce, bizde alışılmış ölçülere göre daha uzun, fidan boylu kadını uzun süre seyrettikten sonra, saygı ve heyecan içinde donakalıp, en sonunda bizim Vergilius'umuzun ünlü sözlerini haykırmaz mı?

"Ah, genç kız, sana nasıl bir adla sesleneyim ben?
Yüzünün ifadesi, sesin çünkü benzemiyor bir insana.
Kim olursan ol, merhametli ol bize,
hafiflet ağır çabamızı!"[219]

O kadına saygı gösterirsek o da bize yardım edecek, ferahlık verecek; ona saygı ise ne boğalar kesmekle ne de altın, gümüş veya (tapınakların hazinesine) biraz para vermekle olur. Asıl sorun dindar ve dürüst bir niyette, istençtedir.

Eğer bizlere onu görmek nasip olsaydı diyorum, onun aşkıyla yanıp tutuşmayan kimse kalmazdı. Fakat şu anda birçok engel var, ya çok ışıktan gözlerimiz kamaşıyor ya da karanlık görmemizi zorlaştırıyor. Ama görme yeteneğimizin kimi ilaçlarla keskinleştiği, berraklaştığı gibi ruhumuzun görüş yeteneğini de engellerden kurtarabilirsek, karşımızda erdemi apaçık görebiliriz; çökmüş bir bedende de olsa, fakirlik

218 Lucilius'un mektuplarından birinde sözünü ettiği saygıdeğer bir kadın. Seneca bundan sonraki bölümlerde bu kadınla, Latincede dişil bir sözcük olan Virtus (Erdem) arasında bir paralellik kuruyor. -ç.n.

219 Vergilius, *Aeneis* I, 327-330.

içinde de olsa, aşağılık, sefil durumda olanlar arasında bile olsa! Evet, kir pas içinde de olsa onun güzelliğini fark edeceğiz dedim. Buna karşılık zenginliklerin yöreye saçtığı yoğun ışıklar gözlerimizi kamaştırsa da, bir yandan mevkilerin, öte yandan büyük nüfuzların saçtığı sahte görkemi, yüzlerini bunlara dönenlerin üstüne vursa da, kötülüğün, kuşkular içinde bir yüreğin uyuşukluğunu da aynı açıklıkla görebileceğiz. İşte o zaman hor görmemiz gereken ne kadar çok şeye hayran olduğumuzu anlamamız mümkün olacaktır. Tıpkı her oyuncağı kıymetli olan çocuklar gibiyiz, onlar da üç kuruşluk gerdanlıkları anne babalarına, kardeşlerine yeğ tutarlar. Aristo'nun dediğine göre onlarla aramızda şu fark var: Bizim çılgınlığımız tablolar, heykeller içindir; daha pahalıya mal olan aptallarız biz. Oysa onlar, kıyıda buldukları kaygan taşlar biraz alacalı oldu mu mutlu olurlar. Bizim oyuncaklarımız da Mısır'ın kumlarından, Afrika'nın çöllerinden getirilmiş, bir revakı oluşturan ya da bir kabileyi içine alabilecek kadar büyük bir yemek odasına destek olan, benekli koskoca sütunlardır. İnce mermer levhalarla kaplanmış duvarlara hayran oluruz, altta neleri örttüğünü bile bile. Gözlerimizi aldatmıyoruz, tavanları altın yaldızla badana ettik mi, bir yalandan başka neyle avutuyoruz kendimizi, neyle neşelendiriyoruz? Çünkü biliyoruz ki, bu yaldızın altında kaba kereste yatmaktadır. Yalnız duvarlar, oymalı tavanlar böyle ince süslerle bezenmiş olsa neyse, burunları havada gezen şu gördüğün insanların mutluluğunda da sahte yaldız vardır. Bak yakından, bu incecik vakar örtüsü altında ne büyük kötülükler yatmaktadır, anlayacaksın. Bunca devlet görevlisini zincire vuran, devlet görevlisini, yargıcı atayan şu para şerefli olmaya başladığı günden bu yana, gerçek şeref denen şey değerini yitirdi. Biz, gününe göre tüccar, gününe göre ürün kesilerek her şey için "nasıldır?" "nedir?" diye sormuyoruz da "kaç para eder?" diye soruyoruz. Vurgun vurmak için din-

darız, vurgun vurmak için dinsiziz. Bir şeyler umduğumuz sürece şereflinin, iyinin peşindeyiz; eğer suçlu olmak daha büyük bir şeyler vaat ederse karşı cepheye geçmeye hazırız. Bize altın, gümüş hayranlığını anne babamız aşıladı. Taze bedenlere akıtılan bu arzu derinlere yerleşiyor, bizimle birlikte büyüyor. Ardından bütün millet, başka konularda anlaşmazlık halinde olduğu halde, yalnız bu konuda birlik ve beraberlik içindedir. Yalnız para için göğüs geçirir herkes, para diler yakınları için; sanki insanlığın en iyi şeyi buymuş gibi, tanrılara minnettar görünmek istedikleri zaman para adarlar. En sonunda ahlakımız öylesine alçaldı ki, fakirlik bir beddua, bir küfür haline geldi. Zengin, fakiri hor görürken fakir de zenginden nefret etmekte. Bunlara ozanların şiirleri eklenir; bu şiirler arzularımızı alevlendirir, sanki yaşamın tek süsleriymiş gibi zenginlikleri överler. Zenginlikten daha iyi bir şeyi ne ulu tanrılar verebilirlermiş ne de daha iyi bir şeyleri varmış.

"Yüceydi güneşin sarayı, ulu sütunlarla,
altının ışığıyla yanıyordu pırıl pırıl."[220]
Bir de güneşin arabasına bak:
"Dingili altındandı, oku altından, altından
bir çember vardı tekerleğin üstünde,
gümüştü tekerleğin parmakları."[221]

En sonunda da iyi sayılması gereken çağa *Altın Çağ* derler.

Yunan tragedyalarında da dürüstlüklerini, hayatlarını, iyi ünlerini bir çıkar karşılığı satan kişiler eksik olmaz.

"Berbat desinler bana, yeter ki zengin de desinler!
Zengin mi, diye sorarız hep, kimse iyi mi, demez.
Nasıl, nereden bulmuş diye sorulmaz; ne kadar var, soru bu.
Para kesesi kadar her yerde herkesin değeri!

220 Ovidius, *Dönüşümler* II, 1.

221 Ovidius, *Dönüşümler* II, 107-8.

İnsan neyden utanmalı dersen, yoksulluktan derim.
Ya zengin yaşamak isterim ya da fakirsem ölmek!
Mutlu olur, kâr üstüne kâr koyarken ölen insan.
Paradır para, ulu mutluluğu insan soyunun!
Ne ana ne tatlı evlat sevgisi eş olur ona,
Ne özverisiyle kutsal bir baba tutar yerini.
Böylesi tatlı ışık yanmışsa Venüs'ün yüzünde,
Aşka getirmiş demek o, tanrıları, insanları."[222]

Euripides'in tragedyasında bu son sözler söylenir söylenmez, bütün seyirciler yazarı da tragedyayı da sahneden atmak için ayağa fırlamışlar. Tam o sırada Euripides'in kendisi çıkmış ortaya, seyircilerin beklemelerini, altın hayranlarının sonunu görmelerini istemiş. O piyeste Bellorophontes, açgözlülüğün ona verdiği cezaya uğruyordu. Hiçbir açgözlülük cezasız kalmaz çünkü; kendisi başlı başına bir ceza olsa da. Ne kadar gözyaşı, ne kadar zahmet ister bizden açgözlülük! Can attıklarıyla ne kadar zavallı, elde ettikleriyle ne kadar acınasıdır. Bunlara herkese malı oranında işkence eden günlük endişeleri, kuşkuları da ekle. Para sahibi olmak, para kazanmaktan daha büyük bir işkencedir. Her zarara uğrayışta nasıl inleyip ah vah ederler; bu zararları hem büyük olur hem de gözde büyütülür. Sözün kısası, kader onların elinden bir şey almasa da, kazanamadıkları her şey bir zarardır onlar için. "Ama herkes onlar için mutlu, zengin, der, onlarınki kadar malı mülkü olmasını diler." Öyledir, doğru! Peki, hem zavallı olmak hem de hasetten çatlamaktan başka bir şeyi

222 Bu alıntının son beş dizesi –Seneca'nın da belirttiği gibi– Euripides'e ait. Eldeki fragmanlardan, kayıp *Danae* adlı oyuna ait olduğu biliniyor. Ancak Seneca, sonraki paragrafta da gördüğümüz gibi bu dizelerin *Bellorophontes* adlı oyundan olduğunu düşünüyor. M. Graver ve A. A. Long'a göre ya Seneca yanlış hatırlıyor ya da Euripides aynı pasajı her iki yerde de kullanmış olsa gerek. -y.n.

olmayan insanın hali kadar kötü bir şey var mı şu yaşamda? Ne dersin? Keşke zenginliği dilemek üzereyken, zenginlere bir danışsalardı. Keşke mevkilere başvurmadan ün düşkünlerinden, en yüksek mevkilere erişmiş kişilerden akıl sorsalardı. Onlar eski kararlarını beğenmeyip de yeni kararlar alırlardı, eski kararlarını da suçlarlardı. Çünkü hiç kimseye yetmez talihliliği, koşar adımlarla gelse bile. Herkes kararlarından, ilerlemelerinden yakınır durur, bıraktığı hali yeğ tutar hep. Bu yüzden felsefe sana şunu sağlayacak, bence de en iyisi budur: Kendinden hiç pişman olmayacaksın. Ne güzel ve ustaca örülmüş sözler, ne de su gibi tatlı tatlı akan konuşmalar seni böylesine sağlam, hiçbir fırtınayla sarsılmayacak bir talihe eriştirebilir. Varsın sözler istedikleri yere gitsinler, yeter ki ruh kendi bileşimini korusun. Yeter ki ulu olsun, nitelikleri onların hoşuna gitmiyor diye başkalarının kanılarından kurtarsın kendini, kendiyle hoşnut olsun yeter; arzu ve korkudan azade olduğu kadar bilgili de olduğu yaşamındaki gelişmenin yargısını kendisi yapsın.

116. Mektup

Makul duyguları mı olmalı insanın, yoksa hiçbir duygusu olmamalı mı? Çok kez sorulan bir soru bu. Bizim Stoacılar duygulara yer vermezler, Peripathosçular makul olsun ister. Bir hastalık pek şiddetli olmazsa nasıl olup da kurtarıcı, yararlı olabilir, aklım almaz. Korkma, sana reddedilmesini istemediğin hiçbir şeyi koparmayacağım senden. Yöneldiğin, yaşam için gerekli, yararlı ya da zevkli saydığın konulara karşı anlayışlı davranacağım: Hatayı kaldıracağım sadece. Çünkü sana aşırı istekleri yasaklayacağım ama arzu etmene de izin vereceğim. Aynı şeyleri yapacaksın ama korkmadan, kesin bir kararla ve daha çok zevk almak için yapacaksın!

Kölelik edecek yerde sen onlara emredersen, zevkler sana neden daha çok gelmeyecek olsun? "Öyle ama yitirdiğim dostumun özlemi yüzünden acı çekmem doğaldır," diyorsun. "Akan bunca gözyaşımın hakkını tanı. Herkesin kabul ettiği kanılara göre duygulanmak ve felaket içinde acı duymak doğaldır. Bu yüzden kötü bir kanıya karşı duyduğum bunca şerefli korkuyu neden yasaklıyorsun bana?" Özrü bulunmayan hiçbir hata yoktur. Başlangıçta başı eğik, uysal olmayan hiçbir şey bulunmaz, ama daha sonra o boşanıp yayılır her yana. Başlamasına bir göz yumdun mu, durduramazsın bir daha. Her duygu önceleri güçsüzdür, ardından mahmuzlar kendisini, ilerledikçe artar gücü gitgide; onu kovmaktansa, baştan önlemek daha kolaydır. Bütün duyguların sanki bir tek doğal kaynaktan çıktığını kim inkâr edebilir? Kendimize özen gösterme görevini doğa verdi bize. Ne var ki, bedenimize yumuşak davranırsak, bir kusur haline dönüşür bu. Doğa, zevki zorunlu işlere karıştırdı; zevki arayalım diye değil, yaşamımız için zorunlu olan şeylere daha seve seve yaklaşalım diye yaptı bunu. Eğer zevk sırf kendisi için aranırsa, artık o sefahattir. O halde zevkler gelmek üzereyken karşı koyalım onlara. Çünkü, dediğim gibi, içeri girdikleri gibi kolaylıkla dışarı çıkıp gitmezler. Diyorsun ki, "Bir sınıra kadar acı çekmeye, bir sınıra kadar korkmaya izin ver!" Öyle ama şu "bir sınıra kadar" çok uzun sürer, istediğin yerde sona erdiremezsin. Bilgenin kendini itinayla kollamasında bir sakınca yoktur: Bilge, gözyaşlarını ve zevklerini istediği zaman sona erdirebilir. Oysa bizim için dönüş kolay olmadığından, genellikle ilerlememek en iyisidir. Panaetius bence çok zekice bir cevap vermiş, "Bilge sever mi, âşık olur mu?" diye soran genç adama:

"Bilge için düşünelim bakalım. Şimdilik bir bilge olmaktan çok uzak olan sen ve ben böyle bir duygudan kaçınmalıyız; biz böylesine karmaşık, zayıf, bizi başkasına köle edecek

bu duruma, kendi gözünde değersiz bir tutkuya düşmemeye gayret edelim. Bilge bize saygı gösterse de, onun insanlığı isteğimizi körükler; hor gördü mü de, üstten bakışı yüzünden kızarız. Aşkın zoru da kolayı da aynı derecede zarar verir bize. Kolay aşka kapılırız, zor olana karşı bir mücadele başlatırız. Bu yüzden güçsüzlüğümüzün bilincinde olarak sakin kalalım. Güçsüz ruhumuzu ne şaraba ne güzelliğe; ne dalkavukluğa ne de sinsi sinsi sokulan başka şeylere bağlayalım."

Panaetius'un aşk konusunda verdiği yanıtı, ben bütün duygular için söylüyorum. Elimizden geldiği kadar kaygan yerden kaçalım, zaten kuru bir yerde bile çok sağlam basmıyoruz ayağımızı. Şimdi burada Stoacıların, herkesin karşı çıktığı bir sözüne karşı direneceksin sanırım: "Çok büyük şeyler vaat ediyorsunuz, çok katı öğütler veriyorsunuz. Bizler zayıf kişileriz, her şeyi kendimize yasaklayamayız. Acı çekeceğiz, ama az çekeceğiz. İstekli olacağız, ama makul bir şekilde. Kızacağız, ama yatışacağız da."

Bunları neden yapamadığımızı biliyor musun? Yapabileceğimize inanmıyoruz da ondan. Hayır, Hercules hakkına, işin içinde başka bir iş var: Çünkü hatalarımızı seviyoruz, koruyoruz; onları üstümüzden silkip atmaktansa hoş görmeyi yeğ tutuyoruz. Doğa insana yeteri kadar güç vermiş, yeter ki onu kullanmasını bilelim, yeter ki güçlerimizi toplamasını bilelim ve hepsini kendimize karşı seferber etmeyelim kesinlikle. Gerçek neden, istememektir; yapamamaksa bahanesi.

118. Mektup

Daha sık mektup yazmamı istiyorsun benden. Bir hesap edelim bakalım: Alacaklı olan sen değilsin. Önce sen yazacaksın diye kararlaştırmıştık çünkü. Sen yazacaktın, ben yanıtlayacaktım. Ama ben sorun çıkarmayacağım, sana güvenilebi-

leceğini biliyorum. Bu yüzden öncelik vereceğim sana. Çok güzel konuşan Cicero gibi yapmayacak ve onun Atticus'dan istediğini istemeyeceğim senden. Cicero, dostuna, "Yazacak hiçbir şeyin olmasa bile, dilinin ucuna ne gelirse yaz!" demişti. Cicero'nun mektuplarını dolduran ünlü konuları bir yana bıraksam bile, yazacak bir şeyim var her zaman. Hangi aday seçimde güç durumdadır? Kim başkasının desteğiyle, kim kendi gücüne dayanarak savaşmaktadır? Kim Caesar'a, kim Pompeius'a, kim kendi kesesine güvenmektedir (konsüllük için)? Yakınlarının yüzde on ikiden aşağı ödemeden borç koparamadıkları tefeci Caecilius ne kadar acımasızdır? En iyisi şu: Başkalarının kötülüğünü ele almaktansa, kendi kötülüklerini incelemeli insan, kendini silkelemeli. Ne kadar çok şeye can attığını görmeli ve kendisine oy vermemeli. Hiçbir şey istememek, Lucilius'um, kaderin her seçim bölgesinin önünden geçip gidivermek, ne olağanüstü, ne huzur dolu, ne özgürce bir iştir! Kabileler çağırılıp[223] adaylar kendi kutsal kürsülerinden sarkarken, kimi para vaat edip kimi aracı kullanırken, kimi seçilir seçilmez elini bile sürmeyeceği kişilerin ellerini öpe öpe aşındırırken, herkes şaşkın halde tellalın sesini beklerken; ayakta avare avare dikilmek, bu pazar yerini hiçbir şey alıp satmadan izlemek ne kadar eğlenceli olurdu hiç düşündün mü? Praetor ya da konsül seçimini değil de, kiminin yıllık görevleri, sürekli mevkileri, kiminin başarılı savaşları, zafer törenleri, kiminin zenginlik, evlilik, döl bereketi; kiminin de kendisi ve yakınları için sağlık, selamet dilediği o büyük toplantıları[224] insan huzur içinde izlemekten

223 Roma başlangıçta Rammes, Tities ve Luceres adlı üç kabileye bölünmüştü. -ç.n.

224 Toplantı sözcüğüyle karşıladığımız "Comitia", seçim için yapılan halk toplantısıdır. Başlangıçta üç kabileden oluşan Roma halkının toplantısı idi. Seneca özel dilekleri de ekliyor buraya. -ç.n.

ne kadar zevk alıyor! İnsanın hiçbir şey istememekte, kimseye yakarmamakta, "Kader! Benim senden alıp vereceğim bir şey yok! Kendimi senin ellerine bırakmış değilim! Bilmez miyim, Cato'lar yerlere serilir de, Vatinius gibilere 'Yürü ya kulum!' denir. Senden dilediğim bir şey yok!" diyebilmekte ne büyük bir ruh gücü vardır. İşte bu, kaderi yaya bırakmak demektir. Bu konuları birbirimize yazmakta, etrafımızda başlarına iş açmak için felaketlerine doğru beladan belaya koşan, çok geçmeden bırakıp kaçacakları ya da iğrenecekleri kazançları arayan insanları gördükçe, bu işlenmemiş konuyu yeniden ele almakta haklıyız biz. Çünkü kim bir şeyi elde etmek istediği sürece kendine çok büyük görünen o şeyle yetinir? Kutluluk,[225] haris insanların düşündüğü gibi, yüksekle rdedir sanıyorsun. Oysa onu elde eden için önemsizdir ve alçaktadır. Bu yüzden kimseyi doyurmaz, tatmin etmez. Can attığın şeyleri, senden uzakta olduğu için yüce sanıyorsun; oysa onlara erişen kişi için yer seviyesindedirler. O kişi daha yücelere çıkmak istemiyorsa yalancı desinler bana! Senin doruk dediğin şey bir basamaklıktır. Gerçeği bilmemek herkese işkence eder. Söylentilerle şaşırtılıp sözde iyi'lere sürükleniyor insanlar; daha sonra, istediklerini elde edip de çok acı çekince bakıyorlar ki, bunlar birer kötü, birer boş istek ya da umduklarından daha değersiz şeylermiş. Büyük bir kitle ise uzaktan göz kamaştıran şeylere bayılır; halk önemli, değerli sanılan şeyleri iyi sanır.

Bizim başımıza da aynı şeyin gelmemesi için, "İyi nedir?" diye araştıralım. İyi'yi çeşitli biçimde yorumlamışlardır. Kimisi şöyle tanımlar: "Ruhları çeken, ruhun atılımını kendine çağıran şey iyi'dir." Bu düşünceye hemen şöyle karşı çıkarlar: "Peki, ya çağırması bizim kötülüğümüze oluyorsa? Bilirsin ki

225 Kutluluk olarak çevirdiğimiz "Felicitas" bir şeyin yaradılış amacına uygun bolluğun, bereketin, maddi manevi arzuların elde edilmesiyle varılan mutluluktur. -ç.n.

birçok kötü'ler cazibeli ve ayartıcıdır. Gerçek ile gerçeğe benzer olan, birbirinden ayrı şeylerdir. Böylece iyi, gerçeğe bağlanır (çünkü gerçek olmadan iyi olmaz). Ama kendine çeken, çağıran, gerçeğe benzer olandır (kandırıcı, istekli, sürükleyicidir). Kimileri de şöyle tanımlarlar iyi'yi: "Kendini arzu ettiren ya da ruhun kendine yönelik atılımını harekete geçiren şey, iyi'dir." Buna da şöyle karşı çıkarlar: "Arzu edenin kötülüğüne yönelik birçok şey, ruhun atılımını körükler." İyi'yi şöyle tarif edenlerin düşüncesi belki daha doğru: "Ruhun kendisine yönelik atılımını doğaya uygun olarak harekete getiren şeydir iyi; ancak istenmeye değer olmaya başladığı zaman istenmesi gereken şeydir." İşte o zaman iyi, şereflidir de; şerefli ise her yönüyle istenebilecek bir şeydir.

Şimdi burada iyi ile şerefli arasındaki ayrımı söylemem gerek. Bunların birbirine bağlı, ayrılmaz iki niteliği vardır: İçinde şerefli bir yanı olmayan, bir iyi olamaz; şerefli de her zaman bir iyi'dir. Nedir o halde aralarındaki ayrım? Şerefli, mutlu yaşamı tamamlayan yetkin bir iyi'dir ve ona dokunan her şey de birer iyi olur. Söylemek istediğim şu: Öyle şeyler vardır ki, ne iyi'dirler ne de kötü; askerlik, elçilik, hak dağıtma gibi. Bunlar şerefle yönetildikleri zaman birer iyi olmaya başlarlar, kuşku duyulan bir durumdayken bir iyi'ye dönüşürler. İyi, şerefli ile el ele verdiğin için çıkar gelir, şerefli ise başlı başına bir iyi'dir. İyi olan, kötü de olabilirdi. Şerefli olan, iyi olmaktan başka bir şey olamaz. İyi'nin şu tanımını da kabul etmezler: "İyi, doğaya uygun olan şeydir." Sözlerime dikkat et: İyi olan, doğaya uygundur. Doğaya uygun olan her şeyse, kesinlikle iyi demek değildir. Birçok şey doğayla bağdaşır ama öylesine küçümen şeylerdir ki, onlara iyi adı verilemez. Çünkü hafif, hor görülecek şeylerdir. İyi olan ise küçük, hor görülecek bir şey değildir. Gerçekten de küçük bir şey olduğu sürece bir iyi değildir, iyi olmaya başladığında da artık küçük değildir. İyi, nesinden tanınır? Tam

olarak doğaya uygunsa iyi'dir. "İyi olanın," diyorsun, "doğaya uygun olduğunu kabul ediyorsun, çünkü bu onun özelliğidir; başka şeylerin de doğaya uygun olduğunu kabul ediyorsun, ama iyi olmadıklarını söylüyorsun. Peki, nasıl oluyor da bu sonuncular iyi olmadıkları halde ötekiler iyi oluyor, doğaya uygun olmak her ikisinin de ortak özelliği olduğu halde birisi ayrı bir niteliğe erişiyor?" İyi, başlı başına büyüklüğünden tanınacaktır. Gerçekten de, kimi şeylerin büyüyerek değiştiği duyulmadık bir şey değildir. Dün çocuktu, bugün delikanlı oldu; artık niteliği başka. Çocuğun aklı yoktur, gelişkinde akıl vardır. Kimi şeyler gelişerek daha büyük olmakla kalmazlar, daha başka bir nitelik de kazanırlar. "Büyük oldu diye başka bir şey de olmadı ya!" der birisi, "şarabı şişeye de koysan küpe de koysan ne fark eder? Her ikisinde de şarabın özelliği aynıdır. Bal az olmuş, çok olmuş, tadı değişmez ki!" Ayrı ayrı şeyler için örnekler veriyorsun. O söylediklerinde aynı nitelikler vardır, çoğaltılsalar da nitelikleri aynı kalır. Kimi şeyler genişletilince kendi türünü, özelliğini sürdürür. Kimi şeyler birçok eklemelerden sonra, ancak en son yapılan katma ile değişir, eskisinden başka olan yeni bir hale dönüşür. Bir tek taş, kubbeyi tamamlar, eğimli kemer taşlarının arasında bir köşe oluşturan, araya girip onları birleştiren o tek taş. O sonuncu ekleme, küçücük olsa da neden çok büyük bir iş görmektedir? Kubbeyi büyütmüyor ama tamamlıyor da ondan. Kimi şeyler gelişerek eski biçimlerini bırakıp yeni bir biçim kazanırlar. Zihin, uzun zaman bir konuyu genişletti mi, onun gelişmesini izlemekten yoruldu mu, o şeye "sonsuz" adı verilir. Büyük, ama "sonlu" görüldüğü zamandan bambaşka bir hale gelmiştir artık o şey. Yine öyle, bir şeyin binbir zorlukla bölündüğünü düşünmüşüzdür, bu zorluk büyüye büyüye sonunda bize "bölünmez"i buldurdu. Böylece, güçlükle, binbir zorlukla devinen bir şeyden, gide gide "devinmez" kavramına vardık. Aynı mantığı yürütürsek: Bir şey

doğaya uygundu, büyüklüğü bunu bir başka niteliğe geçirdi ve iyi denen şey oldu.

119. Mektup

Aklıma yeni bir fikir geldiği zaman, senden "paylaşalım bunu!" sözünü duymayı beklemiyorum, kendi kendime söylüyorum bunu. Neyi bulduğumu soruyorsun bana. Bal gibi kârlı bir iş bu, çıkar cüzdanını! Şimdi sana bir çırpıda nasıl zengin olunacağını öğreteceğim. Bak hele, nasıl can atıyorsun öğrenmek için! Haksız da değilsin hani, kısa yoldan seni büyük zenginliğe götüreceğim!

Ama yine de sana borç verecek birini bulmak gerek. Ticaret yapmak için borç almalısın, ama senin bir kefil aracılığıyla borç almanı istemiyorum, adının aracıların eline düşmesini de. Ama senin için hazır bir destekçi var, yani Cato'nun ünlü bir sözünü vereceğim: "Kendinden borç al." Ne kadar az şey de olsa, eksiğimizi kendimizden istersek yeter bize. Çünkü Lucilius'um, arzu etmemekle sahip olmamak arasında hiçbir fark yoktur. Her iki halde de toplam aynıdır: Hiç işkence çekmezsin. Sana doğanın istediği şeyi vermemeni öğütlemiyorum –doğa inatçıdır, gem vurulamaz ona, ister hakkını– ama doğanın isteklerini aşan şey de bil ki geçicidir, zorunlu değildir. Karnım aç: Yemem gerek, bu yemek halkın yediği ekmek de olsa, en iyi undan yapılmış ekmek de olsa doğa umursamaz bu işi, midenin hoşuna gitmeyi düşünmez. O, mideyi doyurmak ister yalnız. Susadım: Bu suyu en yakın gölden de alsan, kendine yabancı bir serinlikte kalsın diye karların altına da gömsen doğa umursamaz. Doğanın istediği bir tek şey vardır: Susuzluğu gidermek. Kadeh, ister altın olsun ister kristal, ister akik taşından; ister Tibur çanağı kullanılsın, isterse de avuç içinden içilsin ne fark eder? Her

şeyin neticesine bak! Bak da, gereksiz şeyleri at bir yana. Açlık bastırdı beni, en yakınımda ne varsa ona uzatmalıyım elimi. Açlık elime geçen her şeyi kabul edilebilir bir seviyeye çeker. Açlık çeken insan hiçbir şeyi geri çevirmez.

"Peki, ya benim hoşuma giden nedir?" diye soruyorsun bana. Şu söz çok parlak görünüyor: "Bilge, doğal zenginlikleri şiddetle arar." Diyorsun ki, "Bana boş bir tabak sundun sen. Ne demek oluyor bu? Para torbalarını hazırlıyordum artık. Acaba hangi denizlerde ticaret yapacağım, hangi işleri bağlayacağım, ne tür mallar getireceğim diye bakınıyordum. Zenginlik vaat edip de fakirliği öğretmek aldatmak olur insanları!" Demek sen hiçbir şeyi eksik olmayana fakir diyorsun, öyle mi? "Yok, kaderin değil de, kendisinin tokgözlülüğü, sabrı sayesinde hiçbir şeyi eksik olmayan kişiye diyorum." O halde varlığı tükenmez olduğu için de bir kimseyi zengin saymazsın, öyle mi? Hangisini yeğ tutarsın: Her şeyi çok olanı mı, yeterli olanı mı? Çok şeyi olan, daha çoğunu ister ve bunun için bir bahanesi de vardır: Yeteri kadarına sahip olmamıştır daha. Yeteri kadarına sahip olan kimse, hiç kimseye nasip olmayan bir şeye erişir: İhtirasın sonuna. Sen bunları neden zenginlik saymıyorsun? Yoksa kimse bu yüzden kara listeye alınmadı mı[226] ya da zenginlik uğruna oğlu babasına, karısı kocasına zehir içirmedi diye mi? Veya savaşta güven içinde, barışta huzur içinde olur diye mi? Yoksa varlığı edinmek tehlikeli, yönetmek zahmetlidir de ondan mı? "Ama sadece üşümemek, acıkmamak ve susamamak isteyenin çok az şeyi olur elinde!" Iuppiter'de de daha fazlası yok ki! Yeteri kadarına sahip olmak hiçbir zaman az bir şey değildir. Yetmeyen kadarına sahip olmak da hiçbir zaman büyük bir şey değildir. Darius'u yenip Hindistan'ı aldıktan sonra da fakirdi İskender, haksız mıyım? Edinecek mal

226 Kara listeler (*Lat.* Proscriptio), Romalıların –özellikle imparatorluk döneminde– çok kez varlığını bölüşmek için sürgüne gönderdikleri kişilerin listesidir. -ç.n.

mülk arar, bilinmedik denizleri araştırır durur, okyanusa yeni yeni donanmalar yollar ve –deyim yerindeyse– yeryüzünün engellerini zorlardı. Doğaya yeten, bir insana yetmez. Her şeyi olduğu halde, yine de herhangi bir şeyde gözü kalan insan bulunabilir. İnsanın zihni öylesine kördür ki, bir kere para tuttu mu, nereden başladığını toptan unutuverir. Şu adam, şüphesiz, küçücük bir köşenin adı sanı bilinmez efendisiyken, toprakları dünyanın sınırına erişince, o sınırlardan geri döneceği zaman kederlere boğulur. Para kimseyi zengin yapmaz, aksine hiç kimseye daha büyük bir para ihtirası aşılamadan edemez. Bu işin nedenini mi soruyorsun? Daha çok şeyi olan, daha çok mal sahibi olabileceğine inanmaya başlar. Kısacası adı Crassus ve Licinius'un[227] adlarının yanında anılan insanlardan birini getir bana, varlık kütüklerini çıkar ortaya, nesi var nesi yok, mal olarak neleri umuyorsa hepsinin hesabını çıkarsın aynı zamanda. İşte bu adam, bana inanırsan eğer, fakirdir; senin görüşüne göre de gün olup fakir olabilir. Öte yandan, doğanın isteklerine göre kendini ayarlayan kişi de sadece fakirlik kavramının dışında olmakla kalmaz, aynı zamanda fakirlik korkusunun da dışındadır. Ne var ki, malını mülkünü doğanın sınırlarına göre çizmenin ne kadar güç bir iş olduğunu anlaman için söyleyeyim: Şu yukarıda sözünü ettiğim, senin fakir dediğin kişinin bile gereksiz şeyleri vardır. Ama bir evden çok paranın çıktığını, evin tavanlarına kadar yaldızlarla donandığını, hizmetçi takımının bedence seçkin, giyim kuşamca göz alıcı olduğunu gördüğü zaman halkın bu zenginlikle gözleri kamaşır. Bu gibi zenginlerin bütün mutluluğu halkı etkilemeye dönüktür. Hem halkın hem de kaderin pençesinden uzak tuttuğumuz kişi ise kendi içinde mutludur. İşi başından aşmış bir fakirliğe yanlış yere zenginlik adını veren kişilere gelince,

227 Crassus, zenginliği dillere destan biriydi. Licinius ise Ceasar tarafında özgür bırakıldıktan sonra Galler eyaletinden sorumlu mali denetçi olmuş ve büyük bir servet yapmıştı. -y.n.

nasıl ki ateş bedenimizi kapladığı halde biz "Ateşim var" diyorsak, onların zenginliği de tıpkı öyledir. Her şeyi tersinden söylemeye alışmışız. "Ateş kaplamış bedenini" denmesi gerektiği gibi, "Zenginlik yakalamış onu" dememiz gerekir. Hiç kimseye yeterince salık verilmeyen şu düşünceyi salık vermeyi en çok yeğ tutardım: Her şeyi doğal gereksinmelere göre ölç biç, bunlar ya bedava giderilir ya da pek az masrafla. Yalnız arzularla kusurları birbirine karıştırma sakın. Bana soruyorsun: Nasıl bir sofrada, hangi gümüş tabakalarda, hangi eğitilmiş, tıraş olmuş uşaklar sana yemeğini getirmeli? Doğa, gıdadan başka hiçbir şey istemez ki!

"Kupkuru olduğu zaman boğazın, susuzluktan,
altın kupalar mı istersin? Acıktığın zaman
hor görür müsün tavus kuşundan ve
kalkandan başka yemeği?"[228]

Açlık, açgözlü değildir. Giderildiği zaman yatışır, giderilmek için de öyle pek çok şeye düşkün değildir. Hayır getirmeyen bir alayişin işkenceleri şunlardır: Doyduktan sonra yine acıkmak için yeni yollar arar; midesini doyurmak için değil, tıka basa tıkıştırmak için; insanın herhangi bir içecekle yatışan susuzluğunu yeniden uyandırmak için yeni çareler arar. Horatius pek güzel söylemiş: "Susuzluk hangi kadehten ya da güzel elden giderildiğine bakmaz hiç. Hangi bukleli sakinin, hangi pırıl pırıl kadehten sana içki sunduğu senin için önemliyse, susuzluk değildir o duyduğun."

Doğa bize başka bağışlarla birlikte bir de şunu bağışlamıştır ki en iyisidir: Gerçek ihtiyaç, müşkülpesent değildir. Gereksizler, mızmız seçimini bile kabul eder: "Bu pek yaraşmıyor, şu pek hoş değil, şu da gözlerimi rahatsız ediyor." Bize yaşama hakkını tanıyan evrenin yaratıcısının amacı sağlıklı olmamızdır, mızmız olmamız değil. Sağlıklı olmak için

228 Horatius, *Satirae* I, 2.114.

her şey hazırdır, hem de elimizin altında; oysa ince zevkliler için her şey acıyla, sıkıntıyla elde edilir. O halde doğanın bu bağışını büyük bir bağış olarak düşünmeliyiz. Doğa bize bu konuda büyük bir iyilik yapmıştır: Zorunluluk yüzünden istenen şey, müşkülpesentlik etmeden kabul edilir.

120. Mektup

Mektubun birçok sorunların arasında dolaşmış da, bir tek sorun üstünde durmuş, onu çözümlemeye çalışmış: "İyi'yi, şerefliyi nasıl tanıyabiliriz?" Bu iki soruya çeşitli felsefe okulları çeşitli çözümler getirir ve farklı olduklarını söylerler; bizim okulumuz ise sadece bölümlere ayırır bunları. Bu ne demektir? Anlatayım.

Kimileri faydalı olan şeyin iyi olduğunu sanır. Bu yüzden zenginliğe, ata, şaraba, ayakkabıya bu ad verilir. Onların gözünde iyi'nin değeri işte o kadar aşağıdadır, öylesine sıradan konulara iner. Görevini iyi yapmanın yolu diye değerlendirirler bunu, şerefli sayarlar. Örneğin, ihtiyar babasına dindarca bakmak, fakir dostuna yardım etmek, kahramanca bir sefer yapmak, akıllıca, makul bir fikir vermek şerefli bir iştir sanırlar. Biz şerefli ile iyi'yi iki ayrı kavram yapıyoruz ama aslında ikisi de bir bütündür. Hiçbir şey şerefli olmadan iyi olmaz, şerefli olan da her zaman iyi'dir. Bu ikisinin arasındaki farkı her zaman söylediğim için yinelemeyi gereksiz buluyorum. Yalnız şunu söyleyeyim ki, bir insanın kötüye kullanabileceği şey, bize iyi gibi gelmez. Ne kadar çok insanın zenginliğini, soyluluğunu, fizik gücünü de nasıl kötüye kullandığını görüyorsun. Şimdi, konuşmamı istediğin konuya tekrar geliyorum: İlk iyi, şerefli kavramı bizde nasıl uyanmıştır? Bunu bize doğa öğretemezdi. Doğa bize yalnız bilimin tohumlarını vermiştir, bilimi değil. Kimileri der ki, ilk kavrama bir rast-

lantıyla varmışızdır. İnsanın erdem kavramına rastlantıyla varmış olması inanılmayacak bir düşünce! Bize göre bir gözlem birikimi, olayların birbirleriyle karşılaştırılması yoluyla oluşmuştur bu kavram. Bizimkiler bir benzeşim (analogia) yoluyla şereflinin, iyi'nin kavramına varılmıştır derler. Bu *analogia* sözcüğüne Latin dilbilimcileri yurttaşlık hakkı tanıdıkları için bu sözcüğü reddetmemeliyiz, diye düşünüyorum; ama onu ulusal kökenine geri göndermeliyiz. Bu yüzden ben bu sözcüğü dile kabul edilmiş bir sözcük gibi değil, dilde kullanılan bir sözcük gibi kullanıyorum.

Şimdi bu benzeşim sözcüğünün ne olduğunu anlatayım: Beden sağlığı nedir biliyoruz, buna bakarak ruhun da bir sağlığı olduğunu düşündük. Beden gücü nedir öğrenmişiz, buna bakarak ruhun da bir sağlamlığı, bir gücü olduğunu kestirmişiz. İyiliksever, insancıl, cesur her davranış bizi hep şaşırtmıştır. Biz bunlara sanki yetkin şeylermiş gözüyle bakıp hayran olmaya başladık. Bunlarda birçok kusurlar vardı ve göz alıcı bir davranışın pırıltısı yüzünden kayboluyordu bunlar, görmezlikten gelmemize neden oluyordu. Doğa, övülmesi gereken davranışları büyütmek ister. Şan şeref söz konusu oldu mu gerçeği aşamayacak kimse yoktu. İşte bu örneklerden iyi'nin geniş kavramını çıkardık.

Fabricius, Kral Pyrrhus'un altınlarını kabul etmedi; kralların hazinesini hor görebilmenin kral olmaktan daha büyük bir şeref olduğu kanısındaydı. Pyrruhus'un hekimi, aynı Fabricius'a kralını zehirlemeyi vaat ettiği zaman da, tuzaklara karşı önlem alması için Pyrrhus'u uyardı Fabricius. Altının çekiciliğine yenilmemek, zehirle düşmanını yenmemek işte böyle bir ruha özgüydü. Ne kralın verdiği ne krala karşı verilen sözlere kapılan, iyi örneklere sıkıca bağlı, savaşta elini kana bulamayan (işin en güç yanı da budur zaten), düşmana karşı bile günah sayılabilecek davranışlar bulunduğuna inanan, kendisi için bir süs diye kabul ettiği büyük bir yoksulluk içindeyken zenginlikten de zehirden de uzak kalan bu yüce

ruhlu adama hayran olduk biz. "Yaşa," dedi Fabricius, "benim iyiliğim sayesinde yaşa, Pyrrhus! Şimdiye değin sana acı veren benim rüşvetle elde edilemez bir insan olmama da sevin artık şimdi!" Horatius Cocles tek başına köprünün dar yerini tutmuş, düşmanın yolunu kapamak için kendisinin geriye dönüş yolunun kesilmesini istemiş. Köprünün tahtaları parçalanıp büyük bir gürültüyle göçünceye kadar, uzun süre saldırılara karşı koymuş. O zaman başını geriye çevirerek, yurdunun kendi hayatının pahasına tehlikeden uzak olduğunu anlayınca, "Gelmek isteyen gelsin ardımdan!" demiş ve baş aşağı atlamış suya: Irmağın hızla akan sularından hem silahlarını hem de kendini kurtarmak için aynı endişeyi duyarak, zafer kazanmış silahlarıyla donanmış bir halde sağ salim Roma'ya dönmüş; sanki dosdoğru köprüden dönüyormuş gibi. Buna benzer kahramanlıklar erdemin imgesini gösterdi bize.

Belki seni şaşırtacak başka bir düşünceyi de ekleyeyim: Kötü şeyler zaman zaman şerefin görüntüsüne de bürünürler, en iyi düşünce de karşıtından doğar. Bildiğin gibi kusurlar erdemlere çok yakındır; mahvolmuş, ahlak yoksunu kişilerde bile iyiye, doğruya benzer bir yan vardır: Savurgan, eli açığa benzer gibidir; oysa vermesini bilen insanla korumayı bilmeyen insan arasında çok büyük bir fark vardır. Yerinde bir yatırım yapmayan, parasını saçıp savuran birçok insan bulunur. Ben kendi parasına düşman olan insana eli açık demem. Umursamazlık, iyi huyluluğu; ataklık, cesareti taklit eder. Bu benzerlik bizi dikkatli olmaya, görünüşte yakın, aslında birbirinden çok ayrılan şeyleri birbirinden ayırt etmeye zorlar; oysa üstün başarılarıyla sivrilmiş insanları gözlemişizdir hep. Kiminin istekle, büyük bir atılımla, ama bir kez yaptığı davranışlara mim koymaya başladık. Kiminin savaşta cesur, forum'da çekingen, fakirliğe katlanmada yürekli, gözden düştüğü zaman başı eğik olduğunu görmüşüzdür. Olayı övmüşüzdür de, adamı hor görmüşüzdür. Bir başkasını dost-

larına karşı iyiliksever, düşmanlarına karşı ılımlı görmüşüzdür. Devlet işlerini, özel işlerini andına, dinine sadık olarak yönetmektedir. Hoş görülmesi gereken işlerde sabrının, yapılması gereken işlerde ileri görüşlülüğünün eksik olmadığını anlamışızdır. Açık elli olunması gereken işlerde bolca verdiğini, çalışması gereken işlerde yorulmadan çalıştığını, beden yorgunluğunu ruhunun gücüyle giderdiğimi görmüşüzdür. Ayrıca her zaman aynı kalmıştır, her davranışında kendine eş olmuştur. Yalnız iyi niyetli olmakla kalmamış, alışkanlıklarıyla öyle bir aşamaya gelmiştir ki, iyi, doğru bir iş yapamamak değil, iyi ve doğrudan başka hiçbir iş yapamayacak duruma ulaşmıştır. İşte o zaman bu kişide yetkin bir erdemin olduğunu anladık.

Bu erdemi dört bölüme ayırıyoruz: Arzuları gemlemek, korkuları bastırmak, yapılması gerekenleri önceden kestirmek, verilmesi gerekenleri dağıtmak gerekiyordu. Ilımlılık, cesaret, ileri görüşlülük, adalet kavramları belirdi zihnimizde, her erdeme kendi görevini verdik. Peki erdemi neyinden anladık? Erdemi bize gösteren şunlardı: Yarattığı düzen, yaraşanı yapması, kararlılığı, her davranışının birbiriyle uyumlu olması, her şeyi aşan büyüklüğü. İşte buradan anlaşıldı suyun yönünde tatlı tatlı giden, yalnız kendi kararına uyan o mutlu yaşam kavramı. Peki, bu kavram bize kendini nasıl belli etti? Söyleyeyim: O kusursuz, o erdeme erişmiş kimse hiçbir zaman kaderine lanet etmedi, başına gelenleri acıyla karşılamadı; kendisinin bir dünya vatandaşı ve eri olduğunu düşünerek, çilelere emirlere uyar gibi uydu. Başına ne gelirse gelsin, sanki birer kötülük değillermiş de, hepsi bir rastlantı ile başına gelmiş, kendine bir görev verilmiş gibi kabul etti, onlara karşı çıkmadı. "Başıma gelen ne olursa olsun beni ilgilendirir; sert olsun, katı olsun, bütün gücümüzle karşı koyalım bunlara," dedi. Felaketler altında ezilmişken hiç inlemeyen, hiçbir zaman kaderinden yakınmayan kişi, zorunlu olarak büyük görünmüştür: Birçok insana ne olduğunu anlatmıştır,

tıpkı karanlıklarda parlayan ışık gibi bütün ruhların gözünü kendi üstüne çekmiştir; sakin, yumuşak bir insan olduğu için, insanlarla, tanrılarla ilgili konularda aynı derecede eşittir. Kendisinin varabileceği en yüksek doruğa erişmiş, yetkin bir ruhu vardır. Bu yüceliğin ötesinde Tanrı düşüncesinden başka bir şey yoktu, bunun bir parçası da bu ölümlü yüreğe inmişti. Bu yürek hiçbir zaman, kendinin ölümlü olduğunu düşündüğü zamandan daha tanrısal değildi. O biliyordu ki, insan, hayata bir gün ayrılmak için gelmiştir; bu beden bir ev değil, bir konuk yeridir. Konukluk ağır geldiği zaman da bırakıp gitmek gerekecektir. Yüce bir yerden inmiş bir ruhun en büyük belirtisi, Lucilius'um, içinde dolandığı yeri aşağı, daracık sayması ve buradan çıkıp gitmekten korkmamasıdır. Çünkü nereden geldiğini anımsayan kişi, nereye gideceğini bilir. Bizi ne kadar çok şey rahatsız etmektedir, bu beden bize ne kadar aykırıdır, görmüyor muyuz? Bir bakarsın başımızdan, bir bakarsın midemizden, bir bakarsın göğsümüzden yakınır dururuz. Kimi zaman sinirlerimiz, kimi zaman ayaklarımız rahatsız eder bizi; bir bakarsın burun akıntısıdır, bir bakarsın bir nezledir şikâyet ettiğimiz. Gün olur kanımız çoktur, gün olur az. Şuradan buradan hırpalarlar bizi, kapı dışarı ederler. Kirada oturanların başına gelir bu. Ama kader bizim bedenimizi bunca cılız yaptığı halde, sonsuzluğa dönük planlar kurmaktan geri kalmayız. İnsanın yaşayabileceği ömür ne kadar uzun olursa olsun, gözümüzü hiçbir zenginlik, mevki doyurmadığından umutlarımızla doldururuz yaşamımızı. Böyle bir umuttan daha utanç verici, daha budalaca bir şey var mıdır? Alnında ölüm yazgısı olanlara, her gün biraz daha ölmekte olanlara hiçbir şey yetmiyor. Çünkü her gün biraz daha yaklaşıyoruz son güne; her saat, bir gün içine düşeceğimiz yere doğru itiyor bizi. Zihnimizin nice kör olduğuna bak sen! Gelecek dediğim şey şu anda olup bitmektedir, geleceğin büyük bir parçası geçip gitmiştir artık. Çünkü yaşadığımız zaman, yaşamdan önce olduğumuz yere

ulaşmıştır. O halde, her geçen gün bizi yavaş yavaş ölüme götürdüğüne göre, o son günden korkmakla hata ediyoruz. Bizi göçüren o son adım, bizi bitkinleştiren adım değildir ki; bize göçtüğümüzü açıklar sadece. Son gün ölüme varır, her gün de gitgide daha yaklaşmaktaydı zaten! O son gün bizi koparır, parça parça etmez. Bu yüzden daha yüksek bir yaradılışı olduğunun bilincinde olan büyük bir ruh, konduğu bu durakta şerefli, cesaretli davranışlarda bulunmak için çabalar; zaten yöresinde bulunan hiçbir şeyi kendinin saymaz ve acelesi olan bir garip gibi, emanet eşyalar olarak kullanır onları. Böyle kararlı bir insan görseydik, hiç alışılmadık bir yaradılış fikri neden yerleşmesindi içimize; özellikle, dediğim gibi, bu kararlı davranış, yüceliğin gerçek olduğunu gösterdiyse? Gerçek tutunur, sahte olanlar kalıcı değildir. Kimisi vardır, zaman zaman bir Vatinius, bir Cato kesilir. Onların gözünde Curius kimi zaman sert değildi; Fabricius yeterince fakir değildi; Tubero'nun basit zevkleri vardı, ucuz eşyalardan hoşlanıyordu. Kimi zaman Licinius'la zenginlikte, Apicius'la şölen vermede, Maecenas'la ince zevklerde yarışa çıkılır. Karmakarışık bir zihni ele veren en büyük belirti, onun çırpınması ve erdemlere öykünmesiyle kusurlara düşkünlük duyması arasındaki bocalamasıdır:

"Tigellius'un çok kez iki yüz kölesi vardı,
çok kez de on kölesi.
Bir bakarsın kralları, prensleri düşüremezdi dilinden,
hep yüksekten atardı; bir de bakarsın,
"Üç ayaklı bir masam, saf tuz dolu bir tuzluğum,
kaba saba da olsa beni soğuktan koruyacak bir toga'm
olsun, yeter bana!" derdi. Bir milyon sestertius versen
bu tutumlu, azla yetinen adama, beş gün sonra tamtakır
olurdu kasası!"[229]

229 Horatius, *Satirae* I, 3. II, 17.

Horatius'un betimlediği bu kişi gibiler senin bulunduğun yerde pek çoktur. Hiçbir zaman aynı kalmayan, kendine bile benzemeyen, öylesine bir karşıttan ötekine koşan bir tip! Pek çoktur mu dedim? Yok, hemen hemen herkes böyledir. Her gün herkes kararını değiştirir durur, bir başka dilek diler. Kimi zaman evlenmek ister, kimi zaman sevgilisi olsun ister, kimi zaman hükmetmek ister. Bazen de uşaklar iş görmesin isterler, nefret uyandıracak kadar azıtırlar işi. Kimi de yatışır, aşağı düzeydeki insanların yaptığı gibi büzülür kalır; kimi para saçar, kimi talan eder. Ruhsal dengeden yoksun bir ruhun en önemli belirtisi şudur: Ya şu kişinin kimliğine girer ya da ötekinin! Bence en utanç verici olanı da, kendisiyle bir bütün olmamasıdır. Bir tek kişinin rolüne girmeyi büyük bir şey say! Bilgeden başka hiç kimse, bir tek kişinin rolünde değildir. Geri kalan bizlerse çeşitli kişilikleri oynarız; şimdi düzenli, ağır başlıyızdır, sonra birden savurgan, gelgeç gönüllü oluveririz. Hiç durmadan rol değiştiririz, çıkardığımız maskenin tam tersini takarız. O halde kendinden yalnız şunu iste: Nasıl görünmeye karar verdiysen, öyle kal sonuna kadar. Yapabilirsen övülmeni sağla ya da hiç olmazsa herkes tanısın seni. Dün gördüğün falan adam için şu soru sorulsa yeridir: "Yahu, kim bu adam? Öyle değişmiş ki!"

121. Mektup

Uzun zaman üzerinde durduğumuz bugünkü küçük sorunu sana açıkladığım zaman, bana karşı çıkacağını biliyorum. Yine haykıracaksın, "Peki, bunun ne ilgisi var ahlakla?" diyeceksin. Öyleyse bağır bakalım. Önce sana karşı çıkaracağım Posidonius'la Archidemus'u, yani savaşacağın kişileri tanı. Bunlar davayı üzerlerine alacaklar.

Sonra sana şöyle diyeceğim: (Pratik) ahlakla ilgili olan her şey iyi bir ahlak yaratmaz. Kimi şey insanın beslenmesine yarar, kimi şey beden eğitimiyle, kimi şey öğrenimimizle, kimi şey giyim kuşamla ya da eğlence ile ilgilidir. Ne var ki hepsi de insanla ilgilidir, bunlar onu daha iyi bir hale koymasa bile. Sana göre ayrı yollardan ayrı ahlaka varılır: Kimisi ahlakı düzeltir, bir düzene koyar; kimisi ahlakın kökenini araştırır. Doğanın insanı ne için yarattığını, neden başka yaratıklara üstün tuttuğunu araştırdığım zaman, sen benim ahlaktan çok ayrıldığımı mı düşünüyorsun? Yok, bu bir yanılgı. Bir insan için neyin iyi olduğunu anlamadan, yaradılışını iyice incelemeden nasıl bir ahlakı olması gerektiğini nereden bileceksin? Kendin için ne yapman, neden kaçınman gerektiğini ancak senin doğan için ne yapmanın gerekli olduğunu öğrendikten sonra karar verebilirsin.

"Benim öğrenmek istediğim şu," diyorsun: "Nasıl daha az hırslı olurum, nasıl daha az korkarım? Batıl inançlardan kurtar beni. Öğret bana ki 'mutluluk' denen şey, boş, geçici bir durumdur; kolayca bir hecesi değiştirilebilip 'mutsuzluk' oluveriyor."

Senin isteğini getireyim yerine, erdemleri uyandırayım, kusurları kamçıyla kovayım. Bu konuda benim çok aşırı, sert olduğum düşünülse de, kötülüğün peşini bırakmayacağım, en vahşi arzuları gemleyeceğim, acıya dönüşmek üzere zevkleri bastıracağım, insanların dileklerini yatıştıracağım. Neden yapamayacakmışım? En büyük kötülükleri kendimiz dilemedik mi? Her konuşmamız bir şükran duygusundan ileri gelmiyor mu?

Bu arada, izin ver de bu konuya biraz uzak düşen bir sorunu kurcalayayım. Bütün hayvanların, yapılarının bilincinde olup olmadığını araştırıyorduk. Bunun böyle olduğu özellikle şundan anlaşılır: Hayvanlar organlarını gereği gibi, rahatça hareket ettirirler, sanki bu hareketler için iyice eğitil-

mişler gibi. Hepsinin her parçasında kendine özgü bir çeviklik vardır. Zanaatçı, araçlarını kolaylıkla kullanır; dümenci, dümeni hızla çevirmeyi bilir; ressam, benzetmeyi sağlamak için önüne dizdiği birçok renkleri bir çırpıda saptar, sakin bir çehreyle, ellerini mumla eser arasında hızla getirip götürür; hayvan da her davranışında böyledir. Pantomimde dansla taklit etme becerisini edinmişlere hayran oluruz, çünkü olayların her türlü anlamını, duyguları ifade etmek için hazırdır elleri, sözlerin hızını hareketleri aynen izler. Sanatçılara sanatın sağladığı şeyi, doğa da hayvanlara sağlamıştır. Hiçbiri organlarını güçlükle oynatmaz, hiçbiri alışkın olduğu işte duraksamaz. Hayvanlar bu işi doğar doğmaz yapar, bu bilgiyle yaratılmışlardır, buna alışık olarak doğarlar.

"Hayvanların organlarını uygun biçimde hareket ettirmeleri bu nedenledir demek," diyebilir birisi, "çünkü başka türlü hareket ettirirlerse acı duyacaklardır. Sizin de dediğiniz gibi böyle bir zorunluluk vardır onlar için, onları doğru yola irade değil, korku yöneltir." Yanlıştır bu. Zorunlu olarak hareket eden hayvanın davranışı ağırdır. Çeviklik kendiliğinden yapılan hareketlerde vardır. Acı duyma korkusu bu işe o kadar az karşıdır ki, acı engellese bile, hayvan doğal olan hareketi yapmaya çabalar. Örneğin, bebek ayakta durmaya hazırlanırken, yürümek için ilk adımlarını atıp kendi gücünü denemeye başladığında düşer, ama her seferinde ağlayarak kalkar yerden, acı duya duya doğanın istediği alıştırmayı yapar. Kabuklu hayvanlar da, sert kabukları üstünde ters döndüler mi, ayaklarını kabuklarından çıkarıp çarpık çarpık uzatırlar, normal duruma gelinceye kadar uzun zaman çırpınırlar. Tersine dönmüş kaplumbağa hiç işkence çekmez, sadece doğal haline dönmek arzusuyla huzursuz olur, ayakları üstünde duruncaya kadar debelenir durur. O halde, her hayvanda kendi yapısının bilinci vardır, organlarını bunca ustalıkla kullanması bundan ileri gelir. Hayvanların dünyaya bu

temel bilgiyle geldiklerinin en iyi belirtisi şuradadır: Hiçbir hayvan, bedenini kullanmakta beceriksiz değildir.

"Sizin dediğinize göre," diyebilir yine o kişi, "insanın yapısı, yönetici olan ruhun herhangi bir biçimde, bedene karşı olan tutumundan oluşur. Bu düşünce böylesine karışık, ince, sizin için bile zor anlaşılabilen bir şeyken, bunu küçücük bir bebek nasıl anlar? Toga'lı kişilerin büyük bir bölümü bu tarifi karanlık bulduklarına göre, bütün hayvanların birer diyalektikçi olarak doğmaları gerekir." Ben hayvanların yapıyı anlamadıklarını, ama tarifini anladıklarını söyleseydim, bana karşı çıkman yerinde olurdu. Doğanın istediği kolayca anlaşılır ancak anlatılması zordur. Demin sözünü ettiğim bebek, beden yapısının ne demek olduğunu bilmez, kendi beden yapısını tanır. Canlının ne olduğunu bilmez ama kendisinin canlı olduğunu bilir. Ayrıca kendi beden yapısını da kabaca anlar, üstünkörü, karanlıktır bilgisi. Biz de mesela bir ruhumuz olduğunu biliriz ama ruh nedir, nerededir, niteliği nedir, nereden çıkmıştır bilmeyiz.

Biz nasıl doğasını, yerini bilmesek de ruhumuz üstüne bir duyguya ulaştıksa, her hayvan da kendi yapısı üstüne öyle bir duyguya ulaşmıştır. Onların bunu hissetmeleri zorunludur, çünkü bu duygu yoluyla başka şeyleri de hissetmektedirler. Buyruğuna uydukları, yöneltildikleri şeyi hissetmeleri zorunludur. İçimizden, atılımlarını harekete getiren bir şeyin var olduğunu anlamayacak kimse yoktur. Bu nedir diye sormaz, içinden bir itkinin geldiğini bilir: Nedir bu, nereden gelir, bilmez. Böylece bebeklerde de hayvanlarda da kendilerinin ana bölümleri üstüne bulanık belli belirsiz bir duyguları vardır.

O birisi devam eder: "Diyorsunuz ki, her hayvan önce kendi yapısıyla uyum sağlar; insanın yapısı ise akılcıdır, bu yüzden insan kendi kendisiyle hayvanca değil, akıllıca yakınlık kurar. Çünkü bir insan, insan olan yanıyla kendisi için

değerlidir. O halde bir bebek henüz akıllı değilken, nasıl olup da kendisinin akılcı yapısıyla bağdaşır?"

Her yaşın kendine özgü bir yapısı vardır; bebeğinki başkadır, çocuğunki başka, ihtiyarınki başkadır. Herkes içinde bulunduğu yapıya uyar. Bebeğin dişleri yoktur, bu yapısına uyum sağlar; dişleri çıkar, bu yapısıyla bağdaşır. Çünkü bir buğdaya, bir taneye dönüşecek olan sapın tazeyken başka bir yapısı vardır, saban izini zor aşar boyu; güçlendiği zaman, henüz narinken başka, yükünü taşımak için dikilirken başka yapısı, sararıp da harmanı gözlerken, başağı sertleştiği zaman başka bir yapısı vardır. Hangi yapıya varmış olursa olsun, onu korur, onunla bağdaşır. Bebeklik, çocukluk, delikanlılık, ihtiyarlık yaşları birbirinden farklıdır. Bununla birlikte ben bebekken, çocukken, delikanlı iken neysem şimdi de oyum! Her yaşın yapıları ayrı olsa da, kendi yapısına uyum sağlaması değişmez, aynı kalır. Doğa bana ne bir bebeği ne bir çocuğu, ne bir delikanlıyı ne de bir ihtiyarı emanet eder; doğa kendimi emanet eder bana. Bu yüzden bebek, bir gençte gelişecek olan yapıyla değil, bir bebeğe yarayan kendi yapısıyla uyum sağlar. Geçeceği daha büyük bir hal kalmazsa, içine doğduğu durum bile doğayla bağdaşmaz. Önce hayvan kendi kendisiyle uyum sağlar. Başka her şeyin ilgili olabileceği, her şeyin indirgenebileceği bir şey olmalı. Zevki arıyorum, kimin için? Kendim için. O halde kendimle ilgileniyorum. Acıdan kaçıyorum, kimin için? Kendim için. O halde kendimle ilgileniyorum. Her şeyi kendi faydam için yapıyorsam, kendime duyduğum ilgi en önde geliyor demektir. Bu ilgi bütün hayvanlarda mevcuttur, aşılanmış değildir onlara, doğuştan getirirler. Doğa evlatlarını yaratır, başından atmaz; en güvenli vasi en yakında olduğu için de herkes kendine emanet edilmiştir. Bu yüzden, bundan önceki mektuplarımda da söylediğim gibi, çok genç hayvanlar, ana rahminden ya da yumurtadan

yeni çıkmış hayvanlar bile kendilerine düşman olanı hemen bilirler, öldürücü olandan kaçarlar; uçmakta olan kuşların gölgeleri bile hayvanları kaparak yaşayanların avlarını korku içinde bırakır. Hiçbir hayvan, ölüm korkusunu tanımadan hayata atılmaz.

"Peki, hayvan bir şeyin koruyucu ya da öldürücü olduğunu nasıl anlayabilir?" Önce sorulan soru şu: Hayvanın bunu nasıl anladığı değil, bunu anlayıp anlamadığı. Onlarda bu anlayışın olduğu şuradan meydana çıkar: Anlamış olsalardı da zaten, daha fazla bir şey yapmayacaklardı. Neden tavuk tavustan, kazdan kaçmaz da, hiç tanımadığı halde, o kadar küçük atmacadan kaçar acaba? Neden civcivler kediden korkarlar da, köpekten korkmazlar? Apaçıktır ki, onlarda deneyim olmadan birikmiş bir bilinç vardır zararlıya karşı, daha deneme fırsatı çıkmadan bile kaçınırlar zararlıdan. Yine de bunun rastlantıyla olup bittiğini sanma sakın, korkmaları gerekenden başka şeyden korkmaz onlar. Kendini koruma duygusu, o dikkat akıllarından çıkmaz hiç. Tehlikeden kaçarken de davranışları hep aynıdır. Ayrıca yaşadıkça daha korkak olmazlar. Bundan da çıkan sonuç şu: Onları bu hale getiren deneyim değil, kendi selametleri için duydukları doğal itidir! Deneyimin öğretimi uzun sürer, çeşit çeşittir. Doğadan gelen iti ise hem herkes için eşittir, hem de bir anda olup biter.

Ama her doğan hayvan tehlikeyi anlamaya nasıl yönlendirilir diye ısrar ediyorsan, anlatırım. Hayvan, kendinin etten oluştuğunu hisseder, bu yüzden etin neyle kesilebildiğini, yanabildiğini veya ezilebildiğini hisseder. Kendisine zarar verebilecek silahlarla donanmış olanları da hisseder, bunların türüne düşman kesilir. Anlattığım bu iki şey birbirine bağlıdır. Doğada her şey kendi selametiyle bağdaşıp, kendine yararlı olacakları arar, zarar vereceklerden korkar. Faydalıya karşı olan atılımlar, karşıtından kaçınmalar doğal şeylerdir. Bu işi

yapmayı buyuran hiçbir düşünce araya girmeden, hiçbir karar alınmadan, doğa ne önerirse o yapılır.

Arıların kovanlarını ne kadar ustalıkla, titizlikle yaptıklarını görmez misin? Nasıl bir iş bölümü ve her bakımdan nasıl bir ahenk içinde çalıştıklarını bilmez misin? Şu örümcek, ağlarını hiçbir ölümlünün öykünemeyeceği kadar ustalıkla nasıl da örüyor? Binlerce küçük hayvanın tuzağa düşürülüp yapışıp kalması için gerilen bu ağlar ne büyük emeklere mal olur! Örümcek, iplerini düzenli germeyi bilir. Kimini dümdüz, çatı destekleri gibi çeker, kimini fırdolayı önce kısa, sonra uzak aralarla dolandırır. Böyle bir sanat öğrenilmez, doğadan gelir. Bu yüzden hiçbir hayvan ötekinden daha bilgin değildir. Örümceklerin örgüsü hep birbirine eşittir, peteğin her gözü aynı büyüklüktedir. Sanatın verdiğinde ise belirsiz, eşit olmayan bir yan vardır hep. Doğanın dağıttığı ise eşittir. Doğa her şeyden önce kendini korumayı ve bu işin ustalığını sağlar. Hayvanların hem öğrenmeleri hem de yaşamaya başlamaları işte bu yüzden aynı zamana rastlar. Hayvanların yaşamlarını sürdürmeye yarayan yetenekle doğmalarına şaşmamalı, bu yetenek olmadan doğmaları boşuna olurdu. Varlıklarını sürdürmek için doğanın onların içine yerleştirdiği ilk araç, kendileriyle uyum sağlama ve kendi varlıklarını sevmedir. Eğer yaşamayı istemeselerdi sağ kalamazlardı. Aslında bu bile yeterli değildir ama bu olmadan da bu kadarı olmazdı. Hem içlerinden bir tanesinin bile kendini ucuza kaptırdığına, canına ilgisiz kaldığına rastlanmış değildir. Somut, akıldan yoksun, başka her konuda uyuşuk olan bu hayvanlarda bile yaşam becerisi vardır. Başkalarına hiç yararlı olmayanlar, görüyorsun, kendilerine yararlı olmaktan hiç geri kalıyorlar mı?

122. Mektup

Günler kısalmaya başladı: Yavaş yavaş azalıyor gün, ama yine de, deyim yerindeyse, güneşle birlikte kalkan insan için epeyce boş zaman var. Günü daha büyük bir görev duygusuyla, biraz daha ilerlemek arzusuyla bekleyen kimse, ilk ışıklardan önce kalkar yatağından. Güneş yükseldiği halde hâlâ yarı uykulu yatan ve ancak öğle üzeri uyanan kişi ayıp eder. Birçokları için de bu saat bile erken sayılır. Öyle insanlar vardır ki, günün gecenin işlerini altüst ederler. Gece ilerlemeye başladığı zaman, bir önceki gecenin sarhoşluğuyla ağırlaşmış gözlerini açabilirler ancak. Vergilius'un dediğine göre, doğanın bizim coğrafyamızın karşı tarafına oturttuğu insanların koşulları böyleymiş.

"Doğan gün atlarının soluğuyla bizi
yalar yalamaz, geciken akşam yıldızı
yakar kızıl ışıklarını onlar için."[230]

Karşıda olan, şu sefihlerin de kaldıkları bölge değil, yaşama tarzlarıdır. Bu kentte de geceyi gündüze karıştıran gece kuşları var. Cato'nun dediği gibi: "Ne güneşin doğuşunu görürler ne batışını!" Sen ne zaman yaşamak gerektiğini bildiklerini mi sanıyorsun? Kendilerini diri diri gömenler, ölümden korkarlar mı hiç? Gece kuşları gibi uğursuzdurlar. Karanlık yaşamlarını şölenlerde şarap içerek kokular içinde geçirseler de, tepsi tepsi taşınan, fazla pişmekten kokmuş yemeklerle çarpık gece saatlerini sürdürseler de, bir şölen vermiyorlar da sanki bir cenaze töreni yapıyorlardır kendilerine. Oysa ölülere kesinlikle gündüz yapılır cenaze töreni.

Öyle ama çalışan insan için, Hercules hakkına, hiçbir gün uzun değildir ki! Uzatalım yaşamımızı, yaşamın görevi de, delili de harekettir. Kısaltalım geceleri, bir zaman aktaralım

230 Vergilius, *Georgica* I, 250.

geceden gündüze! Şölenler için pişirilip hazırlanan kuşlar daha kolay semirsin diye karanlıkta hareketsiz bırakılır, böylece hiç hareket etmedikleri için tembel bedenleri yağ tutmaya başlar. Organlarının üstünde bir yağ tabakası gelişir. Kendilerini karanlığa adayan o gece kuşlarının bedenleri de pek biçimsiz görünür, çünkü yüzlerinin rengi hasta insanlarınkinden daha sarı, endişe vericidir. Yorgun, bitkin, mum gibi yüzleri yaşayan bedenlerine yapışmış cansız ettir sanki. Yine de mutsuzluklarının en hafifidir bunlar. Ya ruhlarının karanlıkları? Ne kadar da yoğundur bu karanlıklar! Ruhları durgun ve körleri kıskanacak kadar karanlıktır. Kim karanlıklara bakmak için gözleri olsun ister ki?

"Ruh böyle gündüzden nefret edecek kadar, bütün yaşamını geceye aktaracak kadar nasıl bozulabilir?" diye soruyorsun bana. Çünkü bütün kusurlar doğayla çatışır ve kurulu düzeni bırakırlar. Sefahatin ana ilkesi şudur: Çarpık işlerden hoşlanmak, doğru yoldan ayrılmakla kalmayıp oradan alabildiğine uzaklaşmak, sonra da doğru yolun tam karşısına yerleşmek. Aç karnına içen, boş damarlarına şarap akıtan, sarhoş halde yemek yemeye oturan insanlar, sence doğaya aykırı yaşamıyorlar mı? Ne var ki bedenini çalıştıran gençlerde de sık sık rastlanan bir kusurdur bu. Hemen hemen banyonun kenarında, çıplak insanlar arasında içerler, daha doğrusu lıkır lıkır içerler, hiç durmadan ateşli bir şekilde içtikleri için birden fışkıran terlerini sildirirler hemen. Öğle yemeğinden ya da akşam yemeğinden sonra içmek avama göredir; köylerde ağzının tadını bilmeyen aile babaları böyle yaparlar. Yemeğin üstünde yüzen değil, dosdoğru sinirlere sokulan katıksız şarap hoşlarına gider bu gece kuşlarının. Boş mideye yerleşen sarhoşluk yararlıdır tabii!

Erkelerin kadın kıyafetleri giymesini sen de doğaya karşı buluyorsun doğal olarak. İlerlemiş yaşa rağmen genç ve güzel görünmeye çalışmak sence de doğaya aykırı değil mi?

Bundan daha zalim ve acınası ne olabilir? Sırf erkekler tarafından düzülsün diye bir oğlan, delikanlılıktan çıkıp büyümüş adam olmayacak mı? Madem cinsiyeti onu koruyamıyor, yaşı da mı koruyamayacak? Kış güllerine meraklı olanlar, akan sıcak suların arasında uygun yerlere gül dikerek kış ortasında bir bahar çiçeği yetiştiren kişiler doğaya aykırı yaşamazlar mı? Kalelerin üstünde meyve yetiştirenler doğaya aykırı yaşamazlar mı? Konaklarının üstünde, çatılarında, ağaçların bile boy atamayacağı kadar derin kök salan koruluklar sallıyorsa başlarını, bunları yetiştiren insanlar doğaya aykırı yaşamazlar mı? Hamamlarının temelini denizin ortasına attıranlar, sıcak havuzları dalgalarla, fırtınalarla dövülmezse zevkle yüzdüklerini sanmayanlar doğaya aykırı yaşamazlar mı? Her şeyin, ilke olarak doğaya aykırı, alışkanlıklarına da uygun olmasını istedikleri için, en sonunda doğa ile toptan ilişkilerini kestiler. "Sabah oluyor; uyku zamanı geldi. Herkes dinleniyor şimdi, biz idman yapalım, gezmeye çıkalım, öğle yemeği yiyelim. Artık gün doğmaya başlıyor, akşam yemeği vakti geldi! Halkın yaşadığı gibi yaşamayalım biz. Herkesin gittiği aşınmış bir yoldan gitmeyelim. Herkesin günü kendinin olsun! Sabah bize özgü, sadece bizim olan bir şey olsun!"

Benim gözümde bu insanlar ölmüş gibidir; ne kadar da az fark vardır bu çıraların, mumların ışığında yaşayanların hayatı ile cenaze töreni, hatta çocukların acı cenazeleri[231] arasında bile? Aynı dönemde birçok insan yaşardı bu hayatı. Anımsadığım kadarı ile bu kişiler arasındaydı eski praetor Acilius Buta. Koskoca varlığını yiyip bitirdikten sonra içine düştüğü fakirliği Tiberius'a açıkladığı zaman, "Uykudan uyanmakta geç kalmışsın!" dedi İmparator ona. İulius Montanus, herkesin önünde inşa ediyordu şiirlerini; orta halli bir ozandı ve Tiberius'la olan dostluğu sayesinde tanınmıştı; sonradan

231 Romalılar ölen çocukları çıra ve mum ışığında götürürlermiş mezara. -ç.n.

soğukluk girmişti aralarına. Şiirine çok kez gün doğumu ve batımı göstermekten hoşlanırdı. Bir dinleyici onun bütün gün okumasına sinirlenerek bir daha onun şiirlerinin okunduğu yere ayak basmayacağını söyleyince, Natta Pinarius, "Bundan daha iyi olamam artık onun için, güneşin doğuşundan batışına kadar onu dinlemeye hazırım!" der. Bunu üzerine Montaus şu dizeleri inşa eder:

"Phoebus başladı alev alev yalımları yaymaya,
kızıl yüzlü gün başladı ışıklarını saçmaya,
gamlı kırlangıç artık götürüyorken yuvasına
cıvıl cıvıl yavrularına paylaştırmak için
yumuşacık ağzından gıdalarını."

Bu kez M. Vicinius'un en yakın arkadaşı Romalı süvari Varus, iğneli dilinin hak ettiği şölenlerin şaşmaz konuğu Varus bağırmış: "Buta uyumaya başladı!"

Ardından şu dizeler gelmiş:

"Ahırlara yerleştirdi artık çobanlar sürüyü
sükûnet vermeye başladı artık tembel gece
uyuşmuş topraklara."

Yine bizim Varus kesmiş okumasını: "Deme yahu! Gece mi oldu artık? O halde bu Buta'ya sabah selamına gideyim."

Onun her şeye zıt yaşamını herkes çok iyi biliyordu. Dedim ya, birçokları böyle yaşardı o zaman. Böyle yaşamaları, bu gece yaşamında tatlı bir şey olduğundan değildi; onlar asıl sıradan olan hiçbir şeyden hoşlanmadıkları için böyle yaşıyorlardı. Çünkü ışık huzursuz vicdanlara ağır geliyordu; pahalı ya da ucuz olmalarına göre her şeyde gözü kalan ya da hor görenlere ışık mide bulandırıcı geliyordu, çünkü bedavaydı. Ayrıca sefahate düşkün olanlar yaşadıkları sürece, yaşam biçimlerinin dillerde gezmesini isterler. Çünkü kimse bir şey söylemezse bütün emekleri boşa gider diye düşünürler. Bu yüzden şanlarına halel geldikçe pek bozulurlar.

Birçoğu varlıklarını yiyip bitirir; birçoğunun kapatmaları vardır. Böyle çarpık insanlar arasında isim yapmak için sefih bir yaşam yetmez, hiç duyulmadık bir şey de yapmak gerekir. Böylesine işi başından aşmış bir kentte, öyle üstünkörü masallar sökmez. Pedo Albinovanus[232] çok ince, zarif bir üslupla anlatırdı, onun ağzından dinledim. Papinius'un evinin üstünde duruyormuş. Bu Papinius, ışık kaçkınlarından biri. Pedo anlatıyor:

"Bakıyorum saat üç sularında kamçı sesleri geliyor kulağıma. Ne yaptığını soruyorum, 'Masrafların hesabını soruyor,' diyorlar. Tam gece yarısı bir çığlık duyuyorum, ne olduğunu soruyorum, 'Sesini akort ediyor,' diyorlar. Gece saat iki. Bir tekerlek gürültüsü, ne oluyor diye soruyorum, 'Arabayla gidiyor,' diyorlar. Güneşin doğmasına yakın, bakıyorum bir koşuşturma; uşaklar çağrılıyor, kilerciler, aşçılar kaynaşıp duruyorlar. Neymiş diye soruyorum: 'Papinius ballı şarabını, çavdar lapasını istiyor, banyodan çıktı da,' diyorlar. 'Demek akşam yemeği sabaha sarkmış,' diyorum. 'Yok, hayır, adam pek hesaplı kitaplı yaşıyor, geceyi harcıyor sadece.' Bunun üstüne Pedo, onun pinti ve pis olduğunu söyleyenlere diyor ki: "Siz ona kandil kuşu da diyebilirsiniz."[233]

Kusurlarda böylesine çeşitli özellikler bulursan şaşma sakın! Bu özellikler türlü türlüdür, sayısız görünümleri vardır, sınıflara ayırmak zor. Oysa doğruyla, iyi'yle uğraşmak çok sade, kötü ile uğraşmaksa karmaşıktır, birçok yeni yan dallar içerir. Alışkanlıklar için de öyle: Doğayı izleyenlerin alışkanlıkları

232 Pedo Albinovanus ünlü bir şairdir ve Ovidius'un da yakın arkadaşıdır. -y.n.

233 Metindeki terim *Lychnobius*, "gece lambası altında yaşayan" demektir. Oysa "lamba kuşu" diye çevirebileceğimiz bu sözcüğün başka anlamları da gelişmiş dilde: "lamba yağıyla geçinen, pinti" gibi. Papinius pinti, merhametsiz bir kişi; uşaklarını, kölelerini çalıştırarak gecelerini de değerlendiriyor. -ç.n.

kolay ve basittir, aralarında pek az fark bulunur. Oysa bu çarpık kişilerin alışkanlıkları hem herkesten hem de birbirlerinden çok farklıdır. Ama bana öyle geliyor ki, sıradan bir yaşamın bıkkınlığı ve nefreti bu davranışın başlıca nedeni. Giyim kuşamlarıyla, havalı yemekleriyle, süslü püslü arabalarıyla başkalarından koptukları gibi, onlar zamanlarını düzenlemede de ayrıcalıklı olmak isterler. Alışılmış hatalara düşmek istemezler, hatalarına karşılık kötü bir ün kazanırlar sadece. Bu kötü ünü, deyim yerindeyse, böyle çarpık yaşayan herkes elde etmek için can atar. Bu yüzden, Lucilius, biz doğanın gösterdiği yolu tutmalı, ondan ayrılmamalıyız. Onun yolunu izleyenlere her şey kolaydır, açıktır. Tersine ona karşı direnenler için yaşam, akıntıya kürek çekmekten başka bir şey değildir.

123. Mektup

Uzun olmadığı halde rahatsız bir yolculuktan sonra Alba'daki evime gecenin geç saatlerinde ulaştım. Orada kendimden başka hiçbir şeyi hazır bulmadım. Yorgunluğumu atmak için uzandım yatağa, aşçının, ekmekçinin gecikmesini iyiye yormaya çalışıyorum, kendi kendimle tartışıyorum. Güler yüzle karşılandığı zaman, hiçbir şey zor gelmez insana; bahane üstüne bahane aramazsan, alınmak için hiçbir neden bulunmaz. Ekmekçinin ekmeği yokmuş, ama kâhyanın ekmeği var, kilercinin de var, köylünün de var. "Kötü ekmek" diyorsun. Dur hele, iyi olur şimdi! Açlık sana onu yumuşacık has undan bir somun bile yapacak. Bu yüzden açlıktan buyruk almadıkça onu yeme! O halde bekleyeceğim ve iyi ekmek buluncaya kadar ya da artık bu ekmeği kabul edene kadar yemeyeceğim. Aza alışmak zorunlu bir iş. Bir sürü yer ve zaman engeli, çok zengin, zevk için donatılmış kişilerin bile bir duvar gibi dikilir karşısına ve onları emellerine

eriştirmez. Hiç kimse her isteğini elde edemez. Yapabileceği tek şey şu insanın: Elinde olmayanı istememek, elinde olanları da neşe içinde kullanmak. Özgürlüğün en büyük parçası, iyi eğitilmiş, kötü muameleye katlanan bir midedir.

Yorgunluğumun kendi kendine yatışmasından ne kadar zevk aldığımı tahmin edemezsin. Ne masör, ne banyo; zamandan başka hiçbir şey istemiyorum. Çünkü çabanın yığdığı yorgunluğu dinlenme yok eder. Orta halli bir yemek, bir açılış şöleni yemeğinden daha lezzetli olur. Ruhumu denedim o anda, hem de denemeyi düşünmediğim bir sırada; böyle bir deney daha sade, daha gerçek olur. Çünkü ruh kendini hazırlayıp sabırlı olmayı salık verdiği zaman, gerçek gücünün ne olduğu açıkça ortaya çıkamaz. Eğer sıkıntılara boyun eğmekle kalmayıp, sakin sakin de bakabiliyorsa onlara, öfkelenip kavga etmiyorsa, vermesi gereken şeyin yerine arzu etmemeyi koyuyorsa, hiçbir şeyinin eksik olmamasının onun alışkanlıkları arasında olduğunu düşünüyorsa, diyebilirim ki işte bunlar ruhun gücünün en kesin delilleridir. Birçok şeyin ne kadar gereksiz olduğunu yoksun olmaya başladığımız zaman anlıyoruz ancak. Onları, kullanmak zorunda olduğumuz için değil, elimizin altında oldukları için kullanıyoruz. "Başkaları edindiler, birçok kişide var" diye ne kadar çok şeyi edinmişizdir. Bizim felaketlerimizin nedenleri arasında şu da var: Bir başkasını örnek alarak yaşıyoruz, aklımıza uyup kendimize bir yön verecek yerde, alışkanlıklarla sürüklenip gidiyoruz. Pek az kişi yapsaydı taklit etmek istemeyeceğimiz bir işi, birçokları yapmaya başlayınca, sanki daha yaygın olduğu için şerefli bir iş olmuş gibi izliyoruz biz de. Bizim gözümüzde hata genelleşti mi, doğrunun yerini tutar. Şimdi herkes ünlü Numidya[234] atlılarını önden koşturarak, bir koşucular ordusunu önden göndererek çıkıyor gezintiye; yolda

234 Kuzey Afrika'da bir krallık. Bugün Cezayir'in olduğu yer. O dönemde atları ile ünlüymüş. -y.n.

rastladıklarını yoldan kenara itecek kimsesi olmamak ya da büyük bir toz bulutu kaldırmak suretiyle önemli bir kişinin geldiğini bildirmemek yüz kızartıcı bir iş oldu. Şimdi herkesin katırı var; büyük artistlerin el yapımı, kesme kristal veya akik taşından vazolarını taşıyor bu katırlar. Senin taşıta taşıta kırılmadan sağ salim taşınabilecek öyle kaba saba eşyalarının olduğunu sanırsa herkes, utancından yerin dibine geçersin! El âlemin evladı, bir heyet tarafından, güneş, soğuk taze cildini bozmasın diye yüzleri boyanarak götürülürken senin çocuklarının başında sağlıklı yüzüne merhem sürülmemiş bir kişinin olması ne kadar ayıp değil mi? İşte bu kimselerin sözlerinden kaçınalım, bunlar kusurları yayarlar, oradan oraya taşırlar. Bu türden insanların en kötüleri oradan oraya laf taşıyanlarıdır. Bir de kusurları taşıyanlar vardır. Bunların sözleri çok zarar verir çünkü hemen etkilemeseler bile, tohumlarını ruha ekerler. O kimselerden uzak olduğumuz zaman bile bırakmazlar peşimizi, ileride kötülüğü canlandıracaklardır içimizde. Nasıl ki bir konser dinleyen insanlar kulaklarında düşüncelere engel olan, ciddi konulara yönelmelerine izin vermeyen şarkıların tatlı havasını da sürükleyip götürürlerse kendileriyle birlikte, aynı şekilde dalkavukların ve kötülük övücülerin sözleri de uzun zaman çıkmaz kulaklarımızdan. Ruhtan bu tatlı sesi söküp çıkarmak kolay iş değildir. Peşimizden gelmekte ayak direrler, sürüp giderler ve arada bir geri dönerler. O halde kulaklarımızı kapayalım kötü sözlere, daha ilk söylendikleri zaman bile! Çünkü daha başlangıçta içimize girip yerleştiler mi sonrasında daha cüretli olurlar. Ardından şu sözlere sıra gelir:

"Erdem, felsefe, adalet, hepsi boş sözlerin kuru gürültüsünden başka bir şey değildir, bir tek mutluluk vardır: İyi bir yaşam sürmek, yiyip içmek, varlığından yararlanmak! İşte yaşam diye buna derim! Ölümlü olduğunu anımsamak budur işte! Günler akıp geçiyor, yaşam onarılamadan kayıp gidiyor. Hâlâ duraksıyor muyuz? Bilge olmak neye yarar?

Hem yaşlanınca bedenimizin zevk alması olası değil ki. Zevk alabiliyorken daha, canın çekip duruyorken bedene itidal aşılamak, yaş ilerledikçe nasıl olsa kayıp gidecek olan her şeyin daha şimdiden yok olmasını istemek, ölüme karşı çıkmak neye yarar? Bir sevgilin yok, sevgilini kıskandıracak genç bir çocuğun yok. Hiç sarhoş olmadan çıkıyorsun evden, her gün babasına hesap vermesi gereken bir evlat gibi yemek yiyorsun. Bu seninki yaşamak değil, başkalarının yaşamına iştirak etmektir. Torunun için servet biriktirmek, kendini her şeyden yoksun etmek gibi çılgınlık, delilik var mı? O koskoca mirasın sana dostken düşman olsun diye, öyle mi? Ne kadar çok kalırsa, torunun o kadar çok sevinecek ölümüne. Şu asık yüzlü, çok ciddi, başkalarının yaşamını denetim altında tutan, kendi kendilerine düşman olan kişilere, şu herkesin eğitimcisi kesilen insanlara bir pul kadar değer verme! İyi bir yaşamı iyi bir ün kazanmaya yeğ tutmakta hiç duraksama sakın!"

Odysseus'un geminin direğine bağlanmadan önlerinden geçirilmeyi reddettiği Seirenlerin sesleri gibi, bu sözlerden de kaçınmalısın; çünkü bu sözlerin de etkisi büyüktür. İnsanı yurdundan, ailesinden, dostlarından uzaklaştırır bunlar; aşıp geçmeyi bilmezsen, yüz karası zavallı bir yaşama atarlar insanı. Doğru yolu izlemek, tatlı şeylerle, şerefli olanların senin için eşit olacağı yere kadar ilerlemek en iyisi değil mi? Bizi çeken ya da kaçıran iki tür olay olduğunu bilseydik, bu yola ulaşabilirdik. Zenginlik, zevkler, güzellik, mevki ihtirası, hoşa giden ve yüzümüze gülen her şey çeker insanı; çaba, ölüm, acı, alçaklık, yoksulluk içinde geçen yaşam da uzaklaştırır. O halde, ne bunlardan korkalım ne de ötekilere can atalım; kendimizi alıştıralım bu işe. İkisiyle de savaşalım; bizi çeken şeylerden uzak duralım, bize saldıranları da püskürtelim. Yukarı çıkanlarla aşağı inenlerin davranışları birbirine ne kadar karşıttır, bak! Aşağı inenler bedenlerini arkaya doğru eğer,

yokuş çıkanlar da öne. Çünkü yukarı çıkarken ağırlığını öne verirsin ya, inerken de arkaya eğilmek, kusurla bağdaşmak demektir. Lucilius, zevklere inilir ama sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmak için tırmanmak gerekir. Birinde bedenimizi frenlemeli, ötekinde itmeliyiz.

Şimdi zevkleri övenler, acıdan korkmayı (aslında çirkin bir davranıştır) aşılayanlar mı bizim kulaklarımıza böylesine zararlı sözler söylüyorlar? Böyle mi demek istiyorum sence? Ben Stoa felsefesinin perdesi altında bizi hatalara teşvik eden kimi insanların da bize zarar verdiklerini düşünüyorum. Çünkü bunlar yalnız bilgenin, bilgin kişinin sevgiyi uyguladığını söylerler ve şöyle atıp tutarlar:

"Bu sanatta da en uzman kişi odur. Tıpkı şölenlerde, yemeklerde en hünerli olması gibi. Biz şu soruyu araştıralım: Genç oğlanlar kaç yaşına kadar aşkın nesnesi olabilir?"

Bu âdetler Greklere göredir, biz başka şeylere kulak kabartalım asıl:

"Hiç kimse rastlantıyla iyi olmaz. Erdemin öğrenilmesi gerekir. Zevk aşağı, alçak, bir değer verilmemesi gereken bir şeydir. İnsanlarla dilsiz hayvanlarda ortaktır. Hiç işe yaramayan, çok hor görülesi varlıklar uçar gider zevke. Şan ise kof ve kaygandır, esintilerden daha oynak bir şeydir. Fakirlik, ancak ondan nefret eden için bir kötü'dür. Ölüm bir kötü değildir; yakından incelersen görürsün ki insan türünün tek eşit yasasıdır. Batıl inanç, deliliğin bir yanılgısı sayılmalı: Sevileceklerden korkar, saygı duyduklarına hakaret eder. Çünkü tanrılara hakaret ediyorsan, pekâlâ onları inkâr da edebilirsin."

İşte bunları öğrenelim, hatta ezbere bilelim. Felsefenin kusurlara bahane bulması diye bir şey olamaz. Hekimin ölçüsüzlüğü önerdiği hastanın kurtuluş umudu yoktur artık.

124. Mektup

"Eskilerin bilgeliklerine götürebilirim seni.
Öğrenmekten sıkılmazsan ince ayrıntıları."[235]

Yok, sıkılmazsın, hiçbir ince ayrıntıdan kaçınmazsın. İnce zevkin yalnız büyük konuları işlemekle kalmaz. Hem bu yanını, her şeyi yetkin bir noktaya vardırmanı beğeniyorum, hem de onca özenmeden sonra hiçbir şey elde edemediğin zaman üzülmeni. Böyle bir durum ortaya çıkmasın diye gayret edeceğim, şimdi bile uğraşacağım. Soru şu: İyi, duygularla mı algılanır, yoksa zekâyla mı? Dilsiz hayvanlarda, yeni doğmuş bebeklerde iyi'nin olmadığı da eklenir bu soruya.

Zevki en yüce yere oturtanlar, iyi'nin algılanabilir olduğunu düşünürler; bizse buna karşılık iyi'yi ruha bağladığımız için, onu zekâyla kavranabilir diye düşünüyoruz. İyi üstüne duyular karar verseydi, hiçbir zevki geri çeviremezdik –çünkü her birinde bir çekicilik, hoşa giden bir yan vardır– ve hiçbir acıya isteyerek katlanmazdık. Çünkü hiçbir acı, duyulara zarar vermemezlik edemez.

Ayrıca, zevklere çok düşkün olanlarla acıdan her şeyden çok korkanlar kınanmayı hak etmeyeceklerdi. Ama biz boğazına, zevkine düşkünleri, acıdan korktukları için erkekçe hiçbir davranışa cesaret edemeyenleri hor görüyoruz. İyi, kötü üstüne hakem olarak duyularına boyun eğenler de ne bakıma günah işlerler? Onları arzu edilecek, kaçınılacak şeylerin hakemliğine siz getirmediniz miydi? Ama bu işe akıl önderdir doğal olarak: Akıl nasıl mutlu yaşam üzerine, erdem üzerine, şerefli şeyler üzerine karar veriyorsa, iyi ve kötü üzerine de yine o karar verir. Buna karşı olan insanlara gelince, onlar en kötü bölüme daha iyi hakkında karar verme yetkisini tanımışlardır. İyi üzerine kararını verecek olan duyudur; zayıf, körelmiş ve hayvanlarda olduğundan daha ağır

235 Vergilius, *Georgica* I, 176.

işleyen insanlardaki o duyu. Eğer bir kimse, küçük varlıkları gözleriyle bakarak değil de, elleriyle dokunarak birbirinden ayırmayı düşünseydi, bu iş için gözlerden daha ince, daha içe işleyen bir duygusal keskinlik, iyi'yi kötü'den ayırma olanağını verebilir miydi bize? Görüyorsun ya, o kimse ne kadar gerçeklerden habersiz davranıyor? Yüce, tanrısal şeyleri nasıl yerlere çarpıyor! Ona bakarsan en büyük iyi'ye ve kötü'ye dokunma ile varmalı insan!

"Nasıl ki her bilimin, her sanatın," der, "kendisini doğuran, geliştiren, elle tutulabilir, apaçık bir verisi olması gerekiyorsa, aynı şekilde mutlu yaşam da temelini ve başlangıcını apaçık verilerden, duyuların altına inen bir şeyden alır. Siz mutlu yaşamın başlangıcını apaçık verilerden aldığını söylüyorsunuz, öyle değil mi?" Biz diyoruz ki, doğaya uygun olan yaşam mutludur. Doğaya uygun olan şey, tıpkı bütün olan bir varlık gibi, apaçık ve anında ortaya çıkar. Doğaya uygun şeydir diye, ben doğar doğmaz bir insana nasip olan şeye iyi demiyorum ama iyi'nin başlangıcı diyorum. Siz en büyük iyi'yi, zevki yeni doğmuş bebeğe veriyorsunuz. Böylece bebek daha doğuşunda, yetişkin insanın vardığı yerden işe başlamaktadır. Siz bir ağacın doruğunu kök yerine kullanıyorsunuz. Birisi çıkıp da, 'Annesinin karnına sığınmış, cinsiyeti bile belli olmayan, tazecik, daha bir bütün olmamış, biçimsiz bir bebekte herhangi bir iyi bulunmaktadır' dese, o kişinin açıkça yanıldığı görülür. Dünyaya daha yeni gelmiş bir bebekle, annesinin karnında saklı o yük arasında ne kadar küçük bir fark vardır? Her ikisi de iyi'yle kötü'yü anlamak için aynı derecede olgundur; küçük bebek iyi'yi, bir ağaç ya da somut bir hayvandan daha çok anlıyor değildir. Peki, neden *iyi* bir ağaçta ya da bir hayvanda bulunmaz? Çünkü onlarda akıl yoktur da ondan; bu yüzden, bebekte "iyi" bulunmaz çünkü onda da akıl yoktur. Akla eriştiği zaman, iyi'ye de erişecektir. Akılsız hayvan vardır, henüz akıllı olmamış hayvan vardır,

akıllı olup da henüz ergin olmamış hayvan vardır. Bunların hiçbirinde iyi yoktur, akılla birlikte gelir iyi. Bu söylediklerim arasında ne fark var? Akılsız olan hayvanda hiçbir zaman iyi olmaz; henüz akıllı olmayan da şu an iyi olamaz; akıllı olup da henüz ergin olmamış hayvanda iyi bulunabilir, ama şu anda yoktur. Evet, öyle diyorum, Lucilius, iyi ne herhangi bir bedende ne de herhangi bir yaşta bulunur; sonuç, nasıl başlangıçtan; tamamlanmış, nasıl taslaktan uzaksa, iyi o kadar uzaktır bebekten; o halde gelişmekte olan taze bir bedende bulunmaz. Nasıl mı? Tıpkı bir tohumda da bulunmadığı gibi. Şöyle diyebilirsin: Bir ağaçta, bir tohumda bir iyi olduğunu biliyoruz. Ama bu iyi ilk yeşeren, toprağı patlatan filizde yoktur asıl. Buğdayda herhangi bir iyi vardır, ama bu iyi henüz sütlü başakta bulunmaz; yumuşak başak, kınından çıkmadan da oluşmaz; ısı ve doğanın gerektirdiği gelişme buğdayı olgunlaştırdığı zaman işte, ancak o zaman var olur. Nasıl ki her yaratık, iyi'sini ancak yetişkin olduğunda ortaya koyarsa, insanın iyi'si de ancak aklı ergin olduğunda var olur. Nedir bu iyi? Söyleyeyim: Özgür bir ruh. Başı dik, başka her şeyi kendine boyun eğdiren bir ruh. Bu iyi bir bebeğin içine öylesine işlemez ki; bebek, çocuk yaşa gelince bile ummaz bunu, delikanlı olunca bile umudu yersiz olur. Yaşlı çağında da bu iyi'ye uzun ve dikkatli bir çalışmayla erişmesi başarı sayılır. Bu bir iyi'yse, zihinle de kavranabilir demektir.

"Ağaçta da, bitkide de bir iyi olduğunu söyledin, o halde bebekte de bir iyi olabilir." Gerçek iyi ne bir ağaçta ne de konuşmaktan yoksun hayvanlarda vardır; onlardaki iyi'ye *sözgelişi iyi* denir. "Peki, nedir bu?" diyorsun. Bu, onların her birinin doğalarına göre bir iyi'dir. Bu iyi ise dilsiz bir hayvanın nasibi olamaz; daha kutlu, daha iyi bir cinse (yaratılışa) nasip olur. Aklın bulunmadığı yerde iyi yoktur. Dört yaratılış vardır: Ağacın, hayvanın, insanın ve tanrıların yaratılışı. Son ikisinin, yani akıllı olanların doğaları aynıdır, ama bunlar bir

bakıma değişiktir: Biri ölümlü, ötekisi ölümsüzdür. Bunlardan birinin iyi'sini, yani Tanrı'nın iyi'sini doğa yetkinleştirir; ötekinin iyi'sini, yani insanın iyi'sini de gayret ve çaba yetkinleştirir. Geri kalan ikisi gerçekten yetkin değil, yalnız kendi doğaları içinde yetkindirler; bunlarda akıl yoktur. Çünkü ancak evrensel doğaya göre yetkin olan, yetkin olabilir; evrensel doğada akıl vardır. Geri kalan her şey kendi türünde yetkindir. Mutlu yaşamın bulunamadığı bir yaratıkta, mutlu yaşamın sağladığı şeyler de bulunamaz. Mutlu yaşamı da iyi'ler yaratır. Dilsiz hayvanda ne mutlu yaşam vardı ne de mutlu yaşamın yarattığı bir şey. O halde dilsiz hayvanda iyi yoktur.

Dilsiz hayvan, duygularıyla o anı kavrar, duyularıyla uyarıldığı bir olay olursa geçmişi de kavrar; tıpkı atların yolun başına gelince yolu anımsayacakları gibi. Örneğin ahırdayken her zaman yürüdüğü yol, atın aklına hiç gelmez. Bir üçüncü zaman türü de vardır: gelecek zaman. Bu zaman, hayvanlar için hiç mevcut değildir. Bütün zamanları bilmeyen hayvanların doğası nasıl yetkin sayılabilir ki? Çünkü zaman üç bölümden oluşur: geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman. Hayvanlar için verilen tek zaman en fani, en kısa sürüp hızla geçen şimdiki zamandır. Geçmişi pek az anımsarlar. Yetkin bir fıtratın iyi'si, yetkin olmayan bir fıtratta bulunamaz; ya da buna karşıt bir doğada varsa bu, bitkide de vardır. Hayvanlarda doğaya uygun olan şeylere karşı büyük bir atılım, güçlü bir eğilim olduğunu yadsıyamam, ama bunlar düzensiz ve darmadağınıktır; oysa iyi ne düzensizdir ne de darmadağınık. "Peki," diyorsun, "hayvanların hareketlerinde bir karışıklık, bir düzensizlik mi vardır?" Evet, onların doğası bir düzen tutmuş olsaydı, bir karışıklık, karmaşa var, derdim. Aslında onlar doğalarına göre hareket ederler: Karışık olan bir şey, gün gelip karışık da olmayabilen bir şeydir. Endişeli olan bir şey, sakin, huzurlu da olabilen bir şeydir. Hiç kimse erdemli

olmadan kusurlu olamaz. Hayvanların hareketi, işte böyle doğalarına göre bir harekettir.

Ama seni daha uzun zaman alıkoymamayım: Hayvanda herhangi bir iyi, herhangi bir erdem, yetkin herhangi bir şey olacaktır, ama ne bu iyi, ne bu erdem ve ne de bu yetkinlik kesin bir şeydir. Bu iş yalnız akıllı olanlara, yani olayların niçin'ini, ne zamana kadar'ını, nasıl'ını bilen insanlara nasip olur; o halde aklı olan kimseden başka hiç kimsede iyi yoktur.

"Bu tartışman neyle ilgili? Ruhuma ne gibi bir yararı olacak?" diye soruyorsun. Söyleyeyim: Ruhunu işletir, inceltir, yapacağı işi hep şerefli bir uğraş haline getirir; adi işlere yönelenleri engelleyerek onlara yararlı olur. Bir de şunu söylüyorum: Seni hayvanlardan ayırıp Tanrı katına koymakla sana gerçek iyi'ni gösterdiğim zamanki kadar hiçbir zaman faydalı olamam. Neden, diyorum, bedenin güçlerini besleyip işletiyorsun? Doğa bu güçlerin daha büyüğünü davarlara, vahşi hayvanlara bağışladı. Neden dış görünüşüne bunca özeniyorsun? Ne yaparsan yap, bu konuda vahşi hayvanlar yener seni. Neden saçlarını binbir itinayla tarıyorsun? Onları Partlar gibi uzatsan da ya da Germenler gibi bağlasan veya İskitler gibi yaysan da, yine de bir atın yelesi daha gür dökülecek, aslanın yelesi boynunda daha güzel dikilecektir. Sen hızlı koşmak için hazırlanırken, bir tavşan yavrusuna bile yetişemeyeceksin. Neden senin doğana uymayan nitelikleri, yenilmekten kurtulamayacağın bir alanı bırakıp da kendi iyi'ne dönmek istemiyorsun? "Nedir bu iyi?" diyorsun. Kuşkusuz, lekesiz, tertemiz bir ruhtur bu. Tanrılarla yarış eden, insani sorunların üstüne yükselen ve kendinden başka kimseyi kendine üstün bulmayan bir ruh. Sen akıllı bir hayvansın. Nedir sendeki iyi? Yetkin akıl.

Peki, bu aklı kendi sınırına çağırarak alabildiğine ilerlemesine izin verir misin? Bütün sevinçlerin kendinden doğduğu güne kadar kendini mutlu sayma; insanların başkalarıyla

paylaşamadıkları, arzu ettikleri, koruduklarını gördüğün şeyleri yeğ tutacağını söylemiyorum; istemeye layık bulmayacağın gün, işte o gün ancak kendini mutlu say. Kendine değer biçmek için kısa bir yöntem göstereceğim sana, bu yöntem artık senin ilerlediğini gösterecek: Yeryüzünde en talihli insanların aslında talihsiz olduğunu anladığın gün, kendi iyi'ni elde edeceksin.

Bir Fragman

Aulus Gellius'un, "Şimdi de Seneca'nın bir mektubundan alıntılıyorum" dediği alıntı:

'Ne kadar altının olduğu önemli mi? Senin olmayan o kadar çok altın var ki!'

"Mutlu azınlığa!"

Seneca, mektuplarına Lucilius'unu selamlayarak başlamıştı: *Seneca Lucilio suo salutem!*

Fakat onun bu seslenişi sadece dostu Lucilius'ta değil, iki bin yıl boyunca birçok nesilde karşılık buldu. Öyle ki, *Ahlak Mektupları*, birçok büyük kitabın, hatta Avrupa düşüncesinin kaynakları arasında yer aldı: "Fransız Seneca" olarak da adlandırılan Montaigne'in en çok etkilendiği eser *Ahlak Mektupları*'ydı. Erasmus, Seneca'nın mektuplarını ve yazılarını gururla yayımladı. Shakespeare, Marlowe, Bacon gibi birçok edebiyat devi *Ahlak Mektupları*'ndan beslendi. Aforoz edildiğinde tüm kitaplığını geride bırakmak zorunda kalan Spinoza'nın yanına aldığı *Ahlak Mektupları*, Marx'ın Latin ve Yunan düşüncesine açılan kapısı oldu. Yüzyıllar boyunca yaşam, ölüm, dostluk, sanat, erdem, felsefe, Tanrı, iyi ve kötü, yalnızlık, iktidar gibi insanı ilgilendiren her konuda bir "bilge"ye danışmak isteyen insanlar öncelikle *Ahlak Mektupları*'na başvurdu.

Seneca'nın ölümünden kısa bir süre önce kaleme aldığı ve bugün klasik edebiyatın başyapıtı sayılan *Ahlak Mektupları*'nı Türkân Uzel Latince aslından çevirdi.

"Ah, kimi insanlar için bir yerden değil, önce kendilerinden kaçabilmeleri ne büyük bir mutluluk olurdu! Onlar kendilerine yük olmuşlardır; endişe, telaş ve korku içindedirler. Denizleri aşmak, kentten kente dolanmak neye yarar? Seni hırpalayan kötülüklerden kaçınmak istiyorsan başka yerde değil, başka biri olmalısın.

Her gün, her saat değiştiriyor seni. Ne var ki kimi şeylerde bu yağma daha kolay ortaya çıkıyor; sendekilerse gizlice olup bitiyor, açıkta olmuyor. Kimi şeyler sürülüp götürülüyor, bizler de fark edilmeden çalınıyoruz kendimizden. Bunlardan hiçbirini düşünmeyeceksin, yaralarına merhem sürmeyeceksin de, kimi şeyleri umut ederek, kimi şeylerden umut keserek kendine yeni kaygı nedenleri yaratacaksın, öyle mi? Aklın varsa ürettiğin duyguların birini ötekine kat. Umudun umutsuzlukla, umutsuzluğun umutla birlikte olsun."

THG 0460321 HZV
THG460321 HZV

"Mutlu azınlığa!"

Kapak gray318

/jaguaryayinlari /jaguarkitap /jaguarkitap

9 786058 259393